S.Lagerlöf Gösta Berlingi saaga

SELMA LAGERLÖF

GÖSTA BERLINGI SAAGA

Rootsi keelest tõlkinud M. Pedajas

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN 1971

T(Rootsi)
L 10

Originaali tiitel:
Gösta Berlings saga
af
Selma Lagerlöf
Åttonde upplagan
Albert Bonniers Förlag — Stockholm 1906

Kunstiliselt kujundanud C. KLAR

SISSEJUHATUS

I

PASTOR

Viimaks seisis pastor kantslis.

Kogudus tõstis pea. Nii et ta oli siiski seal. Sel pühapäeval järelikult ei jäänud jumalateenistus pidamata, nagu eelmisel ja paljudel pühapäevadel varemalt.

Pastor oli noor, pikka kasvu, sale ja säravalt ilus. Kui talle kiiver pähe oleks kummutatud, mõõk vööle seotud ja soomusrüü selga antud, oleks võinud ta marmorisse raiuda ja öelda, et kuju on tehtud kõige ilusama ateenlase järgi.

Pastoril olid poeedi sügavad silmad ja väepealiku tugev ümmargune lõug; kõik tema juures oli ilus, peen, ilmekas, geniaalsusest ja vaimsest elust läbi hõõgunud.

Inimesed kirikus tundsid end imelikult härdununa, nähes teda niisugusena. Nemad olid rohkem harjunud sellega, et ta tuli vaarudes kõrtsist oma rõõmsate kaaslaste seltsis, nagu Beerencreutz, paksude valgete vurrudega kolonel, ja tugev kapten Kristian Bergh.

Ta oli joonud nii hirmsasti, et polnud juba mitu nädalat oma ametikohustusi täita saanud ja kogudus oli pidanud tema peale kaebama, algul tema praostile, siis piiskopile ja toomkapiitlile. Nüüd siis oli piiskop kihelkonda tulnud, et asja juurelda ja kiriku katsumist toimetada. Ta istus vääril, kuldrist rinnal, tema ümber

istusid assessorid Karlstadist ja naaberkoguduste pastorid.

Ei olnud kahtlust, et pastori käitumine oli läinud üle lubatud piiride. Tol ajal, üheksateistkümnenda sajandi kahekümnendail aastail, oldi joomise küsimuses leplik, aga see mees siin oli jätnud joomise tõttu hooletusse oma ameti, ja nüüd pidi ta selle kaotama.

Ta seisis kantslis ja ootas, kuni lauldi kantslilaulu viimast salmi.

Kui ta seal seisis, valdas teda kindel tunne, et tal olid kirikus aina vaenlased, vaenlased kõikides pinkides. Härraste hulgas rõdul, talupoegade hulgas all kirikus, leerilaste hulgas kooril oli tal vaenlasi, aina vaenlasi. Vaenlane oli see, kes sõtkus orelit, vaenlane, kes seda mängis. Kirikuvanemate pingis oli tal vaenlasi. Kõik nad vihkasid teda, kõik, alates väikestest lastest, kes süles kirikusse olid toodud, ja lõpetades kirikuteenriga, jäiga ja puise soldatiga, kes oli kaasa teinud Leipzigi lahingu*.

Pastor oleks tahtnud põlvili viskuda ja neilt halastust paluda.

Kuid hetk hiljem valdas teda tuim viha. Ta mäletas väga hästi, missugune ta oli siis, kui ta aasta eest esmakordselt sellesse kantslisse astus. Tookord oli ta laitmatu mees, ja nüüd seisis ta siin ja vaatas alla mehele, kelle kaelas rippus kuldrist ja kes oli tulnud siia tema üle kohut mõistma.

Seni kui ta luges sissejuhatust, tulvas üks verelaine teise järel tema näkku: see oli viha.

Tõsi küll, ta oli joonud, kuid kellel oli õigust teda sellepärast süüdistada? Kas oli keegi näinud kirikumõisat, kus ta pidi elama? Pimedana ja süngena seisis kuusemets otse akende all. Läbi musta lae immitses rõskust sisse ja nirises piki pehkinud seinu alla. Kas ei olnud siis vaja viina, et säilitada meeleolu, kui vihm või lumetorm läbi katkiste akende sisse tuhises või kui halvasti haritud maa ei tahtnud anda küllaldaselt leiba, et nälga eemal hoida?

Ta arvas, et tema oli olnud just niisugune pastor, nagu nemad seda pälvisid. Nad jõid ju kõik. Miks pidi tema üksi end ohjeldama? Mees, kes oli maha matnud

oma naise, jõi end peiedel täis, isa, kes oli ristinud oma lapse, pidas pärast seda joomapeo. Kirikulised jõid koduteel kirikust, nii et enamik neist purjuspäi koju jõudis. Joodik pastor oli neile päris paras.

Ametireisidel, kui ta oma õhukeses mantlis sõitis miilide* kaupa üle kinnikülmunud järvede, kus kõik külmad tuuled kohtusid, kui ta paadiga samadel järvedel tormis ja paduvihmas heitles, kui ta rajuilmaga saanist välja pidi astuma ja hobusele läbi majakõrguste hangede teed rajama, või kui ta läbi metsaraba kahlas, — siis oli ta õppinud viina armastama.

Rasketena ja süngetena venisid päevad. Talupoeg ja mõisnik olid kõigi oma mõtetega maamulda kiindunud, kuid õhtul heitis vaim endast ahelad — viin oli ta vabastanud. Tuli mõttelend, süda soojus, elu muutus säravaks, laul helises, roosid lõhnasid. Võõrastemaja kõrtsituba muutus siis talle lõunamaiseks lilleaiaks; ta pea kohal rippusid viinamarjad ja oliivid, tumedas lehestikus valendasid marmorsambad, palmide ja plataanide all kõndisid laulikud ja mõttetargad.

Ei, tema, pastor siin ülal kantslis, teadis, et ilma viinata oli võimatu selles maakolkas elada; ka kõik tema kuulajad teadsid seda, aga nüüd tahtsid nad tema üle kohut mõista.

Nad tahtsid tal ametikuue seljast kiskuda sellepärast, et ta oli purjus peaga nende jumalakotta tulnud. Ah, oli siis kõigil neil inimestel — või tahtsid nad uskuda, et neil oli, — mingi teine jumal kui viin?

Ta oli sissejuhatuse juba lugenud ja kummardus maha, et lugeda meieisa.

Palve ajal valitses kirikus sügav vaikus. Kuid äkki haaras pastor kahe käega kõvasti paeltest, mis tema pastorikuube koos hoidsid. Talle tuli ette, nagu hiiliks terve kogudus piiskopiga eesotsas kantslitrepist üles, et tema seljast talaari ära kiskuda. Ta põlvitas maas ega pööranud pead, aga ta tundis, kuidas nad rebisid, ta nägi neid kõiki nii selgesti — nii piiskoppi kui assessoreid, praoste, kirikuvanemaid, köstrit ja tervet kogudust, kuidas nad pikas reas rebisid ja sikutasid, et tema ametikuube lahti kiskuda. Ja ta kujutles elavalt, kuidas kõik need, kes nii innukalt kiskusid,

üle üksteise trepist alla veereksid, kui talaar lahti pääseks. Ja kuidas kogu see rodu seal all, kes tema talaari kiskuma ei pääsenud, vaid ainult eespool seisjate kuuehõlmu sikutasid, — kuidas ka nemad kukuksid.

Ta nägi seda nii selgesti, et pidi naeratama, kui ta seal põlvitas, kuid samal ajal tungis külm higi ta laubale. See kõik oli siiski liiga kole.

Nii, nüüd siis pidi temast viina pärast saama hüljatud mees. Pidi saama ametist tagandatud pastor. Ons veel midagi haletsusväärsemat maa peal?

Temast pidi saama maanteekerjus, ta pidi joobnuna kraavikaldal lebama, pidi kaltsudes käima ja kelmidega seltsima.

Palve oli lõppenud. Ta pidi hakkama jutlust pidama. Siis valdas teda uus mõte ja pidurdas sõnad tema huultel. Ta mõtles, et see on viimane kord, kus ta võib siin ülal kantslis seista ja jumala au kuulutada.

Viimast korda — see vapustas pastorit. Ta unustas viina ja piiskopi. Ta mõtles, et nüüd peaks ta kasutama juhust ja kuulutama jumala au.

Talle tundus, et kiriku põrand koos kõigi kuulajatega vajub sügavale, sügavale alla, katus aga tõuseb kiriku pealt üles, nii et ta küünib vaatama otse taevasse. Ta seisis üksi, üsna üksi oma kantslis, tema vaim oli põgenenud tema kohal avanenud taeva poole, ta hääl muutus tugevaks ja võimsaks ja ta kuulutas jumala au.

Ta oli inspiratsiooni-inimene. Ta loobus valmiskirjutatud jutlusest; mõtted laskusid ta peale nagu parv taltsaid tuvisid. Talle tundus, nagu ei olekski see tema ise, kes rääkis, aga samuti sai ta aru, et see oli ülim maa peal, ja et keegi ei võinud saavutada suuremat hiilgust ja toredust kui tema, kes ta seal seisis ja jumala au kuulutas.

Ta rääkis, seni kui ta kohal leegitses inspiratsiooni tulikeel; kui see aga kustus, katus uuesti kiriku peale alla vajus ja põrand suurest, suurest sügavusest üles kerkis, kummardus ta maha ja nuttis, sest ta arvas, et elu oli andnud talle oma parima hetke ja et nüüd oli see möödas.

Pärast jumalateenistust algas kirikukatsumine ja

kirikunõukogu. Piiskop küsis, kas kogudusel on kaebusi oma pastori peale.

Pastor ei olnud enam vihane ega trotsiv nagu enne jutlust. Nüüd oli tal häbi ja ta langetas pea. Oh, kõik need viletsad viinalood, mis nüüd pidid tulema!

Aga neid ei tulnud. Kogudusetoa suure laua ümber jäi täiesti vaikseks.

Pastor vaatas üles, algul köstrile; ei, see vaikis; siis vaatas ta kirikuvanemaile, vaatas hääleõiguslikele talupoegadele ja mõisaomanikele. Kõik nad vaikisid. Huuli kõvasti kokku pigistades vahtisid nad kohmetult enda ette lauale.

«Nad ootavad, et keegi alustaks,» mõtles pastor.

Üks kirikuvanemaid köhatas.

«Minu arvates on meil haruldane pastor,» ütles ta.

«Aulik piiskop kuulis ise, kuidas ta jutlustab,» ütles köster vahele.

Piiskop mainis midagi selle kohta, et jumalateenistused olid sageli pidamata jäänud.

«Pastoril peab olema lubatud haige olla nagu igal teisel,» arvasid talupojad.

Piiskop vihjas nende rahulolematusele pastori eluviisidega.

Nad kaitsesid teda ühest suust. Ta olevat nii noor, see nende pastor, ei olevat tal häda midagi. Ei, kui ta ainult alati nõnda jutlustaks nagu täna, siis ei vahetavat nad teda isegi piiskopi enda vastu.

Ei olnud süüdistajat, ei saanud olla ka kohtunikku.

Pastor tundis, kuidas ta julgus kasvas ja kui kergelt veri tema soontes voolas. Ei, enam ei viibinud ta vihameeste keskel, ta oli nad võitnud, kui ta seda kõige vähem lootis, ta võis pastoriks edasi jääda!

Pärast kirikukatsumist sõid piiskop, assessorid, praostid ja kihelkonna tähtsamad mehed kirikumõisas lõunat.

Üks naabriprouadest oli peo korraldamise enda hoolde võtnud, sest pastor oli poissmees. Ta oli kõik kõige paremini korraldanud, ja nüüd avanesid ka pastori enda silmad: kirikumõis ei olnudki nii õudne. Pikk lõunalaud oli kaetud välja kuuskede alla ja näis seal üsna hubasena oma valge lina, sinise ja valge

portselani, helkivate klaaside ja kokkumurtud suurättidega. Ukse kohal kummardusid kaks kaske, esiku põrandale oli puistatud kadakaoksi, ülal katuseharjal rippus lillepärg, kõikidesse tubadesse oli toodud lilli, kopituslehk oli kadunud ja rohelised aknaklaasid särasid lõbusasti päikesepaistes.

Pastor oli südamest rõõmus. Ta mõtles, et nüüd ei joo ta enam iialgi.

Lõunalauas ei leidunud kedagi, kes poleks rõõmus olnud. Rõõmsad olid need, kes olid suuremeelsed olnud ja andestanud, ja rõõmsad olid õilsad pastorid, et igasugune skandaal oli ära jäänud.

Heasüdamlik piiskop tõstis oma klaasi ja ütles, ta olevat sellele teekonnale asunud raske südamega, sest ta olevat palju kurje kuulujutte kuulnud. Kodunt välja tulles mõelnud ta kohata Saulust, kuid ennäe — Saulusest olevat saanud juba Paulus, kes võivat töötada rohkem kui nemad kõik. Edasi rääkis vaga härra neist suurtest vaimuannetest, mille osaline olevat nende noor pastor, ja kiitis neid. Mitte sellepärast, et ta kõrgiks muutuks, vaid et ta kogu oma jõudu kokku võttes end vaos hoiaks, nagu peab seda tegema see, kes kannab oma õlgadel üliraske ja kallist koormat.

Pastor ei jäänud sel lõunasöögil purju, oli aga joovastunud. Kogu see suur, ootamatu õnn tõusis talle pähe. Taevas oli lasknud tema pea kohal leegitseda inspiratsiooni tulikeelel, ja inimesed olid näidanud, et nad teda armastavad. Ka siis, kui õhtu saabus ja võõrad minema sõitsid, pulbitses veri tema soontes ikka veel palavikuliselt ja pöörase kiirusega. Hilise ööni istus ta oma toas ärkvel ja laskis ööõhku läbi lahtise akna sisse voolata, et jahutada seda õndsuse palavikku, seda magusat rahutust, mis ei lasknud tal uinuda.

Siis kostis alt hääl:

«Oled sa ärkvel, pastor?»

Keegi mees tuli üle muru akna poole. Pastor vaatas välja ja tundis tulijas ära kapten Kristian Berghi, ühe oma truu joomavenna. Ta oli hulkuv, koduta ja perekonnata mees, see kapten Kristian, hiiglane kasvult ning jõult. Ta oli suur nagu Gurlita mägi ja rumal nagu mäetroll*.

«Muidugi olen ma ärkvel, kapten Kristian,» vastas pastor. «Arvad sa, et niisugusel ööl saab magada?»

Ja kuulake nüüd, mida see kapten Kristian talle ütleb! Hiiglasel olid olnud oma aimused, ta oli taibanud, et pastor kardab nüüd edasi juua. Ta ei saa enam iialgi rahu, mõtles kapten Kristian, sest need Karlstadi assessorid, kes juba kord olid siin käinud, võiksid ju jälle tulla ja pastoril ta ametikuue seljast kiskuda, kui ta veel jooks.

Nüüd aga on kapten Kristian ise oma raske käe hea asja külge pannud, nüüd on ta korraldanud nii, et need assessorid enam eluilmaski tagasi ei tule, ei nemad ega piiskop. Nüüdsest peale võivad pastor ja tema sõbrad siin kirikumõisas juua, nii palju kui tahavad.

Kuulake siis, millise vägiteo on ta korda saatnud, see tugev kapten Kristian Bergh!

Kui piiskop ja mõlemad assessorid oma kinnisesse tõlda olid astunud ja uksed nende järel kõvasti, kõvasti olid suletud, roninud kapten pukki ja sõidutanud neid valges suveöös paar miili.

Ja siis lasknud Kristian Bergh kõrgeaulikke tunda, kuivõrd habras on inimese hing. Tuhatnelja kihutanud ta hobuseid edasi. See olevat neile paras olnud, sest nad ei olevat tahtnud sallida, et aus mees oma tipsud teeb.

Kas arvate, et ta sõitis nendega mööda teed või et ta neid raputustest kuidagi säästis? Ta sõitis üle kraavide ja kõrreväljade, kihutas peadpööritavas galopis mägedest alla, sõitis piki järve kallast, nii lähedalt, et vesi rataste vahel tuiskas; peaaegu oleks ta rappa kinni jäänud, ja paljastest kaljudest ajas ta alla säärase hooga, et hobused jalad vastu toetasid ja end alla libistasid. Ning samal ajal istusid piiskop ja assessorid, näost kahvatud, nahkkardinate taga ja pomisesid palveid. Nii hullu sõitu ei olnud neil iialgi olnud.

Ja mõelge, kuidas nad välja pidid nägema, kui nad Rissäteri võõrastemajja saabusid, — küll elavatena, aga segi puistatult nagu haavliterad nahkpungas!

«Mida peab see tähendama, kapten Kristian?» küsis piiskop, kui kapten neile tõllaukse avas.

«See tähendab, et piiskop peab kaks korda järele

mõtlema, enne kui ta Gösta Berlingi juurde uue visitatsioonireisi ette võtab,» ütles kapten Kristian — selle lause oli ta juba ette valmis mõelnud, et mitte kimpu jääda.

«Siis ütle Gösta Berlingile,» sõnas piiskop, «et tema juurde ei lähe enam ei mina ega ükski teine piiskop.»

Näe, sellest vägiteost jutustas tugev kapten Kristian pastorile, seistes suveööl tema lahtise akna all. Sest vaevalt oli kapten Kristian hobused üles postijaama viinud, kui ta kohe oma uudisega alla pastori juurde tuli.

«Nüüd võid sa muretu olla, pastor ja südamesõber,» ütles ta.

Oh, kapten Kristian, kahvatute nägudega olid assessorid tõlla nahkkardinate taga istunud, kuid pastor aknal näis sel valgel suveööl veel palju kahvatum. Oh, kapten Kristian!

Pastor isegi tõstis käe, et hiiglase jämedasse, rumalasse näkku hirmsat hoopi virutada, aga ta taltsutas end. Ta tõmbas akna paugatades kinni, seisatas keset tuba ja raputas taeva poole rusikat.

Tema, kelle kohal oli leegitsenud vaimustuse tulikeel, tema, kes oli tohtinud kuulutada jumala au, seisis nüüd seal ja mõtles, et jumal on teda pilganud.

Kas ei pidanud piiskop arvama, et pastor ise oli saatnud kapten Kristiani? Kas ei pidanud ta arvama, et tema, pastor, oli teeselnud ja valetanud kogu päeva? Nüüd korraldab piiskop tõepoolest tema vastu juurdluse, nüüd tagandab ta tema ajutiselt ja siis juba lõplikult ametist.

Kui saabus hommik, oli pastor kirikumõisast kadunud. Ta ei olnud vaevaks võtnud jääda ja ennast kaitsta. Jumal oli teda pilganud. Jumal ei tahtnud teda aidata. Ta teadis, et ta tagandatakse ametist. Jumal tahtis seda nii. Ta võis väga hästi ka kohe minna.

See juhtus üheksateistkümnenda sajandi kahekümnendate aastate algul ühes Lääne-Värmlandi kõrvalises kihelkonnas.

See oli esimene õnnetus, mis tabas Gösta Berlingit; see ei jäänud viimaseks.

Sest niisugustel hobustel, kes ei kannata kannuseid

ega piitsa, on elu raske. Iga valu puhul, mis neid tabab, kihutavad nad mööda metsikuid teid haigutavate kuristikkude poole. Kui tee on kivine ja sõit raske, ei tea nad muud nõu, kui koorem maha paisata ja hullumult edasi tormata.

II

KERJUS

Ühel külmal detsembripäeval tuli keegi kerjus komberdades Broby künkaist üles. Tal olid seljas kõige viletsamad räbalad ja ta kingad olid nii kulunud, et külm lumi tegi ta jalad märjaks.

Löven on pikk ja kitsas Värmlandi järv, mille pikad kitsad väinad paaris kohas veelgi kitsamaks lõikavad. Põhjas ulatub ta üles Soome metsadeni*, lõunas alla Vänernini. Palju kihelkondi laiub tema kaldail, kuid kõige suurem ja rikkam neist on Bro kihelkond. See võtab enda alla tubli osa järve kaldaid ida ja lääne pool; lääne pool aga on kõige suuremad mõisad, selliseid rüütlimõisad nagu Ekeby ja Björne, mis on oma ilu ja rikkuse poolest laialt kuulsad, samuti suur Broby küla võõrastemaja, kohtukoja, lensmani elamu, kirikumõisa ja laadaplatsiga.

Broby asetseb järsul mäenõlval. Kerjus oli möödunud võõrastemajast mäejalamil ja rühkis kirikumõisa poole, mis oli üsna ülal.

Tema ees läks mäkke väike tütarlaps, kes vedas kelgul jahukotti. Kerjus jõudis tütarlapsele järele ja hakkas temaga rääkima.

«Nii väike hobune nii suure koorma ees!» ütles ta.

«Laps pöördus ümber ja vaatas talle otsa. See oli väike, umbes kaheteistkümneaastane tüdruk teravate piidlevate silmade ja kokkupigistatud suuga.

«Annaks jumal, et hobune oleks väiksem ja koorem suurem, siis lööks see kauemini vastu,» vastas tütarlaps.

«On see siis su oma toit, mida sa koju vead?»

«Jumal paraku on see nii. Pean ise endale toitu muretsema, olgugi et olen veel väike.»

Kerjus haaras kelguharjast kinni, et lükata.

Tütarlaps pöördus ja vaatas talle otsa.

«Ära aga arva, et sa selle eest midagi saad,» ütles ta.

Kerjus pahvatas naerma.

«Sa oled vist küll Broby pastori tütar?»

«Tõepoolest, see ma olen. Vaesem isa on küll paljudel, aga halvemat pole kellelgi. See on sulatõsi, kuigi on häbilugu, et seda peab ütlema tema enda laps.»

«Ta olevat ihne ja tige, see sinu isa.»

«Ihne on ta ja tige on ta, aga tema tütar tulevat veelgi hullem, kui ta elama jääb, räägib rahvas.»

«Arvan, et rahval on õigus. Tahaksin õige teada, kust see jahukott sulle näppu puutus.»

«Ega see midagi tee, kui ma seda sulle ütlen. Võtsin täna hommikul isa viljaaidast teri, ja nüüd ma käisin veskil.»

«Kas ta siis ei näe sind, kui sa selle koormaga koju jõuad?»

«On sinul ka aru peas! Isa on praegu haige juures, mõistad!»

«Keegi sõidab meie järel mäest üles. Ma kuulen, kuidas lumi jalaste all krudiseb. Mõtle, kui see on nüüd tema, kes tuleb!»

Tütarlaps kuulatas, piilus tagasi ja puhkes siis valjusti nutma.

«See ongi isa,» nuuksus ta. «Ta lööb mu maha! Ta lööb mu maha!»

«Jah, nüüd on hea nõu kallis ja kiire nõu parem kui hõbe ja kuld,» ütles kerjus.

«Vaata,» ütles laps, «sina võid mind aidata. Võta nöör ja vea kelku, siis arvab isa, et see on sinu oma.»

«Mis ma sellega hiljem teen?» küsis kerjus ja võttis nööri üle õlgade.

«Vii ta esialgu, kuhu tahad, aga too ta üles kirikumõisa, kui pimedaks läheb. Küll mina juba sind silmas pean. Sa pead tulema koti ja kelguga, saad aru?»

«Eks ma püüa!»

«Jumal olgu sulle armuline, kui sa ei tule!» hüüdis tütarlaps ja jooksis tema juurest minema, rutates enne isa koju.

Raske südamega pööras kerjus kelgu ümber ja hakkas seda mäest alla võõrastemaja poole vedama.

Tal vaesekesel oli olnud oma unistus, kui ta poolpaljaste jalgadega läbi lume sumas. Ta oli mõelnud suurtele metsadele Lövenist põhja pool, suurtele Soome metsadele.

Siin all Bro kihelkonnas, kus ta nüüd rändas piki väina, mis ühendab Ülem- ja Alam-Lövenit, neis kuulsates rikkuse ja rõõmu paikades, kus mõis asetseb mõisa, kaevandus kaevanduse kõrval — siin oli talle iga tee liiga raske, iga tuba liiga kitsas, iga säng liiga kõva. Siin valdas teda valus igatsus suurte põlismetsade rahu järele.

Siin kuulis ta igas rehes koote kolksuvat, nagu ei tuleks viljapeksul iialgi lõppu. Ammendamatuist metsadest laskusid lakkamatult palgikoormad ja söekorvid. Lõputud maagivoorid veeresid mööda teid sügavais rööpais, mille olid uuristanud sajad eelsõitjad. Siin nägi ta, kuidas sõitjaid täis kiilutud saanid kihutasid mõisate vahet, ja talle tundus, nagu oleks rõõm ohje hoidnud ja ilu ja armastus jalastel seisnud. Oh, kuidas see vaeseke seal käis ja üles suurte põliste metsade rahusse igatses!

Seal eemal, kus puud seisavad sirgelt ja nagu sambad tasasest maapinnast üles kerkivad, kus lumi raskete kihtidena liikumatuil okstel puhkab, kus tuul on nõrk ja vaid üsna vaikselt latvade okkais mängib, seal tahaks ta üha sügavamale ja sügavamale metsa rännata, kuni ta jõud ühel päeval raugeb ja ta nende suurte puude alla maha langeb, surres nälga ja külma.

Ta igatses seda suurt ja kohisevat hauda ülalpool Lövenit, kus kaduviku vägi tema üle võimust võtab, kus näljal, külmal, väsimusel ja viinal viimaks ometi õnnestuks hävitada seda vaest ihu, mis oli suutnud nii palju taluda.

Kerjus oli jõudnud alla võõrastemajja ja tahtis seal õhtut oodata. Ta astus kõrtsituppa ja istus tuimas rahus ukse juurde pingile, unistades ikka veel põlismetsadest.

Kõrtsinaine halastas ta peale ja andis talle sõõmu viina. Andis talle koguni kaks, sest ta palus nii härdalt.

Kuid rohkem ei tahtnud ta talle valada, ja kerjus sattus täielikku meeleheitesse. Veel rohkem pidi ta seda kanget, magusat viina jooma! Veel kord pidi ta tundma, kuidas süda ihus tantsib ja mõtted viinauimas leegitsevad. Oh, see magus viljaviin! Suve päike, suve linnulaul, suve lõhn ja ilu voolasid selle valgetes voogudes. Ainult üks kord veel enne seda, kui ta kaob öhe ja pimedusse, tahab ta päikest ja õnne juua.

Nii vahetas ta viina vastu kõigepealt jahu, siis jahukoti ja lõpuks kelgu. Sellest jäi ta tublisti purju ja magas suure osa pärastlõunast kõrtsitoas pingil maha.

Kui ta ärkas, sai ta aru, et nüüd on tal jäänud teha vaid ühte. Kuna ta vilets keha oli täielikult võimust võtnud tema hinge üle, kuna ta oli võinud maha juua selle, mis laps oli talle usaldanud, kuna ta oli häbiks saanud kogu maailmale, pidi ta hinge nii suurest viletsuse koormast vabastama. Ta pidi oma hingele tagasi andma vabaduse, pidi tal laskma jumala juurde minna.

Ta lebas kõrtsitoas pingil ja mõistis ise enda üle kohut: «Gösta Berling, ametist tagandatud pastor, keda süüdistatakse näljase lapse jahu mahajoomises, mõistetakse surma. Millisesse surma? Surma hangedes.»

Ta haaras oma mütsi ja vaarus välja. Ta polnud ei täiesti ärkvel ega täiesti kaine. Ta nuttis kaastundest iseenda vastu, oma vaese rüvetatud hinge vastu, mille ta pidi vabaks andma.

Ta ei läinud kaugele ega põiganud teelt kõrvale. Otse tee ääres oli kõrge hang. Sinna heitis ta maha, et surra. Ta sulges silmad ja püüdis uinuda.

Keegi ei tea, kui kaua ta nii lebas, aga tal oli veel eluvaim sees, kui Broby pastori tütar teed mööda jooksis, latern käes, ja leidis ta tee äärest hangest. Laps oli tundide viisi seisnud ja teda oodanud. Nüüd oli ta Broby künkaist alla jooksnud teda otsima.

Ta tundis kerjuse kohe ära; ta hakkas teda raputama ja kõigest väest kisendama, et teda äratada.

Ta pidi teada saama, mis kerjus tema jahukotiga oli teinud.

Ta pidi ta tagasi ellu kutsuma, vähemalt nii kauaks, kui mees talle ütleb, mis tema kelgust ja jahukotist on saanud. Armas isa ju peksaks tütre surnuks, kui ta

tema kelgu hooletusest ära oleks kaotanud. Laps hammustas kerjust sõrmest, küünistas ta nägu ja karjus samal ajal nagu meeletu.

Siis tuli keegi maanteed mööda sõites.

«Kes kurat seal kisendab?» küsis karm hääl.

«Ma tahan teada saada, mis see mees on teinud mu kelgu ja jahukotiga,» nuuksus laps ja tagus kerjusele rusikatega vastu rindu.

«On see mõni külmavõetu, keda sa niiviisi küünistad? Üles, sina metskass!»

Sõitja oli suur ja tugev naine. Ta väljus saanist ja astus hange juurde. Lapse võttis ta turjast kinni ja viskas üles teele. Seejärel kummardus ta maha, lükkas käsivarred kerjuse piha alla, tõstis ta üles ja viis oma saani.

«Tule kaasa võõrastemajja, va metskass,» hüüdis ta pastoritütrele, «siis kuuleme, mida sina sellest asjast tead.»

Tund hiljem istus kerjus võõrastemaja parimas toas ukse kõrval toolil; tema ees seisis võimukas proua, kes oli ta hangest päästnud.

Niisugusena, nagu Gösta Berling teda nüüd nägi, — metsadest söeveolt saabunud, nõgiste kätega ja savipiip suus, seljas lühike ilma voodrita lambanahkne kasukas ja triibuline kodukootud villane seelik, jalas pigiõmblustega saapad ja pussnuga vööl, niisugusena, nagu ta teda nägi, — hallid juuksed vana ilusa näo kohal kõrgele üle pea kammitud, — niisugusena oli ta kuulnud teda kirjeldatavat tuhat korda, ja ta taipas, et oli kokku sattunud kuulsa Ekeby majoriprouaga.

Majoriproua oli Värmlandi kõige võimsam naine, seitsme kaevanduse valitseja, harjunud käskima ja harjunud sellega, et teda kuulatakse; Gösta Berling aga oli vaid vaene surmamõistetud mees, kõigest paljaks riisutud, mees, kes teadis, et iga tee on talle liiga raske, iga tuba liiga kitsas. Ta värises hirmust, tundes endal naise pilku.

Naine seisis vaikselt ja silmitses seda inimlikku viletsust enda ees — punaseid tursunud käsi, lahjunud

kogu ja toredat pead, mis laostusest ja lohakusest hoolimata säras ikka veel metsikus ilus.

«On ta Gösta Berling, hull pastor?» küsis proua.

Kerjus istus liikumatult.

«Mina olen Ekeby majoriproua.»

Kerjuse keha läbis värin. Ta pani käed kokku ja tõstis igatseval pilgul silmad. Mida teeb see naine temaga? Sunnib ta teda elama? Ta värises tema jõu ees. Ja ometi oli ta olnud nii lähedal põliste metsade rahule.

Majoriproua alustas lahingut sellega, et ütles talle, Broby pastori tütar olevat oma kelgu ja jahukoti tagasi saanud ja temal, majoriproual, olevat Gösta Berlingile varjupaik Ekeby kavaleritiivas, nii nagu nii mitmele teiselegi kodutule viletsakesele. Ta pakkus talle elu täis lusti ja rõõmu, Gösta Berling aga vastas, et ta peab surema.

Siis põrutas majoriproua rusikaga vastu lauda ja ütles talle oma arvamuse otse välja.

«Või nii, ta tahab surra, jajah, seda ta tahab. Ma ei imestakski suurt, kui asi nii oleks, et ta üldse veel elab! Näe, tal on nii kurnatud keha, nii jõuetud luud-liikmed ja nii tuhmid silmad, ja ta arvab, et tal on veel midagi surmata. Arvab ta, et surnud olemiseks peab kangena ja jäigana kinninaelutatud kirstukaane all lebama? Kas ta ei usu, et ma seisan siin ja näen, kui surnud ta on, see Gösta Berling?

Ma näen, et tal on peaks surnupealuu, ja mulle tundub, et ta silmakoopaist roomavad välja ussid. Ei tunne ta, et ta suu on mulda täis? Ei kuule ta, kuidas ta kondid klõbisevad, kui ta end liigutab?

Ta on uputanud enda viinasse, see Gösta Berling, ja ta on surnud.

See, mis temast nüüd veel järele on jäänud ja ennast liigutab, on luukere, ja selgi ei taha ta elada lasta, kui ta seda üldse eluks nimetab? Näib ju nii, nagu kadestaks ta surnuid, kui need tähtede valgel oma hauakünkail tantsu löövad.

On tal häbi, et ta ametist tagandati, et ta nüüd surra tahab? Ometi oleks ausam, kui ta oma andeid rakendaks ja jumala rohelise maa peal kuidagi kasulik oleks, seda pean ma talle ütlema. Miks ei tulnud ta kohe

minu juurde, ma oleksin tal kõik asjad jälle joonde ajanud. Jah, nüüd ootab ta muidugi endale suurt au sellest, et ta surnulinasse mähitakse, höövlilaastudele pannakse ja et teda ilusaks laibaks nimetatakse?»

Kerjus istus rahulikult, peaaegu naeratades, seni kui majoriproua oma vihaseid sõnu müristas. Ei ole mingit ohtu, juubeldas ta endamisi, mitte mingit ohtu! Põlismetsad ootavad, ja temal ei ole mingit võimu sinu hinge sealt eemal hoida.

Majoriproua aga vaikis ja käis toas paar korda edasi-tagasi. Siis võttis ta kolde ees istet, pani jalad üles koldekivile ja toetas küünarnukid põlvedele.

«Tulise pihta,» hüüdis ta ja kihistas endamisi. «Mu sõnades on rohkem tõtt, kui ma ise seda märkan. Kas Gösta Berling ei usu, et enamik inimesi selles maailmas on surnud või vähemalt poolsurnud? Arvab ta, et mina elan? Oh ei! Oh ei!

Jah, vaadaku ta mind hästi teraselt! Olen Ekeby majoriproua ja kindlasti kõige võimsam naine Värmlandis. Kui ma viipan ühe näpuga, siis jookseb maakonnaülem, kui ma viipan kahega, jookseb piiskop, ja kui ma viipan kolmega, tantsivad toomkapiitlid, raehärrad ja kõik Värmlandi mõisnikud Karlstadi turul polkat. Tulise pihta, noormees, ma ütlen talle, et ma ei ole midagi muud kui riietatud laip. Jumal ise teab, kui vähe on minus elu.»

Kerjus toolil kummardus ettepoole ja kuulas pingsa tähelepanuga. Vana majoriproua istus tule ees ja koogutas end edasi-tagasi. Rääkides ei vaadanud ta kerjusele.

«Kas ei usu ta,» jätkas ta, «et kui ma oleksin elav inimene, kes näeb teda viletsana ja kurvana enda ees istuvat ning enesetapmise mõtteid mõlgutavat, — kas ei usu ta, et ma siis võiksin need temalt ära võtta ühe-ainsa hingetõmbega? Siis oleks mul tema jaoks pisaraid ja palveid, mis tal luust ja lihast läbi lõikaksid, ja ma võiksin ta hinge päästa, nüüd aga olen surnud.

On ta kuulnud, et kord olin ma ilus Margareta Celsing? Palju aega on sellest möödunud, kuid ikka veel võin ma istuda ja tema pärast oma vanad silmad punaseks nutta. Miks peab Margareta Celsing olema surnud

ja Margareta Samzelius elama, miks peab Ekeby majoriproua elama, ütle, Gösta Berling?

Teab ta, milline oli Margareta Celsing? Ta oli sale ja habras, oli häbelik ja süütu, Gösta Berling. Ta oli niisuguseid, kelle haual inglid nutavad.

Ta ei teadnud, mis on kuri, keegi polnud teda kurvastanud, kõikide vastu oli ta hea. Ja ilus oli ta, tõeliselt ilus!

Oli ka üks uhke mees. Tema nimi oli Altringer. Jumal teab, kuidas sattus ta siia üles Älvdali kõndudele, kus Margareta vanematel oli mõis. Margareta Celsing nägi teda; ta oli ilus, tore mees, ja ta armastas Margareta Celsingit.

Aga ta oli vaene, ja nad leppisid kokku, et ootavad teineteist viis aastat, nagu öeldakse laulus.

Kui kolm aastat oli möödunud, tuli Margaretale teine kosilane. Ta oli inetu ja õel, kuid neiu vanemad arvasid, et ta on rikas, ning sundisid Margaretat meelituste ja lubadustega, hoopide ja karmide sõnadega teda meheks võtma. Näed sa, sel päeval suri Margareta Celsing.

Sellest ajast lakkas Margareta Celsing olemast, oli ainult majoriproua Samzelius, aga tema ei olnud hea ega häbelik, tema uskus kurja ega hoolinud heast.

Küllap sa tead, mis juhtus edasi. Me elasime Sjös, siin Löveni ääres, major ja mina. Aga ta ei olnud rikas, nagu inimesed olid rääkinud. Mul oli sageli raskeid päevi.

Siis tuli Altringer tagasi, ja nüüd oli ta rikas. Ta omandas Ekeby, mis piirneb Sjöga. Temast sai ka kuue teise kaevanduse omanik Löveni ääres. Ta oli tubli ja ettevõtlik, ta oli suurepärane mees.

Ta aitas meid meie vaesuses: me sõitsime tema vankrites, ta saatis meie kööki toitu ja meie keldritesse veini. Ta täitis mu elu pidude ja rõõmudega. Major läks sõtta, aga mis hoolisime meie sellest! Ühel päeval käisin mina Ekebys, teisel päeval tuli tema Sjösse. Oh, see oli nagu rõõmutants Löveni järve ümber.

Aga siis hakkasid Altringeri ja minu kohta liikuma kurjad jutud. Kui Margareta Celsing oleks siis elanud, oleks see talle palju muret teinud, aga minul polnud sellest midagi. Siiski ei saanud ma tookord veel päri-

selt aru, et ma seepärast nii tundetu olin, et ma enam ei elanud.

Kuulujutud meie kohta jõudsid ka minu isa ja emani, kes askeldasid Älvdali metsas söemiilide keskel. Eit ei mõelnud kaua järele, vaid sõitis siia, et minuga rääkida.

Ta saabus päeval, kui majorit polnud kodus ja mina koos Altringeri ja mitme teisega lauas istusin. Ma nägin teda saali astuvat, kuid, Gösta Berling, mul ei olnud tunnet, et see on minu ema. Ma tervitasin teda nagu võõrast ja palusin, et ta istuks minu lauda ja võtaks söömingust osa.

Ta tahtis minuga rääkida, nagu oleksin ma tema tütar, aga mina ütlesin talle, et ta eksib, minu vanemad on surnud ja nad mõlemad surid minu pulmapäeval.

Siis lõi ta mänguga kaasa. Ta oli seitsmekümneaastane, kolme päevaga oli ta maha sõitnud kakskümmend miili. Pikema jututa istus ta lauda ja hakkas sööma; ta oli haruldaselt tugev inimene.

Ta ütles, et olevat kahju, et mul just niisugusel päeval säärane kaotus olnud.

«Kõige rohkem kahju on sellest,» ütlesin mina, «et mu vanemad ei surnud päev varem, siis oleksid pulmad pidamata jäänud.»

«Kas armuline majoriproua pole oma abieluga rahul?» küsis ta siis.

«Olen küll,» ütlesin ma, «nüüd olen ma rahul. Olen ka edaspidi alati rahul ja täidan oma armsate vanemate tahtmist.»

Ta küsis, kas ka see on olnud minu vanemate tahtmine, et ma oma ja nende pea peale häbi kuhjan ja oma meest petan. Vähe au tegevat ma oma vanemaile seega, et ma endast igale kõneainet andvat.

«Kuidas külv, nõnda lõikus,» vastasin ma talle. Ja võõras proua pidavat muide aru saama: ma ei kavatse lubada, et keegi minu vanemate tütart teotab.

Sõime ainult meie kahekesi. Mehed meie ümber istusid vaikselt, suutmata nuga või kahvlit tõsta.

Vanainimene jäi sinna ööpäevaks puhkama ja sõitis siis tagasi.

Kuid niikaua kui ma teda nägin, ei suutnud ma mõista, et ta on mu ema. Teadsin ainult seda, et mu

ema on surnud. Kui ta ära pidi sõitma, Gösta Berling, ja ma trepil tema kõrval seisin ja vanker ette oli sõitnud, ütles ta mulle:

«Olen olnud siin kakskümmend neli tundi, ilma et sa oleksid mind tervitanud nagu oma ema. Üksildasi teid mööda sõitsin ma siia, kakskümmend miili kolme päevaga. Ja häbist sinu pärast väriseb mu ihu, nagu oleks seda vitsadega nuheldud. Salatagu sind ära, nagu mind on ära salatud, hüljatagu sind, nagu mind on hüljatud! Olgu maantee su kodu, õlekuhi su säng, söemiil su kolle! Häbi ja teotus olgu sinu tasu, löögu sind teised, nii nagu mina sind löön!»

Ja ta lõi mind tugevasti põsele.

Mina aga tõstsin ta sülle, kandsin trepist alla ja panin vankrisse.

«Kes sa oled, et sa mind nead?» küsisin ma. «Kes sa oled, et sa mind lööd? Seda ei talu ma kelleltki.»

Ja ma andsin talle kõrvakiilu vastu.

Samas hakkas vanker liikuma, kuid siis, sel hetkel, Gösta Berling, teadsin ma, et Margareta Celsing on surnud.

Ta oli hea ja süütu, tal ei olnud aimugi, mida tähendab kurjus. Inglid oleksid tema haual nutnud. Kui ta oleks veel elanud, siis ei oleks ta oma ema löönud.»

Kerjus ukse juures oli kuulanud ja sõnad olid hetkeks summutanud põlismetsade ahvatleva mühina. Ennäe, see võimas naine tegi enese temataoliseks patuseks, tegi enda tema eksinud õeks, et talle elamiseks julgust anda! Nii pidi ta õppima aru saama, et ka teiste pea peal on muret ja süüd. Ta tõusis ja astus majoriproua juurde.

«Tahab Gösta Berling nüüd elada?» küsis see pisaraist murdunud häälel. «Miks peaks ta surema? Küllap temast oleks võinud saada hea pastor, kuid iialgi polnud see Gösta Berling, kelle ta viinasse uputas, nii puhas ja süütu nagu too Margareta Celsing, kelle mina oma vihas kägistasin. Tahab ta elada?»

Gösta langes majoriproua ette põlvili.

«Andestage mulle!» ütles ta. «Ma ei suuda.»

«Olen vana, paljudes muredes karastatud naine,» vastas majoriproua, «ja ma istun siin ja paljastan end

kerjusele, kelle ma poolkülmununa tee äärest hangest leidsin. See on mulle paras. Mingu ja saagu temast enesetapja, siis vähemalt ei saa ta minu lollusest kellelegi rääkida.»

«Majoriproua, ma ei ole enesetapja, ma olen surmamõistetu. Ärge tehke mulle mu võitlust raskeks! Ma ei tohi elada. Mu ihu on võimust võtnud mu hinge üle, seepärast pean ma ta vabaks laskma, pean laskma tal minna jumala juurde.»

«Või nii, Gösta Berling arvab siis, et ta saab sinna?»

«Jumalaga, majoriproua, ja suur tänu!»

«Jumalaga, Gösta Berling!»

Kerjus tõusis ja läks noruspäi ning jalgu järele vedades ukse poole. See naine tegi talle tee üles suurtesse metsadesse raskeks.

Kui ta ukse juurde jõudis, pidi ta tagasi vaatama. Ta kohtas majoriproua pilku, kui naine vaikselt istudes talle järele vaatas. Veel iialgi polnud ta kellegi näos niisugust muudatust näinud; ta jäi seisma ja vaatas talle ainiti otsa. Naine, kes äsja oli olnud vihane ja ähvardav, istus vaikses kirgastuses ja ta silmad särasid halastavast, kaastundlikust armastusest. Miski Gösta Berlingis, tema metsikuks muutunud südames murdus selle pilgu ees. Ta toetas lauba vastu uksepiita, sirutas käed üle pea ja nuttis, nagu oleks ta süda tahtnud lõhkeda.

Majoriproua viskas savipiibu koldesse ja astus Gösta Berlingi juurde. Ta liigutused olid korraga nii hellad nagu emal.

«Nii, nii, mu poiss!»

Ta istus ukse juurde pingile ja tõmbas Gösta enda kõrvale, nii et see nuttis, pea tema põlvedel.

«Tahab ta ikka veel surra?»

Siis tahtis Gösta püsti karata. Majoriproua pidi teda vägisi kinni hoidma.

«Nüüd ma ütlen talle, et tehku ta nii, nagu tahab. Kuid seda ma luban, et kui ta tahab elada, siis võtan Broby pastori tütre enda juurde ja teen temast inimese, nii et ta võib jumalat tänada, et Gösta Berling tema jahu ära varastas. Noh, tahab ta?»

Gösta Berling tõstis pea ja vaatas talle otse silma.

«On see tõsi?»

«On küll, Gösta Berling.»

Siis murdis Gösta Berling meeleheites käsi. Ta nägi enda ees luuravaid silmi, kokkupigistatud huuli ja väikesi kõhnu käsi. Nii oleks see noor olend kaitstud ja hoolitsetud, alandusemärgid tema ihult kustuksid, kuri tema hingest kaoks. Nüüd oli talle tee põlismetsadesse suletud.

«Ma ei tapa ennast, seni kui ta on majoriproua hoole all,» ütles ta. «Ma teadsin, et majoriproua sunnib mind elama. Tundsin kohe, et majoriproua on tugevam kui mina.»

«Gösta Berling!» ütles majoriproua pidulikult. «Ma võitlesin tema eest nagu iseenda eest. Ma ütlesin jumalale: «Kui minus elab veel midagi Margareta Celsingist, siis luba, et ta astub esile ja näitab ennast, nii et see mees ei läheks ega tapaks ennast!» Ja jumal laskis sel sündida; sa nägid teda, nägid Margareta Celsingit, ja seepärast ei saanud sa minna. Tema sosistas mulle, et selle vaese lapse pärast peaksid sa loobuma oma kavatsusest surra. Teie, metsikud linnud, lendate küll kõrgelt, aga meie issand tunneb võrku, mis teid kinni püüab.»

«Ta on suur ja imeline jumal,» ütles Gösta Berling. «Ta on mind pilganud ja hüljanud, aga ta ei taha mul surra lasta. Sündigu tema tahtmine!»

Sellest päevast alates sai Gösta Berlingist Ekeby kavaler. Kaks korda katsus ta sealt lahkuda ja rajada endale teed, et elada omaenda tööst. Esimesel korral kinkis majoriproua talle kandikoha Ekeby lähedal. Gösta Berling asus sinna ja kavatses elada kui tööline. Mõni aeg läks see tal korda, aga ta tüdines peagi üksindusest ja igapäevasest rühmamisest ja temast sai uuesti Ekeby kavaler. Teine kord hakkas ta Borgis noore krahvi Henrik Dohna koduõpetajaks. Sel ajal armus ta nooresse Ebba Dohnasse, krahvi õesse; kui aga tütarlaps suri parajasti ajal, mil Gösta Berling arvas, et ta suudab teda võita, loobus ta igasugusest mõttest saada kellekski muuks kui Ekeby kavaleriks. Talle näis, et ametist tagandatud pastorile on suletud kõik teed enda sirguajamiseks.

ESIMENE PEATÜKK

MAASTIK

Nüüd pean ma kirjeldama pikka järve, rikast tasandikku ja siniseid mägesid, sest need moodustavad koha, kus Gösta Berling ja Ekeby kavalerid veetsid oma lõbusat elu.

Järve lätted on üsna kaugel põhjas, ja järvele on see oivaline maa. Mets ja mäed ei lakka kunagi kogumast talle vett, jõed ja ojad sööstavad temasse alla aasta läbi. Tal on peent, valget liiva, millel pikutada, neemi ja laidusid, mida peegeldada ja imetleda, näkil ja vesihaldjal on seal vaba mänguruumi, ja järv areneb kiiresti suureks ja ilusaks. Ülal põhjas on ta rõõmus ja sõbralik: vaadatagu teda vaid suvehommikul, mil ta lebab unest joobununa uduloori all, et näha, kui reibas ta on. Esmalt ta peitub viivuks, poeb üsna hilju esile kergest kattest, nii nõiduslikult ilus, et teda vaevalt võib ära tunda, siis aga heidab endalt ühel hoobil kogu katte ja lebab seal, paljas ja roosiline, ning sädeleb hommikuvalguses.

Aga järv ei lepi selle mängleva eluga; ta tõmbub kokku kitsaks väinaks, tungib lõunas mõnest liivakünkast läbi ja otsib endale uut riiki. Sellise ta leiabki; ta muutub suuremaks ja võimsamaks, tal on täita põhjatu sügavik ja kaunistada viljakas maastik. Kuid nüüd muutub vesigi tumedamaks, kaldad vähem vahelduvaks, tuuled kõledamaks, kogu loodus karmimaks. Tore, imeilus järv! Palju on neid sõidukeid ja palgi-

parvi, mis libisevad läbi tema vete, alles hilja saab ta talvepuhkusele minna, harva enne kui alles pärast jõulu. Sageli on ta ka tusatujus. Siis võib ta vihast valgena vahutada ja purjekaid ümber paisata, aga ta võib lebada ka unelevas rahus ja peegeldada taevast.

Kuid veelgi kaugemale välja kipub järv, kuigi mäed muutuvad seda järsemaks ja ruum seda kitsamaks, mida kaugemale alla ta jõuab, nii et ta peab veel kord kitsa väinana läbi liivakallaste roomama. Siis laiutab ta end kolmandat korda, aga mitte enam sama ilu ja võimsusega.

Kaldad vajuvad madalamaks ja muutuvad ühetoonilisemaks, puhuvad pehmemad tuuled, järv läheb aegsasti talvepuhkusele. Veel ikka on ta ilus, kuid juba kaotanud nooruse tormakuse ja mehejõu — ta on samasugune nagu kõik teised järved. Kahe käega otsib ta kobamisi teed Vänerni poole, ja kui ta selle on leidnud, sööstab ta vanadusnõrkuses kõrgest järsakust alla ja läheb kõmiseva mürinaga viimsele puhkusele.

Sama pikk nagu järv on ka tasandik; kuid uskuge, tal on raske edasi tungida järvede ja mägede vahelt, alates häilust järve põhjapoolses otsas, kus ta end esmakordselt laiutada julgeb, ja siis ikka edasi, seni kui ta võitjana Vänerni kaldale mugavalt puhkama heidab. Muidugi ei ole kahtlustki selles, et tasandik tahaks pigemini piki kogu järvekallast edasi liikuda, kuid mäed ei anna talle rahu. Need mäed on vägevad metsaga kaetud graniitmüürid, täis raskesti läbitavaid kuristikke, rikkad samblast ja samblikest ning noil vanul ajul suure hulga metsloomade asupaik. Ülal keset pikki mäeseljakuid võib sageli kohata pehmet raba või tumeda veega laugast. Siin-seal leidub ka mõni söemiil või lagendik, kust on võetud ehituspalke ja põletuspuid, või jälle aledik, ja see annab tunnistust sellest, et mäed suudavad taluda ka tööd. Kuid harilikult lebavad nad muretus rahus ja lepivad sellega, et lasevad varjul ja valgusel oma nõlvakuil nende igavest mängu mängida.

Ja nende mägedega peab tasandik, mis on vaga ja rikas ning armastab tööd, pidevalt sõda, suures sõpruses muide.

«Aitab ju sellest,» ütleb tasandik mägedele, «kui te minu ümber oma müürid püstitate, see kaitseb mind täielikult.»

Mäed aga ei taha niisugust juttu kuuldagi. Nad saadavad pikki ridu kinke ja paljaid künkaid alla järveni. Nad püstitavad toredaid vaatetorne igal neemel ja lahkuvad järve kaldalt nii äärmiselt harva, et tasandik vaid mõnes kohas võib kaldaäärses pehmes liivas väherda. Aga tal ei maksa nuriseda.

«Ole rõõmus, et me siin seisame!» ütlevad mäed. «Mõtle ajale enne jõulu, kui Lövenist päevast päeva kooljakülmad udud üle veerevad! Siin seistes osutame sulle suure teene!»

Tasandik kaebab, et tal on vähe ruumi ja halb väljavaade.

«Rumal oled,» vastavad mäed. «Kui sa ainult teaksid, kuidas siin all järve ääres puhub! Peab olema vähemalt graniidist selg ja kuusikust kasukas, et midagi säärast taluda. Ja muide võid sa väga hästi vahtida ka meid!»

Jah, vahtida mägesid — seda nimelt tasandik teebki. Ta tunneb hästi kõiki neid kummalisi varju ja valguse varjundeid, mis libisevad üle mägede. Ta teab, kuidas mäed keskpäevavalguses alla horisondile vajuvad, madalad ja kahvatusinised, ja aovalgel ning õhtuvidevikus aukartustäratavasse kõrgusse tõusevad, helesinised nagu taevas seniidis. Puhuti langeb valgus neile sedavõrd teravalt, et nad muutuvad roheliseks või mustjassiniseks, ja iga üksikut mändi, iga teed ja kuristikku võib näha miilide kaugusele.

Juhtub küll kohati, et mäed nihkuvad kõrvale ja lasevad tasandiku esile, et ta saaks järve vahtida. Kuid nähes järve tema vihas, kui see nagu metskass märatseb ja turtsub, või nähes teda kaetuna külma suitsuga, mis tuleb sellest, et järvevana pruulib õlut ja peseb pesu, annab ta peagi mägedele õiguse ning tõmbub jälle tagasi oma kitsasse vangikongi.

Inimesed on viljelnud seda toredat tasandikku igimuistsest ajast ja sinna on tekkinud suur asula. Kõikjale, kus jõgi oma valgevahulise kosega kaldajärsakust alla sööstab, on kerkinud tehaseid ja veskeid. Valgeile

lagendikele, kus tasandik ulatub järveni, on ehitatud kirikuid ja kirikumõisaid, oru äärtel, nõlvakuil ja kivisel maal, kus vili ei taha hästi kasvada, aga on talud, ohvitseride elamud ja siin-seal mõni mõis.

Siiski peab tähendama, et üheksateistkümnendal sajandil polnud see maakoht kaugeltki nii üles haritud nagu nüüd. Metsa, järve ja sambla all oli siis veel palju maad, mida nüüd võib viljelda. Ka polnud rahvas nii arvukas nagu praegu, ja ülalpidamist teenis ta osalt vedudega, osalt päevatööga rohketes tehastes, osalt võõrsil töötades; põlluharimine ei suutnud neid toita. Tollal kandsid tasandiku elanikud kodukootud rõivaid, sõid kaeraleiba ja leppisid kaheteistkümne-šillingilise päevapalgaga. Puudus oli paljudelgi suur, aga sageli leevendas seda kerge ja rõõmus meelelaad, sünnipärane osavus ja tublidus.

Kuid kõik need kolm — pikk järv, rikas tasandik ja sinised mäed — moodustasid ühe ilusamaid maastikke ja teevad seda praegugi; samuti on seal inimesed veel tänapäeval tugevad, julged ja andekad. Nüüd on nad ka jõukuses ja hariduses suuri edusamme teinud.

Mingu hästi neil kõigil, kes elavad seal ülal pika järve ääres ja siniste mägede keskel! Mõningaid nende mälestusi tahan nüüd kirja panna.

TEINE PEATÜKK

JÕULUÖÖ

Sintramiks hüütakse Forsi õelat mõisaomanikku, meest, kel on kohmakas ahvikeha, pikad käed, kiilas pea ja inetu irvitav lõust ja kellele valmistab lõbu kurja teha.

Sintramiks hüütakse meest, kes võtab oma sulasteks ainult kelme ja löömamehi, kelle teenistuses on ainult riiakad, valelikud tüdrukud, kes kihutab koeri metsikule vihale, torkides nõelu nende koonudesse, ja kes elab õnnelikult tigedate inimeste ja kurjade loomade hulgas.

Sintramiks hüütakse meest, kelle suurimaks rõõmuks

on riietuda sarvede ja sabaga, hobusekapjade ja karvase kehaga paharetiks, kes järsku astub esile pimedatest nurkadest, leivaahjust või puukuurist, hirmutades kartlikke lapsi ja ebausklikke naisi.

Sintramiks hüütakse meest, kellele teeb rõõmu vahetada vana sõprus uue vaenu vastu ja mürgitada südant valega.

Sintramiks hüütakse teda, ja kord tuli ta Ekebysse.

Tõmmake sepikotta suur palgikelk, pange ta keset põrandat ja asetage käru sugaraile! Siis on meil laud! Hurraa, laud on valmis!

Siia nüüd toolid, siia kõik, mis kõlbab istumiseks! Siia kolmejalgsed kingsepajärid ja tühjad kastid! Siia vanad närused seljatoeta toolid, siia jalasteta traavisaan ja vana tõld! Ha-ha-ha, siia vana tõld! Sellest saab kõnetool!

Eks vaadake ainult, missugune ta on! Üks ratas on katki ja puudub korv! Alles on ainult veel kutsaripukk; padi on lõhutud, sellest ripneb karusammalt, nahk on vanadusest punane. Kõrge nagu maja on see vana logu! Toetage, toetage teda, muidu ta kukub veel ümber!

Hurraa! Hurraa! Ekebys on jõuluöö.

Laia telkvoodi siideesriiete taga magavad major ja majoriproua, magavad ja arvavad, et magab ka kavaleritiib. Magagu sulased ja magagu tüdrukud, rasked pudrust ja kangest jõuluõllest, mitte aga härrad kavaleritiivas. Kuidas võib keegi arvata, et kavaleritiib magab?

Paljajalgsed sepad ei keera valurauda, tahmased poisid ei lükka söekärusid, suurvasar ripub laes nagu rusikas käsi, ääs seisab tühjalt, ahjud ei ava oma punaseid lõugu, et neelata süsi, lõõtsad ei nagise. On jõulud! Sepikoda magab.

Magab, magab! Oo, sina inimlaps, magab, kui kavalerid on ärkvel! Pikad tangid seisavad põrandal püsti, rasvaküünlad harude vahel! Kümnekannulisest läikivast vaskkatlast lõõmavad sinised punšileegid kõrgele laealusesse pimedusse. Lattrauavasara otsa on riputatud Beerencreutzi sarvlatern. Kollane punš sätendab

boolis nagu selge päike. Siin on laud ja siin on pingid! Kavalerid pühitsevad sepikojas jõuluööd.

On lõbu ja lärmi, muusikat ja laulu! Kuid kesköine peokära ei ärata kedagi. Kogu sepikoja müra sureb kohe kose vägevasse kohinasse väljas.

On lõbu ja lärmi! Mõtelge, kui nüüd majoriproua neid näeks!

Mis siis sellest? Üsna kindlasti istuks ta nende hulka ja tühjendaks peekri. Tubli naine on ta! Ei põgene ta müriseva joogilaulu eest ega keeldu kaardipartiist. Kõige rikkam naine Värmlandis, karm nagu mees, uhke nagu kuninganna. Laulu armastab ta ja vinguvaid viiuleid ja metsasarve. Viin ja kaardimäng meeldivad talle, ja meeldib laud, mille ümber istuvad rõõmsad külalised. Ta tahab näha, et tarvitataks tagavaru toiduaitadest, tahab näha tantsu ja lõbu kambreis ja saalides, ja kavaleritiib olgu kavalere täis.

Vaadake neid, seal nad istuvad booli ümber, kavaler kavaleri kõrval! Kaksteist on neid, kaksteist meest. Ei ole need ühepäevaliblikad ega moesangarid, vaid mehed, kelle kuulsus Värmlandist nii pea ei kao, julged mehed, tugevad mehed!

Ei pärgamendina kuiv luu ja nahk ega kinninööritud tengelpung, vaid vaesed mehed, muretud mehed, kavalerid kogu päeva.

Ei memmepojad ega unised isandad omaenda kodus, vaid kodutud mehed, rõõmsad mehed, saja seikluse rüütlid.

Tühjalt seisab nüüd kavaleritiib juba paljude aastate jooksul. Ekeby ei ole enam kodutute kavaleride väljavalitud pelgupaik. Pensionile läinud ohvitserid ja vaesed aadlikud ei sõida enam mööda Värmlandi ringi logisevates ühehobuvankrites. Kuid laskem surnuil elada, laskem neil surnuist üles tõusta, neil rõõmsail, muretuil, igavestinoortel!

Kõik need kuulsusrikkad mehed oskavad mängida ühte või mitut pilli. Kõik nad on täis omapära ja kõnekäände, mõtteturgatusi ja laule nagu sipelgapesa sipelgaid, kuid igal neist on siiski oma suur eriline omadus, oma kõrgestihinnatud kavalerivoorus, mis teda teistest eraldab.

Kõigist neist, kes istuvad booli ümber, tahan ennekõike nimetada Beerencreutzi, suurte valgete vurrudega koloneli, kaardimängijat ja Bellmani-lauljat*, ning ühes temaga ta sõpra ja sõjakaaslast, sõnaahtrat majorit, suurt karukütti Andres Fuchsi, ning kolmandana kambas väikest Rusterit, trummarit, kes kaua oli olnud koloneli teener, kuid omandanud kavaleriseisuse osava punšipruulijana ja peabassina. Siis peab mainima vana lipnikku Rutger von Örnecloud, kaelasideme ja parukaga südametemurdjat, kes kandis krookkaelust ja minkis end nagu naine. Tema oli üks uhkemaid kavalere, samuti ka Kristian Bergh, tugev kapten ja oivaline sangar, kuid sama kergesti ninapidi veetav nagu hiiglane muinasjutus. Nende kahe seltsis nähti sageli väikest keraümarat patroon Juliust, kes oli nobe, lõbus ja õige andekas: kõnemees, maalija, laulja ja anekdoodijutustaja. Jooksvatõbise lipniku ja rumala hiiglasega tegi ta meelsasti nalja.

Seal oli ka sakslasest hiid Kevenhüller, iseliikuva vankri ja lennuki leiutaja, kelle nimi kaigub veel praegugi mühisevais metsades. Ta oli rüütel nii sünnilt kui ka välimuselt — oma suurte üleskeeratud vurrude, kikkis täishabeme, kullinina ja kitsaste pilusilmadega ristlevate kortsude võrgus. Seal istus suur sõdalane nõbu Kristoffer, kes lahkus kavaleritiiva seinte vahelt vaid siis, kui oli oodata karujahti või mingit muud hulljulget seiklust, ja tema kõrval onu Eberhard, filosoof, kes polnud Ekebysse tulnud mitte lusti ja rõõmu pärast, vaid selleks, et toitlusmuredest häirimatult teha oma suurt tööd teaduste teaduses.

Kõige viimastena mainin nüüd kamba parimaid — leebet Lövenborgi, vaga meest, kes oli liiga hea selle maailma jaoks ja mõistis vähe tema teid, ning Lilliecronat, suurt muusikut, kel oli endal hea kodu ja kes sinna alati tagasi igatses, kuid siiski Ekebysse pidi jääma, sest ta vaim vajas rikkust ja vaheldust, et taluda elu.

Kõik need üksteist olid jätnud oma nooruse seljataha ja mitmed neist olid jõudnud üle vanaduse läve, kuid nende hulgas oli üks, kes ei olnud vanem kui kolmekümneaastane ja kelle kogu ihu ja hinge jõud oli

veel raugemata. See oli Gösta Berling, kavaleride kavaler, kes üksi oli suurem kõnemees, laulja, muusik, kütt ja viinanina kui kõik teised kokku. Temal olid kõik kavaleriomadused. Millise mehe oli küll majoriproua temast teinud!

Vaadake teda nüüd, mil ta on roninud üles kõnetooli! Mustast laest vajub pimedus raskete vanikutena tema peale alla. Ta hele pea särab nagu noorte jumalate, nende noorte valgusekandjate oma, kes lõid korra kaosesse. Saledana, ilusana ja seiklushimulisena seisab ta seal.

Kuid ta kõneleb sügava tõsidusega:

«Kavalerid ja vennad! Aeg läheneb kesköömle, pidu on kestnud juba kaua; on aeg juua kolmeteistkümnenda terviseks lauas!»

«Väike veli Gösta,» hüüab patroon Julius, «siin ei ole ju kolmeteistkümnendat, meid on ainult kaksteist.»

«Ekebys sureb igal aastal üks mees,» jätkab Gösta üha süngemal häälel. «Üks kavaleritiiva elanikest sureb, sureb üks rõõmsaid, muretuid, igavestinoori. Miks aga kurta? Kavalerid ei tohi vanaks saada. Kui meie värisevad käed ei suuda enam klaasi tõsta ja meie kustunud silmad kaarte seletada, mis on siis elu meile ja mis oleme meie elule? Üks neist kolmeteistkümnest peab surema, kes pühitsevad jõuluööd Ekeby sepikojas, kuid igal aastal tuleb üks mees juurde, et täita meie arvu. Mees, kes on vilunud rõõmukäsitöös, kes oskab käsitseda viiulit ja kaarte, peab tulema ja täitma meie arvu. Vanad liblikad peavad oskama surra, niikaua kui paistab suvepäike. Kolmeteistkümnenda terviseks!»

«Kuid, Gösta, meid on ainult kaksteist,» hüüavad kavalerid talle vahele ega puuduta oma klaase.

Gösta Berling, keda nad hüüdsid poeediks, kuigi ta iialgi ei kirjutanud värsse, jätkab häirimatu rahuga:

«Kavalerid ja vennad! Kas olete unustanud, kes te olete? Teie olete need, kes hoiavad Värmlandis rõõmu võimul. Teie olete need, kes panevad poogna hüppama ja tantsu tuhisema, lasevad laulul ja mängul läbi maa heliseda. Teie oskate oma südant eemal hoida kullast ja käsi tööst. Kui poleks teid, sureks tants, sureks suvi,

sureksid roosid, sureks kaardimäng, sureks laul ega leiduks kogu sel õnnistatud maal muud kui rauda ja mõisaomanikke. Seni kui teie elate, elab ka rõõm. Kuus aastat olen nüüd pühitsenud jõule Ekeby sepikojas ja kunagi varem pole keegi keeldunud joomast kolmeteistkümnenda terviseks.»

«Kuid, Gösta,» hüüavad nad siis, «kui meid on ainult kaksteist, kuidas võime siis juua kolmeteistkümnenda terviseks?»

Sügav kurbus peegeldub Gösta näol.

«On meid ainult kaksteist?» küsib ta. «Miks nii? Peame me maa pealt välja surema? Peab meid tuleval aastal olema ainult üksteist ja ületuleval ainult kümme? Peab meie nimi saagaks saama, meie salk hävima? Kutsun teda, seda kolmeteistkümnendat, sest ma olen tõusnud, et juua tema terviseks. Kutsun teda meresügavusest, maa sisemusest, taevast ja põrgust kutsun ma teda, kes peab täitma kavaleride salga.»

Siis kolistatakse korstnas, siis avaneb sulatusahju uks, siis tuleb kolmeteistkümnes.

Ta tuleb karvasena, sabaga ja hobusekapjadega, sarvedega ja terava lõuahabemega, ja teda nähes hüppavad kavalerid karjatades püsti.

Kuid piiritus rõõmus hüüab Gösta Berling:

«Kolmeteistkümnes on tulnud! Elagu kolmeteistkümnes!»

Nüüd siis on ta tulnud, see inimeste vana vaenlane, on tulnud nende hulljulgete juurde, kes häirivad püha öö rahu. Blåkulla* nõidade sõber, kes märgib oma ostulepingu verega süsimustale paberile, kes tantsis Ivarsnäsi krahvitariga seitse päeva ja keda seitse pastorit ei suutnud peletada, — tema on tulnud.

Tormleva kiirusega kihutavad mõtted teda nähes läbi vanade seiklejate peade. Nad arutlevad endamisi, kelle pärast on ta täna öösi väljas.

Paljud neist pidid hirmu pärast minema ruttama, kuid taipasid varsti, et sarvik ei olnud tulnud neid oma pimedasse riiki viima, vaid et teda oli meelitanud peekrite kõlin ja laulud. Pühal jõuluööl tahtis ta nautida inimeste rõõmu ja endalt selleks rõõmuajaks valitsuskoorma ära heita.

Oh, kavalerid, kavalerid, kes teist küll mäletab veel, et on jõuluöö? Nüüd parajasti laulavad inglid karjaseile väljal. Nüüd parajasti lebavad lapsed ja kardavad uinuda nii sügavasti, et nad pidulikuks hommikujumalateenistuseks õigel ajal ei ärka. Peagi saabub aeg, mil Bro kirikus süüdatakse jõuluküünlad, ja kaugel metsaonnis on noormees õhtul valmistanud vaiguse tõrviku, millega ta oma neiule kirikusse teed valgustab. Kõikides kodudes on pereema asetanud akendele lühtrid, valmis süütamiseks, kui kirikulised mööduvad. Köster ürgab poolunes jõululaule, ja vana pastor lebab ning proovib, kas tal on veel küllaldaselt häält, et laulda: «Au olgu jumalale kõrges, rahu maa peal ja inimestel hea meel!»

Oh, kavalerid, oleks teile parem olnud sel rahuööl vaikselt voodis lebada kui põrguvürstiga seltsida!

Nemad aga tervitavad teda teretulemast-hüüetega, nagu seda oli teinud Gösta. Nad annavad talle kätte peekri leekiva punšiga. Nad loovutavad talle aukoha lauas ja silmitsevad teda sellise rõõmuga, nagu oleks ta inetul saatürilõustal nende nooreea armsama mahe ilme.

Beerencreutz kutsub teda kaarte mängima, patroon Julius laulab talle oma parimaid laule ja Örneclou jutleb temaga ilusatest naistest, neist hurmavaist olendeist, kes teevad elu meeldivaks.

Ta tunneb end hästi, too sarvik, naaldudes vana tõlla pukis vürstlikult seljakile ja tõstes täidetud peekri küünelise käega oma irvitava suu juurde.

Gösta Berling aga peab talle loomulikult kõne.

«Teie kõrgeausus,» ütleb ta, «oleme teid kaua oodanud siia Ekebysse, sest küllap teil on raske pääseda mõnesse teise paradiisi. Siin elatakse külvamata ja ketramata, nagu teie kõrgeausus võib-olla juba teab. Siin lendavad küpsetatud värvukesed iseendast suhu, siin voolab kanget õlut ja magusat viina ojade ja jõgedena. See siin on hea koht, pidage seda meeles, teie kõrgeausus!

Meie, kavalerid, tõsi küll, oleme oodanud teid ka sellepärast, et varem meie arv polnud täis. Vaadake, asi on nimelt nii, et meie oleme pisut enam kui paistame, oleme

nimelt saaga vana kaheteistkümne-jõuk, kes püsib läbi aegade. Kaksteist oli meid siis, kui juhtisime maailma Olümpose pilvisest tipust, ja kaksteist, kui elasime nagu linnud Ygdrasili rohelises kroonis*. Kuhu saaga ees läks, sinna järgnesime meie. Kas ei istunud meie, kaksteist tugevat meest, kuningas Arturi ümmarguse laua ümber*, ja kas ei käinud meie, kaksteist paladiini, Kaarel Suure sõjaväes? Üks meist on olnud Tor*, teine Jupiter, seda peaks meist iga mees veel praegugi nägema. Küllap märgatakse jumalatesära kaltsude all, lõvilakka eeslinaha all! Aeg on meid halvasti kohelnud, ent kui oleme siin, saab sepikojast Olümpos ja kavaleritiivast Valhall*.

Kuid, teie kõrgeausus, meie arv ei olnud täis. On teadupärast, et saaga kaheteistkümne-jõugus peab alati olema Loke*, Prometheus. Tema puudus meil.

Teie kõrgeausus, ütlen teile tere tulemast!»

«Kae, kae, kae!» ütleb vanakuri. «Kui toredad sõnad, toredad sõnad! Ja minul pole mahti vastata! Äriasjad, poisid, äriasjad! Pean otsekohe ära minema, muidu oleksin meeleldi teie teenistuses mistahes osas. Tänan õhtu eest, vanad lobasuud! Küllap näeme jällegi!»

Kavalerid küsivad, kuhu ta kavatseb minna; ta vastab, et õilis majoriproua, Ekeby valitsejanna, ootavat teda oma lepingut uuendama.

Suur imestus valdab siis kavalere.

Ta on karm ja tubli naine, see Ekeby majoriproua. Ta tõstab tündri rukkeid oma laiadele õlgadele. Bergslageni kaevandusest kõnnib ta maagikoorma järel kogu pika tee Ekebysse. Ta magab nagu küüdimees küüni põrandal, kott peaaluseks. Talvel võib ta valvata söemilli, suvel Lövenil palke parvetada. Südi naine on ta. Ta vannub nagu tänavapoiss ja valitseb nagu kuningas oma seitset kaevandust ja oma naabrite mõisaid, valitseb omaenda kihelkonda ja naaberkihelkondi, jah, kogu ilusat Värmlandi. Kodutuile kavaleridele on ta aga olnud nagu emaks, ja seepärast on need sulgenud oma kõrvad, kui kurjad keeled neile sosistasid, et majoriproua on ühenduses kuradiga.

3*

Järelikult küsivad nad sarvikult suure imestusega, mis sorti lepingu ta olevat majoriprouaga teinud.

Ja tema, see must isand, vastab neile, ta olevat kinkinud majoriprouale tema seitse kaevandust lubaduse vastu, et too saadab talle igal aastal ühe hinge.

Oo, milline hirm ängistab siis kavaleride südant!

Nad ju teadsid seda, ei saanud aga sellest varemalt aru.

Ekebys sureb igal aastal üks mees, sureb üks kavaleritiiva elanikke, sureb üks neid rõõmsaid, muretuid, igavestinoori. Miks selle üle kurta? Kavalerid ei tohi ju vanaks saada! Kui nende värisevad sõrmed ei jaksa klaasi tõsta, kui nende kustunud pilk ei suuda kaarte seletada, mis on siis neile elu ja mis on nemad elule? Liblikad peavad oskama surra, niikaua kui veel päike paistab.

Nüüd aga, nüüd nad alles mõistavad, kuidas on lugu tõepoolest.

Häda sellele naisele! Siis seepärast on ta andnud neile nii mõnegi hea söögi, seepärast laseb ta neil juua oma kibedat õlut ja oma magusat viina, — seepärast, et nad Ekeby joogisaalidest ja mängulaudadest peavad varisema alla needusekuninga juurde, üks mees aastas, üks mees igal kiiresti kaduval aastal.

Häda sellele naisele, sellele nõiamoorile! Tugevad, toredad mehed olid siia Ekebysse tulnud, olid tulnud selleks, et hukkuda. Sest tema hävitas nad siin. Käsnad olid nende ajud, kuiv tuhk nende kopsud ja pime nende vaim, kui nad oma surisängi vajusid ja valmis olid pikaks reisiks, ilma lootuseta, ilma hingeta ja ilma vooruseta.

Häda sellele naisele! Säärastena olid surnud nendest paremad mehed ja säärastena surevad nemadki.

Kuid kavalerid ei seisa enam hirmust halvatuna.

«Sina, needusekuningas!» hüüavad nad. «Selle nõiaga ei tohi sa enam iialgi verega kirjutatud lepingut sõlmida; ta peab surema!» Kristian Bergh, tugev kapten, on visanud õlale sepikoja kõige raskema vasara. Selle matab ta varreni nõiamoori kolpa. Mitte ainsatki hinge ei pea see naine enam ohverdama.

«Ja sinu enda, va sarvik, sinu me paneme alasile ja

laseme suurhaamri lahti. Hoiame sind tangidega haamri hoopide all ja näitame sulle, kuidas kavalerihingedele jahti peetakse.»

Arg on ta, see must isand, seda teatakse juba iidsest ajast, ja jutt suurhaamrist ei ole talle kuigi meelepärane. Ta hüüab Kristian Berghi tagasi ja hakkab kavaleridega kauplema.

«Võtke need seitse kaevandust tänavu endile, võtke nad ise, kavalerid, ja andke mulle majoriproua!»

«Arvad sa, et meie oleme niisama alatud kui tema?» hüüab patroon Julius. «Meie tahame Ekebyd ja kõiki tema kaevandusi, majoriprouaga pead sa aga ise toime tulema.»

«Mida ütleb Gösta, mida ütleb Gösta?» küsib leebe Lövenborg. «Gösta Berling rääkigu! Nii tähtsa tehingu puhul tuleb ära kuulata tema arvamus.»

«See kõik on hullumeelsus,» ütleb Gösta Berling. «Kavalerid, ärge laske end temal narrida! Mis oleme meie majoriprouaga võrreldes! Mingu meie hingedega kuis tahes, aga minu soov on see, et meist ei saaks tänamatud inimjätised ja et me ei käituks nagu sulid ja reeturid. Olen majoriproua toitu söönud selleks liiga palju aastaid, et nüüd teda tüssata.»

«Käi põrgusse, Gösta, kui sul selleks lusti on! Meie tahame pigemini ise Ekebyd valitseda.»

«Kas olete siis lausa hullud või olete oma aru peast joonud? Kas arvate, et see on tõsi? Arvate, et see siin on vanakuri ise? Kas te ei taipa, et see kõik on neetud vale?»

«Kae, kae, kae,» ütleb must isand. «See seal ei märkagi, et ta on juba peaaegu küps, ja siiski on ta olnud Ekebys seitse aastat. Ta ei märkagi, kui kaugele ta on jõudnud.»

«Suu kinni, mees! Ma ju ise aitasin sul siia ahju pugeda.»

«Nagu see midagi tähendaks, nagu poleks mina niisama hea kurat nagu mõni teine! Jajah, Gösta Berling, sa oled juba lõksus. Kas sa näe, missuguseks see majoriproua sind juba teha on jõudnud!»

«Tema päästis mu,» ütles Gösta Berling. «Mis oleksin ma ilma temata?»

«Kae, kae, nagu ei oleks majoriprouaI endal sellega oma kavatsust olnud, et ta sind Ekebys pidas! Sina võid paljud lõksu meelitada; oled ju väga andekas. Kord sa katsusid temast vabaneda, lasksid tal endale kandikoha anda ja hakkasid tööliseks, tahtsid omaenda leiba süüa. Tema aga käis iga päev sinu kohakesest mööda, ja alati oli tal kaasas ilusaid tütarlapsi. Kord tuli ta koos Marianne Sinclaire'iga; siis, Gösta Berling, viskasid sa labida käest ja põlle eest ja hakkasid jälle kavaleriks.»

«Tee käis sealt kaudu, sina tolvan!»

«Jah, muidugi, tee käis sealt kaudu! Seejärel läksid sa Borgi, sinust sai Henrik Dohna koduõpetaja ja peaaegu oleks sinust saanud krahviproua Märta väimees. Kes hoolitses selle eest, et noor Ebba Dohna kuulda sai, et sa oled ametist tagandatud pastor, nii et ta sulle «ei» ütles? See oli majoriproua, Gösta Berling! Tema tahtis sind tagasi!»

«Suurem asi!» ütleb Gösta. «Ebba Dohna suri varsti pärast seda. Teda ei oleks ma ikkagi saanud.»

Nüüd astus must isand otse tema ette ja sisistas talle näkku:

«Suri, muidugi suri! Tappis enda sinu pärast, tappis, aga seda nad sulle muidugi ei öelnud.»

«Sa ei ole halb kurat!» lausus Gösta.

«Majoriproua oli see, kes kõike seda korraldas, ütlen ma sulle. Ta tahtis sind tagasi kavaleritiiba.»

Gösta pahvatab naerma.

«Sa ei ole halb kurat,» hüüab ta metsikult. «Miks ei peaks me sinuga lepingut sõlmima? Võid meile need seitse kaevandust hankida, kui see sulle meeldib.»

«Hea, et sa õnnele enam vastu ei puikle!»

Kavalerid lasksid kuuldavale kergendusohke. Niikaugele olid nad jõudnud, et nad ilma Göstata enam midagi teha ei suutnud. Kui tema poleks kaubaga soostunud, poleks sellest asja saanud. Ja verivaestele kavaleridele oli ometi suur asi seitset kaevandust endi valitseda saada.

«Pane nüüd tähele,» ütleb Gösta, «võtame need seitse kaevandust ainult selleks, et oma hingi päästa, mitte aga, et meist saaksid kaevanduseomanikud, kes loevad raha ja kaaluvad rauda. Meist ei saa mingit purukuiva

pärgamenti, mingit kinninööritud tengelpunga, meie tahame olla kavalerid ja nendeks ka jääda.»

«Tarkuse enda sõnad!» pomiseb must isand.

«Kui sa tahad need seitse kaevandust meile üheks aastaks anda, siis võtame nad vastu, kuid pea meeles, et kui me selle aja jooksul midagi teeme, mis pole kavaleride kohane, kui me teeme midagi niisugust, mis on tark või kasulik või mõistlik, siis võid meid aasta lõpul võtta, kõik kaksteist, ja anda kaevandused, kellele tahad.»

Vanakuri hõõrub heameelest käsi.

«Kui me aga kogu aja käitume nagu tõelised kavalerid,» jätkab Gösta, «siis ei tohi sa Ekeby kohta enam iialgi mingit lepingut sõlmida ning sa ei saa selle aasta eest mingit tasu, ei meilt ega majoriprouaIt.»

«See on karm,» ütleb vanakuri. «Oh, kallis Gösta, ühe hingekese peaksin ma siiski saama, üheainsa väikese näruse hinge. Peaksin õieti saama majoriproua — miks sa majoriprouat säästad?»

«Mina niisuguse kaubaga äri ei aja,» möirgab Gösta, «aga kui sa kedagi tahad, siis võid võtta vana Forsi Sintrami; tema on küps, selle eest võin ma vastutada.»

«Kae, kae, kae, see jutt juba läheb,» ütleb must isand silmi pilgutamata. «Kavalerid või Sintram, neid kõlbab kõrvutada. Sellest saab hea aasta.»

Ja nii kirjutatakse leping Gösta Berlingi väikesest sõrmest võetud verega, kirjutatakse vanakurja mustale paberile ja tema hanesulega.

On see aga tehtud, juubeldavad kavalerid. Nüüd kuulub neile terve aasta jooksul kogu maailma au ja hiilgus, ja küllap siis jälle mingi nõu leidub.

Nad viskavad toolid eest, moodustavad ringi punšikatla ümber, mis seisab keset musta põrandat, ja hakkavad keerlema metsikus tantsus. Ringi keskel aga tantsib vanakuri kõrgete hüpetega, langeb viimaks siruli katla kõrvale, kummutab selle suu juurde ja joob.

Siis viskub ka Beerencreutz tema kõrvale maha, samuti Gösta Berling, ja seejärel heidavad kõik teisedki katla ümber, mis käib nüüd suu juurest suu juurde. Viimaks saab see müksu pihta, kukub ümber, ja kuum kleepjas jook voolab maaslamajate peale.

Kui kirujad tõusevad, on vanakuri läinud, ta kuldsed lubadused aga hõljuvad kavaleride pea kohal nagu säravad kroonid.

KOLMAS PEATÜKK

JÕULULÕUNA

Esimesel jõulupühal annab majoriproua Samzelius Ekebys suure lõunasöögi.

Ta istub siis perenaisena lauas, mis on kaetud viiekümnele külalisele. Ta istub seal säras ja toreduses; nüüd ei ole tal lühikest nahkkasukat, triibulist villast seelikut ega savipiipu. Ta kahiseb siidis, kuld koormab ta paljaid käsivarsi, pärlid kaunistavad ta valget kaela.

Kus on siis kavalerid, kus on need, kes sepikoja mustal põrandal jõid haljastatud vaskkatlast Ekeby uute isandate terviseks?

Nurgas kahhelahju juures istuvad kavalerid eri lauas; täna ei ole neil suures lauas ruumi. Siia alla tuleb söök hilja, viina tagasihoidlikult, siia ei heida ilusad naised oma pilke, siin ei kuula keegi Gösta nalju.

Kuid kavalerid on nagu taltsad varsad, nagu küllastunud kiskjad. Üheainsa tunni said nad öösel magada, siis sõitsid nad tõrvikute ja tähtede valgel jõulujumalateenistusele. Nad vaatasid jõuluküünlaid, kuulasid jõululaule, nende näod olid nagu naeratavate laste omad. Nad unustasid jõuluöö sepikojas, nagu unustatakse kuri uni.

Suur ja vägev on Ekeby majoriproua. Kes julgeb tõsta kätt, et teda lüüa, kes päästa keelepaelad, et tema vastu tunnistada? Kindlasti mitte vaesed kavalerid, kes paljude aastate jooksul on söönud tema leiba ja maganud tema katuse all. Tema paneb nad istuma, kuhu tahab, tema võib nende eest uksed sulgeda, kui ta tahab, ja nemad ei suuda isegi tema võimusest põgeneda. Jumal olgu armuline nende hingedele! Ekebyst eemal ei suuda nad elada.

Suures lauas ollakse rõõmsad. Seal säravad Marianne Sinclaire'i ilusad silmad, seal heliseb rõõmsa krahviproua Dohna vaikne naer.

Ent kavaleride lauas on meeleolu sünge. Kas ei oleks siiski õiglane, et need, kes tõugatakse majoriproua pärast hukatusse, tohiksid istuda samas lauas kus tema teisedki võõrad? Kui alatu korraldus — see laud siin all ahjunurgas! Nagu ei vääriks kavalerid seltsima paremate inimestega!

Majoriproua istub uhkelt Borgi krahvi ja Bro praosti vahel. Kavalerid norutavad päid nagu hüljatud lapsed. Ja ajapikku ärkavad neis möödunud öö mõtted.

Nagu arad võõrad tulevad need reipad turgatused, lõbusad luisked siia ahjunurgalauda. Öö viha ja öö tõotused otsivad teed nende ajudesse. Patroon Julius sisendab küll tugevale kaptenile Kristian Berghile, et neist praetud põldpüüdest, mida nüüd suures lauas ringi pakutakse, ei või jätkuda kõigile lõunavõõraile, kuid see ei ärata mingit rõõmu.

«Neist ei või jätkuda,» ütleb ta. «Ma tean, kui palju neid osteti. Aga ega nad sellepärast hätta jäänud, kapten Kristian, meile siia väikesse lauda küpsetasid nad vareseid.»

Kuid kolonel Beerencreutzi huuled sõjakate vurrude all tõmbuvad vaid väsinud muigele, ja Gösta näeb kogu päeva välja nii, nagu kavatseks ta kedagi surnuks lüüa.

«Kas ei ole siis kavaleridele iga roog küllalt hea?» küsib ta.

Viimaks jõuab toredate põldpüüdega kuhjatud vaagen väikesse lauda.

Kuid kapten Kristian on vihane. Kas ei ole ta siis kogu oma eluaja vihanud vareseid, neid vastikuid, kraaksuvaid sulgloomi?

Nii hirmsasti vihkas ta neid, et ta sügiseti lohisevad naiseriided selga pani, räti pähe sidus ja enda igaühe naeruks tegi, et neile laskekaugusse pääseda, kui nad põldudel teri sõid.

Kevadel otsis ta nad üles, kui nad lagedatel väljadel armutantsu tantsisid, ja tappis nad. Suvel otsis ta üles nende pesad ja pildus neist välja kisendavad, sulgimata pojad või muljus puruks pooleldi hautud munad.

Nüüd tõmbab ta vaagna põldpüüdega lähemale.

«Arvad sa, et ma neid ära ei tunne?» möirgab ta teenijale. «Kas mul on tarvis kuulda nende kraaksumist, et neid ära tunda? Ptüi, kurat, Kristian Berghile vareseid pakkuda! Ptüi, kurat!»

Nende sõnadega võtab ta ükshaaval püüd ja virutab nad vastu seina.

«Ptüi, kurat,» kisendab ta seejuures, nii et tuba väriseb, «Kristian Berghile vareseid pakkuda! Ptüi, kurat!»

Ja samuti nagu ta tavatses abituid varesepoegi vastu kaljusid pilduda, laseb ta nüüd püü püü järel vastu seina vuhiseda.

Kaste ja rasv pritsib ta ümber, lömastatud linnud patsatavad põrandale.

Ja kavaleritiib juubeldab.

Siis tungib kavaleride kõrvu majoriproua vihane hääl.

«Visake ta välja!» hüüab ta teenritele.

Aga need ei julge mehele läheneda. Ta on ju Kristian Bergh, tugev kapten.

«Visake ta välja!»

Kristian Bergh kuuleb seda hüüdu, ja hirmuäratav oma vihas, pöördub ta nüüd majoriproua poole, nagu karu pöördub langenud vaenlase juurest uue ründaja poole. Ta läheneb hobuserauakujulisele lauale. Raskelt mürtsuvad vägeva mehe sammud vastu põrandat. Ta peatub otse majoriproua vastas, ainult laud on nende vahel.

«Visake ta välja!» möirgab majoriproua veel kord.

Kristian Bergh aga on raevune, ta kortsutõmbunud laup, ta raske rusikas käsi sisendab hirmu. Ta on hiiglasuur, hiiglatugev. Külalised ja teenijad värisevad ega söanda teda puudutada. Kes julgekski teda puudutada nüüd, kus viha on talt mõistuse võtnud?

Ta seisab majoriproua ees ja näitab talle ähvardavalt rusikat.

«Võtsin varese ja virutasin ta vastu seina. Kas ei teinud ma nii, nagu tegema pidin, mis?»

«Kasi välja, kapten!»

«Pea suu, vanaeit! Kristian Berghile vareseid pakkuda! Õieti peaksin su ühes su neetud seitsme...»

«Tuhat ja tuline, Kristian Bergh, ära vannu! Siin vannun üksnes mina!»

«Arvad sa, et ma sind kardan, nõiamoor? Arvad sa, et ma ei tea, kuidas sa oma seitse kaevandust said?»

«Vaiki, kapten!»

«Kui Altringer suri, andis ta nad sinu mehele selle eest, et sa tema armuke olid!»

«Jääb ta vait?»

«Selle eest, et sa nii truu abikaasa olid, Margareta Samzelius! Ja major võttis need seitse kaevandust vastu, laskis sul neid valitseda ja tegi näo, nagu ei oleks tal millestki aimu. Ja kogu selle värgi taga seisis saatan! Aga nüüd on sinu laul lauldud.»

Kahvatuna ja värisevana istub majoriproua maha. Siis kinnitab ta madala, imeliku häälega:

«Jah, nüüd on minu laul lauldud, ja see on sinu töö, Kristian Bergh!»

Seda häält kuuldes võpatab kapten Kristian, ta näojooned virilduvad, hirmust tungivad talle pisarad silma.

«Olen purjus,» hüüab ta, «ma ei tea, mis ma räägin, ma ei ole midagi öelnud. Koer ja ori, koer ja ori olen ma talle olnud neljakümne aasta jooksul, mitte midagi muud. Ta on Margareta Celsing, keda ma olen kogu oma eluaja teeninud. Ma ei ütle temast midagi halba. Kas võiksingi ilusa Margareta Celsingi kohta midagi öelda! Olen koer, kes valvab tema ust, ori, kes kannab tema koormaid. Virutagu ta mulle jalaga, löögu ta mind! Te ju näete, et ma vaikin ja kannatan. Olen teda armastanud nelikümmend aastat. Kuidas oleksin ma võinud tema kohta midagi halba öelda?»

Ja imelik on näha, kuidas ta põlvili viskub ja andestust palub. Kuna majoriproua istub teisel pool lauda, läheb ta põlvili laua ümbert ringi, kuni ta tema juurde jõuab. Siis kummardub ta maha ja suudleb majoriproua seelikupalistust, ja põrand muutub tema pisaratest märjaks.

Aga majoriprouast pisut eemal istub väike tugev mees. Tal on sassis juuksed, väikesed pilusilmad ja esiletungiv lõug. Ta sarnaneb karuga. Ta on sõnakehv inimene, kes meelsamini käib omaenda vaikseid teid ja jätab maailma tema enda hooleks. See on major Samzelius.

Kuuldes kapten Kristiani süüdistavaid sõnu, tõuseb

ta püsti; tõuseb ka majoriproua, samuti kõik viiskümmend külalist. Naised nutavad hirmu pärast selle ees, mis nüüd on tulemas, mehed seisavad kohmetult, majoriproua jalgade ees aga lamab kapten Kristian, suudeldes ta seelikupalistust ja niisutades põrandat pisaratega.

Majori suured karvased käed tõmbuvad pikkamisi rusikasse, ta käsi tõuseb.

Aga enne kõneleb naine. Ta hääles on võõras tume toon.

«Sa varastasid mu,» hüüatab ta. «Sa tulid nagu röövel ja võtsid mu. Nemad seal kodus sundisid mind löökide ja hoopidega, nälja ja sõimusõnadega sinu naiseks saama. Olen toiminud sinu suhtes nii, nagu sa seda pälvisid.»

Majori suur rusikas on tõmbunud kokku. Majoriproua nihkub paar sammu tagasi. Siis räägib ta jälle:

«Elav angerjas viskleb noa all, abielluma sunnitud naine võtab endale armukese. Tahad sa mind nüüd selle pärast lüüa, mis juhtus kahekümne aasta eest? Miks ei löönud sa siis? Ei mäleta sa, kuidas tema elas Ekebys ja meie Sjös? Ei mäleta sa, kuidas ta meid meie vaesuses aitas? Me sõitsime tema vankrites, jõime tema veini. Kas me varjasime sinu eest midagi? Kas ei olnud tema teenijad sinu teenijad? Kas ei täitnud tema kuld sinu taskuid? Kas ei võtnud sa vastu tema seitset kaevandust? Siis sa vaikisid ja võtsid vastu, kuid siis oleksid sa pidanud lööma, Bernt Samzelius, siis oleksid pidanud lööma!»

Mees pöördub temast ära ja vaatab kõigile juuresolijaile otsa. Ta loeb nende nägudelt, et nad annavad naisele õiguse, et nad kõik on uskunud, et tasuks oma vaikimise eest on ta vastu võtnud vara ja kinke.

«Ma ei teadnud seda,» ütleb ta ja põrutab jalaga vastu põrandat.

«Hea, et sa nüüd seda tead,» ütleb naine talle kileda häälega vahele. «Ma juba kartsin, et sa sured, ilma et oleksid seda teada saanud! Hea, et sa nüüd seda tead, nii et ma võin sinuga vabalt rääkida, sinuga, kes sa olid mu isand ja vangivalvur. Tea nüüd, et ma sain

siiski tema omaks, selle omaks, kellelt sa mu varastasid! Teadku seda nüüd kõik, kes mind taga on rääkinud!»

See on vana arm, mis hõiskab ta hääles ja särab ta silmis. Tema mees seisab ta ees ülestõstetud rusikaga. Hirmu ja põlgust loeb ta enda ees olevalt viiekümnelt näolt. Ta tunneb, et ta võimu viimne tund on tulnud. Ja siiski rõõmustab ta, peab paratamatult rõõmustama, võides nüüd vabalt rääkida oma elu kõige helgemast mälestusest.

«Tema oli mees, suurepärane mees. Kes olid aga sina, et sa võisid meie vahele astuda? Iialgi pole ma näinud temasarnast. Tema andis mulle õnne, andis mulle vara. Õnnistatud olgu tema mälestus!»

Siis langetab major ülestõstetud käe, ilma et ta lööks. Nüüd teab ta, kuidas teda karistada.

«Välja!» möirgab ta. «Välja minu majast!»

Naine püsib liikumatult paigal.

Kavalerid aga seisavad kahvatute nägudega ja vahivad üksteisele otsa. Nüüd ju hakkab teostuma kõik see, mida must isand oli ennustanud. Nüüd nägid nad selle tulemusi, et majoriproua polnud lepingut uuendanud. Kui see nüüd tõsi on, siis küllap on tõsi ka see, et ta on enam kui kahekümne aasta jooksul kavalere põrgusse saatnud ja et ka nemad olid sellele teekonnale määratud. Oh, seda nõiamoori!

«Kasi välja!» jätkab major. «Kerja oma leiba maanteel! Tema rahast ei tohi sul olla mingit rõõmu, tema mõisates ei tohi sa elada. Ekeby majoriproua laul on lauldud. Päeval, mil sa oma jala minu majja pistad, löön ma su maha!»

«Kihutad sa mu välja minu enda kodust?»

«Sinul ei ole kodu. Ekeby on minu oma.»

Majoriproua lööb araks. Ta taandub ukseni ja major järgneb talle otse kannul.

«Sina, kes sa mu elu õnnetuks oled teinud,» haliseb naine, «peab sul nüüd võimu olema mulle ka seda veel teha?»

«Välja, välja!»

Majoriproua toetub uksepiida najale, paneb käed

risti ja hoiab neid näo ees. Ta mõtleb oma emale ja pomiseb endamisi:

«Salatagu sind ära, nagu mind on ära salatud, olgu maantee sinu kodu, õlekuhi sinu voodi! Nii täitub see siiski. Täitub siiski.»

Nüüd astusid vana heasüdamlik Bro praost ja Munkerudi kohtunik major Samzeliuse juurde ja püüdsid teda rahustada. Nad ütlesid talle, et ta teeks kõige paremini, kui ta kõik need vanad lood rahule jätaks, jätaks kõik nii, nagu oli, unustaks ja andestaks.

Major raputab nende leebed käed oma õlgadelt maha. Talle läheneda on ohtlik, nagu äsja oli olnud ohtlik läheneda Kristian Berghile.

«See pole vana lugu,» hüüab ta. «Tänini ei teadnud ma sellest midagi. Ma ei saanud abielurikkujat varemalt karistada.»

Neid sõnu kuuldes tõstab majoriproua pea ja saab oma endise julguse tagasi.

«Enne lahkud sina kui mina. Arvad sa, et ma sinu ees taganen?» ütleb ta. Ja ta astub ukselt tagasi.

Major ei vasta, valvab aga iga tema liigutust, valmis lööma, kui ta temast teisiti lahti ei saa.

«Aidake teie mind, head härrad,» hüüab majoriproua, «seda meest kinni siduda ja välja viia, kuni ta uuesti mõistusele tuleb! Pidage meeles, kes olen mina ja kes on tema! Mõelge sellele, enne kui ma tema ees taganema pean! Mina juhin kõiki Ekeby töid ja toiminguid, tema aga istub kogu päeva karukoopas ja söödab karusid. Aidake mind, head sõbrad ja naabrid! Kui mind enam pole, tuleb siia ääretu viletsus. Talumees teenib endale ülalpidamist minu metsade raiumisega ja minu rauamaagi vedamisega. Söepõletajad elatuvad mulle süte hankimisest, parvetajad minu palkide parvetamisest. Mina olen see, kes jagab neid tulutoovaid töid. Sepad, käsitöölised ja puusepad elatuvad sellest, et teenivad mind. Kas arvate, et see seal suudab minu tööd jätkata? Ütlen teile, et kui te minu välja ajate, siis lasete näljahäda sisse.»

Jällegi tõusis hulk käsi, et majoriprouat aidata, ja jällegi laskus leebeid käsi keelitledes majori õlgadele.

«Ei,» ütleb tema, «käige minema! Kes tahab kosta

abielurikkuja eest? Ma ütlen teile, et kui ta ei lähe vabatahtlikult, siis võtan ta sülle ja viin alla oma karude juurde.»

Nende sõnade juures vajuvad ülestõstetud käed.

Siis, äärmises hädas, pöördub majoriproua kavaleride poole:

«Kas ka teie, kavalerid, lubate, et mind minu enda kodust välja aetakse? Olen ma teil lasknud talvel väljas lumes külmetada, olen ma teile keelanud kibedat õlut ja magusat viina? Võtsin ma teilt tasu või nõudsin teilt selle eest tööd, et ma teile toitu ja rõivaid andsin? Kas ei ole te mänginud minu jalgade ees, julged ja kaitstud nagu lapsed oma ema kõrval? Kas ei ole minu saalides tantsitud? Kas ei olnud lõbustused ja peod teie igapäevane leib? Kavalerid, ärge laske sel mehel, kes mu elu õnnetuks on teinud, mind mu enda kodust välja ajada! Ärge laske mul saada maanteede kerjuseks!»

Nende sõnade juures oli Gösta Berling hiilinud ilusa tumedapäise tütarlapse juurde, kes oli istunud suures lauas.

«Sa käisid viie aasta eest sageli Borgis, Anna,» ütleb ta. «Tead sa, oli see majoriproua, kes Ebba Dohnale ütles, et ma olen ametist tagandatud pastor?»

«Aita majoriprouat, Gösta!» on tütarlapse ainus vastus.

«Sa saad aru, et ma tahan enne selgusele jõuda, kas tema tegi minust mõrtsuka.»

«Ah, Gösta, mis mõtted need on! Aita teda, Gösta!»

«Sa ei taha vastata, märkan ma. Küllap siis Sintram rääkis tõtt.»

Ja Gösta läheb tagasi kavaleride hulka. Ta ei liiguta sõrmegi, et majoriprouat aidata.

Oh, kui majoriproua ometi poleks asetanud kavalere alla ahjunurka eri lauda! Nüüd on nende ajudes ärganud öised mõtted, nüüd lõõmab nende nägudel viha, mis pole väiksem kui majori oma.

Nad vaikivad, halastamatud ja karmid, jättes tema palved tähele panemata.

Kas ei kinnita kõik see, mida nad näevad, nende öisi nägemusi?

«On näha, et tema lepingut pole uuendatud,» pomiseb üks neist.
«Käi põrgusse, nõiamoor!» kisendab keegi teine.
«Õieti peaksime olema meie need, kes su uksest välja ajavad.»
«Tõprad!» hüüab kavaleridele vana, nõrk onu Eberhard. «Kas te siis aru ei saa, et see oli Sintram?»
«Muidugi saame me aru, muidugi teame me seda,» vastab Julius, «aga mis sellest? Kas ei või see siiski tõsi olla? Kas ei seisa Sintram vanakurja teenistuses? Kas ei ole nende vahel kõik juba ammugi selge?»
«Mine sina, Eberhard, mine ja aita teda!» pilkavad nad. «Sina ju põrgut ei usu. Mine!»
Ja Gösta Berling seisab vaikselt, liikumatult ja sõnagi lausumata.
Ei, sellelt ähvardavalt, pomisevalt, tülitsevalt kavaleritiivalt ei saa majoriproua mingit abi.
Siis taganeb ta uuesti ukse poole ja tõstab ristis käed silmade ette.
«Salatagu sind, nagu mind on salatud!» hüüab ta endale oma kibedas mures. «Olgu maantee sinu kodu, õlekuhi sinu voodi!»
Siis paneb ta ühe käe ukselingile, teise aga sirutab kõrgele üles.
«Pange tähele, teie, kes te mind nüüd langeda lasete! Pange tähele, et teie tund tuleb pea! Nüüd pillatakse teid laiali ja teie ase jääb tühjaks. Kuidas tahate te seista, kui mina teid ei toeta? Sina, Melchior Sinclaire, kel on raske käsi ja kes sa lased oma naisel seda tunda, vaata ette! Sina, Broby pastor, nüüd tuleb karistus! Kapteniproua Uggla, vaata oma maja järele, vaesus läheneb! Teie, noored ilusad naised, Elisabeth Dohna, Marianne Sinclaire, Anna Stjärnhök, ärge arvake, et mina olen ainus, kes oma kodust põgenema peab. Ja olge valvel teiegi, kavalerid! Nüüd tuleb torm üle maa! Nüüd pühitakse teid maa pealt minema, nüüd on teie aeg möödas, nüüd on see tõesti möödas! Ma ei kaeba iseenda, vaid teie pärast, sest torm käib üle teie peade, ja kes suudab seisma jääda, kui mina olen langenud? Ja mu süda kaebleb vaeste inimeste pärast. Kes annab neile tööd, kui mind enam pole?»

Nüüd avab majoriproua ukse, kuid siis tõstab kapten Kristian pea ja ütleb:
«Kui kaua pean ma siin sinu jalgade ees lamama, Margareta Celsing? Kas ei taha sa mulle andestada, et ma võiksin üles tõusta ja sinu eest võidelda?»
Siis heitleb majoriproua endaga rasket heitlust; aga ta näeb, et kui ta kaptenile andestab, siis tõuseb see maast ja võitleb tema mehega, ja inimesest, kes on teda nelikümmend aastat ustavalt armastanud, saab mõrvar.
«Pean ma siis nüüd ka veel andestama?» ütleb ta. «Kas ei ole sina kogu minu õnnetuses süüdi, Kristian Bergh? Mine kavaleride juurde ja tunne oma teost rõõmu!»
Ja majoriproua läks. Ta läks rahulikult, jättes enda järel maha hirmu. Ta langes, kuid isegi langedes oli ta suur. Ta ei hääbunud loidu kurbusse, vaid tundis isegi vanaduses rõõmu oma nooreea armastusest. Ta ei alandanud end kaeblemise ega haleda nutuga, loobudes kõigest, ta ei värisenud mõeldes, et peab kerjakoti ja kepiga mööda maad rändama. Ta vaid kahetses vaeseid talupoegi ja rõõmsaid muretuid inimesi Löveni kaldal, kahetses vaeseid kavalere ja kõiki neid, keda ta oli kaitsnud ja toetanud.
Kõik olid ta hüljanud, ja siiski oli tal jõudu oma viimast sõpra endast eemale tõugata, et mitte temast mõrvarit teha.
Ta oli haruldane naine, suur oma jõult ja teotungilt. Temataolist me niipea enam ei näe.
Järgmisel päeval lahkus major Samzelius Ekebyst ja asus Sjösse omaenda mõisa, mis asetses üsna suure kaevanduse lähedal.
Altringeri testamendis, mille järgi major Samzelius oli kaevandused pärinud, oli selgesti öeldud, et ühtegi neist kaevandustest ei tohi müüa ega ära anda, vaid pärast majori surma pidid kõik need minema tema abikaasale või selle pärijaile. Et ta seega ei saanud vihatud pärandit ära pillata, pani ta kavalerid seda valitsema, arvates, et sellega teeb ta Ekebyle ja ülejäänud kuuele kaevandusele suurimat kahju.
Kuna kogu maal keegi ei kahelnud, et õel Sintram oli vanakurja käsilane, ja kuna pealegi kõik see hiil-

gavalt teostus, mis ta kavaleridele oli lubanud, olid viimased üsna kindlad, et leping punkt-punktilt täidetakse, ja nad tegid kindla otsuse, et nad ei tee aasta jooksul midagi mõistlikku, kasulikku ega meeldivat. Samuti olid nad täiesti veendunud, et majoriproua on tige nõid, kes soovib nende hukku.

Vana onu Eberhard, filosoof, heitis nende arvamuse üle nalja, kuid hooliti siis säärasest, kes oli nii jonnakalt uskmatu, et ta ka siis, kui ta oleks seisnud keset kaduviku leeke ja näinud kõiki kuradeid enda ümber irvitavat, oleks ometi väitnud, et kuradeid pole olemas, kuna neid olla ei saavat, sest onu Eberhard oli suur filosoof.

Gösta Berling ei öelnud kellelegi, mida tema uskus. Kindel on see, et ta ei tundnud end majoriprouale kuigi palju tänu võlgu olevat selle eest, et see oli teinud temast Ekeby kavaleri. Parem näis talle nüüd olla surnud, kui kanda endas teadmist, et ta on süüdi Ebba Dohna enesetapmises. Ta ei liigutanud sõrmegi, et majoriprouale kätte maksta, kuid samuti mitte, et teda aidata. Ta ei suutnud seda. Kuid kavalerid olid saanud suure võimu, au ja hiilguse. Jõulud oma pidudega ja lõbudega olid käes, kavaleride südamed hõiskasid, ja milline mure Gösta Berlingit rõhuski — oma näol ja huultel ta seda ei kandnud.

NELJAS PEATÜKK

GÖSTA BERLING, POEET

Olid jõulud, ja Borgis pidi toimuma ball.

Tollal, ja sellest on nüüd küll peagi kuuskümmend aastat möödas, elas Borgis keegi noor krahv Dohna; ta oli alles hiljuti abiellunud ja krahvinna oli noor ning ilus. Pidu vanas krahvimõisas pidi kujunema lõbusaks.

Kutse oli tulnud ka Ekebysse, kuid selgus, et kõigist neist, kes sel aastal seal jõule veetsid, oli Gösta Berling, keda kutsuti «poeediks», ainus, kel oli tahtmist minna.

Borg ja Ekeby asetsevad mõlemad pika Löveni järve ääres, kuid teine teisel pool kaldal. Borg on Svartsjö,

Ekeby Bro kihelkonnas. Kui järvest pole võimalik üle pääseda, on Ekebyst Borgi paari miili pikkune tee.

Vaene Gösta Berling! Selleks peoks varustasid vanad härrad ta nii, nagu oleks ta kuningapoeg ja nagu oleks tal esindada kuningriigi au.

Frakk säravate nööpidega oli uus, krookkaelus kange ja lakk-kingad läikivad. Ta kandis kõige peenemast piibrinahast kasukat ja tema heledatel lokkis juustel oli sooblinahast müts. Ta saanile lasksid nad laotada hõbeküüntega karunaha ja andsid talle sõitmiseks musta Don Juani, talli au ja uhkuse.

Ta vilistas oma valge Tankredi ja haaras punutud ohjad. Juubeldades sõitis ta minema, olles ümbritsetud rikkuse ja toreduse särast, tema, kes säras niigi oma kauni keha ja mängleva vaimuga.

Ta asus teele aegsasti enne lõunat. Oli pühapäev, ja Bro kirikust kandusid temani kirikulaulu helid, kui ta sealt mööda sõitis. Siis keeras ta üksildasele metsateele, mis viib Bergasse, kus tol ajal elas kapten Uggla. Sinna kavatses ta lõunaks jääda.

Berga ei olnud rikka mehe kodu. Näljal oli tee mätaskatusega kaptenielamusse tuntud, Gösta aga võeti seal vastu naljaga, teda rõõmustati laulu ja mänguga nagu teisigi külalisi, ja ta lahkus sealt niisama vastu tahtmist nagu teised.

Vana mamsel Ulrika Dillner, kes toimetas Berga mõisas majatöid ja kudus kangaid, seisis trepil ja ütles Gösta Berlingile tere tulemast. Ta tegi talle niksu, ja ta võltslokid, mis rippusid alla üle ta pruuni, tuhande kortsuga kaetud näo, tantsisid rõõmust. Ta viis külalise võõrastetuppa ja hakkas siis jutustama pererahvast ja selle vahelduvast elukäigust.

Mure seisvat ukse ees, ütles ta, Berga mõisas valitsevat karmid ajad. Neil endil ei olevat lõunaks isegi mädarõigast soolaliha juurde; Ferdinand ja tüdrukud rakendanud Disa saani ette ja sõitnud alla Munkerudi seda laenama.

Kapten on jällegi metsas, ja küllap ta tuleb tagasi vintske jänesega, mille valmistamiseks kulub rohkem võid, kui jänes ise seda väärt on. Ja seda nimetavat

kapten majja toidu muretsemiseks. Läheks ju veel kuidagi, kui ta ei saabuks mõne viletsa rebasega, kõige kõlbmatuma loomaga, kelle taevaisa on loonud ja kellest pole mingit kasu ei elavana ega kärvanuna.

Ja kapteniproua, jah, tema polevat veel üles tõusnud. Tema lebavat ja lugevat romaane, nagu ta tegevat iga päev. Tema, see jumalaingel, ei olevat loodud töö jaoks.

Ei, küllap tööd peab tegema see, kes on vana ja hall nagu Ulrika Dillner. Öid kui päevi peab jalul trampima, et seda viletsust koos hoida. Ja mitte alati ei olevat see kerge, sest — sulatõsi — kogu talve jooksul polevat neil majas olnud muud liharooga kui karusinki. Ja suurt palka ta ei ootavat, seni ei olevat ta seda üldse näinudki, aga välja maanteele nad teda ka ei viska, kui ta ei jaksa enam oma toidu eest töötada. Nemad ju peavad isegi virtinat inimeseks, ja küllap nad kord matavad vana Ulrika ausasti mahagi, kui neil ainult on, mille eest kirstu osta.

«Sest kes võib teada, kuidas kõik läheb!» hüüdis ta ja kuivatas oma silmi, mis alati nii nobedasti märjaks kippusid minema. «Me oleme õelale mõisnikule Sintramile võlgu, ja tema võib meilt kõik ära võtta. Muidugi, Ferdinand on nüüd kihlatud rikka Anna Stjärnhökiga, aga see tüdineb, see tüdineb temast! Ja mis saab siis meist meie kolme lehma ja üheksa hobusega, meie rõõmsate noorte preilidega, kes tahavad sõita ballilt ballile, meie kuivade põldudega, kus midagi ei kasva, meie armsa Ferdinandiga, kellest ei saa kunagi täismeest? Mis saab kogu sellest õnnistatud majast, kus kõik edeneb ja kosub, peale töö?»

Kuid saabus lõunaaeg ja majarahvas kogunes kokku. Armas Ferdinand, maja tasane poeg, ja rõõmsad tütred tulid koju laenatud mädarõikaga. Tuli kapten, karastatud kümblusest rabalaukas ja jahist metsas. Ta paiskas akna pärani, et saada õhku, ja raputas mehiselt Gösta kätt. Tuli samuti kapteniproua, rõivastunud siidi, kleidi laiad pitsid langemas valgetele kätele, mida Gösta tohtis suudelda.

Kõik nad tervitasid Göstat rõõmuga. Lendlesid naljasõnad. Lõbusalt pärisid nad temalt:

«Kuidas te elate seal Ekebys, kuidas teie käsi käib seal tõotatud maal?»

«Piima ja mett voolab seal,» vastas ta siis. «Me tühjendame mägesid rauast ja täidame oma keldri veiniga. Põllud kannavad kulda — sellega me kuldame elu viletsust, ja oma metsad me raiume maha ja ehitame neist veeremänguteid ja lehtlaid.»

Kapteniproua aga ohkas ja naeratas, kuuldes seda vastust, ja üle ta huulte tungis üksainus sõna:

«Poeet!»

«Palju patte lasub minu südametunnistusel,» vastas Gösta, «kuid iialgi ei ole ma kirjutanud ühtegi värsirida.»

«Sa oled siiski poeet, Gösta, sellest hüüdnimest sa ei pääse. Sina oled läbi elanud rohkem poeeme, kui teised poeedid neid on kirjutanud.»

Siis rääkis kapteniproua, hell nagu ema, Gösta Berlingi mahavisatud elust. «Ma tahan elada, et näha, kuidas sinust saab mees,» ütles ta. Ja Gösta tundis, kui mõnus oli saada õhutust sellelt õrnalt naiselt, nii truult sõbralt, kelle tugev, unelev süda põles armastusest suurte tegude vastu.

Aga kui nad lõbusa lõunasöögi olid lõpetanud, maitsnud mädarõikaga liha, kapsaid, kooke ja jõuluõlut ning Gösta oli nad naerma ja nutma pannud, jutustades neile majorist, majoriprouast ja Broby pastorist, kostis õuest kurinate kõlinat, ja kohe seejärel astus nende juurde sisse õel Sintram.

Ta säras rahulolust, alates oma kiilast peast ja lõpetades pikkade lampjalgadega. Ta vehkis oma pikkade kätega ja moonutas nägu. Kohe oli näha, et ta oli kaasa toonud halbu uudiseid.

«Kas olete kuulnud,» küsis see õel mees, «kas olete kuulnud, et täna kuulutati Svartsjö kirikus esimest korda maha Anna Stjärnhök ja rikas Dahlberg. Tüdruk nähtavasti on unustanud, et ta oli kihlatud Ferdinandiga.»

Nemad ei olnud sellest midagi kuulnud. Nad hämmastusid ja jäid kurvaks.

Juba kujutlesid nad oma kodu rüüstatuna, et sellele

õelale mehele võlga ära maksta: armastatud hobused müüdud, samuti ka kulunud mööbel, mille kapteniproua oma kodunt oli pärinud. Nad taipasid, et nüüd on lõpp nende lõbusal elul pidude ja ballilt ballile sõitmisega. Karusink tuleb jälle lauale, noored aga peavad kodunt lahkuma ja võõraste juurde teenima minema.

Kapteniproua kallistas oma poega ja laskis tal tunda kustumatu armastuse lohutust.

Siiski, seal istus nende hulgas Gösta Berling, ja see ületamatu mees haudus oma peas tuhandeid plaane.

«Kuulge!» hüüdis ta. «Veel ei ole aeg haliseda. Svartsjö pastoriproua on see, kes kõik selle on korraldanud. Tema on Anna üle võimu saanud, sellest ajast peale, kui see kirikumõisas tema juures elab. Tema on see, kes mõjutas Annat Ferdinandist loobuma ja võtma vana Dahlbergi, aga veel ei ole nad laulatatud ega saagi olema. Ma sõidan Borgi ja kohtan seal Annat. Ma räägin temaga, kisun ta pastorirahva ja peigmehe käest ära. Toon ta täna öösel siia. Pärast seda pole vanal Dahlbergil temalt enam midagi loota.»

Ja nii sündiski. Gösta sõitis üksi Borgi, ilma et ta ühtegi rõõmsaist Berga preilidest sõidutada oleks saanud. Kojujääjad aga saatsid ta teele soojade soovidega. Ja Sintram, kes rõõmustas, et vana Dahlbergi ninapidi veetakse, otsustas jääda Bergasse, et näha, kuidas Gösta truudusetu neiuga tagasi tuleb. Hea tahte puhangus mässis ta Göstale ümber isegi oma rohelise reisivöö, mamsel Ulrika enda kingi.

Kapteniproua aga tuli välja trepile, käes kolm väikest punases köites raamatut.

«Võta need,» ütles ta Göstale, kes juba saanis istus, «võta need, kui sul peaks äpardumal See on «Corinne», madam de Staëli «Corinne»*. Ma ei taha, et see oksjonile läheks.»

«Mul ei äpardu!»

«Ah, Gösta, Gösta,» ütles ta ja libistas käe üle tema paljastatud pea, «kõige tugevam ja nõrgem inimeste hulgas! Kui kaua seisab sul meeles, et mõne vaese inimese õnn on sinu käes?»

Jälle lendas Gösta mööda maanteed, must Don Juan

ees, valge Tankred järel, hing aga täis juubeldavat seiklusrõõmu. Nagu noor vallutaja tundis ta ennast: tal oli vaim peal.

Tema tee viis ta Svartsjö kirikumõisa juurde. Ta keeras sinna sisse ja küsis, kas ta ei võiks Anna Stjärnhöki ballile viia. Ja ta võis seda. Ilusa, iseka tütarlapse sai ta oma saani. Kes ei tahaks sõita musta Don Juaniga!

Algul noored vaikisid, kuid siis alustas neiu vestlust, trotsiv nagu ülemeelikus ise.

«On Gösta kuulnud, mis pastor täna kirikus kuulutas?»

«Kas ta ütles, et sa oled ilusaim tütarlaps Löveni ja Klarälveni vahel?»

«Gösta on rumal — seda teavad inimesed niigi. Ta kuulutas maha minu ja vana Dahlbergi.»

«Tõepoolest, vaevalt oleksin lasknud sul saanis istuda ja istunud ise siin taga, kui ma seda oleksin teadnud. Tõepoolest, ma ei oleks üldse sind sõidutada tahtnud.»

Ja uhke pärijanna vastas:

«Küllap oleksin edasi pääsenud ka ilma Gösta Berlingita.»

«On siiski kahju, Anna,» ütles Gösta mõtlikult, «et su isa ja ema enam ei ela. Nüüd oled sa niisugune, nagu sa oled, ja keegi ei saa sinuga tõsiselt arvestada.»

«Veelgi enam kahju on sellest, et sa seda varemalt ei öelnud, siis oleks keegi teine võinud mind sõidutada.»

«Ka pastoriproua mõtleb nii nagu mina, nimelt, et sa vajad kedagi, kes oleks sul isa asemel, muidu ei oleks ta sind paari pannud nii vana krõnksuga.»

«See ei ole pastoriproua määrata.»

«Oh, issand hoidku, oled sa siis ise endale nii toreda mehe valinud?»

«Tema ei võta mind raha pärast.»

«Ei, vanad jooksevad ainult siniste silmade ja punaste põskede järele, ja hirmus kenad on nad, kui nad seda teevad.»

«Oh, Gösta, et tal ka häbi ei ole!»

«Aga pea nüüd meeles, et sa enam noorte meestega ei mängi! Tantsul ja mängul on nüüd lõpp. Sinu koht

on sohvanurgas. Või ehk kavatsed sa vana Dahlbergiga viirat* mängida?»

Siis nad vaikisid, seni kui nad Borgi järskudest küngastest üles olid sõitnud.

«Tänan sõidutamast! Möödub tükk aega, enne kui ma jälle Gösta Berlingiga sõitma lähen.»

«Tänan lubaduse eest! Tunnen nii mõndagi, kes kahetseb seda päeva, mil ta sinuga peole sõitis.»

Mitte just leebena astus kihelkonna isekas kaunitar tantsusaali ja libistas silmad üle kokkukogunenud külaliste.

Kõigepealt nägi ta väikest kiilaspäist Dahlbergi pika, sihvaka ja heledate lokkidega Gösta Berlingi kõrval. Ta oleks meelsasti nad mõlemad toast välja kihutanud.

Ta peigmees tuli teda tantsima kutsuma, tema aga võttis selle vastu pilkava imestusega.

«Tahab ta tantsida? Temal pole ju kombeks seda teha!»

Ja tütarlapsed tulid teda õnnitlema.

«Ärge eputage! Te ometi ei arva, et keegi võiks vanasse Dahlbergisse armuda. Aga ta on rikas, ka mina olen rikas, ja sellepärast see sobib.»

Vanad prouad astusid ta juurde, surusid tema valget kätt ja rääkisid elu suurimast õnnest.

«Õnnitlege pastoriprouat!» ütles ta siis. «Tema rõõmustab selle üle rohkem kui mina.»

Kuid seal seisis Gösta Berling, lõbus kavaler, keda tervitati juubeldades ta mõnusa naeratuse ja ilusate sõnade pärast, mis elu hallile kangale kuldtolmu sõelusid. Iialgi varemalt polnud Anna näinud teda säärasena nagu sel õhtul. Nüüd ei olnud ta väljatõugatud, hüljatud ja kodutu komejant, ei, vaid kuningas meeste hulgas, sünnipärane kuningas.

Tema ja teised noormehed sõlmisid Anna vastu vandenõu. Neiu pidi nägema, kui halvasti ta oli toiminud, kui ta enda oma ilusa näo ja suure varandusega kinkis vanale mehele. Ning nad jätsid ta kümne tantsu kestel istuma.

Ta kees vihast.

Üheteistkümnenda tantsu ajal tuli keegi mees, kõige tühisem tühiste hulgast, viletsake, kellega keegi teine ei tahtnud tantsida, ja palus teda.

«Leib on lõppenud, käkk lauale!» ütles Anna.

Siis mängiti pandimängu. Paar heledate kiharatega tütarlast pistsid pead kokku ja mõistsid Anna suudlema meest, kes talle kõige enam meeldib. Naerusuil jäid nad ootama, et uhke kaunitar suudleb vana Dahlbergi.

See aga tõusis, hunnitu oma vihas, ja ütles:

«Kas ma ei võiks anda selle asemel kõrvakiilu sellele, kes mulle kõige vähem meeldib?»

Hetk hiljem põles Gösta põsk tema tugeva käe löögist. Gösta läks veripunaseks, aga ta kogus end, haaras neiu käe, hoidis seda ühe sekundi ja sosistas:

«Oota mind poole tunni pärast all punases saalis!»

Tema sinised silmad särasid alla neiu poole ja köitsid selle maagiliste ahelatega. Anna tundis, et ta peab sõna kuulama.

All kohtas ta Göstat uhkelt ja karmide sõnadega:

«Mis puutub see Gösta Berlingisse, kellega ma abiellun?»

Göstal polnud veel mahedaid sõnu keelel, samuti näis talle sobimatu olevat kohe Ferdinandist rääkima hakata.

«Minu arvates ei olnud see liiga karm karistus, et pidid kümme tantsu istuma. Sina aga tahad, et võiksid karistamata murda vandeid ja tõotusi. Kui kohut oleks mõistnud mõni minust parem mees, oleks ta võinud seda karmimalt teha.»

«Mis ma siis sulle ja teile kõigile teinud olen, et te mind rahule ei jäta? Te kiusate mind taga minu raha pärast. Viskan selle Löveni järve, õngitsegu selle siis sealt välja, kes tahab.»

Ta pani käed silmade ette ja nuttis vihast.

Siis läks poeedi süda härdaks. Tal oli oma ranguse pärast häbi. Ta rääkis hellitaval toonil:

«Ah, laps, laps, andesta mulle! Andesta vaesele Gösta Berlingile! Keegi ei hooli sellest, mida minusugune vilets ütleb või teeb, sa ju tead seda. Keegi ei nuta tema viha pärast, niisama hästi võiks nutta sääse piste pärast. See oli hullumeelsus, kuid ma tahtsin

takistada, et meie rikkaim ja ilusaim neiu ei abielluks raugaga. Ja nüüd olen sind ainult kurvastanud.»

Ta istus neiu kõrvale sohvale. Tasa pani ta oma käe tema piha ümber, et teda õrna hellusega toetada ja oma sõnu heaks teha.

Anna ei tõmbunud tagasi. Ta surus end Gösta vastu, heitis käed tema kaela ümber ja nuttis, toetades oma ilusa pea tema õlale.

Ah poeet, kõige tugevam ja kõige nõrgem inimeste hulgas! Mitte sinu kaela ümber ei oleks pidanud need valged käsivarred puhkama.

«Kui ma oleksin seda teadnud,» sosistas Anna Stjärnhök, «ei oleks ma iialgi seda rauka võtnud. Ma vaatasin sind täna õhtul — keegi pole niisugune nagu sina.»

Kuid kahvatute huulte vahelt surus Gösta kuuldavale:

«Ferdinand!»

Anna sulges ta suu suudlusega.

«Tema ei ole midagi, keegi pole midagi peale sinu. Sinule jään ma truuks.»

«Mina olen Gösta Berling,» ütles ta süngelt, «minuga sa ei või abielluda.»

«Sina oled see, keda ma armastan, oled kõige õilsam meeste hulgas. Sa ei tarvitse midagi teha ega keegi olla! Sa oled sündinud kuningas.»

Siis hakkas poeedi veri keema. Neiu oli ilus ja hurmav oma armastuses. Ta haaras ta oma embusse.

«Kui sa minu omaks tahad saada, siis ei või sa kirikumõisasse jääda. Luba, et viin su veel täna öösel Ekebysse! Seal ma juba oskan sind kaitsta, seni kui me pulmi võime pühitseda.»

Pöörase kiirusega läks sõit läbi öö. Alistudes armastuse käsule, lasksid nad end Don Juanil ära viia. Lumi saanijalaste all krudises nagu petetute halin. Aga mis hoolisid nemad sellest? Anna rippus Gösta kaelas, ja see kummardus ettepoole ning sosistas talle kõrva:

«Kas võib mingit õnne võrrelda varastatud rõõmuga!»

Mis tähendas neile mahakuulutus? Nad armastasid

teineteist. Ja inimeste viha? Gösta Berling uskus saatusesse; saatus oli nad alistanud: saatuse vastu ei suuda keegi võidelda.

Kui tähed oleksid olnud Anna pulmaks süüdatud küünlad ja Don Juani kurinad kirikukellad, mis oleksid inimesi kutsunud vaatama tema laulatust vana Dahlbergiga, oleks ta siiski pidanud Gösta Berlingiga põgenema. Nii vägev on saatus.

Nad olid kirikumõisast ja Munkerudist õnnelikult mööda jõudnud. Ees oli neil veel poole miili pikkune tee Bergasse ja sealt pool miili Ekebysse. Tee läks piki metsaserva. Neist paremal olid tumedad mäed, vasakul pikk valge org.

Siis tuli Tankred sööstes. Ta kihutas nii ruttu, et näis, nagu oleks ta maas lebanud. Hirmust uludes hüppas ta saani ja puges Anna jalgade juurde.

Don Juan võpatas ja kihutas tuhatnelja edasi.

«Hundid!» ütles Gösta Berling.

Nad nägid halli, pikka joont mööda aiaäärt edasi libisevat. Hunte oli vähemalt tosin.

Anna ei löönud kartma. Päev oli olnud seiklustega rikkalikult õnnistatud ja öö tõotas kujuneda samasuguseks. See alles oli elu — kiskjaid ja inimesi trotsides üle krudiseva lume edasi kihutada!

Gösta vandus, kummardus ettepoole ja andis Don Juanile piitsaga tugeva hoobi.

«Kardad sa?» küsis neiu.

«Nad kavatsevad seal ees, kus tee ära keerab, meile järele jõuda.»

Don Juan tormas edasi, joostes huntidega võidu, ning Tankred ulus raevust ja hirmust. Nad jõudsid teekäänakule huntidega ühel ajal, ja Gösta ajas esimese neist piitsaga eemale.

«Oh, Don Juan, mu poiss, kui kergesti sa pääseksid kaheteistkümne hundi käest, kui sul meid, inimesi, vedada poleks!»

Nad sidusid Gösta rohelise reisivöö selja taha saani külge. Hundid hakkasid seda kartma ja hoidusid natuke aega eemale. Ent kui nad oma hirmust üle olid saanud, kargas üks neist lõõtsutades saani juurde, lõuad pärani

ja keel suust väljas. Siis võttis Gösta Berling madam de Staëli «Corinne'i» ja virutas selle talle lõugade vahele.

Jälle said nad viivu jooksul hinge tõmmata, seni kui loomad saaki puruks kiskusid; kui aga hundid oma hambad rohelisse reisivöösse lõid, kuulsid Anna ja Gösta uuesti, kuidas nad rebisid ja lõõtsutades hingasid. Nad teadsid, et enne Bergat ei kohta nad ühtegi inimelamut, kuid Gösta meelest oli halvem kui surm näha neid, keda ta oli petnud. Samuti oli talle selge, et hobune väsib ära — ja mis saab siis neist?

Viimaks nägid nad metsaserval Berga mõisat. Akendel põlesid küünlad. Gösta teadis küll, kelle pärast.

Nüüd põgenesid hundid siiski, kartes inimeste lähedust, ja Gösta sõitis Bergast mööda. Ta ei jõudnud aga kaugemale kui sinna, kus tee suundub uuesti metsa, kui ta nägi enda ees tumedat salka: hundid juba ootasid teda.

«Pöördume tagasi kirikumõisa ja ütleme, et tegime tähtede valgel väikese lõbusõidu. Nii see ei lähe!»

Nad pöördusidki ümber, kuid juba järgmisel hetkel oli saan huntidest piiratud. Halle kogusid vilksas neist mööda, valged hambad laiade lõugade vahel välkusid ja hõõguvad silmad kilasid. Hundid ulusid näljast ja verejanust, olles valmis lööma oma läikivad hambad pehmesse inimlihha. Nad hüppasid üles Don Juani turjale ja jäid rakmete külge rippu. Anna istus ja mõtles, kas hundid söövad nad ära tervenisti või jääb neist veel midagi järele, nii et inimesed järgmisel hommikul leiaksid äratallatud, veriselt lumelt lõhkikistud liikmeid.

«Nüüd on kaalul meie elu,» ütles ta, kummardus allapoole ja haaras Tankredil turjast kinni.

«Jäta, sellest pole mingit kasu! Mitte koera pärast ei ole hundid täna öösel väljas!»

Nende sõnadega sõitis Gösta Berga mõisa sisse, kuid hundid jälitasid teda trepini. Ta pidi end nende vastu piitsaga kaitsma.

«Anna,» ütles ta, kui nad trepi juures peatusid, «jumal ei tahtnud seda. Tee nüüd rõõmus nägu, kui sa oled see naine, kelleks mina sind pean. Tee rõõmus nägu!»

Sees kuuldi kurinate kõlinat ja tuldi välja.

«Ta tõi ta kaasa!» hüüdsid nad. «Ta tõi ta kaasa! Elagu Gösta Berling!» Ja vastsaabunud lendasid kaenlast kaenlasse.

Ei esitatud palju küsimusi. Öö oli hiline, reisijad oma ohtlikust sõidust vapustatud ja vajasid rahu. Aitas sellestki, et Anna oli tulnud.

Kõik oli hästi. Ainult «Corinne» ja roheline reisivöö, mamsel Ulrika kallis kink, olid hävinud.

Kogu maja magas. Siis tõusis Gösta üles, riietus ja hiilis õue. Üsna märkamatult tõi ta tallist Don Juani, rakendas selle saani ette ja kavatses lahkuda. Siis aga tuli välja Anna Stjärnhök.

«Ma kuulsin, kui sa välja tulid,» ütles ta. «Siis tõusin ka mina. Olen valmis sinuga kaasa sõitma.»

Gösta astus ta juurde ja võttis tema käe.

«Kas sa siis ikka veel ei taipa? Seda ei tohi sündida. Jumal ei taha seda. Kuula nüüd ja püüa mõista! Olin eile lõuna ajal siin ja nägin nende kurvastust sinu truudusetuse pärast. Siis sõitsin ma Borgi, et sind Ferdinandile tagasi tuua. Kuid ma olen alati olnud lurjus ega saa minust kunagi paremat. Ma petsin teda ja võtsin su endale. Siin elab vana naine, kes usub, et minust saab veel mees. Ja üks teine vanake tahab siin külmetada ja nälgida, ainult et ta võiks sõprade hulgas surra. Mina aga olin valmis lubama, et õel Sintram temalt ta kodu võtab. Ma unustasin sinu pärast kõik, sa olid ilus ja patt oli magus. Gösta Berlingit on nii kerge ahvatleda. Oh, kui vilets ma olen! — Ma tean, kuidas need seal sees oma kodu armastavad, kuid siiski olin äsja valmis seda rüüstamisele andma. Nüüd aga, Anna, nüüd, pärast seda, kui olen näinud nende rõõmu, ei taha ma sind endale hoida, ei, seda ma ei taha! Sina oled see, kes oleks minust mehe teinud, aga ma ei tohi sind endale jätta. Oo, mu armas! Tema seal ülal mängib meie tahtega. Nüüd on aeg, et painutaksime end tema karistava käe alla. Ütle, et sa tänasest peale tahad oma koormat kanda! Kõik nad seal sees loodavad sinule. Ütle, et tahad jääda nende juurde, neile toeks ja abiks olla! Kui sa mind armastad, kui sa tahad

mu sügavat kurbust leevendada, siis luba mulle seda! Mu armas, on su süda nii suuremeelne, et suudab enesest jagu saada ja seejuures naeratada?»

Anna võttis vaimustusega vastu selle kutse eneseohverdusele.

«Teen nii, nagu tahad: ohverdan enda ja naeratan seejuures.»

«Ega vihka minu vaeseid sõpru?»

Anna naeratas nukralt.

«Niikaua kui armastan sind, armastan ka neid.»

«Nüüd alles tean, milline naine sa oled! Raske on sinu juurest lahkuda.»

«Ela hästi, Gösta! Sõida nüüd jumala nimel! Minu armastus ei tohi ahvatleda sind pattu tegema.»

Ta pöördus, et minna. Gösta järgnes talle.

«Unustad sa mu varsti?»

«Sõida nüüd, Gösta! Oleme ju vaid inimesed.»

Gösta kargas saani, kuid siis tuli Anna tagasi.

«Kas sa ei mõtle huntidele?»

«Just neile ma mõtlengi, kuid need on oma töö juba teinud. Mina ei lähe neile täna öösel enam korda.»

Veel kord sirutas ta käed neiu poole, kuid Don Juan muutus kärsituks ja hakkas liikuma. Gösta ei haaranud ohje. Ta istus tagurpidi ja vahtis tagasi. Siis nõjatus ta vastu seljatuge ja nuttis kui meeletu.

«Mul oli õnn, aga ma hülgasin ta. Mina ise hülgasin ta. Miks ei jätnud ma teda endale?»

Oo, Gösta Berling, kõige tugevam ja kõige nõrgem inimeste hulgas!

VIIES PEATÜKK

LA CACHUCHA

Sõjaratsu, sõjaratsu! Sina, vanake, kes sa nüüd nurmel kammitsas käid, mäletad sa oma noorust?

Mäletad sa võitluspäevi, vapper ratsu? Sa kihutasid, nagu oleksid sind tiivad kandnud, su lakk lehvis su kohal nagu lendlevad leegid, sinu mustal rinnal läikisid verepiisad kobrutava vahu vahel. Kuldrakmeis söössid sa edasi ja maa sinu all müdises. Sa värisesid rõõmust, vapper ratsu! Oo, kui ilus sa olid!

Ülal kavaleritiivas on hall videvikutund. Suures toas seisavad piki seinu kavaleride punaseks värvitud kirstud, ja nende pühapäevarõivad ripuvad nurgas konksude otsas. Tulekuma lahtisest kaminast mängleb valgeks lubjatud seintel ja kollaste ruutudega kardinatel, mis varjavad seinte kappsänge. Kavaleritiib pole mingi kuninglik kamber, mingi serail polsterdatud diivanite ja pehmete patjadega.

Seal sees aga vingub Lilliecrona viiul. Ta mängib videvikus *la cachucha*'t*, mängib seda ikka ja uuesti.

Lõigake keeled läbi, murdke poogen katki! Miks mängib ta seda neetud tantsu? Miks mängib ta seda, kui lipnik Örneclou lebab parajasti nii raskesti haigena luuvalupiinades, et ta ei suuda ennast voodis liigutadagi? Ei, kiskuge tal viiul käest ja visake see vastu seina, kui ta ei taha lõpetada!

La cachucha — on see meile, maestro? Peab seda tantsima kavaleritiiva kiikuvatel põrandalaudadel, kitsaste seinte vahel, mis on suitsust nõgised ja mustusest rasvased, selle madala lae all? Häda sulle, kes sa seda mängid!

La cachucha — on see meile, kavaleridele? Väljas tuhiseb tuisk. Kavatsed sa lumehelbed taktis tantsima õpetada? Mängid sa rajuilma kergemeelseile lastele?

On sul naisekehi, mis värisevad kuuma vere pulbitsedes, on sul väikesi nõgiseid käsi, mis on visanud paja, et haarata kastanjetid, on sul paljaid jalgu üleskeeratud seelikute all, või õuesid, mis on sillutatud marmortahvlitega, kükitavaid mustlasi torupilli ja tamburiiniga, mauri arkaade, kuupaistet ja musti silmi, — on sul neid, maestro? Muidu lase viiulil puhata!

Kavalerid kuivatavad tule juures oma märgi rõivaid. Peavad nad tantsu keerutama pikkades, rautatud kontsade ja tollipaksuste taldadega säärikuis? Kogu päeva on nad kahlanud läbi küünrapaksuse lume, et otsida karupesa. Arvad sa, et nad peavad tantsima märgades,

auravais villaseis rõivais, karvane mesikäpp partneriks?

Tähtedest vilkuv õhtutaevas, punased roosid naiste tumedates juustes, ängistav leebus õhtuses õhus, loomupärane nõtkus liigutustes, armastus, mis kerkib maapinnast, sajab taevast ja hõljub õhus — on sul kõike seda, maestro? Miks sa siis muidu sunnid meid igatsema sääraseid asju?

Kõige julmem inimeste seas, kas ei puhu sa sõjasarve kütkes sõjaratsule? Rutger von Örneclou lebab oma sängis, vangistatuna luuvalupiinadest. Säästa talle helgete mälestuste piina, maestro! Temagi on kandnud sombreerot ja kirjut juuksevõrku, temalgi on olnud sametkuub ja pistodaga vöö. Säästa vana Örneclou'd, maestro!

Lilliecrona aga mängib *la cachucha*'t, mängib aina *la cachucha*'t, ja Örneclou piinleb nagu armunu, kui see näeb pääsukesi asuvat teele armsama kauge kodu poole, piinleb nagu põder, keda jälitav ajujaht kihutab mööda karastavast lättest.

Lilliecrona võtab hetkeks viiuli lõua alt.

«Lipnik, kas mäletab lipnik Rosalie von Bergerit?»

Örneclou laseb kuuldavale vägeva vandesõna.

«Ta oli kerge nagu tuleleek. Ta sädeles ja tantsis nagu teemant poogna tergal. Lipnik muidugi mäletab teda Karlstadi teatrist. Me nägime teda, kui olime noored. Kas lipnik mäletab?»

Kas lipnik mäletas? Too naine oli väike ja metsik, ülemeelik ja tuline. Tema alles võis *la cachucha*'t tantsida! Kõik Karlstadi noorhärrad õpetas ta *la cachucha*'t tantsima ja kastanjette klõbistama. Ballil maavanema juures tantsisid lipnik ja preili von Berger *pas de deux*'d*, olles riietunud hispaania rahvarõivaisse.

Ja Örneclou oli tantsinud nii, nagu tantsitakse viigipuude ja plataanide all, oli tantsinud nagu hispaanlane, tõeline hispaanlane.

Mitte keegi kogu Värmlandis ei osanud *la cachucha*'t tantsida nii nagu tema. Keegi peale tema ei suutnud seda tantsida nii, et sellest oleks maksnud rääkida.

Millise kavaleri kaotaks Värmland, kui luuvalu tema jalad kangeks teeks ja ta liigeste kohale suured muhud

kasvaksid? Milline kavaler oli ta olnud, nii sale, nii ilus, nii rüütellik! Ilusaks Örneclou'ks hüüdsid teda need noored neiud, kes pidasid omavahel veriseid lahinguid üheainsa tantsu pärast temaga.

Siis alustab Lilliecrona uuesti *la cachucha*'t, ikka jälle *la cachucha*'t, ja helid kannavad Örneclou tagasi möödunud aegadesse.

Seal seisab tema, Örneclou, ja seal seisab Rosalie von Berger. Äsja viibisid nad üksi rõivastumisruumis. Rosalie oli hispaanlanna, tema ise hispaanlane. Ta tohtis teda suudelda, kuid ettevaatlikult, sest neiu kartis tema mustaks värvitud vurre. Nüüd nad tantsivad. Ah, nii nagu tantsitakse viigipuude ja plataanide all! Rosalie taganeb, tema järgneb, ta muutub julgemaks, Rosalie uhkemaks, tema solvatuks, Rosalie lepitavaks. Kui ta viimaks põlvili langeb ja Rosalie oma väljasirutatud käte vahele tõmbab, läbib ballisaali ohe, vaimustusohe.

Ta oli olnud nagu hispaanlane, tõeline hispaanlane.

Parajasti selle poognatõmbe juures oli ta nõnda kummardunud, käed nõnda välja sirutanud ja jala ette asetanud, et kikivarvul edasi hõljuda. Milline graatsia! Teda oleks võinud marmorisse raiuda.

Ta ei tea, kuidas see juhtus, aga ta on saanud ühe jala üle voodiääre, ta seisab sirgelt, kummardub, tõstab käed üles, nipsutab sõrmedega ja tahab põrandal edasi hõljuda nagu siis, kui ta kandis nii kitsaid lakk-kingi, et pidi sokiotsad maha lõikama.

«Braavo, Örneclou! Braavo, Lilliecrona, mängi talle elu sisse!»

Kuid ta jalg ei kuula sõna; ta ei suuda kikivarvule tõusta. Ta kraapsab paar korda ühe jalaga, rohkem ta ei suuda, ta langeb uuesti voodisse.

Ilus senjoor, vanaks olete jäänud!

Võib-olla on ka senjoriita vanaks jäänud?

Ainult Granada plataanide all tantsivad igavesti noored hitaanad * *la cachucha*'t, igavesti noored, nagu seda on roosid, sest iga kevad toob uusi.

Niisiis — on saabunud hetk viiulikeeled läbi lõigata.

Ei, mängi, Lilliecrona, mängi *la cachucha*'t, ikka ja ikka jälle *la cachucha*'t!

Näita meile, et kuigi meie kehad on kavaleritiivas loiuks ja luud-liikmed puiseks jäänud — tundeilt oleme me alati needsamad, alati hispaanlased.

Sõjaratsu! Sõjaratsu!

Ütle, et sa armastad pasunahäält, mis ahvatleb sind kihutama galoppi, kuigi sa kammitsa raudlülides kisud veriseks oma jala.

KUUES PEATÜKK

BALL EKEBYS

Oo, möödunud aegade naised!

Rääkida teist on nagu rääkida taevariigist: lausa iludused olite te, lausa valgus. Igavesti noored, igavesti ilusad olite te ja hellad nagu ema silmad, kui ta vaatab alla oma lapsele. Pehmed nagu oravapojad rippusite te mehe kaelas. Iial ei värisenud teie hääl vihast, iial ei tõmbunud teie laup kipra, teie pehme käsi ei muutunud iial karedaks ega kõvaks. Teie, helged pühakud, seisite nagu ehitud kujud kodu templis. Viirukit ja palveid ohverdati teile, teie läbi sooritas armastus oma imesid ja teie pea ümber põimis luule oma kuldsärava aupaiste.

Oo, möödunud aegade naised, see siin on lugu sellest, kuidas veel üks teie hulgast kinkis Gösta Berlingile oma armastuse.

Kaks nädalat pärast Borgi balli oli pidu Ekebys.

Ja milline pidu see veel oli! Vanad mehed ja naised võisid uuesti muutuda nooreks, võisid naerda ja rõõmustada juba ainult siis, kui nad sellest rääkisid.

Kuid see-eest olid ka kavalerid tol ajal Ekeby ainsad valitsejad. Majoriproua käis mööda maad ringi kerjakoti ja kõvera kepiga ja major elas Sjös. Ta ei saanud peolegi tulla, sest Sjös olid puhkenud rõuged ja ta kartis nakkust edasi kanda.

Kui palju naudingut sisaldasid need kaksteist kaunist tundi, alates esimese veinipudeli korgi paukumisest lõunalauas ja lõpetades viimase poognatõmbega, mil kesköö oli juba ammugi möödunud! Alla ajakuristikku

vajusid nad, need pärjatud tunnid, joobunud kõige tulisemast veinist, kõige maitsvamast toidust, kõige toredamast muusikast, kõige lõbusamaist näidendeist, kõige ilusamaist elavpiltidest. Alla vajusid nad, uimased kõige metsikumast tantsust. Kus leidus nii libedaid põrandaid, nii viisakaid kavalere, nii ilusaid naisi?

Oo, möödunud aegade naised, teie oskasite pidu ilusaks teha. Tule, vaimukuse ja noorusjõu hoovused läbisid igaüht, kes teile läheneb. Vääris pillata oma kulda vahaküünaldele, mis pidid valgustama teie ilu, veinile, mis tekitas teie südameis elurõõmu, vääris teie pärast tolmuks tantsida kingataldu ja jõuetuks saagida kätt, mis hoidis viiulipoognat.

Oo, möödunud aegade naised, teie olite need, kelle käes oli paradiisi värava võti.

Ekeby saalid kihavad teie hurmava hulga kõige hurmavamaist esindajaist. Seal on noor krahvinna Dohna, sädelevalt rõõmus ja mängu- ning tantsuhimuline, nagu see sobib tema kahekümnele aastale; seal on Munkerudi kohtuniku ilusad tütred ja rõõmsad Berga preilid, seal on Anna Stjärnhök, tuhat korda ilusam kui enne — selles leebes nukruses, mis on teda vallanud sellest ööst alates, kui teda jälitasid hundid; seal on veel palju teisigi, kes pole küll veel unustatud, kuid peagi unustatakse, ja seal on ka ilus Marianne Sinclaire.

Tema, see kuulus, kes oli hiilanud kuninga õukonnas, säranud krahvilossides, iluduse kuninganna, kes oli kogu maal ringi sõitnud ja kõikjal vastu võtnud austusavaldusi, tema, kes süütas armastussädeme, kus ta end vaid näitas — temagi oli suvatsenud kavaleride peole tulla.

Kõrgele säras tol ajal Värmlandi au, kantuna paljudest uhketest nimedest. Palju oli selle ilusa maa rõõmsatel lastel, mille üle nad võisid uhked olla, aga kui nad nimetasid oma ilusamaid naisi, ei jätnud nad kunagi nimetamata Marianne Sinclaire'i.

Saaga tema võitudest täitis maad.

Räägiti krahvikroonidest, mis olid hõljunud ta pea kohal, miljonitest, mis olid pandud ta jalgade ette, sangarimõõkadest ja poeedipärgadest, mille sära oli teda ahvatlenud.

Ja mitte ainult ilu ei evinud ta. Ta oli vaimukas ja haritud. Tolle aja parimad mehed tundsid rõõmu temaga juteldes. Ta ei kirjutanud ise, aga paljud tema ideedest, mis ta kätkes oma luuletavate sõprade hinge, elasid edasi nende lauludes.

Värmlandis, karude maal, viibis ta harva. Ta elu möödus alalistel reisidel. Tema isa, rikas Melchior Sinclaire, elas oma naisega aastast aastasse Björnes ja lubas Marianne'il sõita oma suursuguste sõprade juurde suurtes linnades ja toredates mõisates. Temale endale aga tegi rõõmu jutustada neist suurtest summadest, mis Marianne läbi lõi, ja mõlemad vanakesed elasid õnnelikult Marianne'i hiilgava elu säras.

Marianne'i elu oli elu tulvil lõbustusi ja austusavaldusi. Õhk tema ümber oli armastus, armastus oli tema elu ja hing, armastus tema igapäevane leib.

Sageli oli ka tema ise armastanud, sageli, sageli, kuid iial ei põlenud säärane rõõmutuli küllalt kaua, et seejuures oleks võidud sepitseda ahelaid, mis köidavad eluajaks.

«Ma ootan teda, seda tugevat ründajat,» tavatses ta öelda armastusest. «Seni pole ta mingisugustest vallidest üle roninud ega mingisugustest kraavidest üle ujunud. Ta tuli taltsana, tema pilgus puudus metsikus ja südames meeletus. Ootan seda võimsat, kes suudab mind iseend unustama panna. Nii tugevana tahan tunda endas armastust, et peaksin tema ees värisema; nüüd aga tunnen vaid seda armastust, mille üle minu mõistus naerab.»

Tema juuresolek andis tuld kõnelusele, elu veinile. Tema hõõguv hing pani viiulipoognad kiiremini liikuma ja tants hõljus veelgi magusamas uimas kui enne üle põrandalaudade, mida tema oma väikese jalaga riivas. Tema hiilgas elavpiltides, tema puistas vaimukust naljanäidendeisse, tema ilusad huuled . . .

Kuid vakka, ei olnud see tema süü, iial ei olnud tal seda kavatsust! Süüdi olid rõdu, kuupaiste, pitsloor, rüütlirüü ja laul. Vaesed noored inimesed olid süütud.

Kõik see, mis põhjustas nii palju õnnetust, oli ometi tehtud parimate kavatsustega. Patroon Julius, meister

igas asjas, oli korraldanud ühe elavpildi ainult selleks, et Marianne saaks täies hiilguses särada.

Teatris, milleks oli seatud Ekeby suur võõrastetuba, istusid sada külalist ja jälgisid pilti, kus hispaania kollane kuu rändas üle pimeda öötaeva. Keegi Don Juan tuli hiilides mööda Sevilla tänavat ja peatus luuderohtu kasvanud rõdu all. Ta oli riietunud mungaks, ent siiski võis näha, kuidas tema varrukast vahtis välja tikitud kätis ja rüü voltidest läikiv mõõgaots. Maskeeritu hakkas laulma:

> Ei suudle ühtki tütarlast
> ja vahutavast karikast
> ei joo ma iialgi.
> Ja kuigi neid, kel kerge ast
> ja pehme juus ja vaade hell,
> mind piidleb pilgul tulisel,
> jään külmaks niikuinii.
>
> Senjoora, ära rõdul käi!
> Liig ahvatlevalt sinu samm
> mu poole särab ööst.
> Loen palvehelmeid longus päi,
> mul üll on mungamantel karm,
> madonna on mu ainus arm,
> veekruus mu ainus trööst.

Kui ta vaikis, astus Marianne välja rõdule, riietunud musta sametisse ja pitsloori. Ta kummardus üle võre alla ja laulis pikkamisi ning irooniliselt:

> Oh vaga mees, miks viibid veel?
> Kas minu eest nii innukalt
> siin kesköõl palvet teed?

Kuid siis korraga soojalt ja elavalt:

> Kao siit, et sind ei nähtaks teel!
> Mõõk paistab mungakuue alt
> ja kannus tärab sõjakalt.
> Sind reeta võivad need.

Nende sõnade juures viskas munk valeriietuse seljast, ning Gösta Berling seisis rõdu all siidist ja kullast rüütlirüüs. Ta ei hoolinud kaunitari hoiatusest, vastupidi, ta ronis mööda rõdusammast üles, upitas end

üle võre, ja nagu patroon Julius oli selle korraldanud, langes ilusa Marianne'i jalge ette põlvili.

Armulikult naeratas neiu talle vastu, ulatades talle suudlemiseks oma käe, ja seni kui need kaks armastusse süvenenult teineteist silmitsesid, langes eesriie.

Ja tema ees lebas Gösta Berling, nägu hell nagu poeedil ja julge nagu väepealikul, sügavate silmadega, mis särasid kelmikusest ja vaimukusest, mis kerjasid ja anusid. Nõtke ja tugev oli ta, tuline ja võluv.

Seni kui eesriie tõusis ja langes, seisid mõlemad noored ikka veel samas asendis. Gösta silmad olid kiindunud ilusasse Marianne'i, nad kerjasid, nad anusid.

Käteplagin lakkas, eesriie jäi paigale, keegi ei näinud neid.

Siis kummardus ilus Marianne ja suudles Gösta Berlingit. Ta ei teadnud, miks ta seda tegi, ta pidi seda tegema. Gösta sirutas käed tema pea ümber ja hoidis teda kinni. Neiu suudles teda ikka ja jälle.

Kuid kõiges selles olid süüdi rõdu, kuupaiste, pitsloor, rüütlirüü, laul ja kiiduavaldused, vaesed noored inimesed ise olid süütud. Nemad ei olnud seda tahtnud. Ei lükanud Marianne igatsusest Gösta Berlingi järele tagasi krahvikroone, mis olid hõljunud ta pea kohal, ega möödunud miljoneist, mis olid lamanud ta jalge ees, ega olnud Göstagi veel unustanud Anna Stjärnhöki. Ei, nemad olid süütud, kumbki neist polnud seda tahtnud.

See oli leebe Lövenborg, pisarad silmis ja naeratus huulil, kes sel päeval eesriiet tõmbas. Hajameelne paljude kurbade mälestuste tõttu, märkas ta vähe selle maailma asjust ega õppinud neid iialgi korralikult sooritama. Nähes nüüd, et Gösta ja Marianne olid võtnud uue asendi, arvas ta, et seegi kuulub elavpilti, ja hakkas eesriide nööri tõmbama.

Noored rõdul ei märganud midagi, enne kui neile käteplagin uuesti vastu mürises.

Marianne võpatas ja tahtis põgeneda, Gösta aga hoidis teda kinni, sosistades:

«Seiske paigal, nad arvavad, et see kuulub pildi juurde!»

Gösta tundis, kuidas Marianne'i keha lõdises ja kuidas suudluselõõsk ta huultel kustus.

«Ärge kartke!» sosistas ta. «Ilusatel huultel on õigus suudelda.»

Nad pidid jääma paigale, seni kui eesriie tõusis ja langes, ja iga kord, kui sada paari silmi neid nägi, müristas niisama palju käsi tormilist kiiduavaldust.

Sest ilus oli näha kahte kaunist noort inimest kujutamas armastuse õnne. Keegi ei võinud arvata, et need suudlused olid midagi muud kui mäng, keegi ei aimanud, et senjoora värises häbist ja rüütel rahutusest. Keegi ei võinud arvata, et seda kõike polnud pildis ette nähtud.

Viimaks seisid Marianne ja Gösta lava taga.

Marianne silus käega üle lauba.

«Ma ei mõista iseennast,» ütles ta.

«Häbiasi, preili Marianne!» ütles Gösta nägu krimpsutades ja käsi kokku lüües. «Suudelda Gösta Berlingit, häbiasi!»

Marianne pidi tahtmatult naerma.

«Igaüks teab ju, et Gösta Berlingile on võimatu vastu seista. Minu eksimus pole suurem kui teiste oma.»

Ja üksmeelselt otsustasid nad teha niisuguse näo, et keegi tõtt ei aimaks.

«Võin ma kindel olla, et tõde kunagi ilmsiks ei tule, härra Gösta?» küsis neiu, kui nad pidid hakkama publiku hulka minema.

«Seda preili Marianne võib. Kavalerid oskavad vaikida, selle eest ma vastutan.»

Marianne langetas silmalaud. Omapärane naeratus kibrutas ta huuli.

«Kui aga tõde siiski avalikuks tuleb, mida siis küll inimesed minust mõtlevad, härra Gösta?»

«Midagi nad ei mõtle, nad teavad, et sel pole mingit tähendust. Nad arvavad, et olime oma osasse süvenenud ja mängisime edasi.»

Veel üks küsimus hiilis langetatud laugude, sunnitud naeratuse alt.

«Kuid härra Gösta ise? Mida härra Gösta ise sellest asjast arvab?»

«Arvan, et preili Marianne on minusse armunud,» naljatas Gösta.
«Ärge seda arvake!» naeratas neiu. «Muidu peaksin härra Gösta selle oma hispaania pistodaga läbi puurima, tõenduseks, et härra Göstal pole õigus.»
«Kallid on naise suudlused,» ütles Gösta. «Kas maksab preili Marianne'i suudlus elu?»
Siis langes talle Marianne'i silmist välkuv pilk, nii terav, et see tundus noapistena.
«Tahaksin näha Gösta Berlingit surnuna, surnuna, surnuna!»
Need sõnad süütasid vana igatsuse poeedi veres.
«Ah,» ütles ta, «oleksid need sõnad rohkem kui sõnad, oleksid nad nooled, mis tulevad vihisedes pimedast padrikust, oleksid nad puss või mürk ning oleks neil võimu hävitada mu vilets keha ja anda mu hingele vabadus!»
Marianne oli taas rahulik ja naeratlev.
«Lapsikused!» ütles ta ja võttis Göstal käe alt kinni, et minna külaliste hulka.
Nad jätsid oma lavarõivad selga ja publik juubeldas uuesti, kui nad end väljaspool lava näitasid. Kõik kiitsid neid. Keegi ei kahtlustanud midagi.
Ball algas uuesti, Gösta aga põgenes ballisaalist. Ta südant põletas Marianne'i pilk, nagu oleks seda haljas teras haavanud. Ta mõistis hästi Marianne'i sõnade mõtet.
Oli häbi armastada Göstat, oli häbi olla tema poolt armastatud, häbi, hullem kui surm.
Ta ei tantsi iialgi enam, ta ei taha neid enam näha, neid ilusaid naisi.
Ta ju teadis seda. Nende ilusad silmad, nende punased põsed ei leegitsenud temale. Ei hõljunud temale need kerged jalad, ei helisenud temale see mahe naer. Jah, Göstaga tantsida, temaga unistada, — seda nad võisid, kuid keegi neist poleks tõsiselt tahtnud tema omaks saada.
Poeet läks suitsetamistuppa vanade härrade juurde ja võttis istet ühes mängulauas. Ta sattus istuma samasse lauda, kus istus vägev Björne isand ja mängis kolmlehte, pidades vaheldumisi poola panka ja

kogudes enda ette suure virna kuuekrossilisi ja kaheteistkümnešillingilisi.
Mäng käis juba kõrgelt. Nüüd andis Gösta sellele veelgi enam hoogu. Esile tulid rohelised pangatähed ja rahahunnik vägeva Melchior Sinclaire'i ees aina kasvas.
Kuid ka Gösta ette kogunes nii münte kui paberraha, ja varsti oli tema ainus, kes kannatas välja võitluse Björne suure mõisahärra vastu. Peagi rändas suur rahavirn Melchior Sinclaire'i eest Gösta Berlingi ette.
«Gösta, mu poiss!» hüüdis mõisnik naerdes, kui ta oli maha mänginud kõik, mis leidus tema rahataskus ja peenrahakotis. «Mis me nüüd teeme? Olen paljas, ja laenatud rahaga ei mängi ma kunagi, seda lubasin omaemale.»
Ta leidis siiski nõu. Ta mängis maha oma uuri ja biibrinahkse kasuka ning pidi parajasti mängu panema hobuse ja saani, kui Sintram teda takistas.
«Pane midagi niisugust, millega sa võidad!» andis õel Forsi mõisnik talle nõu. «Pane midagi niisugust, mis su ebaõnnele lõpu teeb.»
«Tulise pihta, mida pean ma siis panema?»
«Mängi oma kõige punasema südamevere peale, armas Melchior, mängi oma tütre peale!»
«Seda võib mõisaomanik muretult julgeda,» ütles Gösta naerdes. «Seda võitu ei saa mina iial oma katuse alla.»
Ka vägev Melchior ei saanud teisiti, kui pidi naerma. Ta ei näinud meelsasti, et mängulauas nimetati Marianne'i nime, kuid ettepanek oli siiski nii pööraselt hull, et ta seda pahaks panna ei võinud. Marianne Göstale maha mängida, jah, seda võis ta muidugi julgeda.
«See tähendab,» seletas ta, «et kui sa suudad tema jaa-sõna võita, Gösta, siis panen ma sellele kaardile oma õnnistuse teie abieluks!»
Gösta pani mängu kogu oma võidu, ja mäng algas. Ta võitis, ja mõisnik Sinclaire lakkas mängimast. Ta nägi, et ta ei suuda võidelda ebaõnne vastu.
Aeg läks edasi, kesköö oli möödas. Ilusate naiste põsed hakkasid kahvatama, kiharad rippuma, volangid olid kortsunud. Vanad daamid tõusid sohvanurka-

dest ja ütlesid, et kuna pidu on kestnud kaksteist tundi, olevat aeg koju minna.

Ja ilus pidu pidi lõppema. Kuid siis võttis Lilliecrona ise viiuli ja hakkas mängima viimast polkat. Hobused seisid ukse ees, vanad prouad riietusid kasukaisse ja torpmütsidesse, vanad härrad mähkisid endale reisivöö ümber ja nööpisid oma karusnahksed säärikud kinni.

Kuid noored ei suutnud tantsust loobuda. Tantsiti üleriietes, tantsiti neljapolkat, tantsiti piiripolkat, sööripolkat. See oli meeletu tants. Niipea kui mõni kavaler oma daami lahti laskis, tuli teine ja haaras selle kaasa.

Ja isegi murelik Gösta Berling kisti sesse keerisesse. Ta tahtis minema tantsida oma mure ja alanduse, ta tahtis taas verre saada tormlevat elutungi, ta tahtis rõõmus olla nagu kõik teised. Ja ta tantsis, nii et toaseinad keerlesid ja ta mõtted joobusid.

Nii, kes oli see daam, kelle ta oli sellest hulgast kaasa haaranud? See oli kerge ja nõtke, ta tundis, et neiu ja tema vahel lööskasid tuleleegid. Ah, Marianne!

Sellal kui Gösta Marianne'iga tantsis, istus Sintram juba all õues saanis ja tema kõrval seisis Melchior Sinclaire.

Suur mõisahärra oli muutunud kärsituks, et ta pidi Marianne'i ootama. Ta trampis lumes oma suurte säärikutega ja vehkis kätega, sest väljas oli kõva külm.

«Võib-olla ei oleks sa pidanud Marianne'i Göstale maha mängima, Sinclaire,» ütles Sintram.

«Mis sa ütlesid?»

Sintram korraldas ohje ja tõstis piitsa, enne kui vastas:

«Ega see suudlemine seal ei kuulunud pildi juurde.»

Vägev mõisahärra tõstis käe surmahoobiks, aga juba oli Sintram läinud. Ta sõitis, piitsutas hobuse metsikult jooksma ega julgenud tagasigi vaadata, sest Melchior Sinclaire'il oli raske käsi ja lühike kannatus.

Björne mõisahärra läks tagasi tantsusaali oma tütart otsima ja nägi siis, kuidas Gösta ja Marianne tantsisid.

Metsik ja pöörane oli viimane polka. Mõned paarid olid kahvatud, teised veripunased, tolm hõljus saalis nagu suits, lühtreis höögusid lühikeseks põlenud vahaküünlad ja keset kogu seda viirastuslikku möllu lendasid Gösta ja Marianne, kuninglikud oma väsimatus jõus, laitmatud oma ilus, õnnelikud, et võisid anduda sellele oivalisele liikumisele.

Melchior Sinclaire jälgis neid viivu; siis aga läks ta ära, jättes Marianne'i tantsima. Ta virutas ukse paukudes kinni, trampis hirmuäratavalt trepil ja istus pikema jututa saani, kus ta abikaasa juba ootas, ning sõitis koju.

Kui Marianne oli tantsimise lõpetanud ja päris oma vanemate järele, olid need juba läinud.

Saanud selle teate, ei lasknud ta siiski märgata mingit imestust. Ta rõivastus vaikselt ja astus välja õue. Daamid riietumisruumis arvasid, et tal on endal saan.

Tema aga ruttas oma õhukestes siidkingades teed mööda edasi, ilma et oleks kellelegi oma hädast rääkinud. Pimedas ei tundnud teda keegi, kui ta nii tee ääres kõndis. Keegi ei võinud arvata, et see hiline rändur, kelle möödakihutavad saanid üles kõrgetele hangedele ajavad, on ilus Marianne.

Kui ta juba keset teed kindel võis olla, hakkas ta jooksma. Ta jooksis, kuni jaksas, kõndis siis ja jooksis jällegi. Õudne, piinav hirm ajas teda edasi.

Tee Ekebyst Björnesse ei ole pikem kui kõige rohkem veerand miili. Marianne oli varsti kodus, kuigi ta peaaegu arvas, et on teelt eksinud. Kui ta õue jõudis, olid kõik uksed lukustatud, kõik tuled kustutatud. Imestades mõtles ta, et kas ta vanemad pole siis veel tulnud.

Ta läks ja koputas paar korda tugevasti eesuksele. Ta haaras lingist ja raputas, nii et kogu maja kaikus. Keegi ei tulnud avama, ent kui ta tahtis vabastada käerauda, millest ta paljaste kätega kinni oli haaranud, tõmbas ta kätelt maha raua külge külmunud naha.

Suur mõisahärra Melchior Sinclaire oli sõitnud koju, et lukustada Björne uksed oma ainsa lapse eest.

Ta oli purjus rohkest joomisest, metsik vihast. Ta vihkas oma tütart, et sellele meeldis Gösta Berling. Nüüd lukustas ta oma teenijad kööki ja naise magamistuppa. Hirmsa vandega tõotas ta neile, et lööb sur-

nuks igaühe, kes proovib Marianne'i sisse lasta. Nad muidugi teadsid, et ta peab oma sõna.

Nii vihasena polnud teda veel keegi näinud. Suuremat muret polnud tal veel iialgi olnud. Oleks tütar tema silma alla sattunud, oleks ta tema võib-olla tapnud.

Kuldehteid ja siidrõivaid oli ta Marianne'ile kinkinud, oli lasknud talle anda teadmisi ja raamatutarkust. Marianne oli olnud tema uhkus, tema au. Ta oli olnud tütre üle uhke, nagu oleks see krooni kandnud. Oo, tema kuningatar, tema jumalanna, tema ülistatud, ilus, uhke Marianne! Oli ta talle midagi keelanud? Kas ei olnud ta end pidanud liiga lihtsaks, et olla tema isa? Oo, Marianne, Marianne!

Kas ei pea ta teda vihkama, kui ta on armunud Gösta Berlingisse ja suudleb teda! Kas ei pea ta teda hülgama, sulgema talle oma ukse, kui tütar tahab oma au rüvetada sellega, et armastab säärast meest! Jäägu Marianne Ekebysse, jooksku ta ööbima naabrite juurde, magagu lumehangedes! Nüüd on see ükskõik, niikuinii on ta juba vähernud poris, see ilus Marianne. Tema hiilgus on läinud. Läinud on hiilgus isagi elust.

Ta lebab sängis ja kuuleb, kuidas Marianne taob vastu eesust. Mis puutub see temasse? Tema magab. Seal väljas seisab see, kes tahab abielluda ametist tagandatud pastoriga — temal säärase jaoks kodu ei ole. Kui ta oleks teda vähem armastanud, kui ta oleks tema üle vähem uhke olnud, siis oleks ta lasknud tal sisse tulla.

Jah, oma õnnistust ei saa ta neile keelata. Selle oli ta maha mänginud. Kuid avada talle oma ust — seda ta ei tee. Oo, Marianne!

Ilus noor naine seisis ikka veel kodu ukse taga. Kord raputas ta võimetus vihas lukku, kord langes ta põlvili maha, pani katkised käed risti ja palus halastust.

Kuid keegi ei kuulnud teda, keegi ei vastanud, keegi ei avanud.

Oo, kas polnud see kohutav? Mind valdab hirm, kui ma seda jutustan. Ta tuli ballilt, mille kuninganna ta oli olnud! Ta oli olnud uhke, rikas, õnnelik, ja ainsa hetke jooksul heideti ta säärasesse põhjatusse viletsusse! Jäeti oma kodu ukse taha, jäeti külma kätte;

pilkamata, löömata, needmata jäeti ta ukse taha, ja seda ainult külmast, kõigutamatust tundetusest.

Mõtlen sellele külmale, selges taevas siravate tähtedega ööle, mis kummus tema ümber, mõtlen suurele avarale ööle tühjade lagedate lumeväljadega, vaiksete metsadega. Kõik magas, kõik oli vaibunud valutusse unne, ainult üks elav täpp oli kogu selles magavas valevuses. Kogu mure, hirm ja tusk, mis muidu on jaotatud üle terve maailma, roomas nüüd selle ainsa täpi poole. Oh, jumal, kannatada üksi keset seda uinuvat, jäätunud maailma!

Esmakordselt oma elus koges Marianne halastamatust ja karmust. Tema ema ei võtnud vaevaks voodist lahkuda, et teda päästa. Vanad truud teenijad, kes olid juhtinud tema esimesi samme, kuulsid teda ega liigutanud tema pärast ei kätt ega jalga. Millise roima eest karistati teda siis? Kust võis ta veel halastust oodata, kui mitte siit, selle ukse juurest? Kui ta oleks kedagi mõrvanud, oleks ta siiski koputanud sellele uksele, uskudes, et need, kes seal sees on, talle andestavad. Kui ta oleks langenud viletsaima olendi seisukorda, oleks tulnud rüüstatuna ja kaltsudes, — vaata, ta oleks siiski julgelt tulnud selle ukse juurde ja oodanud, et teda armastusega vastu võetakse. See oli tema kodu uks. Selle taga võis ta leida ainult armastust.

Kas ei olnud tema isa teda nüüd küllaldaselt proovinud? Kas nad nüüd varsti ei ava?

«Isa, isa!» hüüdis ta. «Lase mind sisse! Ma külmetan, värisen! Siin väljas on hirmus!»

«Ema, ema, sina, kes sa oled astunud nii palju samme, et mind teenida! Sina, kes sa oled valvanud minu juures nii palju öid, miks magad sa nüüd? Ema, ema, valva veel sel ainsalgi ööl, ja ma ei tee sulle enam iialgi muret!»

Ta hüüdis ja vaibus siis hingetusse vaikusse, et kuulata vastust. Kuid keegi ei kuulnud teda, keegi ei kuulanud teda, keegi ei vastanud.

Siis ringutab ta ahastuses käsi, kuid pisaraid tema silmis ei ole.

Pikk, pime maja oma suletud uste ja pimedate akendega oli öösel õudselt liikumatu. Mis pidi nüüd temast,

kodutust saama? Ta on häbimärgistatud ja teotatud, niikaua kui taevas tema kohal kummub. Ja tema isa ise surus talle tulise häbiraua õlgadesse.

«Isa,» hüüab ta veel kord, «mis minust saab? Inimesed hakkavad arvama minust kõike halba.»

Ta nuttis ja piinles, tema keha oli külmast kange. Oh häda, et selline õnnetus võib tabada inimest, kes alles äsja oli nii lugupeetud! Et nii kergesti võib sattuda suurimasse viletsusse! Kas ei pea meil elu ees hirm olema? Kes meist purjetab täiesti kindlas laevas? Meie ümber mässavad mured nagu voogav meri, lained lakuvad näljastena laevakülgi, nad sööstavad üles, et laev vajuks! Oh, ei kuskil kindlat maad, ei kuskil kindlat pinda, ei kuskil kindlat paati, nii kaugele kui küünib pilk, ainult tundmatu taevas murede ookeani kohal!

Kuid vait! Viimaks, viimaks ometi! Sealt tulevad kerged sammud läbi esiku.

«On see ema?» küsis Marianne.

«Jah, mu laps!»

«Tohin ma nüüd sisse tulla?»

«Isa ei taha sind sisse lasta.»

«Jooksin oma õhukeste kingadega läbi hangede Ekebyst siia. Olen siin seisnud terve tunni, koputanud ja hüüdnud. Külmun siin väljas surnuks. Miks sõitsite ära ilma minuta?»

«Mu laps, mu laps, miks suudlesid sa Gösta Berlingit?»

«Aga ütle ometi isale, et ega ma sellepärast teda veel armasta. See oli ainult naljaks. Arvab ta siis, et ma Göstat tahan?»

«Mine valitsejamajja, Marianne, ja palu, et sa võiksid ööseks sinna jääda! Isa on purjus. Ta ei võta aru pähe. Ta hoidis mind ülal kinni. Hiilisin välja, kui arvasin, et ta magab. Ta lööb su maha, kui sa sisse tuled.»

«Ema, ema, pean ma võõraste juurde minema, kui mul endal on kodu? Ons ema niisama karm kui isa? Kuidas võib ema lubada, et mind sisse ei lasta? Ma heidan siia välja hange maha, kui ema mind sisse ei lase.»

Siis pani Marianne'i ema oma käe lukule, et avada,

kuid samal hetkel kostis ärklitrepilt raskeid samme ja räme hääl hüüdis ema.

Marianne kuulatas. Tema ema ruttas minema, räme hääl sajatas teda, ja siis . . .

Marianne kuulis midagi hirmsat. Vaiksest majast võis ta kuulda iga häält.

Ta kuulis löögi laksatust — kas kepihoopi või kõrvakiilu —, siis kostis nõrka müdinat ja jällegi löök.

Ta peksis tema ema, see hirmus inimene! Hiiglasuur Melchior Sinclaire peksis oma naist!

Hirmust kahvatuna viskus Marianne künnisele maha ja väänles ahastuses. Nüüd nuttis ta, ja tema pisarad külmusid jääks ta kodulävel.

Armu, halastust! Avage, avage, et tema ise võiks oma selja nende hoopide alla painutada! Oo, et isa võis ema peksta, peksta sellepärast, et ema ei tahtnud oma tütart järgmisel päeval surnuna hanges näha, sellepärast, et ta oli tahtnud oma last lohutada!

Suur alandus tabas sel ööl Marianne'i. Ta oli unistanud, et ta on kuningatar, ja nüüd lebas ta seal vaevalt paremana kui läbipiitsutatud orjatar.

Kuid külmas vihas tõusis ta püsti. Veel kord lõi ta oma verise käega vastu ust ja hüüdis:

«Kuule, mis ma sulle ütlen, sina, kes sa ema peksad! Sa pead nutma, Melchior Sinclaire, nutma!»

Seejärel läks ilus Marianne ja heitis hange pikali. Ta viskas kasuka seljast ja lamas oma mustas sametkleidis, lume valgel taustal kergesti nähtavana. Ta lamas ja kujutles, kuidas tema isa tuleb järgmisel päeval välja oma varasele hommikukäigule ja leiab ta siit. Ta soovis ainult seda, et isa ise tema leiaks.

Oo, surm, sa kaame sõber! On see niisama tõsi kui kohutav, et ma ei pääse iial kohtumast sinuga? Isegi minu, kõige viletsama maapealse töötegija juurde tuled sa, päästad kulunud nahkkingad mu jalast, haarad mu käest männa ja jahumati ning võtad mul tööriided seljast. Leebelt, kuid kindlalt paned sa mu siruli pitsidega kaunistatud sängi ja ehid mind siidi ja volditud lõuendrüüga. Mu jalad ei vaja enam kingi, kätte aga tõmmatakse mulle lumivalged kindad, mida ei tohi

määrida mingid toimingud. Sinu poolt hellalt puhkama pühitsetud, magan ma tuhandeaastast und. Oo, lunastaja! Kõige viletsam töötegija olen ma maa peal, ja õnnevärinaga unelen ma hetkest, mil mind sinu riiki vastu võetakse.

Kaame sõber, minu vastu võid sa vabalt oma jõudu kasutada, kuid ütlen sulle, raskem oli sinu võitlus möödunud aegade naistega. Elujõud nende saledais kehades oli tugev, külm ei suutnud jahutada nende kuuma verd. Sa panid ilusa Marianne'i oma sängi, oo surm, ja sa istusid ta kõrval nagu vana lapsehoidja istub kätki kõrval, et last magama äiutada. Sina, vana truu hoidja, kes sa tead, mis on hea inimlastele, — kuidas peaks sind pahandama, kui tulevad mängukaaslased, kes kära ja müraga äratavad su magava lapse! Kuis pidid sa vihastama, kui kavalerid ilusa Marianne'i sängist tõstsid, kui üks meestest ta oma rinnale surus ja kuumad pisarad tema silmist ta näole langesid.

Ekebys olid kõik küünlad kustutatud ja kõik külalised lahkunud. Kavalerid seisid üksi ülal kavaleritiivas viimase, pooleni tühjendatud karika ümber.

Siis kõlistas Gösta vastu karika äärt ja pidas kõne teile, möödunud aegade naised. Rääkida teist, ütles ta, oleks nagu rääkida taevariigist, lausa ilu olite te, lausa valgus. Igavesti noored, igavesti ilusad olite te ja hellad nagu ema silmad, kui see vaatab alla oma lapse peale. Pehmed nagu oravapojad rippusite te mehe kaelas. Iial ei kuuldud teie häält värisevat vihast, iial ei tõmbunud teie laup kortsu, teie pehme käsi ei muutunud iial karedaks ega kõvaks. Leebed pühakud, ehitud kujud olite te kodu templis. Mehed lebasid teie jalgade ees, pakkudes teile viirukit ja palveid. Teie läbi tegi armastus oma imet, teie lauba ümber kinnitas luule oma kuldsärava aupaiste.

Ja kavalerid hüppasid püsti, joobunud viinast, joobunud Gösta sõnadest, veri peorõõmust kohisemas. Vana onu Eberhard ja loid nõbu Kristoffer ei jäänud teistest maha. Tulise kiiruga rakendasid nad hobused ree ja traavisaani ette ja ruttasid välja külma öhe, et veel kord avaldada austust neile, keda kunagi ei suudeta

austada küllaldaselt, et laulda serenaadi igale neist, kel olid need punased põsed ja selged silmad, mis äsja olid hiilanud Ekeby avarais saalides.

Oo, möödunud aegade naised, küllap helgete unelmate taevas ränneldes pidi teile meeldima, kui teid äratas teie kõige truumate rüütlite serenaad! Pidi teile meeldima, nagu meeldib igaveseks uinunud hingele, kui teda äratab mahe taevane muusika.

Kuid kavalerid ei jõudnud kaugele sel vagal retkel, sest juba siis, kui nad saabusid Björnesse, leidsid nad ilusa Marianne'i lebamas hanges, otse oma kodu ukse ees.

Nad võpatasid ja vihastasid, kui nad teda seal nägid. See oli niisama hea kui leida jumaldatud pühak lebamas vigastatult ja rüvetatult kiriku ukse eest.

Gösta raputas pimeda maja poole rusikat.

«Teie, viha lapsed,» hüüdis ta, «teie rahehood, teie põhjatormid, teie jumala rohtaia laastajad!»

Beerencreutz süütas oma sarvlaterna ja valgustas lebaja sinikahvatut nägu. Siis nägid kavalerid Marianne'i katkisi käsi ja pisaraid, mis ta ripsmeis jääks olid külmunud, ja nad halisesid nagu naised, sest Marianne ei olnud mitte ainult pühakuju, vaid ka ilus naine, kes oli olnud rõõmuks vanadele südametele.

Gösta Berling viskus ta kõrvale põlvili.

«Siin ta lamab nüüd, see minu mõrsja,» ütles ta. «Mõne tunni eest andis ta mulle mõrsjasuudluse, ja tema isa lubas mulle oma õnnistuse. Ta lamab ja ootab, et tulen ja jagan tema valget voodit.»

Ja Gösta tõstis elutu keha oma tugevatele kätele.

«Viime ta meile Ekebysse!» hüüdis ta. «Nüüd on ta minu oma. Leidsin ta hangest, nüüd ei võta teda minult enam keegi. Ärgem äratagem neid seal sees! Mis peaks ta veel tegema nende uste taga, mille vastu ta oma käe veriseks peksis!»

Gösta võis teha, nagu tahtis. Ta pani Marianne'i kõige eesmisse saani ja istus ta kõrvale. Beerencreutz asetus taha ja haaras ohjad.

«Võta lund ja hõõru teda, Gösta!» käskis ta.

Külm oli halvanud neiu jäsemed, kuid metsikult erutatud süda tuksus ikka veel. Ta polnud teadvustki kaotanud. Ta teadis kõik, mis kavalerid tegid ja kuidas

nad ta leidsid, aga ta ei saanud end liigutada. Nii lebas ta kangena ja jäigana saanis, kuna Gösta teda lumega hõõrus, vaheldumisi nuttes ja suudeldes; ning Marianne tundis lõpmatut igatsust tõsta kas või ühtki kätt ainult niigi palju, et ta oleks saanud ühelegi kallistusele vastata.

Ta mäletas kõike. Ta lebas seal kangelt ja liikumatult ja mõtles selgemini kui kunagi enne. Oli ta Gösta Berlingisse armunud? Jah, oli. Oli see vaid ühe õhtu tuju? Ei, see oli kestnud kaua, oli kestnud palju aastaid.

Ta võrdles end temaga ja teiste inimestega Värmlandis. Need kõik olid siirad nagu lapsed. Nad tegid, mis neile meelde turgatas. Nad elasid vaid välist elu, nad polnud iialgi uurinud oma hinge sügavusi. Ent tema oli saanud selliseks, nagu saadakse siis, kui liigutakse väljas inimeste hulgas; tema ei suutnud kunagi millelegi terviklikult anduda. Kui ta armastas, jah, mis ta ka iganes tegi — alati jälgis nagu üks pool tema minast külma pilkega teist. Ta oli igatsenud kirge, mis oleks tulnud ja haaranud ta endaga kaasa tormakas meeletuses. Ja nüüd oli ta tulnud, see võimas.

Kui ta Gösta Berlingit rõdul suudles, oli ta end esmakordselt unustanud.

Ja nüüd valdas teda jälle kirg, tema süda peksis, nii et ta selle tukseid kuulis. Suudab ta varsti jälle oma luid-liikmeid valitseda? Ta tundis metsikut rõõmu, et oli oma kodust välja tõugatud. Nüüd saab ta kahtlemata Gösta omaks. Kui rumal oli ta olnud, et ta nii paljude aastate jooksul oma armastust oli talitsenud! Oo, jumalik, jumalik on anduda armastusele! Kuid kas ei vabane ta siis iialgi, iialgi neist jääahelaist! Ta oli olnud jää seesmiselt ja tuli väliselt, nüüd on see vastupidi — tulihing jääkehas.

Siis tunneb Gösta, kuidas kaks kätt tasahilju tema kaela ümber tõusevad, teda nõrgalt, jõuetult kallistades.

Ta tundis seda vaevalt, Marianne aga arvas, et ta oma kokkukuhjunud kirele on andnud voli lämmatavaks embuseks.

Aga kui Beerencreutz seda nägi, laskis ta hobusel tuttaval teel joosta, nii kuidas see tahtis. Ta tõstis pilgu üles ja vahtis üksisilmi ning lakkamatult sõela taevas.

VANAD SÕIDUKID

Sõbrad, inimlapsed! Kui teile peaks juhtuma, et istute või lebate ja loete seda öösel, nii nagu minagi kirjutan seda vaiksetel öötundidel, siis ärge ohake kergendatult ega mõelge, et Ekeby hüvad härrad kavalerid said magada häirimatut und pärast seda, kui nad jõudsid Marianne'iga koju ja panid ta heasse voodisse parimas võõrastetoas suure saali taga.

Nad läksid magama ja uinusid, kuid neile ei saanud osaks magada vaikselt ja rahus keskpäevani, nagu seda vahest oleksime teinud mina ja teie, armsad lugejad, kui oleksime valvanud kella neljani hommikul ja meie luud-liikmed oleksid väsimusest valutanud.

Ei tohi nimelt unustada, et tol ajal käis vana majoriproua mööda maad ringi kerjapauna ja kõvera kepiga ning et tal polnud kombeks hoolida väsinud patuste mugavusest, kui tal oli ees midagi tähtsat. Nüüd tegi ta seda veelgi vähem, sest ta oli otsustanud kavalerid sel ööl Ekebyst minema kihutada.

Möödas oli aeg, mil ta elas Ekebys säras ja hiilguses ning külvas üle kogu maa rõõmu, nii nagu jumal külvab taevasse tähti. Ja seni kui ta mööda maad kodutult ringi hulkus, oli selle suure mõisa võim ja au jäetud kavaleride hoida, nii nagu tuul hoiab tuhka, nagu kevadpäike hoiab lumehange.

Taoti juhtus, et kavalerid sõitsid välja kuuekesi või kaheksakesi pikas kahehobusesaanis kurinate ja punutud ohjadega. Kohtasid nad siis majoriprouat, kui see kerjusena ümber hulkus, ei löönud nad silmi maha.

Kokkupigistatud rusikaid sirutas see käratsev salk tema poole. Saani hoogsa nõksakuga sunniti teda astuma tee äärde hangeharjale, ja major Fuchs, karutapja, ei unustanud kunagi kolm korda sülitamast, et hävitada vana naisega kohtumise kurja mõju.

Nad ei halastanud tema peale. Vastik oli ta neile nagu nõid, kui ta seal mööda maanteed sammus. Oleks teda tabanud õnnetus, poleks nad muretsenud rohkem kui muretseb see, kes laseb lihavõtteõhtul messing-

kuuliga laetud püssi ja juhtub tabama möödalendavat nõiamoori.

Vaestele kavaleridele näis olevat nagu hingeõnnistuseks majoriprouat kiusata. Inimesed on olnud sageli julmad ja üksteist väga karmilt piinanud, kui nad oma hinge pärast on värisenud.

Kui kavalerid hilisöil joomalauast akende juurde vaarusid, et vaadata, kas öö on rahulik ja tähtedeselge, märkasid nad sageli tumedat varju, mis libises üle õue, ja taipasid, et majoriproua on tulnud oma armastatud kodu vaatama; kuid siis vabises kavaleritiib vanade patuste pilkenaerust ja läbi lahtiste akende lendas tema juurde alla sõimusõnu.

Tõepoolest, südametus ja ülemeelikus hakkasid vaeste seiklejate südamesse pugema. Sintram oli neisse viha istutanud. Nende hing poleks olnud suuremas ohus, kui majoriproua oleks Ekebysse jäänud. Rohkem inimesi sureb põgenedes kui lahingus.

Majoriproua ei tundnud kavaleride vastu kuigi suurt viha.

Kui oleks olnud tema teha, oleks ta neid vitsaga nuhelnud, nii nagu nuheldakse vallatuid poisse, ja lasknud neil seejärel jällegi osaks saada oma armu ja hellust.

Nüüd aga kartis ta armastatud mõisa pärast, mis oli antud kavaleride kätte, et nad seda valvaksid, nagu hundid valvavad lambaid, nagu kured valvavad kevadkülvi.

Palju leidub neid, kes on tundnud sama muret. Tema pole ainus, kes on näinud, kuidas ta armastatud kodu hävib, ja tundnud, mida see tähendab, kui hästihooldatud mõisad laostuvad. Nagu haavatud looma on nad näinud lapsepõlvekodu endale otsa vaatavat. Paljud tunnevad end roimarina, nähes, kuidas puud sammaldudes koolduvad ja kruusateed murumätastega kattuvad. Nad tahavad põlvitada nurmedel, mis varem voogasid rikkalikust saagist, ja paluda, et nad neile osaks saanud häbi pärast ei süüdistaks neid. Ja nad pööravad selja vaestele vanadele hobustele; kohaku nende pilku mõni julgem! Nad ei söanda seista väraval ega

näha, kuidas kari vainult tuleb. Ühtegi paika maa peal pole nii vastumeelt astuda kui laostunud kodusse.

Oo, ma palun teid, teie kõik, kes te hoolitsete nurmede, niitude ja parkide eest ning armastate rõõmutoovaid lilleaedu, — hoolitsege nende eest hästi! Hoolitsege nende eest armastuse ja tööga! Ei ole hea, kui loodus leinab inimesi.

Kui ma mõtlen, mida uhke Ekeby pidi kannatama kavaleride valitsemise ajal, siis soovin, et majoriproua kavatsus oleks teostunud ja Ekeby oleks kavaleridelt ära võetud.

Ei tulnud talle mõttessegi ise uuesti võimule pääseda.

Ainult üks eesmärk oli tal: vabastada oma kodu neist hulludest, rohutirtsudest, neist metsikuist röövleist, sest seal, kust nemad üle olid käinud, ei kasvanud enam mingit rohtu.

Kerjates mööda maad ja elades almustest, pidi ta pidevalt mõtlema oma emale, ja ta südamesse juurdus kindlalt mõte, et tal pole mingit pääsu, enne kui ema on võtnud needuse ta õlgadelt.

Keegi polnud veel teatanud vanakese surmast, järelikult pidi ta ikka veel elama ülal Älvdali metsades asuvas mõisas. Üheksakümneaastasena elas ta veel lakkamatult töötades, valvates piimapütte suvel ja miiliauke talvel, töötades surmani, igatsedes selle päeva saabumist, mil ta on täitnud oma elu ülesande.

Ja majoriproua mõtles, et vanake oli pidanud elama nii kaua sellepärast, et ta saaks teda oma needusest vabastada. Ei võinud surra ema, kes oli oma lapse peale mananud säärase viletsuse.

Nüüd tahtis majoriproua minna vanakese juurde, et nad mõlemad kord ometi rahu saaksid. Ta tahtis pimedatest metsadest läbi minna ja piki jõge oma lapsepõlvekodusse jõuda. Enne ei võinud ta puhkust leida. Palju oli neid, kes pakkusid talle neil päevil sooja kodu ja truu sõpruse kinke, tema aga ei peatunud kusagil. Süngena ja vihasena käis ta talust tallu, sest teda rõhus needus.

Ta pidi minema oma ema juurde, kuid enne seda tahtis ta hoolitseda armastatud mõisa eest. Ta ei või-

nud lahkudes jätta seda kergemeelsete pillajate, kõlvatute joomarite, jumalaandide vääritute hävitajate kätte.

Pidi ta lahkuma, et tagasi tulles leida oma kodu rüüstatuna, oma vasarad vaikivatena, oma hobused kurnatuina, oma teenijad laialipillatuina?

Oh ei, veel kord tõuseb ta kogu oma jõus ja kihutab kavalerid minema.

Ta taipas küll, et tema mees nägi rõõmuga tema pärandi hävimist. Kuid ta tundis teda selleks küllalt hästi, et teada, et kui ta ainult mehe rohutirtsud minema kihutab, oleks see liiga loid uusi muretsema. On kavalerid lahkunud, juhiksid tema vana valitseja ja inspektor Ekeby majapidamise endistesse rööbastesse.

Ja nii oli majoriproua tume vari libisenud paljudel öödel mööda musti mõisateid. Ta oli hiilinud ühest popsionnist teise, oli sosistanud möldriga ja veskisulastega suure veski alumisel korrusel, oli pimedas söekuuris nõu pidanud seppadega.

Ning need kõik olid vandunud, et aitavad teda. Suure mõisa au ja võim ei tohtinud jääda kauemaks vääritute kavaleride hoida, nagu tuul hoiab tuhka, nagu hunt hoiab lambakarja.

Ja sel ööl, kui need lõbusad härrad olid tantsinud, mänginud ja joonud, seni kui nad surmani väsinult oma vooditesse vajusid, — sel ööl pidid nad lahkuma. Ta laskis neil muretult märatseda. Ta istus kärsitult oodates sepikojas ega takistanud balli lõppu. Ta ootas veelgi kauem, ootas, kuni kavalerid saabusid oma öiselt sõidult. Ta istus vaikses ootuses, kuni talle teatati, et viimane küünal kavaleritiiva aknal on kustunud ja suur mõis magab. Siis tõusis ta üles ja astus välja.

Majoriproua käskis kogu mõisarahval koguneda kavaleritiiva juurde; tema ise läks juba enne üles mõisa. Seal sammus ta peahoone juurde, koputas, ja ta lasti sisse. Broby pastori noor tütar, kelle ta oli kasvatanud tubliks teenijatüdrukuks, tuli talle vastu.

«Mu proua olgu südamest teretulnud,» ütles tüdruk ja suudles ta kätt.

«Kustuta küünal!» ütles majoriproua. «Arvad sa, et ma ei oska siin ilma küünlata käia?»

Ja nii alustas ta rännakut läbi vaikse maja. Ta käis selle läbi keldrist pööninguni ja jättis kõigega jumalaga. Hiilival sammul liikusid nad ühest toast teise.

Majoriproua rääkis oma mälestustega. Tüdruk ei ohanud ega nuuksunud, aga pisar pisara järel voolas takistamatult ta silmist, kui ta oma leivaemale järgnes. Majoriproua laskis endale avada pesukapi ja hõbenõude kapi ning libistas käe üle peente damastlinade ja toredate hõbekannude. Ta paitas mõnuledes suurt sulgpatjade kuhja ülal käsikambris. Kõiki riistu, kangastelgi, vokke ja keripuid pidi ta puudutama. Ta pistis käe kobades vürtsilaekasse ja katsus rasvaküünalde ridu, mis rippusid lae all varda otsas.

«Küünlad on nüüd kuivad,» ütles ta. «Need võib maha võtta ja ära panna.»

Ta käis all keldris, kergitas ettevaatlikult joogiastjaid ja kobas veinipudelite ridu.

Ta käis sahvris ja köögis, ta katsus kõike, vaatas kõike. Ta sirutas käe välja ja ütles hüvasti kõigele oma majas.

Lõpuks läks ta elutubadesse. Söögitoas kobas ta suure klapplaua plaate.

«Paljud on selle laua juures söönuks saanud,» ütles ta.

Ta käis läbi kõik toad. Ta leidis pikad, laiad sohvad oma kohtadel, ta pani käe marmorlaudade jahedaile plaatidele; need seisid kullatud greifidel* ja kandsid peegleid, mille friisid kujutasid tantsivaid jumalannasid.

«See on varakas maja,» ütles majoriproua. «Ta oli jumalik mees, tema, kes kõik selle mulle valitseda andis.»

Saalis, kus alles äsja oli keerelnud tants, seisid püstkorjudega tugitoolid juba korralikult seina ääres.

Seal astus ta klaveri juurde ja lõi üsna tasa ühe tooni.

«Ka minu ajal ei olnud siin puudu rõõmust ja lõbust,» ütles ta.

Majoriproua astus ka saali taga olevasse võõrastetuppa.

Seal oli kottpime. Majoriproua kobas käega, ja see sattus otse teenija näkku.

«Nutad sa?» ütles ta, tundes oma kätt pisaraist niiskuvat.

Siis puhkes noor neiu nuuksuma.
«Mu proua,» hüüdis ta, «mu proua, nad hävitavad kõik. Miks lahkub proua meie juurest ja laseb kavaleridel oma kodu laastata?»
Majoriproua tõmbas kardina eest ja näitas välja õuele.
«Olen mina see, kes sind on nutma ja hädaldama õpetanud?» hüüdis ta. «Vaata välja, õu on rahvast täis, homme pole Ekebys enam ühtegi kavaleri.»
«Tuleb proua siis tagasi?» küsis teenija.
«Minu aeg pole veel saabunud,» ütles majoriproua. «Maantee on mu kodu ja õlekuhi mu voodi. Aga sina, tüdruk, pead mul Ekebyd hoidma, seni kui mind siin ei ole.»
Siis läksid nad edasi. Kumbki neist ei teadnud ega tulnud mõttele, et Marianne magab just selles toas.
Kuid ta ei maganudki. Ta oli täiesti ärkvel, kuulis kõik ja mõistis kõik.
Ta oli lamanud voodis ja luuletanud hümni armastusele.
«Sina jumalik, kes sa tõstsid mu kõrgemale minust endast!» ütles ta. «Ma viibisin põhjatus viletsuses, ja sina muutsid selle paradiisiks. Suletud ukse raudpidemele jäid mu käed kinni ja said haavu, minu kodu künnisel säravad mu jääpärliteks külmunud pisarad. Jäine viha läbis mu südant, kui ma kuulsin hoope oma ema seljal. Külmas hanges tahtsin ma ära magada oma viha, kuid siis tulid sina. Oo, armastus, sa tule laps, sa tulid selle juurde, kes oli suurest külmast kangestunud. Mu viletsus on tühine, kui võrdlen seda jumaliku õnnega, mis ma seeläbi võitsin. Olen vabanenud kõigist sidemeist, ei ole mul isa, ei ema ega kodu. Inimesed hakkavad minust mõtlema kõike halba ja pööravad mulle selja. Hüva! Nõnda on see sulle meeldinud, oo armastus, sest miks peaksin ma oma armsamast kõrgemal seisma? Käsikäes matkame me välja maailma. Vaene on Gösta Berlingi mõrsja. Lumehangest leidis ta tema. Elagem siis koos, mitte kõrgetes saalides, vaid metsaserval popsionnis! Ma aitan tal miiliauku valvata, aitan tal metsistele ja jänestele lõkse seada, ma keedan talle süüa ja paikan ta rõivaid. Oo, mu armsam,

ma igatsen ja leinan, istudes üksi metsaserval ja oodates sind, usud sa seda? Ma teen seda, ma teen seda, aga mitte rikkuse päevi oodates, — ainult sind, ainult sind ootan ja igatsen ma, sinu jalasamme metsarajal, sinu rõõmsat laulu, kui sa tuled, kirves õlal. Oo, mu armsam, mu armsam! Nii kaua kui kestab mu elu, võiksin ma istuda ja oodata sind.»
Nii oli ta lebanud ja luuletanud hümne südame kõikevalitsevale jumalale ega olnud saanud sõbagi silmale, kui majoriproua sisse astus.
Kui see lahkus, tõusis Marianne ja rõivastus. Veel kord pidi ta selga panema musta sametkleidi ja kängitsema jalad õhukestesse ballikingadesse. Ta mähkis endale vaiba nagu salli ümber ja ruttas veel kord välja hirmsasse öhe.
Rahulikuna, tähtedest siravana ja kärekülmana puhkas veel veebruariöö maa kohal; näis, nagu poleks see tahtnud iialgi lõppeda. Ning pimedus ja külm, mida see pikk öö levitas, kestsid veel kaua, kaua maa peal pärast seda, kui päike oli tõusnud, kaua pärast seda, kui hanged, millest ilus Marianne läbi kahlas, olid veeks sulanud.
Marianne ruttas Ekebyst ära, et hankida abi. Ta ei võinud lasta sündida, et aetakse minema mehed, kes olid ta hangest üles tõstnud ja talle oma südame ja kodu avanud. Ta tahtis minna Sjösse major Samzeliuse juurde. Tal oli kiire. Alles tunni aja pärast võis ta tagasi jõuda.
Kui majoriproua oli oma kodu jumalaga jätnud, läks ta välja õue, kus rahvas teda ootas, ja võitlus kavaleritiiva pärast algas.
Majoriproua rivistab inimesed kõrge, kitsa maja ümber, mille ülemine korrus on kavaleride kurikuulus kodu. Seal ülal suures valgeks lubjatud seinte, punaseks värvitud kirstude ja suure klapplauaga toas, kus mahavalatud viinas ujuvad mängukaardid, kus laiu voodeid varjavad kollaseruudulised eesriided, — seal magavad kavalerid. Ah, need muretud!
Ja tallis täidetud sõime ees magavad kavaleride hobused ning näevad und oma nooreea sõitudest. Mõnus on puhkepäevil unistada nooreea metsikuist vägitegu-

dest, laadareisidest, mil nad öid ja päevi pidid seisma väljas lageda taeva all, võidusõidust jõulumissalt tulles, proovisõidust enne hobusevahetust, mil purjus härrad, ohjaotsad löögivalmilt kõrgel pea kohal, sõidukist välja nende selgade kohale sirutusid ja vandesõnu nende kõrvadesse kisendasid. Mõnus on neil unistada, teades, et nad ei lahku enam iialgi Ekeby täidetud sõimedest ega soojadest latritest. Ah, need muretud!

Vanas rõskes vankrikuuris, kuhu tavatsetakse viia purukssõidetud tõllad ja erustatud saanid, on veider kogu vanu sõidukeid. Seal on roheliseks värvitud korvregesid ning punaseid ja kollaseid redelvankreid. Seal seisab esimene karriool *, mida Värmlandis on nähtud, Beerencreutzi sõjasaak aastast 1814. Seal leidub igasuguseid ühehobusesõidukeid, õõtsutavate vedrudega kaarikuid ja küüdivankreid, veidraid piinariistu, mille iste on asetatud puuvedrule. Seal on kõik need tapvad kohviprennerid, poolteisesed * ja vedrudeta karrioolid, mida ülistati maanteede aegadel. Ja seal on samuti too pikk saan, kuhu mahub kaksteist kavaleri, külmakartliku nõbu Kristofferi kummiga regi ja Örneclou vana perekonnasaan koitanud karunahaga, kulunud vapp sirmil, ja traavisaane, lõpmatu hulk traavisaane!

Palju on neid kavalere, kes on elanud ja surnud Ekebys. Nende nimed on maa peal unustuse hõlma vajunud ega ole neil enam paika inimeste südames, aga majoriproua on säilitanud sõidukid, millega nad mõisa saabusid. Kõik need on ta kogunud vanasse vankrikuuri.

Ja seal nad seisavad ja magavad ning üha tihedamalt ja tihedamalt katab neid tolm.

Naelad ja kruvid pudenevad pehkinud puust, värv langeb pikkade ribadena maha, korjude ja patjade polster tungib esile aukudest, mis koid on sinna purenud.

«Puhakem, lagunegem!» ütlevad vanad sõidukid. «Oleme küllalt kaua teedel rappunud, oleme imenud endasse küllalt palju rõskust vihmavalinguis! Puhakem! Palju aega on möödunud sellest, kui sõidutasime noori härrasid nende esimesele ballile, palju aega on möödunud sellest, kui läksime vastvärvituina ja läikivaina

lõbusõitude meeldivaile seiklustele, palju aega on möödunud sellest, kui viisime lõbusaid sangareid mööda poriseid kevadteid alla Trossnäsi võitlusväljale. Nad magavad, enamik neist; viimased ja parimad aga ei kavatse Ekebyst iialgi lahkuda, ei iialgi enam.»

Ja nii käriseb siis jalakoti nahk, nii tulevad pealt ära rattavitsad, nii pehkivad kodarad ja rummud. Vanad sõidukid ei hooli enam elust, nad tahavad surra.

Juba katab neid tolm nagu surilina, ja selle kaitsel lasevad nad vanadusel endi üle võimust võtta. Võitmatus loiduses seisavad nad seal ja lagunevad. Keegi ei puuduta neid, ja siiski pudenevad nad tükkideks. Kord aastas avatakse vankrikuur, kui on saabunud uus seltsiline, kes tahab tõsiselt Ekebysse asuda, ja niipea kui uksed on suletud, võtavad väsimus, uni, lagunemine ja vanadusnõrkus võimust ka selle üle. Rotid ja puupured, koid, toonesepad, ja mis iganes nende röövihimuliste nimi ongi, sööstavad ta kallale, ja ta roostetab ning pehkib unetus, leebes rahutuses.

Kuid nüüd veebruariöõl laseb majoriproua vankrikuuri ukse avada.

Laternate ja tõrvikute valgel laseb ta üles otsida sõidukid, mis kuuluvad Ekeby praegustele kavaleridele: Beerencreutzi vana karriooli, Örneclou vapiga kaunistatud sõiduki ja selle väikese saani, mis on sõidutanud nõbu Kristofferit.

Ta ei hooli sellest, kas need on suve- või talvesõidukid, ta ainult vaatab, et igaüks saaks oma.

Ja ka tallis äratatakse kõik need vanad kavalerihobused, kes äsja olid unistanud täidetud sõimede ees.

Unelm peab saama tõelisuseks, teie muretud.

Jälle peate te proovima järske künkaid, kopitanud heina postijaama tallis, joobnud parisniku okaspiitsa ja meeletuid võidusõite nii libedal läikjääl, et te juba enne värisete, kui sellele astute.

Nüüd saavad nad oma õige elegantsi, need vanad sõidukid, kui väikesed hallid, maatõugu ruunad pistetakse kõrge tontliku kaariku ette või kui pikkade, pahklike jalgadega rüütlihobused rakendatakse madalate traavisaanide ette. Vanad loomad nooskavad ja puristavad, kui rauad nende hambutusse suhu pannakse,

vanad sõidukid kägisevad ja nagisevad. Armetu põdurus, mis rahulikult maailma lõpuni magama oleks pidanud, tuuakse nüüd nähtavale; puised sõrgatsid, lonkavad esijalad, prei ja nõlg tulevad päevavalgele.

Tallipoistel õnnestub siiski loomad sõidukite ette rakendada. Siis lähevad nad majoriproualt küsima, millises veoriistas peab sõitma Gösta Berling, sest, nagu igaühel teada, Ekebysse saabus ta majoriproua söekoormal.

«Rakenda Don Juan meie parima traavisaani ette,» ütleb majoriproua, «ja laota sellele hõbeküüntega karunahk!» Ja kui tallipoiss viivitab, jätkab ta: «Minu tallis pole hobust, millist ma ei võiks anda, et sellest mehest lahti saada, pea seda meeles!»

Nii, nüüd on sõidukid äratatud ja hobused samuti, kavalerid aga magavad ikka veel.

Nüüd on nende kord välja talveöhe minna, aga neile voodisse kallale tungida on ohtlikum kui tallist välja tuua kangejalgsed hobused ja kuurist vanad logisevad sõidukid. Nemad on julged, tugevad, hirmuäratavad ja sajas seikluses karastatud mehed. Nemad on valmis end surmani kaitsma, pole kerge neid vastu nende tahtmist voodist välja tuua ja panna sõidukeisse, mis peavad nad ära viima.

Siis laseb majoriproua pista tule õlekuhja, mis seisab nii lähedal majale, et leek peab valgustama tuba, kus kavalerid magavad.

«Õlekuhi on minu, kogu Ekeby on minu,» ütleb ta.

Ja kui kuhi on juba heledais leekides, hüüab ta:

«Äratage nad nüüd!»

Kavalerid aga magavad hästilukustatud uste taga. Kogu rahvahulk seal all hakkab nüüd hüüdma neid hirmuäratavaid, kohutavaid sõnu: «Tuli lahti! Tuli lahti!» Kavalerid aga magavad.

Sepa raske vasar kõmatab vastu eesust, kavalerid aga magavad.

Kõvasti kokkupressitud lumepall purustab akna ja lendab tuppa, põrgates voodite eesriide vastu, kavalerid aga magavad.

Nad näevad und, et ilus tütarlaps viskab nende poole taskuräti, näevad und käteplaginast langetatud eesriide

taga, näevad und lõbusast naerust ja kesköõpidustuste kõmisevast kärast.

Kahurilask nende kõrva juures, meretäis jääkülma vett oleks kulunud selleks, et neid äratada.

Nad on kummardanud, tantsinud, teinud muusikat, mänginud ja laulnud. Nad on rasked veinist, nende jõud on otsas ja nad magavad und, mis on sügav nagu surmauni.

See õnnistatud uni peaaegu päästab nad.

Rahvas hakkab uskuma, et see rahu varjab endas ohtu. Mis siis, kui see tähendab, et kavalerid ongi juba väljas abi hankimas? Mis siis, kui see tähendab, et nad — sõrm päästikul — on valvel akna või ukse taga, valmis maha laskma esimest, kes sisse astub?

Need mehed on kavalad, sõjakad, oma vaikimisega peavad nad midagi kavatsema. Kes võib neist uskuda, et nad lasevad end oma pesas üllatada nagu karu?

Rahvas möirgab korduvalt «tuli lahti», kuid miski ei aita.

Kui kõik juba värisevad, võtab majoriproua ise kirve kätte ja purustab välisukse.

Siis tormab ta üksi trepist üles, tõmbab kavaleritiiva ukse lahti ja möirgab tuppa: «Tuli lahti!»

See on hääl, mis leiab kavaleride kõrvus paremat kaja kui rahva möirgamine. Harjunud seda häält kuulama, kargavad korraga kaksteist meest voodist üles, näevad tulekuma, haaravad rõivad ja söõstavad trepist alla õue.

Kuid uksel seisavad pikk sepp ja kaks tugevat veskimulast, ning suur häbi saab siis osaks kavaleridele. Niipea kui nad alla jõuavad, haaratakse nad ükshaaval kinni, paisatakse maha ja seotakse jalust, seepeale kantakse nad pikema jututa sõidukisse, mis kellelegi neist on määratud.

Ei mingit pääsu, kõik nad vangistati: Beerencreutz, karm kolonel, seoti kinni ja viidi ära, samuti Kristian Bergh, tugev kapten, ja onu Eberhard, filosoof.

Ka võitmatu, kardetav Gösta Berling võeti kinni. Võit jäi majoriprouale. Tema on siiski võimsam kui kõik kavalerid.

Hale on neid näha, kui nad istuvad seal kinniseotud

käte ja jalgadega, vanades viletsates sõidukites. Siin on norus päid ja vihaseid pilke, õu vabiseb vandesõnadest ja võimetu viha metsikuist puhanguist.

Majoriproua aga käib ühe juurest teise juurde.

«Sa pead vanduma, et sa enam iialgi Ekebysse tagasi ei tule.»

«Vait, nõiamoor!»

«Pead vanduma,» ütleb ta, «või ma viskan su tagasi kavaleritiiba, seotuna, nagu sa oled, ja siis võid sa seal põleda, sest täna öösel põletan ma kavaleritiiva maha, seda pead sa teadma.»

«Seda majoriproua teha ei tohi.»

«Ei tohi! Kas pole Ekeby minu oma? Oh, sina kelm! Arvad sa, et ma ei mäleta, kuidas sa maanteel mulle järele sülitasid? Arvad sa, et mul äsja polnud tahtmist siia tuld otsa pista, et te kõik sisse põleksite? Tõstsid sa oma kätt minu kaitseks, kui mind mu kodust minema aeti? Ei, vannu!»

Ja majoriproua seisab seal hirmuäratavana, kuigi ta võib-olla teeskleb, teeb end vihasemaks, kui ta on; tema ümber seisab palju kirvestega relvastatud mehi, ja kavalerid peavad vanduma, et ei juhtuks veelgi suuremat õnnetust.

Siis laseb majoriproua kavaleritiivast nende rõivad ja kirstud alla tuua ja nende käed köidikuist vabastada. Seepeale antakse neile ohjad pihku.

Kuid kõige selle kestel on möödunud palju aega, ja Marianne on saabunud alla Sjösse.

Major polnud mingi unimüts, kes hommikul kaua magab. Ta oli juba rõivastunud, kui Marianne saabus. Neiu sai ta kätte õues — major oli käinud oma karudele einet viimas.

Marianne'i jutule ei vastanud ta kuigi palju. Ta ainult läks oma karude juurde, pani neile suukorvid pähe, tõi nad välja ja ruttas Ekebysse.

Marianne järgnes talle tüki maa tagant. Ta oli väsimusest kukkumas, kuid siis nägi ta taevas selget tulekuma ja pidi peaaegu surnuks kohkuma.

Mis öö see küll on! Mees peksab oma naist ja laseb oma lapse kodu ukse ees surnuks külmuda. Kavatseb nüüd too naine oma vaenlased põlevasse majja jätta,

kavatseb vana major oma karud omaenda rahva peale lahti lasta?

Ta sai oma väsimusest jagu, ruttas majorist mööda ja tõttas pöörase kiirusega Ekeby poole.

Ta jõudis majorist kaugele ette. Õnnelikult õue jõudnud, rajas ta endale läbi rahvahulga teed. Seistes keset sõõri silm silma vastu majoriprouaga, hüüdis ta nii valjusti kui suutis:

«Major, major tuleb karudega!»

Rahvast valdas jahmatus, kõikide silmad otsisid majoriproua omi.

«Sina käisid tal järel,» ütles proua Marianne'ile.

«Põgenege!» hüüdis see üha innukamalt. «Minge jumalapärast ära! Ma ei tea, mida major mõtleb teha, aga tal on karud kaasas.»

Kõik seisid vaikselt, silmad suunatud majoriprouale.

«Tänan teid abi eest, lapsed,» ütles see rahulikult rahvale. «Kõik, mis siin täna öösel juhtus, oli korraldatud nii, et ühtegi teie hulgast ei saa selle eest vastutusele võtta ega või teid sellepärast tabada ka mingi õnnetus. Minge nüüd koju! Ma ei taha näha, et keegi minu rahva hulgast tapaks või et teda tapetaks. Minge nüüd!»

Rahvas aga seisis ikka veel vaikides.

Majoriproua pöördus Marianne'i poole.

«Ma tean, et sa armastad,» ütles ta. «Sa toimid armastuse hulluses. Ärgu saabugu iialgi päev, mil sa pead võimetuna pealt vaatama, kuidas su kodu rüüstatakse! Valitsegu sa alati oma keelt ja kätt, kui viha su hinge täidab!»

«Armsad lapsed, tulge nüüd, tulge nüüd!» jätkas ta, pöördudes rahva poole. «Kaitsku jumal ise Ekebyd, mina pean minema oma ema juurde. Oh, Marianne, kui sa taas oled targaks saanud, kui Ekeby on rüüstatud ja maa ägab hädas, mõtle siis, mis sa täna öösel tegid, ja hoolitse rahva eest!»

Nende sõnadega läks ta, ja kogu rahvas järgnes talle.

Kui major mõisa jõudis, ei leidnud ta sealt ühtegi elavat hinge peale Marianne'i ja pika hobusterea sõidukite ja sõitjatega — pika haletsemisväärse rea, kus hobused polnud viletsamad sõidukist, sõiduk viletsam

omanikust. Kõik nad olid eluvõitluses kurjasti kannatada saanud.

Marianne astus nende juurde ja vabastas seotud.

Ta märkas, kuidas nad huuled kokku pigistasid ja kõrvale vaatasid. Nad häbenesid, nagu nad seda kunagi varem polnud teinud. Suuremat teotust ei olnud nad iialgi üle elanud.

«Minu käsi ei käinud paremini, kui ma paari tunni eest Björne trepil põlvitasin,» ütles Marianne.

Ja nüüd, armsad lugejad — mis juhtus edasi tol ööl, kuidas vanad sõidukid jõudsid tagasi kuuri, hobused talli ja kavalerid kavaleritiiba, seda ma ei püüagi jutustada. Idapoolsete mägede kohal hakkas kumama koit ja päev saabus selgena ning rahulikuna. Kui palju rahulikumad on selged, päikesepaistelised päevad pimedatest öödest, mille kaitsvate tiibade all peavad jahti kiskjad ja huiguvad öökullid!

Ainult seda tahan öelda, et kui kavalerid olid taas sisse läinud ja leidnud viimasest karikast mõned tilgad oma klaaside täitmiseks, valdas neid järsk vaimustus.

«Majoriproua terviseks!» hüüdsid nad.

Ta on võrratu naine! Mida ihkasid nad rohkem, kui et võiksid teda teenida, teda austada?

Kas pole kurb, et kurat on saanud tema üle võimust ja et ta püüab teha kõik mis võimalik, et kavaleride hingi põrgusse saata?

KAHEKSAS PEATÜKK

GURLITA MÄE SUUR KARU

Metsade sügavuses elab õelaid loomi, kelle lõualuud on relvastatud jubedalt läikivate hammaste või teravate nokkadega, kelle jalgadel on teravad küüned, mis ihkavad end puurida verest pakitsevasse kaela, ja kelle silmad kilavad mõrvahimust.

Seal elab hunte, kes ilmuvad öösel metsast ja jälitavad talurahva saani, seni kui naine peab võtma oma väikese lapse, kes istub tema süles, ja viskama selle neile, et päästa oma ja mehe elu.

Seal elab ilves, keda rahvas hüüab kirevaseks, sest vähemalt metsas on ohtlik nimetada tema õiget nime. See, kes temast päeval on rääkinud, peab õhtu eel hoolega oma lambalauda uksi ja luuke valvama, sest muidu tuleb ta sinna. Ta ronib lambalauda seina mööda üles, sest tema küüned on tugevad kui terasnaelad, poeb kitsamastki luugist läbi ja tormab lammaste kallale. Ilves riputab end nende kõrri ja joob nende kaelasoontest verd, murrab ja rebib, kuni kõik lambad on surnud. Ta ei jäta oma metsikut surmatantsu hirmunud loomade keskel, seni kui mõni neist veel elumärki avaldab.

Ja hommikul leiab talumees kõik lambad surnult maas, kõrid läbi puretud, sest ilves ei jäta sinna ühtegi elavat hinge, kus ta kord rüüstab.

Seal elab öökull, kes huikab videvikus. Kui tema häält siis järele tehakse, lendab ta oma laiadel tiibadel vuhinal sulle kallale ja nokib sul ühe silma välja, sest ta ei ole mingi tõeline lind, vaid lummutis.

Ja seal elab hirmsaim neist kõigist, karu, kel on kaheteistkümne mehe jõud ja keda, kui temast on saanud täiskasvanud karu, saab maha lasta vaid hõbekuuliga. Kas võib miski anda loomale suuremat õuduse nimbust kui see, et teda saab maha lasta vaid hõbekuuliga? Millised hirmsad salajõud elavad temas ja teevad ta kättesaamatuks tavalisele tinale? Kas ei või laps lebada ärkvel paljusid tunde, vabisedes selle tigeda kiskja ees, keda kaitsevad kurjad võimud?

Ja kui peaks kohatama teda metsas, suurt ja kõrget nagu kõndiv kalju, ei siis tohi jooksma pista ega ka end kaitsta, vaid peab heitma maha ja teesklema, nagu oleksid surnud. Paljud väikesed lapsed on oma mõtteis maas lamanud ja tundnud karu enda kohal. Ta on neid käpaga ümber pööranud ja nad on tajunud tema kuuma, ähkivat hingust oma näol, aga nad lebasid vaikselt, seni kui ta lahkus, minnes kaevama auku, kuhu neid peita. Siis tõusid lapsed tasahilju üles ja hiilisid minema, algul pikkamisi, siis aga tõtleva kiiruga.

Kuid mõelge, mõelge, kui karu oleks leidnud, et nad pole päriselt surnud, ja oleks neid hammustanud, või kui ta oleks olnud näljane ja tahtnud nad kohe ära

süüa, või kui ta oleks näinud, et nad end liigutasid, ja siis neile järele jooksnud! Oh jumal!

Hirm on nõid. Ta istub metsade hämaruses, loob inimeste kõrvadele võlulaule ja täidab nende südamed jubedate mõtetega. Sellest tuleb halvavat hirmu, mis koormab elu ja takistab nägemast naeratleva maastiku ilu. Loodus on tige, salakaval nagu magav madu, keda ei või usaldada. Seal puhkab Löveni järv oma hurmavas ilus, aga ära teda usu! Ta varitseb saaki: igal aastal peab ta saama kindla arvu uppunuid. Seal on mets, ahvatlevalt rahulik, aga ära teda usu! Mets on täis õelaid loomi, kellesse on pugenud tigedate sortside ja verejanuliste haldjate hinged.

Ära usu oja tema pehme veega! Sellest tuleb rasket haigust ja surma, kui sa kahlad temas pärast päikeseloojangut. Ära usu kägu, kes kevadel nii lõbusalt kukub! Sügisepoole muutub ta kurjade silmade ja hirmsate küüntega kulliks! Ära usu sammalt, nõmme ega kaljurahnu: loodus on õel, täis nähtamatuid võime, kes vihkavad inimest. Ei leidu ühtegi paika, kuhu sa võid kindlalt jala asetada. On imelik, et nõrk inimsugu suudab vältida nii paljusid varitsevaid ohte.

Hirm on nõid. Istub ta ikka veel Värmlandi metsade pimeduses ja laulab võlulaule? Tumestab ta ikka veel naeratavate maastikkude ilu, halvab ta ikka veel elamisrõõmu? Suur oli tema võim, mina tean seda, mina, kel on olnud terast kätkis ja tuliseid süsi kümblusvees, mina tean seda, mina, kes ma olen tundnud tema raudset kätt oma südame ümber.

Ärgu aga keegi arvaku, et ma kavatsen nüüd jutustada midagi õudset ja hirmsat. See on vaid vana lugu suurest Gurlita mäe karust, millest pean rääkima, ja igaühele jääb vabadus seda uskuda või mitte uskuda, nagu see peabki olema kõigi ehtsate jahilugudega.

Sel suurel karul on kodu toredal mäeharjal, mida hüütakse Gurlita künkaks ja mis kerkib järsuna ja raskesti juurdepääsetavana Ülem-Löveni kaldal.

Tuulest ümberpaisatud männi juured, mille vahel ripnevad samblamättad, moodustavad ta elamu seinad ja katuse; oksad ja risu kaitsevad seda elamut, lumi

teeb ta tihedaks. Karu võib selles lebada ja magada rahulikku und suvest suveni.

On ta siis poeet, leebe unistaja, see karvane metsakuningas, pilusilmaline kiskja? Tahab ta maha magada külma talve kõledad ööd ja hallid päevad, et teda ärataksid vulisevad ojad ja linnulaul? Tahab ta siin lebada ja unistada punetavaist palukaist ja sipelgapesadest täis ruskeid, maitsvaid putukaid, ja valgetest voonadest, kes söövad rohelistel nõlvadel? Tahab ta, see õnnelik, vältida elu talve?

Väljas mändide vahel tuhiseb tuisk, väljas hulguvad ringi näljast hullunud hundid ja rebased. Miks tohib karu üksi magada? Tõusku ta üles ja tundku, kuidas külm salvab, kui raske on tammuda sügavas lumes! Tõusku!

Ta on end nii mugavasti sisse seadnud. Ta sarnaneb saaga uinuva printsessiga. Nii nagu armastus äratas printsessi, nii tahab karu, et teda ärataks kevad. Ärataks päikesekiir, mis igritseb sisse läbi risu ja soojendab karu koonu, äratataksid mõned tilgad sulavast hangest, mis immitsevad läbi tema kasukast. Häda sellele, kes teda enneaegu häirib!

Kui nüüd vaid keegi küsiks, kuidas tahab metsakuningas oma elu-olu korraldada! Kui nüüd vaid üsna ootamatult läbi okste haavlirahet sisse ei vihiseks ja nagu tigedad sääsed tema nahka ei puuriks!

Korraga kuuleb ta hüüdeid, kära ja laske. Ta raputab une oma luist-liikmeist ja lükkab risu kõrvale, et vaadata, mis see on. Nüüd on vanal veteranil tööd. Ei ole see kevad, mis lärmab ja käratseb koopa ees, ei ole see tuul, mis murrab kuuski ja keerutab tuisku. Need on kavalerid, Ekeby kavalerid.

Vanad metsakuninga tuttavad. Ta mäletab veel hästi seda ööd, mil Fuchs ja Beerencreutz istusid luurel ühe Nygårdi taluniku laudas, kuhu oodati tema külaskäiku. Nad olid parajasti viinapudeli juures tukastanud, kui karu läbi mätaskatuse sisse kargas, aga nad ärkasid, kui ta murtud lehma latrist välja tahtis tõsta, ja läksid talle püssi ja pussiga kallale. Nad võtsid temalt lehma ja ühe silma, aga oma elu ta päästis.

Jah, tõepoolest, kas pole tema ja kavalerid vanad

tuttavad? Metsakuningas mäletab väga hästi, kuidas nad ründasid teda teist korda, kui tema ja ta kõrge abikaasa olid heitnud parajasti talveunne vanasse kuningakantsi siin Gurlita mäel ja neil olid pojad pesas. Ta mäletab väga hästi, kuidas nad neile ootamatult kallale tungisid. Tema ise küll pääses, purustades enda ümber kõik, mis takistas, kuid lonkama pidi ta kogu oma eluaja, sest laeng tabas teda reide; ja kui ta öösel oma kuningakantsi tagasi pöördus, oli lumi punaseks värvunud ta kõrge abikaasa verest, tema kuninglikud lapsed aga olid viidud alla tasandikule, et nad seal suureks kasvaksid ja neist inimeste teenijad ja sõbrad saaksid.

Jah, nüüd müdiseb maa, nüüd väriseb hang, mis katab koobast, nüüd murrab ta endale teed, see suur karu, kavaleride vana vaenlane. Hoia nüüd alt, Fuchs, vana karutapja, hoia nüüd alt, Beerencreutz, kolonel ja kaardimängija, hoia nüüd alt, Gösta Berling, saja seikluse sangar!

Häda kõigile poeetidele, kõigile unistajaile, kõigile armusangareile! Seal seisab Gösta Berling, sõrm päästikul, ja karu tuleb otse tema poole. Miks ta ei lase, mida ta mõtleb?

Miks ei kihuta ta kohe kuuli tema laia rinda? Ta ju seisab selleks parajas kauguses. Teised ei pääse õigel hetkel laskma. Arvab ta ehk, et ta on paraadil metsamajesteedi ees?

Gösta loomulikult seisis ja unistas ilusast Marianne'ist, kes lebab praegu raskesti haigena Ekebys, külmetunud pärast seda ööd, mil ta magas hanges.

Ta mõtleb temale, kes samuti — jah, ka tema — on selle needuse ohver, mis valitseb maailma, ja Gösta võpatab enda pärast — temagi on läinud välja jälitama ja tapma.

Ja sealt tuleb nüüd too suur karu otse tema poole. Üks silm kavaleri pussihoobist pime, jalg kavaleri püssikuulist lombak, ise vihane ja karvane ning üksildane sestsaadik, kui nad tapsid tema abikaasa ja viisid ära tema lapsed. Ja Gösta näeb teda säärasena, nagu ta on: vilets, tagaaetav loom, kellelt ta ei taha röövida

elu — viimast, mis tal veel on pärast seda, kui inimesed olid talt ära võtnud kõik muu.

«Murdku ta mind,» mõtleb Gösta, «aga ma ei lase!»

Ja kui karu tema poole tungib, seisab ta täiesti liikumatult nagu paraadil, ja kui metsakuningas peatub otse tema ees, viskab ta püssi õlale ning astub sammu kõrvale.

Siis jätkab karu oma teed; teades väga hästi, et tal pole aega raisata, murrab ta metsa sisse, rajab endale läbi mehekõrguste hangede teed, veeretab enda järsakuist alla ja põgeneb peatumatult, kuna kõik need, kes seisid pinguletõmmatud kukega ja ootasid Gösta lasku, talle oma püssidest järele tulistavad.

Kuid asjata! Ring on läbi murtud ja karu läinud. Fuchs kirub ja Beerencreutz vannub, Gösta aga ainult naerab.

Kuidas nad ometi võisid tahta, et nii õnnelik inimene nagu tema teeks mõnele jumala loodud olendile halba?

Suur Gurlita mäe karu pääses järelikult eluga. Ta on talveunest äratatud, talumehed saavad sellest teada. Ükski karu pole osavam kui tema purustama nende madalate, keldritaoliste loomalautade katuseid, ja keegi ei hoidu nii kavalalt kõrvale väljapandud püünistest.

Ülem-Löveni rahvas ei teadnud varsti enam, mis tema vastu ette võtta. Vahetpidamata saadeti alla kavaleridele sõna, et nad üles tuleksid ja karu ära tapaksid.

Päevast päeva ja ööst öösse kogu veebruari jooksul sõidavad nüüd kavalerid Ülem-Lövenisse, et karu otsida, see aga hoidub neist eemale. On ta õppinud kavalust rebaselt ja vilkust hundilt? Valvavad kavalerid kusagil talus, rüüstab karu naabertalus; otsivad nad teda metsast, jälitab ta üle jää sõitvat talumeest. Ta on muutunud kõige riivatumaks kiskjaks: ta ronib pööningule ja tühjendab ema meekruusi, ta lööb hobuse isa saani ees surnuks.

Siis aga hakatakse vähehaaval taipama, mis karu see on ja miks Gösta ei saanud teda lasta. Õudne on öelda, hirmus on uskuda, aga see pole mingi tavaline karu. Keegi ärgu mõelgugi seda karu lasta, kui tal pole hõbekuuli püssis. Hõbedast ja kellavasest kuul, mis on

neljapäeva õhtul noorkuu ajal kirikutornis valatud, ilma et pastor või köster või keegi teine sellest teaks, tapaks ta üsna kindlasti, kuid niisugust kuuli pole kerge saada.

Ekebys elab mees, kes kõige selle pärast peab tusatsema enam kui keegi teine. See on, nagu võib juba arvatagi, Anders Fuchs, karutapja. Ta kaotab niihästi söögiisu kui ka une pahameelest, et ta ei saa maha lasta Gurlita mäe karu. Lõpuks jõuab isegi tema arusaamisele, et seda karu võib maha lasta ainult hõbekuuliga.

Karm major Anders Fuchs polnud ilus mees. Tal oli raske kohmakas keha, lai punane nägu rippuvate kottidega põskede all ja mitmekordne lõug. Harjastena mustendasid tema väikesed vurrud paksude huulte kohal, tema mustad paksud juuksed olid jonnakalt püsti. Peale selle oli ta sõnakehv ja suur söömar. Tema polnud nende hulgast, keda naised vastu võtavad mahedasti naeratades ja avasüli, ja ka tema omalt poolt ei heitnud neile õrnu pilke. Ei ustud, et ta näeb kunagi niisugust naist, kellega ta sobiks, ja kõik, mis puutus armastusse ja armumisse, oli talle kauge ja võõras.

Siis saabub üks neljapäeva õhtu, mil kuu on parajasti kahe sõrme laiune ja püsib horisondil paar tundi pärast päikeseloojangut. Sel õhtul asub major Fuchs Ekebyst teele, ilma et ta kellelegi lausuks, kuhu ta kavatseb minna. Tuleraud ja kuulivorm jahikotis ja püss seljas, läheb ta üles Bro kiriku poole, et näha, mida õnn võib ausa mehe heaks teha.

Kirik asetseb Ülem- ja Alam-Löveni vahel kitsa väina idakaldal, ja et sinna jõuda, peab major Fuchs minema üle Väinasilla. Niisiis sammub ta selle poole, olles süvenenud raskeisse mõtteisse ja vaatamata kordagi Broby künkaile, kus majad vastu selget õhtutaevast teravalt esile kerkivad, või Gurlita mäe poole, mille ümar pea tõuseb eha särasse. Ta ainult vahib maha ja mõtleb, kuidas kirikuvõtit nõnda kätte saada, et keegi sellest midagi ei teaks.

Kui ta alla sillale jõuab, kuuleb ta kedagi nii meeleheitlikult kisendavat, et peab silmad üles tõstma.

Tol ajal oli Bro kirikus organistiks väike sakslane

Faber. See oli õõnuke mees, armetu niihästi kaalult kui väärtuselt. Ja köstriks oli Jan Larsson, tubli põllumees, aga vaene, sest Broby pastor oli temalt välja petnud kogu tema isade pärandi, tervelt viissada riigitaalrit.

Köster tahtis abielluda organisti õega, väikese peene neitsi Faberiga, organist aga ei tahtnud talle oma õde anda ja seepärast polnud nad omavahel sõbrad. Sel õhtul kohtab köster organisti Väinasillal ja tormab talle otsekohe kallale. Ta haarab tal rinnust kinni, tõstab ta oma väljasirutatud kätega üle sillakäsipuu ning tõotab kindlalt ja pühalikult, et viskab ta alla väina, kui ta talle seda väikest õrna neitsit naiseks ei anna. Väike sakslane ei taha siiski alla anda; ta rabeleb, karjub ja kordab ühtesoodu «ei», kuigi ta näeb sügaval enda all musta vagu lahtise veega, mis kohiseb valgete laudade vahel.

«Ei, ei!» kisendab ta. «Ei, ei!»

Ja teadmata on, kas poleks köster oma vihas lasknud tal külma, musta vette sulpsatada, kui mitte major Fuchs poleks parajasti sel hetkel sillale jõudnud. Nüüd lööb köster kartma, ta paneb Faberi maha ja jookseb minema, nii kiiresti kui jaksab.

Väike Faber langeb nüüd majorile kaela ja tänab teda oma elu päästmise eest, major aga tõukab ta eemale ja ütleb, et asi polevat tänu väärt. Major ei armasta sakslasi sestsaadik, kui ta Pommeri sõja ajal* Rügeni saarel Putbusis korteris oli.

Iialgi oma elus polnud ta näljasurmale nii lähedal seisnud kui tollal.

Väike Faber tahab joosta üles lensman Scharlingi juurde ja tõsta köstri vastu süüdistust mõrvakatses, kuid major teeb talle teatavaks, et säärast asja siin maal ei tasuvat teha, sest siin mõni sakslane surnuks lüüa ei maksvat mitte kui midagi.

Siis rahuneb väike Faber ja palub majorit enda poole pekkvorsti sööma ja mummat* jooma.

Major läheb temaga kaasa, sest ta mõtleb, et organistil peab kindlasti olema kodus kirikuvõti; nii lähevad nad üles kingule, kus asuvad Bro kirik, kirikumõis, köstri ja organisti majad.

«Vabandust, vabandust!» ütleb väike Faber, kui ta

majoriga oma majja astub. «Meil siin pole täna kõik päriselt korras. Meil õega oli tegemist. Tapsime kuke.»

«Tuhat ja tuline!» hüüatab major.

Väike kena neitsi Faber tuleb kohe seejärel sisse, tuues suurte savikruusidega mummat. Igaühel on ju teada, et major ei vaadanud naistele hea pilguga, kuid väikest neitsi Faberit pidi ta siiski mõnuga silmitsema, kui see nii nägusana oma pihikus ja tanus sisse astus. Tema heledad juuksed lauba kohal olid siledaks kammitud, kodukootud kleit oli nii kena ja pimestavalt puhas, pisikesed käed nii virgad ning väledad ja ta väike nägu nii jumekas ja ümmargune, et major pidi tahtmatult mõtlema, et kui ta oleks näinud niisugust väikest naisukest kahekümne viie aasta eest, oleks ta küll pidanud kosja minema.

Kuid nii kena, jumekas ja kärmas kui see neiu ka on — ta silmad on üsna nutetud. Ja see just ongi, mis sisendab majorisse temast nii õrnu mõtteid.

Seni kui mehed söövad ja joovad, käib neiu sisse ja välja. Kord astub ta venna juurde, teeb niksu ja ütleb:

«Kuidas käsib mu vend lehmi kuuri panna?»

«Pane kaksteist vasakule ja üksteist paremale, siis nad ei puskle,» ütleb väike Faber.

«Tulise pihta, ons Faberil nii palju lehmi?» hüüatab major.

Kuid asi on tegelikult nii, et organistil oli ainult kaks lehma; ühte aga kutsus ta üheteistkümneks ja teist kaheteistkümneks, et kõlaks uhkemalt, kui ta neist räägib.

Ja siis saab major teada, et Faberi lauta ehitatakse ümber ja et lehmad viibivad päeval väljas ja öösel puukuuris.

Väike neitsi Faber käib sisse ja välja, jälle astub ta oma venna juurde, teeb tema ees niksu ja ütleb, et puusepp küsinud, kui kõrge peab lauda tegema.

«Mööda lehmade järgi,» ütleb organist Faber, «mööda lehmade järgi!»

Major Fuchsi arvates on see hästi vastatud.

Äkki hakkab major organistilt pärima, miks õe silmad on nii punased, ja saab siis teada, et õde nutvat selle-

pärast, et Faber ei taha tal lubada abielluda vaese köstriga, kes on võlgades ja ilma pärandita.

Kõige selle tõttu vajub major Fuchs üha sügavamaisse ja sügavamaisse mõtteisse. Ta tühjendab kannu kannu järel ja sööb vorsti vorsti järel, ilma et ta ise seda märkaks. Väikesel Faberil läheb süda pahaks, nähes niisugust isu ja janu, kuid mida rohkem major sööb ja joob, seda selgemaks muutub tema aju ja seda otsustavamaks tema meel.

Seda kindlamaks saab samuti tema otsus väikese neitsi Faberi heaks midagi teha.

Vahepeal on tema pilk kogu aeg viibinud suurel haralise keelega võtmel, mis ripub ukse kõrval naela otsas, ja vaevalt on väike Faber, kes majorile joogikannu juures seltsiks oli pidanud olema, pea lauale pannud ja norskama hakanud, kui major Fuchs võtab võtme, paneb mütsi pähe ja ruttab minema.

Minut hiljem kobab ta oma väikese sarvlaterna valgel tornitrepist üles ja jõuab viimaks ruumi, kus kellad tema kohal oma mahukaid kurkusid laiutavad. Seal üla kraabib ta esmalt viiliga pisut kellavaske ja tahab just jahikotist välja võtta kuulivormi ja söepanni, kui märkab, et tal puudub kõige tähtsam — ta pole kaasa võtnud hõbedat. Aga et kuulil oleks väge, peab see ju valatama tornis. Muidu on kõik korras: on neljapäeva õhtu ja noorkuu, kellelgi pole aimu, et ta on siin, ja nüüd ei saa ta midagi teha! Öövaikuses laseb ta kuuldavale nii vägeva vandesõna, et kellad kumisevad.

Kohe seejärel kuuleb ta alt kirikust kerget kobinat ja arvab trepil samme kostvat. Jah, tõepoolest, nii see on: rasked sammud tulevad trepist üles.

Major Fuchs, kes seisab seal ülal ja vannub, nii et kellad värisevad, muutub veidi mõtlikuks. Ta murrab just pead, kes see võiks küll olla, kes tuleb talle appi kuuli valama. Sammud jõuavad üha lähemale ja lähemale. Nähtavasti kavatseb tulija ronida üles kellaruumi.

Major poeb sügavale palkide ja sarikate vahele ning kustutab laterna. Mitte et ta just kardaks, kuid kogu ettevõte ju nurjuks, kui keegi teda siin ülal näeks. Vaevalt on ta enda ära peitnud, kui tulija pea põrandaluugist sisse pistab.

Major tunneb teda hästi — see on ihne Broby pastor. Temal, kes on ahnusest peaaegu nõdrameelne, on harjumuseks varjata oma varandusi kõige veidramais paigus. Nüüd tuleb ta paberrahapatsakaga, mille ta kellatorni ära tahab peita. Ta ei teagi, et keegi teda näeb. Ta tõstab ühe põrandalaua üles, paneb raha selle alla ja läheb siis jälle ära.

Aga major ei viivita, ta tõstab üles sama laua. Oh, kui palju raha! Pakk pangatähti teise kõrval ja nende vahel pruunid nahkkukrud, hõbemünte täis. Major võtab täpselt nii palju hõbedat kui kuuliks vaja; kõik muu jätab ta puutumata.

Kui ta tornist jälle alla tuleb, on tal hõbekuul püssis. Ta kõnnib ja mõtiskleb, milline õnn võiks teda veel täna öösel oodata. Kummalised on need neljapäevaõhtud, nagu igaüks teab. Algul põikab ta üles organisti elamu poole. Mõtle, kui nüüd see võrukaelast karu teaks, et Faberi lehmad on viletsas kuuris — niisama hästi kui lahtise taeva all!

Noh, ta näeb tõepoolest, kuis miski must ja suur tuleb üle välja puukuuri poole; see peab olema karu.

Ta paneb püssi palge ja tahab parajasti lasta, aga mõtleb siis ümber.

Pimedas ilmuvad talle neitsi Faberi nutetud silmad; ta tahaks teda ja köstrit veidi aidata, aga see tähendaks ju, et tal endal tuleks Gurlita mäe suure karu tapmisest loobuda. Ta ise ütles hiljem, et miski maailmas polevat tal nii raske olnud, kuna aga väike neiu olnud nii ilus ja kena naisterahvas, pidanud ta tema heaks midagi tegema.

Ta läheb köstrimajja, äratab köstri, viib selle pooleldi rõivastatuna, pooleldi paljana välja ning ütleb, et ta peab maha laskma karu, kes hiilib Faberi puukuuri ümber.

«Kui sa selle karu maha lased, küllap siis organist oma õe sulle naiseks annab,» ütleb ta, «sest siis saab sinust korraga lugupeetud mees. See seal pole mingi tavaline karu ja meie maa parimadki mehed peaksid tema tapmist auasjaks.»

Ta pistab köstrile pihku omaenda püssi, mis on laetud neljapäeva õhtul noorkuu ajal kirikutornis hõbedast ja kellavasest valatud kuuliga, ei suuda aga hoiduda värisemast kadeduse pärast, et keegi muu kui tema võib maha lasta suure metsakuninga, vana Gurlita mäe karu.

Köster sihib, jumal appi, sihib, nagu kavatseks ta maha lasta toda suurt karu ehk Suurt Vankrit, mis tiirleb kõrgel taevas Põhjanaela ümber, mitte aga mönd lagedal maapinnal hulkuvat karu, ja laeng lendab pauguga, mida on kuulda isegi ülal Gurlita mäel.

Aga sihtis, kuidas ta sihtis, karu langeb siiski. Nii see on, kui lastakse hõbekuuliga. Karu tabatakse südamesse isegi siis, kui sihitakse Suurde Vankrisse.

Kohe pärast seda tulevad inimesed joostes kõigist lähedalolevaist taludest ja imestavad, mis on lahti, sest ükski pauk pole iialgi kõmatanud valjemini ega äratanud nii palju uinuvaid kajasid kui see, ja köster saab rohkesti kiita, sest karu oli olnud maale tõeliseks nuhtluseks.

Ka väike Faber tuleb välja, aga nüüd saab major Fuchsile osaks ränk pettumus. Köster seisab seal kõigist austatuna, ja pealegi on ta päästnud Faberi lehmad, väike organist aga pole ei liigutatud ega tänulik. Ta ei haara köstrit oma embusse ega nimeta teda õemeheks ja sangariks.

Major seisab, kortsutab kulmu ja lööb jalaga vastu maad, olles vihane niisuguse närususe üle. Ta tahab rääkida ja ahnele, kitsarinnalisele mehikesele seletada, milline vägitegu see on, hakkab aga kogelema ega saa sõnagi suust. Ning üha vihasemaks ja vihasemaks muutub ta, mõeldes, et asjata loobus ta suure karu laskmise aust.

Oh, tal on üldse võimatu mõista, et see, kes on sooritanud säärase vägiteo, ei vääri võitma uhkeimat mõrsjat!

Köster ja mõned noored mehed ruttavad karu nülgima, nad lähevad käia juurde ja ihuvad nuge, teised poevad vooditesse, major Fuchs aga seisab ikka veel surnud karu juures.

Siis läheb ta veel kord kiriku juurde, paneb uuesti võtme lukuauku, ronib kitsastest treppidest ja vilda-

kaist astmeist üles, äratab magavad tuvid ja jõuab veel kord kellatorni.

Pärast seda, kui karu majori järelevalvel ära on nülitud, leitakse tema lõugade vahelt paberrahapatsakas, milles on viissada riigitaalrit. Võimatu on öelda, kuidas see sinna sai, aga see on ju isevärki karu, ja et karu on maha lasknud köster, kuulub raha loomulikult temale, see on selge.

Kui sellest teada saadakse, taipab ka väike Faber, kui auväärse vägiteoga köster toime on tulnud, ja seletab, et ta oleks uhke, kui köstrist saaks tema õemees.

Reede õhtul läheb major Fuchs tagasi Ekebysse, viibides enne seda köstrimajas jahisöömingul ja organistimajas kihluspeol. Raske südamega käib ta oma teed: mingit rõõmu ta sellest ei tunne, et ta vaenlane on langenud, ega tunne ta mingit rõõmu ka toredast karunahast, mille köster talle kinkis.

Nüüd ehk arvavad paljud, nagu kurvastaks major sellepärast, et too väike kena neiu saab teise omaks. Oh ei, selle üle ei kurvasta ta põrmugi. Mis talle aga südamesse läheb, on see, et vana ühe silmaga metsakuningas langes, ilma et tema, major Fuchs, oleks saanud talle hõbekuuli kerre kihutada.

Nii saabub ta siis kavaleritiiba, kus kavalerid istuvad sööris tule ümber, ja viskab sõnagi lausumata karunaha nende hulka. Keegi ärgu arvaku, et ta jutustas neile oma käigust! Möödus väga palju aega, enne kui keegi sai temalt välja meelitada, kuidas see lugu tõepoolest oli. Ta ei reetnud ka Broby pastori peiduurgast, ja pastor ise võib-olla ei märganud iialgi vargust.

Kavalerid uurisid nahka.

«Ilus nahk,» ütleb Beerencreutz. «Imestan, kuidas see jõnk unest ärkas, või ehk lasksid sa ta koopas maha?»

«Ta lasti maha Bros.»

«Või nii. Aga nii suur nagu Gurlita karu ta küll ei olnud,» ütleb Gösta, «kuid tubli loom oli ta siiski.»

«Oleks ta ühe silmaga,» ütleb Kevenhüller, «siis arvaksin, et oled maha lasknud vana müraka enda, nii suur on ta. Kuid sel siin pole mingit haava ega armi silma ääres, nii et see ei või ta olla.»

Fuchs kirub oma rumalust, ent siis lööb ta nägu särama, nii et see päris ilusaks muutub. Niisiis pole suur Gurlita karu siiski mitte teise mehe käe läbi langenud!

«Issand jumal, kui hea sa oled!» ütleb ta ja paneb oma käed kokku.

ÜHEKSAS PEATÜKK

OKSJON BJÖRNES

Sageli peame meie, noored, imestama vanade jutustusi.

«Oli siis iga päev pidu, niikaua kui kestis teie sädelev noorus?» küsisime neilt. «Oli elu siis üksainus pikk seiklus?»

«Kas kõik noored daamid olid tollal ilusad ja armastusväärsed, ja kas iga pidu lõppes sellega, et Gösta Berling ühe neist röövis?»

Siis raputasid vanad oma auväärseid päid ja hakkasid jutustama vokkide vurinast ja kangastelgede kolinast, köögitalitustest, kootide kolksumisest ja kirveste paukumisest metsas. Ei kestnud aga kaua, kui nad juba jällegi olid vanal juturajal. Siis sõitsid saanid üles peatrepi ette, siis kihutasid hobused rõõmsate noorte inimestega läbi pimedate metsade, siis keerles tants ja katkesid viiulikeeled. Mürina ja kärinaga vuhises seikluste metsik ajujaht pika Löveni järve ümber. Selle kõminat kuuldus kaugele. Mets vajus looka ja langes, kõik laastavad jõud pääsesid valla. Tulekahju lõõmas, kärestik tõusis üle kallaste, laastates maad, metsloomad hulkusid näljastena talude ümber. Kaheksajalgsete hobuste kabjad* tallasid põrmuks igasuguse vaikse õnne. Kust iganes seikluste metsik keeris mööda vuhises, seal leekisid metsikult meeste südamed ja naised pidid kaames hirmus oma kodudest põgenema.

Ja meie, noored, istusime imestades, vaikselt, jubedust tundes ja siiski õnnest joobununa. «Millised inimesed!» mõtlesime meie. «Ei näe meie iialgi nendetaolisi.»

«Kas tolle aja inimesed ei mõelnud iialgi sellele, mis nad tegid?» küsisime.

«Kindlasti mõtlesid, lapsed,» vastasid vanad.
«Aga mitte nii, nagu meie mõtleme.»
Ja siis ei taibanud vanad, mida meie mõtlesime.
Meie aga — meie mõtlesime veidrale enesevaatlusvaimule, mis oli meis juba aset võtnud. Mõtlesime temale ta jääsilmade ja pikkade, kõverate sõrmedega, temale, kes pesitseb hinge sügavaimas sopis ja kitkub meie olemust, nii nagu vanad naised kitkuvad siidist ja villasest riidest lappe.
Tükk-tükilt kitkusid need pikad, kõvad ja kõverad sõrmed, seni kui kogu meie «minast» oli jäänud vaid kaltsuhunnik, ja nii olid läbi uuritud, puruks kitkutud kõik meie parimad tunded, meie kõige algupärasemad mõtted, kõik, mis me olime teinud ning öelnud; jääsilmad olid vaadanud pealt ja hambutu suu oli irvitanud ning sosistanud:
«Kas sa näe, kaltsud, ainult kaltsud!»
Leidus siiski ka tolle aja inimeste hulgas üks, kes oli avanud oma hinge sellele jääsilmadega vaimule. Selle ühe juures ta istus, valvates toimingute lättel, irvitades halva ja hea üle, aru saades kõigest, mõistmata midagi hukka, juureldes, otsides, purustades, halvates südame liigutusi ja mõtete jõudu sellega, et ta lakkamatult irvitas.
Ilusas Marianne'is pesitses enesevaatlusvaim. Ta tundis selle jääsilmi ja pilkavat naeru jälgivat iga tema sammu, iga sõna. Tema elu oli muutunud näidendiks, kus enesevaatlusvaim oli ainsaks pealtvaatajaks. Ta ei olnud enam inimene, ta ei kannatanud, ei rõõmustanud ega armastanud, ta etendas ilusa Marianne Sinclaire'i osa; enesevaatlus istus jõllitavate jääsilmade ja virgalt kitkuvate sõrmedega ning jälgis tema esinemist.
Ta oli jaotatud kaheks pooleks. Kahvatuna, ebasümpaatsena ja pilkavana istus tema üks pool ja vaatas pealt, kuidas teine pool tegutses, ja kunagi polnud sel kummalisel vaimul, mis teda kitkus, ainustki tunnetest või poolehoiust tulvavat sõna.
Kuid kus oli ta viibinud tol ööl, see kahvatu valvur toimingute lättel, kui tema, Marianne, oli õppinud tundma elu täiust? Kus oli ta siis, kui tema, tark Marianne, suudles Gösta Berlingit saja silmapaari nähes

ja kui ta vihaga viskus lumehange surema? Siis olid need jääsilmad pimedad, siis oli see pilkav naer halvatud, sest siis oli tema hingest läbi tormanud metsik kirg. Tema kõrvus oli kõmisenud seikluste metsiku keerise kohin. Sel ainsal hirmsal ööl oli ta olnud täiuslik inimene.
Oo, sina enesepilkejumal, kui Marianne'il õnnestus lõpmatu vaevaga tõsta oma kangestunud käed ja põimida nad Gösta Berlingi kaela ümber, siis pidid sina, nagu vana Beerencreutzki, pöörama oma pilgu maa pealt eemale ja vaatlema taevatähti.
Tol ööl ei olnud sul mingit võimu. Sa olid surnud, kui Marianne luuletas oma armastushümne, surnud, kui ta ruttas alla Sjösse majori järele, surnud, kui ta nägi, kuidas leegid metsatippude kohal taeva punaseks värvisid.
Vaata, siis olid nad tulnud, need tugevad tormilinnud, need hävitavate kirgede kotkad. Tulitiibade ja terasküüntega laskusid nad kohinal alla su peale, sa jääsilmadega vaim, lõid oma küüned sinu turja ja paiskasid su tundmatusse. Sa olid surnud ja hävitatud.
Nüüd aga on nad tormanud edasi, need uhked, võimsad, kelle teed ei tunne mingit arvestust ja kellele ei suuda järgneda ükski vaatleja; ja tundmatust sügavusest on taas tõusnud enesevaatluse kummaline vaim ning laskunud veel kord ilusa Marianne'i hinge.
Kogu veebruarikuu lebas Marianne haigena Ekebys. Kui ta Sjös majori järel käis, oli ta rõugetesse nakatunud. See hirmus haigus oli kogu oma ägedusega tema kallale sööstnud, kuna ta oli nii hirmsasti külmetanud ja väsinud tookord. Ta oli olnud peaaegu surmasuus, kuu lõpupoole aga toibus ta siiski jälle. Ent ta oli ikka veel nõrk ja hirmsasti moondunud. Iialgi enam ei pidanud teda ilusaks Marianne'iks hüütama.
Siiski ei teadnud seda veel keegi muu kui Marianne ise ja tema põetaja. Isegi kavaleridel polnud sellest aimu. Haigetuba, kus valitsesid rõuged, ei olnud igaühele avatud.
Aga millal on enesevaatluse võim suurem kui pikil paranemistundidel? Siis istub ta, põrnitseb oma jääsilmadega ja nopib ning nopib oma kondiste, kõvade

sõrmedega. Ja kui õieti järele vaadata, istub tema taga teine, veelgi koltunum olend, kes põrnitseb, halvab ja irvitab, ja selle taga veel ja veel üks, irvitades üksteist ja kogu maailma.

Ja sel ajal kui Marianne lebas ning vaatles iseend kõigi nende põrnitsevate jääsilmadega, surid temas kõik isikupärased tunded.

Ta lebas ja mängis haiget, ta lebas ja mängis õnnetut, mängis armunut, mängis tasumishimulist.

Ta oli kõike seda, ja siiski oli see ainult mäng. Kõik muutus mänguks ja ebareaalsuseks nende jääsilmade all, mis teda valvasid, kuna neid omakorda valvas uus paar silmi nende taga, mida taas valvas teine paar, ja nii ikka edasi lõputus perspektiivis.

Kogu tema tugev elujõud oli uinunud. Tal oli olnud jõudu lõõmavaks vihaks ja anduvaks armastuseks ühel-ainsal ööl, mitte enam.

Ta ei teadnud isegi seda, kas ta armastas Gösta Berlingit. Ta igatses teda näha, et proovida, kas Gösta suudab teda end unustama panna.

Seni kui kestis haiguse võim, oli tal üksainus selge mõte: ta oli hoolitsenud selle eest, et ta haigus ei saaks teatavaks. Ta ei tahtnud näha oma vanemaid, ta ei tahtnud lepitust oma isaga, ja ta teadis, et isa võiks kahetseda, kui ta saaks teada, kui haige ta on. Seepärast käskis ta, et tema vanemaile ja kõigile teistele öeldaks, et seesama tüütu silmahaigus, mis ründas teda alati siis, kui ta külastas kodukohta, sundis teda istuma allalastud eesriiete taga. Ta keelas oma põetajal rääkida, kui haige ta on, ta keelas kavaleridel Karlstadist arsti tuua. Tal olevat küll rõuged, kuid ainult üsna kergel kujul: Ekeby koduapteegis leiduvat küllaldaselt ravimeid, et päästa tema elu.

Ta ei mõelnud kunagi, et sureb. Ta vaid lebas ja ootas päeva, mil ta on terveks saanud, et sõita Göstaga pastori juurde ja lasta end maha kuulutada.

Aga nüüd olid haigus ja palavik kadunud. Ta oli jälle külm ja tark. Talle näis, nagu oleks tema üksi tark selles lollide maailmas. Ta ei vihanud ega armastanud. Ta mõistis oma isa, mõistis neid kõiki. Kes mõistab, see ei vihka.

Ta oli teada saanud, et Melchior Sinclaire kavatseb Björnes oksjoni pidada ja kogu oma varanduse hävitada, nii et Marianne'il poleks tema järelt enam midagi pärida. Räägiti, et vana Sinclaire tahtvat teha hävitustöö nii põhjaliku kui võimalik: esmalt müüvat ta maha mööbli ja majatarbed, siis loomad ja tööriistad ja lõpuks mõisa enda; ning kogu raha toppivat ta kotti ja viskavat Löveni põhja. Pillamine, segadus ja häving pidid olema Marianne'i pärand. Marianne naeratas heakskiitvalt, kui ta seda kuulis. Niisugune oli tema isa iseloom ja nii ta pidigi toimima.

Imelik näis talle, et ta oli luuletanud suure armastushümni. Ta oli unelnud söepõletaja onnist nagu teisedki. Nüüd näis talle veider, et tal millalgi oli olnud selline unelm.

Ta ohkas, igatsedes loomulikkust. Ta oli väsinud sellest alatisest mängust. Iialgi ei olnud tal tugevat tunnet. Vaevalt leinas ta oma ilu; aga ta värises võõraste kaastunde ees.

Oo, sekundki eneseunustust! Üksainuski liigutus, sõna, toiming, mis poleks kaalutletud!

Ühel päeval, kui toad olid rõugeist puhastatud ja Marianne lebas rõivastunult sohval, laskis ta kutsuda Gösta Berlingi. Talle vastati, et Gösta olevat sõitnud Björnesse oksjonile.

Björnes oli tõepoolest suur oksjon. See oli vana, jõukas kodu. Inimesi oli kaugelt kokku tulnud, et pakkumisest osa võtta.

Suur Melchior Sinclaire oli kogu majakraami suurde saali kuhjanud. Siin lamas nüüd tuhandeid esemeid kokkupillutult hunnikuis, mis küündisid põrandast laeni.

Tema ise oli käinud majas ringi nagu hävituseingel viimsel kohtupäeval ja kõik selle kokku tassinud, mis ta ära tahtis müüa. Köögitarbed: mustad pajad, puutoolid, tinatoobid, vaskkatlad — need kõik jättis ta rahule, sest nende juures ei olnud midagi, mis oleks meenutanud Marianne'i; kuid see oli ka ainus, mis tema viha käest pääses.

Ta murdis sisse Marianne'i tuppa, rüüstates kõik.

Seal seisid tema nukukapp ja raamaturiiul, väike tool, mille isa oli lasknud talle teha, ta ehted ja rõivad, sohva ja voodi — kõik pidi kaduma.

Seejärel käis ta toast tuppa. Ta lohistas kokku kõik, mis leidis ebameeldivat, ja tassis suuri kandameid alla oksjoniruumi. Ta ägas sohvade ja marmorlaudade raskuse all, aga pidas vastu. Kõik pildus ta hirmuäratavasse pilla-pallasse. Ta oli avanud kapid ja välja võtnud toreda perekonnahõbeda. Ära see! Marianne oli seda puudutanud. Ta täitis süle lumivalge damasti ja siledate linadega — linadel olid kämblalaiused pilupalistused, aus kodukäsitöö, paljude aastate vaeva vili — ja pildus nad hunnikuisse. Ära need! Marianne polnud väärt seda evima! Ta tormas läbi tubade kõrgete portselanivirnadega, hoolides vähe sellest, et ta võis tosinate viisi taldrikuid purustada; ta haaras ehtsad tassid, millesse oli põletatud perekonnavapp. Ära needki! Tarvitagu neid, kes tahab! Ta loopis pööningult alla terve mäe voodiriideid: küljekotte ja peapatju, nii pehmeid, et neisse võis vajuda nagu voogu. Ära need! Marianne oli neil maganud.

Ta heitis tusaseid pilke vanale, tuttavale mööblile. Oli seal tooli, millel Marianne polnud istunud, või sohvat, mida ta polnud kasutanud, või pilti, mida ta polnud silmitsenud, kroonlühtrit, mis polnud teda valgustanud, peeglit, mis polnud kajastanud tema nägu? Mornilt raputas ta rusikat selle mälestustemaailma poole. Kõigele oleks ta nuia keerutades meelsasti kallale tormanud ja kõik pihuks ja põrmuks tagunud.

Siiski näis talle, et kättemaks on veelgi hävitavam, kui ta kõik selle oksjonil maha müüb. Ära! Kõik pidi minema võõrastele! Ära, et määrduda popsionnides, et laguneda ükskõiksete võõraste hooldusel. Kas ei tundnud ta neid ärataotud äärtega oksjonimööbleid talumajades, neid häbissesattunuid, nagu tema ilus tütargi? Ära need! Seisku nad kärisenud polstri ja kulunud kullatisega, murdunud jalgade ja plekitatud plaatidega ning igatsegu oma endist kodu! Ära kõik igasse ilmakaarde, nii et neid ei leiaks enam ükski silm ega koguks ükski käsi!

Kui oksjon algas, oli ta täitnud pool saali virnalaotud majatarvete uskumatu kaosega.

Risti läbi toa oli ta asetanud pika leti. Selle taga seisis oksjonipidaja ja hõikas välja, seal istusid kirjutajad ja märkisid üles, ning seal seisis ka Melchior Sinclaire'i viinaankur. Toa teises pooles, esikus ja õuel tunglesid ostjad. Oli palju rahvast, palju kära ja lõbusat meeleolu. Pakkumist oli ohtralt ja oksjon muutus elavaks. Aga viinaankru juures, kogu ta varandus piiritus segaduses selja taga, istus Melchior Sinclaire, pooljoobnud ja poolhull. Juuksed tema punase näo kohal olid püsti ja ta karmid ning verd täis valgunud silmad keerlesid. Ta kisendas ja naeris, nagu oleks ta olnud parimas tujus; igaühe, kes oli head hinda pakkunud, kutsus ta enda juurde ja andis talle napsi.

Nende hulgas, kes teda seal nägid, oli ka Gösta Berling; ta oli hiilinud ostjate hulka, kuid hoidus sattumast Melchior Sinclaire'i silma alla. Kõike seda nähes jäi ta mõtlikuks ja tema süda tõmbus kokku nagu õnnetuse eelaimuses.

Ta murdis pead, kus võiks küll olla Marianne'i ema kogu selle aja. Vastu tahtmist, kuid nagu saatusest aetuna läks ta proua Gustava Sinclaire'i otsima.

Ta läbis palju uksi, enne kui ta tema leidis. Suurel mõisahärral oli lühike kannatus ja vähe lusti hädaldamiste ja naiste kaebuste kuulamiseks. Ta oli tüdinenud pisaraist, mis voolasid üle ta naise põskede tema kodu aardeid tabanud saatuse pärast. Melchior raevutses, et ta naine võis taga nutta oma linu ja voodiriideid, kuna ometi — mis palju tähtsam — oli hävinud tema ilus tütar, ja nii ajas ta oma naise rusikatega läbi kogu maja kööki ja sealt sahvrisse.

Kaugemale Gustava Sinclaire ei saanud põgeneda ja Melchior Sinclaire jäi rahule, kui ta nägi, kuidas naine küürutas trepi all, oodates karme lööke, võib-olla surmagi. Ta jättis ta sinna, pani aga ukse lukku ja pistis võtme oma taskusse. Nii võis siis naine seal istuda, seni kui oksjon kestis. Nälgida tal ei tarvitsenud ja mehe kõrvad said nüüd ta halinaist rahu.

Seal istus ta veel praegugi vangis omaenda sahvris, kui Gösta tuli mööda koridori, mis asetses köögi ja

saali vahel. Ta nägi proua Gustava nägu kõrgel seinas asuval väikesel aknal. Naine oli roninud üles trepiastmele ja vaatas üksisilmi oma vanglast välja.

«Mida teeb tädi Gustava seal ülal?» küsis Gösta.

«Ta pani mu siia luku taha,» sosistas proua Gustava.

«Mõisahärra?»

«Jah, ma mõtlesin, et ta lööb mu lihtsalt surnuks. Kuid kuule, Gösta, võta saaliukse võti, mine kööki ja ava sellega sahvriuks, nii et ma välja pääseksin. See võti sobib siia.»

Gösta kuulas sõna, ja paari minuti pärast seisis väike naine köögis, kus polnud ühtegi inimest.

«Tädi oleks võinud lasta mõnel tüdrukul saalivõtmega avada,» ütles Gösta.

«Arvad, et ma tahan neile selle nükke kätte õpetada? Siis ei jäetaks mul sahvris enam kunagi midagi rahule. Ja muide kraamisin ma pealmisi riiuleid. Seda oli vaja hädapärast teha. Ma ei mõista, kuidas ma võisin lasta sinna nii palju rämpsu koguneda.»

«Tädil on palju tegemist,» ütles Gösta vabandades.

«Jah, see on tõsi. Kui mind ennast kõikjal pole, ei saa kangasteljed ega vokk kunagi korralikult hoogu sisse. Ja kui . . .»

Ta peatus ja kuivatas silmanurgast pisara.

«Jumal paraku, mis ma küll räägin!» ütles ta. «Küllap pean nüüd harjuma sellega, et mul pole enam millegi järele vaadata. Ta ju müüb kõik ära, mis meil on.»

«Jah, see on kurb,» ütles Gösta.

«Sa tead seda suurt peeglit saalis, Gösta? See oli väärtuslik ese, üleni tervest klaasist, ilma lõiketa, ja ka kullatisel polnud mingit viga. Sain selle peegli oma emalt, aga nüüd tahab ta selle maha müüa.»

«Ta on hull.»

«Sul on õigus! Ega ta palju parem ole! Enne ta ei jäta, kui ka meie maanteele kerjama läheme nagu majoriproua.»

«Nii kaugele ei tohi see siiski minna,» vastas Gösta.

«Siiski, Gösta. Kui majoriproua Ekebyst lahkus, ennustas ta meile õnnetust, ja nüüd see tuleb. Majoriproua poleks tal lasknud Björnet müüa. Ja mõtle, nüüd läheb müügile Melchior Sinclaire'i enda portselan, eht-

sad tassid tema enda kodust. Majoriproua poleks seda lubanud.»

«Aga mis tal siis häda on?» küsis Gösta.

«Oh, ta teeb seda ainult sellepärast, et Marianne tagasi ei tulnud. Ta ootas ja ootas. Kõik need päevad käis ta puiesteel edasi-tagasi ja ootas teda. Küllap ta igatseb enda hulluks; mina aga ei tohi midagi öelda.»

«Marianne arvab, et ta on temale vihane.»

«Seda ta ei arva. Marianne tunneb teda hästi, aga ta on uhke ega taha esimest sammu astuda. Nad mõlemad on kanged ja kõvad ja neisse ei mõju mingi häda. Ainult mina pean nende vahel kannatama.»

«Tädi muidugi teab, et Marianne minuga abiellub?»

«Ah, Gösta, Gösta, seda ei tee ta iialgi! Ta ütleb seda ainult selleks, et isa ärritada. Ta on selleks liiga hellitatud, et abielluda vaese mehega, ja ka liiga uhke. Sõida koju ja ütle talle, et kui ta peatselt ei tule, läheb kogu ta pärand tuulde! Oh, küllap isa loobib kõik laiali, ilma et ta selle eest midagi saaks.»

Gösta sai talle lihtsalt pahaseks. Seal ta istus köögilaual ega olnud tal südant millegi muu kui oma peeglite ja portselani jaoks.

«Tädil peaks häbi olema!» pahvatas ta. «Te viskate oma tütre välja lumehange ja arvate siis, et see on temast lihtsalt õel, kui ta tagasi ei tule. Ja usute, et ta on nii halb, et hülgab selle, keda ta armastab, ainult sellepärast, et ta muidu jääks pärandita!»

«Armas Gösta, ära saa nüüd ka veel sina pahaseks! Ma ju ei tea, mis ma lobisen. Püüdsin Marianne'ile ust avada, aga mu mees võttis ja viis mu ära. Nad kõik siin kodus ütlevad, et ma ei saavat millestki aru. Ma ei keela sulle Marianne'i, Gösta, kui sa vaid suudaksid teda õnnelikuks teha. Ei ole kerge naist õnnelikuks teha, Gösta.»

Gösta vaatas talle otsa. Kuidas oli nüüd ka tema oma vihas võinud häält tõsta niisuguse inimese vastu nagu tädi Gustava? Ta oli ära hirmutatud ja välja aetud, kuid nii hea südamega.

«Tädi ei küsi, kuidas käib Marianne'i käsi,» ütles ta tasa.

Gustava Sinclaire puhkes nutma.

«Ega sa kurjaks ei saa, kui ma seda sinult küsin?» ütles ta. «Igatsesin seda kogu aja küsida. Mõtle, ma ei tea temast rohkem, kui et ta elab! Tervitustki ei ole ma temalt kogu selle aja jooksul saanud, isegi siis mitte, kui ma talle rõivaid saatsin; hiljem aga mõtlesin, et sina ja tema ei tahagi, et ma temast midagi teada saaksin.»

Gösta ei talunud seda kauem. Ta oli äge, ta oli metsik. Mõnikord pidi jumal talle oma hundid järele saatma, et teda sõnakuulmisele sundida, kuid vanakese pisaraid, vanakese halinaid oli tal raskem taluda kui huntide ulumist. Ta ütles talle tõtt.

«Marianne oli kogu aja haige,» ütles ta. «Tal olid rõuged. Voodist välja tulla ja sohval istuda võis ta alles täna. Mina ei ole teda näinud esimesest ööst saadik.»

Proua Gustava oli ühe hüppega põrandal. Ta jättis Gösta sinnapaika ja sööstis sõnagi lausumata mehe juurde.

Inimesed oksjoniruumis nägid teda mehe juurde tulevat ja talle innukalt midagi kõrva sosistavat. Nad nägid, kuidas mehe nägu muutus veelgi punasemaks ja kuidas tema käsi, mis puhkas kraanil, keeras selle ringi, nii et viin põrandale voolas.

Kõigile tundus, nagu oleks proua Gustava tulnud nii tähtsate uudistega, et oksjon tuleb kohe lõpetada. Oksjonipidaja vasar ei löönud enam, kirjutajate suled peatusid, uusi pakkumisi polnud enam kuulda.

Melchior Sinclaire ärkas oma mõtteist.

«Noh,» hüüdis ta, «kas saab juba?»

Ja oksjon jätkus täie hooga.

Gösta istus ikka veel köögis, ja proua Gustava tuli nuttes tema juurde.

«See ei aidanud midagi,» ütles ta. «Arvasin, et ta oksjoni lõpetab, kui kuuleb, et Marianne oli haige; tema aga laseb seda jätkata. Ta tahab küll, kuid nüüd ta häbeneb.»

Gösta kehitas õlgu ja jättis ta pikema jututa jumalaga.

Esikus kohtas ta Sintramit.

«Kurat, kui lõbus lugu!» hüüdis Sintram ja hõõrus

käsi. «Oled sina aga meister, Gösta! Oi-oi, mille kõigega sa hakkama oled saanud!»

«Natukese aja pärast läheb veelgi lõbusamaks,» sosistas Gösta. «Broby pastor on siin, saan raha täis. Räägitakse, et ta tahab ära osta kogu Björne ja maksta sularahas. Siis tahaksin suure mõisniku nägu näha, onu Sintram.»

Sintram tõmbas pea õlgade vahele ja kihistas tüki aega endamisi naerda. Siis siirdus ta oksjonituppa ja astus Melchior Sinclaire'i juurde.

«Kui sa napsi tahad, Sintram, siis, kurat võtku, pead enne pakkuma!»

Sintram astus otse ta juurde.

«Sul on õnne nagu alati,» ütles ta. «Siia on tulnud keegi suur mees saanitäie rahaga. Ta ostab Björne kogu selle välis- ja siseinventariga. Ta olevat rääkinud terve hulga inimestega, et need tema eest pakuksid. Ta ise ei taha vist end esialgu näidata.»

«Sa võiksid küll öelda, kes see on, siis pakuksin talle tema vaeva eest napsi.»

Sintram võttis napsi ja taganes paar sammu, enne kui vastas:

«See olevat Broby pastor, sõber Melchior.»

Melchior Sinclaire'il oli suur hulk paremaid sõpru kui Broby pastor. Nende vahel oli valitsenud aastatepikkune vaen. Räägiti lugusid sellest, kuidas suur mõisahärra olevat pimedatel öödel varitsenud teedel, kust pastor pidi mööda sõitma, ja kuidas ta temale, lipitsejale ja talupoegade piinajale, nii mõnegi tubli nahatäie peksa olevat andnud.

Sintram oli küll paar sammu taganenud, ei pääsenud aga siiski suure mehe viha eest terve nahaga. Viinaklaas lendas talle silmade vahele ja kogu viinaankur jalgadele. Kuid siis järgnes sündmus, mis rõõmustas kaua ta südant.

«Tahab Broby pastor minu mõisat saada?» möirgas patroon Sinclaire. «Kas seisate siin ja pakute Broby pastori eest? Oh, häbenema peaksite! Häbi peaks teil olema!»

Ta kahmas küünlajala ja tindipoti ning virutas need rahva hulka.

See oli kogu ta vaese südame valu, mis nüüd viimaks endale väljapääsu leidis. Möirates nagu metsloom, raputas ta ümberseisjate poole rusikat ja pildus neid kõigega, mis talle kätte juhtus. Viinaklaasid ja pudelid lendasid risti läbi toa. Oma vihas ei teadnud ta isegi, mida ta teeb.

«Oksjon on lõppenud!» möirgas ta. «Kasige välja! Niikaua kui mina elan, ei saa Broby pastor Björnet. Välja! Ma õpetan teid Broby pastori asemel pakkuma!»

Ta sööstis oksjonipidaja ja kirjutajate kallale. Need põikasid kõrvale. Suures segaduses paiskasid nad leti ümber, ja mõisaomanik tormas nüüd kirjeldamatus raevus rahulikkude inimeste parve.

Algas põgenemine ja metsik segadus. Paarsada inimest tungis ukse poole, põgenedes üheainsa mehe eest. Ja tema seisis, möirates: «Kasige välja!» Ta saatis neile järele vandesõnu ja haaras aeg-ajalt mõne tooli, keerutades seda nagu nuia.

Ta jälitas neid esikuni, kuid mitte kaugemale. Kui viimane võõras oli trepilt lahkunud, läks ta tagasi saali ja riivitas enda järel ukse. Siis otsis ta madratsi ja paar patja, heitis neile pikali, uinus keset kõike seda hävitust ega ärganud enne kui järgmisel päeval.

Kui Gösta koju saabus, sai ta teada, et Marianne tahab temaga rääkida. See sobis hästi. Ta oli parajasti mõtisklenud, kuidas ta tema jutule pääseks.

Astunud hämarasse tuppa, kus Marianne lebas, pidi ta hetkeks ukse juures seisatama. Ta ei näinud, kus Marianne on.

«Seisa seal, kus sa oled, Gösta!» ütles talle siis Marianne. «Mulle lähedale tulla võiks olla ohtlik.»

Aga Gösta oli tulnud, võttes trepil kaks astet korraga, värisedes innust ja igatsusest. Mis hoolis tema nakkusest! Ta tahtis nautida Marianne'i nägemise õndsust.

Sest ta oli ilus, see tema armsam. Kellelgi polnud nii pehmeid juukseid, nii selget, säravat laupa. Kogu ta nägu oli kaunilt kaardunud joonte mäng.

Ta mõtles kulmudele, mis olid teravalt ja selgesti joonistunud nagu meenõokesed liilial, mõtles nina julgele kaarjoonele, ta huultele, mis kumerdusid pehmelt nagu

veerevad vood, mõtles piklikule põseovaalile ja harukdaselt peenele lõuakujule.

Ta mõtles naha õrnale jumele, öömustade kulmude võlule heledate juuste all, mõtles sinistele silmateradele, mis ujusid selges valges, ja valgusesärale silmanurkades.

Ta oli jumalik, see tema armastatu. Ta mõtles, kui sooja südant varjab ta oma uhke välimuse all. Tal oli peene naha ja uhkete sõnade alla peidetud jõudu andumuseks ja eneseohverduseks. Teda näha oli õndsus.

Paari hüppega oli ta trepist üles tormanud, ja Marianne arvas veel, et ta peaks ukse juurde seisma jääma. Ta tormas läbi toa ja laskus põlvili Marianne'i peatsi juurde.

Tema kavatsus aga oli Marianne'i näha, suudelda ja talle hüvasti öelda.

Ta armastas teda. Üsna kindlasti ei lakka ta teda iialgi armastamast; aga tema süda oli juba sellega harjunud, et see põrmu tallatakse.

Oh, kust võiks ta küll leida tema — selle roosi ilma toe ja juurteta, mille ta võiks üles võtta ja omaks nimetada? Isegi mitte teda, kelle ta oli leidnud väljavisatuna ja poolsurnuna tee äärest, ei tohtinud ta enesele jätta.

Millal küll võiks heliseda tema armastuse laul, nii ülev ja puhas, et seda ei häiriks ükski ebakõla? Millal küll valmiks tema õnneloss, mille järele rahutult ja halisedes ei igatseks ükski teine süda?

Ta mõtles järele, kuidas ta tema jumalaga peab jätma.

«Sinu vanemate kodus valitseb suur kurbus,» ütles ta. «Mu süda lõhkeb, kui ma sellele mõtlen. Sa pead koju sõitma ja oma isale jälle mõistuse tagasi andma. Su ema elu on alatises ohus. Pead minema koju, mu armsam.»

Vaata, niisugused loobumissõnad olid tal huultel, kuid need jäid ütlemata.

Ta langes tema peatsi juurde põlvili, võttis ta pea oma käte vahele ja suudles teda; kuid siis ei leidnud ta enam sõnu. Ta süda hakkas nii ägedasti tuksuma, nagu oleks ta tahtnud purustada tema rinna.

ilusast näost olid üle käinud rõuged. Nahk oli muutunud jämedaks ja armiliseks. Iialgi enam ei hõõgu ta põskedel punane veri ega paista meelekohtadel peeni sinisooni. Silmad tursunud laugude all olid tuhmid. Kulmud olid välja langenud ja silmavalge emailläige omandanud kollaka varjundi.

Kõik oli hävitatud. Peened näojooned olid muutunud jämedaks ja raskeks.

Ei olnud vähe neid, kes leinasid hiljem Marianne Sinclaire'i kadunud ilu. Üle kogu Värmlandi kurtsid inimesed taga tema valget jumet, ta välkuvaid silmi ja heledaid juukseid. Seal hinnatakse ilu enam kui kusagil mujal. See rõõmus rahvas leinas, nagu oleks nende maa kaotanud kalliskivi oma aukroonist, nagu oleks tekkinud plekk elu päikesepaistesse.

Kuid esimene mees, kes nägi teda pärast seda, kui ta oli kaotanud oma ilu, ei andunud murele.

Väljendamatud tunded täitsid ta hinge. Mida kauem ta vaatles teda, seda soojemaks läks ta süda. Armastus kasvas ja kasvas nagu jõevood kevadel. Tulelainetena veeres see esile ta südamest, täites kogu ta olemuse, tõusis pisaraina ta silmadesse, ohkas ta huultel, värises ta kätes, kogu ta kehas.

Oh, teda armastada, teda kaitsta, teda hüvitada, hüvitada!

Olla tema ori, tema kaitsja!

Tugev on armastus, kui see on läbi teinud valu tuleristsed. Ta ei suutnud rääkida Marianne'iga lahkumisest ja loobumisest. Ta ei suutnud teda maha jätta. Ta võlgnes temale oma elu. Tema pärast oleks ta võinud teha surmapattu.

Ta ei öelnud ainsatki arukat sõna, ainult nuttis ja suudles, kuni vana põetaja leidis olevat aja teda välja saata.

Kui ta oli läinud, lebas Marianne ja mõtles temale ja ta meeleliigutusele. «Hea on olla nii armastatud,» mõtles ta.

Jah, oli hea olla armastatud, aga kuidas olid lood tema endaga? Mida tundis tema? Oh, mitte midagi, vähem kui mitte midagi.

Oli ta surnud, see tema armastus, või kuhu oli ta põgenenud? Kus varjas ta end, see tema südame laps?

Elas ta veel, oli ta pugenud südame sügavaimasse soppi ja varjas end seal, külmetades jääsilma all, hirmutatud kaamest pilkenaerust, pooleldi lämbunud kondiste sõrmede all?

«Oo, minu armastus,» ohkas ta, «minu südame laps! Elad sa või oled sa surnud, surnud nagu minu ilugi?»

Järgmisel päeval astus rikas mõisaomanik aegsasti oma naise juurde sisse.

«Vaata, et siin kord jälle majja saaks, Gustava!» ütles ta. «Sõidan Marianne'i koju tooma.»

«Jah, armas Melchior, kindlasti saab siin kõik jälle korda,» vastas naine.

Sellega oli kõik nende vahel selge.

Tund hiljem oli mõisahärra teel Ekebysse.

Ei olnud nooblimat ja heatahtlikumat vanahärrat kui tema, kui ta istus seal saanis mahalastud kummi all oma parimas kasukas ja parima vööga. Nüüd olid ta juuksed siledalt üle pea kammitud, nägu oli kahvatu ja silmad koopasse vajunud.

Ega olnud otsa ega äärt ka säral, mis voolas selgest taevast alla küünlakuupäevale. Lumi helkis nagu noorte neidude silmad, kui hakatakse mängima esimest valssi. Kased sirutasid taeva poole oma peene, punakaspruunide okste pitsvõrgu ja mõningail neist rippus väikeste helkivate jääokaste narmas.

Selle päeva ümber oli sära ja peomeeleolu. Hobused pildusid tantsides esijalgu ja kutsar pidi lausa rõõmust piitsa plaksutama.

Rikka mõisahärra saan peatus pärast lühikest teekonda Ekeby peatrepi ees.

Teener tuli välja.

«Kus su peremehed on?» küsis mõisahärra.

«Peavad jahti suurele Gurlita mäe karule.»

«Kõik?»

«Kõik, patroon. Kes ei lähe kaasa karu pärast, teeb seda leivakoti pärast.»

Mõisahärra naeris nii, et vaikne õu kaikus. Ta andis teenrile vastuse eest taalri.

«Ütle nüüd minu tütrele, et tulin teda koju viima! Tal

pole vaja külma karta. Mul on kummiga saan ja hundinahkne kasukas, et teda sisse mässida.»

«Kas patroon ei suvatseks sisse astuda?»

«Tänan. Mul on siingi hea istuda.»

Mees kadus, ja mõisnik jäi ootama.

Sel päeval oli ta nii hiilgavas meeleolus, et miski ei suutnud teda pahandada. Küllap ta oli mõelnud, et peab Marianne'i pisut ootama — võib-olla polnud see veel tõusnudki. Seni võis ta end lõbustada ringi vahtides.

Katuseräästas rippus pikk jääpurikas, millega päikesepaiste hirmuäratavat vaeva nägi. Ta alustas ülalt, sulatas lahti ühe piisa ja tahtis siis, et see veereks mööda purikat maha. Aga enne kui piisk jõudis poolele teele, oli ta uuesti hangunud. Ning päikesepaiste tegi ikka jälle uusi katseid ja ikka jälle läks tal nurja. Viimaks tuli üks väike võllaroast kiir, mis säras ja helkis innust, riputas end jääpurika tippu, ja veel enne, kui keegi seda märkas, oli ta saavutanud sihi — piisk kukkus kõlinal maha.

Mõisaomanik vaatas pealt ja naeris.

«Sa ei olnudki nii rumal,» ütles ta päikesekiirele.

Õu oli vaikne ja tühi. Suurest majast ei kostnud ainustki häält. Kuid mõisahärra ei muutunud kärsituks. Ta teadis, et naised vajavad palju aega, enne kui nad valmis saavad.

Ta istus ja silmitses tuvikuuti. Lindudel oli traatvõrk luugi ees. Nad olid talveks suletud, et kull ei saaks neid hävitada. Aeg-ajalt tuli üks tuvisid ja pistis oma valge pea võreaugust välja.

«Ta ootab kevadet,» ütles Melchior Sinclaire. «Aga veel kaua peab tal kannatust olema!»

Tuvi tuli nii korrapäraselt, et mõisnik võttis kella ja jälgis teda, uur käes. Täpselt iga kolme minuti järel pistis ta pea välja.

«Ei, mu väike sõber!» ütles mõisnik. «Arvab ta siis, et kevad valmib kolme minutiga? Ta peab õppima ootama.»

Ja ootama pidi tema isegi; aga temal oli aega küllalt.

Hobused kraapisid algul läbematult lund, jäid aga siis seismisest ja päikesepaistesse vahtimisest uniseks. Nad pistsid pead kokku ja jäid magama.

Kutsar istus sirgelt pukis, piits ja ohjad käes, nägu otse vastu päikest, ja magas, magas nii, et norskas.

Aga mõisahärra ei maganud. Kunagi polnud ta magamisele vähem mõelnud kui nüüd. Harva oli tal olnud lõbusamaid tunde kui praegu selle rõõmsa ootuse aegu. Marianne oli olnud haige. Ta ei saanud tulla varem, kuid nüüd ta tuleb. Oh, muidugi teeb ta seda. Ja kõik saab jälle heaks.

Nüüd pidi ta ju mõistma, et isa ei ole talle kuri. Isa ise oli ju talle järele tulnud, oli tulnud kahe hobuse ja kummsaaniga.

Eemal mesipuu lennuaugu lauakesel istus rasvatihane, haududes päris saatanlikku vempu. Mõistagi pidi ta lõunat sööma, ja veel enne, kui keegi seda märkas, täksis ta oma väikese terava nokaga vastu lauda. Tarus aga rippusid mesilased nagu suur tume kott. Kõik seal sees on kõige rangemas korras; varustajad jagavad toiduannuseid, joogivalaja lippab suu juurest suu juurde nektari ja ambroosiaga. Need, kes ripuvad kõige kaugemal taru sisemuses, vahetavad pidevalt liikudes oma koha äärmistega, et soojus ja mugavus oleks ühtlaselt jaotatud.

Siis kuulevad nad rasvatihase täksimist, ja kogu taru hakkab uudishimust sumisema. On see sõber või vaenlane? Ähvardab riiki oht? Kuningannal on halb südametunnistus. Tema ei saa rahulikult oodata. On need ehk mõrvatud leskede vaimud, kes seal väljas kummitavad?

«Mine ja vaata, mis see on!» käsib ta sõsarat-väravavalvurit. Ja see läheb. Hüüdes «Elagu kuninganna!», sööstab ta välja, ja viuh! — juba on tihane ta kallal. Väljasirutatud kaela ja innust värisevate tiibadega haarab ta tema kinni, muljub puruks ja sööb ära, ning ei saabu tema saatusest mingit teadet valitsejannale. Rasvatihane aga alustab taas täksimist, ja mesilaskuninganna saadab järjest välja oma väravavalvureid, ning kõik nad kaovad. Ükski neist ei tule tagasi ütlema, kes täksis. Huu, pimedas tarus hakkab jube! Tasumishimulised vaimud teevad väljas oma tempe. Kui ainult poleks kõrvu kuulmiseks! Kui ainult saaks vaigistada uudishimu! Kui ainult saaks rahulikult oodata!

Suur Melchior Sinclaire naeris nii, et pisarad silmis,

naeris rumalat naisperet tarus ja väledat, kollakasrohelist võllarooga selle ees väljas.

Pole mingi kunst oodata, kui ollakse oma asjas täiesti kindel ja kui leidub nii palju, millega mõtteid hajutada.

Seal tuleb suur õuepeni. Ta hiilib edasi kikivarvul, hoiab silmad maas ja liputab veidi saba, nagu oleks tal ees kõige tühisem asjatoimetus. Korraga hakkab ta agaralt lund kaapima. Üsna kindlasti on vana kelm peitnud sinna mingi ülekohtuselt omandatud vara.

Aga parajasti, kui ta pea üles tõstab, et järele vaadata, kas ta võib liha rahulikult ära süüa, jahmub ta, nähes enda ees kaht harakat.

«Oh sa igavene varas!» ütlevad harakad ja näevad välja lausa südametunnistusena. «Meie oleme politseinikud! Varastatud kraam siia!»

«Oh, vait, kelmid! Mina olen õueülem!»

«Õige mees õigel kohal!» pilkavad harakad.

Koer kargab neile kallale, ja laiskade tiivalöökidega põgenevad harakad. Koer sööstab järele, kargleb ja haugub. Kuid seni, kui ta ühe neist minema kihutab, on teine juba tagasi. See lendab alla auku, kisub lihapala, ei jaksa aga seda üles tõsta. Koer haarab lihatüki, hoiab seda käppade vahel ja lööb siis hambad sisse. Harakad istuvad otse tema ette maha ja ütlevad talle õelusi. Koer jõllitab neile süües vihaselt otsa, aga kui asi läheb hoopis hulluks, kargab ta püsti ja ajab nad minema.

Päike hakkas vajuma läänepoolsete mägede taha. Vägev mõisahärra vaatas oma uuri. Kell oli kolm. Ja ema, kel oli lõuna valmis kella kaheteistkümneks!

Samal hetkel tuli teener välja ja teatas, et preili Marianne soovivat isaga rääkida.

Mõisahärra võttis hundinahkse kasuka käsivarrele ja läks hiilgavas tujus trepist üles.

Kui Marianne treppidel tema raskeid samme kuulis, ei teadnud ta ikka veel, kas ta peab oma isaga kaasa minema või ei. Ta teadis ainult seda, et ta peab sellele pikale ootusele lõpu tegema.

Ta oli lootnud, et kavalerid tulevad koju, aga need ei tulnud. Niisiis pidi ta ise midagi tegema, et see kõik lõpeks. Ta ei suutnud seda kauem taluda.

Ta oli mõelnud, et isa sõidab vihatujus oma teed, kui ta on viis minutit oodanud, või et ta lööb uksed sisse või paneb majale tule otsa.

See aga istus rahulikult ja naeratades ning aina ootas. Marianne ei tundnud tema vastu ei viha ega armastust. Aga mingi seesmine hääl nagu oleks teda hoiatanud, et ta end veel kord tema võimusesse ei annaks. Ja peale selle tahtis ta pidada Göstale antud sõna.

Kui isa oleks magama jäänud, kui ta oleks rääkinud, kui ta oleks rahutu olnud, kui ta oleks osutanud pisemat kahtluse varjugi, kui ta oleks lasknud saani varjule viia! Aga ta oli vaid kannatus ja kindlus ise.

Kindel, nii nakatavalt kindel, et Marianne tuleb, ainult kui ta aga ootab!

Marianne'i pea valutas. Iga närv tuksles. Ta ei saanud rahu, niikaua kui ta teadis, et isa seal istub. Talle tundus, nagu tassiks isa tahe teda kinniseotuna treppidest alla.

Nii pidi ta siis temaga vähemalt rääkima.

Enne kui ta tuli, laskis Marianne kardinad üles tõmmata ja asetus nii, et ta nägu oli täies päevavalguses.

Sellega tahtis ta üsna kindlasti isa omamoodi proovile panna. Melchior Sinclaire aga oli sel päeval isevärki mees.

Kui ta oma tütart nägi, ei muutunud temas ükski näojoon ega tulnud tema huulilt ainsatki hüüet. Näis, nagu poleks ta märganud tema juures mingit muudatust. Marianne teadis, kui kõrgelt isa tema ilusat välimust oli hinnanud. Aga nüüd ei lasknud ta märgata mingit muret. Ta valitses end täielikult, et tütart mitte kurvastada. See liigutas Marianne'i. Ta hakkas mõistma, miks ema teda ikka veel armastab.

Melchior Sinclaire ei osutanud mingit kahtlust. Ta ei tulnud ei etteheidetega ega vabandustega.

«Mähin sulle hundinahkse kasuka ümber, Marianne. See pole külm. Ta oli kogu aja minu süles.»

Siiski astus ta tule juurde ja soojendas kasukat.

Siis aitas ta Marianne'il sohvalt tõusta, mähkis talle kasuka ümber, pani talle salli pähe, tõmbas selle otsad kaenla alt läbi ja sidus seljal kinni.

Marianne laskis sel sündida. Ta oli tahtejõuetu. Oli hea lasta enda eest hoolitseda, oli mõnus, et ei tarvitsenud tahta. Eeskätt hea sellele, kes oli nii lõhestatud nagu tema, sellele, kel polnud ainsatki oma mõtet ega oma tunnet.

Vägev mõisahärra võttis ta sülle, kandis alla saani, lõi kummi üles, toppis naha tütre ümber kinni ja sõitis Ekebyst minema.

Marianne sulges silmad ja ohkas, osalt mõnutundest, osalt loobumisest. Ta lahkus elust, tõelisest elust; aga temale oli see ju ükskõik, — temale, kes ei suutnud elada, vaid ainult mängida.

Paar päeva pärast seda korraldas tema ema nõnda, et ta sai kokku Göstaga. Proua Gustava saatis Göstale järele, kui mõisahärra sooritas parajasti oma pikka jalutuskäiku üles palgivedajate juurde, ja viis ta siis Marianne'i tuppa.

Gösta astus sisse, aga ei teretanud ega rääkinud. Ta jäi ukse juurde seisma ja vahtis maha nagu jonnakas poisike.

«Aga, Gösta!» hüüatas Marianne. Ta istus tugitoolis ja vaatas Göstale poollõbusalt otsa.

«Jah, nii on mu nimi!»

«Tule siia, tule ometi mulle lähemale, Gösta!»

Gösta astus pikkamisi tema poole, kuid ei tõstnud silmi.

«Tule lähemale! Põlvita siia!»

«Issand jumal, milleks see kõik?» hüüatas Gösta, aga kuulas sõna.

«Gösta, tahan sulle öelda: arvan, oli parem, et ma koju tagasi tulin.»

«Loodame, et nad preili Marianne'i enam välja lumehange ei viska!»

«Oh, Gösta, ei meeldi ma sulle enam? Olen ma nüüd sinu arvates liiga inetu?»

Gösta tõmbas tema pea alla ja suudles teda, nägi aga endiselt külm välja.

Marianne'ile valmistas see õieti lõbu. Kui Gösta suvatses tema vanemaid armukadetseda, mis sellest? Küllap see möödub. Nüüd tegi Marianne'ile nalja katsuda

teda tagasi võita. Ta teadis vaevalt, miks ta teda kinni tahtis hoida, aga ta tahtis seda. Ta mõtles, et Göstal oli siiski õnnestunud teda ükski kord temast endast vabastada. Gösta oli küll ainus, kes võiks seda veel kord teha.

Ja nüüd hakkas ta rääkima, õhutatuna innust teda tagasi võita. Ta ütles, et tal ei olevat olnud kavatsust temast jäädavalt loobuda, kuid mõneks ajaks pidavat nad oma ühenduse näiliselt katkestama. Gösta olevat võinud ju ise näha, et ta isa seisis hullumeelsuse lävel, et ta ema elu oli alatises ohus. Gösta pidavat ju mõistma, et tema, Marianne, oli sunnitud koju sõitma.

Siis puhkes Gösta viha sõnadesse. Marianne'il ei tarvitsevat teeselda. Gösta ei tahtvat kauem tema mängukann olla. Marianne olevat hüljanud ta kohe, kui tal avanes võimalus koju sõita, ja tema, Gösta, ei saavat teda enam armastada. Kui ta üleeile jahilt koju tulnud ja leidnud, et Marianne on lahkunud, ilma et oleks teda tervitanud või talle sõnagi maha jätnud, hüübinud veri ta soontes; ta pidanud murest peaaegu surema. Ta ei suutvat armastada seda, kes on valmistanud talle nii suurt valu. Marianne muide polevat teda iialgi armastanud. Ta olevat edvistaja, kes tahab, et tal on keegi, kes suudleb ja kallistab teda ka siin, kodukohas, see olevat kõik.

Arvavat siis Gösta, et tema, Marianne, tavatseb lasta end noorhärradel kallistada?

Oh jaa, seda ta arvavat. Naised polevat nii pühad, nagu nad näivad. Enesearmastus ja edvistus algusest lõpuni! Oo, kui Marianne teaks, mida ta jahilt koju tulles tundnud! Talle paistnud, nagu oleks ta kahlanud jääkülmas vees. Iialgi ei suutvat ta sellest valust vabaneda. See jälitavat teda kogu eluaja. Iialgi ei võivat temast enam õiget inimest saada.

Marianne püüdis talle seletada, kuidas see kõik oli juhtunud. Ta katsus talle meenutada, et on talle veel ikka truu.

Jah, see olevat ükskõik, sest nüüd Gösta teda enam ei armastavat. Nüüd olevat ta tema läbi näinud. Marianne

olevat isekas. Ta ei armastavat Göstat. Ta olevat ära sõitnud, ilma et oleks temaga jumalaga jätnud.

Alalõpmata tuli ta selle juurde tagasi. Marianne peaaegu nautis seda esinemist. Kurjaks ei suutnud ta saada. Ta mõistis nii hästi tema viha. Mingit tõelist lahkuminekut ei kartnud ta ka. Lõpuks muutus ta siiski rahutuks. Oli Göstas tõepoolest toimunud säärane pööre, et ta enam ei võinud teda armastada?

«Gösta!» ütles ta. «Olin ma isekas, kui läksin Sjösse majori järele? Mäletasin hästi, et neil olid seal rõuged. Samuti pole mõnus õhukeste kingadega välja külma ja lumme minna.»

«Armastus elab armastusest, aga mitte teenetest ja heategudest,» ütles Gösta.

«Sa tahad siis, et peame siitpeale teineteisele võõraks jääma, Gösta?»

«Tahan.»

«Gösta Berling on väga muutlik.»

«Tavaliselt mind selles süüdistatakse küll.»

Gösta oli külm, teda oli võimatu soojaks kütta, ja õieti oli Marianne ise veelgi külmem. Enesevaatlus irvitas tema katse üle mängida armunut.

«Gösta!» ütles ta, tehes veel kord katset. «Ma ei ole sulle iialgi tahtlikult ülekohut teinud, kuigi see võib nii näida. Palun sind: andesta mulle!»

«Ma ei saa sulle andestada.»

Marianne teadis, et kui ta tunne oleks ehtne, võiks ta Gösta tagasi võita. Ja ta proovis mängida kirglikku. Jääsilmad irvitasid teda, aga ta katsus siiski. Ta ei tahtnud teda kaotada.

«Ära mine, Gösta! Ära lahku vihas! Mõtle, kui inetuks ma olen muutunud! Keegi ei või mind enam armastada.»

«Ka mina ei tee seda enam,» ütles Gösta. «Nagu teisedki, pead sa leppima sellega, et su südant tallatakse.»

«Gösta, ma ei ole iialgi suutnud armastada kedagi teist kui ainult sind. Andesta mulle! Ära hülga mind! Sina oled ainus, kes võib mind minu enda käest päästa.»

Gösta tõukas ta endast eemale.

«Sa ei räägi tõtt,» ütles ta jäise rahuga. «Ma ei tea, mis sa minust tahad, kuid näen, et sa valetad. Miks tahad sa mind veel kinni hoida? Oled nii rikas, et sul pole kunagi kosilastest puudu.»

Seega ta läks.

Ja vaevalt oli uks sulgunud, kui igatsus ja valu asusid kogu oma majesteetlikkuses Marianne'i südamesse.

See oli armastus, tema enda südame laps, kes väljus nurgast, kuhu jääsilmad olid ta ajanud. Nüüd ta tuli, see igatsetu, nüüd, kui oli liiga hilja. Nüüd astus ta esile, tõsisena ja kõikvõimsana, ning igatsus ja valu kandsid tema kuningamantlit.

Kui Marianne võis endale kindla teadmisega öelda, et Gösta Berling oli ta hüljanud, tajus ta puhtkehalist valu, nii hirmsat, et ta oli peaaegu uimane. Ta surus käed vastu südant ja istus tundide kaupa ühel ja samal kohal, võideldes murega, mil puudusid pisarad.

Ja see oli tema ise, kes kannatas, mitte mõni võõras, mitte mõni näitleja. Tema ise oli see.

Miks oli isa tulnud ja nad teineteisest lahutanud? Tema armastus ju polnud surnud! Ainult oma nõrkuseseisundis pärast rasket haigust polnud ta võinud tema võimu tunda.

Oh jumal, oh jumal, miks oli ta tema kaotanud! Oh jumal, miks oli ta ärganud nii hilja!

Ah, Gösta Berling oli ainus, tema oli ta südame valitseja! Temalt võis ta taluda kõike. Tema karmus ja kurjad sõnad vaid painutasid teda alandlikuks armastuseks. Kui ta oleks teda löönud, oleks Marianne roomanud ta juurde nagu koer ja suudelnud ta kätt.

Ta haaras sule ja paberi ning kirjutas suure õhinaga. Algul kirjutas ta armastusest ja igatsusest. Siis palus ta, mitte enam armastust, vaid ainult halastust. Ta kirjutas omamoodi värsse.

Ta ei teadnud, mis ta oleks pidanud tegema, et leevendada seda tuima valu.

Kui ta oli lõpetanud, mõtles ta, et kui Gösta seda näeb, peab ta siiski uskuma, et Marianne teda armastab. Ja miks ei peaks ta seda, mis ta oli kirjutanud, temale saatma? Järgmisel päeval saadab ta selle ära, ja ta uskus, et see toob Gösta tema juurde tagasi.

Järgmise päeva veetis ta hirmus ja võitluses iseendaga. See, mis ta oli kirjutanud, tundus talle nii armetuna ja rumalana. Sel polnud ei riimi ega värsimõõtu. See oli vaid proosa. Gösta muidugi naeraks ainult niisuguste värsside üle.

Ka ärkas ta uhkus. Kui Gösta teda enam ei armasta, siis oleks hirmus alandav talt armastust kerjata.

Taoti tuli mõistus ja ütles talle, et ta peaks olema õnnelik, et on pääsenud vahekorrast Göstaga ja kõigist neist kurbadest asjaoludest, mis see kaasa oleks toonud.

Ta hingepiin oli siiski nii hirmus, et tunded viimaks võimust võtsid. Kolm päeva pärast seda, kui ta sai teadlikuks oma armastusest, pani ta värsid ümbrikku ja kirjutas sellele Gösta Berlingi nime. Nad jäid siiski saatmata. Enne kui ta leidis sobiva käskjala, oli ta kuulnud Gösta Berlingist sääraseid asju, et mõistis: oli juba liiga hilja teda tagasi võita.

Ent sellest sai mure, mis rõhus teda kogu eluaja. Et ta siiski polnud neid värsse ära saatnud õigel ajal, mil ta oleks võinud teda tagasi võita!

Kogu ta valu kiindus sellesse ühte punkti: «Kui ma poleks viivitanud nii kaua, kui ma poleks viivitanud nii palju päevi!»

Elu õnne või vähemalt elu tõelisuse oleksid nad võitnud temale, need kirjutatud sõnad. Ta oli kindel, et nad oleksid toonud Gösta tagasi tema juurde.

Mure osutas talle siiski sellesama teene mis armastuski. See tegi temast tõelise inimese, võimelise anduma niihästi heale kui kurjale. Kuumad tunded läbisid vabalt ta hinge, ilma et neid oleks tõkestanud enesevaatluse jäine külmus. Sellisena armastati teda väga, hoolimata tema inetusest.

Siiski räägitakse, et ta polevat iialgi unustanud Gösta Berlingit. Ta leinas teda nii, nagu leinatakse mahavisatud elu.

Ja ta vaesed värsid, mida omal ajal väga palju loeti, on nüüd juba ammugi unustatud. Siiski on nad imelikult liigutavad, nii nagu neid näen, kirjutatud koltunud paberile luitunud tindiga ja tiheda, ilusa käekirjaga. See on terve eluaja igatsus, põimitud neisse

viletsaisse sõnadesse, ja ma kirjutan nad maha teatava müstilise kartusega, nagu elaks neis salajõud.

Ma palun teid neid lugeda ja neile mõelda. Kes teab, milline võim neil oleks olnud, kui nad ära oleksid saadetud? Nad on siiski kirglikud küllalt, et anda tunnistust tõelisest tundest. Võib-olla oleksid nad suutnud Gösta tema juurde tagasi tuua.

Nad on küllalt liigutavad, küllalt hellad oma abitus vormituses. Keegi ei või neid soovida teistsuguseina. Keegi ei või tahta, et nad oleksid taotud riimi ja mõõdu ahelaisse, ja kummatigi on valus mõelda, et võib-olla just see ebatäius takistaski Marianne'il neid aegsasti ära saatmast.

Palun lugege neid ja armastage neid. Inimene suures hingehädas on nad kirjutanud.

Laps, armastust tundsid, kuid iialgi
enam seda sa maitsta ei saa.
Piinatormid su südames möllasid.
Ole rõõmus — rahu leidsid sa nüüd!
Enam taevani üles ei tõsta sind õnn.
Ole rõõmus — rahu leidsid sa nüüd!
Enam valu sind põrmu ei vajuta,
ei iialgi enam.

Laps, armastust tundsid, kuid iialgi
enam tules ei loida su hing.
Sa olid kui põuane rohtla,
ainsa hetkega leekima lõid.
Tule, rulluva suitsu eest pagesid
valju kisaga taevased linnud.
Tulgu tagasi nad! Leegid enam ei loida,
enam loita ei saa.

Laps, armastust tundsid, kuid iialgi
tema kutset sa enam ei kuule.
Su südame jõud on kui väsinud lapsed,
kes kooliisa kõledal pingil
taga ihkavad mänge ja vabadust,
aga keegi ei lase neid välja.
Nagu ununud vahtkond nad ootavad —
neid keegi ei vaheta välja.

Laps, on läinud su ainus,
ja läinud on armastus, läinud on rõõm.
Ta oli nii kallis, kui oleks ta sulle
tiivad kinkinud kõrgelelennuks.

Ta oli nii kallis, kui oleks ta sind
päästnud voogudest uppuvas külas.
On läinud see ainus, kes avada
oskas su südame ust.

Ainult üht palun veel, sa mu armsam:
ära iialgi mind oma vihaga koorma!
Sest nõrkadest nõrgem on inimsüda,
kuidas elaks ta rõhuva mõtte all,
et ta teisele piinaks on nõnda?

Oh mu armsam, kui tahad mind tappa,
ära muretse nuga või mürki või köit.
Ainult märku siis anna, et kaduma peaksin
maa haljastelt niitudelt, elu riigist,
ja alla hauda ma vajun.

Tegid eluks mu elu, andsid armastuse mulle.
Tean, tagasi tahad neid kinkisid nüüd.
Ära neid oma vihaga vaheta.
Elu siiski ma armastan! Pea seda meeles!
Kuid ma sureksin, kui sa mind vihkad.

KÜMNES PEATÜKK

NOOR KRAHVINNA

Noor krahvinna magab kella kümneni hommikul ja tahab iga päev näha söögilaual värsket leiba. Noor krahvinna tikib ja loeb luulet. Ta ei oska kududa ega toitu valmistada. Noor krahvinna on hellitatud.

Aga noor krahvinna on rõõmus ja laseb oma rõõmsat meelt särada kõige ja kõigi üle. Talle andestatakse nii meelsasti tema pikk hommikuuni ja värske leib, sest ta külvab vaesed üle heategudega ja on lahke igaühe vastu.

Noore krahvinna isa on rootsi aadlik, kes kogu oma eluaja on veetnud Itaalias, võlutuna sellest ilusast maast ja ühest selle ilusa maa ilusast tütrest. Kui krahv Henrik Dohna Itaaliasse reisis, võeti ta selle aadliku kodus vastu, ta tutvus tema tütardega, nais neist ühe ja tõi ta Rootsi kaasa.

See noor naine, kes on alati osanud rootsi keelt ja kasvatatud armastama kõike, mis on seotud Rootsiga, tunneb end hästi siin ülal karude maal. Ta keerleb nii rõõmsalt lõbustuste ringmängus, mis tiirleb pika Löveni järve ümber, et võiks arvata, nagu oleks ta alati seal ülal elanud. Kuid üsna vähe taipab ta seejuures, mis tähendab olla krahvinna. Ei mingit toredust, mingit jäikust, mingit üleolevat väärikust pole sel noorel rõõmsal olendil.

Kõige enam meeldis noor krahvinna vanadele härradele. Oli otse imekspandav, milline edu tal oli vanade härrade juures. Kui need teda mõnel ballil olid näinud, siis võis kindel olla, et kõik, niihästi Munkerudi kohtunik, Bro praost, Melchior Sinclaire kui ka Berga kapten, teatavad oma abikaasale suurima usaldusega, et kui nad oleksid kohanud noort krahvinnat kolmeneljakümne aasta eest...

«Jah, siis polnud ta kindlasti veel sündinud,» ütlevad vanad prouad.

Ja kohtudes järgmine kord, nöökavad nad noort krahvinnat, et see röövivat neilt vanade härrade südamed.

Vanad prouad silmitsevad teda teatava hirmuga. Nad mäletavad nii hästi krahvinna Märtat. Niisama rõõmus, hea ja armastatud oli olnud temagi, kui ta esmakordselt Bergasse tuli. Ja temast oli saanud vaid edev ja lõbutsemishimuline kokott, kes paraku ei suutnud mõelda millelegi muule kui ainult oma ajaviiteile. «Kui tal ometi oleks mees, kes teda töötama õpetaks!» ütlevad vanad prouad. «Kui ta vaid oskaks kangast luua!» Sest kangaloomine — see lohutab kõigis muredes, see neelab kõik huvid, see on olnud paljude naiste pääs.

Noor krahvinna tahab meelsasti saada tubliks perenaiseks. Tema arvates ei ole midagi paremat kui heas kodus õnnelik naine olla, ja suurtel pidudel istub ta sageli vanade juurde.

«Henrik tahab nii väga, et ma õpiksin tubliks perenaiseks,» ütleb ta. «Samasuguseks, nagu on tema ema. Õpetage mind kangast looma!»

Siis lasevad vanakesed kuuldavale kahekordse ohke: esiteks krahv Henriku pärast, kes võib uskuda, et ta

ema on tubli perenaine, ja teiseks raskuste pärast, mis tekivad selle noore oskamatu olendi pühendamisel nii keerukatesse asjadesse. Tarvitseb vaid tema juuresolekul kõnelda pasmast ja niitest, soalaest ja suksedest, labasest ja kaheniiesest kangast, kui tal pea juba pööritama hakkab; mis veel siis, kui kõnelda odratera-, hanesilma- ja kalasabakirjast.

Igaüks, kes noort krahvinnat näeb, peab imestama, miks ta on abiellunud rumala krahv Henrikuga.

Oh seda vaesekest, kes on rumal! Temast on kahju, kus ta ka iganes oleks. Kõige rohkem kahju on aga sellest, kes on rumal ja elab Värmlandis.

Juba pajatatakse palju lugusid krahv Henriku rumalusest, ja siiski pole ta veel vanem kui mõni aasta üle kahekümne. Teatakse rääkida, kuidas ta mõne aasta eest ühel saanisõidul vestles Anna Stjärnhökiga.

«Sa oled ilus, Anna,» ütles ta.

«Ära lobise, Henrik.»

«Sa oled ilusaim kogu Värmlandis.»

«Seda ma küll ei ole.»

«Kõige ilusam sellest saanisõidust osavõtjate hulgas oled sa siiski.»

«Ah, Henrik, ka seda ma ei ole.»

«Jah, aga kõige ilusam selles saanis oled sa ikkagi. Seda sa ometi salata ei saa.»

Ei, seda Anna ei saanud.

Sest krahv Henrik ise pole ilus. Ta on niisama inetu kui rumal. Temast tavatsetakse öelda, et pea ta peenikese kaela otsas on pärandunud nende suguvõsas põlvest põlve paari sajandi jooksul. Seepärast olevatki selle viimase pärija aju nii kulunud. «On ju selge, et tal pole oma pead,» öeldakse. «Ta on selle oma isalt laenanud. Ta ei julge ju seda isegi alla painutada. Ta kardab seda kaotada. Tal on juba nahkki kollane ja kortsud laubal. Seda pead on tarvitanud niihästi isa kui ka vanaisa. Miks on ta juuksed siis muidu nii hõredad, huuled nii veretud ja lõug nii terav?»

Alati on ta ümber naljahambaid, kes ahvatlevad teda ütlema rumalusi, mida nad siis meeles peavad, omalt poolt ilustavad ja edasi räägivad.

Õnneks ei märka ta ise midagi. Ta on pidulik ja

väärikas kogu oma esinemiselt. Võib-olla arvab ta, et teised seda pole? Väärikus on tal veres: ta liigub mõõdukalt, kõnnib sirgelt, ei pööra kunagi pead, ilma et ei pöörduks ka kogu keha.

Mõne aasta eest külastas ta Munkerudi kohtunikku. Ta oli tulnud ratsa, kandis torukübarat, kollaseid pükse, läikivaid saapaid ja istus jäigana ning uhkena sadulas. Saabumisel läks kõik hästi. Kui ta aga taas ära pidi ratsutama, juhtus, et üks allarippuvaid oksi kaskedealleel lõi tal kübara peast. Ta tuli hobuse seljast maha, pani kübara pähe ja ratsutas uuesti sama oksa alt läbi. Jälle kukkus kübar. See kordus neli korda.

Viimaks astus kohtunik tema juurde ja ütles:

«Kas sõber ei ratsutaks järgmine kord oksa kõrvalt?»

Viiendal korral pääses ta oksast õnnelikult mööda.

Aga ometi armastab noor krahvinna teda, hoolimata tema raugapeast. Kui ta teda Roomas nägi, ei teadnud ta ju, et ta meest ümbritseb kodumaal säärane rumaluse märtriaupaiste. Seal võõrsil oli ta kohal hõljunud midagi nooruse särast, ja pealegi abiellusid nad äärmiselt romantilistel asjaoludel. Kuuldagu ainult, kui krahvinna jutustab, kuidas krahv Henrik pidi ta ära röövima. Mungad ja kardinalid vihastasid, et krahvinna tahtis loobuda oma ema usust, mida ta seni oli tunnistanud, ja saada protestandiks. Kogu lihtrahvas oli ärevuses. Ta isa palee piirati ümber. Henrikut ajasid taga bandiidid. Ema ja õde vannutasid teda, et ta abiellumiskavatsusest loobuks. Isa aga raevutses, et itaalia pööbel tahtis teda takistada andmast oma tütart sellele, kellele ta tahtis. Ta käskis krahv Henrikul tütre röövida. Ja kuna neil oli võimatu end kodus laulatada lasta, ilma et seda poleks avastatud, hiilisid tema ja Henrik kõrvaltänavaid ja igasuguseid pimedaid teid kaudu Rootsi konsulaati. Ja kui tema, krahvitar, oli loobunud seal katoliku usust ja saanud protestandiks, laulatati nad viibimata ja saadeti kiires reisivankris põhja poole. «Mahakuulutamiseks ei jätkunud meil enam aega, näete. Seda lihtsalt polnud võimalik teha,» tavatseb noor krahvinna öelda. «Ja nii sünge oli, et meid laulatati konsulaadis, aga mitte mõnes sealses ilusas kirikus, kuid muidu oleks Henrik minust ilma jäänud. Seal

lõunas on kõik nii ägedad, niihästi isa kui ema, kardinalid ja mungad — kõik on ägedad! See'p see põhjus oligi, miks kõik pidi toimuma salaja, sest kui inimesed oleksid näinud, kuidas me kodunt minema hiilisime, oleksid nad kindlasti meid mõlemaid surnuks löönud, ainult et minu hinge päästa — Henrik loomulikult oligi juba hukatusele määratud.»

Aga noor krahvinna armastab oma meest, ka pärast seda, kui nad Borgi on asunud ja rahulikumat elu elavad. Ta armastab tema vana nime sära ja ta kuulsaid esivanemaid. Talle meeldib näha, kuidas tema juuresolek pehmendab mehe jäika olemust, ja kuulda, kuidas mehe hääl maheneb, kui ta temaga kõneleb. Ja peale selle hoiab ja hellitab mees teda, ning lõppude lõpuks on ta ju nüüd temaga abielus. Noor krahvinna ei suuda kujutleda, et abielus naine oma meest ei armastaks.

Teataval viisil vastab krahv ka tema meheideaalile. Ta on õiglane ja tõearmastaja. Ta ei ole kunagi murdnud antud sõna. Krahvinna peab teda tõeliseks aristokraadiks.

Märtsikuu kaheksandal päeval pühitseb lensman Scharling oma sünnipäeva, ja siis sõidab palju rahvast Broby künkaist üles. Inimesi idast ja läänest, tuntuid ja tundmatuid, kutsutuid ja kutsumatuid tavatseb siis koguneda lensmani majja. Kõik on teretulnud. Kõigile leidub küllaldaselt sööki ja jooki, ja ballisaalis on jalakeerutamiseks küllalt ruumi tantsuhimulistele seitsmest kihelkonnast.

Ka noor krahvinna läheb sinna, nagu ta läheb kõikjale, kus on loota tantsu ja lõbustusi.

Aga see noor naine ei ole rõõmus, kui ta saabub. Näib, nagu oleks tal olnud eelaimus, et nüüd on tema kord seikluste metsikusse ajujahti kistud saada.

Teel on ta istunud ja silmitsenud loojuvat päikest. See laskus pilvitust taevast ega jätnud mingeid kuldääri kergeile pilvesagaraile. Hall-kahvatu videvikuõhk, mida läbisid külmad tormi-iilid, kattis maad.

Noor krahvinna nägi, kuidas päev ja öö heitlesid ja kuidas hirm haaras kõike elavat selle vägeva võitluse puhul. Hobused kiirustasid viimase koormaga, et pääseda võimalikult ruttu ulualla. Palgiraiujad ruttasid koju metsast, tüdrukud laudast. Metsloomad ulusid metsa ääres. Päev, inimeste lemmik, kaotas.

Valgus kustus, värvid luitusid. Külm ja inetus olid ainsad, mida ta nägi. Mida ta oli lootnud, mida ta oli armastanud, mida ta oli teinud — ka see näis nüüd mähkuvat halli videviku hahetusse. Oli väsimuse, rusutuse, võimetuse tund, niihästi temal kui kogu loodusel.

Ta mõtles, et ka tema enda süda, mis nüüd oma sädelevas rõõmus olemasolu purpurisse ja kulda mähkus, ka see raugeb ehk kord ega jaksa enam tema maailma valgustada.

«Oo, võimetus, mu oma südame võimetus!» ütles ta endamisi. «Lämmatav hall videvikujumalatar, kord hakkad sa valitsema ka minu hinges. Siis näen ma elu inetuna ja hallina, milline ta ehk ongi; siis lähevad mu juuksed valgeks, mu selg vajub küüru, mu aju jääb jõuetuks!»

Samal hetkel keeras saan lensmani õue sisse, ja kuna noor krahvinna siis parajasti üles juhtus vaatama, langes ta pilk tiibhoone võretatud aknale ja selle tagant vaatavale karmile näole.

See nägu oli Ekeby majoriproua oma, ja noor krahvinna tundis, et ta lõbus tuju oli selleks õhtuks rikutud.

Saab veel kuidagi rõõmus olla, kui muret ei nähta, vaid ainult kuuldakse, kuidas temast räägitakse nagu külalisest võõral maal. Aga raskem on säilitada südame rõõmu, kui seistakse silm silma vastu öömusta, karmi viletsusega.

Krahvinna muidugi teadis, et lensman Scharling oli pannud majoriproua kinni ja et tema vastu hakatakse toimetama juurdlust nende vägivallategude pärast, mis ta Ekebys tolsamal ööl korda saatis, kui seal oli suur ball. Aga ta ei olnud mõelnud, et teda peetakse kinni siin, lensmani talus, nii lähedal ballisaalile, et sealt võis tema tuppa näha, nii lähedal, et ta pidi kuulma tantsumuusikat ja rõõmsat kära. Ja nüüd röövib mõte majoriprouale krahvinnalt kogu ta rõõmu.

Noor krahvinna tantsib küll niihästi valssi kui ka kadrilli. Ta hõljub niihästi menuetis kui angleesis, kuid tantsude vaheajal peab ta hiilima akna juurde ja vaa-

tama tiibhoone poole. Majoriproua aken on valgustatud ja ta näeb, kuidas majoriproua käib oma toas edasi-tagasi. Ta ei näi kunagi puhkavat, vaid aina käib.

Krahvinnal pole tantsust enam mingit rõõmu. Ta mõtleb ainult veel sellest, kuidas majoriproua käib oma vanglas edasi-tagasi nagu kinnipüütud metsloom. Ta imestab, et kõik teised võivad tantsida. Üsna kindlasti on seal palju neid, kes on niisama erutatud kui tema, teades, et majoriproua viibib siinsamas lähedal, ja siiski ei lase ükski neist midagi märgata. Kannatlik rahvas elab Värmlandis!

Aga iga kord, kui ta välja on vaadanud, liiguvad ta jalad tantsides raskemini ja naer tahab ta kurku kinni jääda.

Lensmani naine märkab teda, kui ta aknaruudult higi pühib, et paremini välja näha, ja astub ta juurde.

«Küll on häda ja viletsus! Oh, küll on häda ja viletsus!» sosistab ta krahvinnale.

«Mul on täna õhtul peaaegu võimatu tantsida,» sosistab krahvinna vastuseks.

«Ei ole see minu tahtmine, et meil siin on pidu, kui tema seal kinni istub,» vastab proua Scharling. «Ta oli kogu aja Karlstadis, sestsaadik kui ta vahistati. Varsti algab tema asjus juurdlus, seepärast toodi ta täna siia. Me ei saanud teda paigutada kohtumaja viletsasse kongi, vaid jätsime ta siia tiibhoonesse kudumistuppa. Ta oleks võinud olla ka minu toas, krahvinna, kui kõik need inimesed just täna poleks tulnud. Krahvinna muidugi tunneb teda vaevalt, aga ta oli meile kõigile nagu ema ja kuninganna. Mida peab ta küll mõtlema meist, kes me siin tantsime, sel ajal kui ta ise on nii suures hädas? Hea seegi, et enamik inimesi tema siinviibimisest midagi ei tea.»

«Teda poleks iialgi tohtinud vangistada,» ütleb noor krahvinna karmilt.

«See on tõsi, krahvinna, aga polnud mingit muud võimalust, et ära hoida veelgi halvemaid õnnetusi. Keegi muidugi ei saanud talle keelata tuld oma õlehunnikusse pista ja kavalere minema kihutada, aga major ju lausa pidas tema peale jahti. Jumal teab, mis ta ette oleks võtnud, kui mitte majoriprouat poleks

vahistatud. Scharlingil oli sellepärast palju pahandusi, et majoriproua vahistati, krahvinna. Isegi Karlstadis ei oldud temaga rahul, et ta kõigele sellele, mis Ekebys juhtus, läbi sõrmede ei vaadanud. Aga tema tegi, mis ta kõige paremaks pidas.»

«Nüüd mõistetakse majoriproua muidugi süüdi?»

«Oh ei, krahvinna, süüdi teda ei mõisteta. Küllap Ekeby majoriproua mõistetakse õigeks, aga siiski on kõike seda tema jaoks liiga palju, mis ta neil päevil pidi kannatama. Kindlasti läheb ta hulluks. Mõelge ometi, krahvinna, nii uhke proua — kuidas võib ta taluda, et teda nagu roimarit koheldakse? Minu arvates oleks olnud kõige parem, kui ta oleks vabaks jäetud. Siis oleks ta võib-olla omal käel pääsenud.»

«Laske ta lahti!» ütleb krahvinna.

«Seda võib teha iga teine, ainult mitte lensman ega tema naine,» sosistab proua Scharling. «Meie ju peame teda valvama. Eriti täna öösel, mil siin nii palju tema sõpru koos on, istuvad kaks meest väljas ukse ees valves, ja sel on riiv ja kang ees, et keegi tema juurde sisse ei pääseks. Kui aga keegi ta välja laseks, krahvinna, oleks meil mõlemal Scharlingiga väga hea meel.»

«Kas mina ei saaks tema juurde minna?» küsib noor krahvinna.

Proua Scharling haarab ägedalt tema käerandmest kinni ja viib ta endaga kaasa välja. Esikus tõmbavad nad sallid ümber ja ruttavad siis üle õue.

«Pole sugugi kindel, kas ta meiega üldse kõnelebki,» ütleb lensmani naine. «Siiski näeb ta vähemalt, et me pole teda unustanud.»

Nad saabuvad tiibhoone esimesse tuppa, kus istuvad kaks meest, valvates riivistatud ukse juures, ning astuvad takistamatult majoriproua juurde sisse. Ta elab suures kangastelgi ja muid tööriistu täis tuubitud toas. Seda kasutatakse õieti kudumistoana, aga tal on võrega aken ja tugeva riiviga uks, nii et seda saaks hädakorral kartserina tarvitada.

Sees käib majoriproua endiselt edasi-tagasi, ilma et ta neid eriti tähelegi paneks.

Ta on neil päevil maha käinud pika teekonna. Ta ei

suuda mõelda muud, kui et ta kõnnib neid kahtkümmend miili oma ema juurde, kes viibib ülal Älvdali metsades ja ootab teda. Tal ei ole kunagi mahti puhata. Ta peab käima. Teda valdab väsimatu rutt. Ta ema on üle üheksakümne aasta vana. Ta võib varsti surra.

Ta on põranda pikkuse küünrates ära mõõtnud, ja nüüd loendab ta kõndimiskordi, liidab küünrad süldadeks, süllad poolteks ja terveteks miilideks.

Raske ja pikk tundub talle ta tee, aga siiski ei tihka ta puhata. Ta kahlab läbi sügavate hangede. Ta kuuleb, kuidas põlismetsad tema pea kohal mühavad, kui ta seal käib. Ta puhkab soomlase pirdis ja söepõletaja okstest hurtsikus. Taoti, kui mitme miili ulatuses pole ühtegi inimest, peab ta asemeks oksi murdma ja puhkama ümberpaiskunud kuuse juurte all.

Viimaks on ta sihile jõudnud, kakskümmend miili on lõppenud, mets avaneb, ja lumisel õuel näeb ta punaseid eluhooneid. Klarälven tormab vahutades väikeste koskede reana, ja sellest tuttavast kohinast kuuleb ta, et ta on kodus.

Ja ta ema, kes näeb teda tulevat — kerjavana, nii nagu tema seda tahtis —, tuleb talle vastu.

Kui majoriproua on jõudnud nii kaugele, lööb ta silmad alati üles, vaatab ringi, näeb suletud ust ja teab, kus ta on.

Siis mõtleb ta, et hakkab hulluks minema, ning istub, et puhata ja järele mõelda. Kuid viivu pärast on ta uuesti teel, liidab küünraid ja süldi poolteks ja terveteks miilideks, puhkab lühikest aega soomlase pirdis, ei maga ööl ega päeval, enne kui ta taas on maha käinud need kakskümmend miili.

Kogu selle aja, mis ta vangis on istunud, pole ta peaaegu üldse maganud.

Ja need kaks naist, kes teda külastama on tulnud, vaatavad talle hirmuga otsa.

Sellest ajast mäletab noor krahvinna teda alati sellisena, nagu ta seal käis. Ta näeb teda sestsaadik sageli unes ja ärkab siis, silmad pisaraist märjad ja huultel halin.

Vanake on hirmuäratavalt laostunud, ta juuksed on hõredad ja peenikesest patsist ripuvad lahtised salgud.

Nägu on lõtv ja sisselangenud, rõivad korrast ära ja katki. Siiski on temas veel nii palju endisest kõrgest, kõike käsutavast valitsejannast, et ta ei sisenda mitte ainult kaastunnet, vaid ka aukartust.

Mida aga krahvinna kõige selgemini mäletas, olid silmad — sissevajunud, endassepöördunud silmad, mis polnud veel kaotanud kõike mõistuse valgust, kuid olid peaaegu valmis kustuma; nende sügavusest näis luuravat metsik säde, nii et pidid kohkuma ja kartma, et järgmisel hetkel on vanake su kallal, hambad valmis salvama, sõrmed küünistama.

Nad on seal nüüd tükk aega seisnud, kui majoriproua äkki noore naise ees peatub ja talle karmil pilgul otsa vaatab. Krahvinna taganeb sammu ja haarab proua Scharlingi käsivarrest kinni.

Korraga omandavad majoriproua näojooned elu ja ilmet, ta silmad vaatavad maailma selge mõistusega.

«Oh ei, oh ei,» ütleb ta ja naeratab, «nii halb pole asi siiski veel mitte, mu armas noor daam.»

Ta palub neid nüüd istuda ja istub ka ise. Ta nägu võtab möödunud päevade esindusliku ilme, mida tuntakse suurtelt pidudelt Ekebys ja kuninglikelt ballidelt maavanema residentsis Karlstadis. Nad unustavad kaltsud ja vanglakongi ning näevad vaid Värmlandi uhkeimat ja rikkaimat naist.

«Mu armas krahvinna!» ütleb ta. «Mis sunnib teid lahkuma tantsusaalist ja üles otsima nii üksildast vana naist nagu mina? Te peate olema väga hea.»

Krahvinna Elisabet ei saa vastata. Ta hääl on liigutusest lämbunud. Proua Scharling vastab tema asemel, et krahvinna ei saanud tantsida, sest ta mõtles majoriprouale.

«Armas proua Scharling,» vastab majoriproua, «olen ma siis jõudnud nüüd niikaugele, et segan noorte inimeste rõõmu? Te ei tohi minu pärast nutta, mu armas noor krahvinna,» jätkab ta. «Olen vana õel naine, kes pälvib oma saatust. Te ometi ei pea õigeks oma ema lüüa?»

«Ei, aga . . .»

Majoriproua katkestab ta sõnad ja lükkab heledad, käharad juuksed ta laubalt.
«Laps, laps,» ütleb ta, «kuidas võisite küll abielluda selle rumala Henrik Dohnaga?»
«Aga ma armastan teda.»
«Näen, kuidas see on, näen, kuidas see on,» ütleb majoriproua. «Hea laps, ja mitte midagi muud, ta nutab kurbadega ja naerab rõõmsatega. Ja on sunnitud ütlema «jaa» esimesele, kes ütleb: «Armastan sind.» Muidugi. Minge nüüd tagasi tantsima, mu armas noor krahvinna! Tantsige ja olge rõõmus! Teis pole midagi kurja.»
«Aga ma tahaksin majoriproua heaks midagi teha.»
«Laps,» ütleb majoriproua pidulikult, «kord elas Ekebys vana naine, kes pidas kinni taeva tuuli. Nüüd on ta vangistatud, ja tuuled on vabad. Ons ime, et torm käib üle maa?
Mina, kes ma olen vana, olen seda juba varemalt näinud, krahvinna. Mina tunnen seda. Mina tean, et mürisev jumala torm tuleb meie peale. Kord kohiseb ta üle suurte riikide, kord üle väikeste, unustatud kogukondade. Jumala torm ei unusta kedagi. See tabab niihästi suuri kui väikesi. On tore näha tulemas jumala tormi.
Jumala torm, sa issanda õnnistatud tuul, puhu üle maa! Hääled õhus, hääled vees, kostke ja kohutage! Tehke jumala torm mühisevaks! Tehke jumala torm hirmuäratavaks! Kohisegu tormipilved üle maa, söökstku nad vastu vaaruvaid müüre, murdku lukud, mis on roostetanud, ja majad, mis on valmis vajuma!
Hirm levigu üle maa. Väikesed linnupesad varisegu oksalt oma kindlalt kohalt. Kullipesa hongaladvas langegu suure mürinaga maha, ja isegi öökulli pessa kaljuprakku sisisegu tuul oma lohekeelega.
Meile näis, et kõik oli hea siin meie juures, aga see polnud nii. On vaja jumala tormi. Mina mõistan seda, ja ma ei nurise. Tahaksin ainult, et saaksin minna oma ema juurde.»
Korraga langeb ta kokku.
«Minge nüüd, noor naine!» ütleb ta. «Mul ei ole enam aega. Ma pean minema. Minge nüüd ja hoidke end nende eest, kes ratsutavad tormipilvedel!»
Seega alustab ta taas oma matka. Näojooned lõtvu-

vad, pilk pöördub sissepoole. Krahvinna ja proua Scharling peavad ta juurest lahkuma.
Niipea kui nad jälle on tantsijate hulgas, läheb noor krahvinna otseteed Gösta Berlingi juurde.
«Toon Gösta Berlingile palju tervist majoriproua poolt,» ütleb ta. «Ta ootab, et härra Berling ta vanglast vabastaks.»
«Siis peab ta kaua ootama, krahvinna.»
«Oh, aidake teda, härra Berling!»
Gösta vaatab süngelt enda ette maha.
«Ei,» ütleb ta, «miks peaksin mina teda aitama? Mille eest ma temale tänu võlgnen? Kõik, mis ta minu heaks tegi, oli mulle hukatuseks.»
«Aga, härra Berling . . .»
«Kui teda poleks olnud,» ütleb Gösta ägedalt, «magaksin nüüd seal ülal põlismetsades. Olen ma kohustatud oma elu seepärast kaalule panema, et ta tegi minust Ekeby kavaleri? Arvab krahvinna, et see amet toob palju au?»
Noor krahvinna pöörab talle ilma midagi vastamata selja. Ta on pahane.
Ta läheb oma kohale, mõeldes kavaleridest kibedaid mõtteid. Nad on tulnud siia metsasarve ja viiulitega ja kavatsevad lasta poognail üle keelte libiseda, kuni nende jõhvid kuluvad, mõtlemata, et lõbusad helid kostavad vangi viletsasse tuppa. Nad tulevad siia tantsima, kuni nende kingatallad põrmuks muutuvad, ega mõtle, et nende vana heategija võib näha, kuidas nende varjud higistest ruutudest mööda keerlevad. Oo, kui halliks ja inetuks on muutunud maailm! Ah, millise varju on häda ja karmus heitnud krahvinna noorele hingele!
Viivu pärast tuleb Gösta ja palub teda tantsima.
Krahvinna keeldub järsult.
«Krahvinna ei taha minuga tantsida?» küsib Gösta ja punastab sügavasti.
«Ei teie ega ühegi teise Ekeby kavaleriga,» ütleb ta.
«Meie siis ei vääri niisugust au?»
«See pole mingi au, härra Berling. Aga mulle ei tee mingit lõbu tantsida nendega, kes unustavad kõik tänulikkuse käsud.»

Gösta on juba kannal ringi pööranud.
Seda juhtumit kuulevad ja näevad paljud. Kõik annavad krahvinnale õiguse. Kavaleride tänamatus ja südametus majoriproua vastu on äratanud üldist pahameelt.
Ent neil päevil on Gösta Berling ohtlikum kui kiskja metsas. Sestsaadik kui ta jahilt koju tuli ja leidis, et Marianne on lahkunud, on ta süda nagu hell haav. Tal on suur tahtmine kellelegi verist ülekohut teha ja enda ümber laias ringis muret ja piina levitada.
Kui ta tahab, et see nii peab olema, ütleb ta endamisi, siis sündigu tema tahtmine. Aga siis ei saa ta säästa ka oma nahka. Noorele krahvinnale meeldib naisteröövimine. Külluses saagu talle seda osaks! Göstal pole midagi seikluse vastu. Kaheksa päeva on ta ühe naise pärast kurvastanud. See on küllalt pikk aeg. Ta kutsub kolonel Beerencreutzi, tugeva kapteni Kristian Berghi ja loiu nõo Kristofferi, kes ei kohku kunagi ühegi hullumeelse seikluse ees, ja peab nendega nõu, kuidas kavaleritiiva solvatud au eest kätte maksta.

Siis saabub peo lõpp. Pikk rida saane sõidab maja ette. Härrad tõmbavad kasukad selga. Daamid otsivad oma rõivaid riietustoa meeleheitlikust korralagedusest.
Noorel krahvinnal on kiire sellelt vastikult ballilt lahkumisega. Tema on daamidest esimesena valmis. Ta seisab naeratades keset tuba ja jälgib segadust, kui uks lahti paisatakse ja Gösta Berling lävele ilmub.
Ühelgi mehel pole ometi õigust sellesse tuppa tungida. Seal seisavad vanad hõredate juustega daamid, võtnud peast kaunistavad tanud. Ja noored on käärinud oma seelikud kasukate alla, et nende kanged volangid sõites ei kortsuks.
Kuid hoolimata keelavaist hüüdeist sööstab Gösta Berling krahvinna juurde ja haarab ta kinni.
Ning tõstab ta kätele, tormab temaga toast esikusse ja sealt välja trepile.
Hämmastunud naiste kisa ei suuda teda peatada. Kui nad talle järele ruttavad, näevad nad ainult, kuidas ta kuhugi saani viskub, krahvinna süles.
Nad kuulevad, kuidas kutsar piitsa plaksutab, ja näevad, kuidas hobused liikuma hakkavad. Nad tunnevad

kutsarit — see on Beerencreutz. Nad tunnevad hobust — see on Don Juan. Ja sügavas mures krahvinna saatuse pärast, hüüavad nad mehi.
Need ei raiska palju aega pärimisega, vaid sööstavad saanide juurde. Krahv eesotsas, kihutavad nad naisteröövlile järele.
See aga lebab saanis, hoides noort krahvinnat kinni. Ta on unustanud kõik mured, ja seikluse joovastavast rõõmust joobunud, laulab ta täiest kõrist laulu armastusest ja roosidest.
Ta hoiab krahvinnat kõvasti enda vastu surutuna, aga see ei tee katsetki põgeneda. Valgena ja tardununa puhkab ta nägu Gösta rinnal.
Ah, mida peab tegema mees, kui kahvatu, abitu nägu on talle nii lähedal, kui ta näeb heledaid juukseid, mis muidu varjavad valget säravat laupa, kõrvale lükatuna, ja kui silmalaud on raskeina sulgunud, peites hallide silmade kelmika sära?
Mida peab tegema mees, kui punased huuled tema pilgu all kahvatuvad?
Suudlema, loomulikult suudlema peab ta neid kahvatuid huuli, neid suletud silmi ja seda valget laupa.
Kuid siis ärkab noor naine. Ta põikab kõrvale. Ta on nagu pingul vedru. Ja Gösta peab temaga kõigest väest võitlema, et ta saanist välja ei viskuks, seni kui Gösta on ta alistatuna ja värisevana saani nurka surunud.
«Vaata!» ütleb siis Gösta üsna rahulikult Beerencreutzile. «Krahvinna on kolmas, kelle me Don Juaniga sel talvel ära röövime. Kuid teised rippusid suudeldes mu kaelas, tema aga ei taha mind ei suudelda ega minuga tantsida. Saad sa aru neist naistest, Beerencreutz?»
Aga kui Gösta õuest minema sõitis, kui naised kisendasid ja mehed vandusid, kui kurinad tilisesid ja piitsad plaksusid ega olnud kuulda muud kui hüüdeid ja segadust, valdas imelik meeleolu mehi, kes valvasid majoriprouat.
«Mis on juhtunud?» mõtlesid nad. «Miks nad kisendavad?»
Ning korraga paisati uks lahti ja kellegi hääl hüüdis neile:

10*

«Ta on läinud! Nüüd sõidab Gösta temaga minema!»
Mehed jooksid välja nagu hullud, ilma et oleksid järele vaadanud, kas kadunud on majoriproua või keegi muu. Neil oli õnne, nad pääsesid koguni ühte minemakihutavasse saani. Ning nad sõitsid kaua ja hulga maad, enne kui said teada, keda taga aeti.
Bergh ja nõbu Kristoffer aga läksid rahulikult ukse juurde, purustasid luku ja avasid majoriprouale.
«Majoriproua on vaba,» ütlesid nad.
Ta tuli välja. Sirged nagu teibad seisid mehed kahel pool ust ega vaadanud talle otsa.
«Majoriproual on hobune ja saan ukse ees.»
Ta läks välja, istus saani ja sõitis minema. Keegi ei ajanud teda taga. Keegi ei teadnudki, kuhu ta sõitis.
Broby kingult kihutab Don Juan jääga kaetud Löveni poole. Uhke traavel lendab edasi. Karastav jääkülm õhk vihiseb sõitjate põskede ümber. Kurinad helisevad. Tähed ja kuu säravad. Lumi on sinkjasvalge ja helgib omaenda särast.
Gösta tunneb endas tärkavat poeetilisi mõtteid.
«Beerencreutz,» ütleb ta, «vaata, see on elu! Nii nagu Don Juan kihutab edasi selle noore naisega, nii tõttab aeg edasi inimestega. Sina oled paratamatus, kes juhib sõitu. Mina olen iha, kes vangistab tahte. Ja nii kistakse see võimetu üha sügavamale ja sügavamale alla.»
«Ära lobise!» möirgab Beerencreutz. «Nüüd tulevad nad meile järele.»
Ja vinguvate piitsalöökidega kihutab ta Don Juani veelgi metsikumale sõidule.
«Seal on hundid, siin saak!» hüüab Gösta. «Don Juan, mu poiss, mõtle, et sa oled noor põder! Söösta läbi võsa, kahla läbi raba, hüppa kaljuseljalt alla selgesse järve, uju sellest üle julgelt, püstipäi, ja kao, kao paksu kuusemetsa päästvasse pimedikku! Jookse, Don Juan, vana naisteröövel! Jookse nagu noor põder!»
Rõõm täidab ta metsikut südant selle kihutava sõidu puhul. Rõõmulaul on talle jälgijate kisa. Rõõm täidab ta metsikut südant, kui ta tunneb, kuidas krahvinna keha hirmust vabiseb, kui ta kuuleb, kuidas tema hambad lõgisevad.

Korraga lõtvub raudne haare, millega ta teda seni hoidis. Gösta tõuseb saanis püsti ja keerutab oma mütsi.
«Olen Gösta Berling,» hüüab ta, «kümne tuhande suudluse ja kolmeteistkümne tuhande armastuskirja omanik. Elagu Gösta Berling! Võtku ta kinni, kes saab!»
Ja järgmisel hetkel sosistab ta krahvinnale kõrva: «Kas pole kiire sõit? Kas pole kuninglik sõit? Löveni taga on Vänern, Vänerni taga meri — kõikjal lõputud lagendikud selget, sinimusta jääd ja nende taga sädelev maailm. Mürisev kõu külmunud jääs, kriiskavad hüüded meie taga, tähelend kõrguses ja helisevad kellukesed meie ees! Edasi! Ikka edasi! On teil tahtmist sellist reisi proovida, noor, ilus daam?»
Ta on krahvinna vabaks lasknud. See tõukab ta endast ägedalt eemale.
Järgmisel hetkel on Gösta põlvili tema jalgade ees.
«Olen vilets, vilets! Krahvinna poleks pidanud mind ärritama. Seisite seal nii uhkena ja ilusana ega uskunud iialgi, et kavaleri haare võiks teieni küündida. Taevas ja maa armastavad teid. Te ei tohiks raskendada nende koormat, keda maa ja taevas põlgavad.»
Ta haarab krahvinna käed ja tõstab nad oma näo juurde.
«Kui te vaid teaksite,» ütleb ta, «mida tähendab tunda end hüljatuna! Siis ei küsita, mida tehakse. Ei, seda ei küsita.»
Samal hetkel märkab ta, et krahvinna käed on paljad. Gösta tõmbab siis taskust paari suuri nahkkäpikuid ja paneb need talle kätte.
Ning korraga on ta täiesti rahulikuks jäänud. Ta seab end saanis korralikult istuma, noorest krahvinnast nii kaugele kui võimalik.
«Krahvinnal ei tarvitse karta,» ütleb ta. «Kas krahvinna ei näe, kuhu me sõidame? Te võite ju arvata, et me ei julge teile midagi halba teha.»
Krahvinna, kes oli hirmust peaaegu meeletu, näeb nüüd, et nad on juba sõitnud üle järve ja et Don Juan rühib järsust mäeveerust üles Borgi poole.
Nad peatavad hobuse krahvilossi trepi ees ja lasevad noorel krahvinnal oma koduväravas saanist maha astuda.

Ent niipea kui ta on ümbritsetud väljarutanud teenreist, saab ta oma julguse ja meelekindluse tagasi.

«Hoolitse hobuse eest, Andersson!» ütleb ta kutsarile. «Need härrad, kes mu koju sõidutasid, on muidugi nii lahked ja astuvad hetkeks sisse? Krahv tuleb kohe.»

«Nagu krahvinna soovib,» ütleb Gösta ja väljub kohe saanist. Beerencreutz viskab ohjad käest, ilma et ta hetkegi kahevahel oleks. Noor krahvinna aga astub nende ees sisse ja juhatab nad saali, varjates halvasti oma kahjurõõmu.

Krahvinna oli muidugi oodanud, et kavalerid löövad kõhklema, kui ta soovitab neil oma meest oodata.

Nad ei teadnud ju siis, kui karm ja õiglane mees ta on. Nad ei kartnud vastutust, mida mees võis nõuda neilt, kes olid ta naise vägivaldselt kaasa viinud ja teda endiga sõitma sundinud. Ta tahtis kuulda, kuidas ta mees keelab neil edaspidi jalga tema majja tõstmast.

Ta tahtis näha, kuidas ta kutsub teenrid ja laseb kavalerid välja visata kui mehed, keda nad pärast seda enam iialgi ei pea Borgi väravast sisse laskma. Ta tahtis kuulda, kuidas ta ei avalda põlgust mitte ainult sellepärast, mis nad olid teinud tema, krahvinnaga, vaid ka sellepärast, kuidas nad olid käitunud vana majoriproua, oma heategija suhtes.

Tema, kes oli krahvinnale lausa õrnus ja hoolitsus ise, tõuseb õiglase karmusega kohut mõistma tema tagakiusajate üle. Armastus annab tema kõnele tuld. Tema, kes kaitses ja austas oma naist kui teistest kõrgemat olendit — tema ei salliks, et toored mehed laskuksid ta kallale nagu röövlinnud värvule. Krahvinna hõõgus tasumisjanust.

Beerencreutz, paksude valgete vurrudega kolonel, astus siiski kartmatult söögituppa ja läks kamina juurde, kus tuli pidi alati süüdatud olema, kui krahvinna peolt tuli.

Gösta peatus ukse kõrval pimedas ja silmitses vaikselt krahvinnat, keda teenijad pealisrõivaist vabastasid. Istudes seal ja vaadeldes seda noort naist, muutus ta nii rõõmsaks, nagu ta polnud juba palju aastaid olnud. Talle oli korraga täiesti selge — nii kindel nagu ilmutus, kuigi ta ei mõistnud, kuidas ta selle oli avastanud —, et sel naisel on kõige ilusam hing. Veel oli see seotud ja uinus, kuid küllap ta esile murrab. Gösta muutus ütlemata rõõmsaks, et oli avastanud kogu selle puhtuse, vagaduse ja süütuse, mis elas krahvinna südames. Ta oli peaaegu valmis naerma, et naine näis olevat nii kuri, seistes õhkuvate põskede ja kortsus kulmudega.

«Sa ei tea, kui leebe ja hea sa oled,» mõtles ta.

Ta olemuse see külg, mis meeltemaailma poole oli pööratud, ei õigustaks iial tema seesmist mina, mõtles ta. Kuid sellest hetkest peale pidi Gösta Berling olema tema teener, nagu ta pidi teenima kõike ilusat ja jumalikku. Jah, ei maksnud kahetseda, et ta äsja oli olnud tema vastu nii vägivaldne. Kui naine polnuks nii ehmunud, kui ta poleks teda endast nii ägedasti eemale tõuganud, kui Gösta poleks tundnud, kuidas krahvinna kogu olemus võitles tema tooruse vastu, poleks Gösta iialgi teada saanud, kui kaunis ja õilis hing elas selles naises.

Enne ei oleks ta saanud seda uskuda. Krahvinna oli ju olnud vaid tantsuhimuline ja rõõmus naine. Ja ta oli võinud abielluda selle rumala krahv Henrikuga!

Jah, nüüd jääb Gösta surmani tema orjaks, peniks ja orjaks, nagu tavatses öelda kapten Kristian, ja mitte midagi rohkem.

Ta istus ukse juures ja pidas ristipandud kätega omamoodi palvust. Alates päevast, mil ta esmakordselt tundis inspiratsiooni tulikeelt enda kohal leegitsevat, ei olnud ta sellist hardust oma hinges tundnud. Ta ei lasknud end häirida, kuigi krahv Dohna tuli sisse suure hulga meestega, kes kirusid ja kurtsid kavaleride käitumise pärast.

Ta laskis tormi vastu võtta Beerencreutzil. Mõnusas rahus seisis too paljudes seiklustes proovitu kamina ees. Üks jalg kamina võrel, toetas ta küünarnuki põlvele, lõua käele ja silmitses sissetormajaid.

«Mida see kõik tähendab?» möirgas talle väike krahv.

«See tähendab,» vastas Beerencreutz, «et nii kaua kui maa peal leidub naisi, leidub ka idioote, kes tantsivad nende pilli järgi.»

Noor krahv läks näost punaseks.

«Ma küsin, mida see tähendab?» kordas ta.

«Seda küsin ka mina,» pilkas Beerencreutz. «Ma küsin, mida see tähendab, et Henrik Dohna krahvinna ei taha Gösta Berlingiga tantsida.»

Krahv pöördus küsivalt oma naise poole.

«Ma ei suutnud, Henrik!» hüüdis krahvinna. «Ma ei suutnud tantsida tema ega ühegi teise kavaleriga. Ma mõtlesin majoriprouale, keda nad lasevad vanglas närbuda.»

Väike krahv ajas oma kange keha sirgu ja tõstis oma raugapea püsti.

«Meie, kavalerid,» ütles Beerencreutz, «ei luba end kellelgi teotada. Kes ei taha meiega tantsida, peab meiega sõitma. Krahvinnale ei ole midagi halba juhtunud, ja seega võiks lool olla lõpp.»

«Ei!» ütles krahv. «Sellega ei ole veel lõpp. Mina olen see, kes vastutab oma naise tegude eest. Ning ma küsin, miks ei pöördunud Gösta Berling minu poole rahulduse saamiseks, kui mu abikaasa teda solvas.»

Beerencreutz naeratas.

«Ma küsin!» kordas krahv.

«Rebaselt ta naha nülgimiseks luba ei küsita,» ütles Beerencreutz.

Krahv pani käe oma kitsale rinnale.

«Mind peetakse õiglaseks meheks,» hüüdis ta. «Ma võin oma teenrite üle kohut mõista. Miks ei peaks ma võima kohut mõista oma naise üle? Kavaleridel pole õigust tema üle kohut mõista. Tühistan karistuse, mille nemad talle määrasid. Seda pole iialgi olnud, kas saate aru, mu härrad? Seda pole olnud.»

Krahv karjus need sõnad kõige kõrgemas falsetis. Beerencreutz libistas kiire pilgu üle koosviibijate. Juuresolijate hulgas — Sintram, Daniel Bendix, Dahlberg ja kes nad kõik olid, kes ühes teistega sisse olid tulnud — polnud ühtegi, kes ei muianud, kuuldes, kuidas ta rumalat Henrik Dohnat ninapidi vedas.

Noor krahvinna aga ei taibanud kohe. Mida tahtis ta siis tühistada? Tema hirmu, kavaleride tugevaid haardeid ta hapra keha ümber, nende metsikut laulu, metsikuid sõnu, metsikuid suudlusi — kas neid ei pidanud olema? Oli siis sel õhtul üldse midagi, mille üle ei valitsenud hall hämarusejumalanna?

«Aga, Henrik...»

«Vait!» ütles krahv. Ja ta ajas end sirgu, et naisele karistuskõnet pidada. «Häda sulle, et sina, kes sa oled naine, oled tahtnud meeste üle kohut mõista!» ütleb ta. «Häda sulle, et sina, kes sa oled minu naine, julged kedagi solvata, kelle kätt mina meelsasti surun! Mis on sinul tegemist sellega, et kavalerid majoriproua vangi panid? Kas neil polnud õigus? Kunagi ei või sina mõista, kuidas mees oma hinge põhjas vihastub, kuuldes, kui räägitakse naiste ebatruudusest. Kavatsed sinagi käia seda laia teed, kui sa kostad niisuguse naise eest?»

«Aga, Henrik...»

Krahvinna halises nagu laps ja sirutas käed välja, nagu oleks ta tahtnud neid halbu sõnu tagasi tõrjuda. Võib-olla polnud ta iialgi varem kuulnud, et talle nii karme sõnu öeldakse. Ta oli nii abitu nende karmide meeste hulgas, ja nüüd pöördus ka ta ainus kaitsja tema vastu. Iialgi enam pole ta südamel jõudu maailma valgustada.

«Aga, Henrik, sina ju peaksid mind kaitsma!»

Gösta Berling oli nüüd tähelepanelik, nüüd, kui oli juba hilja. Ta ei teadnud tõepoolest, mida ta oleks pidanud tegema. Ta soovis krahvinnale ainult head. Aga ta ei julgenud mehe ja naise vahele tungida.

«Kus on Gösta Berling?» küsis krahv.

«Siin!» ütles Gösta. Ja tegi armetu katse kõike seda naljaks muuta. «Krahv pidas vist kõnet, mina aga uinusin magama. Mida arvaks krahv, kui me nüüd koju sõidaksime ja laseksime teil magama heita?»

«Gösta Berling, kuna mu abikaasa on keeldunud sinuga tantsimast, käsin tal sinu kätt suudelda ja sult andestust paluda.»

«Mu armas krahv Henrik,» ütles Gösta naeratades, «see pole käsi, mida noorel naisel sobib suudelda. Eile oli see punane mahalastud põdra verest, täna öösel must ja nõgine pärast löömingut ühe söepõletajaga. Krahv on langetanud õilsa ja suuremeelse otsuse. Sellest piisab rahulduseks. Tule, Beerencreutz!»

Krahv astus talle teele ette.

«Ära mine!» ütles ta. «Mu naine peab mu sõna

kuulama. Tahan, et ta teaks, millega see lõpeb, kui toimitakse omavoliliselt.»

Gösta peatus abitult. Krahvinna oli üsna kahvatu, kuid ei liikunud paigast.

«Mine!» ütles krahv.

«Henrik, ma ei saa.»

«Saad,» ütles krahv karmilt. «Saad. Aga ma tean, mida sa tahad. Sa tahad mind selle mehega võitlema sundida, kuna sa teda oma tujukuses ei salli. Tubli, kui sina ei taha talle rahuldust anda, siis teen seda mina. Teile, naistele, meeldib alati, kui mehi teie pärast tapetakse. Sa oled eksinud, aga ei taha seda heaks teha. Järelikult pean mina seda tegema. Lähen kahevõitlusele, mu krahvinna. Mõne tunni pärast olen ma verine laip.»

Naine vaatas talle otsa pika pilguga. Ja ta nägi teda säärasena, nagu ta oli: rumal, arg, täis kõrkust ja edevust, kõige haletsemisväärsem inimeste hulgas.

«Rahustu!» ütles ta. Ja ta oli muutunud külmaks nagu jää. «Ma teen seda.»

Kuid nüüd kaotas Gösta Berling täiesti tasakaalu.

«Seda krahvinna ei tohi! Ei, te ei tohi! Te olete ju vaid laps, nõrk, süütu laps, ja te peaksite minu kätt suudlema! Teil on nii puhas, ilus hing. Ma ei tule enam iialgi teie lähedale. Oh, ei iialgi enam! Ma toon surma ja hukku kõigele heale ja süütule. Te ei tohi mind puudutada. Põgenen teie eest nagu tuli vee eest. Te ei tohi!»

Ta peitis käed selja taha.

«See ei tee mulle enam midagi, härra Berling. Nüüd ei tee see mulle enam midagi. Palun teilt andestust. Palun teid, lubage, et ma suudlen teie kätt!»

Gösta hoidis oma käsi ikka veel selja taga. Ta ei hinnanud olukorda õieti. Ta lähenes uksele.

«Kui sa seda rahuldust, mida minu naine sulle pakub, vastu ei võta, siis pean ma sinuga võitlema, Gösta Berling; ja peale selle pean ma talle määrama teise, raskema karistuse.»

Krahvinna kehitas õlgu.

«Ta on ju argusest totter,» sosistas ta. «Laske sel sündida! Ei tähenda midagi, et ma end alandan. Seda olete te ju kogu aja tahtnud.»

«Olen mina seda tahtnud? Te arvate, et mina olen seda tahtnud? Noh, kui mul enam suudlemiseks käsi ei ole, siis peaksite küll nägema, et ma pole seda tahtnud,» hüüdis Gösta.

Ta jooksis kamina juurde ja sirutas mõlemad käed tulle. Leek nende ümber lõi kokku, nahk tõmbus kortsu, küüned praksusid. Aga samal sekundil haaras Beerencreutz tal turjast kinni ja virutas ta hoolimatult keset tuba. Gösta komistas toolile ja jäi sinna istuma. Ta peaaegu häbenes nii rumala teo üle. Kas ei pidanud krahvinna arvama, et ta oli teinud seda ainult kelkimiseks? Teha midagi niisugust toas, mis oli rahvast täis, pidi ju paistma rumala kelkimisena. See polnud ju põrmugi ohtlik.

Veel enne, kui ta sai püstitõusmisele mõelda, lebas krahvinna tema kõrval põlvili. Ta haaras Gösta punased, nõgised käed ja silmitses neid.

«Ma suudlen neid, suudlen neid,» hüüdis ta, «niipea kui nad pole enam liiga hellad ja valusad!»

Ja ta silmist voolasid pisarad, kui ta nägi, kuidas kõrbenud nahal põletusrakud üles kerkisid.

Nii muutus Gösta talle nagu mõne senitundmatu ülluse ilmutiseks. Et maa peal siiski võis veel juhtuda selliseid asju, et tema pärast võidi midagi niisugust teha! Ei, milline mees, milline mees oli see seal, suuteline kõigeks, võimas niihästi heas kui halvas, suurte tegude mees, kangete sõnade, hiilgavate tegude mees! Sangar, sangar, loodud hoopis isesugusest ainest kui teised! Tuju ori, hetkelise lõbu ori, metsik ja hirmus, aga mees, kel on tormlevat jõudu, kes midagi ei karda.

Krahvinna oli olnud kogu õhtu rusutud, oli näinud ainult muret, julmust ja argust. Nüüd oli kõik unustatud. Taas tundis noor krahvinna oma olemasolust rõõmu. Hämarusejumalanna oli löödud. Noor krahvinna nägi, kuidas valgus ja värvid maailma ilusaks tegid.

Samal ööl ülal kavaleritiivas.

Seal manati häda ja needust Gösta Berlingi pea kohale. Vanad härrad tahtsid magada, aga see oli võimatu. Ta ei andnud neile rahu. Asjata tõmbasid nad

voodikardinad ette ja kustutasid küünlad. Tema muud-kui lobises.

Nüüd teatas ta neile, milline ingel on noor krahvinna ja kuidas tema teda imetleb. Ta tahab teda teenida, jumaldada. Ta on nüüd rahul, teades, et kõik on ta hüljanud. Nüüd võib ta oma elu krahvinna teenimisele pühendada. Krahvinna loomulikult põlgab teda. Tema aga on rahul, võides lebada tema jalgade juures nagu koer. On nad märganud Lag-saart Löveni järves? On nad näinud teda lõuna poolt, kus see konarlik kaljurahn end vee seest püstloodis üles ajab? On nad näinud teda põhja poolt, kus ta libaja nõlvana järve vajub ja kus vee piiril looklevad suurte toredate kuuskedega tihedasti kaetud kitsad liivaribad, moodustades imetoredaid pisijärvi? Sinna üles järsule kaljutipule, kus seisavad veel vana mereröövlite kantsi varemed, ehitab ta lossi noorele krahvinnale, ehitab marmorlossi. Laiad trepid, mille jalal võivad maabuda vimplitega paadid, raiutakse mäkke kuni alla järveni. Seal peab olema säravaid saale ja kõrgeid kullatud tippudega torne. Sellest saab noorele krahvinnale sobiv elamu. Vana puulobudik Borgi neemel pole väärt, et krahvinna sinna jalgagi tõstaks.

Kui ta nii tüki aega oli lobisenud, hakkas kollaseruuduliste kardinate taga üks ja teine norskama. Enamik aga vandus ja kirus teda ja tema lollusi.

«Inimesed,» ütleb ta siis pidulikult, «näen rohelist maad kaetuna inimtööga või inimtöö rusudega. Püramiidid rõhuvad maad, Paabeli torn on läbi tunginud pilvedest, varemeist on tõusnud ilusaid templeid ja halle kindlusi. Aga mis kõigest sellest, mis käed on ehitanud, pole langenud või ei lange edaspidi? Oo, inimesed, visake müürikellud ja savivormid käest! Laotage müürsepapõll oma pea peale ja heitke maha, et ehitada valgeid unelmatelosse! Mida teeb hing kivist ja savist templitega? Õppige ehitama hävimatuid losse unelmatest ja nägemustest!»

Seda öeldes läks ta naerdes puhkama.

Kui krahvinna varsti pärast seda teada sai, et majoriproua on vabastatud, andis ta kavaleridele lõunasöögi.

Sellega algas tema ja Gösta Berlingi pikk sõprus.

TONDILOOD

Oo, hilisaegade lapsed!

Mul ei ole teile jutustada midagi uut, vaid ainult seda, mis on vana ja peaaegu ununenud. Mul on muinasjutte lastetoast, kus mudilased istusid madalatel järidel valgejuukselise muinasjutuvestja ümber, või saagasid peretoast, kus sulased ja popsid olid kogunenud lõmmutule juurde ja vestlesid, kuna nende märjad rõivad aurasid ja nad kaelas rippuvaist nahktuppedest noad välja tõmbasid, et võid paksule, pehmele leivale määrida; või saalist, kus vanad härrad istusid õõtsuvates kiiktoolides, ja auravast todist elavaks muutunud rääkisid möödunud aegadest.

Seisis siis laps, kes oli kuulanud muinasjutuvestjat, töömehi ja vanu härrasid, talveõhtul akna juures, siis ei näinud ta taeva äärel pilvi, vaid pilved olid kavalerid, kes kihutasid üle laotuse oma rappuvais ühehobusevankreis, tähed olid vahaküünlad, mis süttisid vanas krahvimõisas Borgi neemel, ja vokki, mis vuras kõrvaltoas, sõtkus vana Ulrika Dillner. Sest lapse pea oli tungil täis vanade aegade inimesi. Neile ta elas ja neist ta unistas.

Saadeti aga säärane laps, kelle kogu hing oli küllastatud muinasjuttudest, läbi pimeda pööningu käsikambrisse linu või kuivikuid tooma, siis ruttasid väikesed jalad, siis tuli ta lennates trepist alla ja läbi eestoa kööki. Sest seal ülal pimedas oli ta pidanud mõtlema kõigile neile vanadele lugudele, mis ta oli kuulnud Forsi õelast mõisahärrast, sellest, kes oli sõlminud liidu kuradiga.

Õela Sintrami põrm puhkab juba ammugi Svartsjö kalmistul, aga keegi ei usu, et ta hing on kutsutud jumala juurde, nagu seisab hauakivil.

Kui ta elas, oli tema üks neid, kelle kodusse pikil vihmaseil pühapäeva-pärastlõunail sõitis vahel raske tõld, mille ette olid rakendatud mustad hobused. Tumedasse riietunud uhke härra väljub siis vankrist ja aitab kaartide ja täringutega veeta neid uniseid tunde, mille üks-

luisus on viinud majahärra meeleheitele. Mängupartiid jätkatakse pärast südaöödki, ja kui võõras aovalgel lahkub, jätab ta alati maha mingi õnnetusttoova lahkumiskingi.

Niikaua kui Sintram maa peal elas, oli tema üks neid, kelle tulekut vaimud ennustavad. Viirastused käivad nende eel: nende vankrid veerevad õue, nende piits plaksub, nende hääled kostavad trepilt, esiku-ust avatakse ja suletakse. Koerad ja inimesed ärkavad kärast — nii tugev on see, aga ometi ei tule kedagi. See on ainult viirastus, mis käib nende eel.

Huu, need hirmsad inimesed, keda õelad vaimud otsivad! Mis suur must koer see võis küll olla, kes näitas end Forsis Sintrami ajal? Tal olid hirmsad, sädemeid pilduvad silmad ja pikk, verd tilkuv keel, mis lõõtsuvast kõrist kaugele välja rippus. Ühel päeval, parajasti kui sulased köögis lõunat söönud, kraapinud ta köögiust, ja kõik tüdrukud kisendanud hirmust, aga suurim ja tugevaim sulaseist võtnud lõukast põleva puuhalu, tõmmanud ukse lahti ja virutanud halu koerale lõugade vahele.

Siis põgenenud koer hirmuäratavalt ulgudes, leeke ja suitsu tulnud tal suust, sädemed keerelnud ta ümber ja ta jalajäljed teel hõõgunud nagu tuli.

Ja kas polnud hirmus, et iga kord, kui mõisahärra reisilt saabus, vahetusid tema veoloomad? Ta sõitis välja hobustega, ent kui ta öösiti koju tuli, olid tal alati vankri ees mustad sõnnid. Inimesed, kes elasid maantee ääres, nägid, kuidas nende suured mustad sarved öötaeva taustal teravalt silma paistsid; kui tema mööda sõitis, kuulsid nad loomade mõirgamist, ja neid kohutas sädemeterida, mida sõrad ja vankrirattad kuivast kruusast üles lõid.

Jah, väikesed jalad pidid küll ruttama, et suurest pimedast pööningust läbi jõuda. Mõtle, kui midagi hirmsat, kui äkki see, kelle nime ei tohi nimetada, oleks seal ülal mõnest pimedast nurgast esile ilmunud! Kes võis kindel olla? Sest mitte ainult halbadele ei näidanud ta end. Kas polnud teda näinud Ulrika Dillner? Niihästi tema kui Anna Stjärnhök võisid jutustada, et nad olid teda näinud.

Sõbrad, inimlapsed, teie, kes tantsite, teie, kes naerate! Palun teid südamest, tantsige ettevaatlikult, naerge leebelt, sest sellest võib tulla nii palju õnnetusi, kui teie õhukeste taldadega siidkingad tallavad õrnu südameid kõvade laudade asemel, ja teie lõbus, hõbedaselt helisev naer võib kihutada hinge meeleheitesse.

Oli küll kindlasti nii, et noorte jalad olid tallanud liiga kõvasti vana Ulrika Dillneri südamel ja noorte naer oli helisenud liiga ülemeelikult ta kõrvus, sest korraga valdas teda vastupandamatu igatsus abielunaise tiitlite ja väärikuse järele. Ta ütles viimaks «jaa» õela Sintrami pika kosimise peale, järgnes talle tema naisena Forsi ja elas nüüd lahus oma vanadest Berga sõpradest, vanadest armsatest askeldustest ja vanast murest igapäevase leiva pärast.

See oli partii, mis läks ruttu ja lõbusalt. Sintram kosis jõulu ajal, ja veebruaris olid pulmad. Sel aastal elas Anna Stjärnhök kapten Uggla kodus. Ta asendas vana Ulrikat hästi, ja see võis lahkuda ilma südametunnistuse piinata ning omandada abielunaise nime.

Ilma südametunnistuse piinata, aga mitte ilma kahetsuseta. Ei olnud see mingi hea koht, kuhu ta kolis: suured tühjad toad olid täis õudset hirmu. Niipea kui pimedaks läks, hakkas ta värisema ja kartma. Ta oli hukkumas kojuigatsusest.

Kõige raskemad olid pikad pühapäevapärastlõunad. Ei olnud neil lõppu, ei neil ega pikkadel piinavate mõtete ridadel, mis lohisesid läbi tema aju.

Siis juhtus ühel märtsipäeval, kui Sintram lõunaks kirikust koju ei tulnud, et ta läks saali ülemisel korrusel ja istus klaveri ette. See oli tema viimane lohutus. Klaver, mille valgele kaanele olid maalitud flöödipuhuja ja lamburneiu, oli tema oma — selle oli ta pärinud oma vanematekodust. Klaverile võis ta kaevata oma häda, see mõistis teda.

Kuid kas see pole hale ja naeruväärne? Kas teate, mida ta mängis? Ainult polkat, tema, kes oli nii südamest kurb!

Ta ei oska midagi muud. Enne kui ta sõrmed vispli ja praenoa pea ümber kangeks jäid, õppis ta kätte selle ainsa polka. See püsib veel praegugi ta sõrmis, ent ta

ei oska mängida ühtegi muud tükki, ühtegi leinamarssi, ühtegi kirglikku sonaati ega kaeblevat rahvaviisi, ainult seda polkat.

Seda mängib ta alati, kui tal on oma vanale klaverile midagi usaldada. Ta mängib seda siis, kui ta tahab nutta, ja ka siis, kui ta tahab naerda. Kui ta oma pulma pühitses, mängis ta seda, mängis ka siis, kui ta oli esmakordselt omaenda koju tulnud, ja mängis ka nüüd.

Vanad keeled mõistavad teda hästi: ta on õnnetu, õnnetu.

Teekäija, kes sõidab sealt mööda ja kuuleb polkat, võiks arvata, et õel mõisahärra annab naabritele ja sugulastele balli — nii rõõmsalt kostab polka. See on ülielav ja lõbus viis. Sellega on ta vanasti Berga mõisas muretuse sisse ja nälja välja mänginud. Kui see helises, pidid kõik tantsima. See purustas luuvaluköidikud liigeste ümbert ja meelitas kaheksakümneaastased kavalerid tantsupõrandale. Kogu maailm võiks tantsida tahta selle polka järgi, nii lõbusasti kõlab see — aga vana Ulrika nutab.

Teda ümbritsevad vaenulikud, turtsakad teenijad ja tigedad loomad. Tema aga igatseb lahkeid nägusid ja naervaid suid. Seda tema meeleheitlikku igatsust peabki see rõõmus polka tõlgitsema.

Inimestel on raske harjuda, et Ulrika on proua Sintram. Kõik hüüavad teda mamsel Dillneriks. Vaadake, polkaviis just peabki seletama tema kahetsust edevuse üle, mis ahvatles teda taga ajama naise nime.

Vana Ulrika mängib, nagu tahaks ta klaveri keeli purustada. Nii palju on seda, millest helid üle peavad kostma — vaeste talupoegade hädahüüded, piinatud popside needmised, trotsivate teenijate pilkenaer ja kõigepealt häbi, häbi olla õela mehe naine.

Nende helide saatel on Gösta Berling noort krahvinna Dohnat tantsima viinud. Marianne Sinclaire oma paljude austajatega on tantsinud seda polkat, ning ka Ekeby majoriproua liikus selle rütmis, kui ilus Altringer veel elas. Ulrika näeb neid paar paari järel mööda keerlevat, olles ühinenud nooruses ja ilus. Lõbusat meeleolu voolas neist temasse ja temast nendesse. See oli tema polka, mis pani nende põsed õhetama ja sil-

mad särama. Kõigest sellest on ta nüüd lahutatud. Mürisegu polka — see peab üle kostma nii paljudest mälestustest, nii paljudest armsatest mälestustest!

Ta mängib, et tuimendada oma hirmu. Ta süda tahab hirmust lõhkeda, kui ta näeb seda musta koera, kui ta kuuleb, kuidas teenijad sosistavad mustadest sõnnidest. Ikka ja uuesti mängib ta polkat, et oma hirmu tuimaks teha.

Siis märkab ta, et ta mees on koju tulnud. Ta kuuleb, kuidas ta tuppa astub ja kiiktooli istub. Ta tunneb nii hästi seda õõtsumist, kui jalased nagisevad vastu põrandalaudu, et ta isegi ümber ei vaata.

Kogu aja, seni kui ta mängib, jätkub õõtsumine. Nüüd ei kuule ta enam helisid, vaid ainult õõtsumist.

Vaene vana Ulrika, nii piinatud, nii üksildane, nii abitu ja vaenlase maale ära eksinud, ilma ühegi sõbrata, kellele kaevata, ilma ühegi lohutajata peale kriiskava klaveri, mis vastab talle polkaga!

See on nagu irvitav naer matusel, nagu joomalaul kirikus.

Kiiktool jätkab kogu aeg õõtsumist, ja korraga kuuleb ta, kuidas klaver ta kaebeid naerab, ning ta lõpetab keset takti. Ta tõuseb ja vaatab kiiktooli poole.

Aga hetk hiljem lebab ta minestanult põrandal. Ei olnud see tema mees, kes istus kiiktoolis, vaid keegi teine — see, keda väikesed lapsed ei julge nimepidi nimetada, see, kes hirmutaks nad surnuks, kui nad teda tühjal pööningul kohtaksid.

Kas võib see, kelle hinge on toitnud saagad, kunagi nende võimusest vabaneda? Väljas ulub öötuul, viigipuu ja oleander piitsutavad rõdu sambaid oma kõvade lehtedega, kaugete mägede kohal kummub tumedana taevas, ja mina, kes ma istun siin öösel üksi ning kirjutan süüdatud lambi valgel, kardinad kõrvale lükatud, mina, kes ma olen nüüd vana ja peaksin olema tark — mina tunnen samasuguseid värinaid mööda selgroogu üles roomavat nagu siis, kui ma kuulsin seda lugu esimest korda, ja ma pean lakkamatult tõstma silmad töölt, et näha, kas pole keegi tulnud sisse ega peitnud end sinna nurka; pean vaatama välja rõdule, et näha, kas ei kerki mõni must pea üle võre. Kunagi ei tagane

minust see hirm, mida äratavad need vanad lood, kui öö on pime ja üksildus sügav, ja lõpuks võtab see mu üle nii suurt võimust, et pean viskama sule käest, pugema voodisse ja tõmbama vaiba üle silmade.

Mu lapsepõlve suur, salajane imestus oli, et Ulrika Dillner selle pärastlõuna üle elas. Mina poleks seda suutnud.

Oli õnn, et Anna Stjärnhök saabus varsti pärast seda Forsi, leidis ta saalipõrandalt ja äratas ellu. Minuga nii hästi poleks läinud. Mina oleksin juba surnud olnud.

Tahan teile soovida, armsad sõbrad, et teil ei tarvitseks näha vanade silmade pisaraid. Või et te ei peaks seisma abitult, kui hall pea naaldub teie rinnale, et leida sealt tuge, või kui vanad käed vaikses palves teie käest kinni haaravad. Ärgu nähku te iialgi vanakesi, kui nad on vaibunud muresse, mida teie ei suuda leevendada!

Mis on noorte kaebused? Neil on jõudu, neil on lootust. Ent milline viletsus on see, kui nutavad vanad, milline ahastus, kui võimetusse kaeblusse vaibuvad need, kes on olnud teie nooruspäevade tugi!

Anna Stjärnhök istus ja kuulas vana Ulrikat, ei näinud aga tema jaoks mingit väljapääsu.

Vanake nuttis ja värises. Ta silmad olid metsikud. Ta rääkis ja rääkis, taoti nii segaselt, nagu poleks ta enam teadnud, kus ta viibib. Tuhanded kurrukesed, mis katsid ta nägu, olid kaks korda sügavamad kui harilikult, lahtised kiharad, mis rippusid alla üle ta silmade, olid pisaraist sirgunud ja kogu ta pikk, kõhetu keha vappus nuuksetest.

Viimaks pidi Anna sellele halinale lõpu tegema. Tal oli otsus juba valmis. Ta tahtis Ulrika tagasi Bergasse viia. Tõsi küll, Ulrika oli Sintrami naine, aga Forsi ei võinud ta jääda. Mõisnik teeks ta hulluks, kui ta veel tema juurde jääks. Anna Stjärnhök otsustas vana Ulrika ära viia.

Oh, kuidas see vaeseke selle otsuse üle rõõmustas ja teda siiski kartis! Kindlasti ei julge ta oma mehest ja kodust lahkuda. Võib-olla saadab see talle selle suure musta koera järele.

Kuid osalt nöögete, osalt ähvardustega võitis Anna

Stjärnhök tema vastupanu, ja poole tunni pärast istus Ulrika tema kõrval saanis. Anna ise ajas hobust ja vana Disa vedas saani. Tee oli vilets, sest oli juba hiline märts, aga vanale Ulrikale mõjus hästi, et ta taas võis sõita tuttavas saanis ja tuttava hobusega, kes oli Bergas vähemalt niisama kaua truu teener olnud nagu tema ise.

Kuna ta oli nüüd heas meeleolus ega kartnud enam, see vana majapidamisori, lakkas ta nutmast, kui nad Arvidstorpist mööda sõitsid; Högbergi kohal ta juba naeris, ja kui nad möödusid Munkebyst, hakkas ta jutustama, kuidas oli olnud siis, kui ta oma nooruses Svanaholmi krahvinna juures oli teeninud.

Nad sõitsid nüüd läbi üksildaste, hõredalt asustatud maakohtade Munkebyst põhja pool, künklikul ja kivisel teel. Tee läks üle kõikidest kinkudest, kuhu ta aga iganes pääses, roomas loogeldes ja pikkamisi üles nende tippu, sööstis uperkuuti alla ja ruttas siis nii sirgena kui suutis mööda tasast orupõhja edasi, et ülesronimiseks kohe jälle uut järsakut leida.

Nad pidid parajasti Västratorpi kingust alla sõitma, kui vana Ulrika äkitselt vaikis ja Anna käsivarrest kõvasti kinni haaras. Ta põrnitses tee ääres olevat suurt musta koera.

«Vaata!» ütles ta.

Koer pistis metsa poole punuma. Anna teda õieti ei näinudki.

«Kihuta,» ütles Ulrika, «kihuta nii kiiresti kui võid! Nüüd saab Sintram sõna, et ma ära olen sõitnud.»

Anna püüdis naerdes tema hirmu peletada, aga Ulrika jäi oma arvamuse juurde.

«Varsti saame kuulda tema kurinaid, küll sa näed! Kuuleme neid juba enne, kui jõuame järgmise kingu tippu.»

Ja kui Disa hetkeks Elofi kingu harjal hinge tõmbas, kuulsid nad kingujalamilt kurinahelinat.

Nüüd muutus vana Ulrika hirmust lausa juhmiks. Ta vabises, nuuksus ja halises nagu äsja Forsi saalis. Anna tahtis Disat kiiremale sõidule virgutada, aga see ainult pööras pead ja heitis talle ütlemata imestava pilgu. Arvab ta, et Disa on unustanud, millal on aeg joosta

11*

ja millal käia! Tahab ta teda õpetada, kuidas peab saani vedama, õpetada teda, kes tunneb iga kivi, iga silda, iga väravat ja iga kinku enam kui kahekümne aasta vältel?

Selle aja jooksul tuli kurinahelin üha lähemale.

«See on tema, see on tema! Ma tunnen tema kurinaid,» hädaldab vana Ulrika.

Helin tuleb järjest lähemale. Puhuti on see nii ebaloomulikult tugev, et Anna pöördub ja vaatab, kas ei ole Sintrami hobuse pea juba tema saani kohal, puhuti vaibub see hoopis. Nad kuulevad seda kord paremal, kord vasakul pool teed, kuid ei näe ühtegi sõitjat. On, nagu ajaks kurinahelin üksi neid taga.

Nagu on siis, kui öösel võõruselt koju sõidetakse, nii on ka nüüd. Need kurinad helisevad viisides, nad laulavad, räägivad, vastavad. Mets aina kajab nende lärmist.

Anna Stjärnhök peaaegu igatseb, et tagaajajad tuleksid nii lähedale, et ta võiks näha Sintramit ennast ja tema punast hobust. Seda hirmsat kurinahelinat kuuldes hakkab tal juba kõhe.

«Need kurinad piinavad mind,» ütleb ta.

Ja kohe püüavad kurinad tema sõnad kinni. «Piinavad mind,» helisevad nad. «Piinavad mind, piinavad, piinavad, piinavad mind,» laulavad nad igal võimalikul viisil.

Sellest ei olnud veel kuigi palju aega möödas, kui ta sõitis sedasama teed mööda huntidest tagaaetuna. Ta nägi siis, kuidas valged hambad pimedas laiade lõugade vahel läikisid, ja mõtles, et metsalised ta lõhki kisuvad, aga tookord ta ei kartnud. Toredamat ööd ei olnud ta iialgi läbi elanud. Tugev ja ilus oli olnud hobune, kellega ta sõitis, tugev ja ilus oli mees, kes jagas temaga seikluse rõõmu.

Ah, see vana hobune, see vana, abitu, värisev reisikaaslane! Anna tunneb end nii võimetuna, et tahab nutta. Ta ei suuda vabaneda sellest hirmsast, ärritavast kurinahelinast.

Ta peatab hobuse ja astub saanist välja. Sellele peab tulema lõpp! Miks peab ta põgenema, nagu kardaks ta seda õelat, põlatud rauka!

Siis viimaks näeb ta, kuidas süvenevast videvikust

kerkib esile hobuse pea ning pea järel kogu hobune, kogu saan; ja saanis istub Sintram ise.

Samal ajal märkas Anna, nagu ei olekski nad siia tulnud mööda maanteed — see saan, hobune ja mõisnik —, vaid nagu oleksid nad pigem sealsamas, otse tema silma all loodud ja kohe videvikust esile astunud, niipea kui nad kuju olid võtnud.

Anna viskab ohjad Ulrikale ja läheb Sintramile vastu.

Sintram peatab hobuse.

«Kae, kae,» ütleb ta, «milline õnn minutaolisele viletsale! Armas preili Stjärnhök, lubage, et paigutan oma reisikaaslase teie saani. Tema peab õhtuks Bergasse jõudma, mina aga ruttan koju.»

«Kus see mõisahärra reisikaaslane on?»

Sintram tõmbab jalakoti üles ja näitab Annale meest, kes magab saanipõhjas.

«Ta on pisut vintis,» ütleb ta, «aga mis sellest! Ta magab. Ta on muide tuttav mees, preili Stjärnhök! See on Gösta Berling.»

Anna võpatab.

«Vaadake, ma pean ütlema,» jätkab Sintram, «et see, kes hülgab oma armsama, müüb selle kuradile. Just nõnda sattusin minagi tema küüsi. Muidugi arvatakse, et nii toimitakse õigesti. Loobumine on heast, aga armastus kurjast.»

«Mida mõisaomanik mõtleb? Millest mõisaomanik räägib?» küsis Anna täiesti vapustatuna.

«Mõtlen, et preili Anna poleks tohtinud lasta Gösta Berlingil enda juurest ära sõita.»

«Jumal tahtis seda, härra mõisnik.»

«Jajah, nii see on, loobumine on heast, aga armastus kurjast. Heale jumalale ei meeldi näha inimesi õnnelikkudena. Ta saadab neile hundid järele. Aga kui see polnud nüüd jumal, kes seda tegi, preili Anna? Kas ei võinud see samahästi olla mina, kes kutsus Dovre tundrust * siia oma väikesed hallid voonakesed, et nad noort meest ja noort neidu jälitaksid? Mõtle, kui see olin mina, kes hundid saatis, kuna ma omadest ühte kaotada ei tahtnud! Mõtle, kui see siiski polnud jumal, kes seda tegi!»

«Mõisaomanik ärgu ahvatlegu mind selles asjas

kahtlema,» ütleb Anna nõrga häälega, «sest siis olen ma kadunud.»

«Vaadake nüüd siia,» ütleb Sintram ja kummardub magava Gösta Berlingi kohale, «vaadake ta väikest sõrme! See väike haav ei parane kunagi. Sealt võtsime verd, kui ta lepingule alla kirjutas. Ta on minu oma. Verel on kummaline jõud. Ta on minu oma, üksnes armastus võib teda veel lunastada; kui ta aga minule jääb, siis saab temast midagi haruldast.»

Anna Stjärnhök võitleb ja võitleb, et vabaneda teda vallanud lummusest. See kõik on ju hullumeelsus, hullumeelsus! Mitte keegi ei saa oma hinge kiusajale maha müüa. Ent tal ei ole mingit võimu oma mõtete üle, videvik lasub raskena ta pea kohal, mets on nii pime ja vaikne. Ta ei suuda vabaneda selle hetke õudsest hirmust.

«Arvab ta ehk,» jätkab mõisnik, «et Göstas ei ole enam kuigi palju järel, mida võiks rikkuda? Ärge seda uskuge! On ta talumehi piinanud, on ta vaeseid sõpru petnud, on ta valesti mänginud? On ta, preili Anna, on ta abielus naiste armuke olnud?»

«Arvan, et mõisaomanik on vanakuri ise!»

«Teeme vahetust, preili Anna! Võtke teie Gösta Berling, võtke ta ja abielluge temaga! Jätke ta endale ja andke Berga omadele raha! Ma loovutan ta teile, ja te ju teate, et ta on minu oma. Pidage meeles, et mitte jumal ei olnud see, kes teile tol ööl hundid järele saatis, ja teeme vahetust!»

«Mida tahab patroon vastutasuks?»

Sintram irvitas.

«Mida mina tahan? Oh, mina lepin vähesega. Tahan ainult seda vana naist sealt teie saanist, preili Anna.»

«Saadan, kiusaja!» hüüab Anna. «Tagane minust! Pean ma maha jätma oma vana sõbra, kes mind usaldab? Pean ma jätma ta sinule, et sa saaksid ta hulluks piinata?»

«Kae, kae, kae — rahu, preili Anna! Mõelge selle üle järele! Siin on noor tore mees, ja seal vana kurnatud eit. Ühe neist pean ma endale saama. Kumma neist tahate minule jätta?»

Anna Stjärnhök naeris meeleheitel.

«Kas mõisaomanik arvab, et seisame siin ja vahetame hingi, nagu vahetatakse Broby laadal hobuseid?»

«Just nii, jah. Aga kui preili Anna tahab, siis võime selle ka teisiti korraldada. Pidagem meeles Stjärnhökide au.»

Ning siis hakkab ta valju häälega kutsuma ja hüüdma oma naist, kes istub eespool Anna saanis, ja neiu kirjeldamatuks hirmuks kuulab naine kohe ta sõna, astub saanist välja ja tuleb värisedes ning peljates nende juurde.

«Kas sa näe, kui kuulekas naine!» ütleb Sintram. «Preili Anna ei või midagi parata, et ta tuleb, kui mees teda kutsub. Nüüd tõstan ma Gösta oma saanist välja ja jätan ta siia. Jätan ta a l a t i s e k s, preili Anna. Kes tahab, võib ta üles korjata.»

Ta kummardub, et Göstat üles tõsta, ent siis kallutab Anna end alla tema näo juurde, vaatab talle otse silma ja sisistab nagu vihaleärritatud loom:

«Jumala nimel, sõida koju! Kas sa ei tea, kes istub saalis kiiktoolis ja ootab sind? Tohid sa sel härral oodata lasta?»

See on Annale peaaegu selle päeva õudsete sündmuste haritipuks — näha, kuidas need sõnad sellesse õelasse mehesse mõjuvad. Sintram tõmbab ohjad pihku, keerab ümber ja sõidab kodu poole, hobust silmakirjaks piitsahoopide ja metsikute hüüetega edasi kihutades. Järsust künkast alla käib elukardetav sõit, kuna pikk sädemeterida õhukesel märtsiteel saanijalaste ja kapjade alt üles tuiskab.

Anna Stjärnhök ja Ulrika Dillner seisavad üksi keset teed, aga ei räägi sõnagi. Ulrika väriseb Anna metsikute pilkude all, ja neiul pole midagi öelda sellele vaesele vanakesele, kelle pärast ta on ohverdanud oma armastatu.

Ta oleks tahtnud nutta, märatseda, oleks tahtnud teel väherda ning lund ja liiva oma pea peale puistata.

Enne oli ta tundnud loobumise õndsust, nüüd tundis ta selle valu. Mis tähendab ohverdada oma armastus, võrreldes armastatu hinge ohverdamisega!

Nad sõitsid Bergasse endiselt vaikides, aga kui nad

pärale olid jõudnud ja saaliuks avanes, minestas Anna Stjärnhök esimest ja ainsat korda oma elus. Saalis istusid Sintram ja Gösta Berling ja ajasid rahulikult juttu. Todikandik oli neil juba ees. Nad olid olnud seal juba vähemalt tunni.

Anna Stjärnhök minestas, vana Ulrika aga seisis rahulikult. Küllap tema oli märganud, et lood sellega, kes neid maanteel taga ajas, polnud päris õiged.

Hiljem korraldasid kapten Uggla ja selle abikaasa asja mõisaomanikuga nii, et vana Ulrika võis jääda Bergasse. Sintram nõustus sellega üsna heasüdamlikult. Ta ei tahtvat teda hulluks teha, ütles ta.

Oh, hilisaegade lapsed!

Ma ju ei nõua, et keegi neid vanu lugusid usuks. Need ei või olla midagi muud kui luise ja väljamõeldis. Ent kahetsus, mis kiigub edasi-tagasi südame kohal, kuni see halisema hakkab, nagu halisesid põrandalauad Sintrami saalis kiikuvate toolijalaste all, ent kahtlus, mis heliseb kõrvus, nagu helisesid kurinad Anna Stjärnhökile üksildases metsas — millal muutuvad need luiskeks ja väljamõeldiseks?

Oh, et nad võiksid selleks muutuda!

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

EBBA DOHNA LUGU

Ilus neem Löveni idakaldal, mille ümber libisevad pehmelt lainetades salmed, uhke neem, kus asetseb Borgi mõis — hoidu sellele astumast!

Iialgi pole nähtud Lövenit toredamana kui selle neeme tipust.

Keegi ei või teada, kui ilus ta on, see mu ulmade järv, enne kui ta Borgi neemelt on näinud hommikuudu libisevat üle selle sileda pinna, enne kui ta selle väikese sinise kabineti aknast, kus elab nii palju mälestusi, on näinud teda peegeldavat kahvatupunast päikeseloojangut.

Kuid siiski ütlen ma sulle: ära mine sinna!

Sest võib-olla valdab sind soov jääda selle vana härrasmõisa murest rasketesse saalidesse, võib-olla omandad sa selle ilusa maatüki, ja kui sa oled noor, rikas ja õnnelik, asutad sa noore abikaasaga seal ülal oma kodu, nii nagu paljud teised.

Ei, on parem, kui sa seda ilusat neeme ei näe, sest Borgis ei saa olla õnne. Tea, et kui rikas, kui õnnelik sa ka iganes oled, kes sa sinna asud, — need vanad pisaraist imbunud põrandad jooksid peagi ka sinu pisaraid, ja seinad, mis võiksid kajastada nii paljusid kaebehalinaid, koguksid kokku sinugi ohked.

Selle ilusa mõisa kohal hõljub karm saatus. Näib, nagu oleks sinna õnnetus maha maetud, kuid ei leia hauas rahu, vaid tõuseb sealt alatasa üles, et hirmutada elavaid. Kui mina oleksin Borgi peremees, siis otsiksin maapinna läbi, niihästi kuusepargi kivise pinna, elamu keldripõranda kui ka põldude viljaka mulla, kuni leiaksin selle nõia ussidest puretud laiba ja sängitaksin ta pühitsetud mulda Svartsjö kalmistul. Ja matusel poleks ma kokkuhoidlik kellalööjale makstes, vaid kellad tema kohal peaksid helisema kaua ja valjusti, ning pastorile ja köstrile saadaksin ma rikkalikke kinke, et nad kahekordse jõuga, kõnede ja lauludega pühitseksid ta igavesele puhkusele.

Või kui see ei aitaks, laseksin tulel tormisel ööl läheneda neile länguvajunud puuseintele ja nad hävitada, nii et see õnnetusekodu ei ahvatleks sinna elama enam ühtegi inimest. Siis ei astuks enam keegi sellesse neetud paika, ainult kirikutorni mustad hakid ehitaksid uue pesa suurde korstnamüüri, mis kerkib nõgisena ja jubedana mahajäetud ahervaremest.

Siiski oleksin ma üsna kindlasti nukker, kui näeksin leeke katusel kokku löövat, kui paks suits, punetades tulekumast ja olles täis sädemeid, vanast krahvimõisast üle rulluks. Praksumises ja kohinas arvaksin end kuulvat kodutute kaebeid, leekide sinetavais tippudes aga nägevat hõljumas vaime, keda nende rahus on häiritud. Mõtleksin sellele, kuidas mure kaunistab, kuidas õnnetus ehib, ja nutaksin, nagu oleks hävingule mõistetud vanade jumalate tempel.

Siiski, vakka, sina, kes sa kraaksud õnnetustest! Veel

hiilgab Borg neeme tipul, kaitstuna oma vägevate kuuskede pargist, ja lumised väljad selle ees helgivad märtsipäikese eredas valguses, veel kostab tema seinte vahelt rõõmsa krahvinna Elisabeti lõbusat naeru.

Pühapäeviti käib ta Svartsjö kirikus, mis asetseb Borgi lähedal, ja kogub seal väikese lõunaseltskonna. Tulla tavatsevad kohtuniku omad Munkerudist, kapteni omad Bergast, abiõpetaja omad ja õel Sintram. Ja kui Gösta Berling peaks olema Svartsjösse tulnud, matkates üle Löveni jää, siis kutsub ta temagi. Miks ei peaks ta Gösta Berlingit kutsuma?

Ta muidugi ei tea, et kumu juba sosistab, nagu käiks Gösta nii sageli idakaldal ainult seepärast, et kohata krahvinnat. Võib-olla tuleb ta ka selleks, et Sintrami juures purjutada ja kaarte mängida, aga sellest palju ei küsita, sest kõik teavad, et tal on rauast keha, iseasi on aga tema südamega. Paraku pole kedagi, kes usuks, et Gösta võib näha paari säravaid silmi ja heledaid juukseid, mis kiharduvad valge lauba ümber, ilma et ta ei armuks.

Noor krahvinna on tema vastu hea. Selles pole midagi erilist, sest hea on ta kõikide vastu. Ta võtab kaltsudes kerjuslapsi oma põlvele istuma, ja kui ta maanteel mööda sõidab mõnest vaesest vanakesest, laseb ta kutsaril peatuda ja võtab vaese jalakäija oma saani.

Gösta istub sageli väikeses sinises kabinetis, kust avaneb suurepärane vaade üle järve, ja loeb talle luuletusi. Selles ei või olla midagi halba. Ta ei unusta, et daam on krahvinna ja tema ise kodutu seikleja, ja tal on meeldiv suhelda kellegagi, kes on talle lugupeetud ja püha. Ta võib ju niisama hästi mõelda, et armub krahvinnasse, nagu sellesse Saaba kuningannasse, kelle kuju kaunistab koori äärt Svartsjö kirikus.

Ta tahab ainult, et ta tohiks teda teenida, nagu paaž teenib oma kõrget käskijannat, et ta võiks kinni köita tema uiske, hoida tema lõngapasmast, juhtida tema kelku. Armastusest nende vahel ei või olla juttugi, tema aga on õige mees leidma oma õnne süütust romantilisest unelusest.

Noor krahv on vaikne ja tõsine, ja Gösta sädelevalt rõõmus. Ta on täpselt säärane kaaslane, millist noor

krahvinna endale soovib. Mitte keegi, kes krahvinnat näeb, ei mõtle, et ta kannab endas keelatud armastust. Ta mõtleb tantsule, tantsule ja lõbule. Ta tahaks, et maa oleks üsna tasane, ilma kivideta, ilma mägede ja järvedeta, nii et kõikjalt võiks tantsides läbi pääseda. Kätkist hauani tahaks ta tantsida oma väikestes õhukeste taldadega siidkingades.

Ent kumu pole noorte naiste vastu kuigi armuline.

Kui krahvinna võõrad tulevad Borgi lõunastama, on härradel kombeks minna pärast sööki krahvi tuppa, et magada ja suitsetada, vanad daamid vajuvad salongi tugitoolidesse ja nõjatavad oma auväärsed pead vastu nende kõrget korju, krahvinna ja Anna Stjärnhök aga lähevad sinisesse kabinetti ja vahetavad lõputuid saladusi.

Pühapäeval pärast seda, kui Anna Stjärnhök viis Ulrika Dillneri tagasi Bergasse, istuvad nad jällegi seal.

Keegi maa peal pole õnnetum kui see noor tütarlaps. Kogu ta reipus on kadunud, kadunud samuti too rõõmus trots, millega ta pani vastu kõigele ja kõigile, kes tahtsid talle liiga lähedale tulla.

Kõik, mis talle koduteel juhtus, vajus tagasi teadvuse eest varjatud hämarusse, kust see esile manati: tal pole sellest enam ainsatki selget muljet.

Ometi on midagi, mis mürgitab ta hinge.

«Kui see siiski polnud jumal, kes seda tegi,» tavatseb ta endamisi sosistada, «kui see polnud jumal, kes saatis hundid?»

Ta ihkab märki, ta ihkab imet. Ta uurib taevast ja maad. Aga ta ei näe pilvest välja sirutuvat ühtki sõrme, mis näitaks talle teed. Mingeid udu- ega valgusesambaid ei käi tema eel.

Istudes nüüd krahvinna vastas väikeses sinises kabinetis, langevad ta pilgud pisikesele sinilillekimbule, mida krahvinna oma valges käes hoiab. Nagu välk läbib teda teadmine, kus need lilled on kasvanud, kes need on noppinud.

Tal ei tarvitse küsida. Kus mujal kogu ümbruskonnas kasvab sinililli juba aprilli algul kui mitte Ekeby kasesalus kaldakünkal?

Ta vaatab üksisilmi väikestele sinistele tähtedele, neile õnnelikele, mille pärast on kõigi süda, neile väikestele prohvetitele, kes ise ilusatena on ümbritsetud kõige selle ilusa hiilgusest, mida nad ennustavad, kõigest kaunist, mis on veel tulemas. Ja nõnda istudes ning lilli silmitsedes koguneb ta hinge viha, kõmisev kui kõu, tappev kui välk. «Millise õigusega kannab krahvinna Dohna seda sinilillekimpu, mis on nopitud Ekeby kaldateelt?» mõtleb ta.

Kõik nad on kiusajad. Sintram, krahvinna — kõik inimesed tahavad Gösta Berlingit ahvatleda sellele, mis on halb, tema aga kaitseb teda, kaitseb teda kõigi vastu. Kuigi see peaks maksma tema südame vere — ta teeb seda.

Ta mõtleb, et ta peab nägema, kuidas need lilled krahvinna käest ära kistakse, maha visatakse, jalgade alla tallatakse ja puruks muljutakse, enne kui ta väikesest sinisest kabinetist väljub.

Ta mõtleb seda ja alustab võitlust väikeste siniste tähtede vastu. Väljas saalis nõjatavad vanad daamid oma auväärsed pead toolikorjule ega aima midagi, härrad krahvitoas popsutavad rahulikult piipu, kõikjal valitseb rahu; ainult väikeses sinises kabinetis raevutseb meeleheitlik võitlus.

Kui hästi teevad need, kes hoiavad oma käed eemal mõõgast, need, kes oskavad vaikides oodata, oma südant rahustada ja lasta jumalal juhtida! Alati eksib rahutu süda. Alati teeb halb halva halvemaks.

Anna Stjärnhök aga arvab, et nüüd viimaks on ta pilvedes sõrme näinud.

«Anna,» ütleb krahvinna, «jutusta midagi.»

«Mida siis?»

«Oh,» ütleb krahvinna ja paitab oma valge käega lillekimpu. «Tead sa midagi armastusest, midagi armastamisest?»

«Ei, armastusest ei tea ma midagi.»

«Mis sa räägid! Kas pole siis siin koht, mida hüütakse Ekebyks, koht, kus elab palju kavalere?»

«Siiski,» ütleb Anna, «siin on koht, mida hüütakse Ekebyks, ja seal elavad mehed, kes imevad maa mahla, kes teevad meid sobimatuks tõsiseks tööks, kes rikuvad

meie kasvavat noorsugu ja viivad eksiteele meie andekaid inimesi. Tahad sa kuulda neist, tahad sa kuulda nende armulugusid?»

«Tahan. Mulle meeldivad kavalerid.»

Siis räägib Anna Stjärnhök, räägib lühikestes värssides, nagu vana lauluraamat, sest ta on lämbumas tormlevaist tundeist. Varjatud kirg väriseb igas tema sõnas, ja krahvinna peab teda kuulama hirmunult ja uudishimulikult ühtlasi.

«Mis on kavaleri armastus, mis kavaleri truudus? Üks armsam täna, teine homme, üks idas, teine läänes. Miski pole talle liiga kõrge, miski liiga madal: ühel päeval krahvitütar, teisel kerjustüdruk. Miski maailmas pole nii mahukas kui tema süda. Kui õnnetu, õnnetu on see, kes armastab kavaleri! Ta peab teda otsima, kui ta lebab joobnuna kraavipervel. Ta peab vaikselt pealt vaatama, kui ta laostab mängulauas tema laste kodu. Ta peab taluma, et ta lipitseb võõraste naiste ümber. Oh, Elisabet, kui kavaler ausat naist tantsima palub, peaks see naine talle eitavalt vastama; kui ta kingib talle lillekimbu, siis peaks ta need lilled maha viskama ja puruks tallama; kui ta teda armastab, peaks ta pigemini surema kui temaga abielluma. Kavaleride hulgas oli üks, kes oli ametist tagandatud pastor. See mees kaotas joomise pärast oma ametikuue. Ta oli kirikus purjus. Ta jõi ära armulauaviina. Oled sa temast kuulnud?»

«Ei.»

«Kohe pärast seda, kui ta ametist vallandati, eksles ta kerjusena mööda maad ringi. Ta jõi nagu hullumeelne. Ta võis varastada, et aga viina saada.»

«Mis ta nimi on?»

«Teda pole enam Ekebys. — — — Ekeby majoriproua hoolitses ta eest, andis talle rõivad selga ja palus sinu ämma, krahvinna Dohnat, et see võtaks ta õpetajaks sinu mehele, noorele krahv Henrikule.»

«Ametist tagandatud pastori!»

«Oh, ta oli noor, tugev mees ja tal oli palju teadmisi. Temast polnud midagi karta, kui ta ainult ei joonud. Krahvinna Märta ei olnud kitsarinnaline. Talle tegi nalja praosti ja abiõpetajat õrritada. Siiski keelas ta

kõigil õpetaja minevikust oma lastele rääkida, muidu oleks poeg õpetaja vastu lugupidamise kaotanud ja tütar poleks võinud teda taluda, sest krahvinna tütar oli pühak.

Nii tuli ta siis siia Borgi. Ta jäi kohe uksel peatuma, istus ainult tooliäärele, vaikis lauas, ja kui siia mõni võõras tuli, põgenes ta välja parki.

Aga seal väljas üksildastel teedel kohtas ta sageli noort Ebba Dohnat. Viimane polnud neid tütarlapsi, kes armastavad kärarikkaid pidusid, mis kõmisesid Borgi saalides sestsaadik, kui krahvinna oli leseks jäänud. Tema polnud neid, kes saadavad maailma trotsivaid pilke. Ta oli nii leebe, nii arglik. Veel siiski, kui ta sai seitsmeteistkümneaastaseks, oli ta tasane nagu laps, ent ta oli väga ilus oma pruunide silmade ja õrnalt punaste põskedega. Ta habras, sale keha hoidus kergelt ettepoole. Ta ahtake käsi puges sinu omasse argliku survega. Ta väike suu oli vaikseim ja tõsiseim kõikidest suudest. Ning ta hääl, ta mahe, õrn hääl, mis lausus sõnu nii pikkamisi ja hästi, ei kõlanud aga kunagi nooruslikult värskena ega nooruslikult soojana, vaid viivitades ja tuhmilt nagu väsinud muusiku lõppakord!

Tema ei olnud niisugune nagu teised. Tema jalad puudutasid maapinda nii kergelt, nii tasa, nagu oleks ta siin ilmas olnud vaid arglik põgeneja. Tema silmalaud olid langetatud, et välismaailm ei häiriks teda ülevate seesmiste nägemuste vaatlemisel. Ta hing oli maapealsest eemale pöördunud juba siis, kui ta oli alles laps.

Kui ta oli väike, jutustas vanaema talle muinasjutte, ja ühel õhtul istusid nad kahekesi koldetule eés, aga muinasjutud olid lõppenud. Carsus ja Moderus, Lunkentus ja Ilus Melusina olid surnuist tõusnud ja elanud. Nagu koldetule leegid olid nad vallatlenud elus ja hiilguses, kuid nüüd lebasid sangarid lööduina ja ilusad printsessid olid muutunud söeks, kuni järgmine koldetuli nad uuesti äratas. Aga ikka veel puhkas väike tütarlapsekäsi vanakese seelikul, silitades hiljukesi siidi, seda lõbusat riiet, mis vidistas väikese linnu kombel. Ja see silitus oli tema palve, sest ta oli laps, kes ei palu kunagi sõnadega.

Siis hakkas vanake talle üsna vaikselt jutustama väikesest lapsest Juudamaal, väikesest lapsest, kes sündis, et saada suureks kuningaks. Kui ta sündis, täitsid inglid maailma oma kiituslauludega. Idamaa kuningad tulid, juhituna taevatähest, ja kinkisid talle kulda ja viirukit, ja vanad mehed ja naised ennustasid talle hiilgust ja vägevust. See laps kasvas ilusamaks ja targemaks kui kõik teised lapsed. Juba siis, kui ta oli kaheteistkümneaastane, olid tema teadmised suuremad ülempreestrite ja kirjatundjate omast.

Ja vanake jutustas talle ilusaimast, mida maailm on näinud — selle lapse elust siis, kui ta elas inimeste hulgas, nende kurjade inimeste hulgas, kes ei tahtnud teda tunnistada oma kuningaks.

Ta jutustas talle, kuidas lapsest sai mees, ent ikka veel hiilgasid imed tema ümber.

Kõik maa peal teenisid ja armastasid teda, välja arvatud inimesed. Kalad lasksid end tema võrku püüda, leib täitis ta korvid, vesi muutus viinaks, kui tema seda soovis.

Inimesed aga ei andnud sellele suurele kuningale mingit kuldkrooni ega säravat trooni. Samuti polnud ta ümber kummardavaid õukondlasi. Nad lasksid teda endi hulgas käia nagu kerjust.

Siiski oli ta neile nii hea, see suur kuningas. Ta ravis nende haigeid, andis pimedaile tagasi nägemise ja äratas ellu surnuid.

«Aga inimesed ei tahtnud seda head kuningat oma käskijaks,» ütles vanake.

«Nad saatsid oma sõjasulased tema vastu ja võtsid ta vangi, nad ehtisid ta pilkeks krooniga ja valitsuskepiga, andsid talle selga siidmantli ja sundisid teda rasket risti kandes hukkamiskohale minema. Oo, mu laps, hea kuningas armastas kõrgeid mägesid. Öösiti läks ta sageli üles mägedele, et rääkida taeva elanikega, ja päeval meeldis tal istuda mäenõlvul ja kõnelda kuulavaile inimestele. Aga nüüd viisid nad ta üles mäele, et teda risti lüüa. Nad lõid naelad tema kätest ja jalgadest läbi ja tõmbasid hea kuninga ristile, nagu oleks ta olnud röövel ja kurjategija.

Ja inimesed naersid ja pilkasid teda. Ainult ta ema ja

sõbrad nutsid, et ta pidi surema, enne kui temast oli saanud kuningas.

Oo, kuidas surnud esemed ta surma puhul leinasid! Päike kaotas oma sära ja mäed vabisesid, eesriie templis kärises ja hauad avanesid surnuile, et need väljuksid ja näitaksid oma leina.»

Siis pani väetike oma pea vanaema sülle ja nuuksus südantlõhestavalt.

«Ära nuta, lapsuke! Hea kuningas tõusis hauast ja läks üles taeva oma isa juurde.»

«Vanaema,» nuuksus väetike, «kas ta siis kunagi mingit riiki ei saanud?»

«Ta istub taevas jumala paremal käel!»

Aga see ei lohutanud last. Ta nuttis nii abitult ja pidurdamatult, nagu laps võib üldse nutta.

«Miks olid nad nii õelad tema vastu? Kuidas tohtisid nad tema vastu nii õelad olla?»

Vanake hakkas peaaegu kartma selle ülivõimsa mure pärast.

«Ütle, vanaema, ütle, et sa ei rääkinud õigust! Ütle, et see ei lõppenud nii! Ütle, et nad polnud nii õelad hea kuninga vastu! Ütle, et ta sai kuningriigi maa peal!»

Ta heitis käsivarred vanakese ümber ja palus üha voolavail pisarail.

«Laps, laps,» ütles siis vanaema talle lohutuseks, «on neid, kes usuvad, et ta taas tuleb. Siis heidab ta maa oma võimu alla ja valitseb seda. Ja siis saab meie ilusast maast uhke kuningriik. See kestab tuhat aastat. Siis muutuvad tigedad loomad headeks: väikesed lapsed mängivad rästikupesade juures, ja karud ja lehmad söövad üheskoos. Keegi ei kahjusta ega hävita enam teist; piigid koolutatakse vikateiks ja mõõgad sepistatakse atradeks. Ja kõik on mäng ja rõõm, sest maailm on siis heade päralt.»

Siis selgines väikese nägu pisarate all.

«Kas saab siis hea kuningas trooni, vanaema?»

«Kuldtrooni.»

«Ja teenrid, õukondlased ja kuldse krooni?»

«Need ta saab.»

«Tuleb ta varsti, vanaema?»

«Keegi ei tea, millal ta tuleb.»

«Kas tohin siis istuda järil tema jalgade juures?»

«Tohid!»

«Vanaema, ma olen nii rõõmus,» ütles laps.

Õhtust õhtusse paljude talvede jooksul istusid nad mõlemad koldetule juures ja rääkisid heast kuningast ja tema riigist. Väike upeles tuhandeaastasest riigist nii ööl kui päeval. Ta ei väsinud kunagi ehtimast seda kõige kauniga, mis ta suutis välja mõelda.

Nii on see paljude vaiksete lastega, kes meid ümbritsevad; nad kannavad endas salajast unistust, mida nad ei söanda nimetada. Nii paljudegi pehmete juuste all elab imelisi mõtteid, pruunid hellad silmad langetatud laugude all näevad kummalisi asju, nii mõnelgi ilusal neitsil on taevas oma peig. Nii mõnigi jumekas põsk tahab võida hea kuninga jalgu salviga ja kuivatada neid oma juustega.

Ebba Dohna ei julgenud sellest kellelegi lausuda, aga alates sellest õhtust elas ta vaid issanda tuhandeaastasele riigile ja selle saabumise ootusele.

Kui ehapuna lõi lahti lääne värava, siis mõtles ta, kas ei astu sellest välja kuningas, hiilates leebes säras ja saadetuna miljonite inglite leerist, kas ei möödu ta temast ega luba, et ta puudutaks tema rüü palistust.

Ta mõtles meelsasti ka vagadest naistest, kes olid riputanud loori oma näo ette ega tõstnud iial silmi maast, vaid sulgusid hallide kloostrite rahusse, väikeste kongide pimedusse, et näha alati neid hiilgavaid ilmutusi, mis astuvad esile hinge öist.

Sellisena oli ta kasvanud, selline oli ta siis, kui ta kohtas uut õpetajat pargi üksildastel teedel.

Ma ei taha sellest õpetajast öelda rohkem halba, kui ma pean. Tahan uskuda, et ta armastas seda last, kes valis ta peagi oma saatjaks üksildastel rännakutel. Usun, et ta hing sai taas tiivad, kui ta kõndis selle vaikse tütarlapse kõrval, kes polnud usaldanud end iialgi ühelegi teisele. Arvan, et tema isegi tundis end lapsena, heana, vagana, vooruslikuna.

Aga kui ta nüüd armastas seda last, miks ei mõelnud ta siis, et ta ei või anda talle halvemat kinki kui oma armastus? Tema, üks selle maailma hüljatuid — mida tahtis, mida mõtles ta, kõndides krahvitütre kõrval?

Mida mõtles see ametist tagandatud pastor, kui neiu usaldas talle oma vagad unelmad? Mida tahtis ta, tema, kes ta oli olnud joomar ja kakleja ning juhuse saabudes selleks jälle pidi saama, — mida tahtis ta, kõndides tütarlapse kõrval, kes käis ja uneles taevasest peiust? Miks ei põgenenud ta temast kaugele, kaugele eemale? Kas poleks olnud talle parem, kui ta kerjates ja varastades oleks ekselnud mööda maad, selle asemel et käia siin vaikseil okaspuuteedel ja saada jällegi heaks, vagaks, vooruslikuks, kuna see ometi ei võinud teha olematuks seda elu, mida ta oli elanud enne, ja kuna polnud võimalik vältida, et Ebba Dohna hakkab teda armastama?

Ärge arvake, et ta nägi välja viletsa, hallkahvatute põskede ja punaste silmadega joomarina! Ta oli veel ikka tore mees, ilus ning murdumata hingelt ja ihult. Tal on kuninga rüht ja raudne keha, mida ei hävita metsikuimgi elu.»

«Elab ta veel?» küsis krahvinna.

«Oh ei, ta on nüüd muidugi surnud. Sellest kõigest on möödunud nii palju aega.»

Miski Anna Stjärnhökis hakkab värisema, kui ta taipab, mida ta teeb. Ta hakkab mõtlema, et ta ei ütle iialgi krahvinnale, kes on see mees, kellest ta räägib, vaid et ta jätab ta uskuma, nagu oleks see mees surnud.

«Tol ajal oli ta veel noor,» — nii alustab ta taas oma jutustust. «Rõõm selle üle, et ta elas, süttis temas uuesti. Tal oli annet kauniteks sõnadeks ja kuum, kergesti vaimustuv süda.

Saabus õhtu, mil ta rääkis Ebba Dohnaga armastusest. Neiu ei vastanud, ta vaid ütles mehele seda, mis vanaema oli talveõhtuil jutustanud, ja kirjeldas oma unelmate maad. Siis võttis neiu temalt teatava lubaduse. Ta laskis tal vanduda, et temast saab jumalasõnakuulutaja, üks neid, kes peavad valmistama issandale teed, kiirendades tema saabumist.

Mida pidi mees tegema? Ta oli ametist tagandatud pastor ja ükski tee polnud talle nii suletud kui see, mida neiu tahtis teda käima panna. Aga ta ei julgenud öelda talle tõtt. Tal ei olnud südant kurvastada seda hella last, keda ta armastas. Ta lubas kõik, mis see tahtis.

Pärast seda ei vajanud nad enam palju sõnu. Oli

selge, et neiust kord tema abikaasa pidi saama. See ei olnud aga armastus suudluste ja kallistustega. Ta söandas vaevalt Ebbale läheneda. Neiu oli tundlik nagu õrn lill, aga ta pruunid silmad tõusid aeg-ajalt maast, et otsida tema omi. Kuupaisteseil õhtuil, kui nad istusid rõdul, liibus neiu tema vastu, ja siis suudles õpetaja ta juukseid, ilma et neiu seda oleks märganud.

Aga sa mõistad — ta süü seisis selles, et ta unustas niihästi oma mineviku kui ka tuleviku. Et ta oli vaene ja tähtsusetu, selle võis ta ju unustada, aga ta oleks pidanud alati teadma, et kord saabub päev, mil Ebba südames armastus tõuseb armastuse vastu, maa taeva vastu, ja mil tütarlaps on sunnitud valima tema ja tuhandeaastase riigi hiilgava valitseja vahel. Ja Ebba polnud neid, kes oleks suutnud taluda niisugust heitlust.

Möödusid suvi, sügis, talv. Kui saabus kevad ja sulas jää, haigestus Ebba Dohna. Orgudes oli suur sula, mägedes tulv, järved olid ebakindlad, teed läbipääsematud niihästi saanile kui ka vankrile.

Siis tahtis krahvinna Dohna Karlstadist arsti lasta tuua. Lähemal polnud ühtki arsti. Aga ta käskis asjata. Ei palvete ega ähvardustega suutnud ta ühtegi teenijat sõitma sundida. Ta põlvitas kutsari ees, aga see keeldus. Murest oma tütre pärast tulid talle krambid ja hüsteeriahood. Ta oli metsik niihästi mures kui rõõmus, see krahvinna Märta.

Ebba Dohna lebas kopsupõletikus, ta elu oli ohus, aga arsti ei saadud tuua.

Siis sõitis koduõpetaja Karlstadi. Sõita niisuguse teega tähendas mängida eluga, tema aga sõitis. Reis läks üle nõtkuva jää ja kaelamurdvalt libedate kinkude; kord pidi ta hobusele jäässe astmeid raiuma, kord teda tee sügavast savist välja kiskuma. Räägiti, et arst keeldunud talle järgnemast, tema aga, püstol käes, sundinud teda kaasa sõitma.

Kui ta tagasi jõudis, oli krahvinna valmis tema jalge ette viskuma. «Võtke kõik!» ütles ta. «Öelge, mida te soovite, mida nõuate — minu tütart, minu vara, minu raha?»

«Teie tütart,» vastas koduõpetaja.»

Anna Stjärnhök vaikib korraga.

«Noh, ja siis, mis siis?» küsib krahvinna Elisabet.

«Nüüd olgu küllalt,» vastab Anna, sest ta on neid vaeseid inimesi, kes elavad kõhkluse hirmus ja ahastuses. Ta on teinud seda juba kogu nädala. Ta ei tea, mida ta tahab. See, mis tundub talle ühel hetkel õigena, on teisel muutunud vääraks. Nüüd soovib ta, et ta poleks seda lugu iialgi alustanud.

«Hakkan arvama, et sa tahad mind narrida, Anna. Kas sa siis aru ei saa, et ma p e a n selle loo lõppu kuulma?»

«Pole ju enam palju jutustada. — Võitluse hetk noorele Ebba Dohnale oli saabunud. Armastus tõusis armastuse, maa taeva vastu.

Krahvinna Märta jutustas talle sellest imetlusväärsest teekonnast, mille noormees tema pärast ette oli võtnud, ja ütles talle, et tasuks selle eest on ta kinkinud noormehele tema käe.

Noor preili Ebba oli siis juba niipalju paranenud, et ta rõivastunult sohval lebas. Ta oli väsinud, kahvatu ja veelgi vaiksem kui harilikult.

Kuuldes neid sõnu, tõstis ta oma pruunid silmad etteheitvalt ema poole üles ja ütles talle:

«Mamma, oled sa andnud mu ametist tagandatud pastorile, mehele, kes on kaotanud oma õiguse olla jumala sulane, mehele, kes on olnud varas, kerjus?»

«Aga, laps, kes ütles sulle seda? Arvasin, et sina sellest midagi ei tea.»

«Ma sain seda teada. Kuulsin, kuidas sinu külalised temast rääkisid, samal päeval, kui ma haigestusin.»

«Kuid, laps, mõtle, et ta päästis sinu elu!»

«Mõtlen sellele, et ta mind pettis. Ta oleks pidanud mulle ütlema, kes ta on.»

«Ta ütleb, et sa armastad teda.»

«Ma tegin seda. Ma ei saa armastada meest, kes on mind petnud.»

«Mis kombel ta sind pettis?»

«Sellest ei saa mamma aru.»

Ta ei tahtnud rääkida emale oma unelmaist tuhandeaastasest riigist, mida tema armastatu oleks tal teostada aidanud.

«Ebba,» ütles krahvinna, «kui sa teda armastad, ei tohi sa küsida, kes ta on olnud, vaid pead temaga abielluma. Krahvinna Dohna mees saab küllalt rikkaks ja võimsaks, et temale andestataks ta nooruse patud.»

«Ma ei hooli ta nooruse pattudest, mamma, aga ma ei saa temaga abielluda sellepärast, et temast ei või kunagi saada seda, kellena mina oleksin tahtnud teda näha.»

«Ebba, pea meeles, et ma andsin talle oma sõna!»

Tütarlaps muutus surnukahvatuks.

«Mamma, ütlen sulle, et kui sa mu temale mehele paned, siis lahutad mu jumalast.»

«Olen otsustanud sind õnnelikuks teha,» ütles krahvinna. «Olen kindel, et sa selle mehega õnnelikuks saad. Sul ju ongi juba õnnestunud teha temast pühak. Olen otsustanud tähele panemata jätta seisusevahed, unustada, et ta on vaene ja põlatud, ja anda sulle võimalus teda jalule aidata. Tunnen, et teen seda, mis on õige. Sa tead, et ma vihkan kõiki vanu eelarvamusi.»

Aga kõike seda ütleb ta ainult sellepärast, et ta ei talu, et keegi tema tahtele vastu hakkab. Võib ka olla, et ta seda mõtles, mida ütles. Krahvinna Märtat pole kerge mõista.

Noor tütarlaps lebas veel tüki aega sohval, kui krahvinna oli tema juurest lahkunud. Ta võitles oma võitlust. Maa tõusis taeva vastu, armastus armastuse vastu, ent võitis tema lapsepõlve armastatu. Seal, kus ta lebas — just siin sellel sohval —, nägi ta läänetaevast lõõskavat suurepärases loojangusäras. Ta mõtles, et see on tervitus healt kuningalt, ja kuna tal elavana poleks olnud jõudu talle truuks jääda, otsustas ta surra. Ta ei saanud teisiti toimida, sest ta ema tahtis, et ta kuuluks sellele, kellest ei võinud saada hea kuninga sulast.

Ta läks akna juurde, avas selle ja laskis videviku külmal rõskel õhul oma vaese nõrga keha üdini läbi jahutada.

Tal oli kerge surma kutsuda. Oli kindel, et kui haigus tuleb tagasi, sureb ta. Ja haigus algas uuesti.

Peale minu ei tea keegi, et ta otsis surma, Elisabet. Mina leidsin ta akna juurest. Mina kuulsin tema palavikufantaasiaid. Ta ise tahtis, et ma tema viimseil päevil tema juures oleksin.

Mina olin see, kes nägi teda surevat, kes nägi, kuidas ta ühel õhtutunnil sirutas käed lõõskava läänetaeva poole ja suri naeratades, nagu oleks ta näinud kedagi päikeseloojangu särast välja tulevat ja talle vastu astuvat. Samuti olin mina see, kes pidi viima ta viimse tervituse sellele, keda ta oli armastanud. Pidin sellelt mehelt andestust paluma, et ta ei võinud tema naiseks saada. Hea kuningas ei lubanud seda.

Aga ma ei julgenud sellele mehele öelda, et tema oli Ebba mõrvar. Ma ei julgenud tema õlgadele panna sellise piina koormat. Ja siiski, kas tema, kes vale abil võitis endale tütarlapse armastuse, — kas ta polnud tema mõrvar? Kas ei olnud ta seda, Elisabet?»

Krahvinna Dohna on juba ammugi lakanud hellitamast siniseid lilli. Nüüd tõuseb ta, ja lillekimp kukub põrandale.

«Anna, sa teed minuga ikka veel nalja. Sa ütled, et see lugu on vana ja et see mees on ammugi surnud. Aga ma ju tean, et sellest on vaevalt viis aastat, kui Ebba Dohna suri, ja sa räägid, et sina ise oled kõik selle kaasa elanud. Sa ei ole vana. Ütle mulle nüüd, kes on see mees!»

Anna Stjärnhök hakkab naerma.

«Sa ju ise tahtsid lugu armastusest. Nüüd siis said niisuguse, mis pani su nutma ja tegi su rahutuks.»

«Tahad sa öelda, et sa luiskasid?»

«Kõik ainult vale ja väljamõeldis, algusest lõpuni!»

«Sa oled õel, Anna!»

«Võib-olla küll. Ma ei ole ka liiga õnnelik, võin sulle öelda. — Kuid prouad on ärganud, ja härrad tulevad saali. Läki sinna!»

Lävel peatab teda Gösta Berling, kes tuleb noori daame otsima.

«Teil peab olema minuga pisut kannatust,» ütleb ta naerdes. «Piinan teid vaid kümme minutit, aga te peate kuulama värsse.»

Ta jutustab neile, et sel ööl olevat ta näinud nii elavat und nagu harva kunagi; ta näinud, et ta kirjutanud värsse. Tema, keda rahvas «poeediks» kutsub, kuigi ta seni säärast hüüdnime täiesti süütult olevat pidanud kandma, tõusnud siis keset ööd üles ja hakanud pooleldi magades, pooleldi ärkvel kirjutama. Hommikul

leidnud ta oma kirjutuslaualt terve poeemi. Kunagi polevat ta võinud endast midagi niisugust arvata. Nüüd pidavat daamid seda kuulama.

Nüüd tõuseb kuu, on päeva kauneim tund,
ja täis ta helendust nii õrna, mahedat
on kogu aed — väänkasvudes veranda
ja triibulised punaliiliad,
kel uhkeid kroonisid on raske kanda.
Ses vaikuses, kui kogu ilm näeb und,
koos kivitrepil istusime õues
me laulu kuulates, mis ikka ärkab põues
siis, kui on jõudnud päeva kauneim tund.

Reseeda õrnalt lõhnas läbi öö
ja üle kastes helendava muru
öövarje langes süngest tihnikust.
Nii jätab vaimgi sünge maise kuru
ja ihkab valgust, siniavarust.
Kui üleval on hämar tähevöö,
siis vägisi me mõtted kaugustesse kaovad.
Nii salapäraselt me ümber varjud vaovad,
nii nukralt-raskeid lõhnu täis on öö.

Veel viimast lehte kandis roniroos.
Tuul oli vait, kui seegi põrmu vajus.
Kui nõnda ometi ka meile saabuks surm!
Nii kaduda kui hääl, mis kaugel hajus,
nii närtsida kui sügisene nurm.
Ah, rahutus on inimese loos,
meid elu otsa painab maitsmistarve.
Kui hea, kui vaikselt saabuks lõpuarve
nii nagu närbund lehti poetab roos.

Meist mööda libises nahkhiire tiib
ja jälgides ta lendu püsitut
meis virgus jällegi üks painav mõte,
üks küsimus, nii tihti küsitud.
«Kui maistel aasadel kord lõpeb meie tõte,
kus on see koht siis, kuhu tee meid viib?»
Kuid vastamas ei ole ühtki hinge
ja rahutult teeb pimeduses ringe
meist mööda libisev nahkhiire tiib.

Ma ümber armsama käe kaitsvalt laotasin.
Mu õlal pea, ta vaikselt lausus siis:
«Ah, ära usu sa, et surm võiks lahku viia
neid, keda elu kokku viis.
Kui suren ma, mu hing jääb igavesti siia!»
Neist sõnadest ma rahu kaotasin.

Mu südant täitis ahastus ja mure.
«Ta ju ei lahku veel? Ta nõnda pea ei sure?»
Ja tema juustele ma huuled vaotasin.

On aastaid möödunud, kuid ikka painab hinge
see mälestus mul värske jõuga veel,
kui kuud ma kerkimas näen taevaranda
ja meenub uuesti väänkasvudes veranda
ja nukrad suudlused sel vaikse aiateel.
Oh rusuv mälestus! Oh piina jäädav pinge!
Sa viibid alati mu lähedal, ma tean.
Ma igavesti kannatama pean,
et köitsin endaga nii süütu, puhta hinge.

«Gösta,» ütleb Anna naljatleval toonil, samal ajal kui ahastus ta kõri kinni nöörib, «räägitakse, et sa oled läbi elanud rohkem poeeme, kui on neid kirjutanud need, kes pole kogu oma eluajal muud teinudki; sa pead teadma, et kõige paremini teed sa siis, kui luuletad omamoodi. See seal on öötöö, tead sa!»

«Sa ei ole just leebe.»

«Tulla ja meile ette lugeda sääraseid värsse surmast ja viletsusest! Et sul häbi pole!»

Gösta ei kuula teda enam. Ta silmad on suunatud noorele krahvinnale. See istub täiesti kangena, liikumatult nagu kuju. Gösta arvab, et krahvinna minestab.

Kuid lõpmata raskelt tuleb üks sõna üle krahvinna huulte.

«Minge!» ütleb ta.

«Kes peab minema? Kas mina?»

«Pastor mingu!» kogeleb krahvinna.

«Elisabet, ole ometi vait!»

«Ärajoonud õpetaja mingu välja minu majast!»

«Anna, Anna,» küsib Gösta, «mida ta mõtleb?»

«On küll parem, kui sa lahkud, Gösta.»

«Miks pean ma lahkuma? Mida see kõik tähendab?»

«Anna,» ütleb krahvinna Elisabet, «ütle talle, ütle talle...!»

«Ei, krahvinna, ütle talle ise!»

Krahvinna pigistab hambad kokku ja valitseb oma ärevust.

«Härra Berling,» ütleb ta ja astub tema juurde, «teil on suurepärane võime inimesi unustama panna, kes te olete. Tänase päevani ma ei teadnud seda. Kuulsin äsja jutustust Ebba Dohna surmast, ja et see, mis ta tappis, oli teadmine, et ta armastas vääritut. Teie poeem laskis mind mõista, et see mees olete teie. Ma ei taipa, kuidas mees niisuguse minevikuga nagu see, mille teie olete läbi elanud, julgeb end näidata ausa naise seltskonnas. Mina ei suuda seda mõista, härra Berling. Kas olen nüüd rääkinud küllalt selgesti?»

«Seda te olete, krahvinna. Ainult üht tahan teile enda kaitseks öelda. Olin veendunud, olin kogu aja veendunud, et te teadsite minust kõik. Ma ei ole kunagi püüdnud midagi varjata, kuid ei või ju olla kuigi lõbus kuulda, kuidas su kõige valusamatest õnnetustest kisendatakse teedel, kõige vähem veel seda ise teha.»

Ta läheb.

Ja samal hetkel paneb krahvinna Dohna oma väikese jala pisikesele siniste tähekestega lillekimbule.

«Nüüd tegid sa seda, mida ma tahtsin,» ütleb Anna Stjärnhök krahvinnale karmilt, «aga nüüd on ka meie sõprusel lõpp. Ära arva, et ma suudan sulle andestada sinu julmust tema vastu. Sa viskasid ta välja, pilkasid ja solvasid teda, aga mina, mina tahaksin talle järgneda vanglasse, järgneda häbipinki, kui see oleks vajalik. Mina olen see, kes peab teda valvama ja hoidma. Sa tegid, mida ma tahtsin, kuid ma ei andesta seda sulle iialgi.»

«Aga, Anna, Anna!»

«Arvad sa, et kui ma sulle sellest jutustasin, siis tegin seda rõõmsa meelega? Ma istusin siin ja käristasin tükk-tükilt südant oma rinnust.»

«Miks sa siis tegid seda?»

«Miks? Sellepärast, et ma ei tahtnud — ei tahtnud, et temast saaks abielus naise armuke...»

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

MAMSEL MARIE

Tasa, jumalapärast tasa!

Mu pea kohal sumiseb. See peab olema kimalane, kes tuleb lennates. Ei, ainult vakka! Milline lõhn! Nii tõesti

kui ma elan — kas pole need haaberraudid ja lavendel, toomingas, sirel ja nartsiss! On jumalik tunda seda hallil sügisõhtul keset linna. Kui ma vaid kujutlen oma mõtteis seda väikest õnnistatud maatükki, hakkab kohe mu ümber sumisema ja lõhnama, ja üsna märkamatult kandun ma väikesse nelinurksesse roosiaeda, mis on täis lilli ja mida kaitseb türnpuuhekk. Nurkades on sirelilehtlad kitsaste puupinkidega, ja südame- ning tähekujuliste lillepeenarde ümber keerlevad valge järveliivaga ülepuistatud teerajad. Kolmest küljest ümbritseb roosiaeda mets. Pihlakas ja toomingas, pooleldi tsiviliseerunud ja kaunite õitega, seisavad kõige lähemal ja nende lõhn seguneb sirelite lõhnaga. Nende taga kasvab mõni kasesalk, siis algab kuusemets, tõeline mets, vaikne ja pime, habemik ja torkav.

Ja neljandal küljel on väike hall majake.

Roosiaed, millest nüüd mõtlen, kuulus kuuekümne aasta eest vanaproua Moreusele Svartsjös, temale, kes elatas end sellega, et tikkis talurahvale voodivaipu ja valmistas neile piduroога.

Armsad sõbrad! Kõige selle hea hulgas, mis ma teile soovin, tahan kõigepealt nimetada tikkimisraami ja roosiaeda. Suurt, logisevat, vanamoelist tikkimisraami kulunud kruvide ja ärataotud rullidega soovin ma teile, niisugust, mille juures korraga viis-kuus inimest töötada võivad, kus õmmeldakse võidu ja võisteldakse ilusamate pistete pärast pahupoolel, kus süüakse küpsetatud õunu ja aetakse juttu, «reisitakse Gröönimaale» ja «peidetakse tingimisi sõrmust»* ning naerdakse, nii et oravad metsas hirmu pärast puude otsast uperkuuti alla kukuvad. Tikkimisraami talveks, armsad sõbrad, ja roosiaeda suveks! Mitte viljapuuaeda, millesse peab mahutama rohkem raha, kui see lõbu väärt on, ei, vaid roosiaeda, nagu sellest vanasti aru saadi! Teil peaks olema säärane aed, mida te võite omaenda kätega harida. Väikesed kibuvitsapõõsad peaksid kasvama väikeste mullahunnikute otsas ja nende ümber peaks ringlema meelislille pärg, suur lopsakas moon, mis külvab end ise, peaks seal kõikjal tärkama, niihästi muru äärtel kui kruusateedel, ja veel peaks seal leiduma pruuniks kõrbenud mätassohva, millel kasvaksid kurekellad ja tuliliiliad, niihästi istmel kui seljatoel.

Vanaproua Moreus evis omal ajal nii mõndagi. Tal oli kolm rõõmsat ja usinat tütart ja väike majake tee ääres. Tal oli rahanatuke kirstupõhjas, oli kangeid siidsalle, sirgeseljalisi tugitoole ja igasuguseid teadmisi, mis on kasulikud sellele, kes peab ise endale leiba teenima.

Ent parimaks, mis tal oli, olid tikkimisraam, mis andis talle aasta läbi tööd, ja roosiaed, mis rõõmustas teda seni, kui kestis suvi.

Ja nüüd pean ma jutustama ka seda, et proua Moreuse väikeses majas oli üüriline, väike kuivetu mamsel, umbes neljakümneaastane, kes elas pööningul katusekambris. Mamsel Mariel, nagu teda alati kutsuti, oli paljudes asjades omaenda arvamus, nagu tavaliselt inimesel, kes istub palju üksi ja laseb oma mõtteid keerelda selle ümber, mis ta oma silmaga on näinud.

Mamsel Marie arvas, et armastus on kõige kurja juur ja algus selles murerohkes maailmas.

Igal õhtul enne uinumist pani ta käed risti ja luges õhtupalvet. Kui ta siis oli lugenud ka meieisa ja «Issand õnnistagu meid», lõpetas ta alati sellega, et palus jumalat hoida teda armastuse eest.

«Sellest tuleks ainult häda ja viletsust,» ütles ta. «Olen vana, inetu ja vaene. Ei, peaksin ma ainult armumisest pääsema!»

Ta istus päevast päeva ülal proua Moreuse väikese majakese pööningukambris ja tikkis kardinaid ning laudlinu. Kõik need müüs ta siis taluinimestele ja härrasrahvale. Ta kavatses endale maja tikkida.

Sest väike majake künkal Svartsjö kiriku vastas, kust avanes hea vaade, seda ta tahtis; majake, mis asetses kõrge künka otsas, nii et sealt võis vabalt ja kaugele näha — see oli tema unistus. Armastusest aga ei tahtnud ta teadagi.

Kuulis ta suveõhtuti viiulit vinguvat teelahkmel, kus pillimees istus aialatil ja noored keerutasid polkat, nii et tolm lendas, siis läks ta kaugelt läbi metsa ringi, et kõige selle kuulmisest ja nägemisest pääseda.

Teisel jõulupühal, kui viis-kuus talupojamõrsjat tulid proua Moreuse ja selle tütarde juurde riietuma, ja kui siis mõrsjaid ehiti mirdipärgade ja kõrgete siidist ja klaaspärlitest kroonidega, toredate siidvööde ja kodutehtud roosidest lillekimpudega rinnal kandmiseks, kui nende seelikud ääristati taftlilledest vanikutega, siis jäi mamsel Marie üles oma tuppa, et tal ei tarvitseks näha, kuidas neid armastuse auks mukitakse.

Kui Moreuse tüdrukud talveõhtuti tikkimisraami ääres istusid ja suur, esikust vasakul olev tuba hubaselt säras, kui klaarõunad lõukal keerlesid ja higistasid, olles üles riputatud leekiva tule kohale, kui ilus Gösta Berling või kena Ferdinand, kes olid tulnud neid külastama, leidsid hetke tüdrukuil niiti nõela tagant ära tõmmata või võrgutasid neid viltu pisteid õmblema, kui tuba naerust, lõbusast vestlusest ja kurameerimisest rõkkas ja suruvad käed tikkimisraami all kohtusid, siis rullis tema tusaselt tikandi kokku ja läks oma teed, sest ta vihkas armastust ja armastuse teid.

Aga armastuse kuritegusid ta tundis ja teadis neist jutustada. Ta imestas, et armastus julges end veel maa peal näidata, et teda ei peletanud siit minema hüljatute kaebed ja nende needused, kellest armastus oli teinud roimari, nende hädahüüded, kelle armastus oli heitnud vihatud ahelaisse. Ta imestas, et armastus oma tiibadel nii vabalt ja kergelt hõljuda võis, et ta häbist ja piinast koormatuna nimetusse sügavikku ei vajunud.

Ei, noor oli ta küll olnud nagu teisedki, aga armastust ei olnud ta iial armastanud. Iialgi polnud ta lasknud end tantsima ja õrnutsema ahvatleda. Ta ema kitarr rippus tolmusena ja keelteta pööningul. Iialgi ei näppinud ta seda, lauldes kulunud armastuslaule.

Ta ema roosipuu kasvas ta aknal. Sellele valas ta hädavaevu vett. Ta ei armastanud lilli, neid armastuse lapsi. Lehed rippusid tolmustena. Ämblikud mängisid selle okstes ja pungad ei puhkenud kunagi.

Ja proua Moreuse roosiaeda, kus lendlesid liblikad ja laulsid linnud, kus lõhnavad lilled saatsid armukutseid õhus hõljuvaile mesilastele, kus kõik rääkis vihatud armastusest — sinna viis ta harva oma jala.

Siis tuli aeg, mil Svartsjö kogudus laskis oma kirikusse oreli panna. See oli suvel enne seda aastat, kui kavalerid mürgeldasid. Sinna tuli noor oreliehitaja. Temastki sai proua Moreuse üüriline ja temagi paigutati ühte väikesse ärklituppa.

Siis seadis ta kirikusse üles oreli, millel on nii imelikud hääled, et hirmsad pasunatoonid kostavad vahetevahel rahuliku koraali sekka — keegi ei tea, miks ja kust —, pannes lapsed jõuluhommikul kirikus nutma.

Et noor oreliehitaja oli oma ala meister, selles võidakse ju kahelda. Aga ta oli rõõmus poiss, kelle silmis säras päikesepaiste. Igaühele oli tal sõbralikke sõnu, rikkale ja vaesele, vanale ja noorele. Oma pererahvaga sai ta varsti heaks sõbraks, ah, rohkem kui sõbraks!

Kui ta õhtuti töölt koju tuli, hoidis ta proua Moreuse lõngavihti ja töötas noorte neidude kõrval roosiaias. Siis deklameeris ta «Axelit» ja laulis «Fritjofi»*. Ta tõstis üles mamsel Marie lõngakera, ükskõik kui sageli mamsel selle maha pillas, ja pani tema kappkellagi käima.

Ta ei lõpetanud ühtegi pidu enne, kui oli tantsinud kõigiga, alates vanimast naisest ja lõpetades noorima tütarlapsega, ja kui teda tabas mingi äpardus, istus ta esimese ettejuhtuva naise kõrvale ja tegi sellest oma usalduse osalise. Jah, see oli selline mees, milliseid naised loovad oma unelmates! Ärgu temast öeldagu, et ta oleks kellelegi rääkinud armastusest. Aga kui ta oli elanud mõned nädalad proua Moreuse väikeses katusekambris, olid kõik tüdrukud temasse armunud, ja vaene mamsel Mariegi teadis, et tema palved olid olnud asjatud.

Need olid murepäevad ja rõõmupäevad. Pisaraid tilkus tikkimisraamile ja need kustutasid kriidikriipsud. Õhtuti istus sageli mõni kahvatu uneleja sirelilehtlas, ja ülal mamsel Marie väikeses kambris näpiti vastkeelestatud kitarri nende kulunud armastuslaulude saateks, mis ta emalt oli õppinud.

Noor oreliehitaja aga käis endiselt muretuna ja rõõmsana ringi ning puistas naeratusi ja abi nende ihale-

vate naiste hulka, kes vaidlesid tema üle, kui ta oli tööl. Ja viimaks saabus päev, mil ta pidi lahkuma.

Küüthobune oli ukse ees. Reisipaun oli vankripärasse seotud ja noormees jättis jumalaga. Ta suudles proua Moreuse kätt, kaelustas nutvaid tütarlapsi ja suudles neid põsele. Ka tema ise nuttis, et oli sunnitud lahkuma, sest selles väikeses hallis majakeses oli ta veetnud päikesepaistelise suve. Viimaks otsis ta silmadega mamsel Mariet.

See tuli vanast pööningutrepist alla oma parimas riietuses. Ta kaelas rippus kitarr laia rohelise siidpaelaga ja käes hoidis ta kuuroosikimpu, sest sel aastal õitses tema ema roosipuu. Ta peatus noormehe ees, näppis kitarri ja laulis:

> Sa lahkud meist. Tule tagasi veel!
> Mu mõte käib sinuga kaasa.
> Ära unusta iialgi võõral teel
> Värmlandi metsa ja aasa!

Siis pani ta lilled tema nööpauku ja suudles teda otse suule. Jah, ja siis kadus ta jällegi pööningutrepist üles, see vana ilmutis.

Armastus maksis talle kätte ja tegi ta igaühe naeruks. Aga mamsel Marie ei nurisenud enam iialgi armastuse üle. Iialgi enam ei pannud ta kitarri ära ega unustanud hoolitseda oma ema roosipuu eest.

Ta oli õppinud armastust armastama kõigi selle piinade, pisarate ja igatsusega.

«Parem mure armastusega kui rõõm ilma armastuseta,» ütles ta.

Aeg möödus. Ekeby majoriproua aeti minema, kavalerid pääsesid võimule ja juhtus, nagu äsja on jutustatud, et Gösta Berling luges ühel pühapäevaõhtul Borgi krahvinnale ette poeemi ja krahvinna keelas talle pärast seda end tema majas näidata.

Räägitakse, et kui Gösta esiku ukse enda järel sulges, nägi ta mõningaid saane üles Borgi poole sõitvat. Ta heitis pilgu väikesele daamile, kes istus esimeses saanis. Nii sünge, kui see hetk talle oligi, muutus see

talle seda nähes veelgi süngemaks. Ta ruttas minema, et teda ära ei tuntaks, aga ta süda aimas halba. Oli kõnelus seal sees esile mananud selle naise? Alati käib üks õnnetus teise kannul.

Aga teenijad ruttasid välja, jalakotid nööbiti lahti, nahad pilluti kõrvale. Kes oli tulnud? Kes oli see väike daam, kes end seal saanis püsti ajas? See oli tõepoolest tema ise, Märta Dohna, kuulus krahvinna!

Ta oli lõbusaim ja pööraseim naistest. Maailma rõõm oli ta üles upitanud oma troonile ja teinud temast oma kuninganna. Mängud ja lõbustused olid tema alamad. Mäng, tants ja seiklus olid langenud tema osaks, kui tõmmati elu loose.

Ta oli nüüd varsti viiekümneaastane, aga ta oli üks neid tarku, kes ei loe aastate arvu.

«Vana on see, kes ei jaksa tõsta jalgu tantsuks või avada suud naeruks,» ütles ta. «Tema tunneb inetut aastate koormat, mina mitte.»

Rõõmugi troon oli vankunud ta nooruse päevil, aga vaheldus ja ebakindlus vaid suurendasid mõnutunnet ta lõbusas elus. Liblikatiibadega majesteet kogus ühel päeval kohviseltskonna õuedaamide ruumidesse Stokholmi lossis ja tantsis järgmisel päeval fraki ja malakaga Pariisis endas. Ta külastas Napoleoni välilaagrit, ta sõitis Nelsoni laevastikus sinisel Vahemerel, ta viibis kongressil Viinis, ja Brüsselis söandas ta minna koguni ballile, mis peeti ööl enne kuulsat lahingut.

Ja kus iganes oli rõõm, seal oli ka Märta Dohna, tema väljavalitud kuninganna. Tantsides, mängeldes, naljatledes kihutas krahvinna Märta maailmas ringi. Mida kõike polnud ta näinud, mida kõike läbi elanud? Ta oli maha tantsinud troone, mänginud ekarteed * vürstiriikide pärast, naljatades süütanud hävitavaid sõdu! Lõbu ja ülemeelikus olid olnud tema elu ja pidid seda olema ka edaspidi. Veel polnud ta keha liiga vana tantsimiseks ega süda armastuseks. Millal tüdis ta maskiballidest ja komöödiatest, lõbusatest lugudest ja nukratest viisidest?

Kui rõõm taoti oli kodutu selles lahinguväljaks muutunud maailmas, tavatses ta lühemaks või pikemaks

ajaks sõita vanasse krahvimõisa pika Löveni ääres. Sinna üles oli ta tulnud ka siis, kui vürstid ja nende õued Püha Liidu ajal talle liiga süngeks olid muutunud. Ühe niisuguse külaskäigu ajal oli ta heaks arvanud teha Gösta Berlingist oma poja koduõpetaja. Märta Dohna tundis end tavaliselt hästi seal ülal. Kusagil polnud rõõmul suurepärasemat riiki. Seal oli laulu ja mängu, seiklusjanuseid mehi ja ilusaid, rõõmsaid naisi. Seal polnud tal puudu pidusöökidest ja ballidest, paadisõitudest kuuvalgetel järvedel ja saanisõitudest läbi pimedate metsade, ka mitte südantvapustavaist juhtumeist ja armastuse murest ja valust.

Aga kui suri tema tütar, lakkas ta Borgi külastamast. Viis aastat ei olnud ta seda mõisat enam näinud. Nüüd tuli ta vaatama, kuidas talus ta minia elu ülal kuusemetsade, karude ja hangede keskel. Ta pidas oma kohuseks sinna sõita ja järele vaadata, kas rumal Henrik polnud teda mitte oma igavusega surnuks piinanud. Nüüd tahtis ta kodurahu leebe ingel olla. Ta neljakümnesse nahkkohvrisse olid pakitud päikesepaiste ja õnn, lõbu oli ta toaneitsi, nali ta kutsar, mäng ta seltsidaam.

Ja kui ta trepist üles jooksis, võeti ta vastu avasüli. Ta vanad toad alumisel korrusel ootasid teda. Ta teener, ta seltsidaam ja toaneitsi, ta nelikümmend nahkkohvrit, kolmkümmend kübarakarpi, ta ridikülid, sallid ja kasukad — kõik jõudis vähehaaval sisse. Kõikjal oli kisa ja kära. Uksed paukusid ja treppidel joosti. Oli märgata, et krahvinna Märta oli saabunud.

See juhtus ühel kevadõhtul, ühel tõeliselt ilusal õhtul, kuigi oli alles aprill ja jää polnud veel lagunenud. Mamsel Marie oli avanud oma akna. Ta istus ülal oma toas, näppis kitarri ja laulis.

Ta oli nii süvenenud kitarrimängu ja mälestustesse, et ei märganudki, kuidas üks vanker teed mööda lähenes ja maja ees peatus. Vankris istus krahvinna Märta ja tundis omamoodi rõõmu, nähes mamsel Mariet, kes aknal istudes laulis vanu kulunud armastuslaule, kitarr kaelas ja silmad taeva poole pööratud.

Viimaks astus krahvinna vankrist välja ja läks tuppa, kus kenad tütarlapsed tikkimisraami ümber istusid. Ta ei

olnud kunagi upsakas: revolutsiooni tuul oli ka temast üle kohisenud* ja puhunud ta kopsudesse värsket õhku.

Ta ei saavat sinna midagi parata, et ta on krahvinna, tavatses ta öelda; aga igatahes tahtvat ta elada seda elu, mis talle meeldib. Ta tundis end ühevõrra lõbusana talupojapulmas ja õueballidel. Ta mängis komöödiaid oma teenijaile, kui polnud käepärast teisi pealtvaatajaid, ja ta viis endaga kaasa rõõmu igasse seltskonda, kuhu ta ilmus oma väikese ilusa näo ja pulbitseva elujulgusega.

Ta tellis proua Moreuselt vaipu ja kiitis tütarlapsi. Ta vaatas ringi roosiaias ja jutustas oma reisiseiklustest. Seiklusi oli tal alati. Ja lõpuks söandas ta minna üles pööningutrepist, mis oli hirmuäratavalt järsk ning kitsas, ja külastada mamsel Mariet tema ärklitoas.

Seal välgutas ta sellele üksildasele väikesele inimesele oma musti silmi ja paitas meloodilise häälega ta kõrvu.

Ta ostis temalt kardinaid. Ta ei suutvat seal ülal Borgis elada, ilma et tal oleksid kõigi akende jaoks tikitud kardinad, ja kõigil laudadel pidavat tal olema mamsel Marie linad.

Siis laenas ta mamslilt kitarri ja laulis talle rõõmust ja armastusest. Ja jutustas talle lugusid, nii et mamsel Mariegi tundis end keset lõbusat, kohisevat maailma. Ja krahvinna naer oli selline muusika, et külmanud linnud roosiaias laulma hakkasid, kui nad seda kuulsid, krahvinna nägu aga, mis vaevalt oli veel ilus, sest mink oli rikkunud ta naha ja suu ümber oli toore meelelisuse jooni, näis mamsel Mariele ikka veel nii võluvana, et ta imestas, kuidas väike peegel võis selle näokese kaotada, kui ta selle kord juba oma siledale pinnale kinni oli püüdnud.

Lahkudes suudles ta mamsel Mariet ja palus teda üles Borgi tulla.

Mamsel Marie süda oli tühi nagu väikeste pääsukeste pesad jõulu ajal. Ta oli vaba, aga ta igatses ahelaid, nagu vanaduspäevil vabaks lastud ori.

Nüüd algas mamsel Mariel taas rõõmu- ja mureaeg, aga see ei olnud pikk, kõigest kaheksa lühikest päeva.

Krahvinna viis teda alatasa üles Borgi. Ta mängis talle komöödiat ja jutustas oma kosilastest, ja mamsel Marie naeris nii, nagu ta polnud veel iialgi naernud. Neist said parimad sõbrad. Krahvinna teadis peagi kõik noorest oreliehitajast ja tema lahkumisest. Ja videvikus pani ta mamsel Marie istuma oma väikese sinise kabineti aknapingile. Siis riputas ta talle kitarripaela kaela ja meelitas teda laulma armastuslaule. Seejärel istus krahvinna ja vaatles, kuidas vanapiiga kuiv, kõhetu kogu ja väike inetu pea punase ehakuma taustal teravalt silma paistsid, ja ütles, et vaene mamsel sarnaneb igatseva lossipreiliga. Aga igas laulus oli juttu helladest karjustest ja julmadest lamburneidudest ning mamsel Marie hääl oli kõige peenem, mis üldse olla võis; võib juba arvata, et krahvinnal pidi olema rõõm säärasest komöödiast.

Siis toimus Borgis võõruspidu, nagu tavaliselt ikka, kui krahvi ema oli koju saabunud. Ja kõik läks lõbusasti nagu harilikult. Seltskond polnud siiski suur. Oli kutsutud vaid oma kihelkonna rahvast.

Söögisaal oli alumisel korrusel ja juhtus nii, et pärast sööki ei läinud külalised enam tagasi teisele korrusele, vaid istusid krahvinna Märta tubadesse, mis asetsesid alumisel korrusel. Siis sai krahvinna kätte mamsel Marie kitarri ja hakkas seltskonnale laulma. Krahvinna Märta oli lõbus daam ja oskas kõiki inimesi jäljendada. Nüüd tuli tal mõttesse matkida mamsel Mariet. Ta pööras silmad taeva poole ja laulis peene kriiskava lapsehäälega.

«Oh ei, oh ei, krahvinna!» palus mamsel Marie.

Aga krahvinnal oli lõbus ja enamik külalisi ei suutnud hoiduda naerust, kuigi nad arvasid, et mamsel Mariest on kahju.

Krahvinna võttis popurriikruusist * peotäie kuivi roosilehti, astus traagilisel ilmel mamsel Marie juurde ja laulis sügava liigutusega:

Sa lahkud meist. Tule tagasi veel!
Mu mõte käib sinuga kaasa.
Ära unusta iialgi võõral teel
Värmlandi metsa ja aasa!

Siis puistas ta roosilehed tema pea peale. Inimesed naersid, mamsel Marie aga muutus vihast metsikuks. Ta nägi välja, nagu oleks ta võinud krahvinnal silmad peast kiskuda.

«Sa oled halb naine, Märta Dohna,» ütles ta. «Ükski aus naine ei peaks sinuga läbi käima.»

Ka krahvinna Märta sai kurjaks.

«Kasi välja, mamsel!» ütles ta. «Mul on juba villand sinu lollustest.»

«Jah, ma lähen,» ütles mamsel Marie, «kuid enne tasutagu mulle mu laudlinad ja kardinad, mis sa oled siia üles riputanud.»

«Need vanad räbalad!» hüüdis krahvinna. «Tahab ta nende vanade räbalate eest tasu! Võta nad kaasa! Ma ei taha neid enam iialgi näha! Võta nad kohe kaasa!»

Seepeale viskas krahvinna talle laudlinad kätte ja rebis kardinad maha, sest nüüd oli ta raevust meeletu.

Järgmisel päeval palus noor krahvinna oma ämma, et see mamsel Mariega ära lepiks, krahvinna aga ei tahtnud. Ta olevat temast tüdinenud.

Siis sõitis krahvinna Elisabet mamsel Marie juurde, ostis temalt terve ta kardinatelao ära ja riputas need kogu pealmisel korrusel üles. Seejärel tundis mamsel Marie end rahuldatuna.

Krahvinna Märta nöökis oma miniat, et see nii väga tikandeid armastas. Aga ta võis oma viha ka varjata, säilitades seda värskena ja uuena palju aastaid. Ta oli väga andekas naine.

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

NÕBU KRISTOFFER

Neil seal ülal kavaleritiivas oli vana röövlind. Ta istus alati ahjunurgas ja valvas, et tuli ei kustuks. Ta oli sasine ja hall. Väike pea suure noka ja kustuvate silmadega oli murelikult viltu pika kõhna kaela otsas, mis paistis ta tihedast kasukakraest. Sest see röövlind kandis kasukat niihästi talvel kui suvel.

Vanasti oli ta kuulunud sellesse parve, kes kihutas suure keisri kaaskonnas läbi Euroopa,* kuid millist nime või tiitlit ta tol ajal kandis, ei usalda praegu enam keegi öelda. Värmlandis teati ainult seda, et ta oli osa võtnud suurest sõjast, et ta oli mürisevais lahinguis vaprasti võidelnud ja et ta pärast 1815. aastat oli pidanud oma tänamatult isamaalt põgenema*. Ta oli leidnud kaitset Rootsi kroonprintsi juurest, ja see oli andnud talle nõu kaugesse Värmlandi kaduda. Aeg oli sääräne, et see, kelle nimi oli maailmad värisema pannud, pidi nüüd olema rõõmus, et keegi tema omal ajal kardetud nime enam ei tundnud.

Ta oli andnud kroonprintsile oma ausõna, et ta Värmlandist ei lahku ja asjata ei ütle, kes ta on. Ja nii saadeti ta Ekebysse, kaasas käsitsi kirjutatud kiri majorile kroonprintsilt, kes teda kõige soojemalt soovitas. Ja kavaleritiib avas talle oma uksed.

Algul murti selle üle tublisti pead, kes on too kuulsus, kes varjab end selle varjunime taha. Vähehaaval aga tehti temast kavaler ja värmlandlane. Igaüks hüüdis teda nõbu Kristofferiks, teadmata öieti, kuidas ta selle nime just oli saanud.

Kuid röövlinnul ei ole hea puuris elada. Mõistagi on ta harjunud tegema muud, kui õrrelt õrrele hüppama ja oma hooldaja peost toitu võtma. Lahingu ja surmaohu kihk olid omal ajal tema vere pulbitsema pannud. Nüüdne loid rahu oli talle vastik.

Tõsi küll, ka teised kavalerid polnud lausa kodulinnud, kuid ühelgi neist ei põlenud veri nii kuumalt nagu nõbu Kristofferil. Karujaht oli ainus, mis suutis ta raugenud eluhimu elustada, karujaht või naine, üksainus naine.

Ta oli taas elustunud, kui ta kümne aasta eest nägi esmakordselt krahvinna Märtat, kes oli juba tollal lesk. Naine, vahelduv nagu sõda, joobnustav nagu oht, sädelev, ülemeelik olend. Ta armastas teda.

Ja nüüd istus ta seal, vananes ja läks halliks, ilma et oleks võinud teda endale naiseks paluda. Ta ei olnud teda enam viiel aastal näinud. Ta närtsis ja suri vähehaaval, nagu tavatsevad seda teha vangistatud kotkad.

Iga aastaga jäi ta kuivemaks ja kartis üha rohkem külma. Ta pidi paremini kasukasse pugema ja tulele lähemale ronima.

Külmunud, sasine ja hall, istub ta seal ka tolle päeva hommikul, mille õhtul lastakse lihavõttepauke ja põletatakse lihavõttenõida. Kavalerid on kõik väljas, tema aga istub ahjunurgas.

Oo, nõbu Kristoffer, nõbu Kristoffer, kas sina ei tea seda?

Naeratades on ta tulnud, see ahvatlev kevad.

Loodus virgub loiust unest ja sinistes pilvedes kihavad liblikatiivulised vaimud ülemeelikus mängus. Tihedalt nagu õied kibuvitsapõõsal säravad nende näod ülal pilvede vahel.

Maa, suur ema, hakkab elama. Vallatu nagu laps tõuseb ta kevadvoogude kümblusest, kevadvihma piserdusest. Kivid ja muld säravad rõõmust. «Elu ringkäiku!» juubeldab vähimgi rakk. «Lehvigem nagu tiivad selges õhus! Hõõgugem noorte neidude punetavail põskedel!»

Lõbusad kevadvaimud tungivad ühes õhu ja veega kehadesse, siplevad veres nagu angerjad ja panevad südame paisuma. Kõikjal heliseb üks ja sama toon. Südametest ja lilledest, kõigest, mis võib keerelda ja värelda, haaravad liblikatiivulised kinni ja helisevad nagu tuhat tornikella: «Lõbu ja rõõm, lõbu ja rõõm! On tulnud naeratav kevad!»

Ent nõbu Kristoffer istub vaikselt ega taipa midagi. Ta toetab pea kangestunud sõrmedele ning unistab kuulirahest ja lahinguväljal omandatud aust. Oma sisimas võlub ta esile loorbereid ja roose, mis ei vaja kevade õrna ilu, et õitsele puhkeda.

On siiski kahju temast, sellest vanast, üksildasest anastajast, kes istub ülal kavaleritiivas, ilma rahvata, ilma maata, kes ei kuule iial ühtegi sõna oma kodumaa keeles ja kellel kunagi on Bro kalmistul nimetu haud. Mis võib ta parata, et ta on kotkas ja sündinud vaid jälitama ja tapma?

Oo, nõbu Kristoffer, oled küllalt kaua unelnud kavaleritiivas. Tõuse ja joo elu pulbitsevat veini kõrgetes

lossides! Tea, nõbu Kristoffer, et majorile on saabunud sel päeval kiri, kuninglik kiri Rootsi riigi pitseriga! Kiri on küll saadetud majorile, selle sisu aga puudutab sind! Imetore on näha sind kirja lugemas, sa vana röövlind! Su silmad hakkavad särama ja pea tõuseb püsti. Sa näed, kuidas puuriuks avaneb ja vaba laotus avardub su igatsevaile tiibadele.

Nõbu Kristoffer tuhnib sügaval oma rõivakirstu põhjas. Siis tõmbab ta esile hoolikalt säilitatud kuldtressidega univormi ja paneb selle selga. Ta surub pähe sulgedega kaunistatud kübara ja varsti kihutab ta Ekebyst minema, ratsutades oma toreda valge hobuse turjal.

See on siiski midagi muud kui külmetades ahjunurgas istuda. Nüüd näeb ka tema, et kevad on saabunud.

Ta hüppab sadulasse ja alustab galoppi. Karusnahaga vooderdatud dolman* lehvib. Kübarasuled õõtsuvad. Mees on noorenenud nagu maagi. On ärganud pikast talvest. Vana kuld võib veel hiilata. Julge sõdurinägu kolmnurkse kübara all on uhke pilt.

Kummaline on ta sõit. Seal, kus ta ratsutab, purskavad maapinnast ojad ja võrsuvad ülased. Rändlinnud kisavad ja juubeldavad vabastatud vangi ümber. Kogu loodus võtab osa tema rõõmust.

Ta tuleb, jumalik nagu võitja. Kevad ise ratsutab hõljuval pilvel tema eel. Ta on kerge ja õhuline, see helge vaim. Tal on metsasarv huultel ja ta väriseb õnnest. Ja nõbu Kristofferi ümber kihutab terve staap vanu relvavendi oma hobustel. Õnn seisab kikivarvul sadulas, au oma uhkel traavlil ja armastus oma tulisel araablasel. Kummaline on sõit, kummaline ka ratsanik. Rääkida oskav laulurästas hüüab talle:

«Nõbu Kristoffer, nõbu Kristoffer! Kuhu ratsutad? Kuhu ratsutad?»

«Borgi kosja, Borgi kosja,» vastab nõbu Kristoffer.

«Ära sõida Borgi, ära sõida Borgi! Poissmehel pole mingit muret,» kisendab rästas talle järele.

Aga tema ei kuula hoiatust. Mäest üles ja mäest alla ratsutab ta, kuni jõuab viimaks pärale. Ta hüppab sadulast ja ta viiakse krahvinnade juurde.

Kõik läheb hästi. Krahvinna Märta on armuline tema vastu. Nõbu Kristoffer näeb väga hästi, et ta ei keeldu tema hiilgavat nime kandmast ega tema lossis valitsemast. Ta istub ja lükkab edasi seda vaimustavat hetke, mil ta võib talle kuninga kirja näidata. Ta naudib juba seda ootustki.

Krahvinna lobiseb ja lõbustab teda tuhande lookesega. Nõbu Kristoffer naerab kõige üle, imetleb kõike. Aga kuna nad istuvad ühes neist tubadest, kuhu krahvinna Elisabet on üles riputanud mamsel Marie kardinad, jutustab krahvinna loo ka neist. Ja teeb selle nii lõbusaks, kui oskab.

«Vaadake,» ütleb ta lõpuks, «vaadake, kui halb ma olen! Seal nad ripuvad nüüd, need kardinad, et ma iga päev ja hetk oma ülekohtu üle järele mõtleksin. See on patukahetsus, mille sarnast pole olemas. Oh, see hirmuäratav tikand!»

Suur sõdur nõbu Kristoffer vaatab talle põletavate pilkudega otsa.

«Ka mina olen vana ja vaene,» ütleb ta. «Olen istunud kümme aastat ahjunurgas ja igatsenud oma armsamat. Kas armuline krahvinna naerab ka selle üle?»

«See on iseasi!» hüüab krahvinna.

«Jumal võttis minult mu õnne ja isamaa ning sundis mind võõra leiba sööma,» ütleb nõbu Kristoffer väga tõsiselt. «Ma olen pidanud vaesust austama õppima.»

«Ka teie!» hüüab krahvinna ja tõstab käed. «Kui vooruslikud on ometi inimesed! Ah, kui vooruslikuks nad on muutunud!»

«Jah,» ütleb Kristoffer, «pange tähele, krahvinna, kui jumal kord tulevikus mulle mu rikkuse ja võimu tagasi peaks andma, siis oskan neid paremini kasutada, kui et neid säärase eludaamiga, säärase mingitud, südametu määrkassiga jagada, kes vaesuse üle naerab.»

«Seda teete te õigesti, nõbu Kristoffer!»

Siis marsib nõbu Kristoffer toast välja ja ratsutab tagasi Ekebysse. Kuid vaimud ei järgne talle, laulurästas ei hüüa talle midagi ja ta ei näe enam naeratavat kevadet.

Ekebysse saabus ta parajasti ajal, kui pidi lastama

lihavõttepauke ja põletatama lihavõttenõida. Lihavõttenõid on suur õlgedest nukk, mille nägu on valmistatud räbalaist ja silmad, nina ja suu söega joonistatud. Seljas on tal vaese popsinaise kantud rõivad. Ta küljele on seotud pika varrega ahjuroop ja luud ning kaelas on tal võidesarv. Ta on täiesti valmis Blåkulla-lennuks.

Major Fuchs laeb oma püssi ja tulistab korduvalt õhku. Siis pannakse põlema suur riit kuiva hagu, nõiaeit visatakse sinna peale, ja varsti põleb ta lustakalt. Kavalerid teevad kõik, mis võivad, et vanal äraproovitud viisil kurjalt tema võimu ära võtta.

Nõbu Kristoffer seisab ja vaatab süngel ilmel pealt. Äkki tõmbab ta suure kuningakirja varrukakäänise vahelt välja ja viskab tulle. Üksnes jumal teab, mida ta mõtles. Võib-olla kujutles ta, et see on krahvinna Märta ise, kes seal tuleriidal põleb. Võib-olla näis talle, et kuna see naine koosnes lõppude lõpuks vaid kaltsudest ja õlest, siis pole maa peal enam midagi väärtuslikku.

Ta läheb jälle kavaleritiiba, süütab tule ja peidab oma univormi. Uuesti asub ta ahjunurka, ja iga päevaga muutub ta sasisemaks ja hallimaks. Ta sureb vähehaaval, nagu tavatsevad seda teha vanad kotkad vangistuses.

Ta ei ole enam vang, aga ta ei hooli ka oma vabaduse kasutamisest. Avarused on talle lahti. Lahinguväljad, au, elu ootavad teda. Temal aga pole enam jõudu lendamiseks tiibu laotada.

VIIETEISTKÜMNES PEATÜKK

ELUTEED

Vaevalised on teed, mida inimesed maa peal peavad käima.

Kõrberajad, rabarajad, mäestikurajad.

Miks võib nii palju muret käia häirimatult, enne kui ta kõrbesse hälbib, rappa vajub või mäest alla langeb? Kus on väikesed lilleneiud, kus on väikesed muinasjutu-

printsessid, kelle jälgedes kasvavad roosid, kus on need, kes peavad vaevalistele teedele roose puistama?

Nüüd on Gösta Berling, poeet, otsustanud abielluda. Ta ainult otsib veel mõrsjat, kes on küllalt vaene, küllalt tähtsusetu ja küllalt hüljatud, et abielluda hullu pastoriga.

Ilusad ja õilsad naised on teda armastanud, kuid ärgu nad tema käe pärast võistelgu. Hüljatu valib hüljatute hulgast.

Kelle ta valib, kelle küll üles otsib?

Ekebys käib aeg-ajalt vaene tütarlaps üksildasest metsakülast, mis asetseb kaugel mägede keskel, ja müütab luudi. Selles külas, kus alati valitsevad vaesus ja suur viletsus, leidub palju neid, kel pole täit aru, ja tütarlaps luudadega on üks nende hulgast.

Aga ta on ilus. Ta lopsakad mustad juuksed on punutud nii jämedateks patsideks, et need vaevalt tema pea peale mahuvad, ta põsed on kaunilt kaardunud, nina sirge ja mitte liiga suur, silmad sinised. Ta kuulub melanhoolsesse madonnalikku kaunitaritüüpi, nagu neid leidub veel ilusate tütarlaste hulgas pika Löveni järve kaldail.

Noh, siis on ju Gösta leidnud mõrsja! Poologarast luuatüdrukust saab hullule pastorile tubli naine. Miski ei või paremini sobida.

Göstal tarvitseb vaid Karlstadi sõita sõrmuseid tooma, siis olgu neil jällegi rõõmus päev seal Löveni kaldal. Naergu nad veel kord Gösta Berlingit, kui ta luuatüdrukuga kihlub, kui ta temaga pulmi pühitseb! Naergu! On ta kunagi lõbusamat tempu teinud?

Kas ei pea hüljatu käima hüljatute teed, viha teed, mure teed, õnnetuse teed! Mis sellest, et ta langeb või hävib? Ons kedagi, kes vaevub teda takistama? Ons kedagi, kes sirutab talle oma toetava käe või pakub kosutavat jooki? Kus on väikesed lilleneiud, kus on väikesed muinasjutuprintsessid, kus on need, kes peavad vaevalistele teedele roose puistama?

Ei, ei, noor leebe Borgi krahvinna ei sega Gösta Berlingi plaane. Tema mõtleb oma heale nimele, mõtleb

oma mehe raevule ja ämma vihale, tema ei tee midagi, et teda tagasi hoida.

Pika jumalateenistuse ajal Svartsjö kirikus kummardab ta pea, ristab käed ja palvetab Gösta eest. Unetutel öödel võib ta nutta ja tema pärast hirmul olla, aga tal ei ole lilli hüljatu teele puistamiseks, ei ole tilkagi vett sellele, kes januneb. Tema ei siruta kätt välja, et teda kuristiku äärelt tagasi tõmmata.

Gösta Berling ei hooli sellest, et oma väljavalitut siidi mähkida ja ehetega kaunistada. Ta laseb teda luudadega talust tallu käia, nagu see on tütarlapsel harjumuseks; aga kui ta kõik kohalikud suursugused mehed ja naised Ekebysse suurele peole on kogunud, teeb ta oma kihluse teatavaks. Siis kutsub ta tütarlapse köögist sisse, nii nagu ta on tulnud oma pikilt rännakuilt, tee tolm ja mustus rõivail, võib-olla räbalad seljas, võib-olla sugemata, segaste silmadega ja segane sõnavaling huultel, ja küsib oma külalistelt, kas ei ole ta nüüd endale välja valinud sobivat mõrsjat, kas ei peaks hull pastor uhke olema nii ilusa mõrsja üle, tema maheda madonnanäo, tema siniste unelevate silmade üle.

Ta kavatsus oli, et keegi enne midagi ei teaks, aga tal ei õnnestunud saladust hoida, ja üks neid, kes sellest teada said, oli noor krahvinna Dohna.

Aga mis võib tema teha, et Göstat takistada? Kihluspäev on saabunud, selle hiline videvikuhetk kätte jõudnud. Krahvinna seisab sinises kabinetis akna all ja vaatab välja põhja poole. Peaaegu usub ta, et näeb Ekebyd, kuigi pisarad ja udu tema silmad tuhmiks teevad. Ta näeb nii selgesti, kuidas suur kolmekorruseline maja särab oma kolme valgustatud akendereaga, ta kujutleb, kuidas klaasidesse valatakse vahuviina, kuidas peekrid kõlisevad ja kuidas Gösta Berling teeb teatavaks oma kihluse luuatüdrukuga.

Kui ta oleks nüüd Gösta lähedal ja paneks üsna tasa käe tema käsivarrele või kui ta heidaks talle sõbraliku pilgu — kas ei pöörduks siis Gösta tagasi hüljatute kurjalt teelt? Kui üksainus sõna tema suust ajas Gösta nii meeleheitlikule teole, kas ei pidurdaks siis teda üksainus tema sõna?

Ta väriseb patu pärast, mida Gösta mõtleb teha selle saatuse vaeslapse vastu. Ta väriseb tema patu pärast selle vaese olendi vastu, keda nüüd ahvatletakse Göstat armastama, võib-olla vaid selleks, et üheks päevaks nalja saaks. Võib-olla ka selleks — ja ta väriseb veelgi enam selle patu pärast, mida Gösta teeb iseenda vastu —, et teda kui rõhuvat koormat oma elu külge neetida ja sellega oma vaimult jäädavalt jõud võtta kõrgusse tõusmiseks.

Ja kõiges selles oli süüdi tema, krahvinna Elisabet. Tema oma süüdistussõnadega oli Gösta sellele kurjale teele tõuganud. Tema, kes ta oli tulnud õnnistama ja leevendama — miks oli ta põiminud veel ühe okka patuse kibuvitsakrooni?

Jah, nüüd ta teab, mida ta teeb. Ta laseb mustad hobused saani ette rakendada, kihutab üle järve, tormab Ekebysse, astub otse Gösta Berlingi ette ja ütleb talle, et ta ei põlga teda, et ta ei teadnud, mida ütles, kui ta tema oma kodust välja ajas... Ei, seda ta siiski teha ei saa, ta häbeneks ega julgeks sõnagi lausuda. Ta on abielus ja peab ette vaatama. Kui palju laimujutte võiks sellest tekkida, kui ta seda teeks! Aga kui ta seda ei tee, mis saab siis Göstast?

Ta peab sõitma.

Siis mõtleb ta, et sõita on ju võimatu. Sel aastal ei pääse enam ükski hobune üle Löveni jää. Jää sulab, juba ongi ta kaldast lahti. Ta on rabe ja murdunud, nii et õudne vaadata. Vesi lirtsub läbi jää üles ja alla; mõnes paigas on vesi mustadeks loikudeks kogunenud, teisal on jää pimestavalt valge. Enamasti aga on ta sulavast lumest määrdunud ja hall, ja üle ta pinna viivad pikkade mustade kriipsude taolised teed.

Kuidas ta üldse mõtleb sõita? Vana krahvinna Märta, tema ämm, ei lubaks seda iialgi teha. Kogu õhtu peab ta tema kõrval võõrastetoas istuma ja vanu õukonnalugusid kuulama — need lood on vanakese suurim rõõm.

Kuid saabub öö, ja krahvinna meest pole kodus; nüüd on ta vaba.

Sõita ta ei saa, teenijaid ei julge ta kutsuda, aga hirm ajab ta kodunt välja. Ta ei suuda teisiti.

Vaevalised on teed, mida inimesed siin maa peal peavad käima: kõrberajad, rabarajad, mäestikurajad.

Kuid see öine rännak üle sulava jää — millega pean ma võrdlema seda? Kas ei ole see tee, mida peavad käima väikesed lilleneiud ise — ebakindel, kõikuv, libe tee, nende tee, kes tahavad löödud haavu parandada, nende tee, kes tahavad ülekohut heaks teha, — kerge jala, vilka silma ja julge, armastava südame tee?

Kesköö oli juba möödas, kui krahvinna Ekeby kaldale jõudis. Ta oli jää peal kukkunud, oli üle laiade pragude hüpanud, oli rutanud üle kohtade, kus lirtsuv vesi ta jalajäljed täitis, oli libisenud, oli roomanud.

See oli ränk teekond olnud. Ta oli nutnud, kui ta seda käis. Ta oli märjaks saanud ja väsinud, ja pimedus, üksildus ja tühjus väljas jääl olid talle jubedaid mõtteid sisendanud.

Nüüd, Ekeby lähedal, pidi ta veel pahkluuni vees sumama, et maale jõuda. Ja kui ta kaldale astus, ei julgenud ta enam muud teha, kui kivile istuda ja väsimusest ning abitusest nutta.

Vaevalisi teid käivad inimlapsed, ja väikesed lilleneiud nõrkevad sageli oma korvi kõrval parajasti sel hetkel, kui nad on leidnud tee, kuhu nad lilli tahavad puistata.

See noor suursugune daam oli siiski armas väike sangar. Oma päikesepaistelisel kodumaal ta niisuguseid teid ei käinud. Küllap ta nüüd, istudes märjana, väsinuna ja õnnetuna selle õudse, ohtliku järve kaldal, mõtles oma lõunamaise isamaa pehmetele lilledega palistatud teedele.

Ent tema jaoks pole enam küsimust, kas lõuna või põhi. Ta seisab keset elu. Ta ei nuta kojuigatsusest. Tema, see väike lilleneiu, väike sangar, nutab, kuna ta on nii väsinud, et ei suuda leida teed, kuhu ta lilli tahab puistata. Ta nutab, sest ta arvab, et on tulnud liiga hilja.

Siis lähenevad inimesed joostes mööda kallast. Nad ruttavad temast mööda, ilma et nad teda näeksid, tema aga kuuleb nende sõnu.

«Kui tamm järele annab, on ka sepikoda läinud,» ütleb üks.

«Ja veski, töökojad ja seppade majad,» täiendab teine.

Siis saab krahvinna uut julgust, ta tõuseb ja läheb neile järele.

Ekeby veski ja sepikoda asetsesid kitsal neemel, mille ümber kohises Björksjö jõgi. Valgelt vahutades, mühinal tuli see ülalt võimsast kosest alla neeme poole, ja et hoonestatud maatükki vee vastu kaitsta, oli sel ajal neeme ees vägev kaitsemuul. Aga tamm oli vananenud, ja valitsesid kavalerid. Nende ajal keerutati tehasemägedel tantsu, kellelgi aga polnud mahti järele vaadata, kuidas jõgi, külm ja ajahammas vana kivitammi kallal tööd tegid.

Siis tuli kevadtulv ja tamm hakkas järele andma.

Ekeby kosk on vägev graniittrepp, millest Björksjö jõe vood alla tormavad. Kiirusest uimased, kukuvad nad uperkuuti üksteisest üle ja põrkavad kokku. Äkkvihas kargavad nad üles, purskavad üksteisele vahtu, lendavad jälle mõne kivi või puutüve otsa ja tõusevad, et taas langeda, ikka ja uuesti langeda, vahutades, sisisedes, mürisedes.

Ja nüüd ründavad need metsikud, üleskihutatud, kevadõhust ja vastvõidetud vabadusest joobunud vood vana kivimüüri. Nad tulevad sisisedes ja ähkides, sööstavad kõrgele müüri otsa ja tõmbuvad jälle tagasi, nagu oleksid nad oma valgelokilised pead ära löönud. See on rünnak nagu iga teinegi, nad võtavad suuri jäätükke kilbiks, nad haaravad puutüvesid müürimurdjaiks, nad kangutavad, murravad ja tormavad vaese müüri kallal, kuni korraga näib, nagu oleks keegi neid manitsenud ette vaatama. Siis sööstavad nad tagasi ja nende järel tuleb suur tammist eraldunud kivi ning vajub mürisedes alla voolu.

Näib, nagu oleks see neid jahmatanud; nad seisavad vaikselt, nad juubeldavad, nad peavad nõu... ja siis uuesti teele! Seal on nad jällegi jäätükkide ja puutüvedega, vallatud, halastamatud, metsikud, hävitamislõbust hullunud.

«Kui ainult tammi ära saaks,» ütlevad vood, «kui ainult tammi ära saaks, siis oleks järg veski ja sepikoja käes.»

«Käes on vabaduse päev... Maha inimesed ja inimeste töö! Nad on meid söega määrinud, nad on meid jahuga tolmutanud, nad on meid tööikkesse rakendanud nagu härgi, nad on meid ringi ajanud, nad on meid siia sulgenud ja vesiväravatega pidurdanud, nad on sundinud meid raskeid rattaid vedama ja kohmakaid palke kandma. Aga nüüd võidame endile vabaduse!

Vabaduse päev on saabunud! Kuulge seda, lained ülal Björksjös, kuulge seda, velled ja sõsarad soos ja rabas, mäestikuojas ja metsajões! Tulge, tulge! Sööstke alla Björksjö jõkke, tulge värske jõuga, tulge kõmisedes, sisisedes, valmis murdma igivana iket, tulge! Vägivallavalitsuse vall peab langema! Surm Ekebyle!»

Ja nad tulevad; laine laine järel sööstavad nad kosest alla, et peadpidi vastu tammimüüri joosta, et selles suures ürituses kaasa aidata. Joobunud kevade vastvõidetud vabadusest, jõulised ja üksmeelsed, tulevad nad ja kisuvad vaaruva muuli küljest kivi kivi ja mätta mätta järel.

Miks lasevad aga inimesed metsikuil laineil märatseda ega hakka neile vastu? On Ekeby välja surnud?

Ei, inimesi seal on — segane, nõutu, abitu inimparv. Öö on pime, nad ei näe üksteist ega omaenda teed. Kosk kohiseb valjusti, murduva jää pragin ja kokkupõrkavate puutüvede mürin on hirmuäratav, nad ei kuule isegi omaenda häält. Metsik keeris, mis hingestab möirgavaid laineid, täidab ka inimeste ajud, neil pole enam ühtegi mõtet, ei ole mõistust.

Tehase kell heliseb: «Kuulgu need, kel kõrvad on kuulmiseks! Meie siin all Ekeby sepikoja juures oleme hukkumas. Jõgi tungib meile peale. Tamm väriseb, sepikoda on ohus, veski on ohus ja ohus on meie omadki kehvad ja väikesed, kuid armsad elamud.»

Lained muidugi arvavad, et kellahelin kutsub kokku nende sõpru, sest ükski inimene ennast ei näita. Eemal metsades ja rabades aga algab elav liikumine.

«Saatke abilisi, saatke abilisi!» heliseb kell. «Pärast sajanditepikkust orjust oleme end viimaks vabastanud. Tulge, tulge!» kohisevad lained. Mürisev veemass ja helisev tehasekell laulavad surmalaulu kogu Ekeby aule ja hiilgusele.

Samal ajal saabub käskjalg käskjala järel üles härrastemajja kavalere kutsuma.

On neil nüüd tuju sepikojale ja veskile mõelda? Ekeby avaraisse saalidesse on kogunenud sada külalist. Väljas köögis ootab luuatüdruk. Pinev üllatushetk on saabunud. Klaasides pärlendab vahuviin, Julius tõuseb, et esineda peokõnega. Kõik vanad Ekeby seiklejad rõõmustavad selle rabava imestuse üle, mis peab koosviibijaid valdama.

Väljas Löveni jääl käib noor krahvinna Dohna õudset, elukardetavat teed, et Gösta Berlingile hoiatussõna sosistada. All kose juures ründavad lained kogu Ekeby au ja võimu, avarais saalides aga valitsevad ainult rõõm ja ärev ootus, säravad vahaküünlad ja voolab vein. Seal sees ei mõtle keegi sellele, mis sünnib väljas pimedal tormisel kevadööl.

Just nüüd on saabunud oodatud silmapilk. Gösta tõuseb ja väljub, et mõrsjat sisse tuua. Ta peab minema läbi esiku, ja selle suured uksed on pärani lahti. Ta peatub, vaatab välja süsimusta öhe... ja ta kuuleb, ta kuuleb.

Ta kuuleb kella helisevat, koske kohisevat. Ta kuuleb murduva jää praginat, kokkupõrkavate puutüvede kolinat, mässuliste lainete kohisevat, irvitavat, võidutsevat vabaduslaulu.

Siis sööstab ta välja öhe, unustades kõik. Inimesed seal sees võivad seista ülestõstetud klaasidega ja oodata kas või viimsepäevani — Gösta neist nüüd enam ei hooli. Mõrsja võib oodata, patroon Juliuse kõne võib ta huultel surra. Sel ööl ei vahetata sõrmuseid, hiilgavat seltskonda ei valda rabav imestus.

Häda teile nüüd, mässulised lained, nüüd peate te tõsiselt oma vabaduse eest võitlema! Nüüd on Gösta Berling alla kose juurde tulnud, nüüd on rahvas saanud juhi, nüüd süttib kohkunud südameis julgus, nüüd asuvad kaitsjad üles müüridele, nüüd algab võimas heitlus.

Kuulake, kuidas ta hüüab rahvale! Ta käsutab, ta paneb kõik tööle.

«Valgust peab meil olema, kõigepealt valgust, möldri sarvlaternast siin ei piisa. Võtke sealt need haokood,

kandke nad üles järsakule ja süüdake põlema! Olgu see naiste ja laste töö. Ainult kähku! Tehke suur leegitsev haoriit ja pange põlema! See peab meie tööd valgustama, see peab kaugele paistma ja siia abi kutsuma. Ja ärge laske sel kustuda! Tooge õlgi, tooge hagu, laske heledail leekidel taevasse loita!»

«Näe, vaadake siia, teie, täiskasvanud mehed, siin on töö teile! Siin on palgid, siin on plangud, lööge kokku kaitsetamm, mille võime lasta puruneva müüri ette. Kähku, kähku tööle, tehke kaitsetamm kindel ja vastupidav! Seadke korda kivid ja liivakotid, et tammi nende abil vette lasta! Kähku, keerutage kirveid, laske vasarail vuhiseda, puuridel puud hammustada, sael kuivades plankudes krigiseda!»

«Ja kus on poisid? Siia, siia, teie metsikud päevavargad! Muretsege teibaid, muretsege pootshaake, ja tulge siia keset võitlusmöllu! Välja tammile, poisid, välja keset voogusid, mis kobrutavad, sisisevad ja meid valge vahuga piserdavad! Tõrjuge, kaitske, lööge tagasi nende rünnakud, mille ees müürid pragunevad! Lükake eemale puutüved ja jääkambad, hüpake ise alla, kui muu ei aita, ja hoidke lahtised kivid kätega kinni! Lööge neile hambad sisse, haarake nad raudküüntega kinni! Võidelge, poisid, päevavargad, tuisupead! Välja siia müürile! Peame võitlema iga tolli maa pärast!»

Gösta ise võtab aset tammi äärmisel veerel ja seisab seal, vahtu täis piserdunud. Pind tema all müdiseb, lained mühisevad ja märatsevad, tema metsik süda aga tunneb rõõmu ohust, rahutusest, võitlusest. Ta naerab, tal on reipaid ergutushüüdeid tammil tema ümber seisvate poiste jaoks; iialgi pole ta läbi elanud lõbusamat ööd.

Päästetöö edeneb kiiresti, tuled loidavad, puuseppade kirved pauguvad, ja tamm peab vastu.

Ka teised kavalerid ja sada külalist on jõudnud alla kose juurde. Inimesi tuleb joostes lähedalt ja kaugelt, kõik töötavad tulede juures, kaitsetammi juures, liivakottide juures, väljas kõikuval, vabiseval kivitammil.

Nii, nüüd on puuseppadel kaitsetamm valmis, nüüd tuleb see vaaruva muuli ette lasta. Hoidke valmis kivid,

liivakotid, pootshaagid ja köied, et kaitsetammi käest ei kistaks, et inimesed võidaksid ja alistatud lainetest saaksid jällegi orjad!

Siis juhtub, kohe enne otsustavat hetke, et Gösta silmab naist, kes istub jõekaldal kivil. Valgustatud haoriida leekidest, istub ta ja vahib lainetesse. Gösta ei näe teda ju kuigi selgesti läbi udu ja vahu, aga ta pilgud libisevad lakkamatult tema poole. Ta peab teda ikka ja uuesti vaatama. Tal on tunne, nagu oleks sel naisel tingimata asja just tema juurde.

Kõigi nende sadade hulgas, kes töötavad ja askeldavad jõe kaldal, on see naine ainus, kes istub vaikselt, ja tema poole peavad Gösta pilgud vahetpidamata pöörduma, ta ei näe kedagi muud kui ainult teda.

Naine istub veele nii lähedal, et lained vastu ta jalgu löövad ja vaht temast üle pritsib. Ta peab olema nõretavalt märg. Ta on tumedasse rõivastatud ja tal on must sall peas; ta istub kägaras, lõug toetatud kätele, ja vahib vahetpidamata tema poole muulile. Gösta tunneb, kuidas need ainiti vahtivad silmad teda ligi tõmbavad ja ahvatlevad, ja kuigi ta ei suuda seletada tema nägu, ei mõtle ta muust kui naisest, kes istub valgete voogude ääres.

«See on Löveni järve näkk, kes on siia üles jõkke tulnud, et mind hukatusse meelitada,» mõtleb ta. «Ta istub ja meelitab ning meelitab — pean ta minema ajama.»

Kõik need valgete harjadega lained näivad talle musta naise väesalkadena. Tema oli see, kes neid õhutas, kes nad tema vastu rünnakule tõi.

«Pean ta tõesti minema kihutama,» ütleb ta.

Ta haarab pootshaagi, hüppab maale ja ruttab naise poole.

Ta lahkub oma kohalt kaitsemuuli äärmiselt tipult, et järvenäkki minema ajada. Sel ärevushetkel tundus talle, nagu võitleksid tema vastu kurjad sügavikuvõimud. Ta ei teadnud, mida ta mõtles, mida ta uskus, aga ta pidi selle musta sealt jõe äärest kivilt minema kihutama.

Ah, Gösta, miks on sinu koht otsustaval hetkel tühi? Nüüd tulevad nad kaitsetammiga, pikk rida mehi rivis-

tub muulile. Neil on käepärast köied, kivid ja liivakotid, et teha seda raskeks ja hoida paigal. Nad on valmis, nad ootavad, nad kuulatavad. Kus on käsutaja? Kas pole kuulda häält, mis annab käske ja korraldab?

Ei, Gösta Berling peab jahti järvenäkile, tema häält pole kuulda, tema käsklused ei juhi enam kedagi.

Siis tuleb kaitsetamm vette lasta ilma temata. Lained taganevad, tamm sööstab alla sügavusse, selle järel kivid ja liivakotid. Aga kuidas saab säärast tööd teostada ilma juhita? Ei mingit ettevaatust, mingit korda. Taas tormavad lained esile, taas murravad nad uue raevuga neid uusi tõkkeid, nad veeretavad liivakotte kohalt, nad kulutavad köisi, kisuvad lahti kive. Ja see õnnestub, õnnestub! Irvitades, juubeldades tõstavad nad toestiku oma tugevatele õlgadele, kisuvad ja rebivad, ja siis on see nende võimuses. Maha see vilets kaitsetöö, heitkem ta Lövenisse! Ja siis jällegi edasi — edasi vaaruva, abitu kivitammi vastu!

Gösta Berling aga peab jahti järvenäkile. Näkk nägi teda, kui ta pootshaaki keerutades tema poole tuli. Ta hakkas kartma. Näis, nagu oleks ta kavatsenud vette söösta, siis aga mõtleb ta ümber ja jookseb maa poole.

«Järvenäkk!» hüüab Gösta ja keerutab tema kohal pootshaaki. Naine tõttab kalda ääres kasvavasse lepikusse, takerdub selle tihedasse oksastikku ja jääb seisma.

Siis viskab Gösta pootshaagi käest, astub edasi ja paneb käe tema õlale.

«Olete nii hilja öösel väljas, krahvinna Elisabet,» ütleb ta.

«Jätke mind rahule, härra Berling, laske mul koju minna!»

Gösta kuuletub kohe ja pöördub temast eemale.

Kuna aga krahvinna Elisabet pole mitte ainult suursugune daam, vaid õieti väike armas naine, kes ei suuda taluda mõtet, et ta on kellegi meeleheitele viinud, — kuna ta on väike lilleneiu, kel on alati küllaldaselt roose korvis, et ehtida nendega kõige õudsematki teed, kahetseb ta kohe, läheb Göstale järele ja haarab tema käe.

«Ma tulin,» ütleb ta kogeldes, «ma tulin, et... Oh, härra Berling, te ometi ei teinud seda? Öelge, et te pole seda teinud!... Ma kohkusin nii väga, kui te mulle järele jooksite, aga just teiega ma tahtsingi kokku saada. Tahtsin teid paluda, et te sellele enam ei mõtleks, mis ma teile viimati ütlesin, ja et te nagu harilikult meie poole tuleksite.»

«Kuidas sattus krahvinna siia?»

Naine naerab närviliselt.

«Ma teadsin, et saabun liiga hilja. Aga ma ei tahtnud kellelegi öelda, et ma välja lähen. Ja muide, te mõistate, järvest ei saa enam üle sõita.»

«Tuli siis krahvinna jala üle järve?»

«Jah, muidugi. Aga, härra Berling, öelge mulle nüüd! Kas olete kihlatud? Te mõistate, ma tahaksin nii meelsasti, et te poleks seda. See on nii ülekohtune, näete, ja tundub, nagu oleksin mina kõiges selles süüdi. Te poleks tohtinud ühest minu sõnast nii väga hoolida. Olen siin võõras, kes ei tunne selle maa kombeid, Borgis on nii tühi sellest ajast, kui teie seal enam ei käi, härra Berling.»

Seistes seal soisel maapinnal märgade leppade vahel, näib Gösta Berlingile, nagu puistaks keegi temale terve sületäie roose. Ta kahlab põlvini roosides, pimedas hiilgavad need ta silmade ees, ta ahmib aplalt nende lõhna.

«Kas tegite seda?» kordab krahvinna.

Gösta peab talle vastama ja tema hirmule lõpu tegema, kuigi ta viimase üle nii suurt rõõmu tunneb. Kui soojaks ja helgeks muutub ta südames, kui ta mõtleb, millist teed see naine on pidanud käima, kui märg ta on, kui külmunud, kui hirmul pidi ta olema, kui nutetult kõlab ta hääl!

«Ei,» ütleb ta, «ma ei ole kihlatud.»

Siis haarab krahvinna veel kord tema käe ja silitab seda.

«Olen nii rõõmus, olen nii rõõmus,» ütleb ta, ja tema hirmust ängistatud rind rappub nuukseist.

Poeedi teel on nüüd küllaldaselt lilli. Kõik, mis on pime, halb ja täis viha, sulab ta südame ümbert.

«Kui hea te olete, kui hea te olete,» ütleb ta.

Otse neist ülalpool ründavad vood Ekeby au ja hiilgust. Nüüd ei ole inimestel enam juhti, keegi ei sisenda julgust ja lootust nende südamesse, nüüd langeb muul, vood löövad selle üle kokku ja ruttavad siis võidukindlalt edasi neeme poole, kus seisavad veski ja sepikoda. Keegi ei tööta enam, et lainetele vastu panna, keegi ei mõtle enam millelegi muule kui oma elu ja vara päästmisele.

Mõlemale noorele inimesele on täiesti loomulik, et Gösta saadab krahvinna koju. Ta ju ei või teda üksi pimedasse öhe jätta ega lasta tal veel kord üle sulava jää minna. Nad ei mõtle isegi sellele, et Göstat ülal sepikoja juures vajatakse, nad on nii õnnelikud, et nad jällegi on sõbrad.

Nii kerge on uskuda, et need noored inimesed tunnevad sooja armastust teineteise vastu, aga kes võib seda kindlasti teada? Purunenud ja laialipillatud kildudena jõudis nende elu särav seiklus minu juurde. Ma ju ei tea midagi, peaaegu midagi sellest, mis elas sügaval nende südamesopis. Mida võin ma öelda nende toimingute põhjustest? Tean vaid, et tol ööl pani noor ja ilus naine kaalule oma elu ja au, oma kuulsuse ja tervise, et üht vaest ja viletsat tagasi õigele teele juhtida. Tean vaid, et tol ööl laskis Gösta Berling langeda armastatud mõisa võimu ja hiilguse, et järgneda naisele, kes oli tema pärast võitnud surmahirmu, häbelikkusehirmu, karistusehirmu.

Olen sageli oma mõtteis saatnud neid üle jää tol hirmsal ööl, mis neile siiski nii hästi lõppes. Ma ei usu, et nende hinges olnuks midagi varjatut ja keelatut, mille oleks pidanud summutama ja maha suruma just siis, kui nad reipaina üle jää läksid, lobisedes kõigest sellest, mis oli juhtunud nende lahusoleku ajal.

Gösta Berling on jälle tema ori, tema paaž, kes lebab ta jalgade ees, ja tema on ta daam.

Nad on üksnes rõõmsad, üksnes õnnelikud. Kumbki neist ei räägi ainsatki sõna, mis võiks tähendada armastust.

Naerdes sulistavad nad läbi kaldavee edasi. Nad naeravad, kui nad leiavad tee, kui nad selle kaotavad, kui nad komistavad, kukuvad ja taas tõusevad — ikka nad naeravad.

Jällegi on ta lõbus mäng, see õnnistatud elu, ja nemad on lapsed, kes olid halvad ja riidlesid. Ah, kui hea on leppida ja mängu uuesti alustada!

Kumu tuli ja kumu läks. Mõne aja pärast jõudis jutt krahvinna öisest käigust ka Anna Stjärnhöki kõrvu.

«Nüüd ma siis näen,» ütles see, «et jumala poognal on enam kui üks keel. Pean oma südame rahule sundima ja sinna jääma, kus mind vajatakse. Tema võib Gösta Berlingist mehe teha ilma minutagi.»

KUUETEISTKÜMNES PEATÜKK

PATUKAHETSUS

Armsad sõbrad, kui teile peaks juhtuma, et kohtate oma teel mõnd armetut olendit, mõnd väikest nukrat olendit, kes laseb kübara seljal rippuda ja hoiab kingi käes, et tal poleks mingit kaitset päikeselõõsa ja teel olevate kivide vastu, — kui kohtate kaitsetut, kes omaenda vabast tahtest kutsub kõik õnnetused oma pea peale, siis minge temast mööda vaikse värinaga! See on patukahetseja, kas mõistate, patukahetseja, kes on teel pühadele haudadele.

Patukahetseja peab kandma karedat kuube ja elama puhtast veest ja kuivast leivast, olgu ta või kuningas. Ta peab käima jala ega tohi sõita. Ta peab kerjama ega tohi midagi omaks tunnistada. Ta peab magama ohakate keskel. Ta peab kulutama kõvu hauakive korduvalt põlvili langedes. Ta peab keerutama okkalist rooska oma selja kohal. Ta ei tohi mõnu tunda muust kui kannatusest, rõõmu muust kui murest.

Noor krahvinna Elisabet oli kord see, kes kandis karedat kuube ja käis okkalisi radu. Ta süda süüdistas teda patus. See igatses valu nagu väsinu leiget kümblust. Julma õnnetuse võttis ta enda kanda, astudes juubeldades alla kannatuse öhe.

Tema mees, noor raugapeaga krahv, saabus Borgi tagasi hommikul pärast seda ööd, mil kevadine suurvesi hävitas Ekeby veski ja sepikoja. Ta oli vaevalt saabunud, kui krahvinna Märta laskis ta enda juurde kutsuda ja talle imelikke asju jutustas.

«Sinu abikaasa käis öösel väljas, Henrik. Ta oli mitu tundi ära. Koju tuli ta kellegi mehe seltsis. Kuulsin, kuidas see talle head ööd soovis. Tean samuti, kes see mees on. Ma kuulsin, kui su naine läks ja tuli, kuigi ta seda muidugi poleks tahtnud. Su naine petab sind, Henrik. Ta petab sind, see silmakirjalik pühak, kes riputab ainult selleks kõigi akende ette tikitud kardinad, et mind pahandada. Ta ei ole sind kunagi armastanud, mu vaene poiss! Tema isa tahtis teda ainult hästi mehele panna. Ta võttis su sellepärast, et tal muretu elu oleks.»

Ta rääkis kõike seda nii hästi, et krahv Henrik meeletuks muutus. Ta tahtis viibimata end lahutada lasta ja oma abikaasa selle isa juurde tagasi saata.

«Ei, mu sõber,» ütles krahvinna Märta, «sel kombel läheks ta veel õieti hukka. Ta on hellitatud ja halvasti kasvatatud. Aga las mina võtan ta käsile, las mina juhin ta tagasi kohustuste teele!»

Ning krahv kutsus oma naise sisse ja ütles talle, et nüüdsest peale peab ta kuulama tema ema sõna.

Oh, milline stseen nüüd järgnes! Midagi haletsemisväärsemat pole selles muredele pühendatud majas küll iialgi juhtunud.

Palju halbu sõnu ütles see noor mees oma noorele naisele. Ta sirutas oma käed taeva poole ja süüdistas seda, et see oli lasknud häbitul naisel ta nime porri tallata. Ta raputas krahvinna näo ees rusikat ja küsis talt, milline karistus oleks tema arvates küllalt suur säherduse roima eest nagu tema oma.

Krahvinna ei kartnud põrmugi oma meest. Ta uskus ikka veel, et oli toiminud õigesti. Ta ütles talle, et ta olevat juba hirmsa nohu saanud ja et see võiks olla küllaldaseks karistuseks.

«Elisabet,» ütles krahvinna Märta, «niisuguse asjaga ei naljatata.»

«Meie kahekesi pole olnud kunagi ühel arvamusel, millal on õige hetk naljaks ja millal tõsiseks jutuks,» vastas noor naine.

«Aga sa pead ometi aru saama, Elisabet: ükski aus naine ei lahku oma kodust, et keset ööd tuntud seiklejaga ümber hulkuda.»

Siis taipas Elisabet Dohna, et ämm oli otsustanud teda hävitada. Ta taipas, et peab viimse võimaluseni võitlema, et ämmal ei õnnestuks talle hirmsat õnnetust kaela tõmmata.

«Henrik,» palus ta, «ära lase oma ema meie vahele astuda! Luba, ma räägin sulle, kuidas see kõik juhtus! Sa oled õiglane, sa ei mõista mind hukka, ilma et sa mind kuulaksid. Lase, ma jutustan sulle kõik, ja sa näed, et ma toimisin ainult nii, nagu sina oled mind õpetanud.»

Krahv noogutas tummalt nõusoleku märgiks, ja nüüd jutustas krahvinna Elisabet, kuidas ta oli Gösta Berlingi kurjale teele tõuganud. Ta jutustas kõigest, mis oli juhtunud väikeses sinises kabinetis ja kuidas ta südametunnistus sundis teda päästma seda, kellele ta oli ülekohut teinud.

«Mul polnud ju mingit õigust tema üle kohut mõista,» ütles ta, «ja minu mees ise on mind õpetanud, et ükski ohver pole liiga suur, kui tahetakse ülekohut heaks teha. Kas pole tõsi, Henrik?»

Krahv pöördus oma ema poole.

«Mida ütleb minu ema selle kohta?» küsis ta. Ta väike kogu oli nüüd üsna kange väärikusest ja ta kõrge, kitsas laup majesteetlikult kipras.

«Mina,» vastas krahvinna, «mina ütlen, et Anna Stjärnhök on tark tütarlaps ja küllap ta teadis, mis ta tegi, kui ta Elisabetile selle loo jutustas.»

«Minu ema suvatseb mind valesti mõista,» ütles krahv. «Küsin, mida mõtleb minu ema sellest loost. Kas püüdis krahvinna Märta Dohna oma tütart, minu õde, veenda, et ta abielluks ametist tagandatud pastoriga?»

Krahvinna Märta vaikis hetke. Ah, see Henrik, kui rumal, kui rumal! Nüüd oli ta ju valejälgedel. Ta jahi-

koer ajas ju taga jahimeest ennast ja laskis jänesel joosta. Ent Märta Dohna oli keeletu vaid ühe hetke, mitte kauem.

«Armas sõber!» ütles ta õlgu kehitades. «On olemas põhjus, et unustada kõik need vanad lood sellest õnnetust mehest, — sama põhjus, miks ma sind nüüdki palun summutada igasugused avalikud skandaalid. On nimelt äärmiselt usutav, et ta möödunud ööl hukkus.»

Ta rääkis mahedal, kaeblikul toonil, kuid ta sõnades polnud kübetki tõtt.

«Elisabet magas täna hommikul kaua ega ole sellepärast kuulnud, et juba on inimesed saadetud välja järve ümber härra Berlingit otsima. Ta pole Ekebysse tagasi tulnud ning kardetakse, et ta on uppunud. Jää lagunes täna hommikul. Vaata, torm on selle tuhandeks tükiks killustanud.»

Krahvinna Elisabet vaatas välja. Järv oli peaaegu puhas.

Siis hakkas tal endast kahju. Ta oli tahtnud end jumala kohtumõistmisest päästa. Ta oli valetanud ja teeselnud. Ta oli valge süütusemantli endale selga pannud.

Ahastades viskus ta oma mehe ette põlvili, ja pihtimus tungis üle ta huulte.

«Mõista mu üle kohut, hülga mind! Olen teda armastanud! Ära kahtle, et olen teda armastanud! Kitkun oma juukseid, rebin oma rõivaid leinast. Ma ei hooli millestki nüüd, mil tema on surnud. Ma ei hakka end kaitsma. Sa pead teada saama kogu tõe. Ma võtsin oma mehelt oma südame armastuse ja kinkisin selle võõrale. Oh, ma hüljatu, olen neid, keda on ahvatlenud lubamatu armastus!»

Sa noor, ahastav naine, leba oma kohtumõistja jalgade ees ja ütle talle kõik! Tere tulemast, märterlus! Tere tulemast, häbi, tere tulemast! Oh, kuidas saaksid sa sundida taeva välke, et nad su noore pea peale alla lööksid!

Ütle oma mehele, kuidas sa kohkusid, kui sind valdas võimas ja vastuseismatu kirg, kuidas sa võpatasid oma südame alatuse pärast! Pigemini oleksid sa võinud kohata vaime kalmistul kui deemoneid omaenda hinges.

Ütle neile, kuidas sa, olles minema aetud jumala palge eest, tundsid end vääriituna sõtkuma maapinda! Palveis ja pisarais oled sa võidelnud. «Oh, jumal, päästa mind! Oh, jumala poeg, kurjade vaimude väljaajaja, päästa mind!» palvetasid sa.

Ütle neile, kuidas sa pidasid parimaks kõike varjata! Keegi ei tohtinud teada saada sinu armetust. Sa arvasid, et säärane käitumine on jumalale meelepärane. Sa arvasid samuti, et sa käisid jumala teid, kui tahtsid päästa meest, keda sa armastasid. Tema ei teadnud sinu armastusest midagi. Teda ei tohi sinu pärast hukka mõista. Teadsid siis sina, mis on õige? Teadsid siis sina, mis on ülekohus? Jumal üksi teadis seda, ja tema mõistis sinu üle kohut. Ta lõi sinu südame väärjumalat. Ta viis sind suure, parandava patukahetsuse teele.

Ütle neile, et sa tead, et salgamises pole lunastust! Deemonid armastavad pimedust. Pigistagu su kohtumõistjate käed rooska peos! Langegu karistus patu haavadele nagu leevendav palsam. Su süda ihkab kannatust.

Ütle neile kõike seda, lebades põlvili põrandal ja ringutades käsi võimsas mures, rääkides meeleheite ägedal toonil, tervitades kriiskava naeruga karistuse ja teotuse mõtet, kuni su mees su kinni haarab ja põrandalt üles tõmbab!

«Käitu, nagu on sünnis krahvinna Dohnale, või ma pean oma ema paluma, et ta sind nagu last karistaks.»

«Tee minuga, mida tahad!»

Siis langeb krahvi otsus:

«Minu ema palus sinu eest. Seepärast võid minu majja elama jääda. Kuid nüüdsest peale on tema see, kes siin käsib, ja sina, kes kuulab.»

Ennäe patukahetsuse teed! Noorest krahvinnast on saanud tühiseim ümmardajate hulgas. Kui kauaks, oh, kui kauaks?

Kui kaua peab uhke süda end alandada suutma? Kui kaua võivad kärsitud huuled vaikida, kui kaua võib ägedat kätt tagasi hoida?

Leevendav on alanduse armetus. Kui selg raskest tööst valutab, vaikib süda. Neile, kes ainult mõne lühikese tunni kõval õlgvoodil magavad, tuleb uni kutsumata.

Muutugu vana naine kurjaks vaimuks, et ta noort naist küllaldaselt piinata võiks! Noor tänab oma heategijat. Veel pole kurjus temas surnud. Ärata unenäljane igal hommikul kell neli! Anna vilumatule töönaisele mõttetu päevatöö raskete drellitelgede juures! See on hea. Võib-olla pole patukahetsejal endal küllaldaselt jõudu, et keerutada rooska piisava tugevusega.

Kui tuleb suur kevadpesu, laseb krahvinna Märta teda pesuköögis pali juures seista. Tema ise tuleb ta tööd vaatama.

«Vesi sinu toobris on liiga külm,» ütleb ta, võtab katlast keeva vett ja viskab üle ta paljaste käsivarte.

Külm on päev, mil pesunaised peavad järve ääres seisma ja rõivaid uhtma. Taevas kohisevad tormipilved ja valavad nad üle lumelobjakuga. Pesunaiste seelikud nõretavad veest ja muutuvad raskeks nagu tina. Töö kurikaga on ränk. Peente küünte alt immitseb verd.

Aga krahvinna Elisabet ei nurise. Kiidetud olgu jumala headus! Kust mujalt leiab patukahetseja rahuldust kui kannatusest? Piitsa okkalised sõlmed langevad pehmelt patukahetseja seljale, nagu oleksid nad roosilehed.

Noor naine saab varsti teada, et Gösta Berling elab. Vana krahvinna on tahtnud teda vaid pihtima ahvatleda. Jah, ja mis sellest! Vaata, see on jumala juhtimine! Nii ahvatles ta patuse meeleparandamise teele.

Ainult ühte peab ta kartma. Mis saab tema ämmast, kelle südame jumal tema pärast kõvaks on teinud? Ah, jumal mõistab tema üle leebelt kohut. Tema ämm

peabki olema halb, et patune võiks tema abil jumala armastuse tagasi võita.

Ta ei teadnud, kui sageli muutub kõiki teisi ihasid maitsnud hing, et julmusest rahuldust otsida. Kui kärsitul, pimedusega löödud hingel puuduvad meelitused, kallistused, tantsujoovastus ja mänguõhin, sukeldub ta alla oma pimedasse sügavikku ja toob sealt üles julmuse. Loomade ja inimeste piinamises leidub veel rõõmukübe loidunud tunnetele.

Vana krahvinna ei tee enda arvates mingit kurja. Ta usub, et ta kergemeelset naist ainult taltsutab. Nii lebab ta mõnikord öösiti ärkvel ja mõtleb välja uusi piinamisvahendeid.

Ühel õhtul läheb ta läbi maja ja laseb noort krahvinnal enesele küünlaga teed valgustada. Krahvinna kannab küünalt käes ilma lühtrita.

«Küünal on läbi,» ütleb ta.

«Kui küünal on läbi, siis põlegu lühter,» vastab krahvinna Märta.

Ja nad lähevad edasi, kuni suitsev taht kõrbenud käes kustub.

Kuid need on ainult lapsikused. On hingepiinu, mis ületavad kõik kehalised kannatused. Krahvinna Märta kutsub külalisi ja laseb majaproual endal neid omaenda lauas teenida.

Vaata, see on patukahetseja suurpäev. Võõrad inimesed peavad teda tema alanduses nägema. Nad peavad nägema, et ta pole enam väärt oma mehe lauas istuma. Oh, millise pilkega peavad nende külmad pilgud tema peal viibima!

Halvemaks, kolm korda halvemaks muutub aga olukord. Ükski pilk ei kohtu tema omaga. Kõik, kes on lauas, istuvad vaikselt ja rusutult, nii mehed kui naised on tusatujus.

Tema aga korjab kõik selle kokku nagu tulised söed, et neid oma pea peale panna. Ons tema patt nii hirmus? Ons häbi tema läheduses viibida?

Siis tuleb kiusatus: Anna Stjärnhök, kes on olnud tema sõbratar, ja Munkerudi kohtunik, Anna lauanaaber, haaravad ta kinni, kui ta tuleb, võtavad tal prae-

vaagna käest, toovad talle tooli ega taha tal põgeneda lasta.

«Istu siia, laps, istu siia!» ütleb kohtunik. «Sa ei ole midagi halba teinud.»

Ja nagu ühest suust seletavad kõik lõunavõõrad, et kui ta lauda ei istu, peavad nad lahkuma. Nad polevat ju mingid timukasulased. Nad ei pooldavat krahvinna Märta teguviisi. Nemad end nii kergesti petta ei laskvat nagu lambapäised krahvid.

«Oh, head härrad! Oh, armsad sõbrad! Ärge olge nii armulised! Te sunnite mind ise oma pattu teatavaks tegema. On keegi, keda ma väga armastasin.»

«Laps, sa ju ei teagi, mis on patt. Sa ei mõista, kui süütu sa oled. Gösta Berling ju ei teadnudki, et sa teda armastasid. Asu nüüd jälle tagasi oma kodus kohale, mis sulle kuulub! Sa ei ole midagi kurja teinud.»

Nad sisendavad temasse viivuks julgust ja on ka ise reipad nagu lapsed. Lauas naerdakse ja tehakse nalja.

Need keevalised, kergesti erutuvad inimesed on nii head, ja ometi on nad saadetud kiusajast. Nad tahavad teda uskuma panna, et ta on märter, ja pilkavad avalikult krahvinna Märtat, nagu oleks see nõid. Aga nad ei saa asjast aru. Nad ei tea, kuidas hing ihkab puhtust ja kuidas patukahetseja süda sunnib teda end teekividel ja päikeselõõsas piinama.

Puhuti laseb krahvinna Märta tal pikki päevi vaikselt tikkimisraami juures istuda ja jutustab talle siis lõputuid lugusid Gösta Berlingist, sellest pastorist ja seiklejast. Kui ta mälust ei piisa, mõtleb ta ise lugusid välja, korraldab aga alati nii, et Gösta nimi kogu päeva noore naise kõrvus heliseks. Seda kardabki krahvinna kõige enam. Selliseil päevil näib talle, et ta patukahetsusel ei tule iialgi lõppu. Ta armastus ei taha surra. Ta usub, et ta ise sureb enne kui see. Ta kehajõud hakkab kahanema. Ta on sageli väga haige.

«Aga kus viibib sinu kangelane?» küsib vana krahvinna pilkavalt. «Päevast päeva olen oodanud teda kavaleride eesotsas. Miks ei ründa ta Borgi, miks ei

pane ta sind troonile ega heida mind ja sinu meest kinniseotuina vangitorni? Oled sa juba unustatud?»

Noor naine oleks peaaegu tahtnud Gösta eest kosta ja öelda, et tema ise on tal keelanud teda kuidagi aidata, kuid ei — parem on vaikida, vaikida ja kannatada.

Päevast päeva kurnab teda üha rohkem ülepingutuse tuli. Ta käib ringi pidevas palavikus ja on nii väsinud, et suudab vaevu püsti seista. Ta tahab vaid surra. Tugev elujõud on raugenud, armastus ja rõõm ei julge end liigutada. Ta ei karda enam mingit kannatust.

Näib, nagu ei teakski ta mees enam, et ta olemas on. See istub peaaegu kogu päeva oma toas luku taga ja uurib raskesti loetavaid käsikirju ja vanu võidunud trükiseid.

Ta loeb aadlikirju pärgamendilt, mille küljes ripub Rootsi riigi suur ja vägev, punasest vahast vormitud ja treitud puukapslis säilitatav riigipitser. Ta uurib vanu vapimärke, mille valgel põhjal on liiliad ja sinisel kotkad. Sääraseist asjust saab ta aru ja neid tõlgitseb ta hõlpsasti. Ta loeb ikka ja uuesti vanu matusekõnesid ja personaaliaid neist suursugustest Dohna krahvidest, kelle kangelastegusid võrreldakse Iisraeli sangarite ja Hellase jumalate omadega.

Vaata, need vanad asjad on talle alati rõõmu teinud. Oma noorele naisele aga ei võta ta enam vaevaks mõelda.

Krahvinna Märta on lausunud sõnad, mis surmasid kogu tema armastuse: «Ta võttis su raha pärast.» Säherdusi sõnu ei talu küll ükski mees. Need kustutavad lõplikult armastuse. Nüüd on krahvil ükskõik, kuidas ta noore naise käsi käib. Kui ta ema ta kohustuste teele tagasi viib, siis on hea. Krahv Henrik imetleb väga oma ema.

See viletsus kestis terve kuu. Siiski polnud kogu see aeg nii tormiline ja ärev, nagu võib ehk näida, kui sündmused kuhjuvad mõnele kirjapandud leheküljele. Krahvinna Elisabet olevat väliselt alati rahulik

olnud. Ainult tol ainsal korral, mil ta kuulis, et Gösta Berling on surnud, vallanud teda meeleliigutus. Aga nii suur oli tema ahastus selle üle, et ta ei suutnud säilitada armastust oma mehe vastu, et ta arvatavasti oleks lasknud end krahvinna Märtal surnuks piinata, kui mitte ühel õhtul ta vana majapidajanna poleks temaga rääkinud.

«Krahvinna peaks krahviga rääkima,» ütles see. «Issand jumal, krahvinna on ju selline laps! Krahvinna võib-olla ei tea isegi seda, mis tal oodata on, aga mina muidugi näen, kuidas lood on.»

Aga see oligi just see, mida ta oma mehele öelda ei võinud, nii kaua kui see nii rasket umbusku tema vastu südames kandis.

Sel ööl rõivastus ta vaikselt ja läks välja. Ta kandis tavalisi taluteenija rõivaid ja tal oli komps käes. Ta kavatses kodunt põgeneda ja sinna mitte iialgi enam tagasi tulla.

Ta ei lahkunud mitte selleks, et pääseda piinadest ja kannatustest. Ent nüüd ta uskus, et jumal on talle märku andnud, et ta võib minna ja et ta peab oma keha tervist ja jõudu hoidma.

Ta ei suundunud üle järve läände, sest seal elas see, keda ta armastas. Samuti ei läinud ta põhja poole, sest seal elasid paljud ta sõbrad, ega lõuna poole, sest kaugel, kaugel lõunas oli ta isakodu, ja sellele ei tahtnud ta sammugi võrra läheneda. Ta läks ida poole, sest seal ei teadnud ta endal olevat ei kodu, ei armastatud sõpra, ei ühtegi tuttavat inimest, ei mingit abi ega lohutust.

Ta ei läinud kergel sammul, sest ta ei uskunud end olevat jumalaga leppinud. Siiski oli ta rõõmus, et nüüdsest alates kannab ta oma patukoormat võõraste hulgas. Nende ükskõiksed pilgud pidid temal puhkama, leevendades valu nagu paistetanud jäsemele pandud teras.

Ta kavatses rännata seni, kui leiab metsa äärest kehva onni, kus keegi teda ei tunne. «Mu käsi on käinud nii, nagu te näete, ja mu vanemad ajasid mu minema!» ütleks ta. «Andke mulle toitu ja peavarju, seni kui ma suudan ise endale leiba teenida! Mul on raha!»

Nõnda läks ta teele valgel juuniööl, sest maikuu oli möödunud tema raskete kannatuste aegu. Ah, maikuu, see ilus aeg, mil kaskede hele rohelus seguneb tumedate kuusemetsadega ja mil lõunatuul tuleb tagasi kaugelt lõunast, küllastatud soojusest!

Pean paistma tänamatum kui teised, kes on sinu ande kasutanud, sa ilus kuu. Mitte ainsagi sõnaga ei ole ma sinu ilu kiitnud.

Oh, mai, sa armas, valge kuu, oled sa kunagi tähele pannud last, kes istub oma ema süles ja kuulab muinasjutte? Seni kui laps kuuleb räägitavat julmadest hiidudest ja ilusate printsesside rasketest kannatustest, hoiab ta pea püsti ja silmad pärani, kui aga ema hakkab pajatama õnnest ja päikesepaistest, suleb väike silmad ja uinub vaikselt, pea ema rinna najal.

Vaata, sa kaunis kuu, säherdune laps olen minagi. Kuulaku teised lugusid lilledest ja päikesepaistest, mina aga valin endale need pimedad ööd, mis on täis nägemusi ja seiklusi, valin endale karmid saatused, valin metsikute südamete murerohked kannatused.

SEITSMETEISTKÜMNES PEATÜKK

EKEBY RAUD

Oli kevad, ja kõigi Värmlandi tehaste raud pidi saadetama Göteborgi.

Aga neil Ekebys ei olnud rauda saata. Sügisel oli mõni aeg olnud veepuudus, kevadel valitsesid kavalerid.

Nende ajal vahutas kange, mõru õlu Björksjö kose laiadest graniittreppidest alla ja pikka Löveni järve ei täitnud mitte vesi, vaid viin. Nende ajal ei pandud ääsidele toorrauda. Sepad seisid kollete ees, särgid seljas, puutuhvlid jalas, ja keerasid pikkade orade otsas tohutuid praade, sepapoisid aga — pikad tan-

gid käes — küpsetasid hõõguvate süte kohal rasvaseid nuumkukki. Noil päevil keerutati tehasekünkail tantsu. Tollal magati höövelpinkidel ja mängiti sepaalasil kaarte. Rauda noil ajul ei taotud.

Kuid saabus kevad ja all Göteborgi kaubakontoris hakati Ekebyst rauda ootama. Uuriti majori ja majoriprouaga sõlmitud lepingut, kus räägiti mitmesaja pärkapunna * suurustest saadetistest.

Aga mis hoolisid kavalerid majoriproua lepingust? Nemad hoidsid võimul rõõmu, viiulimängu ja pidusööminguid. Nemad hoolitsesid selle eest, et tehasekünkail tantsu keerutataks.

Rauda tuli Stömnest, rauda tuli Söljest. Kymsbergi raud leidis endale läbi kõndude tee alla Vänernisse. Rauda tuli Uddeholmist, tuli Munkforsist ja tuli ka paljudest teistest tehastest. Aga kus oli Ekeby raud?

Kas ei ole Ekeby enam Värmlandi tähtsaim tehas? Kas ei hoolitse enam keegi vana mõisa au eest? Nagu tuhk tuulde on see mõis jäetud hoolimatute kavaleride hoolde. Nemad lasevad tehasekünkail tantsu keerutada. Mille muu eest suudavad nende viletsad ajud hoolitseda!

Aga kosed ja jõed, purjekad ja praamid, sadamasillad ja lüüsid imestavad ja küsivad: «Kas ei tule juba Ekebyst rauda?»

Ja metsast järveni, mäelt oruni sosistatakse ja küsitakse: «Kas Ekebyst rauda ei tule? Kas siis Ekebyst enam kunagi rauda ei tule?»

Ja miiliauk sügaval metsas hakkab naerma, suured vasarapead pimedais sepikodades näivad irvitavat, kaevandid ammutavad oma laiu lõugu ja lagistavad naerda, puldid kaubakontoris, kus säilitatakse majoriproua lepingut, väänlevad naerust. «Olete te midagi nii lõbusat enne kuulnud? Neil seal Ekebys pole enam rauda, Värmlandi parimas rauatehases pole rauda.»

Üles, teie muretud, üles, teie kodutud! Kas te siis talute, et Ekebyd tabab selline häbi? Oo, nii kindlasti, kui te armastate seda ilusaimat kohta jumala haljal maal, nii kindlasti, kui see on teie igatsuste siht kaugetel teedel, nii kindlasti, kui te ei saa nimetada tema

nime võõraste keskel, ilma et teie silmi valguksid pisarad — tõuske, kavalerid, päästke Ekeby au!

Noh, kui Ekebys ongi vasarad puhanud, siis on nad ometi töötanud meie kuues alluvas tehases? Seal peab rauda olema küllalt ja rohkem kui küllalt.

Siis sõidab Gösta Berling välja, et rääkida kuue teise tehase valitsejatega.

Kõigepealt peab nüüd mainima, et Högforssi, mis asetseb Björksjö jõe ääres, vähe maad Ekebyst ülalpool, polnud tema arvates mingit põhjust sõita. Högfors oli Ekebyle liiga lähedal; see oli olnud niisama hästi kui kavaleride valitsuse all.

Küll aga sõitis ta paar miili põhja poole, kuni saabus Lötaforssi. Ilus koht, selles pole mingit kahtlust. Tema ees levib Ülem-Löven ja otse tema taga on Gurlita mägi oma järsult tõusva tipu, oma metsikuse ning romantika hõnguga, mis sobib nii hästi vanale mäele. Aga sepikoda — sepikoda pole niisugune, nagu see peaks olema: hooratas on katki ja on olnud seda kogu aasta.

«Noh, aga miks pole seda parandatud?»

«Puusepal, armas sõber, ainsal meie lähikonnas, kes seda oleks võinud parandada, oli tegemist mujal. Ei meie ole saanud taguda ainsatki pärkapunda.»

«Aga miks te siis puusepale järele ei saatnud?»

«Miks me ei saatnud! Nagu poleks me iga päev talle järele saatnud, aga tema ei saanud ju tulla. Tema ehitas Ekebys veeremänguteid ja lehtlaid.»

Ning korraga mõistab Gösta, kuidas ta käsi sel reisil käib.

Ta sõidab edasi põhja poole, Björnidetisse. Ka see on ilus ja tore paik, asukohaga, mis sobiks lossile. Suur peahoone võtab enda alla poolsõõrikujulise oru, mida kolmest küljest ümbritsevad vägevad mäeharjad, neljandast Löven, mis ka seal lõpeb. Ja Gösta teab, et ei ole paremat paika kuuvalgel kõndimiseks ja unelemiseks kui kaldateed piki jõge, kosest mööda ja alla sepikoja poole, mis asetseb looduslikul teel mäeseina lõhastunud vägevate võlvide all. Kuid rauda, on siin rauda?

Ei, loomulikult mitte. Neil ei olevat ju sütt olnud,

ja Ekebyst polevat nad söepõletajaile ja söevedajaile maksmiseks raha saanud. Kogu käitis olevat talvel seisnud.

Niisiis tüürib Gösta tagasi lõuna poole. Ta jõuab Håni Löveni idakaldal, ja Lövstaforssi sügaval metsas, aga sealgi ei käi ta käsi paremini. Kusagil pole rauda ja kõikjal näib olevat kavaleride endi süü, et see nii on.

Lõpuks sõidab Gösta Ekebysse tagasi: kavalerid silmitsevad süngel ilmel seda viitkümmend pärkapunda või nii, mis neil laos, ja nende pead on rasked murest, sest nad kuulevad, kuidas kogu loodus Ekeby üle irvitab; neile näib, nagu väriseks maa nuukseist, nagu ähvardaksid neid puud vihaselt liikudes ja nagu kaebleksid rohukõrred ja taimed, et Ekeby au on kadunud.

Ent milleks nii palju sõnu ja nii palju imestust? Seal ta on ju, see Ekeby raud!

Seal ta on, Klarälveni kaldal praamidele laaditud, valmis jõge mööda alla purjetama, valmis Karlstadis rauakaalul kaalumiseks, valmis Vänerni purjekail Göteborgi viimiseks. Niisiis on Ekeby au siiski päästetud.

Aga kuidas on see võimalik? Ekebys polnud ju rauda rohkem kui viiskümmend pärkapunda, kuues teises tehases aga polnud rauda üldse. Kuidas on võimalik, et täislaaditud praamid nüüd nii suure hulga rauda Karlstadi kaalule viivad? Jah, seda küsitagu kavaleridelt.

Kavalerid ise on nende raskete, inetute veesõidukite pardal, nad kavatsevad ise Ekeby raua Göteborgi viia. Mitte tavaline praamimees, mitte tavaline surelik ei tohi seda rauda vedada. Kavalerid on tulnud pudelite ja toidukorvidega, metsasarvede ja viiulitega, püsside, õngede ja mängukaartidega. Oma armsa raua heaks teevad nad kõik ega anna seda enne käest, kui see on Göteborgis kaile laaditud. Nemad ise lossivad, lastivad ja hoolitsevad purjede ja aerude eest. Nemad just ongi need õiged mehed säärase ülesande jaoks. Kas leidub Klarälvenis leetseljakut või Vänernis madalikku, mida nemad ei tunneks? Kas ei käsitse nad tüüri ja taglast niisama kergelt kui viiulipoognat ja ohje?

Kui nad maailmas üldse midagi armastavad, siis on see raud praamidel. Nad hoiavad teda nagu kõige peenemat klaasi, nad laotavad talle peale purjeriided. Kübetki rauda ei tohi olla paljas. Need rasked, hallid latid peavad Ekeby au uuesti jalule seadma. Ükski võõras ei tohi heita neile oma ükskõikseid pilke. Oh Ekeby, meie igatsuste maa, säragu sinu au!

Kavaleridest pole ükski koju jäänud. Onu Eberhard on lahkunud oma kirjutuspuldi juurest ja nõbu Kristoffer väljunud ahjunurgast. Isegi leebe Lövenborg on siin. Keegi ei või eemale jääda, kui küsimuses on Ekeby au.

Aga Lövenborgile pole hea Klarälvenit näha. Tema pole näinud seda kolmkümmend seitse aastat, ja niisama pika aja jooksul pole ta kordagi paati astunud. Lövenborg vihkab läikivaid järvepindu ja halle jõgesid. Väljas veel olles meenub talle liiga süngeid asju ja tal on kombeks veesõitu vältida, aga täna ei suutnud ta koju jääda. Ka tema pidi kaasa minema, et Ekeby au päästa.

Asi on nimelt nii, et kolmekümne seitsme aasta eest olevat Lövenborg näinud, kuidas ta mõrsja Klarälvenisse uppus, ja sestsaadik on ta vaene pea sageli segane olnud.

Kui ta nüüd seisab ja jõge silmitseb, muutub ta vana aju üha jaburamaks. Hall jõgi, mis voolab oma paljude väikeste küütlevate lainetega, on suur, hõbesoomustega madu, kes luurab saaki. Kollased kõrged liivamüürid, kust jõgi oma sängi läbi on uuristanud, on salakoopa seinad, mille põhjas luurab madu, ja lai maantee, mis augu seina kaevab ja läbi sügava liiva alla parve juurde tammub, kus praamid on kinni seotud, on sissekäik hirmuäratavasse surmakoopasse.

Ja väike vanamees seisab ning põrnitseb oma väikeste siniste silmadega. Ta pikad valged juuksed lehvivad tuules iga nelja ilmakaare poole, ja ta põsed, mis harilikult õhkuvad maheroosadena, on hirmust üsna kahvatud. Ta teab nii kindlalt, nagu oleks talle keegi seda öelnud, et seda teed mööda tuleb peagi inimene ja sööstab varitseva mao lõugade vahele.

Nüüd kavatsevad kavalerid köied lahti päästa ja

pikki ritvu haarata, et nendega praame välja jõesängi tõugata; siis aga hüüab Lövenborg:

«Pidage, ütlen ma teile, pidage jumalapärast!»

Nad muidugi saavad aru, et vaene vanake hakkab ogaraks muutuma, kuna ta tunneb praami enda all kiikuvat, kuid tahtmatult langetavad nad ülestõstetud ridvad.

Ja tema, kes näeb, et jõgi varitseb saaki ja et keegi peab paratamatult tulema ning vette viskuma, viitab hoiatava liigutusega üles tee poole, nagu näeks ta sealt kedagi lähenevat.

Igaüks muidugi teab, et elus esineb sageli selliseid kokkusattumisi, nagu nüüd järgnes. See, kes suudab veel imestada, imestagu, et kavalerid peatusid oma praamidega Klarälveni valgmas parajasti hommikul, mis järgnes tollele ööle, kui krahvinna Elisabet alustas oma teekonda ida poole. Kuid üsna kindlasti oleks olnud imelikum, kui too noor naine poleks oma hädas mingit abi leidnud. Juhtus nii, et tema, kes oli kogu öö käinud, saabus alla valgmasse viivale maanteele parajasti siis, kui kavalerid kavatsesid praame kaldast minema tõugata; nüüd jäid nad seisma ja teda vaatama, seni kui ta parvemehega rääkis ja see oma paati lahti päästis. Elisabet oli riides nagu taluteenija, ja kavalerid ei aimanud, kes ta on. Kuid nad seisid siiski ja vahtisid teda, sest temas oli midagi tuttavat. Seni kui naine parvemehega rääkis, tuli maanteel nähtavale tolmupilv ja tolmupilvest sööstis esile suur kollane kaless. Naine taipas, et sõiduk on Borgist, et teda otsitakse ja et ta nüüd leitakse. Ta ei mõelnudki enam, et ta parvemehe paadiga minema pääseb, ja ainsaks redupaigaks, mida ta nägi, olid kavaleride praamid. Ta tormas nende poole, ilma et oleks lähemalt vaadanud, mis inimesed seal pardal on. Ja hea oli, et ta seda ei näinud, sest muidu oleks ta küll pigemini hobuste jalge alla viskunud kui sinna põgenenud.

Kui ta oli pardale jõudnud, kisendas ta vaid: «Peitke mind ära, peitke mind ära!» Siis komistas ta ja kukkus raualastile. Kavalerid aga palusid teda rahulik olla. Nad tõukasid praami kähku kaldast eemale, nii et see

oli varsti keset voolu ja pöördus alla Karlstadi poole parajasti hetkel, kui kaless parve juurde jõudis.

Vankris istusid krahv Henrik ja krahvinna Märta. Krahv hüppas maha, et parvemehelt küsida, kas ta on näinud tema abikaasat. Kuna aga krahv Henrikul oli pisut piinlik ärajooksnud naise järele pärida, siis ütles ta ainult:

«Midagi on kadunud!»

«Või nii!» ütles parvemees.

«Midagi on kadunud. Ma küsin, olete te midagi näinud.»

«Mille järele ta siis pärib?»

«Jah, see on ükskõik, kuid midagi on kadunud. Küsin, kas olete täna midagi üle jõe parvetanud.»

Sel kombel ei saanud ta siiski midagi teada ja krahvinna Märta pidi ise parvemehega rääkima. Minuti pärast teadis ta, et see, keda nad otsisid, oli laisalt edasi libisevate praamide pardal.

«Mis mehed need seal praamidel on?»

«Need on ju kavalerid, nagu me neid harilikult kutsume.»

«Ah,» ütleb krahvinna. «Jah, siis on su naine heades kätes, Henrik. Nüüd võime otsekohe tagasi koju minna.»

Väljas praamil ei valitsenud siiski nii suurt rõõmu, nagu krahvinna Märta oli arvanud. Seni kui kollane kaless veel nähtaval oli, istus hirmunud noor naine kokkukägardunult lastil, ilma et oleks end liigutanud või sõnagi lausunud. Ta ainult vahtis üksisilmi kalda poole.

Tõenäoline on, et ta tundis kavalerid ära alles siis, kui nägi kollast kalessi eemalduvat. Ta hüppas püsti. Näis, nagu oleks ta uuesti põgeneda tahtnud, aga üks lähemalseisjaid takistas teda, ja nii vajus ta tasa halisedes tagasi rauavirnale.

Kavalerid ei julgenud teda kõnetada ega talle küsimusi esitada. Ta jättis mulje, nagu seisaks ta nõdrameelsuse lävel.

Ja nende muretute päid hakkas rõhuma vastutustunne. Juba raud üksi oli harjumatutele õlgadele ras-

keks koormaks, ja nüüd pidid nad pealekauba valvama veel noort kõrgest soost naist, kes oli oma mehe juurest põgenenud.

Kui nad seda naist talvel pidudel kohtasid, oli neist ühele ja teisele meenunud väike õeke, keda ta oli vanasti armastanud. Selle õega mängides ja vallatledes pidi ta teda ettevaatlikult kohtlema, ja kui ta temaga lobises, pidi ta õppima ennast hoidma, et ta tema kuuldes inetuid sõnu ei räägiks. Kui mõni võõras poiss ajas ta õde mängides liiga metsikult taga või laulis talle inetuid laule, tungis ta sellele piiritus vihas kallale ja peksis ta peaaegu surnuks, sest ta noor õde ei tohtinud kunagi midagi halba kuulda, mingit muret tunda ega mingit kurjust või viha kannatada.

Krahvinna Elisabet oli olnud nende kõigi rõõmus õde. Kui ta oma väikesed käed nende kõvadesse rusikatesse pani, tundus, nagu oleks ta öelnud: «Katsu, kui habras ma olen, aga sina oled minu suur vend, sina pead kaitsma mind nii teiste kui ka enda eest!» Ja nemad olid olnud viisakad rüütlid kogu aja, mil nad teda nägid.

Nüüd aga silmitsesid kavalerid teda hirmuga ega tundnud teda õieti enam äragi. Ta oli sasitud ja kõhnaks jäänud, ta kaela ümarus oli kadunud, ta nägu läbipaistev. Küllap ta oli enda öisel rännakul ära löönud, sest väikesest haavast ta meelekohal immitses puhuti tilgake verd, ja ta kiharduvad, heledad juuksed, mis laubale alla rippusid, olid kleepunud verega. Ta rõivad olid porised pikast rännakust kastest märgadel teedel ja ta kingad viletsas seisundis. Kavalere valdas jube tunne, et see on neile võõras inimene. Sel krahvinna Elisabetil, keda nemad olid tundnud, polnud sääraseid metsikuid, leekivaid silmi. Nende vaene õde oli peaaegu meeleheitele viidud. Näis, nagu võitleks mingi teisest maailmast alla astunud hing õige hinge vastu, taotledes ülevõimu selles ärapiinatud kehas.

Aga neil ei tarvitsenud selle üle muretseda, mis nad peavad temaga peale hakkama. Temas endas ärkavad vanad mõtted. Jällegi valdab teda kiusatus. Taas tahab jumal teda katsuda. Vaata, ta seisab sõprade hulgas! Kavatseb ta lahkuda patukahetseja teelt?

Ta tõusis ja hüüdis, et peab minema.

Kavalerid püüdsid teda rahustada. Nad ütlesid talle, et siin ei ole tal midagi karta. Nemad kaitsevad teda igasuguse jälitamise eest.

Tema aga palus, et ta tohiks astuda tollesse väikesse paati, mis sõitis praami järel, ja sõuda maale, et oma matka üksi jätkata.

Aga nemad ei võinud ju lasta tal minna. Mis saaks temast? Oleks siiski parem, kui ta jääks nende juurde. Nad on küll vaid vaesed ja vanad mehed, kuid üsna kindlasti leiaksid nad nõu, kuidas teda aidata.

Siis ringutas ta käsi ja palus, et nad tal minna laseksid. Kuid kavalerid ei suutnud tema palvet täita. Nad nägid, et ta on hädine ja nõrk, ja mõtlesid, et ta maanteel sureb.

Gösta Berling seisis vähe maad eemal ja vahtis vette. Võib olla, et see noor naine ei tahtnud teda meelsasti näha. Ta ei teadnud seda, aga ta mõtted igatahes mänglesid ja naeratasid. «Nüüd ei tea keegi, kus see noor naine viibib,» mõtles ta, «nüüd võime ta kohe Ekebysse kaasa viia. Võiksime teda seal redus hoida ja tema vastu head olla. Temast saaks meie kuninganna, meie valitsejanna, aga ükski teine ei pea teadma, et ta on seal. Me valvaksime teda nii hästi, nii hästi! Võib-olla saab ta õnnelikuks meie keskel! Kõik vanakesed hellitaksid teda nagu oma tütart.»

Ta polnud kunagi julgenud endale selgeks teha, kas ta teda armastab. Ta ei võinud teda omaks nimetada ilma patuta ega tahtnud teda tõmmata alatusse ja viletsusse — see oli ainus, mida ta teadis. Kuid krahvinna Ekebysse peita, tema vastu hea olla, kui teised julmad on olnud, ja temal seal kõike seda kasutada lasta, mis elus on head, ah! millised unelmad, millised õndsad unelmad!

Aga ta ärkas neist, sest noor krahvinna oli meeleheitel ja ta sõnadest kostis lõikav, ahastav toon. Ta oli kavaleride keskele põlvili langenud ja palus, et nad tal minna laseksid.

«Jumal pole mulle veel andestanud,» hüüdis ta. «Laske mul minna!»

Gösta nägi, et ükski teistest ei suutnud tema sõna

kuulata, ja taipas, et seda peab tegema tema. Tema, kes teda armastas, peab seda tegema!

Tal oli nii raske paigalt liikuda, nagu oleks iga ta liiges tema tahtele vastu seisnud, aga ta sundis end krahvinna juurde astuma ja ütles, et tema viib ta maale.

Krahvinna tõusis kohe püsti. Gösta tõstis ta paati ja sõudis idakaldale. Ta maabus kitsa teeraja juures ja aitas krahvinna paadist välja.

«Mis saab nüüd teist, krahvinna?» küsis ta.

Elisabet tõstis tõsiselt sõrme ja viitas taeva poole.

«Kui te hätta jääte, krahvinna . . .»

Gösta ei suutnud rääkida, ta hääl katkes, Elisabet aga mõistis teda ja vastas:

«Ma saadan teile sõna, kui ma teid vajan.»

«Oleksin tahtnud teid kõige kurja eest kaitsta,» ütles Gösta.

Elisabet ulatas talle jumalagajätuks käe, Gösta aga ei suutnud enam midagi öelda. Krahvinna käsi puhkas külmana ja loiuna tema omas.

Krahvinna polnud enam teadlik millestki muust kui neist seesmistest hääitest, mis sundisid teda võõraste hulka minema. Vaevalt teadis ta veel, et ta armastab just seda meest, kelle juurest ta nüüd lahkub.

Siis laskis Gösta tal minna ja sõudis tagasi kavaleride juurde. Üles praamile jõudes värises ta väsimusest ja näis kurnatuna ning jõuetuna. Talle tundus, et ta oli teinud oma elu kõige raskema töö.

Veel mõne päeva pidas ta vastu, seni kui Ekeby au oli päästetud. Ta vedas raua Kanike neeme kaalule, siis raugesid ta jõud ja elujulgus kauaks ajaks.

Seni kui kavalerid pardal olid, ei märganud nad temas mingit muutust. Ta pingutas iga närvi, et säilitada rõõmsat meeleolu ja muretust, sest ainult rõõmsa meeleolu ja muretusega võis Ekeby au päästa. Kuidas võiks neil õnnestuda kaalumäng, kui nad prooviksid seda sooritada murelike nägudega ja kõhkleva südamega?

Kui on tõsi, nagu pajatasid kuulujutud, et kavaleridel oli tookord praamidel rohkem liiva kui rauda; kui on tõsi, et nad Kanike neeme kaalule vahetpidamata ikka ühtesid ja samu latte üles ja alla kandsid, kuni mitusada pärkapunda rauda kaalutud oli; kui on tõsi, et kõik see võis sündida vaid seepärast, et kaalumeistreid ja mehi kostitati niihästi Ekebyst kaasatoodud toidukorvidest kui pudelitest, — siis on selge, et nad pidid praamidel lõbusad olema.

Kes võib seda nüüd veel teada? Aga kui see oli nii, siis on kindel, et Gösta Berlingil ei võinud kurvastamiseks mahti olla. Seikluse ja ohu rõõmu ta siiski ei tundnud. Niipea kui ta usaldas seda teha, varises ta ahastuses kokku.

«Oo Ekeby, mu igatsuste maa!» hüüdis ta siis endamisi. «Säragu su au!»

Niipea kui kavalerid kaalumeistrilt kviitungi olid saanud, lastisid nad raua Vänerni kutrisse. Harilikult toimetasid kutselised laevurid koorma alla Göteborgi ja Värmlandi tehaseil ei tarvitsenud oma raua pärast enam muretseda, kui nad kaalumeistrilt selle kohta kviitungi olid saanud, et kaup on üle antud. Kavalerid aga ei tahtnud oma tööd poolikult teha, vaid otsustasid raua ise Göteborgi viia.

Teel sinna tabas neid õnnetus. Öösel puhkes torm, kutter kaotas tüüri, jooksis karile ja vajus kogu oma kalli koormaga põhja. Metsasarved, mängukaardid ja tühjendamata viinapudelid kadusid vette. Aga kui asjale õieti vaadata — mis sellest, et raud kaotsi läks! Ekeby au oli ikkagi päästetud! Raud oli Kanike neeme rauakaalul kaalutud. Ja kuigi major pidi maha istuma ja suurlinna suurkaupmeestele range kirjaga lühidalt teatama, et ta nende raha ei soovi, kuna nad ta rauda kätte pole saanud, siis polnud ju sellestki midagi. Ekeby oli rikas, ja ta au oli päästetud.

Ent kui sadamad ja lüüsid, kaevandid ja miiliaugud, kutrid ja praamid hakkavad veidraid asju sosistama? Kui metsi läbib tume kohin, et kogu see sõit oli pettus, kui kogu Värmlandis väidetakse, et praamidel polnud rauda üldse rohkem kui viiskümmend närust pärkapunda ja et laevahukk oli tahtlikult esile kutsutud? Ent niisugusel korral oli sooritatud julge tegu ja teostatud ehtne kavalerivemp. Vana mõisa au selle tõttu ei kannatanud.

Sellest on nüüd möödunud nii palju aega. On ju võimalik, et kavalerid olid rauda kusagilt mujalt ostnud, et nad olid seda kusagilt varem tundmatust laost leidnud. Säärases asjas ei tule tõde kunagi ilmsiks. Kaalumeister vähemalt ei tahtnud kuuldagi, et mingi tüssamine oli võimalik olnud, ja tema pidi ju seda teadma.

Kui kavalerid olid koju jõudnud, said nad kuulda uudiseid. Krahv Dohna abielu lahutatavat. Krahv olevat saatnud oma õuemeistri Itaaliasse tõendeid hankima, et abielu polnud seaduslik. Õuemeister tuli siis ka suvel tagasi, tuues kaasa rahuldavad teated. Milles need seisid — jah, seda ma täiesti kindlalt ei tea. Vanade saagadega peab olema ettevaatlik; need on nagu vananenud roosid: nad poetavad kergesti oma õielehed, kui neile liialt lähedale minnakse. Rahvas räägib, et laulatust Itaalias polevat toimetanud õige pastor. Rohkem ei tea ka mina, aga tõsi on siiski, et Bro kohus tunnistas krahv Dohna ja Elisabet von Thurni abielu olematuks.

Noor naine arvatavasti ei teadnud sellest midagi. Tema elas kusagil maakolkas talupoegade hulgas, kui ta üldse veel elas.

KAHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

LILLIECRONA KODU

Kavaleride hulgas oli üks, keda olen sageli nimetanud suureks muusikuks. Ta oli pikakasvuline, tugeva kondi, suure pea ja kaharate mustade juustega mees. Kindlasti polnud ta tol ajal palju vanem kui neljakümneaastane, aga tal oli inetu, jämedajooneline nägu, ja ka ta ise oli pika toimega. See'p see põhjus oligi, miks mõned teda vanaks pidasid. Heasüdamlik, aga raskemeelne mees oli ta.

Ühel pärastlõunal võttis ta viiuli kaenlasse ja läks Ekebyst minema. Ta ei jätnud kellegagi jumalaga, ometi polnud tal kavatsust kunagi enam tagasi tulla. Ekeby elu oli talle sellest ajast vastik, kui ta krahvinna Elisabeti õnnetust nägi. Ta käis puhkamata kogu õhtu ja kogu öö, kuni ta hommikul vara päikesetõusu ajal väikesse Lövdala-nimelisse mõisa saabus, mis kuulus temale.

Oli nii vara, et ühtegi inimest polnud veel ärkvel. Lilliecrona istus peahoone ette rohelisele kiigelauale ja silmitses oma omandit. Issand jumal! Ilusamat kohta polnud üldse olemas! Muruplats maja ees oli veerjas ja kattunud ilusa helerohelise rohuga. Teist niisugust muruplatsi küll enam polnud! Lambad võisid seal süüa ja lapsed oma mängukannidega lulli lüüa, muru aga jäi alati ühteviisi paksuks ja roheliseks. Vikat ei käinud temast küll kunagi üle, aga vähemasti kord nädalas laskis pereema kõik risu, kõrred ja kuivad lehed värskest rohust ära pühkida. Lilliecrona vaatas liivatatud teed maja ees ja tõmbas äkitselt jalad tagasi. Lapsed olid sellele veel hilja õhtul ilusa mustri rehitsenud, ja nüüd olid tema suured jalad seda ilusat tööd hirmsasti rikkunud. Mõeldagu vaid, kuidas siin kõik kasvas! Kuus pihlakat, mis valvasid õueplatsi, olid pikad nagu pöögid ja kaharad nagu tammed. Sääraseid puid polnud küll iialgi varemalt nähtud. Kui toredad olid nad oma jämedate tüvedega, mida kattis kollane samblik, ja suurte valgete õiekobarategа, mis irdusid heledaina lehestiku tumedast rohelusest. Ta pidi mõtlema taevale ja selle tähtedele. Ei jõudnud küllalt imestada, kuidas puud siin õues kasvasid. Seal seisis vana remmelgas, nii jäme, et kaks meest ei saanud ta ümbert sülitsi kinni võtta. Remmelgas oli nüüd pehkinud ja õõnes, ja pikne oli talt röövinud ladva, aga surra ta ei tahtnud. Igal kevadel võrsus tutt värsket rohelust vanast murdunud peatüvest, nagu selleks, et näidata, et ta elab. Ja toomingas maja idapoolses otsas oli kasvanud nii suureks puuks, et varjas ära terve maja. Kogu mätaskatus oli valge ta varisenud helbeist, sest toomingas oli juba õitsenud. Ja kaskedel, mis väikeste salkadena siinseal põldudel kasvasid, neil oli üsna kindlasti paradiis tema mõisas. Nad olid leidnud nii palju erinevaid kasvamisviise, nagu oleksid nad otsustanud kõiki teisi puid jäljendada. Üks oli nagu pärn, tihe, leherikas ja

kahara krooniga, teine seisis sirgena ja püramiidikujulisena nagu pappel, kolmas aga longutas oksi nagu halapaju. Ükski neist ei sarnanenud teisega, ja toredad olid nad kõik.

Lilliecrona tõusis ja läks maja taha. Seal oli puuviljaaed, nii imeliselt ilus, et ta pidi peatuma ja hinge tõmbama. Õunapuud õitsesid. Jah, seda ta ju teadis. Ta oli näinud, et nad tegid seda kõigis teisteski mõisates, vahe oli vaid selles, et kusagil ei õitsenud nad nii nagu selles aias, kus ta oli näinud neid õitsevat oma lapsepõlvest saadik. Ristatud käsi ja ettevaatlike sammudega käis ta liivatatud teedel edasi-tagasi. Maa oli valge ja puud olid valged, mõned neist punaka varjundiga. Midagi nii ilusat polnud ta veel iialgi näinud. Ta tundis iga puud, tundis nii, nagu tuntakse oma õdesid-vendi ja mängukaaslasi. Astrahanipuud olid üleni valged, samuti taliõunapuud. Kuid suveuibute õied olid roosad ja paradiisiõunapuude omad lausa punased. Kõige ilusam oli aga vana pookimata uibu, mille väikesi kibedaid õunu keegi ei võinud süüa. See õitses ohtrasti ja nägi välja nagu suur lumehang koidupunas.

Sest pidage nüüd meeles ka seda, et oli varahommik! Kaste pani kõik lehed läikima, kogu tolm oli maha uhatud. Metsaga kaetud mägede tagant, mille jalamil mõis asetses, tulid tõtates esimesed päikesekiired. Näis, nagu oleksid kuuseladvad neist süttinud. Noortel ristikuväljadel, rukki- ja kesvapõldudel ning vastvõrsunud kaeraorasel hõljus kerge udu, üks kõige õhemaid iluloore, ja varjud langesid teravaina nagu kuupaistes.

Siis seisis ta vaikselt ja silmitses suuri «vürtsipeenraid» aiateede vahel. Ta teab, et pereema ja tüdrukud on siin töötanud. Nad on kaevanud, rehitsenud ja väetanud, on kitkunud umbrohtu ja puhastanud maad, seni kui see peeneks ja kergeks muutus. Kui nad olid peenrad tasaseks ja nende ääred teravaks teinud, olid nad võtnud ohjad ja märgitikud ning tõmmanud ribad ja ruudud. Seejärel olid nad väikeste lustakate sammudega sõtkunud rajad, olid külvanud ja istutanud, kuni kõik ribad ja ruudud täis said. Ka lapsed olid töötanud ning lausa õnnelikud ja innukad olnud, et nad said kaasa aidata, kuigi neil oli raske küürus seista ja käsi üle laiade peenarde sirutada. Ja uskumata palju abi oli lastest, nagu igaüks võib arvata.

Nüüd hakkas külvis võrsuma.

Jumal õnnistagu neid, niihästi herneid kui ube, mis nii vapralt seisid seal oma kahe paksu idulehega! Ja kui ühtlaselt ning kaunilt olid tõusnud porgandid ja naerid! Kõige kenamad olid aga väikesed kaharad petersellilehed, mis end mullakihi kohal veidi kõrgemale upitasid ja esialgu eluga veel peitemängu mängisid.

Ja siin oli väike peenar, kus read polnud nii ühtlased ja väikesed ruudud näisid olevat kõige selle proovimustrid, mida üldse istutada ja külvata saab. See oli laste maa.

Lilliecrona pani ruttu viiuli lõua alla ja hakkas mängima. Linnudki hakkasid laulma suures puhmastikus, mis kaitses aeda põhjatuule eest. Ei saanud vaikida ükski olend, kellele oli hääl antud — nii tore oli hommik! Poogen liikus täiesti nagu iseendast.

Lilliecrona käis teedel edasi-tagasi ja mängis. «Ei,» mõtles ta, «ilusamat kohta pole olemaski.» Mis oli Ekeby võrreldes Lövdalaga! Tema kodu katus oli kaetud mättaga ja maja ainult ühekorruseline. See asetses metsa serval, selle taga oli mägi ja ees pikk org. Kõiges selles polnud midagi erilist: ei olnud seal järve, ei koske, ei kaldaäärseid aasu ega parke; aga ta oli siiski ilus. Ilus seepärast, et ta oli hea, rahulik kodu. Siin oli kerge oma elu elada. Kõike, mis mujal oleks võinud tekitada kibedust ja viha, tasandas siin leebus. Nii peab see kodus olemagi.

Majas magab pereema toas, mis on aia poole. Ta virgub äkki ja kuulab, aga ta ei liiguta end. Ta lebab naeratades ja kuulab. Siis tuleb muusika üha lähemale ja lõpuks näib, nagu oleks pillimees seisatanud otse tema akna all. Ei ole vist küll esimene kord, kui ta oma akna all viiulimängu kuuleb. Nõnda tavatseb tema mees koju tulla siis, kui nad seal Ekebys on hakkama saanud mingi tavatult metsiku vembuga.

Seal ta nüüd seisab, pihib ja palub andestust. Ta kirjeldab naisele neid tumedaid jõude, mis ahvatlevad teda eemale kõigest sellest, mida ta üle kõige armastab — naisest ja lastest. Aga ta armastab neid. Oh, kindlasti armastab ta neid!

Kuni ta mängib, tõuseb naine ja rõivastub, ilma et ta isegi õieti teaks, mida ta teeb. Nii täielikult on mehe mäng teda haaranud.

«Ei ole see luksus ega mugav elu, mis mind siit ära meelitas,» mängib ta, «ei armastus teiste naiste vastu ega au, vaid mitmekesine elu, mis kiusab: selle leebust, selle kibedust ja rikkusi pean ma enda ümber tundma. Kuid nüüd on mul sellest villand, nüüd olen ma väsinud ja rahul. Ma ei lahku enam oma kodust. Andesta mulle, halasta mu peale!»

Siis tõmbab naine kardina üles ja lööb akna lahti, ning Lilliecrona näeb tema ilusat, heasüdamlikku nägu.

Ta on hea, ta on tark. Nagu päikesekiired langevad ta pilgud õnnestavalt kõigele, mida nad kohtavad. Ta valitseb kõike ja hoolitseb kõige eest. Seal, kus on tema, peab kõik kasvama ja idanema. Ta kannab endas õnne.

Lilliecrona vibutab enda üles tema juurde aknalauale ja on õnnelik nagu noor armastaja.

Siis tõstab ta naise välja aeda ja kannab ta õunapuude alla. Seal seletab ta talle, kui ilus on kõik, ja näitab talle köögiviljapeenraid, laste istutatud taimi ja väikesi lõbusaid petersellilehti.

Kui lapsed ärkavad, on rõõmu ja vaimustust selle üle, et isa on tulnud. Nad võtavad ta täielikult endale. Ta peab vaatama kõike uut ja märkimisväärset: väikest veskit, mis klõbistab all ojas, linnupesa remmelga otsas ja väikesi kogrepoegi tiigis, kes ujuvad tuhandete kaupa kalda ääres.

Siis teevad isa, ema ja lapsed pika jalutuskäigu põldudele. Isa peab nägema, kui paks on rukis, kuidas kasvab ristik ja kuidas kartulid hakkavad oma kurdunud lehti mullast välja pistma.

Ta peab nägema lehmi, kui need karjamaalt koju tulevad, peab teretama vasttulnukaid vasikaaias ja

lambalaudas, peab otsima mune ja igale hobusele suhkrut andma.

Lapsed jooksevad kogu päeva tema kannul. Ei õppetunde ega tööd, ainult isaga ümber luusida!

Õhtul mängib ta neile polkat, ja kogu päeva on ta neile olnud nii heaks kaaslaseks ja mänguseltsiliseks, et nad õhtul magama uinuvad vaga palvega, et isa alati nende juurde jääks.

Ta jääbki, jääb tervelt kaheksaks päevaks, ja on kogu aja rõõmus nagu poisike. Ta on armunud kõigesse oma kodus, naisesse ja lastesse, ning tal ei tule Ekebyd meeldegi.

Siis aga saabub hommik, mil ta on läinud. Ta ei kannatanud enam välja, seda õnne oli temale liiga palju. Ekeby oli tuhat korda halvem, aga Ekeby oli sündmuste keerises. Oh, mida kõike seal polnud, millest võis unistada ja mängida! Kuidas võis ta elada ilma kavaleride vägitegude ja pika Löveni järveta, mille ümber tuiskas seikluste metsik pillerkaar?

Tema kodus läks kõik oma rahulikku rada. Kõik kosus ja kasvas majaema õrnal hoolitsusel. Kõik selles talus askeldasid vaikses õnnes. Kõik, mis mujal oleks tekitanud lahkhelisid ja kibedust, möödus seal kaebuste ja valudeta. Kõik oli nii, nagu olema peab. Kui majaisand igatses kavalerina Ekebys elada — mis sellest? Kas on mõtet nuriseda taeva päikese üle, et see igal õhtul läände kaob ja maa pimedusse jätab?

Kes on võitmatu, kui mitte alandlikkus? Kes on võidukindel, kui mitte kannatlikkus?

ÜHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

DOVRE NÕID

Nüüd uitab Dovre nõid Löveni kaldal. Seal on teda nähtud, väikest ja ümmarguse seljaga, nahkseelik seljas ja hõbenaastudega vöö ümber. Kuidas pääseb ta hundiaukudest inimeste maailma? Mida otsib vanake mägedelt orgude roheluses?

Ta tuleb kerjates. Ta on ihne ja ablas almustele, nii

rikas kui ta ongi. Mäestiku kuristikes varjab vanake raskeid valge hõbeda kange, ja sügaval mägede keskel söövad mahlakail niitudel ta suured kuldsarvedega mustade lehmade karjad. Siiski rändab ta ringi viiskudes ja rasvases nahkrüüs, mille kirju äär paistab ähmaselt saja-aastase mustuse alt. Piibus on tal sammal ja ta kerjab kõige vaesemaltki. Häbi on anda niisugusele, kes kunagi ei täna, kel kunagi pole küllalt!

Vana on ta. Millal küll kattis õrn nooruse jume ta laia, tõmmut, rasvast läikivat nägu, ta lamedat nina ja kitsaid silmi, mis kilavad mustuse seest nagu tulised söed halli tuha alt? Millal istus ta noore tüdrukuna ülal vainul ja vastas sarvehäälega karjuse armulauludele? Juba mitusada aastat on ta elanud. Vanimadki inimesed ei mäleta aega, mil ta poleks mööda maad ringi hulkunud. Nende isad on teda vanana näinud juba siis, kui nad ise veel noored olid. Ja ikka veel pole ta surnud! Mina, kes ma seda kirjutan, olen ise teda näinud.

Võimas on ta. Tema, võlutarkade soomlaste tütar, ei painuta end kellegi ees. Ta laiad jalad ei jäta maanteede kruusa arglikke jälgi. Ta võib maha manada rahet, võib juhtida välku. Ta võib karju eksitada ja lammastele hunte kallale saata. Head võib ta vähe teha, selle-eest aga palju kurja. Kõige parem on temaga heal jalal olla! Kerjab ta su ainust kitse ja tervet naela villa, siis anna talle! Muidu komistab su hobune või põleb su maja, kärvab lehm või sureb laps, või jälle kaotab kitsi perenaine mõistuse.

Soovitud külaline ei ole ta kunagi. Siiski on parem teda vastu võtta naerusui! Kes teab, kelle pärast too õnnetusetooja orus hulgub! Ta ei tule ainult selleks, et oma kerjakotti täita. Tema kannul käivad kurjad ended: sõjalohe näitab end siis, videvikus haugub õudselt rebane ja huigub öökull, punased ja mustad piksepenid, kes sülitavad mürki, roomavad metsast välja kuni künniseni.

Uhke on ta. Tema peas on peidus esiisade võimas tarkus. See tõstab teadvust. Ta keppi on kirjatud väärtuslikke runosid. Kogu oru kulla eest ei müüks ta seda keppi. Ta oskab võlulaule laulda, oskab nõiajooke keeta, ta tunneb ravimtaimi, oskab veepinna kohal nõiapauke lasta ja tormisõlmi siduda.

Kui ma ainult oskaksin mitmesaja-aastase aju imelikke mõtteid seletada! Tulnud metsade pimedikust ja võimsatelt mägedelt — mida mõtleb ta inimestest orgudes? Temale, kes usub hiidude tapjat Tori* ja vägevaid soome jumalaid, on kristlased nagu taltsad õuepenid hallile hundile. Taltsutamatu nagu lumetorm, tugev nagu kosk, ei või ta kunagi armastada tasandiku poegi.

Siiski tuleb ta ikka veel mägedelt alla nende kääbustoiminguid vaatama. Inimesed võpatavad hirmust, kui nad teda näevad, tugev kõnnumaade tütar aga käib julgelt nende keskel, kaitstuna teiste hirmust. Ei ole unarusse vajunud ei tema tõu ega tema enese vägiteod. Nagu kass usub oma küüsi, nii usub tema oma aju tarkust ja jumalaist sisendatud võlulaulu jõudu. Ükski kuningas pole kindlam oma võimule kui tema sellele hirmuriigile, mida ta valitseb.

Nii on Dovre nõid palju külasid läbi käinud. Nüüd on ta tulnud Borgi ega karda üles krahvimõisa minna. Köögiuksest käib ta harva. Otse terrasside treppidest tuleb ta üles. Ta tõstab oma laiad viisud lilledega palistatud kruusateedele niisama julgelt, nagu tallaks ta karjaradu.

Juhtub nii, et krahvinna Märta on parajasti siis välja trepile astunud, et vaadelda juunipäeva toredust. Kaks tüdrukut on all liivatatud aidateel seisma jäänud. Nad on tulnud saunast, kus suitsutatakse sealiha, ja kannavad vastsuitsutatud sinke endi vahel ridva otsas.

«Kas armuline krahvinna tahab maitsta ja nuusutada?» küsivad tüdrukud. «On liha küllaldaselt suitsunud?»

Krahvinna Märta, tol ajal Borgi perenaine, kummardub üle trepivõre ja silmitseb liha, aga samal hetkel paneb soome eit oma käe ühele singile.

Ennäe seda pruuni läikivat kamarat, neid pakse rasvakihte! Haista seda värsket kadakalõhna, mida hoovab vastsuitsutatud sinkidest! Oo, muistsete juma-

late toit! Kõike seda tahab nõid omandada. Ta paneb oma käe liha peale.

Ah, mägede tütar pole harjunud kerjama ja paluma! Kas ei kasva lilled ega ela inimesed tema armust? Külma, hävitavat tormi ja uputust — kõike võib ta saata. Seepärast ei tarvitse tal paluda ega manguda. Ta paneb oma käe selle peale, mida ta endale soovib, ja see on tema oma.

Krahvinna Märtal aga pole aimugi vanakese väest.

«Kasi minema, kerjuseit!» ütleb ta.

«Anna sink mulle!» ütleb Dovre nõid, sute rüütlitar.

«Hull oled!» ütleb krahvinna. Ja käsib tüdrukuil oma kandamiga aita minna.

Mitmesaja-aastase silmad leegivad vihast ja himust.

«Anna mulle pruun sink!» kordab ta. «Muidu käib su käsi halvasti!»

«Pigem annan selle harakaile kui sinutaolisele.»

Siis väriseb vanake vihatormis. Ta tõstab oma runodega kepi kõrgele üles ja keerutab seda metsikult. Ta huuled pomisevad veidraid sõnu. Juuksed tõusevad turri, silmad kilavad, nägu moondub.

«Sind ennast söögu harakad!» kisendab ta viimaks.

Siis läheb ta minema, pomisedes needusi ja keerutades metsikult keppi. Ta läheb tagasi kodu poole. Kaugemale lõunasse ta ei lähe. Sest nüüd on kõnnumaade tütar täitnud ülesande, mille pärast ta mägedelt alla tuli.

Krahvinna Märta seisab ikka veel trepil ja naerab vanaeide mõttetut viha. Aga naer ta huultel vaikib peagi, sest sealt nad tulevad! Ta ei usu oma silmi. Ta mõtleb, et näeb und, aga sealt nad tulevad — harakad, kes peavad ta ära sööma.

Pargist ja aiast vuhisevad nad tema poole alla — tosinaid harakaid pingul küünte ja nokkimiseks väljasirutatud nokkadega. Nad tulevad käratsedes ja naerdes. Musti ja valgeid tiibu virvendab krahvinna silmade ees. Nagu viirastuste lummuses näeb ta selle parve tagant lähenevat kõiki ümbruskonna harakaid, kogu taevas oleks nagu täis musti ja valgeid tiibu. Ennelõuna eredas päikesepaistes läigivad nende sulgede metalsed värvid. Nende kaelasuled on kahlus

nagu vihastel röövlindudel. Üha ahtamais ringides lendlevad elukad krahvinna ümber, noka ja küüntega ta näkku ja kätele sihtides. Krahvinna peab esikusse põgenema ja ukse sulgema. Hirmust hingeldades nõjatub ta vastu ust, kuna harakad väljas naeravad.

Aga ühes ukse sulgemisega oli talle suletud ka suve leebus ja rohelus ning elurõõm. Tema jaoks olid sestsaadik ainult veel suletud toad ja allalastud kardinad, tema jaoks oli vaid ahastust, hirmu ja hullumeelsusele lähenevat meeltesegadust.

Hullumeelne võib paista küll ka käesolev jutustus, aga ta peab olema siiski tõsi. Sajad inimesed tunnevad ta ära ja võivad tõendada, et selline see vana saaga on.

Linnud laskusid trepi käsipuudele ja maja katusele. Nad istusid, nagu oleksid nad ainult oodanud, millal krahvinna nähtavale ilmub, et talle siis kallale sööste. Nad asusid parki elama ja jäidki sinna. Oli võimatu neid mõisast minema ajada. Asi muutus aina halvemaks, kui neid püssiga lasti. Ühe langenu asemele tuli siis lennates kümme uut. Aeg-ajalt pidi küll suuri parvi lahkuma, et toidust hankida, truud valvepostid aga istusid alati kohal. Ja niipea kui krahvinna Märta ennast näitas, kui ta aknast välja vaatas või ainult hetkeks kardina eest tõmbas, kui ta katsus välja trepile minna, — kohe tulid nad. Kogu hirmus parv sööstis tiibade vihinal üles elamu katusele, ja krahvinna põgenes oma kõige kaugemasse tuppa.

Ta elas magamistoas punase toa taga. Olen sageli kuulnud kirjeldatavat seda tuba säärasena, nagu ta oli tol hirmsal ajal, kui harakad Borgi piirasid. Rasked vaibad uste ja akende ees, paksud vaibad põrandal, hiilivad, sosistavad inimesed.

Krahvinna südames elas kaame hirm. Ta juuksed muutusid halliks. Ta nahk läks kortsu. Üheainsa kuuga sai temast vana eit. Ta ei suutnud soomustada oma südant kahtluse vastu, et ta on nõiutud. Öistest unenägudest hüppas ta üles valju hüüdega, et harakad söövad ta ära. Ta nuttis päev läbi oma saatuse pärast, mida ta ei suutvat vältida. Kartes inimesi, hirmul, et linnuparv võiks iga sisseastuja kannul järg-

neda, istus ta enamasti vaikselt, käed näo ees ja oma tugitoolis edasi-tagasi kiikudes; ängistavast õhust norus ja tusane, hüppas ta aeg-ajalt karjatades üles.

Kibedam polnud küll kellegi elu. Kas suudab keegi teda haletsemast hoiduda?

Minul pole temast nüüd enam kuigi palju jutustada, ja seegi, mis ütlesin, polnud hea. Tundub, nagu pek-saks mind mu südametunnistus. Noorena oli krahvinna siiski heasüdamlik ja elurõõmus, ja nii mõnedki lõbusad lood temast on mu südant rõõmustanud, olgu küll, et siin ei olnud õige koht nende jutustamiseks.

Aga nii see on, kuigi see vaene rändur seda ei teadnud, et hing igavesti nälgib. Tühisest elust ja mängust ei suuda ta elada. Ei saa ta mingit muud toitu, rebib ta nagu metsik kiskja algul puruks teised ja siis ka iseenda.

See on saaga mõte.

KAHEKÜMNES PEATÜKK

JAANIPÄEV

Oli jaanipäev, nagu nüüdki, mil ma seda kirjutan. Aasta ilusaim aeg oli käes.

See oli aeg, mil Sintram, Forsi õel mõisahärra, tusatses ja muretses. Teda pahandas valguse võidukäik läbi ööpäeva tundide ja pimeduse lüüasaamine. Teda vihastas leherüü, mis mähkis puud, ja kirev vaip, mis kattis maad.

Kõik oli end mähkinud ilusse. Ka tee, kuigi hall ja tolmune, oli saanud lilledest äärise: kollased ja lillad kurerehad, harakputked ja nõiahambad.

Kui jaanipäeva kaunidus valitses mägedel ja värelev õhk kandis Bro kiriku kellahelina üles Forssi, kui pühapäeva kirjeldamatu vaikus valitses maad, siis tõusis Sintram oma vihas. Talle näis, nagu oleksid jumal ja inimesed julgenud unustada, et tema on olemas, ja isegi tema otsustas kirikusse sõita. Need, kes suve üle rõõmustasid, pidid nägema teda, Sintramit,

kes armastas pimedust ilma hommikuta, surma ilma ülestõusmiseta, talve ilma kevadeta.

Ta pani hundinahkse kasuka selga ja tõmbas karvakäpikud kätte. Ta laskis oma kõrvi traavisaani ette rakendada ja läikivatele, naastudega kaunistatud rakmetele kurinad kinnitada. Varustatud, nagu valitseks väljas kolmekümnepügalane pakane, sõitis ta kirikusse. Ta arvas, et ta saani jalased krudisevad küdikülmast ja et valge vaht hobuse seljal on härmatis. Ka tema ise ei tundnud, et tal oleks soe olnud. Temast kiirgas külma, nagu päikesest soojust.

Ta sõitis üle avara tasandiku Bro kirikust põhja pool. Tee ääres olid suured, rikkad külad ja viljapõllud, mille kohal lendlesid lõõritavad lõokesed. Iialgi ei ole ma kuulnud lõokesi nii lõõritavat nagu nende väljade kohal. Olen sageli mõelnud, kas suutis ta kurdiks jääda nende sadade lauljate vastu.

Sel teel pidi ta mööda sõitma paljust niisugusest, mis oleks teda pahandanud, kui ta oleks sellele pilgugi peale heitnud. Ta oleks näinud kaht kummargil kaske iga onni ukse ees ja avatud aknast oleks ta võinud vaadata tuppa, mille lagi ja seinad olid kaetud lillede ja roheliste okstega. Kõige lihtsamgi kerjatüdruk kõndis maanteel, sirelikobar käes, ja igal talunaisel oli väike lillekimp taskurätti pistetud.

Õuedel seisid meiupuud longunud lilledega ja närbuvate pärgadega. Rohi nende ümber oli maha tallatud, sest jaaniööl oli siin rõõmsat tantsu keerutatud.

All Lövenil tunglesid palgiparved. Päeva auks olid neile heisatud väikesed valged purjed, kuigi polnud tuult, mis oleks neid paisutanud, ja igas mastitipus rippus roheline pärg.

Kõiki neid paljusid teid mööda, mis viivad Bro kirikusse, tuli jala käies kirikulisi. Naised olid eriti uhked oma heledates kodukootud suverõivastes, mis just selleks päevaks valmis olid õmmeldud. Kõik olid pidulikult riides.

Ja inimesed ei suutnud küllalt rõõmustada, et võivad nautida pühapäevarahu ja puhata argipäevatööst, ei suutnud küllalt rõõmustada maheda soojuse üle,

paljutõotava lõikuse ja maasikate üle, mis juba tee ääres punetama hakkasid. Nad panid tähele vaikset õhku, pilvitut taevast ja lõolaulu ning ütlesid:

«On näha, et tänane päev kuulub issandale!»

Siis tuli Sintram sõites. Ta vandus ja keerutas kõigest väest kihutava hobuse kohal piitsa. Kruus jalaste all krigises jubedalt, kurinate kriiskav kõlin summutas kirikukellade helina. Sintrami laup karusnahkse mütsi all oli vihaselt kortsus.

Kirikulised võpatasid ja arvasid, et näevad paharetti ennast. Isegi suve peopäeval ei lastud neil kurja ja külma unustada. Kibe on nende saatus, kes siin maa peal käivad.

Inimesed, kes seisid kirikuseina varjus või istusid kirikuaia müüril ja ootasid jumalateenistuse algust, vaatlesid teda vaikse imestusega, kui ta kiriku ukse poole sammus. Alles äsja oli oivaline päev täitnud nende südame rõõmuga, et nad tohivad tallata maapealseid radu ja nautida elu ilu. Nüüd aga, kui nad Sintramit nägid, valdasid neid mingi ebatavalise õnnetuse aimed.

Sintram astus kirikusse ja võttis oma toolil istet, lüües käpikutega nii kõvasti vastu pinki, et naha sisse õmmeldud hundiküünte krõginat oli kogu kirikus kuulda. Ja mõned naised, kes esimestel pinkidel juba istet olid võtnud, minestasid, nähes seda karvast kogu, ja neid tuli õue kanda.

Kuid Sintramit välja ajada ei julgenud keegi. Ta häiris rahva hardust, aga ta oli selleks liialt kardetud, et keegi oleks söandanud teda kirikust lahkuma sundida.

Asjata rääkis vana pastor valguskülllasest suvepeost. Keegi ei kuulanud teda. Rahvas mõtles ainult õelusele, pakasele ja õudsele õnnetusele, mida õel mõisahärra neile ennustas.

Kui kõik oli lõppenud, nähti kurja väljuvat ja minevat selle kingu tippu, kus asetseb Bro kirik. Ta vaatas alla Broby väinale ja silmitses seda, libistades pilgu üle praosti elamu ja kolme neeme Löveni läänekaldal. Ja nähti, kuidas ta käe rusikasse pigistas ja seda väina

ja selle haljendavate kallaste kohal raputas. Seejärel libisesid ta pilgud üle Alam-Löveni lõuna poole, kuni nende sinavate neemedeni, mis näivad järve sulgevat. Ja põhja poole lendasid nad miilide kaugusele, Gurlita mäest mööda kuni Björnidetini, kus järv lõpeb. Ta vaatas lääne ja ida poole, kus pikad mäed orgu palistavad, ja jällegi raputas ta rusikat. Igaüks tundis, et kui tal nüüd paremas käes kimp välke oleks olnud, oleks ta need metsiku rõõmuga rahuliku maa peale puistanud, külvates viletsust ja surma nii kaugele, kui ta oleks suutnud. Sest nüüd oli ta oma südant sellevõrra kurjaga harjutanud, et ta enam muud rõõmu ei tundnud kui õelust. Tema ise oli õpetanud end vähehaaval armastama kõike inetut ja halba. Ta oli nõdrameelsem kui kõige metsikum hull, aga keegi ei saanud sellest aru.

Veider jutt liikus pärast seda läbi maa. Räägiti, et kui kirikuvalvur tuli kiriku ust lukustama, murdus võtme keel, sest lukuauku oli pistetud kõvasti kokkukägardatud paberitükk. Kirikuvalvur andis selle paberi praostile. See oli, nagu arvata võiski, kiri, mis oli määratud kellelegi teises ilmas elavale olendile.

Sosistati sellest, mis sel paberil lugeda võis olla. Praost põletanud paberi ära, kirikuvalvur aga vaadanud pealt, seni kui see kuradivärk põles. Tähed mustal põhjal hiilanud erepunastena. Ta polevat saanud neid lugemata jätta. Räägiti, et ta olevat lugenud, et kuri tahtvat maa nii kaugele lagedaks teha, kui silm Bro kiriku tornist näeb. Ta tahtvat, et kirik jääks metsa pimedusse. Ta tahtvat näha, et karud ja rebased asuvad inimeste elamuisse. Põllud pidid jääma sööti ega pidanud neil mail enam koera ega kukke kuulda olema. Kuri tahtvat oma isandat teenida nii, et kõik pidavat õnnetuks saama. See olnud see, mida ta tõotanud.

Ja inimesed vaatasid tulevikku vaikses ahastuses, sest nad teadsid, et kurja võim on suur, et ta vihkab kõike elavat, et ta tahab näha orgu kõnnuna ja et ta võtaks meelsasti oma teenistusse katku, näljahäda või sõja, et minema kihutada igaüht, kes armastab head, rõõmutoovat tööd.

PROUA MUSICA

Kui enam miski ei suutnud Gösta Berlingit rõõmustada, pärast seda kui ta oli noore krahvinna põgenema aidanud, otsustasid kavalerid abi otsida healt proua Musicalt, kes on võimas haldjas ja lohutab paljusid õnnetuid.

Seepärast käskisid nad ühel juuliõhtul Ekeby suure salongi uksed avada ja aknad lahti lüüa. Päikest ja õhku lasti sisse, hilisõhtu suurt punast päikest, karge õhtu mahedat, lõhnavat õhku.

Mööblilt võeti triibulised katted, klaver avati ja loor veneetsia kroonlühtrite ümbert kõrvaldati. Kuldsed greifid marmorlaudade valgete tahvlite all võisid jällegi vastu valgust hiilata. Peegli mustadel otslaudadel tantsisid valged jumalannad. Siiddamasti mitmekesised lilled kirendasid ehavalgel. Nopiti roose ja toodi sisse. Kogu tuba oli täis nende lõhna. Seal leidus imeilusaid, tundmatute nimedega roose, mis olid võõrailt mailt Ekebysse toodud. Seal oli kollaseid, mille kudedes helgib veri punasena nagu inimese soontes, oli kärisenud äärtega koorvalgeid ja suurte lehtedega roosasid, mille välised ääred muutuvad värvituks nagu vesi, ja mustade varjudega tumepunaseid. Nad tõid sisse kõik Altringeri roosid, mis olid tulnud kaugeilt mailt rõõmustama ilusate naiste silmi.

Siis tuuakse sisse noodid, noodipuldid ja vaskpillid, igas suuruses poognad ja viiulid, sest nüüd peab valitsema Ekebys hea proua Musica ja katsuma Gösta Berlingit lohutada.

Proua Musica on valinud välja sõbraliku isa Haydni Oxfordisümfoonia ja lasknud kavaleridel seda harjutada. Patroon Julius liigutab taktikeppi ja teised hoolitsevad igaüks oma pilli eest. Kõik kavalerid oskavad mängida. Muidu polekski nad kavalerid.

Kui kõik on valmis, saadetakse Gösta Berlingile järele. Ta on ikka veel nõrk ja ükskõikne, aga ta tunneb rõõmu toredast toast ja ilusast muusikast, mida ta varsti kuulda saab. Sest teatakse ju väga hästi, et

sellele, kes piinleb ja kannatab, on hea proua Musica parimaks seltsiliseks. Ta on reibas ja mänglev nagu laps. Ta on tuline ja võluv nagu noor naine. Ta on hea ja tark nagu need vanad, kes on elanud head elu.

Ja siis mängivad kavalerid, mängivad nii tasa, nii sahisevalt hellalt.

Väike Ruster võtab asja tõsiselt. Ta loeb noote, prillid ninal, suudleb flöödist välja õrnu toone ja laseb sõrmedel tantsiskleda klahvidel ja aukudel. Onu Eberhard istub kõnksus tšello kohal, ta parukas on libisenud teisele kõrvale ja ta huuled värisevad liigutusest. Berg seisab uhkelt oma pika fagotiga. Aeg-ajalt unustab ta enda ja kasutab kõigest väest oma kopse, ent siis koputab Julius taktikepiga risti üle ta suure kolba.

Läheb hästi, läheb hiilgavalt. Surnud noodikirjast manavad nad esile proua Musica enda. Laota oma võlumantel laiali, armas proua Musica, ja vii Gösta Berling sellele rõõmumaale, kus ta harilikult tavatseb elada!

Ah, et see on Gösta Berling, kes istub kahvatuna ja noruspäi ja keda need vanahärrad peavad nüüd lõbustama, nagu oleks ta laps! Nüüd tuleb Värmlandis rõõmust puudu.

Ma tean küll, miks vanad teda armastasid. Ma tean, kui pikk võib olla talveõhtu ja kuidas kaugeis, üksikuis mõisates võib süngus vargsi meeled vallutada. Ma mõistan väga hästi, mida vanakesed tundsid, kui tema sinna tuli.

Kujutlege pühapäeva pärastlõunat, kui töö seisab ja mõtted on loiud! Kujutlege isekat põhjatuult, mis piitsutab tuppa külma — külma, mida ei suuda leevendada ükski tuli! Kujutlege ühtainsat rasvaküünalt, mille tahti peab alatasa nuuskama! Kujutlege ühetoonilist kirikulaulu, mis kostab köögist!

Noh, ja siis korraga kõlisevad kurinad, siis trambivad kärmed jalad esiku põrandal lund maha, siis tuleb Gösta Berling tuppa. Ta naerab ja naljatleb. Ta on elu, ta on soojus. Ta lööb lahti klaverikaane ja mängib nii, et imestatakse, kuidas need vanad keeled võivad heliseda. Ta oskab laulda kõiki laule, mängida kõiki viise. Kõik maja elanikud teeb ta õnnelikuks. Kunagi ta ei

külmeta, kunagi pole ta väsinud. Murelik unustas oma mured, kui ta teda nägi. Ah, kui hea süda tal oli! Kui kaastundlik oli ta nõrkade ja vaeste vastu! Ja milline geenius ta oli! Jah, te oleksite pidanud kuulma, kuidas vanad temast rääkisid.

Aga nüüd, kus nad mängivad, puhkeb ta nutma. Talle näib, et elu, kogu elu on nii kurb. Ta toetab pea käte najale ja nutab. Kavalerid kohkuvad. Need pole nood mahedad, tervendavad pisarad, mida proua Musica harilikult esile kutsub. Ta nuuksub nagu meeletu. Üsna nõutult panevad nad mänguriistad käest.

Isegi hea proua Musica, kes armastab Gösta Berlingit, hakkab julgust kaotama; siis aga meenub talle, et tal on veel vägev sangar kavaleride hulgas.

See on hell Lövenborg, tema, kes kaotas oma mõrsja sogases jões ja kes on Gösta Berlingi ori enam kui keegi teine. Tema hiilib nüüd klaveri juurde. Ta läheb selle ümbert ringi, kobab teda ettevaatlikult ja libistab siis käe paitades üle klahvide.

Ülal kavaleritiivas on Lövenborgil suur puulaud, millele ta on maalinud klaviatuuri ja üles seadnud noodipuldi. Seal võib ta tundide kaupa istuda ja sõrmedel üle mustade ja valgete klahvide lasta joosta. Seal harjutab ta oma heliredeleid ja etüüde ning seal mängib ta oma Beethovenit. Mitte kunagi ei mängi ta midagi muud kui Beethovenit. Proua Musica on tema vastu eriti armuline olnud, nii et ta on saanud maha kirjutada paljud Beethoveni kolmekümne kahest sonaadist.

Kuid vanamees ei julge kunagi mängida ühelgi teisel riistal kui puulaual. Klaveri ees tunneb ta aukartlikku hirmu. Klaver ahvatleb teda, aga veelgi enam hirmutab. Põrisev mänguriist, millel on maha klimberdatud nii palju polkasid, on tema pühadus. Seda ei ole ta kunagi puudutada julgenud. Mõeldagu ainult — see paljude keeltega imelik riistapuu, mis võis suurmeistri teoseile elu anda! Tal tarvitseb vaid kõrv selle külge panna, ja kohe kuuleb ta seal sees andantesid ja skertsosid kohisevat. Jah, klaver on just see õige altar, mille ees peab proua Musicat kummardama. Aga Lövenborg pole kunagi ühtki säärast riista mänginud.

Ise ei saa ta kunagi nii rikkaks, et võiks endale klaveri osta, ja siin sellel klaveril pole ta iialgi julgenud mängida. Ka majoriproua ei avanud talle seda kuigi meelsasti.

Ta on küll kuulnud, kuidas sellel klaveril on polkasid ja valsse mängitud ja Bellmani viise klimberdatud. Aga nii maist muusikat tehes võis ju jumalik instrument ainult põriseda ja vinguda. Ei, kui tuleks Beethoven, siis alles laseks ta kuuldavale oma õige, ilusa hääle.

Nüüd mõtleb ta, et tema ja Beethoveni tund võiks saabunud olla. Nüüd tarvitseb tal vaid julgust võtta, pühadust puudutada ja oma noort härrat ja peremeest uinunud kaunite helidega rõõmustada.

Ta istub maha ja hakkab mängima. Ta on üsna ebakindel ja erutatud, ent lööb siiski kobamisi paar takti, püüab leida õiget heli, kortsutab laupa, proovib uuesti, paneb siis käed näo ette ja hakkab nutma.

Jah, armas proua Musica, see on talle valus. Pühadus pole ju mingi pühadus. Pole seal sees mingeid selgeid, helgeid toone unelemas, pole seal tumedalt kõmisevat kõue, mingit vägevalt mühisevat orkaani. Mitte midagi sellest lõpmatust kauniskõlast, mis läbis paradiisi õhku, pole sinna ununenud. See on vana, põrisev klaver ja muud mitte midagi.

Aga siis annab proua Musica taibukale kolonelile märku. See võtab Rusteri kaasa, nad lähevad alla kavaleritiiba ja toovad sealt üles Lövenborgi laua, kuhu klahvid peale on maalitud.

«Vaata, Lövenborg,» ütleb Beerencreutz, kui nad tagasi tulevad, «siin on sinu klaver! Mängi nüüd Göstale!»

Siis lakkab Lövenborg nutmast ja istub, et mängida oma nukrale noorele sõbrale Beethovenit. Küllap sõber saab nüüd jällegi rõõmsaks.

Vanamehe peas helisevad kõige võluvamad toonid. Ta ei saa uskuda muud, kui et Gösta kuuleb, kui ilusasti ta mängib. Gösta kindlasti märkab, kui hästi ta täna õhtul mängib. Nüüd pole tal enam mingeid raskusi. Ta teeb oma passaaže ja trillereid täiesti

vabalt. Ta sooritab kõige raskemaid võtteid. Ta sooviks, et meister ise teda kuuleks.

Mida kauem ta mängib, seda enam ta vaimustub. Iga tooni kuuleb ta ülemaiselt võimsana.

«Mure, mure,» mängib ta, «miks ei peaks ma sind armastama? Seepärast, et sinu huuled on külmad, sinu palged närtsinud, seepärast, et sinu embus lämmatab, sinu pilgud kivistavad?

Mure, mure, sina oled üks neid uhkeid ilusaid naisi, kelle armastust on raske võita, aga kellel see põleb võimsamalt kui teistel. Sina hüljatu, võtsin su oma südame juurde ja armastasin sind. Paitasin külmuse sinu liikmeist, ja sinu armastus täitis mu õndsusega.

Oo, kuis olen ma kannatanud! Oo, kuis olen igatsenud sestsaadik, kui kaotasin selle, keda ma esmakordselt armastasin! Pime öö oli minu ümber ja minu sees. Palveis lebasin ma maas, raskeis, kuulmata jäänud palveis. Taevas oli suletud minu pikale ootusele. Tähti täis puistatud laotusest ei tulnud ainsatki mahedat vaimu, et mind lohutada.

Aga mu igatsus käristas puruks varjava eesriide. Sa tulid, hõljudes alla minu juurde kuukiirtest silda mööda. Tulid valguses, oo, mu armastatu, ja naeratavail huulil. Rõõmsad haldjad ümbritsesid sind. Nad kandsid roosipärgi. Nad mängisid tsitrit ja vilepilli. Sinu nägemine oli mulle õndsuseks.

Aga sa kadusid, kadusid! Ja polnud minu jaoks mingit kuukiirtest silda, kui ma sulle järgneda tahtsin. Tiibadeta ja põrmu seotuna lebasin ma maas. Mu kaeve oli nagu metsloomade möirgamine, nagu taeva kõmisev kõu. Tahtsin välgu käskjalana sinu juurde lähetada. Needsin ära rohelise maa. Põletagu tuli põllud ja löögu katk inimesi! Hüüdsin surma ja põrgut. Mõtlesin, et piin igaveses tules ei ole midagi minu kannatusega võrreldes.

Mure, mure, siis said sina mu sõbraks! Miks ei peaks ma sind armastama, nagu armastatakse neid uhkeid, rangeid naisi, kelle armastust on raske võita, ent kellel see põleb võimsamalt kui teistel?»

Seda ta mängis, see vaene müstik. Ta istus, särades vaimustusest ja liigutusest ning kuulatas kõige imeli-

semaid helisid, olles kindel, et ka Gösta peab neid kuulma ja neist lohutust leidma.

Gösta istus ja vaatas teda. Algul oli ta selle narrimängu üle pahane, vähehaaval aga muutus ta lahkemaks. Temale oli võimatu vastu panna, sellele vanakesele, kui ta seal nõnda istus ja oma Beethovenit nautis.

Ja Gösta hakkas mõtlema, kuidas ka see mees — nüüd nii leebe ja muretu — oli rängasti kannatanud, kuidas ka tema oli kaotanud oma armsama. Ja nüüd istus ta õnnest säravana oma puulaua juures. Kas pole siis inimese õndsuseks rohkem vajagi?

Ta tundis end alandatuna.

«Mis on, Gösta,» ütles ta endale, «ei suuda sa enam kauem kannatada ja taluda? Sina, kes sa oled kogu oma eluaja karastatud vaesuses, kes sa oled kuulnud iga puud metsas, iga mätast niidul jutlustavat loobumist ja kannatlikkust, sina, kes sa oled üles kasvanud maal, kus talv on karm ja suvi kehv — oled sa unustanud kunsti kõike taluda?

Oo, Gösta, julgus südames ja naeratus huulil, peab mees välja kannatama kõik, mis elu talle pakub, muidu pole ta kellegi mees. Igatse niipalju kui tahad, kui oled kaotanud oma armsama, lase südametunnistusel oma sisimas puurida ja uuristada, aga näita end mehena ja värmlandlasena! Lase pilgul rõõmust särada ja kohta oma sõpru rõõmsate sõnadega!

Karm on elu, karm on loodus. Aga nad mõlemad loovad julgust ja rõõmu vastukaaluks oma karmusele, muidu ei suudaks ju neid keegi taluda.

Julgust ja rõõmu! Näib, nagu oleksid need elu esimesed kohustused. Iialgi pole sa nende eest kõrvale põiganud ega tee seda nüüdki!

Oled sina halvem kui Lövenborg, kes istub oma puulaua juures, või halvem kui kõik teised kavalerid, need vaprad, muretud, igavestinoored? Sa tead ju väga hästi, et ükski neist pole vältinud kannatust.»

Ja siis silmitseb Gösta neid. Ah, milline etendus! Nad kõik istuvad sügavtõsistena ja kuulavad muusikat, mida keegi ei kuule.

Korraga äratab lõbus naer Lövenborgi tema unelus-

test. Ta tõstab käed klahvidelt ja kuulab nagu vaimustuses. See on Gösta Berlingi endine naer, tema hea, sõbralik, nakatav naer. See on kõige mahedam muusika, mida vanake kogu oma eluajal on kuulnud.

«Kas ma siis ei teadnud, et Beethoven sind aitab, Gösta!» hüüab ta. «Nüüd oled sa jällegi terve!»

Nõnda ravis hea proua Musica Gösta Berlingi raskemeelsusest.

KAHEKÜMNE TEINE PEATÜKK

BROBY PASTOR

Eros, kõikevalitsev jumal, sa muidugi tead, et sageli näib nii, nagu oleks inimene end sinu võimusest vabastanud. Kõik need õrnad tunded, mis inimesi ühendavad, tunduvad tema südames surnud olevat. Nõdrameelsus sirutab õnnetu järele oma küüsi, aga siis tuled sina oma kõikvõimsuses, sa elu kaitsejumal, ja kuiv süda puhkeb õitsele nagu pühamehe tugev kepp.*

Keegi pole ihnsam kui Broby pastor, keegi pole oma õeluse ja halastamatuse tõttu inimestest rohkem lahutatud. Ta toad on talvel kütmata, ta istub värvimata puupingil, ta rõivastub räbalaisse, elatub kuivanud leivast ja raevub, kui kerjus tema uksest sisse astub. Ta laseb hobusel tallis nälgida ja müüb heinad maha, ta lehmad närivad tee äärest kuivanud rohtu ja majaseinast sammalt. Näljaste lammaste määgimist on maanteelegi kuulda. Talumehed viskavad talle toidualmuseid, mida nende koerad ei söö, ja rõivaid, mida nende vaesed halvaks peavad. Ta käsi on välja sirutatud vastuvõtmiseks, ta selg küürus tänamiseks. Ta kerjab rikkailt, laenab vaeseilt. Näeb ta mõnd münti, keeb ta süda himus, kuni raha on tema taskus. Õnnetu on inimene, kes ei suuda talle tähtpäeval tagasi maksta!

Ta abiellus hilja, kuid parem oleks olnud, kui ta poleks seda iialgi teinud. Piinatuna ja ülepingutatuna suri ta naine. Nüüd teenib ta tütar võõraste juures. Pastor jääb vanaks, aga vanadus ei leevenda tema karmust. Ahnuse hullus ei lahku temast kunagi.

Aga ühel ilusal päeval augusti algul tuleb Broby nõlvakust üles raske tõld, mida veavad neli hobust. Sõidab uhke vana preili suure kaaskonnaga, kutsari, teenri ja toaneitsiga. Preili tuleb külastama Broby pastorit. Sest pastor oli see, keda ta oma nooruspäevil armastas.

Kui pastor kodukooliõpetajana tema isa mõisas viibis, armastasid nad teineteist, kuigi uhke suguvõsa neid lahutas. Ja nüüd sõidab ta Broby künkaist üles, et teda enne surma veel kord näha. Kõik, mis elu võib talle veel anda, on jällenägemine oma nooruse armsamaga.

Väike peen preili istub suures tõllas ja uneleb. Ta ei sõida Broby nõlvakust üles mitte vaesesse, väikesse abiõpetaja majja, vaid jaheda, tiheda lehtla juurde all pargis, kus armsam teda ootab. Ta näeb teda, ta on noor, ta võib suudelda, võib armastada. Nüüd, kus preili teab, et ta teda näha saab, kerkib tema pilt ta ette haruldase selgusega. Kui ilus on ta, kui ilus! Ta võib unelda, võib põleda, ta täidab preili olemuse vaimustuse tulega.

Preili ise on nüüd kollakaskahvatu, närtsinud ja vana. Võib-olla ei tunne pastor teda enam ära, sest nüüd on ta kuuekümneaastane; aga tema ei tule ju siia ennast näitama, vaid nägema — nägema oma nooruse armsamat, keda ajahammas pole puudutanud, kes on ikka veel noor, ilus ja sooja südamega.

Preili tuleb nii kaugelt, et ta pole Broby pastorist sõnagi kuulnud.

Siis vurab tõld nõlvakust üles ja kirikumõis järsakul tuleb nähtavale.

«Jumala halastuse pärast,» hädaldab kerjus tee ääres, «andke vaesele mehele veering!»

Suursugune daam annab talle hõberaha ja küsib, kas Broby kirikumõisa on veel palju maad.

Kerjus heidab talle kavala, terava pilgu.

«Kirikumõis on seal eespool,» ütleb ta, «aga pastorit pole kodus, kirikumõisas pole kedagi kodus.»

Peen väike preili näib hirmsasti kahvatavat. Jahe lehtla kaob, armsamat pole enam seal. Kuidas võis ta

mõelda, et nüüd, pärast neljakümneaastast ootamist, leiab ta tema veel sealt?

Mis on armulisel preilil kirikumõisa asja?

Armuline preili on tulnud vaatama abiõpetajat. Ta on teda vanasti tundnud.

Nelikümmend aastat ja nelikümmend miili on neid lahutanud. Ja iga miiliga, mille võrra ta on lähemale jõudnud, on ta maha sõitnud ühe aasta ühes selle murede ja mälestuste koormaga, nii et kui ta nüüd kirikumõisa saabub, on ta jällegi kahekümneaastane, ilma muredeta ja ilma mälestusteta.

Kerjus seisab ja vaatab talle otsa, näeb teda oma silme ees muutuvat kahekümneaastasest kuuekümneaastaseks, ja jällegi kuuekümneaastasest kahekümneaastaseks.

«Pastor tuleb koju pärast lõunat,» ütleb ta. Armuline preili teeks targasti, kui ta sõidaks alla Broby võõrastemajja ja tuleks tagasi pärast lõunat. Ta vastutab selle eest, et abiõpetaja on pärast lõunat kodus.

Hetk hiljem veereb raske tõld väikese närtsinud daamiga nõlvakult alla võõrastemaja juurde, kerjus aga seisab värisedes ja vaatab talle järele. Talle näib, et ta peaks põlvili langema ja rattajälgi suudlema.

Peen, habe aetud ja rõivad puhastatud, jalas läikivate pannaldega kingad ja siidsokid, krookkaelus kaelas ja mansetid käes, seisab Broby pastor sama päeva lõunaajal Bros praostiproua ees.

«Ta on peen preili,» ütleb ta, «krahvitütar, uskuge, praostiproua. Kas praostiproua arvab, et mina, vaene mees, võiksin teda paluda enda juurde sisse astuda? Minu põrandad on mustad, minu võõrastetoas puudub mööbel, saali lagi on hallitusest ja rõskusest roheline. Aidake mind, praostiproua! Mõelge, et ta on suursugune krahvitütar!»

«Öelge, et pastor on ära sõitnud.»

«Armas praostiproua, preili on sõitnud nelikümmend miili, et mind, vaest meest, näha. Ta ei tea, kuidas ma elan. Mul ei ole vooditki, kuhu teda magama panna. Mul ei ole voodit isegi tema teenijate jaoks.»

«Noh, siis laske ta sõidab tagasi!»

«Oh jumal, praostiproua! Kas praostiproua ei taipa, kuidas ma seda mõtlen? Pigem annaksin kõik ära, mis mul on, kõik, mis ma olen usinuse ja hoolega kogunud, kui et laseksin tal ära sõita, ilma et oleksin saanud teda oma katuse all vastu võtta. Ta oli kahekümneaastane, kui ma teda viimati nägin, ja nüüd, praostiproua, on sellest möödas nelikümmend aastat! Aidake mind, et võiksin teda enda juures näha! Siin on raha, kui raha võib aidata, aga mul on vaja rohkem kui raha.»

Oo, Eros! Naised armastavad sind. Meelsamini astuvad nad sada sammu sinu eest kui ühe sammu teiste jumalate eest.

Bro kirikumõisas tühjendatakse toad, tühjendatakse köök, tühjendatakse toidukamber. Bro kirikumõisas täidetakse töövankrid ja sõidutatakse need üles abiõpetaja majja. Kui praost leerikoolist koju tuleb, astub ta tühjadesse tubadesse, paotab köögiukse ja küsib lõunat, aga ei leia sealt kedagi. Ei lõunat, praostiprouat ega tüdrukut! Kes võib sinna parata? Nii on seda tahtnud Eros, too kõikevalitsev.

Tükk aega pärast lõunat veereb siis raske tõld põrinal Broby nõlvakust üles. Ja väike preili istub ning mõtleb, kas ei juhtu mingit uut viperust, ons ikka tõesti tõsi, et ta kohtab nüüd oma elu ainumat rõõmu.

Siis keerab tõld kirikumõisa õue, ent väravavõlvi all jääb ta peatuma. Suur vanker on liiga lai, väravavõlv liiga kitsas. Kutsar plaksutab piitsa, hobused tõmbavad, teenijad kiruvad, aga tõlla tagumine ratas on abitult kinni. Krahvitütar ei pääse armsama õue.

Aga sealt tuleb keegi, sealt tuleb tema! Ta tõstab preili tõllast välja, kannab teda kätel, mille jõud on raugematu, ja surub ta oma sülelusse niisama soojalt kui vanasti — neljakümne aasta eest. Preili vaatab talle silma — tema silmad säravad samuti nagu siis, kui nad olid näinud vaid kahtkümmend viit kevadet.

Vana preilit valdab tunnete torm, soojem kui kunagi varem. Talle meenub, et kord kandis mees teda trepist üles terrassile. Uskudes, et ta armastus on elanud kõik need aastad, oli preili siiski unustanud, mis tähendab olla tugevate käte embuses ja vaadata noortesse, säravatesse silmadesse.

Ta ei näe, et pastor on vana. Ta näeb ainult silmi, silmi.

Ta ei näe musti põrandaid, rõskusest rohelist lage, ta näeb ainult tema säravaid silmi. Broby pastor on sel hetkel uhke mees, ilus isand. Ta muutub veelgi ilusamaks, kui ainult tema talle otsa vaatab.

Ta kuuleb tema häält, ta selget, tugevat häält — see kõlab paitavalt. Nii kõneleb ta ainult temaga. Milleks vajas ta praosti kirikumõisa mööblit oma tühjadesse tubadesse, milleks toitu, milleks teenijaid! Vana preili oleks vaevalt millegi säärase järele puudust tundnud. Tema kuuleb mehe häält ja näeb tema silmi.

Iialgi, iialgi enne pole preili olnud nii õnnelik!

Kui kaunilt ta kummardab, kaunilt ja uhkelt, nagu oleks ta vürstitar, ja tema, pastor, soositud soosik! Temaga rääkides tarvitab pastor vanade paljusid kauneid fraase. Ja tema ainult naeratab ja on õnnelik.

Õhtu eel pakub pastor talle käsivarre, ja nad jalutavad tema vanas räämaläinud aias. Vana preili ei näe midagi, mis oleks inetu või hooletusse jäetud. Metsistunud põõsad muutuvad pöetud taradeks, umbrohi ühtlaseks säravaks muruks, mida varjutavad pikad puiesteed, ja tumeda roheluse orvades helendavad valged raidkujud — noorus, truudus, lootus ja armastus.

Ta teab, et Broby pastor on olnud abielus, aga ta ei mäleta seda. Kuidas võikski ta midagi sellist mäletada! Ta on ju kahekümneaastane ja pastor kahekümne viiene. Pastor on kindlasti ainult kahekümne viiene, noor ja täis pakatavat jõudu. Ons tema see, kellest peab saama kitsi Broby pastor, tema, see naeratlev noormees? Taoti vihisevad ta kõrvust mööda teated süngest saatusest. Aga vaeste halinad, tüssatute needused, põlatute pilked, teotuslaulud — seda kõike pole tema jaoks veel olemas. Tema süda põleb vaid puhtast ja süütust armastusest. Ei hakka see uhke noormees kunagi niivõrd kulda armastama, et ta roomaks selle järele sügavaimasse porisse, kerjaks seda teekäijalt, kannataks alandust, teotust, külma ja nälga, ainult et saada kulda. Näljutaks ta oma last, piinaks oma naist selle viletsa kulla pärast? Võimatu. Niisugune ei või ta olla. Ta on samasugune hea inimene nagu teised. Ta pole mingi kiskja.

Ei kõnni tema noore-ea armsam põlatud kaltsaka kõrval, kes ei vääri seda ametit, mille ta on julgenud endale võtta. Seda ta ei tee.

Oo, Eros, kõikevalitsev jumalus, mitte täna õhtul! Täna õhtul ei ole ta Broby pastor, ei ka järgmisel päeval ega päeval pärast seda.

Kolmandal päeval sõidab preili ära. Värav on tehtud laiemaks. Tõld veereb Broby nõlvakust alla nii kiiresti, nagu puhanud hobused joosta jaksavad.

Milline unelm, milline jumalik unelm! Mitte ainustki pilve nende kolme päeva jooksul!

Preili sõidab naeratades koju oma lossi ja oma mälestuste juurde. Ta ei kuulnud enam iialgi nimetatavat tema nime, ta ei pärinud enam tema järele. Ta tahtis unistada sellest unelmast, niikaua kui ta elas.

Broby pastor istus oma üksildases kodus ja nuttis nagu meeletu. Preili oli ta nooreks teinud. Saab ta nüüd jällegi vanaks? Tuleb nüüd kuri vaim jälle tagasi ja muutub ta jälle põlatuks — põlatuks, nagu ta oli olnud?

KAHEKÜMNE KOLMAS PEATÜKK

PATROON JULIUS

Patroon Julius kandis kavaleritiivast alla oma punaseks värvitud puukasti. Ta täitis lõhnava pomerantsiviinaga rohelise lähkri, mis oli olnud tema kaaslane paljudel reisidel. Suurde nikerdatud toidukasti pani ta võid, leiba ja vana juustu, mis virvendas isuäratavalt rohelisena ja pruunina, rasvast sinki ja pannkooke, mis ujusid vabarnamoosis.

Siis läks patroon Julius pisarsilmil jumalaga jätma kogu Ekeby au ja hiilgusega. Ta paitas viimast korda kulunud veeremängupalle ja ümarapõselisi lapsi tehasekünkal. Ta tegi ringi aias lehtlate ja pargis koobaste ümber. Ta käis tallis ja laudas, silus hobuste laudjaid, raputas kurja härga sarvist ja laskis vasikail oma pal-

jaid käsi lakkuda. Lõpuks läks ta nuttes üles peahoonesse, kus teda ootas lahkumiseine.

Oi, seda inimese elu! Kuidas võib selles olla nii palju halba? Toitudes oli mürki, veinis sappi. Kavaleride kõrid olid liigutusest kinni pigistatud nagu tema omagi. Pisarate udu tumestas pilke. Lahkumiskõnesid katkestasid nuuksed. Oi, seda inimese elu! Tema elu muutub nüüdsest peale üheksainsaks pikaks igatsuseks. Iialgi enam ei tõmba ta oma huuli naerule, laulud tema mälust kustuvad, nagu surevad lilled sügisesel maapinnal. Ta luitub, variseb, närtsib nagu külmast murtud roos, nagu janunev liilia. Iialgi enam ei näe kavalerid vaest Juliust. Rasked aimused läbisid ta hinge, nagu tormist piitsutatud pilvede varjud kihutavad üle meie vastviljeldud põldudest. Ta sõidab koju surema.

Õitsedes tervisest ja heaolust, seisis ta nüüd nende ees. Iialgi enam ei näe nad teda säärasena. Iialgi enam ei küsi nad temalt naljatades, millal nägi ta viimati oma varbaotsi, iialgi enam ei ihka nad tema põski veeremängupallideks. Juba oli kuri tema maksa ja kopsu pesitsenud. See näris ja pures. Juba ammugi tundis ta seda. Ta päevad olid loetud.

Oh, kui Ekeby kavalerid kadunut siiski truult mälestaksid! Oh, et nad teda ei unustaks!

Kohused kutsusid teda. Kodus istus ta ema ja ootas teda. Seitseteist aastat oli ema teda Ekebyst koju oodanud. Nüüd oli ta kirjutanud kutsekirja, ja poeg tahtis sõna kuulata. Ta teadis, et see oleks tema surm, kuid tema kui hea poeg kuulab sõna.

Oh, need jumalikud pidusöömingud! Oh, need kaunid kaldaniidud, see uhke kosk! Oh, need rõõmust rõkatavad seiklused, need valged, libedad tantsupõrandad, armastatud kavaleritiib! Oh, viiulid ja metsasarv, oh, õnnelik ja rõõmus elu! On surm kõigest sellest lahkuda.

Siis läks patroon Julius kööki ja ütles majarahvale jumalaga. Ülekeevas liigutuses süleles ja suudles ta igaüht eraldi, alates perenaisest ja lõpetades saunaeidega. Tüdrukud nutsid ja kaeblesid tema saatuse

pärast. Et nii hea ja lõbus härra peab surema, et nad teda enam iialgi ei näe!

Patroon Julius andis käsu, et ta kaarik vankrikuurist välja tõmmataks ja hobune tallist toodaks.

Ta hääl ei tahtnud sõna kuulata, kui ta selle käsu andis. Niisiis ei pidanud kaarik rahulikult Ekebys pehkima, niisiis tuli vanal Kajsal tuttavast sõimest lahku minna! Patroon Julius ei tahtnud oma emast midagi halba öelda, aga ta oleks pidanud mõtlema kaarikule ja Kajsale, kui ta temale ei mõelnud. Kuidas suudaksid need seda pikka reisi taluda?

Kõige valusam oli siiski lahkumine kavaleridest.

Väike ümmargune patroon Julius, kes oli loodud rohkem veeremiseks kui kõndimiseks, tundis end sõrmeotsteni traagiliselt. Talle meenus suur ateenlane, kes tühjendas rahulikult mürgikarika oma nutvate õpilaste ringis*. Talle meenus vana kuningas Gösta*, kes ennustas rootsi rahvale, et kord tahab see ta maamullast üles võtta.

Lõpuks laulis ta neile oma parima laulu. Ta mõtles luigele, kes suri lauldes. Siis tahtis ta, et nad mälestaksid tedagi säärase kuningliku vaimuna, kes ei alanda end halisemiseni, vaid lahkub kaunitest helidest kantuna.

Lõpuks oli viimane karikas tühjendatud, viimane laul lauldud, viimane kallistus kallistatud. Ta tõmbas mantli selga ja hoidis piitsa käes. Ükski silm tema ümber polnud kuiv, tema enda omad aga olid kerkivat kurbuseudu sedavõrd täis, et ta enam midagi ei näinud.

Siis haarasid kavalerid ta sülle ja tõstsid üles. Hurraahüüded mürisesid ta ümber. Kavalerid panid ta kuhugi maha, ta ei näinud, kuhu. Piits plaksus, vanker tema all hakkas liikuma. Ta sõitis minema. Kui ta silmad uuesti näha suutsid, oli ta juba maanteel.

Küll olid ka kavalerid nutnud ja sügavast kurbusest haaratud olnud, siiski polnud mure kõiki nende südame rõõmsaid liigutusi lämmatanud. Üks neist — oli see nüüd Gösta Berling, poeet, või Beerencreutz, vana kaardimängijast sõdur, või elust väsinud nõbu Kristoffer? — oli korraldanud nii, et vana Kajsat ei tarvit-

senud tallist välja tuua, ka mitte pehkivat kaarikut vankrikuurist, — suur, valgetähniline härg oli rakendatud heinavankri ette; ja kui vankrisse olid asetatud punane kirst, roheline lähker ja nikerdatud teemoonakast, pandi lõpuks istuma ka patroon Julius ise, kelle silmad olid pisaraist tuhmid, kuid mitte moonakastile ega rõivakirstule, vaid valgetähnilise härja selga.

Vaata, selline on juba kord inimene! Liiga nõrk, et kurbusele kogu selle kibedusega vastu astuda! Küll leinasid kavalerid seda sõpra, kes läks surema, seda närtsivat liiliat, surmavast lasust tabatud laulikutluike. Siiski vähenes nende südametusk, kui nad nägid teda suure härja seljas ratsutades eemalduvat, kusjuures ta raske keha nuukseist võppus, ta pikad, viimseks süleluseks väljasirutatud käed ahastuses alla rippusid ja ta silmad karmilt taevalt õiglust otsisid.

Väljas maanteel hakkas udu patroon Juliuse silmist hajuma ja ta märkas, et istub mingi looma õõtsuval seljal. Ja siis, nagu räägitakse, hakkas ta järele mõtlema kõige selle üle, mis seitsmeteistkümne pika aasta jooksul võib juhtuda. Vana Kajsa oli silmanähtavalt muutunud. Olid siis Ekeby kaerasõimed ja ristikupõllud suutnud nii palju korda saata? Ja ta hüüdis — ma ei tea, kas kivid maantee ääres või linnud võsastikus seda kuulsid —, aga tõsi on, et ta hüüdis:

«Kurat mind võtku, mulle paistab, Kajsa, et sul on sarved pähe kasvanud!»

Olles veel viivukese mõtisklenud, libistas ta enda hilju härja seljast maha, ronis vankrisse, istus moonakasti otsa ja sõitis raskeis mõtteis edasi.

Viivu pärast, kui ta Brobyst möödus, kuulis ta taktikindlat laulu:

Üks ja kaks!
Edasi, marss!
Värmlandi kütid tulevad nüüd!

Nõnda kõlas laul talle vastu, aga ei olnud need kütid, vaid Berga rõõmsad preilid ja paar Munkerudi kohtuniku ilusat tütart, kes tulid vantsides mööda teed. Nad olid oma väikesed toidukompsud pikkade ritvade

otsa pannud, mida nad nagu püsse õlal kandsid, ja astusid suveleitses südilt edasi, ise taktis lauldes:

Üks ja kaks!
Edasi, marss!

«Kuhu nüüd, patroon Julius?» hüüdsid nad, kui ta neile vastu tuli, ilma et oleksid tähele pannud murepilvi, mis katsid ta laupa.

«Lähen ära patu ja edevuse kodust,» vastas patroon Julius. «Ma ei taha enam laiskade ja kurjategijate hulgas viibida. Sõidan koju ema juurde!»

«Oh,» hüüdsid nad, «see ei ole tõsi! Patroon Julius ei taha Ekebyst lahkuda!»

«Siiski,» ütles ta ja lõi rusikaga vastu rõivakirstu. «Nii nagu Lott põgenes Soodomast ja Komorrast, nii põgenen mina Ekebyst. Nüüd ei ole seal enam ainsatki õiget meest. Aga kui maa nende jalgade all kokku variseb ja pilvedest väävlivihma alla pahiseb, siis rõõmustan jumala õiglase kohtumõistmise üle. Elage hästi, tütarlapsed, hoiduge Ekeby eest!»

Nende sõnadega tahtis ta edasi sõita, aga see polnud kuidagi rõõmsate tütarlaste kavatsustele vastav. Nende eesmärk oli üles Dunderi mäele minna ja selle tippu ronida, aga tee oli pikk, ja neid valdas suur soov Juliuse heinavankris mäe jalamile sõita.

Õnnelikud on need, kes võivad rõõmu tunda elu päikesepaistest ega vaja oma kolba kaitseks mingit kõrvitsat! Kahe minutiga olid neiud oma tahtmise läbi viinud. Patroon Julius pööras härja ümber ja võttis suuna Dunderi mäe poole. Naeratades istus ta toidukastil, sellal kui heinavanker tüdrukutega täitus. Tee ääres kasvas karikakraid, lõhnavaid kummeleid ja seapähkleid. Härg pidi aeg-ajalt viivukese puhkama. Siis astusid tüdrukud vankrist maha ja noppisid lilli. Varsti rippusid Juliuse pea ja härja sarvede ümber toredad pärjad.

Edasi minnes jõudsid nad noorte heledate kaskede ja tumedate lepapõõsaste juurde. Tütarlapsed tulid ka siin maha ja murdsid oksi, et nendega vankrit ehtida. Viimasest sai varsti liikuv metsasalu. Lõbu ja lusti oli täis kogu päev.

Mida kaugemale venis päev, seda leebemaks ja rõõmsamaks muutus patroon Julius. Ta jagas oma toidupoolise tütarlaste vahel ja laulis neile laule. Kui nad ülal Dunderi mäe tipus seisid ja nende all nii ilus ja uhke maastik laius, et neil selle ilu nähes pisarad silmi tulid, tundis patroon Julius oma südant ägedasti põksuvat, sõnad tormasid üle ta huulte ja ta rääkis oma armastatud maast.

«Oo, Värmland,» ütles ta, «sina ilus, sina jumalik! Sageli, kui nägin sind enda ees kaardil, mõtlesin, mida sa endast kujutad, nüüd aga mõistan, mis sa oled. Sa oled vana, vaga erak, kes istub vaikselt ja uneleb, jalad risti ja käed puhkamas süles. Teravatipulise mütsi oled sa tõmmanud oma poolsuletud laugudele. Oled mõtiskleja, oled püha uneleja — ja sa oled imeliselt ilus. Suured metsad on sinu rüü. Pikad sinised vetepaelad ja kõrvutijooksvate siniste kinkude read palistavad seda rüüd. Sa oled nii lihtne, et võõras ei näegi, kui ilus sa oled! Sa oled vaene, nagu vagad seda olla tahaksid. Sa istud vaikselt ja Vänerni lained uhavad su jalgu ja su ristipandud sääri. Vasakul on rauamaagialad ja kaevandused. Seal on su põksuv süda. Põhjas on ilusad, tumedad üksilduse ja salapära paigad. Seal on su unelev pea.

Kui ma näen sind, sina hiiglaslik ja tõsine, peavad mu silmad täituma pisaratega. Oled karm oma ilus, oled hardus, vaesus, loobumus, ja siiski näen ma sinu karmuses mahedaid leebuse jooni. Näen sind ja jumaldan sind. Juba ainult siis, kui heidan pilgu su avarasse metsa, kui mind puudutab sinu rüü siil, terveneb mu vaim. Tund-tunnilt, aasta-aastalt olen näinud su püha palet. Milliseid aardeid varjad sa oma langetatud laugude all, sa loobumuse jumalus? Oled sa lahendanud elu ja surma mõistatuse või juurdled sa ikka veel, sina püha, sina hiiglaslik? Minule oled sa suurte, tõsiste mõtete hoidja. Kuid askeldavaid inimesi näen ma sinu peal ja sinu ümber, olendeid, kes ei näi kunagi märkavat tõsiduse majesteetlikkust sinu laubal. Nemad näevad ainult su näo ja su liikmete ilu ja vaimustuvad nii, et unustavad kõik muu.

Häda mulle, häda meile kõigile, Värmlandi lapsed!

Ilu, ilu, mitte midagi muud ei nõua me elult. Meie, loobumuse, tõsiduse, vaesuse lapsed, tõstame oma käed ühesainsas pikas palves ja ihaldame seda ainsat head — ilu! Olgu elu nagu roosipõõsas, mis õilmitseb armastusest, veinist ja lõbust, ja olgu tema õied igaühe käsutuses! Vaadake, seda me soovime, meie maa aga kannab karmuse, tõsiduse, loobumuse ilmet. Meie maa on igavene mõtiskluse sümbol, ent meil puuduvad mõtted.

Oo, Värmland, sina ilus, sina jumalik!»

Nii rääkis ta, pisarad silmis, hääl värisemas vaimustusest. Tütarlapsed kuulasid teda imestades ja liigutatult. Vähe aimasid nad sellest tunnete sügavusest, mis peitus selle nalja ja naeru sädeleva pinna all.

Kui aeg õhtule kaldus ja nad tagasi vankrisse ronisid, teadsid tüdrukud vaevalt, kuhu patroon Julius nad viib, kuni nad Ekeby ukse ees peatusid.

«Nüüd läheme siia sisse ja keerutame veidi tantsu, tüdrukud,» sõnas patroon Julius.

Ent mida ütlesid kavalerid, nähes patroon Juliust tulevat, närtsinud pärg kübara ümber ja heinavanker tütarlapsi täis?

«Juba me arvasime, et tütarlapsed ta ära viisid, muidu oleks ta mitu tundi varem tagasi olnud,» ütlesid nad. Sest kavaleridel oli meeles, et täna oli täpselt seitsmeteistkümnes kord, mil patroon Julius proovis Ekebyst lahkuda, igal jooksval aastal kord. Nüüd oli patroon Julius nii selle kui kõik teisedki katsed juba unustanud. Ta südametunnistus magas uuesti oma aastauinakut.

Õigupoolest oli patroon Julius suurepärane mees. Ta oli kerge tantsima, reibas mängulauas. Sulge, pintslit ja poognat käsitses ta ühtemoodi hästi. Tal oli kergesti süttiv süda, ta keelelt kõlasid ilusad sõnad ja ta suu oli täis laule. Aga mis kasu oleks tal olnud kõigest sellest, kui tal poleks olnud südametunnistust, mis ainult üks kord aastas end tunda andis, nagu neil võrktiivulistel, kes end süngest sügavusest vabastavad ja tiivad omandavad, et ainult mõni tund päevavalguses ja päikesesäras elada.

SAVIST PÜHAKUD

Svartsjö kirik on valge niihästi väljast- kui ka seestpoolt. Valged on seinad, kantsel, pingid, koor, lagi, aknakaared, altarilina — kõik on valge. Svartsjö kirikus pole mingeid ehteid, mingeid kujusid, mingeid vappkilpe. Ainult puurist ja valge lõuendlina altari peal. Varem see nii ei olnud. Siis oli lagi täis maalinguid, ja mitmesuguseid kirjusid kivi- ja savikujusid leidus selles jumalakojas.

Kord õige ammu seisnud keegi kunstnik Svartsjös, silmitsedes suvepäeva taevast ja jälgides pilvede liikumist päikese poole. Ta näinud, kuidas valged helkivad pilved, mis hommikul olid all silmapiiri ääres, kuhjusid üha kõrgemale ja kõrgemale, näinud kõiki neid ootavaid hiiglakuhelikke laienevat ja kerkivat, et kõrgusse tormata. Nad tõmbasid purjed peale nagu laevad. Nad heiskasid lipud nagu sõdurid. Nad läksid vallutama kogu taevast. Need kasvavad peletised asetusid päikese, maailmaruumi valitsejanna ette ja võtsid süütu kuju. Seal oli näiteks ablas lõvi. Ta muutis end puuderdatud daamiks. Seal oli hiiglane, käed kägistavas haardes. Ta heitis maha nagu unelev sfinks. Mõned ehtisid oma valget alastust kuldääreliste mantlitega. Teised puistasid oma lumistele põskedele punast minki. Seal oli tasandikke. Seal oli metsi. Seal oli müüridega ümbritsetud ja kõrgete tornidega linnuseid. Valgetest pilvedest said suvetaeva valitsejad. Nad täitsid kogu sinise taevavõlvi. Nad said päikese kätte ja katsid ta kinni.

«Oo, kui ilus oleks,» mõtles siis vaga kunstnik, «kui igatsevad vaimud võiksid astuda üles neile kõrgetele mägedele ja tõusta neil nagu kiikuval laeval üha kõrgemale ja kõrgemale.»

Ja korraga taipas ta, et suvepäeva valged pilved olidki need sõidukid, milledel lahkuvad õndsate hinged.

Ta nägi neid. Seal nad seisid libisevail pilverünkail, liiliad käes ja kuldkroonid peas. Taevalaotus kajas nende laulust. Inglid hõljusid oma laiadel, tugevatel tiibadel alla neid vastu võtma. Oo, kui palju õndsaid!

Sedamööda, kuidas pilved levisid, tuli neid üha rohkem ja rohkem nähtavale. Nad puhkasid pilvedest vooditel nagu vesiroosid järvel. Nad kaunistasid neid, nagu liiliad kaunistavad niitu. Milline juubeldav ülestõusmine! Pilv rullus lahti pilve järel. Ja kõik nad olid täis taevast sõjaväge hõberelvastuses, täis surematuid lauljaid, kes kandsid purpuriga ääristatud mantleid.

See kunstnik maalinud siis Svartsjö kiriku lae. Seal tahtnud ta kujutada suvepäeva üleskerkivaid pilvi, mis sõidutavad õndsaid taeva ausse ja hiilgusse. Käsi, mis hoidis pintslit, oli tugev, ent ka pisut kange, nii et pilved sarnanesid rohkem allonžparuka* käharate lokkidega kui kasvavate, pehmete udumägedega. Ja ka pühakuid ei suutnud ta nii edasi anda, nagu nad olid kehastunud tema fantaasias. Ta rõivastas nad inimeste kombel pikkadesse punastesse mantlitesse ja jäikadesse piiskopimütsidesse või jälle kangete krookkaelustega mustadesse kaftanitesse. Ta tegi neile suured pead ja väikesed kehad, ta varustas nad taskurätikute ja palveraamatutega. Nende suust lendasid ladinakeelsed laused, ja neile, keda ta kõrgemateks arvas, valmistas ta pilveharjadele vastupidavad puutoolid, nii et nad võisid mugavasti istudes igavikku sõita.

Aga igaüks teadis ju, et vaimud ja inglid polnud end vaesele kunstnikule kunagi näidanud, ja nii ei imestatud selle üle palju, et ta ei suutnud neid ülemaiselt ilusaks teha. Tubli meistri vaga maaling oli kindlasti nii mõnelegi haruldaselt ilusana paistnud ja rohkesti harrast meeleliigutust tekitanud. Küllap ta oleks väärinud, et ka meie silmad oleksid teda näinud.

Kavaleride aastal aga laskis krahv Dohna kogu kiriku valgeks võõbata. Siis rikuti laemaaling. Samuti hävitati kõik savist pühakud.

Ah, need savist pühakud!

Oleks mulle parem, kui inimlik häda suudaks valmistada mulle nii palju muret kui too, mida ma tundsin nende hävimise pärast; kui inimeste julmus inimeste vastu võiks täita mind säärase kibedusega nagu see, mida ma tajusin nende pärast.

Kuid mõeldagu ainult! Seal oli püha Olof*, kroon

kiivri ümber, kirves käes ja põlvitav hiiglane tema jalgade all; seal oli kantslil Juudit* punases pihikus ja sinises seelikus, mõõk ühes ja liivakell teises käes — Assüüria väepealiku pea asemel; seal oli salapärane Saaba kuninganna* sinises pihikus ja punases seelikus, ühe jala asemel hanejalg ja käsi täis sibülliraamatuid*; seal oli hall püha Jüri*, lebades üksi kooril pingil, sest niihästi hobune kui ka lohe olid puruks löödud; seal oli püha Kristoffer* oma haljendava sauaga ja püha Erik* valitsuskepi ja kirvega, seljas lohisev, kuldlilleline mantel.

Olen nii mõnelgi pühapäeval Svartsjö kirikus istunud ja kurvastanud, et neid kujusid enam pole, ning nende järele igatsenud. Mina poleks sellest kuigi palju hoolinud, kas neil puuduvad ninad või jalad, kas nende kullakord on luitunud või värv kulunud. Mina oleksin neid näinud kiirgavat legendide säras.

Aga lugu nende pühakutega olnud nii, et nad kaotanud pahatihti oma valitsuskepid, kõrvad või käed ja neid pidi alati parandama ja puhastama. Kogudus tüdines sellest ja igatses neist lahti saada. Aga talupojad muidugi poleks neile pühakuile midagi teinud, kui poleks olnud krahv Henrik Dohnat. Tema oli see, kes laskis nad maha võtta.

Vihkasin teda sellepärast, nagu võib vihata ainult laps. Vihkasin teda, nagu näljane kerjus vihkab kitsit pereema, kes keelab talle leiba. Vihkasin teda, nagu vaene kalur vihkab vallatut poissi, kes on rikkunud tema võrgu ja raiunud ta paati augu. Kas ei olnud ma näljane ja janune nende pikkade jumalateenistuste ajal? Ja tema võttis ära leiva, millest minu vaim oleks elanud! Kas ei igatsenud ma välja lõpmatusse, üles taevasse? Ja tema lõhkus ära minu sõiduki ja käristas katki võrgu, millega ma oleksin püüdnud pühi nägemusi.

Täiskasvanute maailmas pole paika tõelisele vihale. Kuidas saaksin ma praegu vihata nii armetut olendit nagu krahv Dohna, või säärast nõdrameelset nagu Sintram, või lõtvunud eludaami nagu krahvinna Märta? Aga kui ma olin laps! Nende õnn, et nad siis juba ammu surnud olid.

Pastor seisis võib-olla ülal kantslis ja kõneles rahust

ja leppimisest, meie istmeni kirikus aga ei kostnud kunagi tema sõnad. Ah, kui nad oleksid mul seal olnud, need vanad savist pühakud! Küllap nemad oleksid mulle jutlustanud, nii et oleksin võinud niihästi kuulda kui ka aru saada.

Nüüd aga istusin sageli ja mõtlesin sellele, kuidas nad rööviti ja ära lõhuti.

Kui krahv Dohna laskis oma abielu lahutada, selle asemel et oma naine üles otsida ja abielu seaduslikuks lasta tunnistada, äratas see kõigis pahameelt, sest teati, et ta abikaasa oli tema kodust lahkunud vaid sellepärast, et mitte lasta end surnuks piinata. Nüüd näis, nagu oleks krahv tahtnud hea teo läbi tagasi võita jumala armu ja inimeste lugupidamist, ja seepärast mõtles ta Svartsjö kiriku korda seada. Ta laskis kogu kiriku valgeks võõbata ja laemaalingu maha kiskuda. Tema ise oma sulastega kandis kujud alla paati ja heitis nad Löveni põhja.

Kuidas võis ta ometi julgeda kätt nende issanda vägevate külge panna?

Oh, et see roim võis toimuda! Kas ei kandnud siis enam mõõka käsi, mis oli maha raiunud Olovernese pea? Oli Saaba kuninganna unustanud kogu oma salatarkuse, mis haavab ohtlikumalt kui mürgitatud nool? Püha Olof, püha Olof, vana viiking, püha Jüri, püha Jüri, vana lohetapja, teie vägitegude kõmu on järelikult surnud, imetegude aupaiste kustunud! Kuid küllap see oli nii, et pühakud ei tahtnud hävitajate vastu vägivalda tarvitada. Kuna Svartsjö talupojad ei tahtnud enam anda värvi nende kuubedele ja kulda nende kroonidele, olid nad nõus, et krahv Dohna viib nad välja ja heidab Löveni põhjatusse sügavusse. Nad ei tahtnud enam seal seista ja jumalakoda näotuks teha. Oh, need abitud — mäletasid nad aega, mil neid palvete ja põlvitamise läbi austati?

Mõtlesin sellele paadile ta pühakutekoormaga, mis libises üle Löveni veepinna vaiksel suveõhtul. Mees, kes sõudis, liigutas pikkamisi aere ja heitis arglikke pilke kummalistele sõitjatele, kes lebasid käilas ja ahtris, krahv Dohna aga, kes oli ka ise kaasas, ei kartnud midagi. Ta tõstis nad oma kätega ükshaaval üles

ja viskas vette. Ta laup oli selge ja ta hingas sügavasti. Ta tundis end puhta evangeeliumiõpetuse eestvõitlejana. Ning ei sündinud mingit imet vanade pühakute auks. Vaiksetena ja arastunutena vajusid nad alla hävingusse.

Aga järgmise pühapäeva hommikul seisis Svartsjö kirik helendavalt valgena. Mingid kujud ei häirinud enam harda sisevaatluse rahu. Ainult vaimusilmadega pidid vagad vaatlema taeva au ja hiilgust ja pühakute palgeid. Inimeste palved pidid omaenda tugevatel tiibadel kõige kõrgema ette tõusma. Iialgi enam ei tohtinud nad kinni hakata pühakute rüüvoltidest.

Ah, roheline on maa, inimeste armastatud eluase, sinine on taevas, nende igatsuste eesmärk. Maailm särab värvidest. Miks on kirik valge? Valge nagu talv, alasti nagu vaesus, kaame nagu hirm! Ei helgi ta härmatisest nagu talvine mets. Ei sära ta pärlites ja pitsides nagu valge mõrsja. Kirik seisab valgena, külm liimivärvist, ilma ühegi kujuta, ilma ühegi pildita.

Sel pühapäeval istus krahv Dohna kooril lilledega ehitud tugitoolis, et igaüks võiks teda näha ja kiita. Nüüd pidi austatama teda, kes oli lasknud parandada vanad pingid, hävitada kirikut moonutavad kujud, panna kõigisse katkistesse akendesse uued klaasid ja võõbata kogu kiriku liimivärviga valgeks. Tema muidugi võis seda kõike teha. Kui ta tahtis leevendada kõige vägevama viha, siis oli ju hea, et ta ehtis tema templit, nii hästi kui oskas. Aga miks tahtis ta selle eest kiitust?

Tema, kes tuli, kandes leppimatut karmust oma südametunnistusel, oleks võinud ju põlvili häbipakule langeda ja lasta oma õdesid ja vendi kirikus jumalat paluda, et see teda oma pühaduses salliks. Talle oleks parem olnud, kui ta oleks seal seisnud vaese kurjategijana, kui et ta istus austatuna ja õnnistatuna kooril ja võttis vastu kiitust selle eest, et ta oli tahtnud jumalaga leppida.

Oo, krahv, tema ootas sind kindlasti häbipaku juures. Tema ei võinud end sellepärast tüssata lasta, et inimesed ei julgenud sind laita. Tema on ikka veel see innukalt hoolitsev jumal, kes laseb kividel rääkida, kui inimesed vaikivad.

Kui jumalateenistus oli lõppenud ja viimane laul lauldud, ei lahkunud keegi kirikust. Pastor astus kantslisse, et krahvile tänukõnet pidada. Kuid niikaugele ei pidanud see siiski minema.

Sest siis löödi uksed lahti ja sealt tulid vanad pühakud tagasi kirikusse, nõretades Löveni veest, määrdunud rohelisest kõntsast ja pruunist mudast. Küllap nad olid kuulnud, et siin pidi peetama kiidukõnet sellele, kes paiskas nad hävingusse, kes ajas nad välja jumala pühast kojast ja heitis külmadesse lahustavatesse voogudesse. Vanad pühakud tahtsid siin sõnakese kaasa rääkida.

Nad ei armasta lainete ühetoonilist loksumist. Nad on harjunud kirikulaulu ja palvetega. Nad vaikisid ja lasksid kõigel sündida, kuni nad arvasid, et see tuleb jumalale auks. Aga see polnud nii. Siin istub krahv Dohna aus ja kuulsuses ülal kooril ja tahab, et teda jumalakojas ülistataks ja kiidetaks. Seda ei suuda nad taluda. Sellepärast on nad tõusnud oma märjast hauast ja tulnud kirikusse, ja kõik inimesed tunnevad nad ära. Sealt tuleb püha Olof, kroon kübara ümber, ja püha Erik, kuldlilled mantlil, ja hall püha Jüri ja püha Kristoffer; rohkem neid ei ole: Saaba kuninganna ja Juudit pole ilmunud.

Ent kui rahvas on imestusest toibunud, läbib kirikut kuuldav sosin:

«Kavalerid!»

Jah, muidugi on need kavalerid. Sõnagi lausumata astuvad nad krahvi ette, tõstavad ta tooli oma õlgadele, kannavad ta kirikust välja ja panevad kirikumäele maha.

Nad ei lausu sõnagi ega vaata ei paremale ega vasakule. Nad kannavad krahv Dohna üsna lihtsalt jumalakojast välja, ja kui see on tehtud, lähevad nad jälle tagasi, kõige otsemat teed alla järve poole.

Keegi ei puudutanud neid sõrmegagi ega raisanud ka nemad ise palju aega, et oma teguviisi seletada. See oli niigi küllalt selge: «Meil, Ekeby kavaleridel, on omaenda mõtted. Krahv Dohna pole väärt, et teda

jumalakojas kiidetaks. Seepärast kanname ta välja. Tassigu ta nüüd sisse tagasi, kes tahab.»

Aga sisse teda enam ei kantud. Pastori kiidukõne jäi pidamata. Rahvas voolas kirikust välja. Polnud ühtegi, kes oleks mõelnud muud, kui et kavalerid olid toiminud õigesti.

Neile meenus noor rõõmus krahvinna, keda Borgis nii julmalt oli piinatud. Neile meenus see, kes oli olnud nii hea vaeste vastu, kelle välimus oli olnud nii armas, et tema nägemine oli olnud neile lohutuseks.

Oli patt metsikus rodus kirikusse tulla, aga niihästi pastor kui kogudus tundsid, et nemad ise oleksid Kõikteadjale veelgi suurema vembu mänginud. Ja nüüd seisid nad häbistatult nende vanade metsikute võllaroogade ees.

«Kui inimesed vaikivad, peavad kivid rääkima,» ütlesid nad.

Aga pärast seda päeva ei tundnud krahv Henrik Dohna end Borgis enam hästi. Ühel pimedal ööl augusti algul sõitis kinnine tõld otse peatrepi ette. Kõik teenijad rivistusid selle ümber, ja krahviproua Märta tuli välja, üleni sallidesse mähitud ning tihe loor näo ees. Krahv talutas teda, tema aga värises ja vabises. Ainult suurimate raskustega suudeti teda mõjutada esikust läbi ja trepist alla minema.

Nõnda jõudis ta siiski tõlda, krahv hüppas talle sinna järele, uksed paugatasid kinni ja kutsar pani hobused tuhatnelja kihutama. Kui harakad järgmisel hommikul ärkasid, oli krahvinna läinud.

Krahv elas sellest ajast peale kaugel lõunas. Borg müüdi ära ja on mitu korda omanikku vahetanud. Keegi ei saa muidu, kui peab teda armastama. Ent vähe on vist neid, kes olid õnnelikud teda omaks nimetades.

KAHEKÜMNE VIIES PEATÜKK

JUMALA RÄNDUR

Jumala rändur kapten Lennart tuli ühel augustikuu pärastlõunal Broby võõrastemajja ja astus kööki. Ta oli teel oma koju Helgesäterisse, mis asetseb veerand miili kaugusel Brobyst loode pool, otse metsa serval.

Siis kapten Lennart veel ei teadnud, et temast pidi saama üks jumala rändureid maa peal. Ta süda oli täis mänglevat rõõmu, et ta saab jälle näha oma kodu. Ta oli läbi elanud sünge saatuse, aga nüüd oli ta kodus, ja nüüd pidi kõik jälle heaks muutuma. Ta ei teadnud, et temast saab üks neid, kes ei tohi puhata oma katuse all ega soojendada end oma kolde ääres.

Jumala rändur kapten Lennart oli rõõmsa meelelaadiga mees. Kuna ta köögis ühtegi inimest eest ei leidnud, mürgeldas ta seal nagu üleannetu poiss. Kähku lõi ta väärtriibu kangasse ja ajas vokiratta nööri sassi. Ta viskas kassi koerale pähe ja naeris nii, et kogu maja kaikus, kui need kaks sõpra hetke ägeduses vana sõpruse unustasid ja teineteisele kallale kargasid, küüned välja sirutatud, silmad tigedad ja karvad turris.

Kisa kuuldes tuli võõrastemaja perenaine sisse. Ta jäi lävele seisma ja silmitses meest, kes kisklevaid loomi naeris. Naine tundis teda väga hästi, aga tookord, kui ta teda viimati nägi, istus ta vanglakaarikus ja ta käed olid raudus. Viie ja poole aasta eest olid vargad Karlstadi talvelaada ajal maavanema proua ehted ära varastanud. Kaotsi oli läinud palju sõrmuseid, käevõrusid ja rinnanõelu, mida suursugune proua väga kõrgelt hindas, sest enamik neist oli päritud ja talle kingitud. Kätte ei saadud neid enam kunagi. Varsti aga liikus kogu maal ringi kumu, et varas olevat kapten Lennart Helgesäterist.

Perenaine ei suutnud kuidagi mõista, kuidas säärane kuuldus võis tekkida. Kas polnud ta siis tubli ja aus mees, see kapten Lennart? Ta elas õnnelikult oma naisega, kelle ta paari aasta eest koju oli toonud, sest alles hilisemais aastais oli ta nii jõukaks saanud, et võis abielluda. Kas ei olnud tal hea elatis palga ja palgatalu näol? Mis võis niisugust meest ahvatleda vanu käevõrusid ja sõrmuseid varastama? Ja veelgi imelikum näis talle, et sellist kumu võidi sedavõrd uskuda ja nii kindlalt tõestada, et kapten Lennart vallandati, temalt mõõgaorden ära võeti ja ta viieks aastaks sunnitööle mõisteti.

Tema ise öelnud, et ta olnud küll laadal, kuid lahkunud sealt juba enne, kui ta kuulnud vargusest räägi-

tavat. Maanteelt leidnud ta vana inetu rinnanõela, mille ta koju viinud ja lastele andnud. See rinnanõel oli siiski kullast ja kuulus varastatud esemete hulka. Sellest sai tema õnnetuse põhjus. Kuid õieti oli kõik Sintrami süü. Õel mõisahärra oli mänginud ülesandjat ja andnud otsustava tunnistuse. Näis, nagu oleks tal tingimata vaja olnud kapten Lennartist vabaneda, sest varsti pärast seda alustati protsessi tema enda vastu, kuna oli avastatud, et ta 1814. aasta sõja ajal norralastele püssirohtu oli müünud. Rahvas arvas, et ta kartis tunnistust, mille kapten Lennart tema vastu oleks võinud anda. Nüüd mõisteti ta tunnistuste puudumisel õigeks.

Võõrastemaja perenaine ei jõudnud meest küllalt vaadata. Ta juuksed olid halliks läinud ja selg kühmu vajunud — küllap tal oli raske olnud. Aga oma sõbraliku näo ja lõbusa meeleolu oli ta siiski säilitanud. Ta oli ikka veel toosama kapten Lennart, kes viis ta altari ette, kui ta oli mõrsja, ja kes tema pulmas tantsis. Üsna kindlasti peab ta ikka veel seisatama ja iga inimesega, keda ta teel kohtab, lobisema ning igale lapsele mündi viskama. Veel ikka ütleb ta igale kortsusnäolisele eidele, et see muutub päev-päevalt nooremaks ja ilusamaks, ja ta võiks veel kord vaadi otsa ronida ja mängida viiulit neile, kes tantsivad jaanipäeval meiupuu ümber. Oh issand jumal, jah!

«Noh, emand Karin,» alustas kapten Lennart, «kas sa mulle otsa vaadata ei julge?»

Õieti oli ta sisse astunud selleks, et kuulda, kuidas käib koduste käsi ja kas nad teda ootavad. Neil võis ju teada olla, et ta selleks ajaks oma karistuse ära on istunud.

Võõrastemaja perenaine rääkis talle aina häid uudiseid. Tema naine olnud tubli nagu mees. Ta olevat uuelt omanikult palgatalu endale rentinud ja kõik olevat tal hästi õnnestunud. Lapsed olevat prisked ning lausa rõõm olevat neid näha. Ja kindlasti ootavat nad teda. Kapteniproua olevat karm naine, kes kunagi ei räägi, mida ta mõtleb; seda teadvat aga võõrastemaja perenaine kindlasti, et keegi polevat tohtinud sel ajal kapten Lennarti lusikaga süüa või tema toolil istuda,

kui tema ise ära oli. Nüüd, kevadel, polevat möödunud ühtegi päeva, mil naine poleks käinud Broby mäeharjal ja sealt kivi otsast alla teele vaadanud, et kas mees juba tuleb. Ja uued rõivad olevat ta talle teinud, kodukootud rõivad, ning enamiku sellest tööst olevat ta ise teinud. Vaata, juba sellest võivat näha, et teda oodatakse, kuigi naine ise pole midagi lausunud.

«Nad ei usu siis seda?» ütles kapten Lennart.

«Ei, kapten,» vastas perenaine. «Keegi ei usu seda.»

Siis ei mallanud kapten enam kauemaks sinna jääda, nüüd tahtis ta koju minna.

Kuid juhtus nii, et väljas kohtas ta oma armsaid vanu sõpru. Ekeby kavalerid olid just parajasti võõrastemajja tulnud. Sintram oli nad kutsunud sinna oma sünnipäeva pühitsema. Ja kavalerid ei kahelnud hetkegi, et karistusvangil kätt suruda ja talle kojutuleku puhul tere tulemast öelda. Ka Sintram tegi seda.

«Armas Lennart,» ütles ta, «ole kindel, et jumalal oli sellega mingi kavatsus!»

«Vait, lurjus!» hüüdis kapten Lennart. «Arvad sa, et ma ei tea, et see ei olnud mitte meie issand, kes su tapalavalt päästis.»

Teised naersid. Aga Sintram ei saanud põrmugi pahaseks. Tal polnud midagi selle vastu, et vihjati tema ühendusele vanakurjaga.

Jah, ja siis viisid nad kapten Lennarti tagasi sisse, et tema saabumise puhul klaasikest tühjendada. Pärast seda võivat ta kohe jälle edasi minna. Aga siis käis kapteni käsi halvasti. Nii salakavalaid asju ei olnud ta enam viis aastat joonud. Võib-olla oli ta ka kogu päeva söömata olnud, ja ta oli pikast reisist väsinud. Järelikult läks ta pea juba paarist klaasist segi.

Kui kavalerid olid ta niikaugele saanud, et ta enam ei teadnud, mis ta teeb, sundisid nad teda jooma ühe klaasi teise järel; ja nad ei mõelnud sellega midagi halba, vaid tegid seda lausa heast tahtest mehe vastu, kes polnud viis aastat midagi head maitsnud.

Muidu oli ta üks karskemaid mehi. Võib ju ka arvata, et tal polnud kavatsust end purju juua — pidi ta ju koju naise ja laste juurde minema. Selle asemel

aga heitis ta nüüd kõrtsituppa pingile ja uinus seal magama.

Nii nagu ta seal lebas, otse kiusavalt teadvusetu, võttis Gösta söe ja pisut pohlamarjamahla ja võõpas ta näo üle. Ta andis talle tõelise roimarilõusta. Tema arvates sobis see hästi mehele, kes tuli otseteed vanglast. Ta tegi talle sinise silma, tõmbas tal üle nina punase armi, vedas juuksed sassis salkudena laubale ja määris siis kogu näo söega kokku.

Nad naersid seda tükk aega, siis tahtis Gösta võõba maha pesta.

«Lase olla,» ütles Sintram, «nii et ka tema ise seda näeks, kui ta ärkab! See teeb talle nalja.»

Nii jäigi kõik nõnda, nagu oli, ja kavalerid enam kaptenile ei mõelnud. Pidu kestis kogu öö. Teele asuti alles koidikul. Siis aga oli nende ajudes rohkem viina kui aru.

Nüüd tekkis küsimus, mida pidid nad tegema kapten Lennartiga. «Viime ta koju,» ütles Sintram. «Mõelge, kuidas ta naine rõõmustaks! Oleks lust tema rõõmu näha. Mind liigutab juba seegi, kui ma sellele mõtlen. Viime ta koju!»

Sintrami mõte meeldis neile kõigile. Issand jumal, kuidas ta rõõmustaks, see karm naine seal ülal Helgesäteris!

Nad raputasid kapten Lennartile elu sisse ja tõstsid ta sõidukisse, mille unised tallipoisid juba ammugi ette olid ajanud. Ja siis sõitis kogu kamp üles Helgesäterisse. Mõned neist magasid pooleldi ja pidid peaaegu vankrist välja kukkuma, teised laulsid, et end ärkvel hoida. Loidudena ja tursunud nägudega ei näinud nad paremad välja kui komejantide kari.

Nad jõudsid kohale, jätsid hobused tagaõue ja marssisid teatava pidulikkusega trepi ette. Beerencreutz ja Julius talutasid kapten Lennartit endi vahel.

«Ärka üles, Lennart,» ütlesid nad talle. «Sa oled ju kodus. Kas sa ei näe, et sa oled kodus?»

Kapten avas silmad ja muutus peaaegu kaineks. Ta oli liigutatud, et nad ta koju olid toonud.

«Sõbrad,» ütles ta ja peatus, pöördudes kõikide

poole, «olen küsinud jumalalt, sõbrad, miks on mulle osaks saanud nii palju halba.»

«Vakka, Lennart, ära jutlusta!» möirgas Beerencreutz.

«Las jätkab!» ütles Sintram. «Ta räägib hästi.»

«Olen temalt küsinud ega ole mõistnud, aga nüüd ma mõistan. Ta tahtis mulle näidata, millised sõbrad mul on. Sõbrad, kes saadavad mind koju, et näha minu ja mu naise rõõmu. Sest mu naine ootab mind. Mis on viis aastat viletsust selle kõrval!»

Nüüd põristasid kõvad rusikad vastu ust. Kavaleridel polnud enam aega kuulata.

Sees algas liikumine. Tüdrukud ärkasid ja vaatasid välja. Nad tõmbasid rõivad selga, ei julgenud aga seesugusele meestekarjale ust avada. Viimaks tõmmati riiv eest. Kapteniproua ise astus välja.

«Mida te soovite?» küsis ta.

Beerencreutz vastas:

«Toome koju su mehe!»

Nad lükkasid kapten Lennarti ette, ja naine nägi teda enda poole vaaruvat, joobnuna, roimarinäoga. Ja tema selja taga nägi ta kogu seda purjus, tuikuvate meeste karja.

Ta taganes sammu, Lennart läks talle avasüli järele.

«Sa läksid vargana,» hüüdis naine, «ja tuled koju komejandina!» Nende sõnadega kavatses ta tagasi sisse minna.

Mees ei saanud temast aru. Ta tahtis talle järgneda, aga naine andis talle hoobi rindu.

«Arvad sa, et kavatsen säärast nagu sina oma maja ja laste valitsejaks vastu võtta?»

Uks lendas kinni ja riiv vajus ette.

Kapten Lennart sööstis vastu ust ja hakkas seda raputama.

Siis ei saanud kavalerid sinna midagi parata, et nad naerma pahvatasid. Ta oli olnud nii kindel oma naisele, ja nüüd ei tahtnud see temast teadagi. See paistis neile naeruväärsena.

Kui kapten Lennart kuulis, et nad naersid, tormas ta nende poole ja tahtis neid lüüa. Nad jooksid eest ära ja hüppasid vankritesse. Ta jooksis neile järele, kuid

komistas siis suurest agarusest kivile ja kukkus maha. Ta tõusis, aga ei ajanud neid enam taga. Segaduses turgatas talle pähe mingi mõte. Selles maailmas ei sünni midagi ilma jumala tahtmiseta, mitte midagi.

«Kuhu tahad sa mind viia?» ütles ta. «Olen sulg, mis lendleb sinu hingeõhust aetuna. Olen sinu mängukann. Kuhu tahad sa mind viia? Miks suled sa mulle mu kodu uksed?»

Ta läks oma kodust minema, uskudes, et see on jumala tahtmine.

Kui päike tõusis, seisis ta Broby nõlvaku harjal ja vaatas üle oru. Ah, ei teadnud siis veel vaene oru rahvas, et nende päästja läheneb! Ei olnud ükski kehv ega nukker punumud pärgi hiliseist närbunud palukavartest ega riputanud ta neid oma hurtsiku ukse kohale. Ei pandud lävedele, kuhu ta pidi varsti astuma, lõhnavate lavendlite lehti ega lilli põllupeenralt. Ei võtnud emad lapsi sülle, et need teda näeksid, kui ta tuleb. Ei olnud hurtsikud seestpoolt puhastatud ja toredasti ehitud ega olnud must kolle peidetud lõhnavate kadakate varju. Ei töötanud siis mehed innukalt ja usinalt väljal, nii et ta pilgud oleksid võinud rõõmustada, nähes külvatud põldu ja hästikaevatud kraave.

Ah, seal, kus ta seisis, nägid ta kohkunud pilgud, kuis põud oli laastanud ümbruskonna, kuis vili oli kõrbenud ja kuis inimesed näisid vaevalt hoolivat sellest, et maad uueks lõikuseks ette valmistada. Ta vaatas üles siniste mägede poole, ja ere hommikupäike näitas talle pruuniks kõrbenud paiku, kust olid üle käinud metsatulekahjud. Ta nägi, et teeäärsed kased olid põuast peaaegu hävinud. Ta mõistis paljudest väikestest märkidest — meskilõhnast, mida ta tundis, möödudes taludest, mahavajunud aedadest, raiutud ja kojuveetud puude vähesusest —, et rahvas enda eest ei hoolitsenud, et häda oli käes ja inimesed otsisid lohutust ükskõiksusest ja viinast.

Kuid võib-olla oli talle hea, et ta kõike seda nägi. Sest temale polnud antud näha haljendavate oraste võrsumist omaenda põllul ega valvata hõõguvate süte kustumist omaenda kolde ääres, polnud antud tunda oma laste pehmeid käsi tema pihkudesse pugevat ega

omaks nimetada vaga naist, kes oleks talle toeks olnud. Võib-olla oli talle hea, temale, kelle meelt koormas sügav mure, et leidus teisi, keda ta võis nende vaesuses lohutada. Võib-olla oli talle hea, et valitses nii karm aeg, mil kitsi loodus nuhtles vaesemat rahvast puudusega ja nii mõnedki, kelle saatus oli õnnelikum, tema hävitamiseks kaasa aitasid.

Kapten Lennart seisis ülal Broby nõlvakul ja hakkas mõtlema, et jumal ehk vajab teda.

Olgu siinkohal tähendatud, et kavalerid ei suutnud hiljem mõista, kuidas nad kapteniproua karmuses süüdi võisid olla. Sintram vaikis. Ümbruskonnas lausuti palju laitvaid sõnu naisest, kes oli olnud liiga uhke, et vastu võtta nii head meest. Räägiti, et ta lõiganud igaühel sõna suust, kes katsunud talle tema mehest kõnelda. Ta ei talunud isegi seda, et nimetati tema nime. Kapten Lennart omalt poolt ei teinud midagi, et teda teisiti mõtlema panna.

Päev hiljem.

Vana talunik lebab Högbergsbys surisängis. Ta on saanud jumalaarmu ja ta elujõud on raugenud, ta peab surema.

Rahutuna nagu see, kes alustab pikka teekonda, laseb ta tassida oma voodit köögist tuppa ja toast kööki. Sellest mõistetakse enam kui raskeist korinaist ja tuhmuvast pilgust, et ta tund on tulnud.

Ta ümber seisavad tema abikaasa, lapsed ja teenijad. Ta on olnud õnnelik, rikas ja lugupeetud. Ta surisäng pole maha jäetud. Ei ole need läbematud võõrad, kes ümbritsevad teda tema viimsel tunnil. Vana mees räägib iseendast, nagu seisaks ta jumala palge ees, ning sagedate ohete ja kinnitavate sõnadega tunnistavad ümberseisjad, et ta räägib tõtt.

«Olen olnud usin tööline ja hea peremees,» ütleb ta. «Olen pidanud oma naist armsaks nagu oma paremat kätt. Ma ei ole lasknud oma lapsi üles kasvada ilma hirmu ja hoolitsuseta. Ma ei ole purjutanud. Ma ei ole edasi nihutanud piirikupitsat. Ma ei ole hobuseid ülesmäge sõitma kihutanud. Ma ei ole lehmi talvel nälgida lasknud. Ma ei ole lambail suvel oma villas piinelda lasknud.»

Ja nutvad teenijad tema ümber kordavad nagu kaja:
«Ta oli hea peremees. Oh, issand jumal! Ta ei kihutanud hobuseid ülesmäge jooksma ega lasknud lambail suvel oma villas higistada!»

Aga uksest on üsna märkamatult sisse tulnud keegi vaene mees, paludes suutäit süüa. Temagi kuuleb surija sõnu, seistes vaikselt ukse kõrval.

Ja haige jätkab:

«Olen raadanud metsa, olen kuivendanud heinamaad! Olen kündnud sirgeid vagusid. Ehitasin küüni kolm korda suuremaks ja vedasin sinna kolm korda rohkem vilja kui minu isa ajal. Haljastest hõbetaalritest lasksin ma teha kolm peekrit. Minu isa tegi ainult ühe.»

Surija sõnad kostavad kuulaja kõrvu, kes seisab ukse juures. Ta kuuleb teda endast tunnistavat, nagu seisaks ta jumala trooni ees. Ta kuuleb teenijaid ja lapsi kinnitades kordavat:

«Ta kündis sirgeid vagusid, seda ta tegi.»

«Jumal annab mulle oma taevas hea koha,» ütleb vanake.

«Meie issand võtab peremehe hästi vastu,» ütlevad teenijad.

Mees ukse juures kuuleb neid sõnu, ja hirm valdab teda, kes ta viis pikka aastat on olnud jumala mängukann, sulg, mida tema hingeõhk ühest kohast teise on ajanud.

Ta astub haige juurde ja võtab tema käe.

«Sõber, sõber,» ütleb ta ja ta hääl väriseb liigutusest. «Oled sa mõelnud, kes on see issand, kelle palge ette sa peagi astud? Ta on suur jumal, hirmuäratav jumal! Maad on tema põllud. Torm tema hobune. Avarad taevad müdisevad tema jala raske astumise all. Ja sina astud tema ette ja ütled: «Olen ajanud sirgeid vagusid, olen külvanud rukist, olen raiunud metsa.» Tahad sa end tema ees kiita ja end temaga võrrelda? Sa ei tea, kui vägev on see jumal, kelle riiki sa lähed.»

Vanakese silmad avanevad pärani, ta suu tõmbleb hirmust, ta korinad muutuvad raskemaks.

«Ära astu oma jumala ette suurte sõnadega!» jätkab rändur. «Maapealsed vägevad on nagu pekstud

kõrred tema küünis. Tema päevatöö on päikesi ehitada. Ta on kaevanud mered ja püstitanud mäed. Ta on katnud maa taimedega. Ta on töömees, nagu teist temataolist ei ole, sina ei pea end temaga võrdlema. Kummarda tema ees, sa kaduv inimhing! Lama sügavas põrmus issanda, oma jumala ees! Jumala torm sööstab sinust üle. Jumala viha on sinu kohal nagu hävitav välk. Painuta end! Haara nagu laps kinni tema mantli palistusest ja palu kaitset! Lama sügaval põrmus ja palu armu! Alanda end, inimhing, oma looja ees!»

Haige silmad on pärani, ta käed lähevad risti, aga ta nägu lööb särama ja korinad lakkavad.

«Inimhing, kaduv inimhing!» hüüab mees. «Nii kindlasti, nagu sa nüüd oma viimsel tunnil heitsid end alanduses jumala ette, nii kindlasti võtab ta sinu nagu lapse oma sülle ja viib su oma taeva ausse ja hiilgusse!»

Vanake laseb kuuldavale viimse ohke, ja kõik on lõppenud. Kapten Lennart langetab pea ja palvetab. Kõik toasolijad palvetavad raskete ohete saatel.

Kui nad üles vaatavad, lebab vana talumees vaikses rahus. Ta silmad näivad veel säravat jumalike nägemuste vastupeegeldusest, ta suu naeratab, ta nägu on ilus. Ta on näinud jumalat.

«Oo, suur, ilus inimhing,» mõtlevad need, kes teda näevad, «sa purustasid siiski põrmu ahelad! Oma viimsel tunnil tõusid sa oma looja juurde. Sa alandasid end tema ees, ja tema võttis su oma sülle nagu lapse.»

«Ta on näinud jumalat,» ütleb poeg ja vajutab surnu silmad kinni.

«Ta nägi taevast avanevat,» nuuksuvad lapsed ja teenijad.

Vana pereema paneb oma väriseva käe kapten Lennarti omasse.

«Te aitasite ta üle kõige halvemast, kapten.»

Kapten seisab tummalt. Talle on antud vägevate sõnade ja suurte tegude anne. Ta ei tea, kuidas. Ta väriseb nagu liblikas tupe äärel, ta tiivad on päikesepaistes laiali laotunud ja needki sädelevad nagu päikesepaiste.

See oli hetk, mis ajas kapten Lennarti välja rahva hulka. Muidu oleks ta küll koju läinud ja naisele oma õiget nägu näidanud, aga sellest hetkest peale uskus ta, et jumal teda vajab. Nii sai temast siis jumala rändur, kes tuli ja tõi abi ja lohutust vaestele. Ja häda oli tol ajal suur ning palju leidus vaesust ja viletsust, mida tarkus ja headus võisid paremini aidata, kui seda oleksid suutnud kuld ja võim.

Ühel päeval tuli kapten Lennart üles vaeste talupoegade juurde, kes elasid Gurlita mäe ümbruses. Nende hulgas oli häda suur, kartulid olid lõppenud ja rukist, mida oleks pidanud külvama kõrbenud põldudele, ei saadud maha teha, sest polnud seemet.

Siis võttis kapten Lennart väikese paadi, sõudis põiki üle järve Forssi ja palus Sintramit rahvale rukist ja kartuleid kinkida. Sintram võttis ta lahkesti vastu. Ta viis kapten Lennarti suurtesse hästi varustatud viljaaitadesse ja alla keldrisse, kus oli veel kartuleid mullusest saagist, ja laskis tal täita kõik kotid ja paunad, mis tal kaasas olid.

Kui aga Sintram nägi pisikest paati, leidis ta, et see on liiga väike nii suure koorma jaoks. Õel Sintram laskis kotid ühte oma suurde paati kanda ja käskis oma sulasel, tugeval Månsil, see üle järve sõuda. Kapten Lennartil tuli hoolitseda vaid väikese tühja paadi eest.

Siiski jäi ta tugevast Månsist maha, sest see oli meister sõudma ja määratu tugev. Kapten Lennart istub ja uneleb, sõites üle ilusa järve, ning mõtleb väikeste seemneterade imelikule saatusele. Nüüd visatakse nad musta tuhkmulda kivide ja kändude keskele, kuid küllap nad kasvavad ja juurduvad kõnnulgi. Ta mõtleb pehmele, helerohelisele orasele, mis katab siis maad, ja mõttes kummardub ta alla ning paitab taimede pehmeid latvu. Siis kujutleb ta, kuidas neist väikestest nõrkadest taimedest käivad üle sügis ja talv ja kuidas nad on siiski prisked ja südid, kui saabub kevad ja nad alles õieti kasvama hakkavad. Ta vana sõdurisüda tunneb rõõmu, kui ta mõtleb kõvadele puitunud kõrtele, mis seisavad sirgetena ja mitme küünra pikkustena, teravad pead ladvas. Emakate väikesed sulepuhmad värisevad, tolmukate püssirohi suitseb

üles metsatippude poole, ja siis täituvad viljapead — ilmses võitluses ja hirmus — pehmete magusate teradega. Ja kui siis vikatid vihisevad, kõrred langevad ja koot neist kolksudes üle käib, kui veski jahvatab terad jahuks ja jahust küpsetatakse leiba — oh, kui palju nälga kustutab siis see viljaseeme seal tema ees libisevas paadis!

Sintrami sulane randus Gurlita rahva valgmas, ja palju näljaseid inimesi tuli alla paadi juurde. Siis ütles mees, nagu tema peremees oli tal käskinud:

«Mõisaomanik saadab teile siin linnaseid ja teri, talumehed. Ta on kuulnud, et olete ilma viinata.»

Siis muutusid inimesed nagu hulluks. Nad tormasid alla paadi juurde ja kargasid vette, et paunu ja kotte enda kätte kiskuda, aga seda ei olnud kapten Lennart muidugi tahtnud. Ka tema oli nüüd kohale jõudnud ja vihastas, nähes inimeste käitumist. Tema oli tahtnud, et kartulid läheksid söögiks ja rukis seemneks. Linnaseid polnud ta mõelnudki paluda.

Ta karjus rahvale, et nad kotte ei puutuks, kuid keegi ei kuulanud teda.

«Saagu rukis liivaks teie suus ja kartulid kiviks teie kurgus!» hüüdis ta siis, sest ta oli äärmiselt kibestunud, et nad vilja endale kiskusid.

Samal hetkel näis, nagu oleks kapten Lennart sooritanud ime. Kaks naist, kes ühe pauna kallal sikutasid, rebisid sellesse augu ja leidsid sealt ainult liiva. Mehed, kes olid tõstnud kartulikotte, tundsid neid rasketena, nagu olnuksid nad täidetud kividega.

Kõik oli ainult liiv ja kivid, mitte midagi muud kui liiv ja kivid. Inimesed seisid vaikses hirmus jumala imetegija ees, kes oli nende juurde tulnud. Ka kapten Lennart ise seisis hetke löödult ja jahmunult. Ainult tugev Måns naeris.

«Sõida koju, mees,» ütles kapten Lennart, «enne kui talumehed taipavad, et neis kottides pole olnudki muud kui liiv! Muidu, kardan ma, lasevad nad su paadi põhja.»

«Mina ei karda,» ütles Måns.

«Sõida siiski!» ütles kapten Lennart nii käskival häälel, et mees sõitis.

Siis andis kapten Lennart rahvale teada, et Sintram on neid narrinud, kuid oli see nüüd kuidas tahes — nemad ei tahtnud uskuda muud, kui et oli sündinud ime. Kumu sellest levis varsti, ja kuna rahva armastus imede vastu on suur, siis arvas igaüks, et kapten Lennart võib imet teha. See andis talle suure võimu talupoegade hulgas, ja nad kutsusid teda jumala ränduriks.

KAHEKÜMNE KUUES PEATÜKK

KALMISTU

Oli ilus augustikuu õhtu. Löven säras peegelsiledana, põuavine varjas mägesid — oli läinud jahedaks.

Siis tuli Beerencreutz, valgete vurrudega, lühikest kasvu ja jõumehelikult tugev kolonel, kaardipakk taskus, alla järve kaldale ja võttis istet lameda põhjaga paadi päras. Temaga olid kaasas major Anders Fuchs, tema vana relvakaaslane, ja väike Ruster, flöödipuhuja, kes oli omal ajal olnud Värmlandi küttide rügemendi trummar ja palju aastaid kolonelile tema sõbrana ja teenrina järgnenud.

Järve teisel kaldal on kalmistu — Svartsjö kihelkonna hooletusse jäetud kalmistu, hõredalt täis vildakaid, vaaruvaid raudriste, mätlik nagu niit, mida kunagi pole küntud, kaetud tarna ja vöödilise «inimrohuga», mida sinna oli külvatud nagu meeldetuletuseks, et ühegi inimese elu ei sarnane teise omaga, vaid on niisama erinev nagu selle rohu lehed. Ei ole seal kruusatatud teid ega varju andvaid puid, välja arvatud suur pärn ühe vana abiõpetaja unustatud kalmul. Järsuna ja kõrgena ümbritseb kiviaed seda viletsat paika. Kehv ja trööstitu on kalmistu, inetu nagu kitsipunga nägu, virildunud nende kaevetest, kelle õnne ta on varastanud. Ja siiski on nad õndsad, need, kes puhkavad seal, — sängitatud pühitsetud mulda kirikulaulu ja palvetega. Acquilon, kaardimängija, tema, kes suri möödunud aastal Ekebys, tuli matta väljapoole müüri. See mees, kes oli kord nii uhke ja rüütellik, see vapper

sõdur, hulljulge kütt ja kaardimängija, kel oli alati mängus õnne, oli lõpetanud oma elupäevad sellega, et pillas ära oma laste pärandi, kõik selle, mis ta ise oli soetanud, ja kõik selle, mis ta naine oli kokku hoidnud. Oma naise ja lapsed oli ta maha jätnud juba paljude aastate eest, et ise kavalerina Ekebys elada. Möödunud suvel mängis ta ühel õhtul maha mõisa, millest ta perekond elatus. Selle asemel et oma süüd lunastada, laskis ta enda maha, enesetapja laip aga maeti väljapoole viletsa kalmistu sammaldunud müüri.

Sellest ajast, kui tema suri, oli kavalere ainult kaksteist. Sellest ajast, kui tema suri, ei tulnud enam keegi kolmeteistkümnenda kohale — ei keegi muu kui too must, kes jõuluõhtul sulatusahjust välja oli pugenud.

Kavaleride arvates oli tema saatus kibedam kui ta eelkäija oma. Nad muidugi teadsid, et igal aastal peab üks neist surema. Mis oli selles halba? Kavalerid ei tohi vanaks saada. Ei suuda nende tuhmunud silmad enam kaarte eraldada, ei jaksa nende värisevad käed enam klaasi tõsta, mis on siis neile elu ja mis on nemad elule? Kuid lebada koera kombel kalmistu müüri ääres, kus mättal, mis katab kalmu, ei lasta rahus puhata, vaid mida lambad süües tallavad, mida labidas ja ader purustavad ja kust teekäija üle läheb, ilma et ta hetkekski sammu tasandaks, kus mängivad lapsed, ilma et nad summutaksid oma naeru ja nalju, — puhata seal, kuhu kivimüür ei lase tungida ühelgi helil, kui viimsepäeva ingel äratab pasunat puhudes surnud seespool müüri, — oo, puhata seal!

Nüüd sõuab Beerencreutz oma paadi üle Löveni. Ta sõidab õhtul üle minu unelmate järve, mille kallaste ümber olen näinud jumalaid rändavat ja mille sügavikust kerkib esile mu võluloss. Ta sõidab mööda Lagö laguunidest, kus kuused tõusevad otse veest, kasvades madalail, sõõrikujulistel leetseljakutel, ja kus saare järsul tipul ikka veel lamavad hävitatud mereröövlikantsi rusud. Ta sõidab mööda kuusepargist Borgi neemel, kus vana mänd ripub jämedaid juuri pidi kuristiku kohal, kus kord püüti kinni vägev karu ja kus vanad kivihunnikud ja hauakünkad kõnelevad paiga iidsusest.

Ta sõuab neeme ümbert ringi, väljub kalmistu eespaadist ja läheb siis üle niidetud põldude, mis kuuluvad Borgi krahvile, Acquiloni hauakünka juurde.

Sinna saabunud, kummardub ta maha ja patsutab mätast, nagu paitatakse kergelt vaipa, mille all puhkab haige sõber. Siis võtab ta taskust mängukaardid ja istub kalmu kõrvale.

«Ta on siin nii üksi, see Johan Fredrik. Küllap tal on tahtmine partii kaarte lüüa.»

«Patt ja häbilugu, et niisugune mees peab lebama siin väljaspool surnuaeda,» ütleb suur karukütt Anders Fuchs ja istub tema kõrvale.

Aga väike Ruster, flöödipuhuja, räägib liigutatud häälel ja ta väikestest punastest silmadest tilguvad usinasti pisarad.

«Teie järel, kolonel, teie järel oli ta kõige oivalisem mees, keda olen tundnud.»

Need kolm väärikat meest istuvad nüüd kalmu ümber ja jagavad tõsiselt ja õhinal kaarte.

Vaatan üle laia maailma ja näen palju kalme. Seal puhkab keegi võimas raske marmori all. Leinamarss müriseb ta kohal. Lipud langetatakse ta kalmu üle! Ma näen nende kalme, keda on palju armastatud. Pisaraist niisutatud ja suudlustest paitatud lilled puhkavad kergelt nende kalmude rohelistel mätastel. Näen unustatud kalme, jultunud kalme, valetavaid puhkepaiku ja teisi, mis midagi ei ütle, kuid kunagi varem ei ole ma näinud, et musta-valgeruudulist Killet ja kuljusega kübaras Blarenit* pakutakse hauasolijale rõõmuks.

«Johan Fredrik võitis,» ütleb kolonel uhkelt. «Eks ma ju teadnud seda! Mina õpetasin teda mängima. Jah, nüüd oleme meie kolmekesi surnud, aga tema üksi elab.»

Nende sõnadega korjab ta kaardid kokku, tõuseb ja läheb teiste saatel tagasi Ekebysse.

Nüüd peab surnu ometi teadma ja tundma, et mitte kõik pole teda ega tema mahajäetud kalmu unustanud. Kummalist austust avaldavad metsistunud südamed neile, keda nad armastavad, see aga, kes lebab väljaspool müüri, kelle põrm ei võinud rahu saada pühitsetud mullas, võib siiski olla rõõmus, et mitte kõik ei hülga teda.

Sõbrad, inimeste lapsed, kui mina suren, saan ma kindlasti puhata kalmistu keskel, oma isade matmispaigas. Kindlasti ei ole ma oma omakseilt röövinud nende elatist, pole ka tõstnud kätt omaenda elu vastu, kuid üsna kindlasti ei ole ma võitnud säärast armastust, kindlasti ei taha keegi minu heaks teha nii palju, nagu tegid kavalerid selle kurjategija heaks. Üsna kindlasti ei tule keegi õhtul, kui päike lahkub ja surnute aedadesse asuvad üksildus ja kurbus, minu kondiste sõrmede vahele kirjusid kaarte panema.

Ei tulda isegi — mida ma meelsamini näeksin, sest kaardid ahvatlevad mind vähe — minu kalmu juurde viiuli ja poognaga, et mu vaim, mis eksleb pehkiva põrmu ümber, võiks kiikuda helide voolus, nagu luik kiigub sädelevais voogudes.

KAHEKÜMNE SEITSMES PEATÜKK

VANAD LAULUD

Marianne Sinclaire istus ühel vaiksel pärastlõunal augusti lõpul oma toas ja korraldas oma kirju ja teisi pabereid.

Ta ümber oli korralagedus. Suured nahkkohvrid ja rautatud vankrilaekad olid tuppa tõmmatud. Toolid ja sohvad olid kaetud rõivastega. Pööninguilt, kappidest ja peitsitud kummutite sahtlitest oli kõik välja kraamitud, siid ja lõuend läikisid, ehted olid puhastamiseks välja pandud, salle ja kasukaid tuli valida ja järele vaadata.

Marianne'il olid käsil ettevalmistused pikaks reisiks. Oli teadmata, kas ta enam kunagi tagasi koju tuleb. Ta seisis oma elu pöördepunktil ja põletas seepärast ära hulga vanu kirju ja päevikuid. Marianne ei tahtnud, et teda koormaksid minevikumälestused.

Kui ta seal nõnda istub, satub ta pihku kimp vanu värsse. Need on ärakirjad vanadest rahvalauludest, mida ta ema oli tavatsenud talle laulda, kui ta oli veel

väike. Ta päästab lahti nööri, millega nad on kokku seotud, ja hakkab lugema.

Viivu lugenud, naeratas ta nukralt. Veidrat tarkust kuulutasid talle need vanad laulud:

Ära usu õnne, ära usu õnne märke, ära usu roose ega imeilusaid lehti!

Ära usu naeru! ütlesid nad. Vaata, ilus neitsi Valborg sõidab kuldtõllas ja tema huuled naeratavad, aga ta on nii murelik, nagu käiksid kabjad ja rattad tema eluõnnest üle.

Ära usu tantsu! ütlesid nad. Nii mõnigi jalg libiseb kergelt üle vahatatud põranda, aga meel on tinaselt raske. Lõbus ja ülemeelik oli väike Kerstin tantsides, kuni ta oma noore elu maha tantsis.

Ära usu nalja! ütlesid nad. Nii mõnigi läheb lauda naeratavail huulil, kuigi tahaks murest surra. Seal istub noor Adeline ja laseb endale naljaks hertsog Fröjdenborgi südant pakkuda; ta on kindel, et just see on pilt, mida ta vajab, et suremiseks jõudu ammutada.

Oo, vanad laulud, mida peab uskuma — kas pisaraid ja muret?

Murelikku suud sunnitakse kergesti naerma, see aga, kes on rõõmus, ei suuda nutta. Pisaraid ja ohkeid usuvad vanad laulud, üksnes muret ja kurbuse märke. Mure on tõeline, on püsiv, ta on kindel ürgkalju lahtise liiva all. Muret ja mure märke võib uskuda.

Aga rõõm on ainult moondunud mure. Maa peal ei ole õieti midagi muud kui muret.

«Oo, teie lohutud,» ütles Marianne, «kui puudulikuks jääb teie vana tarkus elu täiuslikkuse ees!»

Ta astus akna alla ja vaatas välja aeda, kus ta vanemad lõbusalt jalutasid. Nad käisid laiadel teedel edasi-tagasi ja rääkisid kõigest, mis neile silma puutus, maa rohust ja taeva lindudest.

«Vaata,» ütles Marianne, «seal käib nüüd üks süda ja õhkab murest, sest kunagi varem pole ta olnud nii õnnelik!»

Ja korraga mõtles ta, et võib-olla on mure ja rõõm tingitud inimesest endast, et mure ja rõõm olenevad vaid inimese erinevast viisist asju näha. Ta küsis

endalt, oli see õnn või õnnetus, mis temast sel aastal üle oli käinud. Ta isegi teadis seda vaevalt.

Ta oli läbi elanud kibedaid aegu. Tema hing oli olnud haige. Ta oli maani paindunud oma sügava alanduse all. Sest kui ta tagasi koju tuli, ütles ta endale: «Ma ei taha oma isast midagi halba mäletada.» Aga seda ei öelnud ta süda. «Ta tegi mu surmani kurvaks,» ütles see, «ta lahutas mu sellest, keda ma armastasin, ta viis mu meeleheitele, kui ta mu ema peksis. Ma ei soovi talle midagi halba, aga ma kardan teda.» Ja siis märkas ta, kuidas ta pidi end vaikselt istuma sundima, kui ta isa tema kõrvale istus. Aina tahtis ta tema juurest põgeneda. Ta püüdis end valitseda, ta rääkis temaga nagu harilikult ja viibis peaaegu pidevalt tema seltsis. Valitseda ta suutis end, kuid kannatas väljendamatult. Lõppes sellega, et ta vihkas temas kõike — ta rämedat, tugevat häält, rasket kõnnakut, ta suuri käsi, kogu ta vägevat hiiglasekogu. Ta ei soovinud talle halba, ta ei tahtnud talle kahju teha, aga ta ei suutnud talle enam läheneda, ilma et poleks tundnud hirmu ja vastikust. Ta alistatud süda maksis talle kätte. «Sa ei lasknud mind armastada,» ütles see, «aga mina olen siiski sinu käskija ja sa lõpetad sellega, et hakkad vihkama.»

Harjunud silmas pidama kõike, mis liikus ta sisimas, märkas ta väga hästi, kuidas see vastikusetunne üha süvenes, kuidas see iga päevaga kasvas. Samal ajal näis talle, nagu oleks ta nüüd igavesti kodu külge seotud. Ta mõistis, et oleks parim, kui ta reisiks välja inimeste hulka, aga nüüd, pärast haigust, ei suutnud ta seda. Iialgi ei leevendaks miski kõiki neid tundeid. Need vaid piinaksid teda üha enam, ja ühel päeval katkeks ta enesevalitsus, ta võiks oma isale vastu hakata ja näidata, kui kibestunud on ta süda; ja siis tuleksid võitlus ja õnnetus.

Nii olid möödunud kevad ja varasuvi. Juulis oli ta kihlunud parun Adrianiga, et saada omaenda kodu.

Ühel ilusal ennelõunal oli parun Adrian kihutanud õue, ratsutades toredal hobusel. Ta husaarikuub oli hiilanud päikeses, ta kannused, mõõk ja õlakud olid helkinud ja säranud, rääkimata tema värskest näost ja

naervaist silmist. Melchior Sinclaire ise oli seisnud trepil ja võtnud teda vastu, kui ta tuli. Marianne oli istunud akna all ja õmmelnud. Ta oli näinud, kui ta tuli, ja kuulis nüüd iga sõna, mis nad isaga rääkisid.

«Tere päevast, rüütel Päikesepaiste!» hüüdis mõisnik talle vastu. «Tulise pihta, kui tore sa oled! Ega sa ometi kosjateel ole?»

«Siiski, onu, seda ma just olengi,» vastas parun ja naeris.

«Kas sul häbi ei ole, poiss? Millega sa naist toitma hakkad?»

«Mitte millegagi, onu. Kui mul midagi oleks, võiks kurat ise abielluda.»

«Või seda sa ütled, või seda sa ütled, rüütel Päikesepaiste? Aga selle uhke kuue oled endale siiski suutnud muretseda.»

«Võlgu, onu.»

«Ja hobune, kelle seljas sa ratsutad, maksab ka marupalju raha, armuline noorsand. Kust sa selle siis said?»

«Hobune pole minu oma, onu.»

Sellele ei suutnud rikas mõisnik enam vastu seista.

«Jumal sinuga, poiss!» ütles ta. «Sa vajad kindlasti naist, kel midagi on. Kui sa Marianne'i suudad võita, siis võta ta.»

Nii oli nende vahel kõik juba selge, enne kui parun Adrian hobuse seljast mahagi sai. Melchior Sinclaire aga teadis väga hästi, mida ta tegi, sest parun Adrian oli tubli mees.

Siis oli kosilane läinud Marianne'i tuppa ja talle oma tuleku põhjuse kohe ära rääkinud.

«Oh, Marianne, armas Marianne! Rääkisin juba onuga. Tahan sind nii meelsasti endale naiseks. Ütle, et sa nõustud, Marianne!»

Marianne oli teda ahvatlenud tõtt rääkima. Vana parun, Adriani isa, oli lasknud end ninapidi vedada ja jälle mõned tühjad kaevandused ostnud. Vana parun oli ostnud kaevandusi kogu oma eluaja ja kunagi ei leitud neist midagi. Ta ema oli rahutu, ta ise võlgadesse sattunud ja nüüd kosis ta siis Marianne'i, et sellega oma isade kodu ja husaarikuube päästa.

Ta kodu oli Hedeby rüütlimõis teisel pool järve, peaaegu Björne vastas. Marianne tundis teda hästi, nad olid ühevanused ja mängukaaslased.

«Sa võid minuga väga hästi abielluda, Marianne. Ma elan nii viletsalt. Pean ratsutama laenatud hobustega ega suuda tasuda oma rätsepaarveid. Nii ei või see ju kaua kesta. Varsti olen sunnitud teenistusest lahkuma, ja siis lasen enda maha.»

«Aga, Adrian, mis abielu sellest saaks? Me pole ju põrmugi teineteisesse armunud.»

«Jah, mis armastusse puutub, siis ei hooli mina sellest rämpsust põrmugi,» seletas siis parun. «Mulle meeldib hea hobuse seljas ratsutada ja jahil käia, aga ma ei ole mingi kavaler, ei, olen ainult töömees. Kui ma ainult raha saaksin, et võiksin kodus mõisa üle võtta ja mammale rahulikke päevi võimaldada, siis oleksin rahul. Võiksin nii künda kui külvata, sest töö mulle meeldib.»

Siis oli ta talle oma ausate silmadega otsa vaadanud, ja Marianne teadis, et ta räägis tõtt ja et ta on mees, keda võib usaldada. Ta kihlus temaga, peamiselt seepärast, et kodust minema pääseda, kuid samuti, et parun oli talle alati meeldinud.

Aga iialgi ei suutnud ta unustada kuud, mis järgnes sellele augustiõhtule, kui nende kihlus teatavaks tehti, — kogu seda meeletut aega.

Parun Adrian muutus iga päevaga murelikumaks ja vaiksemaks. Ta käis küll sageli Björnes, mõnikord mitu korda päevas, kuid Marianne'il ei jäänud tema rõhutud meeleolu tähele panemata. Teiste juuresolekul võis ta veel naljatada, aga tema seltsis muutus ta võimatuks: kogu mees oli vaikus ja igavus ise. Marianne mõistis väga hästi, kuidas lood on. Ei olnud nii kerge abielluda inetu naisega, nagu parun seda varem oli arvanud. Nüüd oli Marianne talle vastumeelseks muutunud. Keegi ei teadnud paremini kui Marianne ise, kui inetu ta on. Ta oli küll parunile öelnud, et ta ei vaja embusi ega armastusekinnitusi, parun aga piinles siiski, mõeldes temale kui oma naisele, ja see muutus talle iga päevaga vastumeelsemaks. Miks ta siis seepärast tusatses? Miks ei tühistanud ta kihlust? Mari-

anne oli teinud talle küllalt selgeid vihjeid. Tema ise ei saanud sinna midagi parata. Ta isa oli talle üsna lihtsalt öelnud, et tema, Marianne'i nimi ei kannata enam mingeid sekeldusi kihluse alal. Ja Marianne oli siis mõlemaid sügavasti põlanud, ning iga väljapääsutee näis talle küllaldaselt hea, et neist oma käsutajaist vabaneda.

Siis, ainult paar päeva pärast suurt kihluspidu, oli tulnud järsk ja imelik pööre.

Liivateel otse Björne trepi ees seisis suur kivi, millega oli palju tüli ja pahandust. Sõidukid läksid kivi otsas ümber, hobused ja inimesed komistasid sellele, tüdrukud, kes kandsid raskeid piimapütte, põrkasid selle vastu ja loksutasid piima maha, kivi aga jäi endiselt kohale, sest seal oli ta olnud juba nii palju aastaid. Ta oli seal olnud juba mõisaomaniku vanemate aegu, ammu enne seda, kui oli kavatsetud sinna Björne mõis ehitada. Mõisaomanik Sinclaire ei saanud aru, miks ta kivi maa seest välja peaks kangutama.

Aga ühel augustikuu viimaseist päevist juhtus, et kaks tüdrukut, kes kandsid rasket toobrit, komistasid kivi otsa. Nad kukkusid maha, said raskesti haiget, ja pahameel kivi pärast oli suur.

Oli alles enne hommikusööki. Mõisnik oli väljas oma hommikusel jalutuskäigul; aga et inimesed parajasti kella kaheksa ja üheksa vahel kodus olid, käskis proua Gustava kutsuda mõned mehed ja suur kivi välja kaevata.

Mehed tulid raudkangide ja labidatega, kaevasid ja kangutasid ja said vana rahurikkuja viimaks tema august kätte. Siis kandsid nad ta tagaõue. Kuuele mehele oli see tubli tükk tööd.

Vaevalt oli kivi eemaldatud, kui mõisnik koju tuli ja kohe häda märkas. Võib juba arvata, et ta vihastas. See pole enam endine mõis, arvas ta. Kes on julgenud kivi ära viia? Või nii, proua Gustava oli käskinud. Jah, naistel pole ju südant. Kas ta naine ei tea, et tema seda kivi armastab?

Ta läks otseteed kivi juurde, punnitas ta omal jõul üles, kandis läbi tagaõue samasse kohta tagasi,

kus ta oli ennegi lamanud, ja paiskas sinna maha. Ja see oli kivi, mille kuus meest vaevu olid suutnud üles tõsta. Seda vägitegu imetleti suuresti kogu Värmlandis.

Kui ta kivi üle õue kandis, oli Marianne seisnud söögisaali akna all ja teda vaadanud. Veel kunagi polnud ta teda nii hirmuäratavana näinud. See jube mees oma piiritu jõuga oli tema käskija — mõistmatu, tujukas käskija, kes ei hoolinud kunagi millestki muust kui ainult sellest, mis ta ise heaks arvas!

Nad sõid hommikust, ja Marianne seisis, lauanuga käes. Tahtmata tõstis ta noa üles.

Proua Gustava haaras ta käerandmest kinni.

«Marianne!»

«Mis on, ema?»

«Oh, Marianne, sa nägid nii imelik välja. Mul hakkas hirm.»

Marianne silmitses teda kaua. Ema oli väike ja kuivetu naine, hallide juuste ja kortsus näoga juba viiekümneaastaselt. Ta armastas nagu koer, ilma et oleks hoolinud hoopidest ja löökidest. Ta oli sageli kõige paremas tujus, ja siiski jättis ta kurva mulje. Ta oli nagu tormist piitsutatud puu merekaldal. Kunagi polnud tal kasvamiseks rahu olnud. Ta oli õppinud käima hiilides, valetas, kui see oli vajalik, ja tegi end sageli rumalamaks kui oli, et pääseda etteheidetest. Ta oli igapidi oma mehe kätetöö.

«Kas sa väga leinaksid, ema, kui isa sureks?» küsis Marianne.

«Marianne, sa oled isale kuri. Oled talle alati kuri. Miks ei või nüüd kõik heaks muutuda, mil sul on uus peigmees?»

«Oh, ema! Ma ei saa ju sinna midagi parata. Mis võin ma teha, et ma tema ees võbisen? Kas ema ei näe siis, milline ta on? Ta on äge, ta on jõhker, ta on sind nii piinanud, et sa enneaegu vanaks oled läinud. Miks peab tema meie käskija olema? Ta käitub ju nagu hullumeelne! Miks peaksin ma teda austama ja temast lugu pidama? Ta ei ole hea, ta ei ole halastaja. Tean, et ta on tugev. Ta võib meid surnuks lüüa millal tahes.

Võib meid majast välja visata, kui tahab. Pean ma sellepärast teda armastama?»

Siis aga polnud proua Gustava enam põrmugi niisugune nagu enne. Ta oli saanud jõudu ja julgust ja rääkis mõjusaid sõnu.

«Vaata ette, Marianne! Mulle näib peaaegu, et isal oli õigus, kui ta su talvel ukse taha jättis. Küll sa näed, et sind selle eest karistatakse. Pead õppima kannatama ilma vihkamiseta, Marianne, kannatama ilma tasumiseta.»

«Oh, ema, ma olen nii õnnetu!»

Kohe seejärel tuli otsustav pööre. Esikust kostis raske kukkumise mütsatus.

Nad ei saanud kunagi teada, kas Melchior Sinclaire oli esikus seisnud ja läbi lahtise saaliukse Marianne'i sõnu kuulanud või oli see vaid füüsiline pingutus, mis kutsus esile halvatushoo. Kui nad väljusid, lebas ta minestanult maas. Põhjust ei julgenud nad temalt hiljem kunagi küsida. Tema ise ei lasknud millalgi märgata, et ta oli midagi kuulnud. Marianne aga ei söandanud kunagi lõpuni mõelda mõtet, et ta on oma isale tahtmatult kätte maksnud. Kuid isa nägemine, kes lebas sealsamas trepil, kus ta oli teda vihkama õppinud, võttis kibestuse ühel hoobil ta südamest.

Isa tuli varsti meelemärkusele, ja kui ta paar päeva vaikselt oli lamanud, muutus ta jälle endiseks — ja siiski hoopiski mitte endiseks.

Marianne nägi vanemaid kahekesi läbi aia jalutavat. Nii oli see nüüd alati. Isa ei läinud enam kunagi üksi välja, ei sõitnud enam kunagi ära, urises külaliste ja kõige üle, mis teda naisest lahutas. Vanadus oli tema üle võimust võtnud. Ta ei suutnud enam kirja kirjutada. Seda pidi tegema ta naine. Ta ei otsustanud kunagi midagi iseseisvalt, vaid küsis kõike oma naiselt, ja laskis sündida nii, nagu see otsustas. Ja alati oli ta lahke ja sõbralik. Ta märkas ka ise seda muutust, mis temaga oli toimunud, ja kui õnnelik oli ta naine. «Temal on nüüd hea,» ütles ta ühel päeval Marianne'ile ja viitas proua Gustavale.

«Oh, armas Melchior,» hüüdis siis naine, «sa tead väga hästi — ma tahaksin pigemini, et sa jälle terveks saaksid.»

Ja seda soovis ta kindlasti. Talle valmistas rõõmu rääkida rikkast mõisaomanikust säärasena, nagu ta oli olnud oma täie jõu päevil. Ta jutustas, kuidas ta priisates ja lõbutsedes pidas vastu niisama hästi kui milline tahes Ekeby kavaler, kuidas ta tegi äri ja teenis palju raha just siis, kui tema, Gustava, arvas, et ta hävitab oma metsikuses nende kodu. Marianne aga teadis, et ema oli õnnelik, hoolimata kõigist oma halinaist. Talle piisas sellest, et ta oli sellele mehele kõik. Nad mõlemad nägid välja vanad, enneaegu murdunud. Marianne arvas, et ta näeb nende tulevast elu. Isa jääb vähehaaval üha nõrgemaks, tulevad halvatushood ja teevad ta järjest abitumaks, ema aga hoolitseb tema eest, seni kui surm nad lahutab. Aga lõpp võis ju veel kaugel olla. Proua Gustava võib veel mõne aja oma õnne rahus maitsta. Nii peab see olema, näis Marianne'ile. Elu oli emale võlgu.

Ka temal endal oli nüüd parem. Mingi ängistav hirm ei sundinud teda enam abielluma, et saada endale teist isandat. Ta haavatud süda oli rahu saanud. Viha oli seal māratsenud, samuti nagu armastus, aga ta ei mõelnud nüüd enam kannatustele, mida see talle maksma oli läinud. Ta pidi tunnistama, et ta on nüüd ehtsam, sisukam ja tugevam inimene kui enne. Mida juhtunust oleks ta pidanud soovima olematuks? Ons elus nii, et igal kannatusel on oma hea külg? Võis siis kõik muutuda õnneks? Ta oli hakanud heaks pidama kõike, mis aitas temas arendada suuremal määral inimlikkust. Vanadel lauludel polnud õigus. Mure pole ainus püsiv. Nüüd tahab ta reisida ja ringi vaadata, ehk leiab ta koha, kus teda vajatakse. Kui isa oleks olnud niisugune, nagu ta oli enne, poleks ta Marianne'il iialgi lubanud kihlust tühistada. Nüüd oli proua Gustava vahendajaks olnud. Marianne sai koguni õiguse anda parun Adrianile nii palju rahalist abi, kui see vajab.

Ka temale võis Marianne rõõmuga mõelda. Nüüd ta ju vabaneb Adrianist. Parun oli oma reipuses ja elurõõmus alati meenutanud talle Göstat, nüüd näeb ta

teda jälle rõõmsana. Adrianist saab jälle too päikesepaiste rüütel, kes kogu oma hiilguses tema isa mõisa oli tulnud. Marianne muretseb talle maad, kus ta võib nii palju künda ja kaevata, kui ta süda kutsub, ja küllap tema, Marianne, veel näeb, kuidas ta kord ilusa mõrsja altari ette viib.

Selliste mõtetega istub ta maha ja kirjutab, et talle ta vabadus tagasi anda. Ta kirjutab leebeid, veenvaid sõnu, kirjutab mõistusega, andes sellele naljatooni, kuid siiski nii, et Adrian peab aru saama, kui tõsiselt ta kõike seda mõtleb.

Kirjutades kuuleb ta teelt kabjaplaginat.

«Mu armas rüütel Päikesepaiste,» mõtleb ta, «see on viimane kord.»

Kohe seejärel tuleb parun Adrian otse tema tuppa.

«Aga, Adrian, sa tuled siia?» Ja Marianne silmitseb kohkunult oma pakkimiseks laialilaotud asju.

Adrian muutub kohe araks ja häbelikuks ning palub kogeldes vabandust.

«Kirjutan sulle parajasti kirja,» ütleb Marianne. «Säh, võid selle kohe läbi lugeda.»

Parun võtab kirja, ja Marianne istub ning jälgib teda, kuni ta loeb. Ta igatseb näha, et Adriani nägu lööks rõõmust särama.

Aga Adrian pole lugenud kuigi kaugele, kui ta näost tulipunaseks läheb, kirja põrandale viskab, seda jalgadega tallab ja vannub, päris kärgib.

Siis läbib Marianne'i kerge värin. Ta pole armastuseteaduses just algaja, ent siiski pole ta mõistnud seda kogenematut poissi, seda suurt last.

«Adrian, armas Adrian!» ütleb ta. «Mis kometit sa minuga mängisid? Tule ja ütle mulle tõtt!»

Adrian tuli ja pidi ta oma kallistustega peaaegu lämmatama. Vaene poiss, kuidas ta oli ahastanud ja igatsenud!

Hetke pärast vaatas Marianne välja. Seal kõndis ikka veel proua Gustava ja rääkis vägeva mõisahärraga lilledest ja lindudest, ning siin istus tema ja lobises armastusest. «Elu on meile mõlemale näidanud oma karmi palet,» mõtles ta ja naeratas nukralt. «Ta tahab meid lohutada, ja me kumbki oleme saanud oma suure lapse, kellega võime mängida.»

Oli siiski hea, et teda võidi armastada. Oli armas kuulda, kuidas Adrian sosistas sellest võlujõust, mida temast hoovavat, ja kuidas ta olevat häbenenud selle pärast, mis ta nende esimesel kõnelusel öelnud. Siis ei olevat ta teadnud, milline võim on Marianne'il. Oh, ükski mees ei võivat talle läheneda, teda armastamata. Marianne aga olevat teda kohutanud, tema, Adrian, olevat end tundnud nii veidralt rusutuna.

Ei olnud see õnn ega õnnetus, Marianne aga otsustas, et ta katsub selle mehega elada.

Ta hakkas iseend mõistma ja mõtles vanade laulude sõnadele turteltuvist, sellest igatsuse linnust. Iialgi ei joo see lind selget vett, vaid teeb selle enne jalaga sogaseks, et vesi sobiks paremini tema mureliku meelega. Nii ei lähe ka tema, Marianne, elu lättele jooma selget, segamata õnne. Nukrusest tuhmina — nõnda meeldis elu talle kõige paremini.

KAHEKÜMNE KAHEKSAS PEATÜKK

VABASTAJA SURM

Augustis, kui ööd olid kuupaistest valged, tuli mu kaame sõber, vabastaja surm, kapten Uggla koju. Aga ta ei julgenud minna otseteed sellesse külalislahkesse majja, sest vähe on neid, kes teda armastavad.

Mu kaamel sõbral, vabastajal surmal, on julge süda. Tema lõbu on ratsutada läbi õhu, kantuna hõõguvaist kahurikuulidest. Tema võtab sisiseva granaadi turjale ja naerab, kui see lõhkeb ja killud lendavad. Ta keerutab kalmistuil tonditantsu ega pelga haigla katkusaale, aga ta väriseb õiglase lävel, hea väraval. Ta ei taha, et teda tervitataks nutuga, vaid et seda tehtaks vaikse rõõmuga, sest tema on see, kes vabastab hinged valude köidikuist, kes vabastab hinged rõhuvast põrmust ja laseb neil proovida vaba, toredat elu maailmaruumis.

Surm hiilis vanasse metsasallu elumaja taga, kus

veel praegugi tunglevad väikesed valgetüvelised kased, püüdes oma peentele ladvaraagudele taevavalgust. Metsasallu, mis tollal oli noor ja täis jahutavat rohelust, peitis end mu kaame sõber, seni kui valitses päev, aga öösel seisis ta metsa serval valgena ja kahvatuna ning kuupaistel välkuva vikatiga.

Oo, Eros! Sina olid see jumal, kes elas kõige sagedamini selles salus. Vanad teavad jutustada, kuidas armastajapaarid muiste selle rahu otsisid. Ja veel nüüdki, kui ma Berga mõisast mööda sõidan, nurisedes järskude kinkude ja lämmatava tolmu üle, rõõmustan, nähes seda salu tema hõredate valgete tüvedega, mis säravad, mälestades noorte, ilusate inimeste armastust.

Siis aga luuras seal surm, ja ööloomad nägid teda. Õhtust õhtusse kuulis Berga mõisa rahvas, kuidas rebane haukus, ennustades tema saabumist. Mööda kruusateed vingerdas nastik üles elamu juurde. Ta ei osanud küll rääkida, inimesed aga taipasid väga hästi, et ta tuli tolle suure ja vägeva eelkäijana. Ja õunapuu otsas kapteniproua akna all kisendas öökull. Sest kogu loodus tunneb surma ja väriseb tema ees.

Juhtus nõnda, et Munkerudi kohtuniku pere, kes oli käinud Bro kirikumõisas peol, sõitis kella kahe paiku öösi Berga mõisast mööda ja nägi võõrastetoa aknal küünalt põlevat. Nad nägid selgesti kollast leeki ja valget küünalt, ja hiljem jutustasid nad imestades sellest suveööl põlenud küünlast.

Siis naersid Berga rõõmsad preilid ja ütlesid, kohtunikupere olevat näinud viirastust, sest rasvaküünlad nende kodus olevat ammugi lõppenud, läbi põletatud juba märtsis. Kapten vandus, et võõrastetoas polevat kaua aega keegi elanud. Kapteniproua aga vaikis ja kahvatas, sest see selge leegiga valge küünal tavatses end näidata siis, kui surm, vabastaja surm, pidi lunastama kellegi tema suguvõsast.

Varsti pärast seda ühel säraval augustipäeval tuli Ferdinand koju maamõõtjateenistusest põhjapoolsetes metsades. Ta saabus kahvatuna ja haigena, ta kopsudes pesitses parandamatu haigus, ja niipea kui kapteniproua teda nägi, teadis ta, et tema poeg peab surema.

Niisiis läheb ta ära, see hea poeg, kes polnud iialgi

oma vanemaile muret teinud. Noormees peab maha jätma selle maailma lõbu ja õnne ja ilusa, armastatud mõrsja, kes teda ootas, peab maha jätma rikkad mõisad ja mürisevad rauatehased, mis oleksid saanud tema omaks.

Viimaks, kui mu kaame sõber oli viivitanud terve kuuvahetuse, võttis ta julgust ja astus ühel ööl elamusse. Ta mõtles, et kui nälga ja puudust oli siin vastu võetud rõõmsate nägudega, miks ei võidaks siis tedagi rõõmuga vastu võtta?

Ta lähenes tasahilju mööda liivatatud teed, heites tumeda varju murule, kus kastetilgad kuupaistes helkisid. Ta ei tulnud rõõmsa lõikajana, lilled kübaral ja käsivars tütarlapse piha ümber. Ta käis kühmus nagu kurnatud haige ja hoidis vikatit oma mantli voltide vahel peidus, ta ümber aga lendlesid öökullid ja nahkhiired.

Sel ööl kuulis kapteniproua, kes lebas ärkvel, kuidas aknalauale koputati; ta tõusis voodis istuli ja küsis:

«Kes seal koputab?»

Ja vanad jutustavad, et surm vastanud talle:

«Surm koputab.»

Siis tõusis kapteniproua, avas akna ja nägi öökulli ja nahkhiiri kuupaistes lendlevat, aga surma ta ei näinud.

«Tule, sõber ja vabastaja!» ütles ta poolsosinal. «Miks viibisid nii kaua? Olen oodanud, olen kutsunud. Tule ja lunasta mu poeg!»

Ja surm libises majja, rõõmus nagu troonilt tõugatud vaene majesteet, kes vanaduse põduruses saavutab taas oma krooni, rõõmus nagu laps, kui ta mängima kutsutakse.

Järgmisel päeval istus kapteniproua oma poja haigevoodi juures ja rääkis temaga vabastatud hingede õndsusest ning nende jumalikust elust.

«Nad töötavad,» ütles ta, «nad loovad. Millised kunstnikud, mu poeg, millised kunstnikud! Ütle mulle, kelleks tahad sa saada, kui pääsed nende hulka! Üheks neist peitlita kujureist, kes loovad roose ja liiliaid, üheks ehapuna meistriks? Ja kui päike loojub kogu

oma ilus, siis istun ma siin ja mõtlen: selle on teinud Ferdinand.

Mu armas poiss, mõtle, nii palju on näha, nii palju on teha! Mõtle kõigile neile seemneile, mis tuleb kevadel ellu äratada, mõtle tormidele, mida peab juhtima, unelmaile, mida peab läkitama! Ja mõtle pikkadele reisidele läbi laotuse maailmast maailma!

Meenuta mind, mu poiss, kui sa näed nii palju ilu! Su vaene ema pole näinud kunagi midagi muud kui Värmlandi.

Aga ühel päeval astud sa meie issanda ette ja palud teda, et ta annaks sulle ühe neist väikestest maailmadest, mis veerevad maailmaruumis, ja tema annab ta sulle. Kui sa ta saad, on ta külm ja pime, täis kuristikke ja kaljurahne, ei ole seal ei lilli ega loomi. Sina aga töötad sel tähel, mille jumal sulle andis. Sa viid sinna valgust, soojust ja õhku, sa lood sinna taimed ja ööbikud ja selgesilmsed kaljukitsed, sa lased koskedel söösta kuristikesse, sa püstitad mäed ja külvad tasandikud täis kõige punasemaid roose. Ja kui ma suren, Ferdinand, kui mu hing väriseb selle pika reisi pärast ning kardab lahkuda tuntud ümbrusest, siis ootad sina, istudes mu akna all tõllas, mille ette on rakendatud paradiisilinnud, istud säravas kuldtõllas, mu Ferdinand.

Ja mu vaene, rahutu hing võetakse sinu tõlda ning ta tohib istuda sinu kõrval, austatuna nagu kuninganna. Siis sõidame läbi avaruste, mööda säravatest maailmadest, ja kui saabume taevaste aedade lähedusse ning need muutuvad üha ilusamaks ja ilusamaks, siis küsin mina, kes ma ei mõista paremat: «Kas ei peatu me siin või seal?»

Sina aga naerad vaikselt endamisi ja kiirustad linnurakendit. Viimaks jõuame vähimasse maailma, aga ka ilusaimasse neist, mida ma olen näinud, ja seal peatume kuldse lossi ees ning sa lased mul astuda igavesse rõõmukodusse.

Seal on varaaidad ja raamatukapid täis. Ei varjuta seal kuusemets, nagu siin Bergas, ilusat maailma, vaid ma vaatan kaugele üle laiade merede ja päikesepaistelistе tasandike, ja tuhat aastat on nagu üksainus päev.»

Siis suri Ferdinand, võlutuna ilusatest nägemustest, naeratades vastu tuleviku toredusele.

Mu kaame sõber, vabastaja surm, polnud veel iialgi midagi nii ilusat näinud. Sest kindlasti leidus neid, kes nutsid Ferdinand Uggla surisängi juures, haige ise aga naeratas vastu vikatimehele, kui see ta sängiveerel istet võttis, ja ta ema kuulas tema surmakorinaid nagu mahedat muusikat. Ta värises kartusest, et surm ei suuda ehk oma ülesannet täita; kui kõik oli lõppenud, tungisid talle pisarad silmi, aga need olid rõõmupisarad, mis langesid ta poja tardunud näole.

Iialgi polnud mu kaamet sõpra austatud nii nagu Ferdinand Uggla matusel. Kui ta oleks julgenud end näidata, oleks ta tulnud sulgedega ehitud baretis ja kuldtikandiga mantlis ning tantsinud leinarongi ees kalmistuteel, aga nüüd istus too vana erak kössis ülal kalmistumüüril, seljas vana must mantel, ja nägi leinarongi saabuvat.

Oo! See oli kummaline matuserong! Päike ja heledad pilved tegid päeva rõõmsaks, pikad rukkihakkide read ehtisid välju, suviõunad kirikumõisa aias helendasid läbipaistvatena ja selgetena, ning köstri lilleaias särasid daaliad ja nurmenelgid.

See oli kummaline leinarong, mis tuli nähtavale pärnade vahelt. Lilledega ehitud sarga ees sammusid ilusad lapsed ja puistasid lilli. Ei mingeid leinarõivaid, mingeid leinaloore, mingeid valgeid, laiade palistustega sakk-kaeluseid, sest kapteniproua oli tahtnud, et seda, kes suri rõõmsana, ei viidaks ta heasse puhkepaika mitte sünges leinarongis, vaid säravas pulmarongis.

Otse puusärgi järel kõndis Anna Stjärnhök, surnu ilus, särav mõrsja. Ta oli pähe pannud mõrsjakrooni, ehtinud end mõrsjalooriga ja rõivastunud pikka, valgest küütlevast siidist mõrsjakleiti. Nii ehituna läks ta, et haua ääres laulatuda mullaks saava peigmehega.

Tema järel tulid paarikaupa kõrgekasvulised vanad daamid ja soliidsed mehed. Toredad, hiilgavad naised tulid välkuvate pannalde ja rinnanõeltega, piimvalgete pärlikeede ja kuldkäevõrudega. Suled nende turbanitel kuhjusid koos siidi ja pitsidega kõrgele nende rippuva-

tel rull-lokkidel ning nende õlgadelt hõljusid üle kirjude siidkleitide alla õhukesed siidsallid, mis nad omal ajal mõrsjakingiks olid saanud. Mehed tulid oma parimas riietuses, puhvis krookkaelusega, kõrgekraelistes kullatud nööpidega sabakuubedes ja vestidega, mis olid õmmeldud jäigast brokaadist või rikkalikult tikitud sametist. See oli pulmarong. Nõnda oli kapteniproua seda tahtnud.

Tema ise kõndis Anna Stjärnhöki järel, toetudes mehe käsivarrele. Oleks tal olnud läikivast brokaadist kleit, oleks ta kandnud seda; oleks tal olnud ehteid ja särav turban, oleks ta kandnud ka neid, et oma poega tema pidupäeval austada. Aga tal olid ainult too must taftkleit ja nood koltunud pitsid, mis olid näinud nii palju pidusid, ja neid kandis ta ka sel peol.

Kuigi matuselised tulid hiilgavas toreduses, ei jäänud siiski ükski silm kuivaks, kui nad vaikse kellahelina saatel haua juurde astusid. Mehed ja naised nutsid, mitte niivõrd surnu kui iseendi pärast. Vaata, seal kõndis mõrsja, seal kanti peigmeest, seal kõndisid nemad ise, ehtinud end peoks, ja siiski — kes on see, kes tallab maa haljendavaid radu ega tea, et ta peab alistuma kurbusele, murele, õnnetusele, surmale? Nad astusid ja nutsid, mõeldes, et selle vastu ei suuda neid kaitsta mingi maapealne võim.

Kapteniproua ei nutnud, tema oli ainus, kelle silmad jäid kuivaks.

Kui palved olid loetud ja haud kinni aetud, läksid kõik ära vankrite juurde. Ainult kapteniproua ja Anna Stjärnhök jäid kalmu juurde, et lahkunule veel viimast korda jumalaga öelda. Vanake istus kalmukünkale ja Anna võttis istet tema kõrval.

«Vaata,» sõnas kapteniproua, «ma ütlesin jumalale: «Lase tulla vabastajal surmal ja viia ära mu poeg, lase tal viia see, keda ma üle kõige armastan, sinna vaiksete aedade rahusse, ja minu silmi ei pea ilmuma muid pisaraid kui rõõmupisarad. Pulmatoredusega tahan teda saata tema hauani, ja oma punase õierikka roosipõõsa, mis kasvab mu kambri akna all, tahan istutada tema juurde kalmistule.» Nüüd ongi see nii: mu poeg on surnud. Tervitasin surma nagu sõpra, nimetasin

teda kõige õrnemate nimedega, nutsin rõõmupisaraid oma poja tardunud näo kohal, ja sügisel, kui lehed on langenud, istutan siia oma punase roosipõõsa. Aga kas tead sina, kes sa siin minu kõrval istud, miks läkitasin jumalale selliseid palveid?»

Ta vaatas küsivalt Anna Stjärnhökile, aga tütarlaps istus vaiksena ja kahvatuna tema kõrval. Võib-olla võitles ta, et summutada sisehääli, mis juba siin, surnu kalmul, talle sosistasid, et nüüd viimaks on ta vaba.

«Süüdi oled sina,» ütles kapteniproua.

Tütarlaps vajus kokku nagu nuiahoobist tabatuna. Ta ei vastanud sõnagi.

«Anna Stjärnhök, kord olid sa uhke ja isekas. Siis mängisid sa minu pojaga, võtsid ta ja hülgasid ta. Mida võis ta parata? Ta pidi sellega leppima nagu teisedki. Võib ju olla, et ka tema ja meie kõik armastasime sinu raha niisama palju kui sind ennast. Aga sa tulid tagasi, tulid ja tõid kaasa õnnistust meie kodusse, sa olid mahe ja tasane, tugev ja hea, kui sa tagasi tulid. Sa ümbritsesid meid armastusega, sa tegid meid nii õnnelikuks, Anna Stjärnhök, ja meie, vaesed inimesed, lebasime sinu jalgade ees.

Ja siiski, siiski soovisin ma, et sa poleks tulnud. Siis mul poleks tarvitsenud jumalat paluda, et ta mu poja elu lühendaks. Jõulu ajal oleks ta veel talunud, kui oleks su kaotanud, aga sestsaadik, kui ta sind tundma õppis sellisena, nagu sa nüüd oled, poleks tal selleks enam jõudu olnud.

Tea, Anna Stjärnhök, kes sa täna minu poega saates mõrsjakleiti kandsid, et kui ta oleks elanud, poleks sa võinud iialgi selles rüüs tema kõrval Bro kirikusse astuda, sest sa ei armastanud teda.

Ma nägin seda; sa tulid meie juurde ainult halastusest, sest sa tahtsid leevendada meie karmi saatust. Sa ei armastanud teda. Arvad sa, et ma armastust ei tunne, et ma teda seal ei näe, kus teda on, ega taipa, kui ta puudub? Siis mõtlesin: võtku jumal mu poja elu, enne kui tema silmad avanevad!

Oh, oleksid sa teda armastanud! Oh, poleks sa iialgi meie juurde tulnud ja meie elu ilusaks teinud, kui sa

teda ei armastanud! Ma tundsin, mis on minu kohus. Kui ta poleks surnud, oleksin pidanud talle ütlema, et sa teda ei armasta, et sa tahad temaga abielluda sellepärast, et sa oled halastus ise. Ma oleksin pidanud teda sundima, et ta su vabaks annaks, aga siis oleks ta eluõnn purustatud olnud. Näed sa, sellepärast palusin ma jumalat, et Ferdinand sureks ja mul tema südamerahu häirida ei tarvitseks. Ja ma tundsin rõõmu tema sisselangevaist põskedest, tundsin rõõmu tema korisevaist hingetõmbeist, ning värisesin kartusest, et surm võiks oma töö tegemata jätta.»

Ta vaikis ja ootas vastust, Anna Stjärnhök aga ei suutnud veel rääkida, ta kuulas ikka veel paljusid hääli oma hinge sügavuses.

Siis hüüdis kapteniproua ahastades:

«Oh, kui õnnelikud on need, kes võivad oma surnuid leinata, kes võivad nutta pisarate ojasid! Mina pean seisma kuivade silmadega oma poja haua juures, mina pean tema surma üle rõõmustama! Kui õnnetu ma olen!»

Siis surus Anna Stjärnhök käed kõvasti oma rinnale. Talle meenus too talveöö, mil ta oli vandunud oma noore armastuse juures olla nende vaeste inimeste tugi ja lohutus, ja ta värises. Kas siis kõik oli olnud asjatu, kas polnud siis tema toodud ohver neid, mille jumal vastu võtab? Pidi siis kõik muutuma needuseks?

Aga kui ta kõik ohverdaks — kas õnnistaks siis jumal tema tegu ja laseks tal saada inimestele õnnetoojaks, toeks ja abiks?

«Mida on vaja selleks, et sa võiksid oma poega leinata?» küsis ta.

«On vaja, et ma enam oma vanu silmi ei usuks. Kui ma usuksin, et sina minu poega armastasid, siis leinaksin tema surma pärast.»

Siis tõusis neiu vaimustusest lõõmavate silmadega. Ta kiskus endalt mõrsjaloori ja laotas selle kalmule, ta tõmbas pärja ja krooni peast ja pani nad sinna kõrvale.

«Vaata nüüd, kuidas ma teda armastan!» hüüdis ta. «Ma kingin talle oma krooni ja loori. Ma laulatan end temaga. Iialgi ei saa ma kellegi teise omaks.»

Siis tõusis ka kapteniproua. Ta seisis viivu vaikselt,

kogu ta keha vappus ja ta nägu tõmbles, aga lõpuks tulid pisarad, leinapisarad.

Kuid mu kaame sõber, vabastaja surm, võpatas, nähes neid pisaraid. Niisiis polnud teda siingi tervitatud rõõmuga, isegi siin polnud nad tema üle südamest rõõmu tundnud.

Ta tõmbas torbikmütsi sügavalt näole, libistas enda tasa kalmistumüürilt maha ja kadus nurmedele viljakuhelike vahele.

KAHEKÜMNE ÜHEKSAS PEATÜKK

PÕUD

Kui surnud esemed armastavad, kui maa ja vesi teevad vahet sõprade ja vaenlaste vahel, siis tahaksin meelsasti olla nende armastuse osaline. Tahaksin, et roheline maa ei tunneks minu samme nagu rasket koormat. Tahaksin, et ta lahkesti andestaks, kui talle minu pärast adra ja äkkega haiget tehakse, ja et ta hellalt avaneks minu maist põrmu vastu võtma. Tahaksin, et lainel, mille sileda peegli minu aerud purustavad, oleks minuga niisama palju kannatust kui emal kärsitu lapsega, kui see tema põlvedele ronib, hoolimata ema siledast pühapäeva-siidkleidist. Selge õhuga, mis virvendab siniste mägede kohal, samuti särava päikese ja ilusate tähtedega tahaksin ma sõber olla. Sest sageli näib mulle, nagu tunneksid ja kannataksid surnud esemed koos elavatega. Vahe meie ja nende vahel pole nii suur, nagu inimesed arvavad. Milline maa põrmukübemeke pole liikunud elu ringkäigus? Kas pole teel keerlevat tolmu paitatud nagu pehmeid juukseid, kas pole seda armastatud nagu häid, abivalmis käsi? Kas pole vesi rattaroopas muiste verena läbi põksuvate südamete voolanud?

Elu vaim elab veel nüüdki surnud esemeis. Mida kuuleb ta, magades unenägudest häirimata rahus? Ta kuuleb jumala häält. Kuuleb ta ka inimeste oma?

Oo, hilisaegade lapsed, kas te pole seda näinud? Kui vaen ja viha täidavad maad, peavad ka surnud esemed

palju kannatama. Siis muutub laine metsikuks ja saagihimuliseks nagu röövel, siis muutub põld kitsiks nagu ihnur. Aga häda sellele, kelle pärast mets oigab ja mäed nutavad!

Märkimisväärne oli aasta, mil valitsesid kavalerid. Mulle näib, nagu oleks tollal inimeste rahutus häirinud surnud esemete rahu. Kuidas pean ma kirjeldama seda nakkust, mis levis tookord üle maa? Kas ei oleks pidanud uskuma, et kavalerid olid ümbruskonna jumalad ja et kõike hingestas nende vaim? Seikluse, muretuse, metsikuse vaim?

Kui võiks kõigest sellest rääkida, mis juhtus Löveni kaldal elavate inimeste hulgas sel aastal, hämmastuks kogu maailm. Sest siis ärkas vana arm, siis süttis uus. Siis lõi vana viha uuesti lõkkele ja kaua kogutud kättemaks sirutas küüned oma saagi järele. Siis tõusid äkki kõik, ihates elu mõnusid: tantsu ja lõbu, mängu ja joominguid aeti taga. Siis tuli ilmsiks kõik see, mis muidu on peidus sügaval inimese südamesopis.

Selle rahutuse nakkus lähtus Ekebyst. Sealt levis ta kõigepealt kaevandustesse ja mõisatesse ning õhutas inimesi kahju ja ülekohut tegema. Seni oleme võinud seda teataval määral jälgida, sest vanad inimesed on säilitanud mälestuse sündmustest mõningates suurtes mõisates, aga kuidas ta levis edasi rahva hulka, sellest teame vähe. Niipalju on siiski kindel, et tolle aja rahutus liikus külast külla, onnist onni. Kus oli peidus pahe, puhkes ta esile, kus mehe ja naise vahel oli lõhe, seal sai sellest kuristik, kus oli peidus suur voorus või tugev tahtejõud, seal pidid ilmsiks tulema ka need. Sest mitte kõik, mis juhtus, polnud halb. Siiski oli aeg selline, et hea muutus sageli niisama hukutavaks kui halb. Oli nii, nagu suurte tormide puhul sügaval metsas, kus üks puu paiskub teise peale, kus mänd haarab kukkudes kaasa teise ja isegi võsastik paisatakse langevaist hiigelpuudest pikali.

Pole kahtlust, et hullumeelsus levis ka talupoegade ja teenijate hulka! Kõikjal läksid südamed metsikuks ja pead segi. Iialgi pole ristteedel lõbusamalt tantsu keerutatud, iialgi pole nii kähku õllevaate tühjendatud, iialgi pole viinakatlasse nii palju teri visatud. Iialgi pole nii palju pidusid peetud, iialgi pole ka vihasele sõnale nii kähku pussihoop järgnenud.

Aga rahutus ei jäänud peatuma inimeste hulka. See levis kõigele elavale. Iialgi polnud hunt ja karu rängemalt rüüstanud, iialgi polnud rebane ja öökull õudsemalt ulunud ja jultunumalt röövinud, iialgi ei läinud metsas rohkem lambaid kaduma, iialgi ei möllanud väärtuslikes karjades nii palju taude.

See, kes tahab näha asjade seost, lahkugu linnast ja elagu metsaserval üksildases onnis. Valvaku ta ööd läbi miiliauku või elagu valgetel suvekuudel ööd kui päeva palgiparvel, mis mööda pikki järvi aeglaselt Vänerni poole libiseb; siis õpib ta tähele panema kõiki looduse märke ja mõistma, kuidas surnud esemed elavaist sõltuvad. Ta näeb, et kui maa peal valitseb rahutus, siis häirib see ka surnud esemete rahu. Inimesed teavad seda. Sellistel aegadel kustutab metsaemand miiliaugu, järvehaldjas lööb paadi puruks, näkk saadab haigust, rehetont näljutab lehma surnuks. Ja nii oli ka sel aastal. Iialgi polnud kevadtulv nii hirmsasti rüüstanud. Ekeby veski ja sepikoda polnud tema ainukesed ohvrid. Väikesed jõed, mis varemalt, kui kevad oli neile jõudu andnud, jaksasid äärmisel juhul ära viia tühja küüni, ründasid nüüd terveid talusid ja uhtusid nad minema. Iialgi polnud kuuldud, et pikne oleks juba enne jaanipäeva nii palju kahju teinud — pärast jaani teda enam ei kuuldud. Siis tuli põud.

Niikaua kui kestsid pikad päevad, ei tulnud vihma. Juuni keskpaigast kuni septembri esimeste päevadeni kümbles Lövsjö ümbrus lakkamatus päikesepaistes.

Vihm keeldus sadamast, maa toitmast, tuuled puhumast. Üksnes päikesepaiste voogas alla maa peale. Oo, see ilus päikesepaiste, elustav päikesepaiste — kuidas saan ma rääkida tema hävitustööst? Päikesepaiste on nagu armastus: kes ei tunne neid kuritöid, mis ta on teinud, ega suudaks talle siiski andestada? Päikesepaiste on nagu Gösta Berling: kõikidele valmistab ta rõõmu, ja seepärast vaikivadki kõik sellest kurjast, mis ta on põhjustanud.

Niisugune põud pärast jaani poleks mõnes teises maakohas võib-olla nii hukutav olnud kui Värmlandis.

Aga seal oli kevad saabunud hilja. Rohi polnud veel jõudnud kuigi palju võrsuda ega saanud pikaks kasvada. Rukis jäi ilma toiduta parajasti siis, kui ta looma hakkas. Tõuvili, millest tol ajal enamasti leiba küpsetati, kandis veerand küünra pikkuste kõrte otsas väikesi hõredaid tutte. Hilja külvatud naerid ei saanud üldse idaneda ega suutnud kartulgi kiviköva maa seest toitaineid imeda.

Niisuguseil aastail hakatakse metsaonnides kartma ja mägedelt astub hirm alla lausmaale rahulikuma rahva juurde.

«Jumala käsi otsib kedagi!» ütleb rahvas.

Ja igaüks surub käe vastu rinda ja küsib:

«Olen see mina? Oh ema, oh loodus, olen see mina? Kardab vihm mind ja hoidub seepärast eemale? Kuivab ja kõveneb karm maa vihast minu vastu? Ja igavene päikesepaiste — voogab see leebena iga päev pilvitust taevast, et koguda tuliseid süsi minu pea peale? Või kui see pole mina — keda otsib siis jumala käsi?»

Sellal kui rukkiterad väikestes peades närbuvad, sellal kui kartul ei suuda maa seest toitu koguda, sellal kui kari punaste silmadega ja kuumusest lõõtsutades rüseleb kuivavate lätete ümber, sellal kui südant ängistab hirm tuleviku ees, liigub ümbruskonnas kummaline jutt.

«Niisugune katsumine ei tule ilma põhjuseta!» ütleb rahvas. «Kes on see, keda jumala käsi otsib?»

Oli üks augustikuu pühapäevi. Jumalateenistus oli lõppenud. Rahvas voolas salkade kaupa välja päikesest kuumutatud teedele. Ümberringi nägi ta põlenud metsi ja hävinud lõikusi. Rukis oli hakki pandud, aga hakke oli hõredalt ja vihud neis olid väikesed. Neil, kel oli tulnud alet põletada, oli olnud sel aastal hea ja hõlpus töö, aga sageli oli seejuures juhtunud ka nii, et tuli hakkas kuiva metsa külge. Ja mis metsatulekahju oli säästnud, selle olid hävitanud putukad: männimets oli varistanud okkad ja seisis alasti nagu lehtpuumets sügisel, kaskede lehed ripnesid lõhkistena, paljastatud kiudude ja hävitatud lehepindadega.

Rahva rusutud salkadel polnud puudu jutuainest. Leidus nii mõnigi, kes võis jutustada, kui raske oli olnud ikaldusaastail tuhat kaheksasada kaheksa ja tuhat kaheksasada üheksa ja külmal talvel tuhat kaheksasada kaksteist, mil varblased surnuks külmusid. Näljahäda polnud neile inimestele võõras, nemad olid tema sünget nägu juba ennegi näinud. Nad teadsid, kuidas puukoorest leiba valmistati ja kuidas lehmi võis harjutada sammalt sööma.

Keegi naine oli katsetanud uut laadi, palukaist ja odrajahust küpsetatud leivaga. Tal oli selle proov kaasas ja ta laskis seda rahval maitsta. Ta oli oma leiutisele uhke.

Aga nende kõigi kohal hõljus üks ja sama küsimus, see põrnitses kõikide silmist, seda sosistati kõikide huultelt:

«Kes on see, oh issand, keda sinu käsi otsib?»

«Sina, karmuse jumal, kes on keeldunud sulle toomast palvete ja heategude ohvreid, et sa meilt meie kasina leiva ära võtad?»

Üks mees neist süngetest rahvaparvedest, kes olid üle Väinasilla lääne poole tulnud ja Broby nõlvakust üles rühkinud, peatus hetkeks tee kohal, mis viis ihnsa Broby pastori elamu juurde. Ta võttis maast kuiva laastu ja viskas selle kirikumõisa teele.

«Kuivad nagu see laast olid tema palved meie issandale,» ütles mees.

See, kes kõndis talle kõige lähemal, seisatas samuti. Tema võttis kuiva oksa ja viskas selle sinna, kuhu oli langenud laast.

«See on sellele pastorile paras ohver,» ütles ta.

Kolmas jõugust järgis nende eeskuju:

«Ka tema ise on nagu põud olnud: laastud ja õled on kõik, mis ta meile jättis.»

Neljas ütles:

«Anname talle vastu sedasama, mida tema meile andis.»

Ja viies:

«Viskan talle siin selle oksa igaveseks häbiks. Kuivagu ja kidunegu ka tema, nagu on kuivanud see oks!»

«Kuiv toit põuapastorile!» ütles kuues.

Inimesed, kes neile järgnevad, näevad, mis nad tee-

vad, ja kuulevad, mis nad ütlevad. Nüüd saavad nad oma ammustele küsimustele mitu vastust.

«Andke talle, mis ta kohus on! Tema tõmbas meile põua kaela!» hüütakse rahva hulgast.

Ja igaüks peatub, igaüks ütleb oma sõna ja viskab oma oksa, enne kui ta edasi läheb.

Teede ristumiskohal lamas peagi kõrge hunnik laaste ja õlgi: Broby pastori häbihunnik.

See oli rahva ainus kättemaks. Keegi ei tõstnud pastori vastu kätt ega öelnud temale endale ühtki halba sõna. Ahastavad südamed kergendasid oma koormat, visates sellesse hunnikusse kuiva oksa. Ise nad kätte ei maksnud. Nad ainult märkisid kättemaksujumala ees ära süüdlase.

«Kui me pole sind õigesti teeninud, vaata, siis on see selle mehe süü! Halasta, issand, ja lase teda üksi kannatada! Meie märgime ta ära häbi ja teotusega. Meie pole temaga ühes mestis!»

Õige pea sai tavaks, et igaüks, kes kirikumõisast möödus, viskas häbihunnikusse kuiva oksa. «Nähku seda jumal ja inimesed!» mõtles iga teekäija. «Ka mina põlgasin seda meest, kes tõmbas meie peale issanda viha.»

Vana ihnuskoi märkas varsti oksahunnikut tee ääres. Ta laskis selle ära viia. Mõned ütlesid, et ta küttis nende okstega oma köögikollet. Järgmisel päeval oli samale kohale kogunenud uus hunnik, ja niipea kui ta laskis ära viia ka selle, pilluti üles uus.

Kuivad oksad lamasid tee ääres ja rääkisid:

«Häbi, häbi Broby pastorile!»

Olid kuumad, kuivad juulikuu päevad. Suitsust raskena ja kõrbelõhnast küllastatuna seisis õhk maa kohal, sissehingamiseks nagu suruv ahastus. Mõtted erutatud ajudes muutusid metsikuks. Broby pastorist oli saanud põua deemon. Talupoegadele näis, nagu oleks vana ihnuskoi istunud ja taeva lätteid valvanud.

Broby pastoril oli varsti selge, mis rahvas mõtles. Ta mõistis, et rahvas pidas teda õnnetuse põhjuseks. Vihast tema vastu laskis jumal maa janust nõrkeda. Laevameeskond, kes oli ulgumerel hädas, oli liisku heitnud. Tema oli see mees, kes pidi üle parda hüppama. Ta püüdis neid ja nende oksi naerda, aga kui see oli kestnud nädal aega, ei naernud ta enam. Oh, milline lapsikus! Mis kahju võivad need kuivad oksad talle teha? Ta sai aru, et aastatepikkune viha otsis endale väljapääsu. Mis sellest! Tema polnud armastusega harjunud.

See teda leebemaks ei teinud. Võib-olla oli ta pärast seda, kui too vana preili teda külastas, end parandada tahtnud. Nüüd ta seda teha ei saanud. Ta ei tahtnud, et teda sunnitakse end parandama.

Aga vähehaaval sai oksahunnik temast siiski jagu. Ta pidi pidevalt sellele mõtlema, ja see arvamus, mis oli kõigil, hakkas temaski juurduma. See kuivanud okste pildumine oli kõige hirmsam tunnistus. Ta jälgis hunniku kõrgust, loendas neid oksi, mis iga päev lisandusid. Mõte oksahunnikule paisus ja tõrjus kõrvale kõik teised mõtted. Oksahunnik masendas teda.

Iga päevaga pidi ta rahvale üha enam õigust andma. Ta kidus ja muutus raugaks paari nädalaga. Teda kurnasid südametunnistuse piinad ja vanaduse vaevad. Näis, nagu oleks kõik seoses selle hunnikuga. Näis, nagu võiksid südametunnistuse piinad vaikida ja vanaduse raskus taas temast taganeda, kui ainult hunnik kasvamast lakkaks.

Lõpuks istus ta seal päevad läbi ja valvas. Aga rahvas oli halastamatu — öösiti pilluti sinna ikka jälle uusi oksi.

Ühel päeval sõitis Gösta Berling seda teed mööda. Broby pastor istus tee ääres, vana ja kidur. Ta istus ja näpitses kuivi oksi, ladus neid ridadeks ja hunnikuteks, mängides nendega, nagu oleks ta uuesti lapseks muutunud. Tema armetus liigutas Göstat.

«Mida pastor teeb?» ütleb ta ja hüppab kähku sõidukist välja.

«Oh, istun ja nokitsen. Ei tee just midagi.»

«Pastor peaks koju minema, aga mitte siin teetolmus istuma.»

«Küllap on parem, et istun siiski siin.»

Siis istub ka Gösta Berling tema kõrvale maha.

«Ei ole nii lihtne pastor olla,» ütleb ta hetke pärast.

«Siin all läheb see veel kuidagi, siin on inimesi,» vastab pastor. «Seal ülal on halvem.»

Gösta mõistab väga hästi, mida ta mõtleb. Ta tunneb neid kogudusi Põhja-Värmlandis, kus pastoril taoti pole elamutki, tunneb neid suuri metsakihelkondi, kus soomlased elavad suitsuonnides, neid kehvi maakohti, kus paar inimest elab penikoormal, kus pastor on kihelkonna ainus härrasmees. Broby pastor oli olnud ühes niisuguses kihelkonnas üle kahekümne aasta.

«Sinna saadetakse meid siis, kui oleme noored,» ütleb Gösta. «Sealset elu on võimatu taluda. Ja siis oled jäädavalt rikutud. Paljud on seal ülal alla käinud.»

«Nii see on,» ütleb Broby pastor. «Üksildus rikub inimese ära.»

«Minnakse sinna agarana ja tulisena,» ütleb Gösta, «räägitakse, manitsetakse ja mõeldakse, et kõik muutub heaks, et rahvas hakkab varsti paremaid teid käima.»

«Just nii, jah.»

«Aga peagi märgatakse, et sõnad ei aita. Vaesus on tee peal ees. Vaesus takistab igasugust paranemist.»

«Vaesus,» kordab pastor. «Vaesus hävitas mu elu.»

«Noor vaimulik läheb sinna üles,» seletab Gösta, «vaene nagu kõik teised. Ta ütleb joomarile: «Lakka joomast!»»

«Ja joomar vastab,» ütleb pastor vahele: ««Anna siis mulle seda, mis on parem kui viin! Viin on kasukaks talvel, jahutuseks suvel. Viin on soe onn ja pehme voodi. Anna mulle see, ja ma ei joo enam!»»

«Ja siis,» jätkab Gösta, «ütleb pastor vargale: «Sa ei pea varastama,» ja õelale: «Sa ei pea oma naist peksma!» ja ebausklikule: «Sa pead uskuma jumalat, aga mitte kuradit ja haldjaid!» Ent siis vastab varas: «Anna mulle leiba!» ja õel ütleb: «Tee meid rikkaks, ja me ei tülitse enam!» ja ebausklik: «Õpeta mulle, mis on parem!» Kuid kes saab neid aidata, kui tal pole raha?»

«Tõsi, iga sõna on tõsi!» hüüab vanake. «Jumalat nad uskusid, aga siiski rohkem kuradit, kõige enam aga mäehaldjaid ja rehetonti. Kogu teraviljasaak hävitati viinakatlas. Viletsuse lõppu polnud kusagil näha. Enamikus hallidest onnidest valitses puudus. Varjatud

mure tegi naiste keele kibedaks. Koduse mugavuse puudus ajas mehed välja jooma. Põldude ja karja eest ei suudetud hoolitseda. Nad kartsid härrasmeest ja tegid pastorist narri. Mida pidi nendega peale hakkama? Sellest, mis ma neile kantslist rääkisin, ei saanud nad aru. Mida ma neile õpetada tahtsin, seda nad ei uskunud. Ega olnud kedagi, kellega oleksin võinud nõu pidada, kedagi, kes oleks mind aidanud ja julgustanud.»

«On neid, kes on selle välja kannatanud,» ütleb Gösta. «Jumala arm on mõningate vastu olnud nii suur, et nad ei pööranud säärasest elust tagasi murtud meestena. Neil on jätkunud jõudu, nad kannatasid välja üksilduse, vaesuse, lootusetuse. Nad tegid selle vähese head, mis nad suutsid, ega heitnud meelt. Selliseid mehi on leidunud alati ja leidub veelgi. Tervitan neid kui sangareid. Austan neid, niikaua kui elan. Mina poleks suutnud kõike seda taluda.»

«Mina ei suutnud,» lisas pastor.

Mõtiskledes jätkas Gösta:

«Pastor seal ülal arvab, et temast saab rikas mees, tohutult rikas mees. Ükski vaene ei suuda võidelda selle pahe vastu. Ja nii hakkab ta koguma.»

«Kui ta ei koguks, hakkaks ta jooma,» vastab vanake. «Ta näeb nii palju viletsust.»

«Või muutuks loiuks ja laisaks ning kaotaks kogu oma jõu. Sel, kes pole seal sündinud, on ohtlik sinna üles minna.»

«Ta peab end karmiks tegema, et koguda. Algul teeskleb ta seda karmust, siis muutub see harjumuseks.»

«Ta peab olema karm nii iseenda kui teiste vastu,» jätkab Gösta. «Koguda on raske. Ta peab taluma viha ja põlgust, peab külmetama, nälgima ja oma südame kõvaks tegema; näib peaaegu, nagu oleks ta unustanud, miks ta koguma hakkas.»

Broby pastor vaatas talle aralt otsa. Ta murdis pead, kas Gösta teda ei narri. Aga Gösta oli täis indu ja tõsine. Tundus, nagu oleks ta rääkinud omaenda asjast.

«Minuga oli see nii,» lausub vanake vaikselt.

«Aga jumal kaitseb teda,» ütleb Gösta vahele. «Kui

ta on juba küllalt kogunud, äratab jumal temas ta nooruse mõtted. Ta annab pastorile märku, kui jumala rahvas teda vajab.»

«Kui aga pastor seda märki ei kuula, Gösta Berling?»

«Ta ei suuda sellele vastu seista,» ütleb Gösta ja naeratab rõõmsalt. «Teda ahvatleb nii väga mõte soojadest hüttidest, mida ta aitab vaestel ehitada.»

Pastor vaatab alla neile väikestele ehitustele, mis ta häbihunniku okstest on püstitanud. Mida kauem ta Göstaga räägib, seda enam ta veendub, et sel on õigus. Alati oli tal mõttes olnud head teha, kui ta juba küllalt on kogunud. Ta haarab sellest kõvasti kinni: loomulikult on tal see mõte olnud.

«Miks ta siis neid hütte kunagi ei ehita?» küsib ta areldi.

«Ta häbeneb. Mõni võiks arvata, et ta seda, mida ta alati on kavatsenud teha, teeb hirmust rahva ees.»

«Ta ei suuda taluda, et teda sunnitakse, nii on lood.»

«Salaja saab ta siiski aidata. Tänavu on vaja palju abi. Ta võib endale kellegi võtta, kes ta kingid välja jagab. Nüüd mõistan ma kõige selle sügavat mõtet!» hüüab Gösta ja ta silmad säravad. «Tänavu saavad tuhanded selle käest leiba, kelle nad needustega üle puistavad.»

«Nii peab see sündima, Gösta!»

Vaimustus valdas neid kahte, kes nii vähe olid suutnud teha selle kutse alal, mille nad olid endale valinud. Neid haaras nende nooruse õhin teenida jumalat ja inimesi. Nad joobusid heategudest, mida nad hakkavad tegema. Göstast pidi saama pastori abiline.

«Nüüd peame kõigepealt leiba hankima,» ütles pastor.

«Peame muretsema kooliõpetajaid. Peame tooma siia maamõõtjaid, kes maa välja mõõdavad. Siis peab rahvast õpetama põldu harima ja karja kasvatama.»

«Me teeme teid ja raadame uudismaad.»

«Me ehitame Bergi kärestikele lüüse, nii et Lövenist vabalt Vänernisse pääseks.»

«Kogu meie metsade rikkus muutub kahekordseks õnnistuseks, kui tee merre on lahti.»

«Suurt õnnistust toob see teie pea peale!» hüüatab Gösta.

Pastor vaatab üles. Nad näevad teineteise silmis ühte ja sama leekivat vaimustust.

Kuid samal hetkel kiinduvad mõlema pilgud häbihunnikule.

«Gösta,» ütleb vanake, «see kõik vajaks noore mehe jõudu, minul aga on surm suu ääres. Sa näed, mis mu tapab.»

«Koristage see ära!»

«Kuidas, Gösta Berling?»

Gösta astub otse tema ette ja vaatab talle teravasti silma.

«Paluge jumalalt vihma!» ütleb ta. «Pastor peab järgmisel pühapäeval jutlustama. Paluge siis jumalalt vihma!»

Vana pastor vajub hirmust kokku.

«Kui see kõik on tõsi, kui pastor pole see, kes maale põua kaela tõmbas, kui pastor oma karmusega on tahtnud teenida kõige kõrgemat, siis paluge jumalalt vihma! See olgu märgiks. Sellest saame teada, kas jumal tahab sedasama, mida meie tahame.»

Kui Gösta jälle Broby nõlvakust alla sõitis, imestas ta iseennast ja seda vaimustust, mis oli teda vallanud. Aga sellest võiks siiski saada ilus elu. Jah, aga mitte temale. Seal ülal ei taheta tema teeneist midagi teada.

Broby kirikus oli jutlus parajasti lõppenud ja harilikud palved loetud. Abiõpetaja pidi kantsli trepist alla astuma, kuid viivitas. Lõpuks langes ta sealsamas põlvili ja palus vihma.

Ta palus, nagu palub ahastav inimene, palus väheste sõnadega, millel õieti puudus seos.

«Kui minu patud on kutsunud esile sinu viha, siis karista ainult mind! Kui sul on halastust, sa armu jumal, siis lase vihma sadada! Võta minult häbi! Lase vihma sadada minu palvel! Lase vihma sadada vaeste põldudele! Anna oma rahvale leiba!»

Päev oli kuum, talumatult läpatav. Kogudus oli istunud nagu leitses, aga selle katkendliku häälitsuse, selle käheda ahastuse puhul ärkasid kõik.

«Kui mul on veel mingit teed meeleparanduseks, siis anna vihma! . . .»

Pastor vaikis. Uksed olid lahti. Nüüd tuli kohinal äge tuuleiil. See veeres mööda maad, tiirles üles kiriku poole ja saatis sisse suure tolmupilve, täis oksi ja kõrsi. Pastor ei saanud jätkata. Ta tuikus kantslist alla.

Inimesed võpatasid. Pidi see olema vastus?

Aga tuuleiil oli vaid äikese eelkäija. Äike tõusis tavatu kiirusega. Kui laul oli lauldud ja pastor seisis altari ees, sähvisid juba välgud ja kärgatas kõu, summutades ta hääle. Kui aga köster hakkas mängima lõpulaulu, põrisesid juba esimesed piisad vastu rohelisi aknaruute, ja inimesed tormasid välja vihma vaatama. Aga nad ei leppinud ainult vaatamisega: mõned nutsid, teised naersid, lastes ägedal äikesevihmal endast üle voolata. Oh, kui suur oli olnud nende häda! Kui õnnetud olid nad olnud! Aga jumal on hea. Jumal laseb vihma sadada. Milline rõõm, milline rõõm!

Broby pastor oli ainus, kes ei tulnud välja vihma kätte. Ta oli põlvili altari ees ega tõusnud enam. Rõõm oli tema jaoks liiga võimas. Ta suri rõõmust.

KOLMEKÜMNES PEATÜKK

LAPSE EMA

Laps sündis ühes talumajas Klarälvenist ida pool. Ühel päeval juuni algul oli lapse ema siia tulnud ja teenistust otsinud. Pererahvale oli ta öelnud, et tal olevat halvasti läinud ja ta ema olnud tema vastu nii vali, et ta pidanud kodust põgenema. Ta nimetas end Elisabet Karli tütreks, kuid ei tahtnud öelda, kust ta oli, sest siis ehk räägivad nad tema vanemaile, et ta seal on, ja kui need ta üles leiavad, piinatakse ta surnuks, seda ta teab. Palka ta ei nõudnud, ainult süüa ja peavarju. Ta võivat töötada: kududa, kedrata või lehmi talitada, mida nad aga tahavad. Ja kui nad soovivad, võivat ta neile ka maksta.

Ta oli olnud küllalt kaval, et tulla tallu paljajalu, kingad kaenlas; tal olid krobedad käed, ta rääkis selle kandi murrakut ja kandis talunaise rõivaid. Teda usuti

Peremehele näis, et ta on õõnuke, ja ta ei arvestanud kuigi palju tema töötublidusega. Kuid kusagil pidi see vaeseke siiski olema. Ja nii võis ta jääda.

Temas oli midagi, mis tegi, et kõik olid tema vastu sõbralikud. Ta oli sattunud heasse kohta. Inimesed olid siin tõsised ja sõnakehvad. Perenaine hakkas temast lugu pidama, kui ta avastas, et ta oskas drelli kududa. Nad laenasid praostimajast drelliteljed, ja lapse ema oli kogu suve telgede taga istunud.

Kellelegi ei tulnud mõttesse, et teda on vaja säästa. Ta pidi kogu aja töötama nagu talunaine. Ka temale endale meeldis väga tööd teha. Nüüd ei olnud ta enam õnnetu. Elu taluinimeste hulgas oli talle meeltmööda, kuigi ta pidi kõigist harjunud mugavustest loobuma. Seal aga võeti kõike nii lihtsalt ja rahulikult. Inimeste mõtted keerlesid aina töö ümber, ja päevad möödusid nii ühtlastena ja ühetaolistena, et nad aeti segi ja arvati end ikka veel nädala keskel olevat, kui juba pühapäev kätte jõudis.

Ühel päeval augusti lõpul oli kaeralõikusega kiire olnud ja ka lapse ema oli läinud põllule appi siduma. Siis oli ta end üle pingutanud ja laps oli sündinud enneaegselt. Ema oli teda oodanud oktoobris.

Nüüd seisis perenaine lapsega peretoas, et teda tule paistel soojendada, sest see vaeseke värises keset augustikuu soojust. Lapse ema lebas kõrvalkambris ja kuulas, mida väikesest räägiti. Ta võis juba kujutleda, kuidas tüdrukud ja sulased sisse astusid ja teda silmitsesid.

«Kui väike ja väetike!» ütlesid nad alati ja lisasid siis otsekui ühest suust:

«Vaeseke, sul pole ju isa!»

Lapse kisa üle nad just ei nurisenud. Millegipärast olid nad veendunud, et laps peab kisendama, ja õieti järele mõeldes oli laps oma vanuse kohta küllalt tubli. Näis, et kui tal ainult isa oleks olnud, oleks kõik korras ja hästi olnud.

Ema lebas, kuulas ja imestas. See asi tundus talle korraga uskumatult tähtsana. Kuidas küll saab see väike vaeseke elust läbi?

Ta oli oma plaanid juba ette valmis teinud. Esime-

seks aastaks jääb ta tallu. Siis üürib ta toa ja teenib endale kudumisega leiba. Ta arvas, et jõuab nii palju teenida küll, et last toita ja katta. Arvaku tema mees ikka veel, et naine ei ole teda väärt. Naine oli mõelnud, et võib-olla saab lapsest siis parem inimene, kui tema kasvatust ei juhi rumal ja upsakas isa, vaid tema üksi.

Nüüd aga, kui laps oli sündinud, ei suutnud ta sellele enam nii vaadata. Nüüd tundus talle, et ta oli egoistlik olnud.

«Lapsel peab olema isa,» ütles ta endale.

Kui väike poleks olnud nii vilets nääpsuke, kui ta oleks võinud süüa ja magada nagu teised lapsed, kui ta pea poleks alatasa teisele õlale vajunud ja kui ta krambihoo tulles poleks peaaegu suremas olnud, poleks küsimus olnud nii ääretult tähtis.

Ei olnud nii kerge otsusele jõuda, aga otsustama pidi ta kohe. Laps oli kolm päeva vana, ja Värmlandi talupojad viivitavad oma lapse ristimisega harva kauem.

Millise nime all pidi nüüd väike kirikuraamatusse kirjutatama ja mida võis pastor lapse emast teada tahta? Lapse vastu oleks küll ülekohus olnud teda isatuna kirja panna. Kui sellest lapsest kasvab nõrk ja haiglane mees — kuidas suudab siis ema vastutada selle eest, et ta oli röövinud temalt seisuse ja rikkuse eelised?

Lapse ema oli muidugi märganud, et lapsukese ilmaletulek on ikka tohutu rõõm ja suursündmus. Nüüd näis talle, et sel väikesel, keda kõik haletsesid, on vist raske elada. Ta tahtis näha teda magamas siidil ja pitsidel, nagu see on kohane krahvipojale. Ta tahtis näha, et teda ümbritseksid rõõm ja uhkus.

Ka hakkas lapse emale paistma, et ta teeb liiga suurt ülekohut tema isale. Oli tal õigus last üksnes endale hoida? Seda ei võinud tal olla. Tohib ta säärast kallist pisikest olendit, kelle väärtust üles arvata pole inimese võimuses, ainult enesele pidada? Niisugune talitusviis poleks küll õiglane.

Aga oma mehe juurde tagasi minna ta küll heameelega ei tahtnud. Ta kartis, et see oleks ta surm. Ent

väike oli suuremas ohus kui tema. Laps võis iga hetk surra, ja ta oli veel ristimata.

See, mis ta kodunt minema oli ajanud, raske patt, mis ta südames oli elanud, oli nüüd kadunud. Üsna kindlasti ei tundnud ta nüüd enam mingit armastust kellegi teise kui ainult oma väikese vastu. Katsuda talle elus õiget kohta muretseda ei olnud liiga raske kohustus.

Lapse ema laskis peremehe ja perenaise kutsuda ja rääkis neile kõik ära. Mees sõitis Borgi krahv Dohnale ütlema, et tema krahvinna elab ja et talle on sündinud laps.

Alles hilja õhtul tuli talumees tagasi. Krahviga polnud ta kokku saanud, sest see olnud ära sõitnud, aga ta käinud Svartsjö abiõpetaja juures ja rääkinud temaga asjast.

Siis sai krahvinna teada, et ta abielu oli kehtetuks tunnistatud ja et tal polnud enam meest.

Abiõpetaja kirjutas talle sõbraliku kirja ja pakkus talle kodu oma majas.

Ka saadeti talle kiri, mille tema isa oli krahv Henrikule kirjutanud ja mis oli pidanud Borgi saabuma paar päeva pärast tema põgenemist. Arvatavasti näitas krahvile just see kiri, milles vanake palus teda abielu legaliseerimisega rutata, kuidas ta oma naisest kõige hõlpsamini võis vabaneda.

Võib juba arvata, et kui lapse ema talumehe jutustust kuulis, valdas teda palju enam viha kui mure.

Kogu öö ei saanud ta und silma. «Lapsel peab olema isa,» mõtles ta ikka ja jälle.

Järgmisel hommikul pidi talumees tema ülesandel Ekebysse sõitma ja Gösta Berlingi sinna tooma.

Gösta esitas sõnakehvale mehele palju küsimusi, ei saanud aga midagi teada. Jah, krahvinna olnud kogu suve tema majas. Ta olnud terve ja töötanud. Nüüd sündinud talle laps. Laps olevat nõrk, ema aga saavat peagi jälle terveks.

Gösta küsis, kas krahvinna teab, et ta abielu on lahutatud.

Jah, nüüd ta teadvat seda. Ta saanud sellest eile teada.

Ja seni kui sõit kestis, läbisid Göstat vaheldumisi kuumad ja külmad hood.

Mida tahtis krahvinna temast? Miks saatis ta talle järele? Ta mõtles suvisele elule ülal Löveni kaldal. Nalja, mängu ja lõbusõitudega olid nemad oma päevi veetnud, krahvinna aga oli samal ajal töötanud ja kannatanud.

Iialgi polnud ta mõelnud, et talle avaneb võimalus teda jälle näha. Ah, kui ta siiski oleks julgenud seda loota! Siis oleks ta võinud tema ette astuda parema mehena. Millele muule võis ta nüüd tagasi vaadata kui tavalistele lollustele!

Kella kaheksa paiku õhtul oli ta kohal ja viidi kohe lapse ema juurde. Toas oli hämar. Ta silmad seletasid teda vaevalt seal, kus ta lebas. Ka peremees ja perenaine tulid sisse.

Nüüd võetagu teatavaks, et krahvinna, kelle valge nägu Göstale videvikust vastu helendas, oli talle ikka veel kõrgeim ja puhtaim kõigest, mis ta teadis, oli maisesse rüüsse rõivastunud ilusaim hing. Elades nüüd jälle läbi tema läheduse õndsust, oleks ta tahtnud põlvili langeda ja teda tänada, et ta oli talle uuesti ilmunud; kuid ta oli nii sügavasti liigutatud, et ta midagi ei suutnud öelda ega teha.

«Armas krahvinna Elisabet!» hüüdis ta ainult.

«Tere õhtust, Gösta!»

Krahvinna ulatas talle käe, mis näis olevat jälle pehmeks ja läbipaistvaks muutunud. Ta lebas vaikselt, kuna Gösta oma seesmise liigutuse vastu võitles.

Lapse ema ei vapustanud mingid ägedalt tormlevad tundmused, kui ta Göstat nägi. Teda pani vaid imestama, et Gösta näis omistavat peamist tähtsust temale, kuna ta ometi pidi mõistma, et nüüd on tähtis ainult laps.

«Gösta,» ütles ta õrnalt, «sa pead mind nüüd aitama, nagu sa kord lubasid. Sa tead, et mu mees on mu maha jätnud, nii et mu lapsel pole isa.»

«Jah, krahvinna, aga seda peaks ju muuta saama. Nüüd, mil on olemas laps, võib krahvi üsna kindlasti abielu tunnistama sundida. Krahvinna võib olla kindel, et ma teda aitan!»

Krahvinna naeratas.

«Arvad sa, et tahan end krahv Dohnale peale sundida?»

Veri tulvas Göstale pähe. Mida ta siis soovis? Mida tahtis ta temalt?

«Tule siia, Gösta!» ütles krahvinna ja sirutas talle uuesti käe. «Sa ei tohi selle pärast, mis ma sulle ütlen, pahaseks saada, kuid mõtlesin, et sina, kes sa oled... kes sa oled...»

«Ametist tagandatud pastor, joomar, kavaler, Ebba Dohna mõrvar... Võin kogu oma teenete nimestiku...»

«Oled sa juba pahane, Gösta?»

«Tahaksin parem, et krahvinna enam midagi ei ütleks.»

Lapse ema aga jätkas:

«Palju on neid, Gösta, kes oleksid tahtnud sinu naiseks saada armastusest, aga nii ei ole see minuga. Kui ma sind armastaksin, ei julgeks ma nõnda rääkida, nagu ma nüüd räägin. Enda pärast ei tahaks ma seda paluda, Gösta. Aga näed sa — lapse pärast võin seda teha. Kindlasti taipad sa juba, mida ma kavatsen sinult paluda. Sulle muidugi on see suureks alanduseks, sest ma olen lapsega vallasnaine. Ma ei arvanud, et sa võiksid teha seda sellepärast, et oled halvem kui teised, kuigi mõtlesin ka sellele. Peamiselt aga mõtlesin, et sa ehk tahad teha seda sellepärast, et oled hea, Gösta, et oled kangelane ja suudad end ohverdada. Aga võib-olla on sellega ehk liiga palju nõutud. Mehele on see vahest võimatu. Kui sa mind liiga põlgad, kui sulle on liiga vastumeelt nimetada end teise mehe lapse isaks, siis ütle ainult! Ma ei saa pahaseks. Ma mõistan väga hästi, et sellega on soovitud üpris palju, aga laps on nii haige, Gösta. Kui julm, et lapse ristimisel ei saa nimetada tema ema mehe nime.»

Krahvinnat kuulates valdas Göstat samasugune tunne nagu siis, kui ta tol kevadpäeval pidi ta maale laskma ja saatuse hoolde jätma. Nüüd pidi ta aitama tal tema tulevikku hävitada, kogu tema tulevikku. Seda pidi tegema tema, kes teda armastas.

«Teen kõik, mis krahvinna tahab,» ütles ta.

Järgmisel päeval rääkis ta Bro praostiga, sest Bro

oli Svartsjö peakogudus, ja seal pidid nad maha kuulutatama.

Vana heasüdamlikku praosti liigutas Gösta jutustus, ja ta lubas, et võtab enda peale kogu vastutuse tunnistajate ja muu suhtes.

«Jah,» ütles ta, «sa pead teda aitama, Gösta, seda sa pead. Muidu võiks ta hulluks minna. Ta arvab, et on lapsele sellega kahju teinud, et võttis temalt ta seisukoha elus. Sellel naisel on äärmiselt hell südametunnistus.»

«Aga ma tean, et teen ta õnnetuks,» hüüatas Gösta.

«Seda ei tohi sa tõesti teha, Gösta! Sinust peab saama nüüd mõistlik mees, kes on kohustatud naise ja lapse eest hoolitsema!»

Siiski pidi praost Svartsjösse sõitma ning abiõpetaja ja kohtunikuga rääkima. Kõige selle tulemuseks oli, et järgmisel pühapäeval, esimesel septembril, Gösta Berling ja Elisabet von Thurn Svartsjö kirikus maha kuulutati.

Siis viidi lapse ema suurima ettevaatusega Ekebysse, ja seal ristiti laps.

Praost rääkis siis krahvinnaga ja ütles talle, et ta võib veel oma otsuse — abielluda säärase mehega nagu Gösta Berling — tagasi võtta. Ta peab ju enne oma isale kirjutama.

«Ma ei või kahetseda,» ütles krahvinna. «Mõelge, kui mu laps sureb, enne kui ta on saanud isa.»

Kui saabus kolmas mahakuulutusepäev, oli lapse ema juba mitu päeva terve ja ülal olnud. Pärast lõunat tuli praost Ekebysse ja laulatas ta Gösta Berlingiga, kuid keegi ei mõelnudki, et need on pulmad. Ei olnud kutsutud ühtegi külalist. Lapsele ainult muretseti isa, ja see oli kõik.

Lapse ema säras vaikses rõõmus, nagu oleks ta saavutanud mingi suure elueesmärgi. Peigmees aga oli nukker. Ta mõtles, kuidas krahvinna temaga abielludes hülgas oma tuleviku. Ta märkas hirmuga, et krahvinnale polnud teda peaaegu olemaski. Kõik naise mõtted viibisid lapse juures.

Paari päeva pärast tabas isa ja ema lein. Laps suri krambiataki ajal.

Nii mõnelegi tundus, nagu poleks lapse ema leinanud nii valusasti ja sügavasti, nagu oli oodatud. Ta näol säras võiduröõm. Näis, nagu oleks ta juubeldanud, et ta lapse pärast kogu oma tuleviku oli hüljanud. Kui väetike üles inglite juurde jõuab, peaks tal siiski meeles olema, et tal oli maa peal olnud ema, kes teda armastas.

Kõik see möödus vaikselt ja märkamatult. Kui Gösta Berling ja Elisabet von Thurn Svartsjö kirikus maha kuulutati, ei teadnud enamik inimesi isegi seda, kes oli mõrsja. Vaimulikud ja aadlikud, kes küll asjast teadsid, rääkisid sellest vähe. Näis, nagu oleksid nad kartnud, et keegi, kes on kaotanud usu südametunnistuse võimu, võiks noore naise teguviisi vääriti mõista. Oldi nii hirmul, et keegi võiks tulla ja öelda: «Kas sa näe, asi oli siiski nii, et ta ei suutnud oma armastusest Gösta vastu üle saada! Nüüd abiellus ta temaga teeseldud ettekäändel.» Ah, vanad inimesed kartsid ikka veel nii väga selle noore naise pärast. Kunagi ei suutnud nad taluda, et temast midagi halba öeldi. Vaevalt tahtsid nad möönda, et ta oli pattu teinud. Nad ei tahtnud näha, et mingi patt seda hinge, mis nii väga kurja kartis, oleks kuidagi rüvetanud.

Just samal ajal leidis aset ka üks teine suur sündmus, mis mõjus selleks kaasa, et Gösta abiellumisest nii vähe räägiti.

Juhtus nii, et major Samzeliust tabas õnnetus. Ta oli muutunud üha veidramaks ja inimpelglikumaks. Enamasti oli ta seltsinud ainult loomadega ja endale Sjösse terve väikese loomaaia kogunud.

Ka oli ta kardetav, sest alati kandis ta kaasas laetud püssi, millest ta aeg-ajalt tulistas, ilma et oleks korralikult tähele pannud, kuhu ta sihtis. Ühel päeval hammustas teda taltsas karu, keda ta oli lasknud, ilma et ta oleks seda tahtnud. Kui ta otse võre ees seisis, tungis haavatud loom talle kallale, ja tal läks korda majorit käsivarrest kõvasti hammustada. Loom murdis seejärel välja ja jooksis metsa.

Major pidi jääma voodisse ja suri selle haava tagajärjel, aga alles enne jõulu. Kui majoriproua oleks

teadnud, et ta haigena maas oli, oleks ta võinud Ekeby uuesti oma valdusse võtta. Aga kavalerid teadsid väga hästi, et ta ei tule enne, kui nende aasta on läbi.

KOLMEKÜMNE ESIMENE PEATÜKK

AMOR VINCIT OMNIA*

Kooritrepi all Svartsjö kirikus on kolikamber, mis on täis hauakaevajate kulunud labidaid, katkisi kirikupinke, äravisatud plekksilte ja muud prahti.

Paksu tolmukihi all ja nagu iga inimsilma eest varjatuna seisab seal kirst, mis on kaunistatud kõige rikkalikuma pärlmuttermosaiigiga. Kui sellelt tolm maha kraapida, särab ja helgib kirst nagu mäesein muinasjutus. Kirst on lukustatud ja võti hästi ära pandud; tarvitada seda ei tohi. Ükski surelik ei tohi heita pilku kirstu sisemusse. Keegi ei tea, mis on seal sees. Alles siis, kui üheksateistkümnes sajand on lõppenud, võib võtme lukuauku pista, kaane üles tõsta, ja siis näevad inimesed neid aardeid, mida ta on hoidnud.

Nõnda on kirstuomanik selle korraldanud.

Kaane messingsildil on pealkiri: «*Labor vincit omnia*».* Aga üks teine pealkiri sobiks talle paremini. «*Amor vincit omnia*» peaks seal seisma. Isegi see vana kirst kooritrepi all kolikambris on armastuse kõikvõimsuse tunnistajaks.

Oo, Eros, kõikevalitsev jumal!

Sina, oo armastus, oled kindlasti igavene. Vanad on inimesed maa peal, aga sina oled nende kaasas käinud kõikidel aegadel.

Kus on need idamaised jumalad, need kanged sangarid, kes kasutasid välku relvana, kes pühade jõgede kaldail võtsid vastu mee- ja piimaohvreid? Surnud on nad! Surnud on Bel, tugev sõjamees*, ja Thot, kullipeaga sangar*. Surnud on need jumalikud, kes puhkasid Olümpose pilvvoodeis, samuti need vägilased, kes elasid müüriga ümbritsetud Valhallas. Kõik need vanade jumalad on surnud, välja arvatud Eros, Eros, kõikevalitsev.

Tema töö on kõik, mis sa näed. Tema hoiab ülal sugupõlvi. Pane tähele teda kõikjal! Kus võid sa käia, ilma et leiaksid tema palja jala jälgi? Mida on sinu kõrv kuulnud, kus mitte tema tiibade kohin poleks olnud põhitooniks? Tema elab inimeste südames ja uinuvas seemneivas. Pane värinaga tähele tema viibimist surnud esemeis!

Ons midagi, mis ei igatseks ega tunneks ahvatlust? Ons midagi, mis pääseb tema võimusest? Kõik kättemaksujumalad, kõik jõu ja vägivalla võimud langevad. Sina, oo armastus, oled kindlasti igavene.

Vana onu Eberhard istub oma kirjutuspuldi ääres — see on suurepärane mööblitükk saja laeka, marmorplaadi ja tumedate messingnaastudega. Innu ja usinusega töötab ta üksi ülal kavaleritiivas.

Oo, Eberhard, miks ei hulgu sinagi kaduva suve viimaseil päevil ringi metsas ja maal, nagu teised kavalerid? Sa tead ju, et tarkusejumalannat ei saa keegi karistamatult kummardada. Kuigi oled vaid mõni aasta üle kuuekümne, on su selg küürus, juuksed, mis katavad su kolpa, pole sinu omad, kortsud kipuvad su laubale, mis kaardub sissevajunud silmakoobaste kohal, ja vanaduse hävitustööd tähistavad tuhanded kurrud su tühja suu ümber.

Oo, Eberhard, miks ei hulgu sinagi ringi metsas ja maal? Surm lahutab su juba vaid seepärast sinu kirjutuspuldist, et sa ei lase elul end sealt eemale ahvatleda.

Onu Eberhard tõmbab paksu tindikriipsu viimase rea alla. Puldi loendamatuist laekaist tõmbab ta välja koltunud, täiskritseldatud paberipatakad, kõik oma suurteose mitmesugused osad, teose, mis peab Eberhard Berggreni nime läbi aegade kandma. Aga just siis, kui ta on virna virnale kuhjanud ja neid vaikse naudinguga silmitseb, avaneb uks ja sisse astub noor krahvinna.

Seal ta on, see vanade härrade noor valitsejanna! Tema, keda nad teenivad ja jumaldavad enam, kui vanavanemad teenivad ja jumaldavad oma esimest pojapoega. Seal ta on, kelle nad on leidnud vaesena ning haigena ja kellele nad nüüd on kinkinud kogu

maailma toreduse, nagu tegi seda saaga kuningas tolle vaese kaunitariga, kelle ta metsast leidis. Temale helisevad nüüd Ekebys metsasarved ja viiulid. Tema pärast liigub, hingab ja töötab kõik selles suures mõisas.

Ta on nüüd terve, ehkki veel ikka väga nõrk. Üksildus selles suures majas tundub talle pikana, ja teades, et kavalere pole kodus, tahab ta näha, kuidas näeb välja kavaleritiib, see kurikuulus tuba.

Nii astub ta siis hiljukesi sisse, silmitseb krohvitud seinu ja kollaste ruutudega voodieesriideid, kuid kohmetub, märgates, et tuba pole tühi.

Onu Eberhard astub talle pidulikult vastu ja viib ta suure täiskirjutatud paberilehtede virna juurde.

«Vaadake, krahvinna!» ütleb ta. «Nüüd on mu töö valmis. Nüüd läheb see, mis ma olen kirjutanud, välja maailma. Nüüd sünnib suuri asju.»

«Mis sünnib siis, onu Eberhard?»

«Oo, krahvinna, see rabab nagu välk, nagu välk, mis valgustab ja tapab. Sestsaadik kui Mooses ta Siinai äikesepilvest välja tõi ja seadusetelgi pühamasse paika armutoolile istuma pani*, sestsaadik on ta seal kindlalt paigal istunud, see vana Jehoova, kuid nüüd saavad inimesed näha, mis ta õieti on: kujutelm, tühjus, aur, meie oma aju surnult sündinud loode. Ta vajub kokku eimiskiks,» ütles rauk ja pani oma kortsunud käe paberivirnale. «Siin see seisab, ja kui inimesed seda loevad, peavad nad uskuma. Nad ärkavad ja näevad oma rumalust, nad kasutavad siis risti põletuspuuks, kirikuid viljaaitadeks, ja pastorid hakkavad maad kündma.»

«Oh, onu Eberhard,» ütleb krahvinna kergelt võpatades, «olete te nii hirmus inimene? Seisab seal nii hirmsaid asju?»

«Hirmsaid!» kordab vanamees. «See on ju tõde. Aga meie oleme nagu väikesed poisid, kes oma näo naise seelikusabasse peidavad, niipea kui nad mõnd võõrast kohtavad. Me oleme harjunud endid tõe, selle igavese võõra eest peitma. Kuid nüüd ta tuleb ja asub meie hulka elama, nüüd õpivad kõik teda tundma.»

«Kõik?»

«Mitte ainult mõtteteadlased, vaid kõik, kas mõistate, krahvinna, kõik.»

«Ja Jehoova sureb siis?»

«Tema ja kõik inglid, kõik pühakud, kõik kuradid ja valed.»

«Kes hakkab siis maailma juhtima?»

«Arvab siis krahvinna, et keegi on seda enne juhtinud? Kas krahvinna usub seda kõrgemat võimu, kes hoolitseb iga värvukese ja juuksekarva eest? Keegi pole seda juhtinud ega juhi ka edaspidi.»

«Aga meie, inimesed, — mis saab siis meist?»

«Sedasama, mis me oleme olnud — põrm. See, kes on läbi põlenud, ei saa enam põleda, ta on surnud. Oleme puud, mille ümber loidavad elu leegid. Elu säde lendab ühelt teisele. Süttitakse, leegitsetakse ja kustutakse. See on elu.»

«Oh, onu Eberhard, kas pole siis olemas hinge elu?»

«Ei mingit.»

«Ei hauatagust elu?»

«Ei mingit.»

«Ei head ega halba, ei mingit eesmärki, mingit lootust?»

«Ei mingit.»

Noor naine astub akna alla. Ta vaatab välja üle koltunud sügislehtede, üle jorjenite ja astrite, mille rasked pead ripuvad sügistuultest murtud varte otsas. Ta näeb Löveni musti vooge, sügise tumedat tormitaevast, ja hetkeks valdab tedagi eitamisvaim.

«Onu Eberhard,» ütleb ta, «kui hall ja inetu on maailm, kui tarbetu on kõik! Tahan maha heita ja surra.»

Siis aga kuuleb ta nagu mingit halinat oma hinges. Tugev elujõud ja tulised tunded nõuavad valjusti elamise õnne.

«Kas pole siis midagi,» hüüatab ta, «mis võiks elu ilusaks teha, pärast seda kui olete mult võtnud jumala ja surematuse?»

«Töö,» vastab rauk.

Krahvinna aga vaatab uuesti välja, ja põlgustunne selle vaese teaduse vastu hiilib tema hinge. Kõik seletamatu kerkib ta ette, ta tunneb, et kõiges elab hing, ta tajub jõudu, mis peitub näiliselt surnud mateerias, mis

aga siiski võib areneda tuhandekordselt vahelduvaks eluks. Tema tormlev mõte otsib nime jumala vaimu olemasolule looduses.

«Oh, onu Eberhard,» ütleb ta, «mis on töö? On see jumal? On töö kui niisugune eesmärk? Nimetage mõnd teist!»

«Mina ei tea mingit teist,» vastab vanamees.

Siis on krahvinna leidnud nime, mida ta otsib — vaese, sageli labastatud nime.

«Onu Eberhard, miks ei nimeta te armastust?»

Naeratus libiseb tühja suu ümber, kus ristleb tuhat kurdu.

«Siin,» ütleb filosoof ja lööb rusikaga raskele pakile, «siin mõrvatakse kõik jumalad, ja ma pole unustanud ka Erost. Mis on armastus muud kui lihahimu? Miks seisab tema teistest füüsilistest nõuetest kõrgemal? Tehke näljast jumal! Tehke väsimusest jumal! Nad on samaväärsed. Lõpp lollustele! Elagu tõde!»

Siis langetab noor krahvinna pea. See pole nii, see pole tõsi, aga ta ei suuda vastu vaielda.

«Teie sõnad tegid mu hingele haiget,» ütleb ta, «aga veel ei usu ma teid. Kättemaksu ja vägivalla jumalad te võite tappa, aga mitte rohkem.»

Rauk võtab ta käe, paneb selle raamatule ja vastab uskumatuse fanatismiga:

«Kui te seda olete lugenud, siis peate uskuma!»

«Ärgu sattugu see iial mu silma alla!» ütleb krahvinna. «Sest kui ma seda usun, ei saa ma enam elada.»

Ja muresse süvenenult lahkub ta filosoofi juurest. See aga istub veel kaua ja mõtiskleb, kui krahvinna on läinud.

Neid vanu, pilkavaid kirjasõnu täis kritseldatud paberipatakaid pole seni veel maailmas uuritud. Veel pole onu Eberhardi nimi saavutanud kuulsuse tippe. Tema suur teos puhkab kirstu peidetuna kolikambris Svartsjö kirikus kooritrepi all. Alles sajandi lõpul peab see päevavalgust nägema.

Aga miks tegi ta seda? Kartis ta, et ta pole oma väiteid küllaldaselt põhjendanud? Oli ta hirmul tagakiusamise pärast? Vähe tunnete te onu Eberhardi!

Saage nüüd aru: tõtt armastas ta, mitte oma au. Seepärast ohverdas ta viimase, mitte esimese, et isalikult armastatud laps võiks surra, uskudes seda, mida ta armsaks pidas.

Oo armastus, sina oled kindlasti igavene!

KOLMEKÜMNE TEINE PEATÜKK

NYGÅRDI TÜTARLAPS

Keegi ei tunne kohta mäe all, kus kuused kõige tihedamalt koos kasvavad ja maad katab paks pehme samblakiht. Kuidas võikski keegi seda tunda? Ühegi inimese jalg pole seda varemalt sõtkunud, ühegi inimese keel pole talle nime andnud. Ükski teerada ei vii sellesse varjatud paika. Kaljurahnud kuhjuvad selle ümber, salakavalad kadakad varjavad teda, tuulest murtud puud sulevad sinna tee, karjus ei leia seda, rebased põlgavad teda. See on kogu metsas kõige üksildasem koht, ja nüüd otsivad teda tuhanded inimesed.

Milline lõputu otsijate rodu! Nad võiksid täita Bro kiriku, ja mitte ainult Bro, vaid ka Lövviki ja Svartsjö kiriku. Oh, milline lõputu otsijate rodu!

Härrasrahva lapsed, kes ei tohi selle vooriga kaasa minna, seisavad tee ääres või ripuvad väravate küljes, kust see pikk rodu möödub. Väikesed ei osanud arvatagi, et maailmas on nii palju inimesi, äraarvamatu hulk inimesi. Ka siis veel, kui nad suureks saavad, mäletavad nad seda pikka looklevat inimvoogu. Nende silmad täituvad pisaratega juba ainult mälestuse puhul sellest ülivõimsast pildist, mida pakub lõputu voori liikumine teedel, kus päevade kaupa ei nähta tavaliselt muud kui vaid paari üksildast jalakäijat, mõnd kerjustesalka või talumehe vankrit.

Kõik need, kes elavad tee ääres, kargavad püsti ja küsivad:

«On maad tabanud õnnetus? On vaenlane meid ründama tulnud? Kuhu te lähete, rändajad? Kuhu te lähete?»

«Me otsime,» vastavad nad. «Oleme otsinud kaks päeva. Otsime veel ka selle päeva, siis ei pea me enam vastu. Otsime läbi Björne metsa ja mändidega kaetud kõrgustikud Ekebyst lääne pool.»

Voor on liikuma hakanud Nygårdist, ühest vaesest idapoolsete mägede keskel asuvast külast. Ilus raskete mustade juuste ja punaste põskedega tütarlaps on kaheksa päeva kadunud olnud. Luuatüdruk, kellest Gösta Berling oma mõrsja tahtis teha, on suurtesse metsadesse ära eksinud. Kaheksa päeva pole keegi teda näinud.

Siis väljusid inimesed Nygårdist, et kõigepealt mets läbi otsida. Ja igaüks, keda nad teel kohtasid, läks nendega kaasa otsima. Igast tarest tuli inimesi, et ühineda selle vooriga.

Nii juhtub sageli, et mõni uustulnukas küsib:

«Nygårdi mehed, millest see kõik tuleb? Mispärast lasete ilusal tütarlapsel üksi võõraid teid käia? Mets on sügav, ja jumal on võtnud tüdrukult mõistuse.»

«Keegi ei tülita teda,» vastavad nad siis, «ja ka tema ise ei tee kellelegi halba. Ta käib kaitstult nagu laps. Kes käib kindlamini kui see, kelle eest jumal ise hoolitseb? Varem on ta alati tagasi tulnud.»

Nii on otsiv inimvoor läbinud idapoolsed metsad, mis ümbritsevad Nygårdi lausmaa poolt. Nüüd, kolmandal päeval, möödub ta Bro kirikust ja siirdub üles, Ekebyst lääne pool olevaisse metsadesse.

Seal, kust rong möödub, puhkeb imestustorm. Pidevalt peab mõni mees salgast seisatama, et vastata küsimustele: «Mida te tahate? Mida te otsite?»

«Otsime siniste silmade ja tumedate juustega tütarlast. Ta on metsa surema maha heitnud. Ta on juba kaheksa päeva kadunud.»

«Miks ta metsa surema heitis? Oli ta näljane? Oli ta õnnetu?»

«Puudust ta ei kannatanud, aga kevadel tabas teda õnnetus. Ta nägi seda hullu pastorit, Gösta Berlingit, ja armastas teda mitu aastat. Ta ei saanud sinna midagi parata. Jumal on võtnud talt mõistuse.»

«Jumal on talt tõesti mõistuse võtnud, Nygårdi mehed.»

«See õnnetus tuli kevadel. Ennemalt ei pannud Gösta Berling teda tähelegi. Siis ütles ta talle, et tüdrukust peab saama tema mõrsja. Ta ütles seda ainult naljapärast ja laskis tal jälle minna, aga tütarlaps ei suutnud leida lohutust. Ta käis alatasa Ekebys ja kõndis Gösta kannul, kuhu see ka läks. Lõpuks tüdines Gösta temast. Kui ta viimati seal käis, lasksid nad talle koerad peale ässitada. Sestsaadik pole teda keegi näinud.»

Välja, mehed! Välja, mehed! Küsimuses on inimese elu. Inimene on metsa surema heitnud! Võib-olla ongi ta juba surnud? Aga võib-olla eksleb ta praegugi seal väljas, leidmata õiget teed? Mets on suur, ja tüdruku mõistus jumala juures!

Minge vooriga kaasa, minge kaasa! Laske kaeral kuhelikes seista, seni kui peen tera pöörisest pudeneb, laske kartulil maas mädaneda, päästke hobused valla, et neil ei tarvitseks tallis janusse surra, jätke laudauks lahti, et lehmad võiksid öösel ulualla minna, laske lastel kaasa tulla, sest lapsed kuuluvad jumala juurde! Jumal on väikestega, tema juhib nende sammu. Nemad peavad aitama seal, kus inimese tarkus enam ei aita.

Tulge kõik, mehed, naised ja lapsed! Kes julgeb koju jääda? Kellel on teada, kas ei kavatse jumal just teda kasutada? Tulge kõik, kes vajavad halastust, et kord teiegi hingel ei tarvitseks kõrbes abitult ümber ekselda, rahu otsida ja seda mitte leida! Tulge! Jumal on võtnud talt mõistuse, ja mets on suur.

Kes leiab koha, kus kuused kasvavad kõige tihedamalt ja samblakiht on kõige pehmem? On seal musta kaljuseina all midagi? Ainult pruunide sipelgate pesa. Kiidetud olgu see, kes juhib mõistmatute teed!

Oo, milline voor! Mitte pidulikult ehitud rongkäik, kes tervitab võitjat, kes puistab lilli tema teele ja täidab ta kõrvad hõisetega, mitte palverändajate rong kirikulaulu ja vinguvate piitsahoopidega teel pühade haudade juurde, mitte väljarändajate voor kägisevail veovankreil, kes otsib uut kodukohta puudustkannatajaile, mitte sõjavägi trummide ja relvadega, vaid ainult talumehed vatmanist tööröivaste ja kulunud nahkpõlledega, ainult nende naised, kudusukk käes ja laps seljas või seeliku küljes rippumas.

On ülev näha inimesi ühinemas suure eesmärgi saavutamiseks. Mingu nad tervitama oma heategijaid, kiitma oma jumalat, otsima maad, kaitsma oma riiki, mingu! Ent mitte nälg, mitte jumalakartus ega sõda pole välja ajanud neid siin. Nende vaev on tuluta, nende töö tasuta. Nemad lähevad vaid selleks, et otsida nõdrameelset. Kui palju higipiisku, kui palju samme, kui palju hirmu, kui palju palveid see ka maksab, ei saa nad ometi mingit muud tasu, kui et leiavad vaese hälbinu, kelle mõistus on jumala juures.

Oh, kas ei pea neid inimesi armastama? Kas ei või sel, kes on seisnud tee ääres ja näinud neid mööduvat, pisarad silmi tulla, kui ta taas näeb neid oma mõttes — mehi karmi näo ja kõvade kätega, naisi varakult kortsuliseks muutunud laupadega ja väsinud lapsi, kelle jumal peab juhtima õigesse paika?

See nukrate otsijate voor täidab kogu maantee. Tõsiste pilkudega möödavad nad metsa, süngetena liiguvad nad edasi, sest nad teavad, et pigemini otsivad nad surnut kui elavat.

See must seal kaljuseina all, kas pole see siiski sipelgapesa — või ehk jälle mahamurtud puu? Taevas olgu kiidetud, ainult mahamurtud puu! Kuid ega seda ju selgesti ei näe, sest seal kasvab nii paksult kuuski koos.

Voor on nii pikk, et kõige esimesed, tugevad mehed, on juba metsa ääres Björnest lääne pool, kui kõige viimased, vigased, tööst murtud vanakesed ja need naised, kes oma väikesi lapsi kannavad, vaevalt Broby kirikust mööda on jõudnud.

Ja siis kaob kogu see looklev rong pimedasse metsa. Ennelõunane päike valgustab teda tumedate kuuskede all, loojuv õhtupäike kohtab neid inimparvi, kui nad metsast väljuvad.

Nad otsivad juba kolmandat päeva, nad on selle tööga harjunud. Nad otsivad järsu kaljuseina alt, millel jalg võib libiseda, tuulemurru alt, kus hõlpsasti käe ja jala võib murda, tihedate kuuskede okste alt, mis pehmele samblale alla rippudes puhkama ahvatlevad.

Karu koopa, rebase augu, määra sügava pesa, miiliaugu musta põhja, punase pohlakünka, valgete okastega kuuse, mäe, mida metsatulekahju kuu aja eest

rüüstas, kivi, mille oli visanud hiiglane — kõik selle leidsid nad üles, ainult mitte kohta kaljuseina all, kus lebab too must. Keegi pole seal vaatamas käinud, kas see on sipelgapesa, puutüvi või inimene. Ah, küllap see on inimene, kuid keegi pole seal vaatamas käinud.

Õhtupäike näeb neid juba teisel pool metsa, aga veel pole leitud noort naist, kellelt jumal on võtnud mõistuse. Mida teevad nad nüüd? Otsivad nad veel kord metsa läbi? Mets on pimedas ohtlik: seal on põhjatuid laukaid ja järske kuristikke. Ja kui nad ei leidnud midagi päikesepaistel, mida võivad nad siis leida nüüd, kus päike on kadunud?

«Läki Ekebysse!» hüüab üks salgast.

«Läki Ekebysse!» hüüavad kõik. «Läki Ekebysse!»

«Küsigem kavaleridelt, miks lasksid nad koerad selle kallale, kellelt jumal on võtnud mõistuse, miks viisid nad lollikese meeleheitele! Meie vaesed näljased lapsed nutavad, meie riided on lõhki rebitud, vili seisab kuhelikes, kuni tera kestast pudeneb, kartul mädaneb maas, meie hobused jooksevad metsikult ringi, meie lehmad on talitamata, meie ise väsimusest peaaegu nõrkemas, ja see kõik on nende süü. Läki Ekebysse ja mõistkem nende üle kohut! Läki Ekebysse!

Sel needuse aastal tabavad meid, talupoegi, kõiksugu õnnetused. Jumala käsi lasub raskena meie peal, talv toob meile näljahäda. Kes on see, keda otsib jumala käsi? See ei olnud Broby pastor. Tema palved jõudsid veel jumala kõrvu. Kes siis veel kui mitte kavalerid? Läki Ekebysse!

Kavalerid hävitasid mõisa, nad ajasid majoriproua maanteele kerjama. Nende süü on, et oleme tööta, nende süü, et peame nälgima. Kogu see häda ja viletsus on nende töö. Läki Ekebysse!»

Siis tungivad sünged, kibestunud mehed alla suure Ekeby mõisa poole; nälgivad naised, nutvad lapsed süles, järgnevad neile, ja lõpuks tulevad vigased, tööst murtud raugad. Kibestus voolab nagu kasvav jõgi läbi nende ridade, raukadest naistesse, naistest tugevatesse meestesse rongi eesotsas.

See, mis nüüd tuleb, on sügistulv. Kavalerid, kas mäletate veel kevadtulva? Nüüd tulevad uued vood

rulludes mägedelt alla, nüüd käib Ekeby aust ja võimust üle uus rüüstamine.

Pops, kes künnab metsa ääres põllulappi, kuuleb rahva raevutsevat kisa. Ta rakendab ühe oma hobuse lahti, hüppab selle selga ja kihutab alla Ekebysse.

«Õnnetus tuleb,» karjub ta, «karud tulevad, hundid tulevad, trollid tulevad ja võtavad Ekeby!»

Hirmust metsikuna ratsutab ta läbi kogu mõisa. «Kõik trollid metsas on lahti pääsenud!» hüüab ta. «Trollid tulevad ja võtavad Ekeby! Päästku end, kes saab! Trollid tulevad mõisa külge tuld panema ja kavalere surnuks lööma!»

Ja tema tagant kuuldub edasiliikuva inimparve kära ja kisa. Sügistulv kohiseb alla Ekeby poole.

Teab ta siis õieti, mida ta tahab, see edasitormlev kibestusevoog? Tahab ta tuld, tahab ta mõrva, tahab ta rüüstamist?

Need pole enam inimesed, kes tulevad: need on metsa trollid, kõnnu kiskjad. Meie, pimedad võimud, kes me peame end maa all varjama, oleme vabanenud üheksainsaks õndsaks hetkeks. Kättemaks on meid vabastanud.

Need on mäe vaimud, kes murdsid maaki, metsa vaimud, kes langetasid puid ja valvasid miiliauke, põllu vaimud, kes lasksid viljal kasvada. Nad on vabad, nad muutuvad hävitavaks jõuks. Surm Ekebyle, surm kavaleridele!

Siin voolab viin jõgedena. Siin lamab kuld keldrivõlvi alla kuhjatuna. Siin on aidad täis vilja ja liha. Miks peavad õiglaste lapsed nälgima, ülekohtustel aga peab olema kõike külluses?

Ent nüüd on teie aeg möödas, mõõt on täis, kavalerid! Teie, liiliad, kes pole kunagi kedranud, teie, linnud, kes pole kunagi kogunud, — mõõt on täis! Metsas lamab see, kes teie üle kohut mõistab, meie oleme tema käskjalad. Mitte kohtunik ja lensman pole need, kes langetavad otsuse. See, kes lamab metsas, on teid süüdi mõistnud.

Kavalerid seisavad ülal peahoones ja näevad rahvast tulevat. Nad teavad juba, milles neid süüdistatakse. Selle üheainsa korra on nad süütud. Kui vaene tütarlaps on metsa surema heitnud, siis mitte sellepärast, et nemad talle koerad peale ässitasid — seda pole nad iialgi teinud —, vaid sellepärast, et Gösta Berling kaheksa päeva eest krahvinna Elisabetiga abiellus.

Kas maksab aga rääkida nende raevustega? Nad on väsinud, nad on näljased; kättemaks õhutab neid, röövimishimu ahvatleb neid. Nad tulevad tormates, metsikute hüüetega, nende ees ratsutab vabadik, kelle hirm on teinud nõdrameelseks.

«Karud tulevad, hundid tulevad, trollid tulevad ja võtavad Ekeby!»

Kavalerid on noore krahvinna oma kõige kaugemasse tuppa peitnud. Lövenborg ja onu Eberhard peavad tema juures istuma ja teda valvama, teised lähevad välja rahvale vastu. Nad seisavad peahoone ees trepil ilma relvadeta ja naerdes, kui esimene käratsev salk sinna jõuab.

Ja rahvas jääb selle väikese rahulike meeste salga ees peatuma. Leidus neid, kes oleksid tahtnud nad lõõskavas kibestuses maha virutada ja oma rautatud kontsade alla sõtkuda, nagu Sundi mõisa rahvas viiekümne aasta eest oma valitseja ja inspektoriga tegi. Aga nad olid oodanud eest leida suletud uksi, hoiatavalt ülestõstetud relvi, olid oodanud vastupanu ja võitlust.

«Armsad sõbrad,» ütlevad kavalerid, «armsad sõbrad, te olete väsinud ja näljased, laske me anname teile pisut süüa ja maitske esmalt sõõmuke Ekeby enda viina!»

Inimesed ei taha sellist juttu kuuldagi, nad kisendavad ja ähvardavad. Aga kavalerid ei kaota julgust.

«Oodake ometi,» ütlevad nad, «oodake ometi üks sekund! Vaadake, Ekeby on teile avatud. Keldriuks on lahti, ait on lahti, piimakamber on lahti. Teie naised on väsimusest ümber kukkumas, lapsed kisendavad. Las me muretseme neile enne süüa! Siis võite meid tappa. Ega me kuhugi ei jookse! Aga meil on pööning õunu täis. Laske meil minna lastele õunu tooma.»

Tund aega hiljem on Ekebys pidu täies hoos. Kõige suuremat pidu, mida see suur mõis kunagi on näinud, pühitsetakse siin sügisööl suure kumava täiskuu all.

Mahakistud puupinud on põlema süüdatud, kogu õuel loidab lõkketuli lõkketule kõrval. Rahvas istub salkade kaupa maas, nautides soojust ja puhkust, samal ajal kui neid maa kõigi heade andidega üle puistatakse.

Julged mehed on käinud lautades ja võtnud sealt kõike, mida võis vaja minna. On tapetud vasikaid ja lambaid ja isegi mõni suurem loom. Loomad lõigati tükkideks ja küpsetati imekähku. Sajad nälgijad ahmisid valmistatud toitu. Loom looma järel toodi välja ja tapeti. Näis, nagu oleks tahetud ühe ööga kogu laut tühjaks teha.

Ekebys oli just neil päevil toimunud sügisene suurküpsetus. Sellest ajast, kui noor krahvinna Elisabet siia tuli, olid sisemised tööd ja toimingud jälle täies hoos. Näis, nagu poleks noorele naisele hetkekski meenunud, et ta on nüüd Gösta Berlingi naine. Ei tema ega Gösta lasknud sellest midagi välja paista, see-eest aga tegi krahvinna enesest Ekeby perenaise. Nagu hea ja tubli naine kunagi, püüdis ta tulise õhinaga lõppu teha mõisas valitsenud pillamisele ja hooletusele. Ja teda kuulati. Rahvas tundis teatavat mõnu, teades, et neil on nüüd jälle leivaema.

Aga mis kasu oli nüüd sellest, et ta oli lasknud köögilae leivaga täita*, oli lasknud juustu ja võid teha ning õlut pruulida kogu selle septembrikuu jooksul, mis ta oli seal elanud? Mis oli sellest kasu?

Välja rahvale kõik, mis on olemas, et nad Ekebyd maha ei põletaks ja kavalere surnuks ei lööks! Välja leib, välja või ja juust! Välja joogitünnid ja õllevaadid, välja singid aidast, välja viinalähkrid ja välja õunad!

Kas võib kogu Ekeby rikkusest jätkuda, et rahva viha leevendada? Kui me neist lahti saame, ilma et mingit ränka roima juhtuks, võime rõõmsad olla.

Kõik, mis sünnib, sünnib siiski õieti selle pärast, kes on praegu Ekeby perenaine. Kavalerid on julged ja võitlusvõimelised mehed; nad oleksid end kaitsta võinud, kui nad oleksid toiminud oma tahtmise järgi. Nemad oleksid need saagihimulised jõugud paari hästisihitud lasuga pigemini minema kihutanud, kui poleks

olnud seda leebet ja arukat naist, kes rahva eest palus.

Sedamööda kuidas öö edeneb, rahunevad inimhulgad. Soojus, puhkus, toit ja viin leevendavad nende hirmsat erutust. Nad hakkavad naljatama ja naerma. Nad on Nygårdi tütarlapse peiedel. «Häbi sellele, kes peiedel joomisest keeldub ja naljatamisest hoidub! Just seal on seda vaja.»

Lapsed tormavad puuvilja kallale, mida neile suurel hulgal tuuakse. Vaesed popsilapsed, kes murakaid ja palukaid suureks maiustuseks peavad, tormavad läbipaistvate, suus sulavate astrahani õunte, piklike magusate paradiisiõunte, kollakasvalgete sidrunõunte, punapõsksete pirnide ja iga sorti ploomide — kollaste, punaste ja siniste — kallale. Oh, miski pole rahvale küllalt hea, kui ta suvatseb oma võimu näidata.

Kui aeg kesköösse kaldub, näib, nagu hakkaksid rahvahulgad lahkumiseks valmistuma. Kavalerid lakkavad toitu ja viina toomast, korke vinnamast ja õlut laskmast. Kergendatult tõmbavad nad hinge, tundes, et oht on möödas.

Kuid parajasti siis ilmub peahoone ühte aknasse valgus. Kõik, kes seda näevad, karjatavad. Aknal on noor naine, kes kannab küünalt.

See kestab vaid hetke. Nägemus kaob, rahvas aga arvab, et ta on naise ära tundnud.

«Tal olid paksud mustad juuksed ja punased põsed,» hüüavad nad. «Ta on siin. Nad on ta siia peitnud.»

«Oh, kavalerid, on ta teil siin? On meie laps, kellelt jumal on võtnud mõistuse, siis Ekebys teie juures? Jumalakartmatud, mis te teete temaga? Te lasete meil tema pärast terve nädala hirmu tunda, lasete tervelt kolm päeva teda otsida! Ära viin ja toit! Häda meile, et oleme teie käest midagi vastu võtnud! Tooge nüüd kõigepealt välja tema, siis vaatame, mis me teiega peale peame hakkama.»

Taltsutatud metsloom märatseb ja möirgab. Mõne metsiku hüppega sööstab ta Ekeby kallale.

Rahvas on kärme, kuid kärmemad on kavalerid. Nad sööstavad üles ja riivistavad esiku-ukse. Aga mis suudavad nad selle pealekippuva jõugu vastu? Üks ukse

järel avatakse. Kavalerid paisatakse kõrvale: neil pole relvi. Nad surutakse tiheda rahvahulga sekka, nii et nad kätt ega jalga liigutada ei saa. Rahvas tahab sisse pääseda ja Nygårdi tütarlast otsida.

Nad leiavad ta maja kõige kaugemast toast. Kellelgi pole mahti järele vaadata, kas ta on heledate või tumedate juustega. Nad tõstavad ta üles ja kannavad välja. Ärgu ta kartku, ütlevad nad. Ainult kavaleridele tahtvat nad näidata. Nad olevat siin selleks, et teda päästa.

Kuid neile, kes nüüd peahoonest välja valguvad, tuleb vastu teine rong.

Metsa kõige üksildasemas paigas ei puhka enam kõrgest järsakust alla viskunud ja surnuks kukkunud naise laip. Üks laps on ta leidnud. Otsijad, kes kauemaks metsa jäid, on ta oma õlgadele tõstnud. Sealt nad tulevad.

Ilusam kui elavana on tütarlaps surnult. Kaunina lebab ta oma pikkade tumedate juustega. Uhke on ta kuju — nüüd, kus see puhkab igaveses rahus.

Kõrgele meeste õlgadele tõstetuna kantakse ta läbi rahvahulkade. Seal, kust ta möödub, jääb ümberringi vaikseks ja rahulikuks. Langetatud päi austavad kõik surma majesteetlikkust.

«Ta on hiljuti surnud,» sosistavad mehed. «Küllap ta on tänaseni metsas hulkunud. Meie eest, kes me teda otsisime, tahtis ta vist põgeneda ja kukkus siis järsakust alla.»

Aga kui see on Nygårdi tütarlaps, kes on siis too, kes Ekebyst välja kanti?

Rong metsast kohtab peahoonest väljunud rongi. Kogu mõisa ümber põlevad tuleriidad. Rahvas näeb mõlemat naist ja tunneb nad ära. Too teine on ju noor Borgi krahvinna.

«Oh, mida see tähendab? On see mõni uus kuritegu, mille jälile me saame? Miks on noor krahvinna siin, Ekebys? Mispärast öeldi meile, et ta on kusagil kaugel või koguni surnud? Püha õigluse nimel — kas ei peaks me nüüd kavaleridele kallale tungima ja nad raudkontsade all põrmuks tallama!»

Siis kostab kaugelekõlav hääl. Gösta Berling on trepikäsipuule tõusnud ja räägib sealt.

«Kuulge mind, teie peletised, teie kuradid! Kas te hullud arvate, et Ekebys pole püsse ega püssirohtu? Kas te ei usu, et mul oli tahtmine teid kõiki nagu marutõbiseid koeri maha lasta? Aga tema seal palus teie eest! Oh, kui ma oleksin teadnud, et te teda puutute, poleks teist ükski enam elus.

Mis te mürgeldate siin täna õhtul? Miks te meile nagu röövlid kallale tungite ja meid mõrva ja põletamisega ähvardate? Mis on minul teie hullude plikadega tegemist? Kust tean mina, kuhu nad jooksevad? Mina olen tema vastu liiga hea olnud, selles on asi. Oleksin pidanud talle koerad peale ässitama — see oleks meile mõlemale parem olnud —, aga ma ei teinud seda. Ka ei ole ma lubanud temaga abielluda, seda ei ole ma iialgi teinud. Pidage seda meeles!

Ent nüüd ma ütlen teile, et peate lahti laskma selle, kelle te majast välja vedasite. Laske ta lahti, ütlen ma, ja põlegu igaveses tules rusikad, mis teda puudutanud on! Kas te ei mõista, et tema on teist niisama palju kõrgem kui taevas maast, et tema on niisama palju peen, nagu teie olete toored, niisama palju hea, nagu teie õelad?

Nüüd ma ütlen teile, kes ta on. Esiteks on ta ingel taevast, teiseks on ta see, kes oli abielus Borgi krahviga. Aga tema ämm piinas teda ööl kui päeval. Ta pidi järve ääres pesu pesema nagu tavaline teenijatüdruk, teda peksti ja piinati nii, nagu ei või olla hullemat põlve ühelgi teie naistest. Jah, ei puudunud palju, et ta oleks Klarälvenisse hüpanud, sest ta piinati peaaegu surnuks. Tahaksin teada, kes teie hulgast, teie võllaroad, oli siis valmis, et päästa tema elu. Ühtegi teist polnud seal, aga meie, kavalerid, — meie tegime seda! Jajah, meie tegime seda!

Ja kui ta siis kusagil talumajas lapse sünnitas, laskis krahv teda tervitada ja öelda: «Meie abiellusime võõral maal, meie ei käinud seaduse ja määruste järgi. Sina ei ole minu naine ja mina ei ole sinu mees. Sinu laps ei lähe mulle korda!» Jah, kui see nii oli ja krahvinna ei tahtnud, et laps isatuna kirikuraamatusse kirjutatakse, küllap siis teie oleksite nina krimpsutanud, kui ta oleks kellelegi teie hulgast öelnud: «Tule, abi-

ellu minuga! Minu lapsel peab olema isa!» Aga tema ei valinud kedagi teie hulgast. Tema võttis Gösta Berlingi, vaese pastori, kes ei tohi enam kunagi jumalasõna kuulutada. Jah, seda ma ütlen teile, talupojad, et midagi raskemat ei ole ma kunagi teinud, sest mina olin tema kõrval nii vääritu, et ma ei söandanud talle silmagi vaadata, kuid ma ei julgenud ka «ei» öelda, sest ta oli suures ahastuses.

Ja nüüd võite te meist, kavaleridest, arvata mistahes halba, aga temale oleme me teinud nii palju head, kui suutsime. Ja tema teene on ka see, et me täna öösel teid kõiki maha ei lasknud. Aga nüüd ütlen ma teile: laske ta lahti ja minge oma teed, muidu, arvan ma, avaneb maa ja neelab teid ära! Ja kui te siit lahkute, siis paluge jumalalt andeks, et te kohutasite ja kurvastasite nii head ja süütut inimest kui tema. Nüüd aga käige minema! Meil on teist küllalt!»

Ammu enne seda, kui ta kõnelemise lõpetas, olid need, kes krahvinna välja olid toonud, ta kivitrepi astmele maha pannud, ning nüüd astus üks pikka kasvu talupoeg kõheldes tema juurde ja ulatas talle oma suure käe.

«Tänan, ja head ööd!» ütles ta. «Me ei tahtnud krahvinnale midagi halba teha.»

Tema järel tuli keegi teine ja surus ettevaatlikult noore naise kätt:

«Tänan, ja head ööd! Ärge meile pahane olge!»

Gösta hüppas alla ja asus krahvinna kõrvale. Siis andsid nad ka temale kätt.

Pikaldased ja vaiksed, tulid nad nüüd üksteise järel, et neile enne äraminekut head ööd öelda. Nad olid jälle rahulikud, olid jälle inimesed nagu siis, kui nad hommikul kodust lahkusid, enne kui nälg ja kättemaks neist metsalised oli teinud.

Nad vaatasid krahvinnale otse näkku, ja Gösta märkas, kuidas süütus ja vagadus, mida nad seal nägid, nii mõnelegi pisarad silma tõi. Kõik nad austasid vaikides seda kõige õilsamat, mis nad olid näinud. Need olid inimesed, kes rõõmustasid, et ühel neist oli nii palju armastust kõige hea vastu.

Kõik muidugi ei saanud tema kätt raputada. Neid

oli ju nii hirmus palju, ning noor naine oli väsinud ja nõrk. Aga kõik nad pidid siiski minema ja teda nägema, ja nii võisid nad võtta ka Gösta käe — tema käed juba talusid raputamist.

Gösta seisis nagu unes. Ta südames puhkes sel õhtul uus armastus.

«Oo, mu rahvas,» mõtles ta, «oo, mu rahvas, kuidas ma armastan sind!» Ta tundis, kui väga ta armastas kogu seda inimhulka, mis kadus ööpimedusse, kandes rongi eesotsas surnud tütarlast, armastas kõiki neid jämedais rõivais ja lehkavais jalatseis inimesi, kõiki neid, kes elasid metsa ääres hallides onnides, kõiki neid, kes ei osanud sulge hoida ja küllalt sageli ka mitte lugeda, kõiki neid, kes ei tundnud elu täiuslikkust ja rikkust, vaid ainult muret igapäevase leiva pärast.

Ta armastas neid valulise, põletava õrnusega, mis talle pisarad silmi kiskus. Ta ei teadnud, mida nende heaks teha, aga ta armastas neid, kõiki ja igaüht neist, armastas neid koos nende vigade, pahede ja füüsiliste nõrkustega. Oh, issand jumal, kui saabuks päev, mil ka nemad teda armastaksid!

Ta ärkas oma unelusest: tema naine pani käe ta käsivarrele. Rahvas oli läinud. Nad seisid üksi trepil.

«Oh, Gösta, Gösta, kuidas sa võisid?»

Ta tõstis käed näo ette ja nuttis.

«Mis ma ütlesin, on tõsi,» hüüdis Gösta. «Ma ei ole kunagi Nygårdi tütarlapsele lubanud, et ma temaga abiellun. «Tule tuleval reedel siia, siis saad nalja näha!» oli kõik, mis ma talle ütlesin. Mina ei saa sinna midagi parata, et ta mind armastas.»

«Oh, mitte seda ma ei mõelnud, vaid kuidas võisid sa rahvale öelda, et ma olen hea ja puhas? Gösta, Gösta, kas sa ei tea, et ma armastasin sind, kui mul selleks veel õigust polnud? Mul oli inimeste ees häbi, Gösta. Tahtsin häbi pärast surra.»

Ja ta vappus nuukseist.

Gösta seisis ja vaatas talle otsa.

«Oo, mu sõber, mu armsam!» ütles ta vaikselt. «Kui õnnelik sa oled, et oled nii hea! Kui õnnelik sa oled, et sul on nii ilus hing!»

KOLMEKÜMNE KOLMAS PEATÜKK

KEVENHÜLLER

1770. aasta paiku sündis Saksamaal pärastine õpetatud ja rohkete teadmistega mees Kevenhüller. Ta oli linnusekrahvi poeg*, oleks võinud elada uhketes lossides ja ratsutada keisri kõrval, kui tal tahtmist oleks olnud, aga temal polnud seda.

Tema oleks tahtnud lossi kõrgeimasse torni tuuliku tiivad kinnitada, rüütlisaalist väikese sepikoja ja naistetoast kellassepa töökoja teha. Tema oleks tahtnud lossi vurisevate rataste ja töötavate tõstevinnadega täita. Kuna aga midagi niisugust polnud võimalik teha, loobus ta kogu sellest toredusest ja läks kellassepa juurde õpipoisiks. Seal õppis ta kõike, mida õppida oli, küll hammasrattaist, küll vedrudest ja pendleist. Ta õppis tegema päikesekelli ja tähekelli, kappkelli piiksuvate kanaarilindudega ja pasunat puhuvate lamburitega, kellamänge, mis oma imelise masinavärgiga kogu kirikutorni täitsid, ja nii väikesi kellamehhanisme, et neid võis medaljoni asetada.

Olles saanud meistritunnistuse, pani ta pauna selga, võttis malaka kätte ja matkas ühest kohast teise, et uurida kõike seda, mis käis võllide ja rataste abil. Kevenhüller ei olnud mingi tavaline kellassepp, tema tahtis saada suureks leiutajaks ja maailmaparandajaks.

Kui ta nõnda palju maid läbi oli rännanud, tuli ta ka Värmlandi, et veskirattaid ja kaevandusekunsti uurida. Ühel ilusal suvehommikul juhtus ta risti üle Karlstadi turu minema. Kuid samal ilusal suvehommikul oli ka metsaemand heaks arvanud oma jalutuskäiku linnani pikendada. Ka see kõrge daam astus risti üle turu, kuid vastupidises suunas, ja nii kohtas ta Kevenhüllerit.

Oli see alles kohtumine kellassepasellile! Naisel olid hiilgavad rohelised silmad ja paksud ning heledad, peaaegu maani ulatuvad juuksed; seljas oli tal roheline küütlev siid. Kuigi troll ja pagan, oli ta ilusam kui kõik kristlikud naised, keda Kevenhüller kunagi oli

näinud. Ta seisis nagu ogar ja silmitses metsaemandat, kui see talle vastu astus.

Metsaemand tuli otseteed sügavast metsapadrikust, kus sõnajalad kasvavad puude pikkuseks, kus hiigelmännid varjavad niivõrd päikesevalgust, et see vaid kuldpiiskadena kollasele samblale saab langeda, ja kus käokannused roomavad samblikuga kaetud kividel.

Oleksin väga tahtnud olla Kevenhülleri asemel, et näha teda, kui ta tuli, sõnajalalehed ja kuuseokkad paksudes juustes ja väike must rätik kaela ümber. Kujutlege teda — nõtke kõnnakuga nagu metsloom ning värske vaigu ja maasikate, käokannuste ja sambla lõhn kaasas!

Kuidas küll inimesed pidid teda vahtima, kui ta üle Karlstadi turu sammus! Hobused muidugi ehmusid, nähes tema pikki suvetuules lehvivaid juukseid. Tänavapoisid jooksid talle järele. Mehed pillasid margapuu ja liharaiumise kirve käest, et teda vahtida. Naised jooksid kisendades piiskoppi ja toomkapiitlit tooma, et need eluka linnast välja ajaksid.

Tema ise kõndis rahulikult ja majesteetlikult ning naeratas ainult selle segaduse üle, kusjuures Kevenhüller nägi, kuidas tema väikesed teravad röövloomahambad punaste huulte taga välkusid.

Ta oli endale mantli ümber visanud, et keegi ei märkaks, kes ta on, aga õnnetus tahtis, et ta oli unustanud saba kinni katta. Nüüd lohises see mööda tänavakive talle järele.

Ka Kevenhüller nägi saba, aga tal oli kahju, et kõrgestisündinud daam teeb enese linlaste naeruks, seepärast kummardus ta kaunitari ees ja ütles viisakalt:

«Kas teie arm ei suvatseks oma šleppi üles tõsta?»

Metsaemand polnud vähem liigutatud tema heatahtlikkuse kui viisakuse üle. Ta peatus otse tema ees ja vaatas talle otsa, nii et Kevenhüllerile tundus, nagu oleksid helkivad sädemed naise silmist tema südamesse lennanud.

«Pea meeles, Kevenhüller,» ütles ta, «nüüdsest peale võid sa oma kahe käega teha mistahes kunstiteose, kuid igast liigist ainult ühe.»

Nõnda ütles ta, ja ta suutis sõna pidada. Sest kes ei tea, et rohelisse rõivastunud metsapadriku emandal on võim kinkida suuri vaimuandeid ja imelist jõudu neile, kes saavad ta armu osaliseks.

Kevenhüller jäi Karlstadi ja üüris seal töökoja. Ta vasardas ja töötas ööd kui päeva. Kaheksa päevaga oli ta teinud imevärgi. Vankri, mis liikus iseendast. See läks mäest üles ja alla, sõitis kiiresti ja aeglaselt, seda võis juhtida ja pöörata, pidurdada ja käivitada, nii nagu taheti. See oli suurepärane vanker.

Nüüd sai Kevenhüllerist kuulus mees ja talle sigines sõpru kogu linnas. Oma vankri üle oli ta nii uhke, et sõitis Stokholmi seda kuningale näitama. Tal ei tarvitsenud oodata posthobuseid ega postipoistega sõimelda. Ei tarvitsenud rappuda postvankreis ega magada postijaamade puupinkidel. Ta sõitis uhkelt omaenda vankris ja jõudis paari tunniga kohale.

Ta sõitis otseteed lossi juurde; kuningas tuli õuedaamide ja õuehärradega välja ja vaatas, kuidas ta sõitis. Nad ei suutnud teda küllaldaselt kiita.

Siis ütles kuningas:

«Selle vankri võid sa väga hästi mulle anda, Kevenhüller.» Ja kuigi Kevenhüller vastas «ei», jäi kuningas kangekaelseks ja tahtis vankrit endale.

Siis nägi Kevenhüller, et kuninga kaaskonnas oli heledate juuste ja rohelise kleidiga õuedaam. Ta tundis selle muidugi ära ja sai aru, kes oli kuningale nõu andnud temalt vankrit paluda. Aga ta oli meeleheitel. Ta ei suutnud taluda, et tema vanker kuuluks kellelegi teisele, kuid ta ei julgenud kuningale lõpuks ka «ei» öelda. Seepärast sõitis ta säärase hooga vastu lossimüüri, et vanker tuhandeks tükiks purunes.

Kui ta Karlstadi tagasi tuli, katsus ta uut vankrit teha. Kuid ei suutnud. Siis kohkus ta selle kingi üle, mille metsaemand talle oli andnud. Ta oli loobunud laisaelust oma isa lossis, et paljudele head teha, mitte aga selleks, et valmistada võluvärke, mida ainult üks inimene võiks kasutada. Mis kasu oleks tal sellest, kui temast saaks suur meister, jah, suurim kõigist meistritest, kui ta ei saa oma imetöid paljundada, nii et neist tuhandeil kasu oleks?

Ja see õpetatud ning rohkete teadmistega mees igatses nii väga rahulikku, mõistlikku tööd, et hakkas kiviraiujaks ja müürsepaks. See oli siis, kui ta ehitas oma isa rüütlilossi peatorni eeskujul suure kivitorni alla Läänesilla juurde. Ja tal oli kavatsus ehitada ka terve rida hooneid, portaale, lossiõuesid, valle ja ripptorne, nii et Klarälveni kaldale oleks kerkinud terve rüütliloss.

Selle näol kavatses ta teostada oma lapsepõlve unelma. Kõik, mida nimetatakse tööstuseks ja käsitööks, pidi lossi saalides kodu leidma. Valged möldrisellid ja mustad sepad, kellassepad, rohelised sirmid pingutatud silmade ees, tumedate kätega värvalid, kangrud, treialid, viilijad — kõigil pidi tema lossis oma töökoda olema.

Ja kõik läks hästi. Kividest, mis ta ise oli lõhkunud, oli ta oma käega müürinud torni. Sellele oli ta kinnitanud veskitiivad — sest tornist pidi saama veski —, ja nüüd tahtis ta algust teha sepikojaga.

Siis seisis ta ühel päeval ja jälgis, kuidas kerged, tugevad tiivad tuules keerlesid, ja jällegi valdas teda ta vana pahe.

Talle näis, nagu oleks too rohelisse rõivastunu talle taas oma hiilgavate silmadega otsa vaadanud, kuni ta aju uuesti tuld võttis. Ta sulgus oma töötuppa, ei maitsnud toitu ega lubanud endale puhkust, vaid töötas vahetpidamata. Nõnda valmistas ta kaheksa päevaga uue imeasja.

Ühel päeval läks ta üles oma torni katusele ja hakkas oma õlgadele tiibu kinnitama.

Kaks tänavapoissi ja üks gümnasist, kes istusid silla äärel ja õngitsesid viidikaid, nägid teda ja tõstsid kisa, mis kostis läbi kogu linna. Nad pistsid punuma, jooksid hingeldades tänavast tänavasse, põrutasid iga ukse pihta ja karjusid joostes:

«Kevenhüller hakkab lendama! Kevenhüller hakkab lendama!»

Kevenhüller ise seisis üsna rahulikult torni katusel ja kinnitas endale tiibu, ning samal ajal tulid rahvaparved müdinal mööda vana Karlstadi kitsaid tänavaid.

Tüdrukud jätsid keevá paja ja kerkiva taigna. Eided viskasid kudumisvardad käest, panid prillid ette ja pistsid mööda tänavat jooksma. Raehärrad ja linnapea tõusid kohtulauast, gümnaasiumi direktor virutas grammatika nurka, koolipoisid tormasid klassidest välja, ilma et oleksid palunud luba. Kogu linn jooksis Läänesilla poole.

Varsti mustas sild inimestest. Soolaturg oli täis kiilutud ja kogu jõekallas piiskopilossini kubises rahvast. Oli suurem tung kui peetrimessil, siin oli rohkem vaatamishimulisi kui siis, kui kuningas Gustav III läbi linna sõitis, kaheksa hobust ees ja nii metsiku kiirusega kihutades, et vanker käänakuil kahel rattal püsti seisis.

Viimaks sai Kevenhüller endale tiivad külge ja tõusis lendu. Ta lõi nendega paar sapsu, ja siis oli ta vabas õhus. Ta ujus õhumeres kõrgel maa kohal.

Ta tõmbas suurte sõõmudega õhku sisse; see oli karge ja puhas. Tema rind paisus ja vana rüütliveri temas hakkas keema. Ta tiirles nagu tuvi, ta hõljus nagu kull, tema tiivad olid kiired nagu pääsukesel, ta tüüris nii kindlalt nagu jahikull. Ja ta vaatas alla kogu sellele maa külge seotud rahvahulgale, kes vahtis üles tema poole, kes hõljus õhus. Kui ta saaks igale neist paari selliseid tiibu teha! Kui ta saaks igale neist võimaluse anda värskesse õhku tõusta! Millised inimesed neist siis saaksid! Mälestus tema enda viletsast elust ei lahkunud temast isegi sel triumfihetkel. Ta ei suutnud midagi üksinda nautida. Metsaemand — kui ta vaid tema kätte saaks!

Siis nägi ta silmadega, mis eredast päikesepaistest ja virvendavast õhust peaaegu pimedaks olid jäänud, kuidas keegi lennates otse tema poole tuli. Ta nägi liikumas suuri tiibu, mis sarnanesid täpselt tema omadega, ja tiibade vahel ujus inimkeha. Kollased juuksed lehvisid, roheline siid lainetas, metsikud silmad hiilgasid. Seal ta oli, seal ta oli!

Kevenhüller ei kaalutlenud. Metsiku hooga sööstis ta peletise poole, et teda suudelda või lüüa — ta ei teadnud õieti, kumba —, ent igal juhul, et sundida teda tema elult vannet ära võtma. Selles metsikus

hoos kaotas ta tasakaalu ja mõistuse. Ta ei näinud, kuhu ta tüüris, ta nägi ainult lehvivaid juukseid ja metsikuid silmi. Ta lendas otse tema juurde ja sirutas käed välja, et teda kinni haarata. Siis aga takerdusid tema tiivad naise omadesse, ja naise omad olid tugevamad. Kevenhülleri tiivad mõranesid ja purunesid, tema ise tegi õhus paar ringi ja kukkus alla, ta ei teadnud, kuhu.

Kui ta uuesti teadvusele tuli, lamas ta omaenda torni katusel, purustatud lennuk kõrval. Ta oli lennanud otse oma tuuliku otsa: tiivad olid ta kinni haaranud, teda õhus paar korda ringi keerutanud ja siis alla tornikatusele paisanud.

Sellega oli mängul lõpp.

Kevenhüller oli nüüd jälle meeleheitest haaratud mees. Aus töö oli talle vastumeelne ja imekunstidega ei söandanud ta enam tegelda. Kui ta veel mingi imeasja teeks ja selle hävitaks, lõhkeks küll ta süda kurvastusest. Ja kui ta seda ei hävitaks, siis kaotaks ta kindlasti mõistuse, mõeldes, et ei saa sellega teistele mingit kasu tuua.

Ta otsis üles oma sellipauna ja malaka, jättis veski sinnapaika ja otsustas metsaemandat otsima minna.

Ta hankis endale hobuse ja sõiduki, sest ta ei olnud enam nii noor ja kergejalgne. Ja räägitakse, et kui ta kuhugi metsa äärde saabus, astus ta sõidukist välja, läks metsa ja hakkas hüüdma, kutsudes rägastikust seda rohelisse rõivastunut.

«Metsaemand, metsaemand, see olen mina, Kevenhüller, Kevenhüller! Tule, tule!»

Aga metsaemand ei tulnud.

Neil reisidel saabus ta siis mõni aasta enne seda, kui majoriproua sealt minema kihutati, Ekebysse. Seal võeti ta hästi vastu, ja sinna jäi ta peatuma. Kavaleritiiva kamp suurenes nüüd pika, tugeva, kärma ja rüütli kujuga härra võrra, kes ei kohkunud tagasi õllekruusi ega jahiretke ees. Tema lapsepõlvemälestused tulid tagasi. Ta lubas end krahviks hüüda ja aja jooksul omandas ta oma suure kullinina, rangete kulmude, lõua otsast terava täishabeme ja uljalt ülespoole keeratud vurrudega vana saksa röövparuni välimuse.

Temast sai kavaler kavaleride hulgas ega olnud ta parem kui mõni teine selles kambas, kellest inimesed arvasid, et majoriproua valmistab neid ette vanakurjale. Tema juuksed läksid halliks ja ta aju magas. Ta oli nii vana, et ei suutnud enam uskuda oma nooruse vägitegusid. Ei olnud tema see mees, kel oli imettegevat jõudu. Ei olnud tema see, kes oli teinud isesõitva vankri ja lennuki. Oh ei, puha muinasjutud, muinasjutud!

Kuid siis juhtus, et majoriproua aeti Ekebyst minema ja kavaleridest said selle suure mõisa peremehed. Siis algas seal hullem elu kui kunagi enne. Torm käis üle maa. Kõik vanad hullustused puhkesid uuesti noorusmäratsustena, kõik halb läks liikvele, kõik hea lõi vankuma, inimesed võitlesid maa peal ja vaimud taevas. Hundid tulid Dovrest, nõiamoorid seljas, loodusvõimud vabanesid ja metsaemand tuli Ekebysse.

Kavalerid teda ei tundnud. Nad arvasid, et ta on vaene ja hädas olev naine, kelle julm ämm on meeleheitele ajanud. Nad võtsid ta endi kaitse alla, austasid teda nagu kuningannat ja armastasid teda nagu last.

Üksnes Kevenhüller nägi, kes ta on. Algul oli küll ka tema niisama pimestatud kui teisedki. Ühel päeval aga kandis ta rohelisest sillerdavast siidist kleiti, ja kui tal see kleit seljas oli, tundis Kevenhüller ta ära.

Seal ta istus siidi mähituna Ekeby parimal sohval, ja kõik vanad härrad tegid end teda teenides narriks. Üks oli kokk ja teine toapoiss, üks ettelugeja ja teine õuemoosekant, kolmas kingsepp. Nad kõik olid leidnud endale tegevuse.

Ta pidavat ju ka haige olema, see vastik nõiamoor, kuid Kevenhüller teadis väga hästi, kuidas lood selle haigusega olid. Metsaemand vedas neid kõiki ninapidi, jah, seda ta tegi.

Kevenhüller hoiatas kavalere tema eest.

«Vaadake neid väikesi teravaid hambaid ja metsikuid, hiilgavaid silmi!» ütles ta. «Ta on metsaemand — kogu kurjus on liikvel neil hirmsail aegadel. Ütlen teile, et ta on metsaemand, kes on tulnud siia selleks, et meid hävitada. Olen teda varemaltki näinud.»

Agà niipea kui Kevenhüller oli metsaemandat näinud ja ta ära tundnud, valdas teda töötahe. Ta aju

hakkas põlema ja keema, ta sõrmed valutasid ihast vasara ja viili ümber kõverduda, ta ei suutnud enda vastu võidelda. Kibestunud südamega pani ta tööröivad selga ja sulges enda vanasse väikesesse sepikotta, millest pidi saama tema töötuba.

Siis kostis Ekebyst hüüd üle kogu Värmlandi: «Kevenhüller on töötama hakanud!»

Ja hingetult kuulatati suletud töökojast kostvaid vasaralööke, viilide kriginat ja lõõtsa oigamist.

Uus teos pidi päevavalgust nägema. Mis võis see küll olla? Õpetab ta meid nüüd vee peal käima või redelit taevasõela juurde tõstma?

Miski pole võimatu säärasele mehele. Oma silmaga oleme näinud, kuidas tiivad teda õhus edasi kandsid. Oleme näinud, kuidas ta vanker läbi tänavate vuras. Tal on metsaemanda kink; miski pole talle võimatu.

Ühel ööl, esimesel või teisel oktoobril, oli tema imeteos valmis. Ta tuli töökojast välja ja hoidis seda käes. See oli ratas, mis lakkamatult pöörles. Kui see ringi käis, särasid kodarad nagu tuli ja neist hoovas valgust ja soojust. Kevenhüller oli teinud päikese. Kui ta sellega töökojast välja tuli, läks öö nii valgeks, et varblased sädistama hakkasid ja pilved koidupunas põlema süttisid.

See oli kõige toredam leiutis. Maa peal ei pidanud enam olema pimedust ega külma. Ta pea pööritas, kui ta sellele mõtles. Päevane päike tõuseb ja loojub endiselt, aga kui ta kaob, leegivad maa peal tuhanded ja tuhanded Kevenhülleri tulirattad, ja õhk väriseb soojusest nagu kõige kuumemal suvepäeval. Siis lõigatakse küpset vilja südatalve tähistaeva all, maasikad ja palukad punetavad aasta läbi metsakünkail, jää ei kata kunagi vett.

Kuna uus leiutis oli nüüd valmis, loob see uue maa. Tema tulirattast saab vaeste kasukas ja kaevuri päike. See annab liikumapanevat jõudu vabrikuile, elu loodusele, uue, jõuka ja õnneliku elu inimkonnale. Aga samal ajal teadis ta väga hästi, et kõik need olid unelmad ja et metsaemand ei luba tal iialgi oma tuliratast paljundada. Oma vihas ning kättemaksuhimus mõtles

ta, et tapab tema, ja siis teadis ta veel vaevalt, mis ta tegi.

Ta läks üles peahoonesse ja pani tuliratta eestoa trepi alla. Tema kavatsus oli, et maja võtaks tuld ja nõiamoor põleks sisse.

Siis läks ta oma töötuppa tagasi ja istus seal vaikselt kuulatades.

Õuest kostis kisa ja hüüdeid. Nüüd hakati märkama, et oli sooritatud suur tegu.

Jah, jookske, kisendage, helistage kelli! Nüüd põleb ta siiski sisse, see metsaemand, kelle te siidi mähkisite!

Väänleb ta nüüd piinades? Põgeneb leekide eest toast tuppa? Ah, kuidas roheline siid loidab, kuidas leegid tema lehvivais juustes mängivad! Jõudu, leegid, jõudu, püüdke ta kinni, pange talle tuli otsa! Nõiad põlevad! Ärge kartke tema võlusõnu, leegid! Laske tal põleda! On keegi, kes on pidanud tema pärast läbi põletama kogu oma elu.

Kellad helisesid, vankrid põrisesid, pritsid toodi välja, järvest kanti vett, kõigist küladest tormas inimesi kokku. Kostis kisa, halinaid ja käske, katus langes sisse, oli hirmsat tulekahju praginat ja mürinat. Aga miski ei häirinud Kevenhüllerit. Ta istus raiepakul ja hõõrus käsi.

Siis kuulis ta kärgatust, nagu oleks taevas kokku varisenud, ja hõisates hüppas ta püsti.

«Nüüd on see sündinud!» hüüdis ta. «Nüüd ei või ta pääseda, nüüd on ta palkide all lömaks muljutud või leekides põlenud. Nüüd on see sündinud!»

Ning ta mõtles Ekeby aule ja võimule, mis pidi ohverdatama selleks, et metsaemandat maailmast kõrvaldada. Toredad saalid, kus oli elanud nii palju lõbusust, toad, mis olid kajanud mälestuste rõõmust, lauad, mis olid nõtkunud maitsvate toitude all, kallis vana mööbel, hõbe ja portselan, mida on võimatu uuesti muretseda . . .

Ja siis hüppas ta karjatades püsti. Tema tuliratas, tema päike, mudel, millest olenes kõik — kas polnud ta pannud seda trepi alla, et puhkeks tulekahju?

Kevenhüller tegi iseendale etteheiteid, olles hirmust halvatud.

«Olen ma hull?» ütles ta. «Kuidas võisin ma midagi säärast teha?»

Samal hetkel avanes töökoja hästisuletud uks, ja naine rohelises astus sisse.

Metsaemand seisis lävel naeratavana ja ilusana. Tema rohelisel kleidil polnud mingit viga ega plekki, ega olnud ka tulekahju kärsahais ta paksudesse juustesse hakanud. Ta oli samasugune, nagu Kevenhüller teda oma nooruspäevil Karlstadi turul oli näinud. Tema jalgade vahel lohises metslooma saba ja ta tõi endaga kaasa kogu laane metsikuse ja lõhna.

«Nüüd põleb Ekeby,» ütles ta ja naeris.

Kevenhüller oli tõstnud suurvasara ja kavatses talle sellega pähe virutada, siis aga nägi ta, et metsaemandal oli käes tema tuliratas.

«Vaata, mis ma sulle päästsin!» ütles naine.

Kevenhüller langes tema ette põlvili.

«Sa lõhkusid mu vankri, sa purustasid mu tiivad ja rikkusid mu elu. Ole armuline, halasta mu peale!»

Metsaemand ronis höövelpingile ja istus sinna, ikka veel niisama noor ja kelmikas kui tollal, kui ta teda Karlstadi turul esmakordselt nägi.

«Arvan, sa tead, kes ma olen,» ütles ta.

«Tunnen sind ja olen sind alati tundnud,» ütles vaene mees, «sa oled geniaalsus. Kuid vabasta mind nüüd! Võta minult oma kink! Võta minult imeväärsete tööde anded! Lase mul olla tavaline inimene! Miks jälitad sa mind! Miks jälitad sa mind?»

«Hull!» ütles metsaemand. «Ma ei ole sulle kunagi midagi halba soovinud. Andsin sulle suure tasu, aga võin selle sinult ka jälle ära võtta, kui ta sulle ei meeldi. Kuid mõtle hästi järele! Sa kahetsed.»

«Ei, ei,» hüüatas Kevenhüller, «võta minult imevõimed!»

«Esmalt pead sa hävitama selle siin,» ütles metsaemand ja viskas tuliratta tema ette põrandale.

Kevenhüller ei kõhelnud. Ta virutas suurvasara hõõguvale tulipäikesele, mis oli vaid õel nõidusevärk, kuna seda ei saanud kasutada tuhandete inimeste hüveks. Toas lendlesid sädemed, killud ja tuleleegid tantsisid

ta ümber, ja siis lamas ka tema viimne imeteos kildudena maas.

«Jah, nüüd võtan ma sinult oma kingi ära,» ütles metsaemand.

Kui ta uksel seisis, et minna, ja väljast tulekahju kuma ta üle puistas, vaatas Kevenhüller talle viimast korda järele.

Ilusamana kui kunagi varem näis ta talle ja mitte enam õelana, vaid ainult rangena ja uhkena.

«Hull!» ütles ta. «Kas olen sul kunagi keelanud lasta teisi oma tööd järele teha? Mida muud ma tahtsin, kui geeniust käsitöö vastu kaitsta?»

Nende sõnadega ta läks. Kevenhüller oli paar päeva nõdrameelne. Seejärel sai temast jälle tavaline inimene.

Aga oma nõdrameelsuse ajal oli ta Ekeby maha põletanud. Õnneks ei saanud ükski inimene vigastada. Siiski valmistas kavaleridele palju kurvastust, et see külalislahke kodu, kus nad olid nii palju head nautinud, pidi nende ajal nii suurt kahju kannatama.

Ah, hilisaegade lapsed! Kui ometi teie või mina oleksime Karlstadi turul metsaemandat kohanud! Kas te ei usu, et ma olen metsas käinud ja hüüdnud: «Metsaemand, metsaemand, see olen mina, Kevenhüller!» Kuid kes näeb teda tänapäeval? Kes kurdab meie päevil, et ta on temalt liialt palju ande saanud?

KOLMEKÜMNE NELJAS PEATÜKK

BROBY LAAT

Oktoobri esimesel reedel algab suur Broby laat, mis kestab kaheksa päeva. See on sügisel kõige suurem pidu. Igas majas tapetakse enne seda loomi ja küpsetatakse, uued talirõivad on siis valmis ja pannakse esmakordselt selga, pühadetoidud, nagu rasvaküpsised ja juustukoogid, seisavad päev läbi laual, viinaannused kahekordistatakse, töö seisab. Igas majas on pidu. Talupere ja päevilised saavad siis oma palga

kätte ja peavad pikalt-laialt aru, mida laadalt osta. Kaugemalt rahvas tuleb, paun seljas ja kepp käes, väikeste salkadena mööda teed. Paljud ajavad oma loomi laadale. Väikesed kangekaelsed härjavärsid ja kitsed, kes seisma jäävad ja esijalad vastu ajavad, valmistavad oma omanikele palju pahandust ja pealtvaatajaile palju nalja. Mõisates on võõrastetoad täis kalleid külalisi: vahetatakse uudiseid ning arutatakse kariloomade ja põllutööriistade hindu. Lapsed unistavad laadakinkidest ja laadarahast.

Ning esimesel laadapäeval — kuidas siis Broby nõlvak ja avar laadaplats kihab ja kahab! On püstitatud putkasid, kus linnakaupmehed oma kaubad laiali on laotanud, kuna Dalarne rahvas ja västergötlandlased oma kaubad lõpututele, plagisevate presentkatustega «lettide» ridadele on kuhjanud. Laadal on külluses köietantsijaid, leierkastimehi ja pimedaid viiulimängijaid, samuti ennustajaid, kompvekimüüjaid ja viinapoode. Putkade taha on ritta laotud savi- ja puunõud. Suurte mõisate aednikud pakuvad sibulaid, mädarõigast, õunu ja pirne. Laialdasi nelinurkseid alasid laadaplatsist võtavad enda alla punakaspruunid tinutatud vasknõud.

Siiski on laadaliiklusest selgesti näha, et Svartsjös, Bros, Lövvikis ja teistes Lövsjö kihelkondades valitseb häda: kauplemine putkade ja lettide juures on loid. Kõige elavam on liikumine suurel loomaturul, sest paljud peavad ära müüma nii lehmad kui hobused, et aga ise üle talve elada. Ka käib seal hoogne, pingutav hobustevahetus.

Lõbus on Broby laadal. Kui ainult paariks napsiks raha leidub, võib endale hea tuju teha. Ja mitte üksnes viin pole see, mis meeleolu tõstab: kui inimesed üksildastest metsataludest tulevad alla laadaplatsile, mida täidab voogav inimmurd, ja kuulevad kogu selle kisendava, naerva rahvahulga kära, joobuvad nemadki rõõmust, muutuvad käratsevast laadaelust metsikuks.

Kus nii palju inimesi koos on, seal tehakse kindlasti palju äri, aga vaevalt on see peaasi. Kõige tähtsam on sugulaste või sõprade karja kaarikute juurde viia ja neile lambaverest käkke, rasvakooke ja viina pakkuda,

või tüdrukule auk pähe rääkida, et ta võtaks vastu lauluraamatu või siidräti, või jälle minna ja kojujäänud lastele laadakinke valida.

Kõik inimesed, kes ei olnud pidanud koju jääma maja hoidma ja karja talitama, on Broby laadale tulnud. Seal on kavalere Ekebyst, metsatalunikke Nygårdist, hobuseparisnikke Norrast, soomlasi põhjapoolsetest metsadest ja hulkureid maanteelt.

Mõnikord koguneb kogu see märatsev meri keeriseks, mis metsikutes ringides mingi keskpunkti ümber tungleb. Keegi ei tea, mis selle keskel on, enne kui paar politseinikku rahvahulgast läbi murrab ja löömingule lõpu teeb või mõne ümberpaisatud kaariku üles tõstab. Ja järgmisel hetkel on uus rahvaummik kaupmehe ümber, kes naakleb krapsaka tüdrukuga.

Siis, keskpäeva paiku, algab suur lööming. Talumehed on endale pähe võtnud, et västergötlandlased mõõdavad liiga lühikesi küünraid, ning sellest tekib nende lettide ümber algul riid ja lärm, siis aga minnakse üle tegudele. Igaüks teab, et paljudele, kes neil päevil ei näinud muud kui häda ja viletsust, valmistas nagu rõõmu pisut pihta anda, ükskõik kellele või millele, kuidas aga juhtus. Ja niipea kui tugevad ja riiuhimulised näevad, et käimas on lööming, jooksevad ka nemad kõikjalt kokku. Kavalerid kavatsevad parajasti rahvahulgast läbi murda, et oma moodi rahu luua, ja Dalarne mehed ruttavad västergötlandlastele appi.

Tugev Forsi Måns on selles mängus kõige agaram. Ta on purjus ja vihane. Nüüd on ta ühe västergötlandlase maha lükanud ja teda nüpeldama hakanud, selle hädakisa peale aga ruttavad kohale tema kaasmaalased ja püüavad tugevat Månsi nende seltsimeest lahti laskma sundida. Siis veeretab tugev Måns kangarullid ühelt letilt maha ja haarab leti enda, mis on küünar lai, kaheksa küünart pikk ja kokku löödud paksudest plankudest, ning hakkab sellega nagu relvaga vehkima.

Tugev Måns on hirmuäratav mees. Tema'p see oli, kes Filipstadi arestikambri seina jalahoopidega maha virutas ning järvest paadi välja võis tõsta ja seda õlgadel kanda. Arusaadav, et kui ta nüüd selle raske

letiga ümberringi vehkima hakkab, põgeneb kogu rahvahulk ja västergötlandlased ühes sellega. Aga tugev Måns jookseb neile järele, ise ikka raske letiga ümberringi vehkides. Ta ei küsi enam, on tal ees sõber või vaenlane: tema ei taha muud, kui et ta nüüd, kus ta relva kätte on saanud, kellegi läbi võiks kolkida.

Rahvas põgeneb tema eest meeleheitel. Mehed ja naised kisendavad ja jooksevad. Kuidas on aga võimalik põgeneda naistel, kelledest paljudel on lapsed käekõrval? Putkad ja vankrid on tee peal ees, kärast metsikuks muutunud härjad ja lehmad takistavad nende põgenemist.

Ühte nurka putkade vahel on kokku surutud salk naisi, ja nende poole tormab nüüd hiiglane. Ta arvab naistesalga keskel üht västergötlandlast nägevat. Ta tõstab leti ja laseb sel langeda. Kahvatutena ja hirmust värisevatena võtavad naised rünnaku vastu, surmava hoobi ees kokku kägardudes.

Kui aga lett nende peale alla vuhiseb, murdub selle jõud kellegi mehe väljasirutatud käte vastu. See mees ei tõmbunud küüru, vaid upitas enese rahvahulgast kõrgemale, see mees võttis vabatahtlikult vastu hoobi, et paljusid päästa. Naised ega lapsed pole vigastada saanud. See mees murdis löögi jõu, kuid nüüd lamab ta see-eest ka meelemärkuseta maas.

Tugev Måns ei tõsta oma letti, et edasi tormata. Ta oli kohanud mehe pilku just hetkel, kui lett selle kolbale langes, ja sellest pilgust on ta nagu halvatud. Vastupanuta laseb ta enda kinni siduda ja ära viia.

Laadal aga levib kulutulena kumu, et tugev Måns on kapten Lennarti maha löönud. Räägitakse, et see rahva sõber suri selleks, et päästa naisi ja kaitsetuid lapsi.

Ja siis jääb vaikseks avaral väljakul, kus elu alles äsja metsiku hooga kohises: kauplemine soikub, lööming lakkab, joomingud toidukastide juures lõpevad, asjata meelitavad köietantsijad endale pealtvaatajaid.

Rahva sõber on surnud, rahvast on tabanud lein. Vaikses rüsinas valguvad kõik selle koha poole, kus ta langes. Ta lamab siruli maas, täiesti teadvuseta, min-

git haava ei paista, kogu kolp aga näib olevat laperguseks löödud.

Mõned mehed tõstavad ta ettevaatlikult lauale, mille hiiglane on maha jätnud. Nad arvavad märkavat, et ta veel elab.

«Kuhu me ta viime?» küsivad nad üksteiselt.

«Koju!» vastab tugev hääl rahva hulgast.

Oojaa, head mehed, kandke ta koju! Tõstke ta õlgadele ja kandke ta koju! Ta on olnud jumala mängukann, ta on nagu udusulg tema hingeõhust aetuna ringi hõljunud. Kandke ta nüüd koju!

See haavatud pea on puhanud vanglas kõval naril ja küünis õlekool. Las ta saab nüüd koju ja puhkab pehmel padjal! Süütult on ta häbi ja piina kannatanud, omaenda ukse eest on ta minema kihutatud. Ümberekslev põgeneja on ta olnud, kes käis jumala teid mööda kõikjal, kus ta neid aga leidis, tema igatsuste maa aga oli tema kodu, mille uksed talle jumal oli sulgenud. Võib-olla on ta kodu avatud sellele, kes suri, et naisi ja lapsi päästa.

Nüüd ei tule ta nagu roimar, saadetuna vaaruvaist joomavendadest: teda saadab leinav rahvahulk, kelle onnides ta elas, aidates kannatajaid. Kandke ta nüüd koju!

Ja nad teevad seda. Kuus meest tõstavad laua, millel ta lebab, oma õlgadele ja kannavad ta laadaplatsilt ära. Seal, kust nad mööduvad, taanduvad inimesed kõrvale ja seisavad vaikselt: mehed paljastavad pea, naised teevad niksu nagu kirikus, kui nimetatakse jumala nime. Paljud nutavad ja kuivatavad silmi, teised hakkavad rääkima, milline mees ta oli — nii hea, nii reibas, nii nõukas ja nii jumalakartlik. Kena on ka seda näha, et niipea kui üks kandjaist väsib, astub teine üsna tasa ligi ja paneb oma õla laua alla.

Siis möödub kapten Lennart ka sellest kohast, kus seisavad kavalerid.

«Me peame küll minema ja vaatama, et ta korralikult koju saaks,» ütleb Beerencreutz ja lahkub oma kohalt tee äärest, et kaasa minna Helgesäterisse. Tema eeskuju järgivad paljud.

Laadaplats jääb peaaegu tühjaks: rahvas liigub koos

kapten Lennartiga Helgesäteri poole. Peab ju järele vaatama, et ta hästi koju saaks. Kõik vajalikud ostud jäid tegemata, laadakingid kojujäänud mudilastele ununesid, lauluraamatukaup jäi lõpetamata, siidrätt, mis tüdruku silmade ees säras, võib endiselt letil lamada. Kõik peavad kaasa minema ja nägema, et kapten Lennart koju jõuab.

Kui rong läheneb Helgesäterile, valitseb seal vaikus ja tühjus. Jälle põristavad koloneli rusikad vastu riivistatud eesust. Kõik teenijad on laadal, kapteniproua on üksi kodus ja hoiab maja. Tema avabki ukse.

Ja ta küsib, nagu ta juba kord varemaltki on küsinud:

«Mis te soovite?»

Seepeale vastab kolonel, nagu ta on vastanud kord varemaltki:

«Tõime koju su mehe.»

Naine vaatab koloneli otsa, kes seisab liikumatuna ja kindlana nagu alati. Ta näeb tema taga nutvaid kandjaid ja nende taga tervet rahvahulka. Ta seisab trepil ja vaatab sajasse nutvasse silma, mis kartlikult tema poole üles piiluvad. Viimaks näeb ta oma meest, kes lebab siruli kanderaamil, ja surub käe oma südamele.

«See on tema õige nägu,» pomiseb ta.

Ilma et ta enam küsiks, kummardub ta alla, tõmbab riivi eest, lööb mõlemad uksepooled pärani lahti ja astub siis teiste ees magamiskambrisse.

Kolonelil ja kapteniproual aidatakse kahe inimese voodi lahti tõmmata ja patju soputada, ning siis sängitatakse kapten Lennart jälle pehmetele sulgpatjadele ja valgetele linadele.

«Elab ta?» küsib kapteniproua.

«Jah,» vastab kolonel.

«Kas on lootust?»

«Ei. Pole midagi teha.»

Hetk vaikust, siis haarab naist oomamatu mõte.

«Nutavad kõik need tema pärast?»

«Jah.»

«Mis ta siis on teinud?»

«Viimne, mis ta tegi, oli see, et laskis tugeval Mån-

sil enda surnuks lüüa, et naisi ja lapsi surmast päästa.»

Proua istub hetke jälle vaikselt ja mõtiskleb.

«Mis nägu tal oli, kolonel, kui ta kahe kuu eest koju tuli?»

Kolonel võpatab. Nüüd taipab ta, nüüd alles taipab ta.

«Gösta ju vööpas teda!»

«Siis ajasin ta kodust minema kavaleride vembu pärast. Kuidas te tahate selle eest vastutada, kolonel?»

Beerencreutz kehitab oma laiu õlgu.

«Mul on paljugi eest vastutada.»

«Mina aga mõtlen, et see on küll kõige hullem tegu, mis te kunagi olete teinud.»

«See-eest pole ma ka kunagi raskemat teed käinud kui täna siia Helgesäterisse tulles. Muide, on veel kaks, kes selles süüdi on.»

«Kes siis?»

«Üks on Sintram, ja teine kapteniproua ise. Kapteniproua on vali naine. Ma tean, et paljud on katsunud kapteniprouaga tema mehest rääkida.»

«See on tõsi,» vastab kapteniproua.

Siis palub ta Beerencreutzi jutustada Broby joomapeost.

Kolonel jutustab kõik, nii hästi kui ta mäletab, ja naine kuulab vaikselt. Kapten Lennart lamab ikka veel teadvusetult voodis. Tuba on tulvil nutvaid inimesi; keegi ei mõtle seda kurba rahvahulka välja ajada. Kõik uksed on lahti, kõik toad, trepid ja esikud on täis vaikseid, murelikke inimesi, kaugel õueski seisab neid tihedates salkades.

Kui kolonel on lõpetanud, tõstab kapteniproua häält ja ütleb:

«Kui siin on mõni kavaler, siis palun teda lahkuda. Mul on raske neid näha, istudes oma mehe surisängi juures.»

Sõnagi lausumata tõuseb siis kolonel üles ja läheb välja. Nii teevad ka Gösta Berling ja mõned teised kavalerid, kes on kapten Lennartit siia saatnud. Rahvas taandub aralt selle väikese alandatud meestesalga ees.

Kui nad on läinud, ütleb kapteniproua:

«Tahab keegi neist, kes minu meest neil aegadel nägi, mulle öelda, kus ta viibis ja millega ta tegeles?»

Siis hakkavad need, kes sisse jäid, kapten Lennartist tema naise ees tunnistama, naise ees, kes ei tahtnud oma meest tunda, vaid oma karmuses südame tema vastu kõvaks tegi. Nüüd kostab jällegi vanade kirikuraamatute keel. Räägivad mehed, kes pole kunagi muud raamatut lugenud kui piiblit. Piltlikus keeles Hiiobi raamatust, usuisade päevilt pärinevate kõnekäändudega räägivad nad jumala rändurist, kes käis ringi ja aitas rahvast.

Kestab kaua, enne kui nad kõik ära on rääkinud. Videviku ja õhtu saabudes seisavad nad ikka veel ja räägivad: üks astub teise järel esile ja jutustab kapten Lennartist tema naisele, kes varem ei tahtnud tema nimegi kuulda.

Seal on neid, kes teavad pajatada, kuidas ta leidis nad tõvevoodist ja neid ravis. Seal on ägedaid löömamehi, keda ta taltsutas. Seal on nukrameelseid, keda ta lohutas, napsimehi, keda ta karskeks tegi. Kõik, kes olid talumatut häda kannatanud, olid jumala rändurile sõna saatnud, ja tema oli suutnud aidata, oli vähemasti suutnud lootust ja usku äratada.

Kogu õhtu kostab haigetoas kiituslaulude keel.

Väljas õues seisavad tihedad inimsalgad ja ootavad lõppu. Nad teavad, mis sünnib seal sees. See, mida öeldakse valjusti surivoodi juures, käib väljas sosinal suust suhu. Kel midagi öelda on, trügib vaikselt ettepoole.

«Siin on keegi, kes võib tunnistada,» öeldakse ja antakse talle ruumi. Ja nad astuvad esile pimedusest, annavad oma tunnistuse ja kaovad taas alla pimedusse.

«Mis naine nüüd ütleb?» küsivad õuelseisjad, kui keegi seest välja tuleb. «Mis ütleb ta nüüd, see vali Helgesäteri emand?»

«Ta särab nagu kuninganna. Ta naeratab nagu mõrsja. Ta on tema tugitooli voodi juurde viinud ja sellele need rõivad laotanud, mis ta talle ise kudus.»

Kuid siis tekib rahva hulgas vaikus. Keegi ei ütle seda, aga kõik teavad: ta sureb.

Kapten Lennart lööb silmad lahti, vaatab ja näeb küllalt.

Ta näeb kodu, rahvast, naist, lapsi, rõivaid, ja ta naeratab. Ent ta on ärganud vaid selleks, et surra. Ta koriseb korraks ja heidab hinge.

Siis vaikivad jutustused, aga kellegi hääl võtab üles surmalaulu. Kõik laulavad kaasa, ja kantuna sajast tugevast häälest, tõuseb laul üles taeva poole.

See on maine jumalagajätt lahkuvale hingele.

KOLMEKÜMNE VIIES PEATÜKK

METSAONN

See oli palju aastaid enne seda, kui kavalerid Ekebyd valitsesid.

Karjapoiss ja karjatüdruk mängisid koos metsas, ehitasid lamedatest kividest maju, noppisid murakaid ja tegid lepakoorest pasunaid. Sündinud olid mõlemad metsas. Mets oli nende kodu ja päristalu. Kõigega elasid nad seal rahus, nagu elatakse rahus teenijate ja koduloomadega.

Lapsed pidasid ilvest ja rebast oma õuekoerteks, nirk oli nende kass, jänes ja orav olid nende kariloomad, öökullid ja tedred istusid nende linnupuuris, kuused olid nende teenijad ja noored kased külalised nende pidudel. Nad tundsid väga hästi auke, kus rästikud kokkukerinult talveunes lebasid, ja kui nad suplesid, nägid nad läbi selge vee, kuidas seal nastik ujus, aga nemad ei kartnud ei ussi ega haldjat, sest need kuulusid metsa ja mets oli ju nende kodu. Seal ei võinud miski neid hirmutada.

Sügaval metsas oli popsikoht, kus elas poiss. Sinna viis künklik metsatee, mäed kõrgusid ümberringi ja varjasid päikest, seal lähedal oli põhjatu raba, mis levitas aasta läbi jääkülma udu. Vähe ahvatlev näis lagendiku-elanikele säärane eluase.

Karjapoiss ja karjatüdruk kavatsesid kord paari minna, elada seal metsaonnis ja elatuda oma kätetööst. Aga enne kui nad abielluda jõudsid, tabas maad sõjaõnnetus ja poiss astus sõjaväkke. Tagasi koju tuli ta haavadeta ja tervete luude-liikmetega, aga eluaegse märgi oli ta sellelt retkelt siiski saanud. Ta oli näinud liiga palju maailma õelust ja inimeste julmust ligimeste vastu. Ta ei suutnud enam head näha.

Algul ei märganud keegi temas mingit muutust. Ta läks oma lapsepõlve armsamaga pastori juurde ja laskis end maha kuulutada. Metsaonn Ekeby lähedal sai nende koduks, nagu nad ammugi kokku olid leppinud, aga hubasust selles kodus ei valitsenud.

Naine vaatas oma mehele, nagu oleks see võõras. Sellest ajast, kui mees sõjast tagasi tuli, ei tundnud naine teda enam äragi. Mees naeris kuidagi kalgilt ja rääkis vähe. Naine kartis teda.

Mees ei teinud kellelegi kurja ega kahju ja oli usin töömees. Siiski peeti temast vähe lugu, sest kõikidest arvas ta halba. Ise tundis ta end vihatud võõrana. Nüüd olid metsa loomad tema vaenlased. Mägi, mis päikest varjas, ja raba, mis udu saatis, olid ta vihamehed. Mets muutub õudseks eluasemeks sellele, kes endas kurje mõtteid kannab.

See, kes tahab kõnnumaal elada, kogugu endale helgeid mälestusi! Muidu näeb ta ainult mõrva ja rõhumist taimede ja loomade hulgas, nii nagu ta varem nägi seda inimeste hulgas. Ta ootab kurja kõigelt, millega ta kokku puutub.

Endine soldat Jan Hök isegi ei suutnud endale seletada, mis tal vaja oli, aga ta märkas, et miski ei lähe tal hästi. Kodu pakkus talle vähe rahu. Pojad, kes üles kasvasid, olid küll tugevad, aga metsikud. Nad olid karastatud ja julged mehed, aga ka nemad elasid kõigiga riius.

Tema naine omas mures püüdis kõnnumaa saladusi uurida. Rabast ja padrikust otsis ta tervistavaid taimi. Ta uuris maa-aluste olemust ja teadis, millised ohvrid neile meeldivad. Ta oskas haigusi ravida ja head nõu anda neile, kel oli armuhädasid. Ta omandas võlukuns-

tide tundja kuulsuse, ja teda kardeti, kuigi ta inimestele palju kasu tõi.

Kord kogus naine julgust ja rääkis oma mehega tema muredest.

«Sellest ajast, kui sa sõtta läksid,» ütles ta, «oled nagu teine inimene. Mis nad tegid seal sinuga?»

Mees kargas püsti ja pidi teda peaaegu lööma; nii oli see iga kord, kui naine rääkis sõjast. Alati valdas teda siis metsik viha. Ta ei talunud, et keegi lausus sõna «sõda», ja varsti sai teatavaks, et ta ei suutnud kannatada juttu sõjast. Seepärast olid inimesed selle jutuainega ettevaatlikud.

Aga ükski tema sõjakaaslastest ei võinud öelda, et tema oleks rohkem kurja teinud kui teised. Ta oli võidelnud hea sõdurina. Kuid kogu see koledus, mis ta sõjas oli kogenud, oli teda niivõrd kohutanud, et ta sestsaadik enam muud ei näinud kui halba. Kõik ta mure oli pärit sõjast. Ta mõtles, et kogu loodus teda sellepärast vihkab, et ta säärasest asjast osa on võtnud. Targemad inimesed võivad end sellega lohutada, et nad on võidelnud isamaa ja au eest. Mis teadis aga tema sellest? Tema tundis ainult, et kõik teda sellepärast vihkavad, et ta on valanud verd ja teinud kahju.

Tol ajal, mil majoriproua Ekebyst minema aeti, elas ta üksi oma tares. Naine oli surnud ja pojad kodunt lahkunud. Laadapäevil oli metsaonn siiski külalisi täis. Siis asusid sinna mustajuukselised, tõmmunahalised mustlased. Need tunnevad end selle juures, keda teised inimesed pelgavad, kõige paremini. Väikesed pikakarvalised hobused ronisid siis mööda metsateed üles, vedades kaarikuid, mis olid täidetud tinutusriistade, laste ja kaltsukompsudega. Varakult vananenud, suitsetamisest ja joomisest tursunud nägudega naised ning kahvatute, teravate näojoonte ja sooneliste kehadega mehed kõndisid kaarikute taga. Kui mustlased metsaonni saabusid, läks seal elu lõbusaks. Nad tõid kaasa viina, kaardimängu ja kära ning teadsid jutustada vargustest, hobusevahetustest ja veristest löömingutest.

Reedel algas Broby laat, ja siis mõrvati kapten Lennart. Tugev Måns, kes talle surmahoobi andis, oli

metsaonni vanamehe poeg. Seepärast, kui mustlased seal pühapäeva pärastlõunal koos istusid, ulatasid nad vanale Jan Hökile viinapudelit sagedamini kui harilikult ja rääkisid temaga vanglaelust, vangitoidust ja juurdlustest, sest seda olid nemad ise sageli tunda saanud.

Vanamees istus ahjunurgas raiepakul ja rääkis vähe. Tema suured tuhmid silmad põrnitsesid metsikut parve, kes täitis tuba. Oli saabunud videvik, aga kuivade puude tuli andis valgust. Ta valgustas kaltse, viletsust ja kibedat puudust.

Siis avanes üsna hiljukesi uks ja sisse astusid kaks naist. Tulija oli noor krahvinna Elisabet, keda saatis Broby pastori tütar. Kummalisena paistis ta vanamehele, kui ta — armas ja mahedast ilust särav — tule valgussõõri astus. Ta jutustas toasviibijaile, et Gösta Berlingit polevat sellest ajast peale Ekebys nähtud, kui kapten Lennart suri. Tema ja ta teenija olevat üles metsa tulnud ja kogu pealelõuna teda otsinud. Nüüd nägevat ta, et siin on mehi, kes on palju rännanud ja kõiki teeradu tunnevad. On nad teda näinud? Krahvinna tulnud siia, et veidi puhata ja küsida, kas nad pole ehk teda näinud.

See oli asjatu küsimus. Keegi neist polnud Göstat näinud.

Krahvinnale toodi tool. Ta vajus sellele ja istus viivu vaikselt. Lärm toas oli vaikinud. Kõik vaatasid talle otsa ja imetlesid teda. Siis heidutas teda vaikus, ta võpatas ja otsis ükskõikset jutuainet.

Ta pöördus nurgas istuva vanamehe poole.

«Arvan kuulnud olevat, et olete sõdur olnud, vanaisa,» ütles ta. «Rääkige midagi sõjast!»

Tekkis veelgi sügavam vaikus. Vanamees istus, nagu poleks ta midagi kuulnud.

«Mul oleks väga mõnus kuulda, kui keegi, kes on sõja ise kaasa teinud, sellest räägiks,» jätkas krahvinna, kuid peatus järsult, sest Broby pastori tütar raputas talle pead. Nähtavasti oli ta sobimatuid sõnu öelnud. Kõik, kes seal olid, vaatasid talle otsa, nagu oleks ta kõige lihtsama sündsustunde vastu eksinud.

Korraga tõstis üks mustlasnaine oma kriiskavat häält ja küsis:

«See on vist küll tema, endine Borgi krahvinna?»

«Seda küll.»

«See oli siiski teine elu kui nüüd metsi mööda hullu pastorit otsida! Ptüi, mihuke vahe!»

Krahvinna tõusis ja jättis jumalaga. Ta olevat nüüd küllalt puhanud. Naine, kes oli rääkinud, saatis ta uksest välja.

«Krahvinna saab aru, et ma pidin midagi ütlema, sest vanaisaga ei tohi rääkida sõjast. Ta ei talu, et keegi lausub seda sõna. Mõtlesin seda hästi.»

Krahvinna Elisabet ruttas minema, kuid peatus varsti. Ta nägi ähvardavat metsa, mustendavat mäge ja auravat raba. Õudne pidi sellel siin elada olema, kelle meeles mõlkusid kurjad mälestused. Ta tundis kaasa vanakesele, kes istus seal tares tõmmunahaliste kelmide seltskonnas.

«Neiu Anna Lisa,» ütles ta, «lähme tagasi! Need seal tares olid meie vastu head, aga mina käitusin halvasti. Ma tahan vanakesega rõõmsamatest asjadest rääkida.»

Ja õnnelikuna, et ta oli leidnud kellegi, keda ta võis lohutada, läks ta tarre tagasi.

«Ma arvan, lugu on nõnda, et Gösta Berling hulgub siin metsas ja mõtleb endalt elu võtta. Seepärast on tähtis, et ta kohe leitaks ja et tal takistataks seda teha. Meie neiu Anna Lisaga arvasime teda mõnikord nägevat, aga siis kadus ta meie eest uuesti. Ta on kusagil selle mäe ümbruses, kus Nygårdi tütarlaps enda surnuks kukutas. Mulle tuli nüüd mõte, et ega mul ei tarvitsegi alla Ekebysse abi tooma minna. Siin istub palju tublisid mehi, kes võiksid ta kerge vaevaga kinni võtta.»

«Asuge teele, mehed!» hüüdis mustlasnaine. «Kui krahvinna ei pea end liiga heaks, et metsarahvalt teenet paluda, siis peate kohe minema.

Mehed tõusid otsemaid ja läksid.

Vana Jan Hök istus liikumatult ja põrnitses tuhmil pilgul enda ette. Kohutavalt süngena ja kalgina istus ta seal. Noor naine ei leidnud tema jaoks ainsatki sõna. Siis nägi ta, et õlekool lebas haige laps, ja mär-

kas, et ühel naisel oli käsi haige. Kohe hakkas ta haigete eest hoolitsema. Ta sai varsti lobisevate naistega heaks sõbraks ja laskis endale ka kõige väiksemaid lapsi näidata.

Tunni aja pärast tulid mehed tagasi. Nad tõid Gösta Berlingi seotuna onni. Ahju ette põrandale panid nad ta maha. Tema rõivad olid lõhki ja määrdunud, nägu kurnatud ja silmad metsikud. Hirmus oli olnud tema hulkumine neil päevil: ta oli niiskel maapinnal lebanud, oli käed ja näo samblasse puurinud, oli üle kaljunud, oli käed ja näo samblasse puurinud, oli üle kaljurahnude roninud, kõige tihedamast rägastikust läbi tunginud. Vabatahtlikult polnud ta meestega kaasa tulnud; need olid ta maha murdnud ja kinni sidunud.

Ta naine vihastas, kui ta teda sellisena nägi. Ta ei vabastanud tema kinniseotud käsi-jalgu, vaid jättis ta põrandale lamama. Põlastusega pöördus ta temast ära.

«Nii näed sa siis välja!» lausus ta.

«Sinu silma alla ei kavatsenud ma enam tulla,» vastas Gösta.

«Kas ma pole siis sinu naine? Kas mul pole õigust oodata, et sa oma muredega minu juurde tuled? Suure hirmuga ootasin sind need kaks päeva.»

«Mina olin ju kapten Lennarti õnnetuse põhjuseks. Kuidas oleksin julgenud end sulle näidata? Kuidas oleksin ma suutnud?»

«Kartlik olid sa harva, Gösta.»

«Ainus teene, mis ma võin sulle osutada, Elisabet, on see, et vabastan su endast.»

Kirjeldamatu põlgus lõõmas naise kokkutõmbunud kulmude alt talle vastu.

«Tahad sa mind enesetapja naiseks teha!»

Gösta näojooned moondusid.

«Elisabet, lähme välja vaiksesse metsa ja räägime omavahel!»

«Miks ei võiks need inimesed meid kuulda?» hüüdis Elisabet, rääkides kriiskaval toonil. «Oleme meie paremad kui nemad? On mõni neist põhjustanud rohkem muret ja kahju kui meie? Nemad on metsa ja maantee lapsed, neid vihkab igaüks. Kuulgu nad, kuidas patt ja mure jälitavad ka Ekeby valitsejat, kõigist armastatud

Gösta Berlingit! Arvad sa, et su naine peab sind paremaks kui mõnda neist — või teed sina seda?»

Gösta tõusis vaevaliselt küünarnukkidele ja vaatas talle otsa leekiva trotsiga.

«Ma ei ole nii halb, nagu sa arvad!»

Siis sai Elisabet kuulda nende kahe päeva loo. Esimese ööpäeva uidanud Gösta metsas ringi, tagakihutatuna südametunnistuse piinadest. Ta polevat julgenud inimestele silma vaadata. Aga surra polnud ta mõelnud. Ta kavatsenud kaugele maale minna. Pühapäeval tulnud ta siiski mägedelt alla ja läinud Bro kirikusse. Veel kord tahtnud ta näha rahvast, Lövsjö ringkonna vaest, nälgivat rahvast, keda ta oli unistanud teenida, kui ta Broby pastori häbihunniku juures istus, ja keda ta oli armastama hakanud, nähes teda surnud Nygårdi tütarlapsega tol ööl eemalduvat.

Jumalateenistus oli alanud, kui ta kirikusse saabus. Ta hiilis koorile ja vaatas alla rahvale. Ning hirmus piin valdas teda. Ta oleks tahtnud sellele rahvale rääkida, oleks tahtnud teda tema vaesuses ja lootusetuses lohutada. Kui ta vaid oleks tohtinud jumalakojas rääkida, siis — nii lootusteta kui ta ka oli — oleks ta kõigile lohutus- ja lunastussõnu leidnud.

Siis lahkus ta kirikust, läks käärkambrisse ja kirjutas selle teadaande, mida tema naine juba tundis. Ta oli lubanud, et Ekebys taas alustataks tööd ja et vili jaotataks nende vahel, kes seda kõige enam vajavad. Ta oli lootnud, et ta naine ja kavalerid viivad tema lubaduse täide, kui teda ennast enam pole.

Tulnud välja, nägi ta vallamaja ees puusärki. See oli lihtne, rutuga kokku klopsitud, kuid kaunistatud musta leinaloori ja palukavartest pärgadega. Ta mõistis, et see on kapten Lennarti puusärk. Küllap rahvas oli kapteniprouat palunud matusega rutata, et ka laadalised suurel hulgal matusest osa saaksid võtta.

Ta seisis ja silmitses puusärki, kui raske käsi ta õlale langes. Sintram oli tema juurde astunud.

«Gösta,» ütles õel mõisnik, «kui sa tahad mõnele inimesele tõelist vingerpussi mängida, siis võta kätte ja sure maha! Pole midagi salakavalamat kui surra, pole

midagi, mis ausat, pahaaimamatut inimest rohkem tüssaks kui see. Võta kätte ja sure maha, ütlen ma sulle!»

Kohkudes kuulas Gösta, mis see õel rääkis. See kaebas, et tema hästisepitsetud plaanid olevat luhtunud. Tühja maad olevat ta tahtnud Löveni kaldal näha. Sellepärast teinudki ta kavalerid ümbruskonna valitsejateks, sellepärast lasknud ta Broby pastoril rahvast kurnata, sellepärast kutsunud ta esile põua ja näljahäda. Broby laadal pidanud toimuma otsustav lahing. Õnnetustest ülespiitsutatud rahvas oleks mõrvale ja vargusele andunud. Siis oleksid tulnud kohtuprotsessid ja inimesed lõplikult vaeseks teinud. Näljahäda, mäss ja igasugused õnnetused oleksid kogu maal möllanud. Lõpuks oleks maa nii vastikuks ja vihatuks muutunud, et keegi poleks suutnud seal elada, ja see kõik oleks olnud Sintrami töö. See oleks olnud tema rõõm ja uhkus, sest ta oli kuri. Ta armastas tühje paiku ja harimata maad. See aga, kes õigel ajal surra oskas, ajanud tal kõik nurja.

Siis küsis temalt Gösta, mis kasu oleks kõigest sellest olnud.

«See oleks mulle meeldinud, Gösta, sest ma olen õel. Mina olen karu mäel, olen lumetuisk lausmaal, mulle meeldib mõrvata ja jälitada. Maha, ütlen ma, maha inimesed ja inimeste töö! Ma ei armasta neid. Võin neil lasta oma küünte vahel joosta ja seal uperkuuti lüüa — ka see võib viivuks lõbus olla —, aga nüüd olen ma mängust küllastunud, Gösta, nüüd tahaksin virutada, nüüd tahaksin tappa ja hävitada!»

Ta oli hull, täiesti hull. Juba ammugi oli ta hakanud põrgukunstidega mängima, nüüd aga oli vanakuri ülevõimu enda kätte saanud ja nüüd arvas Sintram end põrguvaimu olevat. Nüüd oli ta endas kurja toitnud ja kasvatanud, ja see oli tema hinge üle võimust võtnud. Nii võib õelus inimese hulluks teha, samuti nagu armastus ja mõtisklemine.

Ta oli raevune, see õel mõisnik, ja omas vihas hakkas ta puusärgilt pärgi ja leinaloori kiskuma; siis aga hüüdis Gösta Berling:

«Ära puutu puusärki!»

«Kae, kae, kae, või ma ei tohi teda puutuda? Siiski,

virutan oma sõbra Lennarti maha ja sõtkun ta pärjad puruks. Kas sa ei näe, mis ta mulle on teinud? Kas sa ei näe, millises toredas hallis tõllas ma sõidan?»

Ja siis nägi Gösta Berling, et kalmistumüüri ääres ootas vangikaarik lensmani ja kohtuteenriga.

«Kae, kae, kae, kas ma ei peaks Helgesäteri kapteniprouat selle eest tänada laskma, et ta eile maha istus ja vanu pabereid uuris, et minu vastu selles püssirohuloos tõendusi leida, mis sa arvad? Kas ma ei peaks talle teada andma, et pigem oleks ta pidanud õlut pruulima ja kooke küpsetama kui mulle lensmani ja kohtuteenri järele saatma? Kas ei peaks minagi nende pisarate eest midagi saama, mis ma nutsin, mõjutades Scharlingit, et ta laseks mul siia tulla ja oma hea sõbra puusärgi juures palvet lugeda?»

Ja ta hakkas uuesti leinaloori kiskuma.

Siis astus Gösta Berling otse tema juurde ja haaras ta kätest kinni.

«Annan kõik, kui ainult mõisaomanik puusärki ei puutu!» ütles ta.

«Tee, mis tahad!» hüüdis hullumeelne. «Hüüa, kui tahad! Midagi jõuan ma siiski teha, enne kui lensman tuleb. Kiskle minuga, kui tahad! Sellest saab lõbus pilt siin kirikumäel. Kiskleme siin pärgade ja surilina vahel!»

«Ma tahan surnule rahu osta, sündigu see siis mistahes hinna eest, mõisaomanik. Võta minu elu, võta kõik!»

«Sa lubad palju, mu poiss!»

«Mõisaomanik võib mu proovile panna.»

«Noh, siis tapa ennast ära!»

«Seda võin ma teha, aga enne peab puusärk kindlalt mullas olema.»

Nii ka sündis. Sintram võttis Göstalt vande, et teda kaksteist tundi pärast kapten Lennarti muldasängitamist enam ei ole.

«Siis ma tean, et sinust ei või iialgi tublit meest saada,» ütles ta.

Seda oli Gösta Berlingil kerge lubada. Tal oli hea meel, et saab oma abikaasale vabaduse anda. Südametunnistuse piin oli ta surmani ära väsitanud. Ainus,

mis teda kohutas, oli see, et ta oli majoriprouale lubanud seni mitte surra, kui Broby pastori tütar on Ekebys teenija. Sintram aga ütles, et nüüd, kus tüdruk oma isa varanduse on pärinud, ei võivat teda enam teenijaks pidada. Gösta väitis vastu, et Broby pastor olevat oma varanduse nii hästi ära peitnud, et keegi pole suutnud seda üles leida. Siis naeris Sintram ja ütles, et varandused olevat peidetud tuvipesade vahele Broby kirikutorni. Nende sõnadega sammus ta minema. Gösta aga läks tagasi metsa. Kõige parem näis talle surra samal kohal, kus Nygårdi tütarlaps enda surnuks oli kukutanud. Seal ülal oli ta kogu pärastlõuna ringi ekselnud. Ta olevat metsas ka oma naist näinud ning ei olevat seepärast end kohe surmata suutnud.

Seda jutustas ta naisele, lamades kinniseotult metsamajas põrandal.

«Oh,» ütles Elisabet murelikult, kui Gösta oli lõpetanud, «kui hästi ma seda tunnen! Sangari kombed, sangari uhkus! Alati valmis käsi tulle pistma, Gösta, alati valmis iseennast ohverdama! Kui üllana näis see mulle omal ajal! Kuidas ma nüüd rahu ja järelemõtlemist hindan! Mis kasu sa surnule sellise lubadusega tõid? Mis sellest, kui Sintram oleks puusärgi ümber tõuganud ja leinaloori maha kiskunud? Puusärk oleks uuesti üles tõstetud, oleks leitud ka uus leinaloor ja uued pärjad. Kui sa seal Sintrami silma all oleksid käe selle hea mehe puusärgile pannud ja vandunud elada selleks, et seda vaest rahvast aidata, keda tema tahtis hävitada, siis oleksin sind kiitnud. Kui sa kirikus rahvast vaadates oleksid mõelnud: «Mina tahan teda aidata, mina ise tahan rakendada kogu oma jõu tema aitamiseks» ega oleks seda rasket koormat veeretanud oma nõrgale naisele ja vanadele, raugeva jõuga meestele, siis oleksin kiitnud ka seda.»

Gösta Berling lebas hetke vaikselt.

«Meie, kavalerid, pole vabad mehed,» ütles ta viimaks. «Oleme üksteisele lubanud elada rõõmule ja ainult rõõmule. Häda meile kõigile, kui mõni meist sõna ei pea.»

«Häda sulle,» ütles krahvinna pahaselt, «et sa pead olema kõige arglikum kavaleride hulgast ning paran-

dad end hiljem kui ükski teine neist! Eile pärast lõunat istusid nad kõik üksteist ülal kavaleritiivas, ja sünged olid nad! Sina olid läinud, kapten Lennart oli läinud, läinud oli Ekeby au ja hiilgus. Toidukandmiku jätsid nad puutumata ja minule ei tahtnud nad end näidata. Siis läks neiu Anna Lisa, kes siin seisab, üles nende juurde. Sa tead, et ta on väike agar naine, kes on aastaid meeleheitlikult lohakuse ja pillamise vastu võidelnud.

«Täna käisin jälle kodus ja otsisin oma armsa isa raha,» ütles ta kavaleridele, «aga ei leidnud midagi. Kõigil võlakirjadel olid ristid peal, ja kõik laekad ja kapid seisid tühjalt.»

«Oh, kahju on sellest neiu Anna Lisast,» tähendas Beerencreutz.

«Kui majoriproua Ekebyst ära läks,» jätkas Broby pastori tütar, «palus ta mind oma maja järele vaadata. Ja kui ma nüüd oma armsa isa raha kätte oleksin leidnud, oleksin Ekeby üles ehitanud. Aga kuna ma ei leidnud midagi muud, mis ma kaasa oleksin võinud võtta, siis tõin kaasa kalli isa häbihunniku, sest mind ootab suur häbi, kui mu leivaema tagasi tuleb ja mult küsib, mis ma Ekebyst teinud olen.»

«Ära võta seda nii südamesse, milles sina süüdi pole, neiu Anna Lisa,» ütles Beerencreutz jällegi.

«Aga ma ei võtnud häbihunnikut kaasa ainult enda jaoks,» ütles Broby pastori tütar. «Võtsin selle kaasa meie heade härrade pärast. Olge nii lahked, armsad härrad! Minu kallis isa ei ole küll ainus inimene, kes selles maailmas häbi ja kahju on teinud.»

Ja ta käis ühe juurest teise juurde ning pani igaühe ette kuivanud oksi. Mõned meestest kirusid, enamik aga laskis tal teha, mis ta tahtis. Viimaks ütles Beerencreutz nii rahulikult, nagu see on sobiv säärasele kõrgele härrale:

«See on tubli. Palju tänu, neiu. Neiu võib nüüd minna.»

Kui Anna Lisa oli läinud, lõi Beerencreutz rusikaga vastu lauda, nii et klaasid hüppasid.

«Alates sellest hetkest — absoluutne karskus!» ütles

ta. «Midagi niisugust mina viina pärast enam näha ei taha.»

Selle peale tõusis ta püsti ja läks välja.

Kõik teised järgnesid talle vähehaaval. Tead sa, kuhu nad läksid, Gösta? Jah, alla jõe äärde, neemele, kus olid Ekeby vesiveski ja sepikoda, ja seal hakkasid nad tööle. Nad hakkasid palke ja kive vedama ning seda kohta koristama ja tasandama. Neil vanadel meestel oli raske aeg. Paljudest neist on mure üle käinud. Nüüd ei suuda nad seda häbi enam taluda, et nad Ekeby ära on hävitanud. Tean väga hästi, et teie, kavalerid, häbenete tööd teha, aga nüüd on teised selle häbi enda peale võtnud. Veelgi enam, Gösta, nad kavatsevad neiu Anna Lisa majoriprouale järele saata. Aga sina — mida teed sina?»

Gösta leidis veelgi midagi talle vastamiseks.

«Mis sa tahad minust, ametist tagandatud pastorist? Inimesed on mu hüljanud, jumal vihkab mind.»

«Ka mina olin täna Broby kirikus, Gösta. Kaks naist lasevad sind tervitada. «Ütle Göstale,» ütles Marianne Sinclaire, «et naine ei taha häbi tunda selle pärast, keda ta on armastanud!» — «Ütle Göstale,» ütles Anna Stjärnhök, «et mu käsi käib nüüd hästi! Ma valitsen ise oma mõisaid. Rahvas ütleb minu kohta, et minust saavat teine majoriproua. Ma ei mõtle enam armastusele, vaid ainult tööle. Ka Bergas on esimesest kibedast murest üle saadud. Aga me kõik muretseme Gösta pärast. Me usume temasse ja palume tema eest jumalat. Aga millal, millal saab temast mees?»

«Näed sa, on inimesed sind hüljanud?» jätkab krahvinna. «Liiga palju armastust oled sa tunda saanud, see on sinu õnnetus. Naised ja mehed on sind armastanud. Sul tarvitses vaid naljatada ja naerda, sul tarvitses vaid laulda ja mängida, ja nad andestasid sulle kõik. Mida sa iganes suvatsesid teha, oli neile hea. Ja sina julged end hüljatuks nimetada! Või vihkab sind jumal? Miks ei jäänud sa kapten Lennarti matust vaatama?

Kuna ta suri laadapäeval, levis kumu temast laialt. Pärast jumalateenistust kogunes tuhandeid inimesi kiriku juurde. Kogu kalmistu, kalmistumüür ja väljad selle ümber olid inimesi täis. Leinarong rivistus kogu-

dusemaja ette. Oodati vaid vana praosti. Ta oli haige ega olnud kaua jutlustanud. Aga kapten Lennarti matusele oli ta lubanud tulla. Ja ta tuli, kõndides langetatud päi, unistades omaenda unistusi, nagu ta nüüd vanas eas tavaliselt tegi, ning astus leinarongi etteotsa. Ta ei märganud midagi erakorralist. See vanake oli kõndinud paljudes leinarongides. Ta sammus tuttavat teed mööda ega vaadanud üles. Ta luges palveid, viskas puusärgile mulda ega märganud ikka veel midagi. Siis alustas köster laulu. Ma ei julgenud uskuda, et see kare hääl, mis muidu alati üksi laulis, praosti tema unelmatest årataks.

Aga köster ei saanud üksi laulda. Sadu ja sadu hääli laulis talle kaasa. Laulsid mehed, naised ja lapsed. Siis ärkas praost oma unelmaist. Ta äigas üle oma silmade ja astus ülespillutatud mullahunnikule vaatama. Veel iialgi polnud ta näinud nii suurt leinajate hulka. Meestel olid peas vanad, kulunud matusemütsid, naistel ees valged, laiade palistustega põlled. Kõik laulsid, kõigil olid pisarad silmis — kõigil oli lein.

Siis hakkas vana praost värisema ja kartma. Mida peab ta ütlema sellele leinavale rahvale? On vaja neile lohutavaid sõnu leida.

Kui laul oli vaikinud, sirutas ta käed üle rahva.

«Ma näen, et rahval on lein,» ütles ta, «ja sellel, kes peab veel kaua selle maailma radu tallama, on leina raskem kanda kui minul, kes ma siit varsti lahkun.»

Ta vaikis hirmunult. Ta hääl oli liiga nõrk ja ta kõhkles sõnu valides.

Aga varsti alustas ta uuesti. Ta hääl oli tagasi saanud oma noorusjõu ja ta silmad särasid.

Ta pidas meile oivalise kõne, Gösta. Esmalt jutustas ta, niipalju kui teadis, jumala rändurist. Siis meenutas ta meile, et ei olnud see mingi väline hiilgus ega olnud need suured võimed, mis tegid selle mehe nii austatuks, nagu ta nüüd oli, vaid ainult see, et ta alati käis jumala teid. Ja siis palus ta meid jumala ja Kristuse nimel toimida samuti. Igaüks peab oma ligimest armastama ja aitama. Igaüks peab oma ligimesest head arvama. Igaüks peab toimima nagu see hea kapten Lennart, sest selleks pole vaja suuri andeid, vaid

ainult vaga meelt. Ja ta seletas meile kõike, mis oli käesoleval aastal juhtunud. Ta ütles, et see oli ettevalmistus armastuse ja õnne ajale, mida nüüd üsna kindlasti on oodata. Tänavu olevat ta sageli näinud, kuidas inimese headus üksikute kiirtena läbi murdnud. Nüüd hakkavat see headus paistma terve särava päikesena.

Meile kõigile tundus, nagu oleks rääkinud mõni prohvet. Kõik tahtsid üksteist armastada, kõik tahtsid olla head.

Ta tõstis oma silmad ja käed ja kuulutas rahu kogu maale. «Jumala nimel,» ütles ta, «lakaku rahutus! Elagu rahu teie südames ja kogu looduses! Tundku surnud esemed, loomad ja taimed rahu ja lakaku tegemast kahju!»

Ning näis, nagu oleks kogu ümbruskonnale laskunud püha rahu. Näis, nagu oleksid mäetipud säranud, orud naeratanud ja sügisudud omandanud roosa värvuse.

Seejärel kutsus ta seda, kes peab rahvale abi tooma. «Keegi peab tulema,» ütles ta. «Ei ole see jumala tahtmine, et te hukkuksite. Jumal äratab kellegi, kes toidab näljaseid ja juhib teid tema teedel.»

Siis mõtlesime me kõik sinule, Gösta. Teadsime, et praost kõneles sinust. Inimesed, kes olid sinu teadaandest kuulnud, läksid koju, rääkides sinust, sina aga käisid siin metsas ja tahtsid surra. Rahvas ootab sind, Gösta! Nad istuvad ümberringi hüttides ja räägivad, et kuna nüüd Ekeby hull pastor tahab neid aidata, siis muutub kõik heaks. Sa oled nende sangar, Gösta. Oled kõigi nende sangar!

Jah, Gösta, on kindel, et vanamees rääkis sinust, ja see tohiks sind nüüd küll elama ahvatleda. Aga mina, Gösta, sinu naine, — mina ütlen sulle, et sa lihtsalt pead oma kohust täitma. Sa ei tohi unistada, nagu oleksid sa jumalast saadetud. Igaüks võib olla seda, saad sa aru! Sa pead töötama ilma kangelastegudeta, sa ei tohi särada ega üllatada, sa pead hoolitsema selle eest, et su nimi liiga sageli inimeste huultel ei kõlaks. Mõtle siiski hästi järele, enne kui sa oma sõna Sintramilt tagasi võtad! Oled nüüd hankinud endale omamoodi õiguse surra, ja elu ei tohiks sulle pärast seda enam kuigi palju rõõmu pakkuda. Kord oli mul soov

tagasi lõunasse oma kodumaale minna, Gösta. Mulle oma süükoormaga näis olevat liiga suur õnn olla sinu naine ja koos sinuga elust läbi minna. Aga nüüd jään ma siia. Kui sa julged elada, jään ma siia. Aga ära oota sellest endale mingit rõõmu! Raskete kohustuste rada sunnin ma sind käima. Kunagi ära oota minult rõõmu ja lootuse sõnu! Kogu selle mure ja õnnetuse, mis me mõlemad oleme põhjustanud, panen ma valvureiks meie kolde äärde. Kas suudab veel armastada süda, mis on kannatanud nii palju nagu minu oma? Pisarateta ja rõõmutuna kõnnin ma su kõrval. Mõtle hästi järele, Gösta, enne kui sa elu valid! Patukahetsuse tee on see, mida me käima hakkame.»

Ta ei oodanud vastust. Ta viipas Broby pastori tütrele ja läks. Kui ta metsa oli jõudnud, hakkas ta kibedasti nutma ja nuttis kogu tee, kuni ta Ekebysse jõudis. Sinna saabunud, meenus talle, et ta oli unustanud sõdur Jan Hökiga rääkida rõõmsamaist asjust kui sõda.

Metsamajakeses jäi vaikseks, kui krahvinna lahkus.

«Issand jumal olgu kiidetud ja tänatud!» ütles korraga vana sõdur.

Kõik vaatasid talle otsa. Ta oli püsti tõusnud ja vaatas vaimustatult ümberringi.

«Kurjus, kurjus oli kõik,» ütles ta. «Kõik, mis ma olen näinud sellest ajast, kui ma silmad avasin, oli kurjus. Kurjad olid mehed, kurjad naised! Viha ja vaen metsas ja maal! Aga tema on hea. Hea inimene on minu kodus viibinud. Kui ma siin üksi istun, tuletan teda meelde. Tema on minuga, kui ma metsateedel kõnnin.»

Ta kummardus Gösta kohale, päästis ta köidikud lahti ja tõstis ta üles. Siis võttis ta pidulikult tema käe.

«Jumalast vihatu,» ütles ta ja noogutas, «see'p see ongi! Aga nüüd ei ole ta seda enam ja ka mina pole seda enam sestsaadik, kui krahvinna minu toas viibis. Ta on hea.»

Järgmisel päeval läks vana Jan Hök lensman Scharlingi juurde.

«Tahan oma risti kanda,» ütles ta. «Olen halb mees olnud, sellepärast olid mul halvad pojad.»

Ja ta palus, et ta võiks oma poja eest vangi minna, aga seda ei võinud ju sündida.

Kõige ilusam vanadest lugudest on see, mis jutustab, kuidas ta saatis oma poega, kõndides selle vanglakaariku kõrval, kuidas ta magas väljas vangla ees, kuidas ta viibis poja juures seni, kuni see oma karistuse ära oli kandnud. Küllap sellelgi lool oma jutustaja leidub.

KOLMEKÜMNE KUUES PEATÜKK

MARGARETA CELSING

Mõni päev enne jõulu sõitis majoriproua alla Lövsjö ringkonda, aga alles jõuluõhtul saabus ta Ekebysse. Kogu reisi kestel oli ta haige. Tal oli kopsupõletik ja kõrge palavik, ent siiski polnud teda kunagi rõõmsamana nähtud ega tema suust rohkem sõbralikke sõnu kuuldud.

Broby pastori tütar, kes oli oktoobrikuust saadik viibinud tema juures Älvdali metsades asetsevas mõisas, istus tema kõrval saanis ja tahtis meelsasti reisi kiirendada, ei saanud aga vanakest takistada, kui see hobused peatas ja iga teekäija oma saani juurde kutsus, et temalt uudiseid pärida.

«Kuidas käib teie käsi siin Lövsjös?» küsis majoriproua.

«Meie käsi käib hästi,» sai ta siis vastuseks. «Paremad ajad seisavad ees. Ekeby hull pastor ja tema naine aitavad meid kõiki.»

«Hea aeg on saabunud,» vastas teine. «Sintram on ära. Ekeby kavalerid töötavad. Bro kiriku tornist leiti Broby pastori raha. Raha on nii palju, et sellega võib taastada Ekeby au ja hiilguse. Ka näljastele leiva muretsemiseks jätkub seda.»

«Meie vana praost on uuele elule ja uuele jõule ärganud,» ütles kolmas. «Igal pühapäeval räägib ta meiega jumalariigi saabumisest. Kes tahab nüüd veel pattu teha? Headuse valitsus läheneb.»

Ja majoriproua sõitis pikkamisi edasi, pärides igaühelt, keda ta kohtas:
«Kuidas käib teie käsi? Kas ei kannata te siin puudust?»
Ja palaviku kuumus ning torkav valu ta rinnus raugesid, kui talle vastati:
«Siin on kaks head ja rikast naist, Marianne Sinclaire ja Anna Stjärnhök. Nemad on Gösta Berlingile abiks, käies majast majja ja vaadates järele, et kellelgi ei tarvitseks nälgida. Ja nüüd ei pilluta enam teri viinatõrde.»
Näis, nagu oleks majoriproua saanis istudes pikka palvust pidanud. Ta oli saabunud pühale maale. Ta nägi vanu kortsunud nägusid selginevat, kui räägiti saabunud aegadest. Haiged unustasid oma valud, et kiita rõõmu päeva.
«Meie kõik tahame niisugused olla nagu hea kapten Lennart,» ütlesid nad. «Meie kõik tahame head olla. Ja tahame ka ise kõikidest head uskuda. Meie ei taha kellelegi kahju teha. See kiirendab jumalariigi saabumist.»
Ta leidis, et kõiki neid tiivustab üks ja sama vaim. Mõisates jagati tasuta toitu neile, kes seda kõige enam vajasid. Kel tööd oli teha, laskis seda nüüd teha, ja ka kõigis majoriproua mõisates oli töö ja tegevus täies hoos.
Iialgi polnud ta end tervemana tundnud kui siis, kui ta seal istus, lastes külmal õhul oma valutavasse rinda voolata. Ühestki talust ei suutnud ta mööda sõita, ilma et oleks peatunud ja pärinud.
«Nüüd on kõik hästi,» ütles siis pererahvas. «Siin valitses suur häda, aga head Ekeby härrad aitavad meid. Küll majoriproua imestab, mis seal kõik tehtud on. Nüüd on veski peaaegu valmis, sepikoda on käigus ja mahapõlenud maja on sarikateni üles raiutud.»
Häda ja südantvapustavad sündmused olid neid kõiki muutnud. Ah, kui see ainult liiga vähe aega ei kestaks! Siiski oli hea tulla tagasi maale, kus üks teenib teist ja kus kõik tahavad head teha. Majoriproua tundis, et ta võib kavaleridele andestada, ja ta tänas selle eest jumalat.

«Anna Lisa,» ütles ta, «mina, vana inimene, istun siin ja arvan, et olen juba saabumas õndsate taevasse.»
Kui ta viimaks Ekebysse jõudis ja kavalerid tõttasid teda saanist välja aitama, tundsid nad ta vaevalt ära, sest majoriproua oli niisama heasüdamlik ja leebe kui nende oma noor krahvinna. Vanemad inimesed, kes olid teda noorena näinud, sosistasid üksteisele:
«See ei ole Ekeby majoriproua, see on Margareta Celsing, kes nüüd tagasi tuleb.»
Suur oli kavaleride rõõm, nähes teda tulevat nii heana ja ilma igasuguste kättemaksumõteteta; kuid peagi muutus nende rõõm kurbuseks, kui nad leidsid, et ta oli nii haige. Ta tuli kohe kontoritiiva võõrastetuppa viia ja sinna voodisse panna. Aga lävel pöördus ja ümber ja rääkis neile.
«See oli jumala torm,» ütles ta, «jumala torm. Nüüd ma tean, et kõik on meile kasuks tulnud.»
Seega sulgus haigetoa uks, ja nad ei saanud teda enam näha.
Ometi on nii palju öelda inimesele, kes surema hakkab. Sõnad kipuvad keelele, kui tead, et kõrvaltoas lebab see, kelle kõrvad varsti jäädavalt sulguvad. «Oh, mu sõber, mu sõber,» tahad sa öelda, «suudad sa andestada? Suudad sa uskuda, et olen sind armastanud, kõigele vaatamata? Kuidas võis ometi juhtuda, et ma, rännates siin sinuga koos, sulle nii palju kurvastust võisin valmistada? Oh, mu sõber, tänan sind kõige selle rõõmu eest, mis sa mulle oled kinkinud!»
Seda tahad sa öelda ja nii palju, nii palju muud.
Majoriproua aga lebas lõõskavas palavikus ja kavaleride hääl ei suutnud temani jõuda. Ei saa ta siis kunagi teada, kuidas nad on töötanud, kuidas nad on jätkanud tema tööd, kuidas nad on päästnud Ekeby au ja hiilguse? Ei saa ta siis seda iialgi teada?
Varsti pärast seda läksid kavalerid alla sepikotta. Seal oli kogu töö seisma jäänud, nemad aga pildusid ahju uusi süsi ja uut toorrauda ning valmistusid sulatamiseks. Nad ei kutsunud seppi, kes olid läinud koju jõule pühitsema, vaid töötasid ise ääsi juures. Kui vaid majoriproua seni elaks, kui vasar käima hakkab, siis räägiks see talle nende eest!

Seni kui nad töötasid, saabus õhtu ja saabus öö. Mitmed neist mõtlesid, kui imelik see oli, et nad nüüd jälle jõuluööd sepikotta pühitsema olid tulnud.
Paljukogenud Kevenhüller, kes neil kibedail aegadel sepikoja ja veski ehitusmeister oli olnud, ja tugev kapten Kristian Bergh seisid ääsi ees ja hoolitsesid sulatuskatla eest. Gösta ja Julius kandsid süsi. Osa teisi istus ülestõstetud haamri all alasil, osa jälle oli võtnud istet söekärudel ja toorrauahunnikuil. Vana müstik Lövenborg jutles filosoofist onu Eberhardiga, kes istus tema kõrval alasil.
«Täna öösel sureb Sintram,» ütles ta.
«Miks just täna öösel?» küsis Eberhard.
«Sõber muidugi teab, et aasta eest me sõlmisime lepingu. Me ei ole teinud midagi niisugust, mis ei oleks kavaleridele kohane olnud, ja sellepärast ta kaotas.»
«Sõber, kes sääraseid asju usub, teab muidugi ka seda, et oleme teinud palju niisugust, mis kavaleridele kohane ei ole. Esiteks ei aidanud me majoriprouat, teiseks hakkasime töötama, kolmandaks polnud täiesti õige, et Gösta Berling endalt elu ei võtnud, kui ta oli seda lubanud...»
«Ka mina olen sellele mõelnud,» sõnas Lövenborg, «aga ma arvan, et sõber ei saa asjast õigesti aru. Meil oli keelatud tegutseda omaendi tühiseid hüvesid silmas pidades, mitte aga nii, nagu seda nõuab armastus, au või meie oma igavene õndsus. Mina usun, et Sintram on kaotanud.»
«Sõbral võib õigus olla.»
«Pean ütlema, sõber, et ma tean seda. Olen kogu õhtu tema kurinaid kuulnud, aga need pole õiged kurinad. Varsti on ta siin.»
Väike vanamees istus ja põrnitses sepikoja lahtisele uksele ning hõredate tähtedega sinitaeva tükikesele, mis paistis läbi ukseava.
Hetke pärast ta võpatas.
«Kas sõber näeb teda?» sosistas ta. «Sealt ta nüüd tuleb hiilides. Kas sõber ei näe teda ukseavas?»
«Mitte midagi ma ei näe,» vastas onu Eberhard. «Sõber on lihtsalt unine, selles on kogu asi.»
«Nägin teda nii selgesti vastu heledat taevast. Tal

oli oma pikk hundinahkne kasukas seljas ja karusnahkne müts peas. Nüüd seisab ta seal pimedas ja ma ei näe teda. Vaata, nüüd tuli ta ahju juurde! Ta seisab otse Kristian Berghi kõrval, kuid Kristian vist ei näe teda. Nüüd kummardub ta ettepoole ja viskab midagi tulle. Oh, kui tige ta välja näeb! Vaadake ette, sõbrad, vaadake ette!»
Niipea kui ta seda oli öelnud, lendas ahjust tulevihk ning puistas sepad ja nende abilised üle räbu ja sädemetega. Keegi siiski viga ei saanud.
«Ta tahtis kätte maksta,» sosistas Lövenborg.
«Sõber on liiga hull!» hüüatas Eberhard. «Sõbral peaks juba sääraseist asjust piisama!»
«Seda võib küll mõelda ja soovida, aga see aitab vähe. Kas sõber ei näe siis, kuidas ta uksepiida juures seisab ja meie üle irvitab? Usun tõepoolest, et ta vasara lahti laseb!»
Ta kargas püsti ja tõmbas Eberhardi endaga kaasa. Hetk hiljem langes vasar kõmatades alasile. Lahti oli läinud ainult üks kramp, aga Eberhard ja Lövenborg pääsesid vaevu surmast.
«Kas sõber näeb nüüd, et tal meie üle mingit võimu pole!» ütles Lövenborg võiduröõmsalt. «Siiski paistab, et ta tahab kätte maksta.»
Ja ta hüüdis Gösta Berlingi enda juurde.
«Mine üles naiste juurde, Gösta! Võib-olla näitab ta ennast ka neile. Nemad pole nii harjunud sääraseid asju nägema nagu mina. Nad võivad kartma hakata. Ja vaata ette, Gösta, sest sinu vastu kannab ta ränka viha ja võib-olla on tal sinu üle võimust — sinu lubaduse pärast! Võib-olla on tal seda.»
Hiljem saadi tõesti teada, et Lövenborgil oli õigus ja et Sintram sel jõuluööl suri. Mõned ütlesid, et ta olevat ise enda vanglas üles poonud Teised jälle arvasid, et õigluse teenrid lasknud ta salaja surmata, sest protsess näis talle soodsaks kujunevat, ja ega võinud teda ometi uuesti Lövsjö rahva kallale lahti lasta. Oli ka neid, kes uskusid, et keegi must härra tulnud musta vankriga, mida vedanud mustad hobused, ja viinud ta vanglast ära. Ja Lövenborg polnud ainus, kes teda jõuluööl nägi. Ka Forsis oli teda nähtud ja Ulrika Dill-

nerile oli ta unes ilmunud. Paljud jutustasid, kuidas ta oli end neile näidanud, kuni selle ajani, mil Ulrika Dillner ta laiba Bro kalmistule toimetas. Ka laskis Ulrika kurjad teenrid Forsist minema ajada ja pani seal maksma kindla korra. Sestsaadik seal enam ei kummita.

Räägitakse, et enne kui Gösta Berling üles mõisa jõudis, olevat kontoriruumi tulnud keegi võõras ja jätnud sinna majoriprouale kirja. Keegi ei tundnud käskjalga, kiri aga viidi sisse ja pandi haige kõrvale lauale. Kohe pärast seda muutus majoriproua tervis ootamatult paremaks; palavik rauges, valud vähenesid, ja ta suutis kirja lugeda.

Vanad inimesed tahavad meelsasti uskuda, et tema paranemine oli tingitud mustade jõudude mõjust. Sintramile ja selle sõpradele võis olla kasulik, et majoriproua seda kirja luges.

See oli verega mustale paberile kirjutatud leping. Küllap kavalerid oleksid selle ära tundnud. Ta oli kirjutatud möödunud jõuluööl Ekeby sepikojas.

Ja majoriproua lebas nüüd ning luges, et kuna ta olevat nõid ja saatnud kavaleride hingi põrgusse, siis olevat ta mõistetud Ekebyst ilma jääma. Seda ja muid sääraseid lollusi luges ta kirjast. Ta uuris kuupäeva ja allkirju ning leidis Gösta nime kõrvalt järgmise märkuse: «Sellepärast, et majoriproua, kasutades minu nõrkust, ahvatles mind eemale ausa töö juurest ja hoidis mind kavalerina Ekebys, sellepärast, et ta tegi minust Ebba Dohna mõrvari, reetes talle, et olen ametist tagandatud pastor, kirjutan ma alla.»

Majoriproua keeras paberi pikkamisi kokku ja pani selle tagasi ümbrikku. Siis lebas ta vaikselt ja mõtles selle üle järele, mis ta teada oli saanud. Kibeda valuga mõistis ta, et selline oli siis rahva arvamus tema kohta. Nõiamoor ja kuri võlur oli ta kõigile neile, keda ta oli teeninud, kellele ta tööd ja leiba oli andnud. See oli tema palk, seda pidi talle hauda järele hüütama. Abielurikkujast ei võinud nad paremat arvatagi.

Aga mis hoolis tema neist taipamatuist? Need olid ju temast eemal seisnud. Vaesed kavalerid aga, kes

olid tema armust elanud ja kes teda hästi tundsid — isegi nemad uskusid seda või tegid näo, nagu usuksid, et leida ettekäänet Ekeby laostamiseks. Kiirelt liikusid ta mõtted. Metsik viha ja kättemaksuhimu loitis tema palavikust õhkuvas ajus. Ta käskis Broby pastori tütrel, kes tema juures koos krahvinna Elisabetiga valvas, Högforsi valitsejale ja inspektorile sõna saata. Ta tahtvat testamenti teha.

Jälle lebas ta mõtiskledes. Ta kulmud tõmbusid kokku, ta näojooned moondusid õudselt kannatusest.

«Majoriproua on väga haige,» ütles krahvinna tasa.

«Seda ma olen, haigem kui kunagi enne.»

Taas jäi vaikseks, siis aga rääkis majoriproua kalgil, karedal häälel:

«Imelik on mõelda, et isegi teie, krahvinna, teie, keda kõik armastavad, peate olema abielurikkuja.»

Noor naine võpatas.

«Jah, kui mitte teos, siis ometi mõtteis ja soovides, ja selles pole mingit vahet. Mina, kes ma siin laman, tunnen, et selles pole mingit vahet.»

«Seda ma tean, majoriproua.»

«Ja siiski on krahvinna nüüd õnnelik. Krahvinna tohib oma armastatut ilma pattu tegemata omaks nimetada. Must tont ei seisa enam teie vahel, kui te kohtute. Te tohite teineteisele kuuluda maailma ees, tohite teineteist päevavalgel armastada, teineteise kõrval elust läbi minna.»

«Oh, majoriproua, majoriproua!»

«Kuidas võib krahvinna julgeda tema juurde jääda?» hüüdis vanake kasvava ägedusega. «Kahetsege pattu, kahetsege aegsasti pattu! Sõitke koju isa ja ema juurde, enne kui nad tulevad ja teid ära neavad! Julgete te Gösta Berlingit oma abikaasaks pidada? Minge tema juurest ära! Ma annan talle Ekeby. Annan talle võimu, au ja hiilgust. Kas julgete seda temaga jagada? Kas julgete au ja õnne vastu võtta? Mina julgesin. Kas mäletate, kuidas mu käsi käis? Kas mäletate jõululõunat Ekebys? Kas mäletate arestituba lensmani talus?»

«Oh, majoriproua, meie oma süükoormaga käime siin külg külje kõrval, ilma et meil oleks õnne. Elan

siin valvates, et meie kolde äärde mingit rõõmu elama ei asuks. Kas te ei usu siis, et igatsen koju, majoriproua? Oh, igatsen nii väga kodu kaitset ja tuge, aga neid ei näe ma iialgi enam. Pean elama siin kartes ja värisedes ning tean, et kõige selle tulemuseks, mis ma teen, on patt ja mure, tean, et kui ma aitan ühte, siis tõukan pikali teisi. Liiga nõrk ja rumal olen ma siinseks eluks, ja siiski olen sunnitud seda elama, seotuna igavesest patukahetsusest.»

«Niisuguste mõtetega hullutame oma südant!» hüüdis majoriproua. «Aga see on nõrkus. Te ei taha tema juurest lahkuda, see on ainus põhjus.»

Enne kui krahvinna jõudis vastata, astus Gösta Berling tuppa.

«Tule siia, Gösta!» ütles majoriproua kohe, ning ta hääl muutus veelgi teravamaks ja kalgimaks. «Tule siia, sina, keda kõik Lövsjös kiidavad! Tule, sina, kellele pärast surma järele hüütakse kui rahva päästjale! Nüüd pead sa kuulma, kuidas on käinud sinu vana majoriproua käsi, keda sa lasksid põlatuna ja hüljatuna mööda maad ümber hulkuda.

Tahan sulle esmalt öelda, kuidas läks möödunud kevadel, kui jõudsin koju oma ema juurde, sest sa pead teada saama selle loo lõpu.

Märtsikuus jõudsin jalgsi rännates üles Älvdali metsades asuvasse mõisa, Gösta. Ei näinud ma siis välja palju parem kui mõni kerjuseit. Kui saabusin, öeldi mulle, et mu ema on piimakambris. Läksin siis sinna ja seisin kaua vaikselt ukse kõrval. Kambris olid ümberringi pikad riiulid ja neil seisid piimaga täidetud läikivad vaskpütid. Ja mu ema, kes oli üle üheksakümne aasta vana, võttis riiulilt püti püti järel ja kooris piima. Ta oli küllalt käbe, see vanake, aga ma märkasin väga hästi, kui raske oli tal selga sirgu ajada, et pütte kätte saada. Ma ei teadnud, kas ta oli mind märganud, aga vähe aja pärast rääkis ta minuga imelikul, kriiskaval häälel.

«Su käsi käis siis nii, nagu mina seda tahtsin!» ütles ta.

Tahtsin rääkida ja paluda, et ta mulle andestaks, aga see ei tasunud vaeva. Ta ei kuulnud sellest sõnagi,

mis ma ütlesin: ta oli täiesti kurt. Aga natukese aja pärast rääkis ta jälle. «Sa võid tulla ja mind aidata,» ütles ta.

Siis läksin ja koorisin piima. Võtsin pütid maha õiges järjekorras, panin nad kõik õigele kohale tagasi ja riisusin piimalt vahukulbiga paraja korra koort, ning ema oli rahul. Ühelegi teenijale ei olnud ta piima koorimist usaldada võinud, aga mina ju teadsin juba vanast ajast, kuidas seda tema tahtmist mööda tegema pidi.

«Nüüd võid sa selle töö enda hoolde võtta,» ütles ta. Ja sellest ma teadsin, et ta oli mulle andestanud.

Ning siis korraga näis, nagu ei suudaks ta enam tööd teha. Ta istus vaikselt oma tugitoolis ja magas enamasti terved päevad. Siis suri ta paar nädalat enne jõulu. Oleksin tahtnud meelsasti varem tulla, Gösta Berling, aga ma ei saanud vanakese juurest lahkuda.»

Majoriproua peatus. Tal oli jälle raskem hingata, aga ta valitses end ja rääkis edasi:

«On tõsi, Gösta, et pidasin sind meelsasti enda juures Ekebys. Sinuga on nõnda, et sinu seltsis viibimine valmistab kõigile rõõmu. Kui sa oleksid tahtnud korralikuks meheks saada, oleksin andnud sulle palju võimu. Lootsin alati, et sa hea abikaasa leiad. Algul arvasin, et selleks saab Marianne Sinclaire, sest ma nägin, et ta sind armastas, armastas juba siis, kui sa puuraiujana metsas elasid. Siis mõtlesin, et selleks saab Ebba Dohna, ja ühel päeval sõitsin ma Borgi ja ütlesin talle, et kui ta su endale meheks võtab, pärandan sulle Ekeby. Kui ma halvasti toimisin, pead mulle selle andestama.»

Gösta oli põlvili voodi juures, laup vastu voodi äärt. Ta laskis kuuldavale raske oige.

«Ütle mulle nüüd, Gösta, kuidas kavatsed sa elada! Kuidas mõtled sa hoolitseda oma naise eest? Ütle mulle seda! Sa ju tead, et olen alati sulle parimat soovinud.»

Ja Gösta vastas talle naeratades, samal ajal kui ta süda tahtis kurbusest lõhkeda:

«Möödunud päevil, kui katsusin siin Ekebys tööli-

seks saada, andis majoriproua mulle elamiseks popsikoha, ja see on veel praegugi minu oma. Sügisel seadsin seal kõik korda. Lövenborg aitas mind; me lupjasime lae, katsime seinad paberiga ja värvisime nad üle. Tagumist väikest tuba kutsub Lövenborg krahvinna kabinetiks ja ta otsis kõigist ümberkaudsetest taludest mööbleid, mis mõisaoksjoneilt sinna olid sattunud. Need ostis ta ära, nii et selles toas on nüüd kõrgete korjudega tugitoole ja läikivate naastudega kummuteid. Aga esimeses, suures toas on noore proua kangasteljed ja minu treipink. Seal on majariistu ja igasuguseid asju, ja selles toas oleme me Lövenborgiga juba nii mõnelgi õhtul istunud ja rääkinud, kuidas ma noore krahvinnaga selles popsionnis elama hakkan. Minu naine aga saab sellest alles nüüd teada, majoriproua. Me tahtsime talle seda alles siis öelda, kui me Ekebyst lahkume.»

«Jätka, Gösta!»

«Lövenborg rääkis alati, kui väga on teenijatüdrukut majas tarvis. «Suvel on siin kaseneemel imeilus,» tavatses ta öelda, «talvel aga on elu siin noorele proualе liiga üksildane. Sa pead tüdruku võtma, Gösta.»

Mina muidugi olin temaga nõus, ei teadnud aga, kuidas ma säärast pidada jõuan. Siis tuli ta ühel päeval sinna, tõi oma noodid ja maalitud klahvidega puuklaveri kaasa ning paigutas need onni. «See oled küll vist sina, Lövenborg, kellest meile tüdruk saab,» ütlesin talle. Ta vastas, et küllap teda vaja võivat minna. Kas ma siis arvavat, et noor krahvinna peab toitu valmistama ja puid ja vett kandma? Ei, olin mõelnud, et tal ei tarvitse üldse midagi teha, seni kui mul endal on paar kätt, millega ma tööd võin teha. Lövenborg pidas siiski paremaks, et meid on kaks, nii et krahvinna võiks päev läbi sohvanurgas istuda ja tikkida. Ka ei võivat kunagi teada, kui palju hoolitsust vajab säärane väike naisterahvas, ütles ta.»

«Jätka!» ütles majoriproua. «See leevendab mu piinu. Arvad sa, et su noor krahvinna tahab popsionnis elada?»

Gösta imestas tema pilkava hääle üle, ent jätkas:

«Oh, majoriproua, ma ei julgenud seda loota, kuid oleks nii tore, kui ta seda tahaks. Siit on ju viis miili lähema arsti juurde. Temal, kel on kerge käsi ja õrn süda, oleks küllalt tööd haavu ravides ja palavikku vaigistades. Ja ma mõtlesin, et kõik vaevatud leiaksid tee peene proua juurde popsionni. Vaeste hulgas on nii palju muret, mida hea sõna ja sõbralik meel vähendada võivad.»

«Aga sina ise, Gösta Berling?»

«Minu töö on höövel- ja treipingi juures, majoriproua. Elan edaspidi omaenda elu. Kui mu naine ei taha mulle järgneda, siis sündigu see nii. Kui mulle pakutaks praegu kogu maailma rikkusi, ei suudaks need mind ahvatleda. Tahan elada omaenda elu. Nüüd olen ja jään vaeseks meheks talupoegade hulgas ja aitan neid sellega, millega saan. Nad vajavad kedagi, kes neile pulmas ja jõulu ajal polkat mängiks, nad vajavad kedagi, kes nende ärasõitnud poegadele kirju kirjutaks, ja eks mina siis tee seda. Aga vaene pean ma olema, majoriproua.»

«Sellest saab teile sünge elu, Gösta.»

«Oh ei, majoriproua, seda mitte, kui ainult meie kahekesi kokku hoiame. Küllap rikkad ja rõõmsad tulevad meie juurde samuti nagu vaesedki. Meil on oma majakeses küllalt lõbus. Külalised ei hooli sellest, et toit valmistatakse otse nende silme all, ega nurise, et nad peavad sööma kahekaupa ühelt ja samalt taldrikult.»

«Ja mida kasulikku võiksid sa kõige sellega teha, Gösta? Millist kuulsust sa võidaksid?»

«Suur oleks mu kuulsus, kui vaesed mind paar aastatki pärast mu surma meeles peaksid. Olen teinud küllalt palju kasulikku, kui olen istutanud paar õunapuud majanurkade juurde, kui olen õpetanud külapillimehele paar vanade meistrite viisi ja kui karjalapsed õpivad mõningaid häid laule, et neid metsarajal laulda.

Majoriproua võib mind uskuda — olen seesama hull Gösta Berling, kes ma ennegi olin. Külapillimees on kõik, mis minust võib saada, aga sellest on küllalt. Mul on palju pattu heaks teha. Nutmine ja kahetse-

mine pole minu jaoks. Valmistan vaestele rõõmu, see on minu patukahetsus.»

«Gösta,» ütles majoriproua, «see on liiga tühine elu sinu võimetega mehe jaoks. Tahan sulle Ekeby anda.»

«Oh, majoriproua,» hüüdis Gösta hirmuga, «ärge tehke mind rikkaks! Ärge pange mulle selliseid kohustusi! Ärge lahutage mind vaestest!»

«Tahan sulle ja kavaleridele Ekeby anda,» kordas majoriproua. «Sina, Gösta, oled ju tubli mees, keda rahvas õnnistab. Ütlen nagu minu ema: «Nüüd võid selle töö enda hoolde võtta!»»

«Ei, majoriproua, me ei või seda vastu võtta. Meie, kes me oleme majoriprouat halvasti kohelnud ja majoriprouale nii palju muret valmistanud!»

«Tahan Ekeby teile anda, kuuled sa.»

Ta rääkis rangelt ja karmilt, mitte põrmugi lahkelt. Göstat valdas hirm.

«Ärge seadke vanu mehi niisuguse kiusatuse ette, majoriproua! See teeks neist ju jällegi laisklejad ja joomarid. Taevane jumal, rikkad kavalerid! Mis meist siis saaks!»

«Tahan Ekeby sinule pärandada, Gösta, aga enne pead sa mulle lubama, et sa oma naise vabaks annad. Saa aru, niisugune peen, väike naine pole sinu jaoks. Ta on siin karudemaal palju kannatada saanud. Ta igatseb tagasi oma helgesse kodukohta. Sa pead tal minna laskma. Sellepärast annangi sulle Ekeby.»

Aga nüüd astus krahvinna Elisabet majoriproua juurde ja põlvitas voodi äärde.

«Ma ei igatse enam, majoriproua. Minu mees on lahendanud mõistatuse ja leidnud selle elu, mida ma võin elada. Mul ei tarvitse enam käia tema kõrval karmina ja külmana ja meenutada talle patukahetsust. Vaesus, puudus ja raske töö peavad täitma selle ülesande. Neid teid, mis viivad vaeste ja haigete juurde, võin ma pattu tegemata käia. Ma ei karda enam elu siin ülal põhjas. Aga ärge tehke teda rikkaks, majoriproua, siis ei julge ma jääda!»

Majoriproua tõusis voodis istuli.

«Kogu õnne nõuate te endile,» hüüdis ta ja ähvardas neid rusikatega, «kogu õnne ja õnnistust! Ei,

saagu Ekeby kavaleride omaks, et nad hukkuksid! Lahutatagu mees naisest, nii et nad häviksid! Olen nõiamoor, kuri võlur, ässitan teid kurjale teele. Niisugune, nagu minust räägitakse, tahan ollagi.»

Ta haaras kirja ja virutas selle Göstale näkku. Must paber lendas ümbrikust välja ja langes põrandale. Gösta tundis seda hästi.

«Sa oled minu vastu pattu teinud, Gösta. Sa pole tunnustanud seda, kes oli sulle teiseks emaks. Julged sa keelduda minult oma karistust vastu võtmast? Sa pead võtma Ekeby, ja see hävitab su, sest sa oled nõrk. Sa pead oma naise koju saatma, et keegi ei saaks sind päästa. Pead surema niisama vihatud nimega, nagu seda on minu oma. Margareta Celsingit mälestatakse kui nõida. Mälestatagu sind kui pillajat ja talupoegade rõhujat.»

Ta vajus tagasi patjadesse, ja kõik jäi vaikseks. Siis kumises läbi selle vaikuse tume löök, siis teine ja kolmas. Suurvasar oli alustanud oma mürisevat käiku.

«Kuulake!» ütles Gösta Berling. «Nõnda kõlab järelehüüe Margareta Celsingile! See ei ole joobnud kavaleride hull vemp. See on töö võidulaul, mis kõlab hea, vana naistöötaja auks. Kas majoriproua kuuleb, mis vasar ütleb? «Tänu,» ütleb ta, «tänu hea töö eest, tänu leiva eest, mis sa andsid vaestele, tänu tee eest, mille sa rajasid, tänu maa eest, mida sa oled harinud! Tänu rõõmu eest, millel sa oled lasknud valitseda oma saalides!» — «Tänu,» ütleb ta, «ja ära mõista hukka meid, kes me oleme eksinud! Sina, kes sa nüüd alustad teekonda rahu aasadele, mõtle leebeid mõtteid meist, kes me veel elame!»»

Gösta vaikis, aga suurvasar rääkis edasi. Kõik hääled, mis majoriprouaga hästi ja sõbralikult olid rääkinud, segunesid vasara kõlinasse. Vähehaaval kadus pinevus ta näojoontelt. Need loidusid ning näis, nagu oleks surmavari ta peale langenud.

Broby pastori tütar tuli sisse ja teatas, et härrad Högforsist on saabunud. Majoriproua laskis neil minna. Ta ei tahtnud teha mingit testamenti.

«Oh, Gösta Berling, paljude vägitegude mees,» ütles ta, «nii oled sa siis veel kord võitnud! Kummardu maha ja lase mul sind õnnistada!»

Palavik tuli nüüd tagasi kahekordse jõuga. Surmakorinad algasid. Keha pidi veel läbi tegema raske kannatuse, hing aga ei teadnud sellest enam peaaegu midagi. See hakkas vaatama nendesse taevastesse, mis avanevad surijaile.

Nii möödus tund aega, ja lühike surmaheitlus oli lõppenud. Siis lamas ta seal nii rahulikuna ja ilusana, et ümberolijaid valdas sügav liigutus.

«Mu armas vana majoriproua!» ütles siis Gösta. «Sellisena olen sind kord varemaltki näinud! Nüüd on Margareta Celsing taas ellu ärganud. Nüüd ei tagane ta enam iialgi Ekeby majoriproua eest.»

Kui kavalerid sepikojast tulid, said nad sõnumi majoriproua surmast.

«Kuulis ta vasarat?» küsisid nad.

Ta oli seda kuulnud, ja selle vastusega pidid nad rahule jääma.

Hiljem said nad teada, et ta oli kavatsenud Ekebyd neile kinkida, aga testament oli jäänud tegemata. Seda pidasid nad suureks auks ja uhkeldasid sellega oma elu lõpuni. Aga keegi ei kuulnud neid kunagi kurtvat nende rikkuste pärast, mis nad olid kaotanud.

Räägitakse samuti, et sel jõuluööl seisis Gösta Berling oma noore naise kõrval ja pidas kavaleridele oma viimse kõne. Ta oli mures nende saatuse pärast, kuna nad kõik pidid nüüd Ekebyst lahkuma. Neid ootas vanadusepõdurus. Külm vastuvõtt on vana ja tusase külalise saatus. Vaesel kavaleril, kes on sunnitud kusagil talus kostil elama, pole rõõmsaid päevi; lahutatud sõpradest ja seiklustest, närbub ta üksilduses.

Ja nii rääkis ta neile muretuile, neile, kes olid karastatud kogu õnne heitlikkuse vastu. Veel kord nimetas ta neid vanadeks jumalateks ja rüütliteks, kes olid taas ellu ärganud, et tuua rõõmu raua maale ja raua ajastule. Siiski kaebles ta nüüd, et rohtaeda,

kus sumiseb liblikatiivuline rõõm, täidavad hävitavad tõugud, ja et selle vili kängub.

Ta teadvat väga hästi, et rõõm on inimlastele suureks varaks ja et seda peab olema. Aga nagu raske mõistatus püsivat ikka veel maailmas küsimus, kuidas võib inimene olla korraga rõõmus ja hea. Seda nimetas ta kõige kergemaks ja siiski kõige raskemaks asjaks. Seni ei olevat nad seda mõistatust lahendada suutnud. Nüüd tahtvat ta uskuda, et nad kõik seda sel rõõmu ja häda, õnne ja mure aastal on õppinud.

Oh, head härrad kavalerid, mindki valdab sel hetkel lahkumisvalu! See on viimne öö, mil me koos valvasime. Ei kuule ma enam seda lõbusat naeru ega neid reipaid laule. Pean nüüd lahkuma teist ja kõigist neist rõõmsaist inimestest Löveni kaldal.

Teie, armsad vanakesed! Möödunud aegadel tegite te mulle ilusaid kinke. Minule, kes ma suures üksilduses elasin, tõite te esimese teate elu lõputust vaheldusrikkusest. Raskeid maailmalõpu võitlusi* nägin teid võitlevat oma lapsepõlve unelmate järve ümber.

Aga mida olen mina andnud teile?

Võib-olla rõõmustab teid siiski, et teie nimed kõlavad jälle seoses armastatud mõisate omadega? Langegu kogu see sära, mis kuulus teie elule, jälle sellele maale, kus te elasite! Veel püsib Borg, veel püsib Björne, veel on Ekeby alles Löveni ääres, ümbritsetud oivaliselt koskedest ja järvedest, puiestikest ja naeratavatest metsaniitudest, ja kui seista laiadel altaanidel, sumisevad ümberringi muinasjutud nagu mesilased suvel.

Kuid kuna räägime mesilastest, siis lubage mul jutustada veel üks vana lugu! Väike Ruster, kes trummarina marssis Rootsi sõjaväe ees, kui see 1813. aastal Saksamaale tungis, ei tüdinenud hiljem kunagi jutustamast lugusid sellest imeväärsest maast lõunas. Inimesed olevat seal pikad kui kirikutornid, pääsukesed nii suured kui kotkad, mesilased nii suured kui haned.

«Noh, aga kui suured olid siis tarud?»
«Tarud olid nagu meie harilikud tarud.»
«Kuidas siis mesilased sinna sisse pääsesid?»
«Jah, selle eest pidid nad ise hoolitsema,» ütles väike Ruster.

Armas lugeja, kas ei peaks minagi ütlema sedasama? Siin on nüüd fantaasia hiigelmesilased kaua aega meie ümber sumisenud, aga kuidas nad tõelisuse tarru pääsevad, selle eest peavad nad tõesti ise hoolitsema.

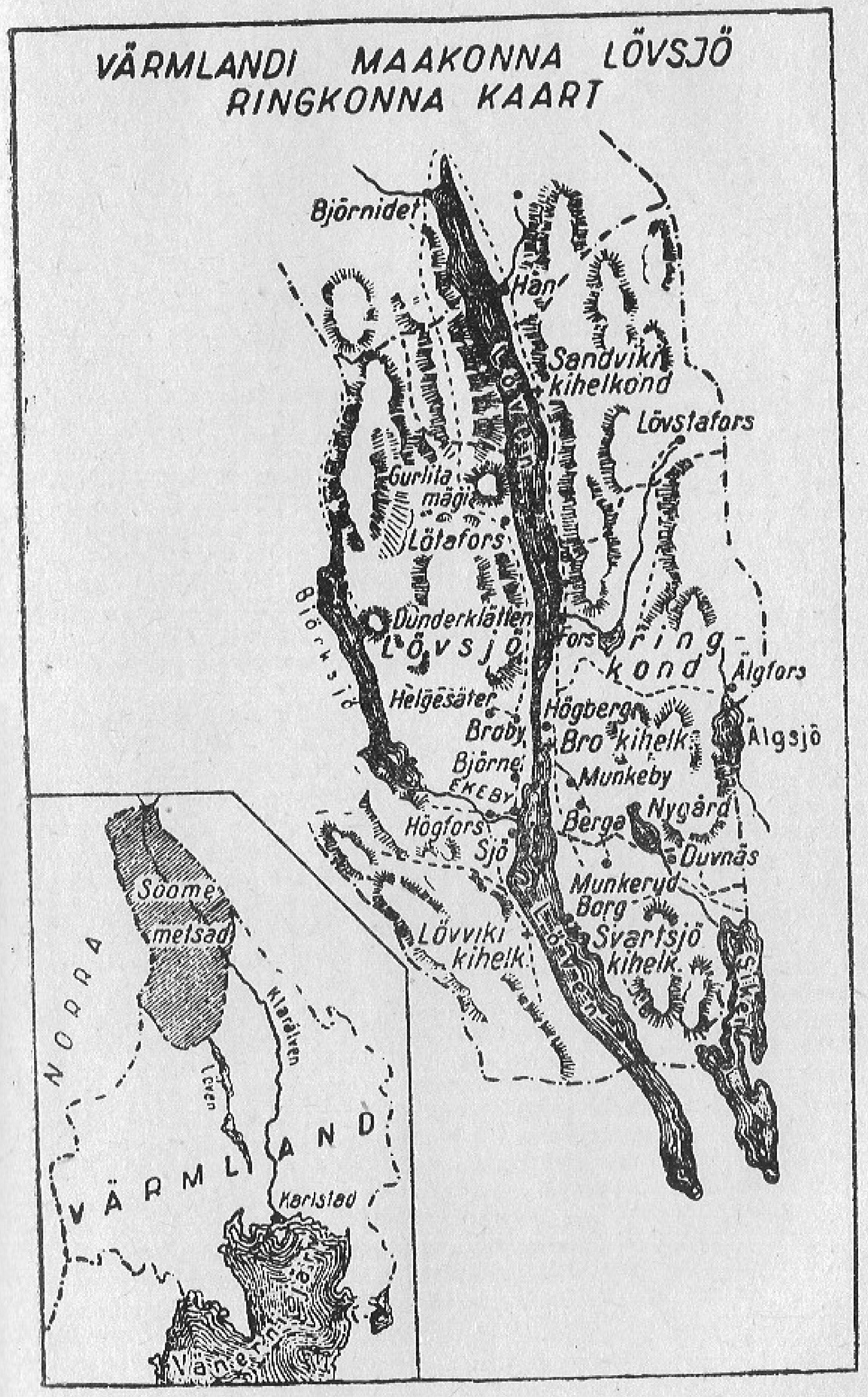

SELMA LAGERLÖF JA TEMA ROMAAN «GÖSTA BERLINGI SAAGA»

Rootsi kirjandusloolased iseloomustavad XIX sajandi lõpu kaht viimast kümnendit, 80-ndaid ja 90-ndaid aastaid kui naturalismi ja uusromantismi kümnendeid. See jaotus on paikapidav, sest tõekspidamiste vahetumine tolle perioodi rootsi kirjanduses langeb kokku kümnendite vahetumisega. Ainult terminoloogiline tähistus, naturalismikümnend ja uusromantismikümnend, võib pisut desorienteerida. Nimelt mõistavad rootslased naturalismi laiemana, kui seda tehakse nõukogude kirjandusteaduses. Meie nimetaksime rootsi 80-ndate aastate kirjandust pigemini realistlikuks. Tõsi küll, tolleaegsete rootsi kirjanike töödes esineb suuremal või vähemal määral ka naturalistlikke sugemeid, nagu seda samal ajal eriti iseloomustavalt leidub prantsuse kirjanduses E. Zola jt. loomingus.

Rootsis on 80-ndail aastail juhtivaks kirjanikuks August Strindberg (1849—1912). Neil aastail loob ta rea tunnustust väärinud romaane ja novellikogusid, nagu «Abielud» (1884—1885), «Hemsö rahvas» (1887), «Teenijatüdruku poeg» (1887), ja näidendid «Preili Julie» (1888), «Isa» (1889) jt. Strindbergi sugulust tolleaegse prantsuse kirjandusega näitab kas või seegi asjaolu, et viimasena mainitud draamale kirjutas eessõna Zola. Strindbergi teosed sellest kümnendist kuuluvad enamikus realismi ja naturalismi piirimaile, kusjuures tema looming kaheksakümnendail aastail annab ilme rootsi tolle perioodi kirjandusele.

Järgmise kümnendi algul aga loobub see tooniandev autor ise senistest tõekspidamistest. Ta avaldab 1890. aastal nietzcheaanluses kõige kaugemale mineva romaani «Mere rüpes». Selles ja mõnes järgnevail aastail ilmunud teoses on kirjanik loobunud senistest demokraatlikest positsioonidest. Ta vastandab massidele vaimuaristokraatia, kelle üleolekut lihtsaist inimestest ta kõigiti välja tõstab. Romaani «Mere rüpes» peategelane, kalandusinspektor doktor Borg, on küll kõige kaugemale arendatud üliinimene rootsi kirjanduses. Aga temale võrdset leidub väga harva ka teiste Euroopa rahvaste tolleaegses kirjanduses.

Suuna muutmisega minetab Strindberg ainujuhtiva kirjaniku seisundi. Kerkib esile rida andekaid autoreid, kes jagavad küll vanameistri loobumist naturalismist, kuid lähevad temast erinevat teed.

Kui rootsi kirjandusloolased iseloomustavad 90-ndate aastate kirjandust kui uusromantilist, siis tuleb arvestada, et see termin hõlmab erinevaid kirjanduslikke suundi ega ole seetõttu nii ühetähenduslik kui eelnev naturalism. Kui 80-ndail aastail võis kõnelda peaaegu ühtsest voolust rootsi kirjanduses, siis järgmise kümnendi kirjandus on hoopis mitmepalgelisem. Uusromantism kui termin on lääne kirjandusteaduses käibel mitmesuguste dekadentlike kirjanduslike meetodite kohta, mis tekkisid imperialismi ajastu algkümnendeil ja mis on püsinud tänapäevani. Selle mõiste alla mahuvad sümbolism, impressionism jt. XIX sajandi lõpul tekkinud formalistlikud suunad.

Rootsi 90-ndate aastate uusromantika hõlmab aga nii dekadentlike kui ka romantika ja realismi piirimaile kuuluvate autorite loomingu. Sajandi viimase kümnendi kirjandust saab vaid tingimisi viia ühe, ajastut iseloomustava mõiste alla. Dekadentliku kirjanduse kõrval elab üksikute autorite loomingus edasi ka realism, samuti romantikasse kalduv ajalooline romaan ja novell. Kuid nagu muiski Euroopa mais, kajab ka Rootsis loosung «Kunst kunsti pärast» tugevamini kui kunagi varem. Samal ajal tuleb aga rootsi kirjanduse omapäraks lugeda laialdast orienteerumist kultuuriloolistele probleemidele. Näitena võime nimetada rootsi uusromantismi eestvõitleja Verner von Heidenstami (1859—1940) romaani «Hans Alienus» (1892), milles autor laseb oma peategelasel rännata läbi aastatuhandete kultuuriajastute, samuti S. Lagerlöfi kõnesolevat teost «Gösta Berlingi saaga». Siia kuuluvad ka Oskar Levertini (1862—1906) «Rokokoonovellid» (1899). Kaks esimest autorit on ühtlasi silmapaistvad ajaloolise proosa viljelejad. Nimetagem Heidenstami novellikogu «Karl XII sõjakaaslased» (1897—1898), milles autor kaldub küll puhuti natsionalismi, Rootsi nn. suurriigiajastu imetlemisse, kuid samas sisaldab kogumik ka tõelisi realistlikke pilte kannatustest, milledesse seiklev kangelaskuningas Karl XII tõukas rootsi rahva.

Puhta kunsti idee teenija on juba mainitud luuletaja Oskar Levertin, kirjandusprofessor ning esteetik, kes alustas kirjanduslikku tegevust 80-ndate aastate algul naturalistlike novellidega, kuid muutus sama kümnendi lõpul naturalismi ägedaks vastaseks. Oma luuletuskoguga «Legendid ja laulud» (1891) taaselustab Levertin keskaegset lembelüürikat, kusjuures hiljemgi on tema peamiseks inspiratsiooniallikaks kauge minevik. Sajandite vahetusel tugevnevad tema luules üha enam nietzscheaanlikud jooned. Üheksakümnendate aastate lüürikutest nimetagem veel Gustaf Frödingit (1860—1911), kelle looming kirjaniku vaimuhaiguse tõttu juba samal perioodil lõpeb. Frödingi mitmeti vastuolulises loomingus on tunnustusväärselt realistlikku kunstikäsitust ja demokratismi. Ajalehemehena ründas Fröding kiriklikku reaktsiooni, samuti rootsi natsionalismi. Tema luuletuskogudest on kõige hinnatavamad «Gitarr ja lõõtspill» (1891) ja «Uued luuletused» (1894). Neis esineb Fröding ajastu kõige rahvalikuma luuletajana. Nii näiteks on tema esimeses kogus just rahvapilli motiivid kõige tugevamini kõlama jäänud. Kodumaakonna Värmlandi talupoegade elust võetud süžeed, rahvalikud tüübid, rahvalik koomika ja talurahva igapäe-

vameeleolud iseloomustavad seda luuletuskogu. Hilisemates luuletustes on Fröding kasutanud ulatuslikult rahvalikke motiive muinasjututeemalistes lauludes. Kümnendi lõpul muutub kirjanik progresseeruva vaimuhaiguse tõttu pessimistlikumaks ja ta luulesse tungivad individualistlikud motiivid.

Loendamata kõiki üheksakümnendate aastate kirjanikke, võime ehk juba toodud näidetest järeldada, et naturalismi (ja realismi) vastane hoiak, mis avaldus Prantsusmaal 80-ndail aastail ägeda protestina valitseva kirjandusliku meetodi vastu, leidis pisut hiljem vastukaja ka Rootsis. Ühelt poolt võime siin konstateerida väljast tulnud mõjutusi, ent peamist osa etendasid siiski Rootsi enda ühiskondlikud olud, mis üldjoontes sarnanesid teiste imperialismi ajastusse astunud maade ühiskondlike oludega. Ka Rootsis tundis kodanlus, et ta on jõudnud ummiku lävele, millest siis ka siin tekkisid kirjanduses nn. sajandi lõpu meeleolud ja põgenemine subjektiivsetesse elamustesse. Kuid uusromantika ajastu rootsi kirjanduses ei tähenda siiski säärast dekadentliku kirjanduse domineerimist nagu Prantsusmaal. Tõsi küll, mitmed juhtivad autorid, eriti lüürikud ja lüüriliselt häälestatud prosaistid tervitasid tähiste vahetamist 80-ndate aastate lõpul. Seda on iseloomustatud otse vabanemisena rangest tänapäeva-temaatikast ning proosalisest sõnastusstiilist. Kuid need opositsioonikirjanikud ei kujunenud ometi puhta kunsti preestriteks. Vormikultuse ja subjektiivse temaatika kõrval säilib tolleaegses rootsi kirjanduses tugev eetiline probleemistik, järelikult ei saa selliste teoste puhul kõnelda ühiskondlike küsimuste väljalülitamisest kirjandusest. Sotsiaalseid probleeme leiame Lagerlöfi ja Geijerstami loomingus, aga sama kehtib, olgugi vähemal määral, ka sääraste järjekindlamate uusromantikute kohta, nagu Heidenstam jt. Nii võime veelkordselt sedastada kirjanduslike tõekspidamiste mitmekesidust rootsi kirjanduses sajandi lõpuperioodil.

Säärane oli ajastu kirjanduslik ilme, milles alustas loomingulist teed rootsi suurim naiskirjanik Selma Lagerlöf.

Selma Lagerlöf sündis 20. novembril 1858. aastal Kesk-Rootsis Värmlandi maakonnas Mårbacka mõisas. Kirjaniku isa, leitnant Eric Gustaf Lagerlöf kuulus vanasse, ent vaesunud aadlisuguvõssa. Kolm aastat pärast tema surma kaotas perekond kodumõisa. Kuna oli ette näha, et lapsed peavad hakkama end ise elatama, astus Selma Lagerlöf 1882. aastal Stokholmi õpetajate seminari, mille ta lõpetas isa surma-aastal 1885. Järgnes kümme aastat õpetajatööd Landskrona tütarlastekeskkoolis. Neiul oli juba seminaripäevil tekkinud soov kirja panna lapsepõlves kuuldud lugusid ja isiklikke mälestusi, teoks sai see kava Landskronas. 1890. aasta kevadel korraldas naisteajakiri «Idun» novellivõistluse. Sinna saatis Lagerlöf mõned peatükid käsilolevast pikemast teosest. Ta saavutas 500-kroonise auhinna ja töö ilmus ajakirjas pealkirja all «Gösta Berlingi saagast». Menu suunas noore naisõpetaja kirjanikuteele. Ta hankis endale aastaks teenistuspuhkuse ja lõpetas selle vältel romaani. Järgmisel aastal ilmus lõpuleviidud romaan «Gösta Berlingi saaga» «Iduni» veergudel. Edasised loomingulised õnnestumised kehutasid Lagerlöfi loobuma õpetajatööst, et hakata tegut-

sema kutselise kirjanikuna. 1895. aastal loobus kirjanik senisest töökohast, ja saanud välisstipendiumi, reisis aastaks Itaaliasse, peatudes tagasiteel ka Saksamaal ja Belgias. Selle reisi loominguliseks tulemuseks on Sitsiilia-aineline romaan «Vastkristuse imeteod» (1897), milles on vastandatud katoliiklikku imedeusku sotsialistliku liikumisega Itaalias. Kirjanik püüab leida ühiseid kokkupuutepunkte usulises humanismis ja sotsialismis kui masside huvide eest võitlevas ideoloogias. Kaasaegne arvustus konstateeris autori küündimatust orienteeruda sotsiaalsetes probleemides, mistõttu teose ideeline külg on puudulik. Kuid teiselt poolt hinnati teoses ka küllalt kaalukaid ühiskondlikke väärtusi, näiteks Sitsiilia olustiku kirjeldusi, eriti aga pilte, milledes autor on suure kaastundega käsitlenud kehvikute piiritut viletsust ning laste ekspluateerimist.

Kaastunne rahva kannatustele, sisseelamine lihtsate inimeste hingelistesse otsingutesse ja nende tööellu kajastub romaanis «Jeruusalem» (1901—1902). Romaani võiks võrrelda E. Vilde «Prohvet Maltsvetiga», kuigi rootsi talupoegade elujärg ja kogetud vintsutused on hoopis väiksemad ja nende elu inimlikum võrreldes Vilde tegelaste omaga. Kuid mõlemad romaanid käsitlevad usuliste liikumistega seotud sotsiaalseid küsimusi. «Jeruusalema» ainestik on ammendatud tõsielust. Romaani kirjutamisele eelnevail aastail elas Lagerlöf lühemat aega Dalarne maakonnas. Sealt siirdus 1897. aastal rühm talupoegi tõotatud maale, Palestiinasse. Nende juhiks oli keegi aadlik, kes oli tutvunud Ameerikas mingi lahkusuliste sektiga, mis propageeris tagasipöördumist algkristlike kommuunide ühiselu juurde ja kutsus oma liikmeid pöörduma pühale maale, Palestiinasse. Nagu maltsvetlased, nii jõuavad ka rootsi talupojad tõotatud maale. Seal asutavad nad askeesil baseeruva sektantliku koguduse. Kuid väljarändajad vabanevad peagi usulistest liialdustest tänu ühele tervema mõistusega talupojale, kes eetiliselt tugeva isikuna ja vabana igasugustest liialdustest mõjutab teisi, nii et koloonia hakkab elama normaalset elu. Romaanis ei huvita lugejat niivõrd talupoegade jumalaotsimine kui massilise psühhoosi tekkimine sotsiaalsete olude kaudse järeldusena. Ja siingi osutub inimesi õigele mõtlemisviisile juhtivaks teguriks töörõõm, mis on rootsi talurahva iseloomulikumaid jooni.

Jättes kõrvale Lagerlöfi vähem silmapaistvad teosed, mainigem järgnevalt tema kuulsat noorsooraamatut «Nils Holgerssoni imeline teekond läbi Rootsi» (1906—1907). Raamat on kavatsetud kodulugu käsitlevaks lugemikuks algkoolidele, kuid ületab kaugelt seatud sihi. Pitoresksus, sissepõimitud rahvajuttude fantaasia, soe kodumaa-armastus ning oskus näha elu laste silmadega on raamatu hinnatavaid väärtusi. Kuid teos on samal ajal mõnevõrra sotsiaalselt desorienteeriv oma kalduvusega ilustada tõelust ning idealiseerida maaelu mahajäämust.

«Nils Holgerssoni» ilmumise ajal oli Lagerlöf saavutanud üldise tunnustuse. Üheks sääraseks avalikuks lugupidamisavalduseks kirjaniku vastu oli tema valimine Upsala ülikooli audoktoriks aastal 1907. Kaks aastat hiljem, aastal 1909, määratakse talle Nobeli kirjandusauhind. Kirjaniku majanduslik seisund paraneb. Ta ostab tagasi oma sugukonna mõisa ja asub sinna alatiseks elama. Aastal

1914 saab Lagerlöf esimeseks Rootsi akadeemia naisliikmeks. Seega on ta saavutanud suurimad tunnustusavaldused, mis olid mõeldavad kirjanikule Rootsis.

Lagerlöfi järgnevas toodangus pälvib väljatõstmist sõjavastane romaan «Hüljatud» (1918). Kui kirjaniku teoste enamikus on sotsiaalsed probleemid sageli varjutatud muinasjuttude ja saagade stiliseeringutest või fantaasiapiltidest, siis nimetatud romaanis on selgesti võetud sõna rahu eest. Romaan on ühe rootsi noormehe kannatuste lugu, kes satub inimeste põlguse alla, kuna tema kohta on levinud kuuldus, nagu oleks ta söönud koos kaaslastega viimases näljahädas ühe surnud reisiseltsilise liha. Süüdistus, mille tõttu mees aastaid põlgust pidi taluma, osutub lõpuks alusetuks. Kuid tervikuna ei paku niivõrd palju huvi see pisut sentimentaalselt antud üksikisiku väärsaatus kui just teoses avalduv sõjavastane hoiak. See on väljendatud episoodis, mis seostab teose sündmustikku Esimese maailmasõjaga. 1916. aastal toimunud Skagerraki merelahingu puhul uhuti Rootsi randa palju meremeeste laipu ja neid jäi kümnete kaupa kalurite võrkudesse. See jube leid on kohalikele elanikele õudseim näide sõjast, mis erapooletu riigi kodanikele oli nagu mingi väljaspool nende huvipiire toimuv sündmus. Nüüd on inimesed vapustatud jubedate sõjasaadikute saabumisest ja hukkunute matmisel kõneleb pastor sõja vastikusest ja rahu vajalikkusest: «Nüüd on surnud tulnud meie juurde, et näeksime, kui vastik on sõda. Ja mõnedel teist on sõjast kasu olnud ja nii mõnedki teist on lootnud suuri ja õnnetoovaid muudatusi sõjaga kaasas käivat ja mõned on uskunud, et rahvad saavad sõja läbi tugevaks... Aga nüüd on tulnud need surnud, et näidata meile, mida me varemini ei mõistnud tunda, et sõda on vastik ning õudne.»

Oluline koht Lagerlöfi pärastsõjaaegses loomingus kuulub noorusmälestustele pühendatud memuaarteostele («Mårbacka» — 1922 jt.). Samal ajal on ta kirjutanud rea Värmlandi ja Dalarne minevikku käsitlevaid romaane ja novelle. Tuntumad neist on Löwensköldide romaanide sari, kuhu kuuluvad «Löwensköldi sõrmus» (1925), «Charlotte Löwensköld» jt. Sarja lõpetas autor 30-ndail aastail.

Viimased aastakümned elas Selma Lagerlöf oma kodumõisas kogu rahva poolt austatud ning armastatud kirjanikuna. Ta suri 18. märtsil 1940. aastal. Lein oli üldrahvalik, ulatudes kaugele üle kirjaniku kodumaa piiride. Matusepäeval kandsid kuus vanemat mõisatöölist kadunu sarga kodumajast välja. See sümboliseeris mõjuvalt laiade rahvahulkade armastust kirjaniku vastu. Matused olid haruldaselt rahvarikkad, delegatsioone oli saabunud paljudest maadest ja pärgi asetati hauale mitme riigi valitsuse poolt.

Oma loomingus on kirjanik mõneti peatunud vanade aadliperekondade pärimustel. Kuid samas on autor sooja südamega ning mõistvalt kujutanud ka talupoegade ja popsnike elu nende väheste rõõmude ja paljude hädadega. Selliseid on näiteks väga populaarne novell «Soosauniku tütar», mida kannab armastuse murdumatu jõud, selline on romaan «Portugali keiser», milles on antud pilt kehvikust isa hukkumisest, kuna ta tütar on sattunud halvale teele.

Väikeste, ühiskonnas allasurutud inimeste traagikale reageerib autor sügava humaansusega. Kuid sel puhul tuleb konstateerida Lagerlöfi küündimatust orienteeruda sotsiaalsetes vahekordades ning nähtustes. Võime talle ette heita filantropismiga piirduvat suhtumist kehvikute hädadesse, tõeluse ilustamist ja hääbumisele määratud minevikuliste ühiskondlike nähtuste tagakurtmist, aga ka alistuvuse propageerimist. Kuid need jooned ei varjuta siiski autori loomingus avalduvaid maailmavaatelisi väärtusi. Selma Lagerlöf armastab inimest, vaatamata tema sotsiaalsele seisundile. Ja kuna madalamate klasside elu on rõõmutum ning kannatusrikkam, siis avaldub autori soe süda just rahva elu käsitlevais episoodides. Lagerlöf usub inimese headusse ja hindab kõrgelt altruistlikke tundeid. Tema kaunimad kujud on inimarmastusest hingestatud, üllad ja ohvrimeelsed inimesed. Armastus inimese vastu on kirjanikul seotud usulise eetikaga ja kohati on usulised motiivid tema teostes väga tugevad, kuid ta pole pietist ega maise elu eitaja. Lagerlöf tunnustab elurõõmu ning täisverelist maist elu kui omaette väärtust, mis ei tarvitse alati rajanduda kirikliku eetikaga. Tema teoste ühiskondlikul hindamisel ei tule alahinnata ka kirjaniku rahupooldavat hoiakut, kusjuures me pealegi teame, et fašismi tõusu ajal, mil fašistlik liikumine ajas juuri kõigis kapitalistlikes maades, võttis raugaikka jõudnud kirjanik kõhklematult sõna selle inimvaenuliku propaganda hukkamõistmiseks.

Maailmakuulsust ei saavutanud Selma Lagerlöf kaugeltki kiiresti, kuid ometi tunnistavad mõned rootsi arvustajad, et oma parima andis kirjanik esikteosega «Gösta Berlingi saaga». Sest kuigi autori hilisemad teosed osutavad sügavamat ning laiemat elutundmist (üheks puuduseks, mida «Gösta Berlingi» ilmumise puhul ette heideti, oli see, et autor ei tundvat maailma, fantaseerides ainult oma kodukolka piirides) ja küpsemat kunstilist teostust, siis esikromaani sügavat elamuslikkust, värviküllust, fantaasiarikast hoogu ning elust tuksuvat loomisrõõmu ei ole autor vist küll kunagi ületanud. Romaani sügava elamuslikkuse põhjuseks on see, et «Gösta Berling» ei ole kirjaniku vaba fantaasia vili. Selles on kirja pandud kümnendite vältel, alates kõige varasemast lapseeast talletatud pärimused, jutustused, muistendid. Sellele elavale materjalile tarvitses kirjanikul anda vaid kujundus, seejuures vägagi vaba kujundus, nii et pärimuste rikkalikust küllusest ei läinud loomisprotsessis midagi kaduma.

Rootsis on alati harrastatud muinasjuttude vestmist ja säärane osav vestja on olnud ka Selma Lagerlöfi vanaema, nagu kirjanik oma memuaarides jutustab. Esimesed jutud kodumaakonna minevikust talletas kirjanik juba lapsena. Täiesti ootuspärane on, et neis oli kõige enam juttu selle seltskonna minevikust, kuhu kuulus Lagerlöfide perekond. Vesteti härrasrahva pidudest, jahtidest, allakäinud «kavaleridest», kõmu tekitanud armulugudest ja muust. Need jäid tüdrukukesele meelde, ja nagu kuuleme memuaaridest, valmis tal juba seminari-õpilasena kavatsus kirjutada «... muinasjutt Värmlandi kavaleridest...» Teoks sai see mõte, nagu teame, aastat viis-kuus hiljem. Seega kasvas teose kavand koos autoriga ja sai

kirjandusliku kujunduse juba keskkooliõpetaja huvialase harrastuse näol.

Saagas esinevaid lugusid kuulis Lagerlöf 60-ndail aastail, ja kuna romaani sündmustik kuulub 1830-ndasse aastasse, siis olid lood nende jutustajale veel päris elavad. Saagas esinevad episoodid on seotud kirjaniku kodukoha ümbrusega. Romaanis on selle topograafia peaaegu täpselt säilitatud, ainult nimetused on kirjanduslikud. Raamatus esinev Löveni-nimeline järv on tegelikult Eryken, Ekeby — Rottneros jne. Ent pole oluline otsida teose topograafiale vasteid maakaardilt, tähtsam on konstateerida, et kirjanik sidus teose tegevustiku pärimuste sündmuspaikadega, selle ümbrusega, millesse ta oli kiindunud erksa noorusliku loodustundega. Tulemuseks on saaga haruldaselt tundevarjundlikud looduspildid. Need pole kirjanduslikud, vaid vahetu elamuse tõlgendused. Säärast värskust ning sisseelamist loodusse autoril hiljem peaaegu ei leidu, või kui, siis ainult mõnedel memuaaride lehekülgedel.

Värmlandi looduse pildid on taustaks seltskonnale, kelle elu autor jälgib. Tolle maakonna aadel ei olnud XIX sajandi algul rikas ja minevikku olid hääbunud seiklusi pakkuvad kangelasajastud. Kuid seal elati, kuigi lihtsalt, siis ometi rõõmsalt. Pidutseti, harrastati galantseid kombeid suhtlemisel daamidega ning tunti end muretuna. «Gösta Berlingi saaga» seltskond elab suletud maailmas, kuid siiski omalaadselt täiuslikku elu. Ent see seltskond on viimaseid feodaalajastu esindajaid. Lõbus jõude-elu jõuab järsule lõpule, nagu kirjanik näitab pillerkaaritavate kavaleride saatuse näol.

Selma Lagerlöfi esikromaani on arvustuses taunitud kui rootsi feodaalaadli õitsenguaja ülistuslugu, kusjuures tsiteeritakse paari halvustavat väljendit talupoegade kohta. Kõigepealt ei tarvitse pidada neid väljendeid autori omadeks, sest me kuuleme neid aadliseltskonnast tegelaste suu kaudu. Kuid etteheide ülistamisest ei pea paika, sest autor ei lase püsima jääda jõude-elu ideoloogiat. See elulaad vaibub minevikku. Selles suhtes võiks teost võrrelda Mickiewiczi epopöa «Pan Tadeusziga», mida nõukogude kirjandusteaduses on tabavalt nimetatud mälestusmärgiks mineviku šlahta-Poolale. Ka Lagerlöfi saaga on hauakiviks minevikku hääbuvale feodaalsele Rootsile. Teose sündmustiku ajal elas aadel veel nn. suurvõimuajastu mälestuste viimase sära pooleldi eleegilises paistuses. Romaani kirjutamise ajal oli see juba minevikku vajunud ühiskond, millele kirjanik lõi oma saaga — nagu luigelauluks tükikesele oma kodukoha minevikust. Kapitalistlike suhete kodanlik Rootsi mäletas noid aegu vaid muistenditega põimitud pärimuste näol. Kõrvutamata «Pan Tadeuszi» ja «Gösta Berlingit» ideoloogiliste väärtuste poolest, võime konstateerida ühesugust suhtumist mineviku elulaadi, mis esineb mõlemas teoses. Nii ühes kui teises on tegemist lõbutseva jõudeseltskonnaga, kummaski on lihtrahvas kõrvalises valgustuses ja mõlema autori suhtumisest ajastusse nähtub, et nad käsitavad kujutatavat elu kui tagasipöördumatut, mida nad niivõrd ei hinda, kuivõrd taotlevad säilitada tolleaegseid pärimusi kunstilises töötluses.

«Gösta Berlingi saaga» sündmustik hõlmab ühe aasta, jõuluõhtust jõuluõhtuni. Sellele eelneb kaks proloogilist pilti, Gösta ärajoonud pastorina ja tema päästmine Ekeby majoriproua poolt, kui noormees on kerjusena külma kätte suremas. Edasi arenevad dramaatilised sündmused, kusjuures kõigi nende ühiseks tagapõhjaks on nii või teisiti kurjuse esindaja Sintram. Kuna ta on korduvalt halva algataja, mis põhjustab paljudele tegelastele kannatusi, omandab ta mingi kurjakehastuse sümboolse ilme. Ei ole juhuslik, et ta kavalere majoriproua vastu üles ässitades on maskeerunud Vanakurjaks. Tema esimeseks ohvriks on majoriproua. See on ülitugev naine, kuid ka temal on oma nõrk koht — kunagine vääratus abielus. Lagerlöfi eetika ei rahuldu aga eksimuste varjamisega — need tuleb hüvitada kannatuste läbi. Ja nii saadabki ta vägeva mõisaproua vaevade teele, et ta sel viisil karistust kandes õilistuks ning muutuks taas heaks inimeseks, nagu ta oli neiupõlves. Ei ole oluline, et ümbersünd teostub alles surivoodil.

Lagerlöf uskus vankumatult, et halb ei jää alatiseks püsima, et lõplikult võidab headus ning üllameelsus. See ilmneb romaani kõigi faabulaharude lahendustes. Kas või Ekeby mõisa saatuses. Major kihutab naise, kelle õlul on seni olnud mõisa majandamine, välja ja annab mõisa kavaleride hooldada tagamõttega, et need selle oma hoolimatuse ja oskusetusega hävitaksid. Ja näibki täituvat õel soov. Maagisulatamisahjud kustuvad, sepikodades tantsitakse ja mängitakse kaarte, töö lakkab kõikjal. Veetulv hävitab hooletusse jäetud veski ja lõpuks põleb härrastemaja. Näib, et kõik laostub juba esimese aasta vältel. Kuid kurja võit tähendaks ümbruskonna eluvõimaluste hävinemist ja seda ei või juhtuda. Pööre tuleb, kuid raskete katsumuste järel. Pillerkaaritavad kavalerid on korrumpeerinud kogu majanduselu, keegi ei tööta, minnakse vastu paratamatuna näivale hävingule. Inimeste tööpõlgusest tingitud viletsust täiendab looduslik katastroof — põud. Saabunud on «jumala tormi- ja karistusaasta». Oodatav häving ei haara ainult Ekebyd, vaid kogu ümbruskonda. Siis aga lõpeb kurja võim — kahtlemata mõtlesid pärimuste edasijutustajad nõnda —, pöördeliseks saavad Broby laadaga seotud sündmused. Nüüd pöörduvad inimesed jälle heale teele, algul rahvas, siis ka kavalerid.

Teose pealkiri võib viia mõttele, et tegemist on isikuromaaniga, s. o. allakäinud pastori saatusega ja ta lõpliku kujunemisega ühiskondlikult kasulikuks inimeseks. Kuid selline piiramine on liiga kitsas. Kuigi sündmustiku tulipunktis on enamasti Gösta armulood ja eksimused, on ta raamatu kompositsiooni seisukohalt vaadatuna siiski ainult üks kavaleridest, olgugi esimene kollektiivis. Kes on siis kavalerid? Võiksime õigusega asetada selle nimetuse jutumärkidesse. Nii neid nähtavasti Ekebys hüüti ja küllap see nimi oli käibel ka tegelikkuses, sest noor seminarist otsustas just kavaleridest teose kirjutada. Nende seisund kujutataval ajajärgul on vilets. Nad on praktilisest töökast elust lahti kistud ja sellest kohati teadlikult irdunud armuleivasööjad, kellele võimukas ja valitsemishimuline majoriproua on andnud varjupaiga oma mõisas. Nagu selgub, on enamik neist eruohvitserid, sõdade lõppedes tarbetuks

muutunud inimesed. Nad on lahingumeestena sooritanud kangelastegusid ja elanud hiilgepäevi, nüüd aga ühiskonnast tarbetuina välja heidetud. Viitamisi kõneleb autor, et ühe kavaleri taga seisab keegi omaaegse Euroopa kõlavamaid nimesid. Nad on säilitanud rüütellikkuse, endaväärikustunde ja murdumatu elurõõmu, aga see on ka kõik. Nad on suutelised käes hoidma viinaklaasi ja relva, ent see ei tee neid kellelegi vajalikuks. See elu merehädaliste kollektiiv iseloomustab kõige ilmekamalt minevikku hääbuvat seltskonda. Kirjanik mõistab hukka nende parasiitlust ja elatumist armuleivasööjatena, kuid ta suhtub tunnustusega nende elurõõmu ja sõjamehelikku aumehelikkusse. Viimane omadus on nende ümbersünni eetiliseks aluseks. Neist saavad kasulikud ühiskonnaliikmed. Järelikult ei tarvitse vana kasutu seltskond hauda variseda. Sel on ruumi ka uues tööühiskonnas, kui suudetakse ja tahetakse ainult kohaneda selle oludega. Kavaleride iseloom avaldub kõige järjekindlamalt Göstas, kelle kohta autor korduvalt lausub, et ta on kõige tugevam ning ühtlasi ka kõige nõrgem kõigist inimestest.

Romaan lõpeb lepitava noodiga aadli ja talupoegade suhetes. Teose tegevustiku vältel teravnevad need suhted puhuti pingsaiks, arenedes kord peaaegu füüsilise kokkupõrkeni. Romaani lõpuhoiak näitab, et tulevikus kujunevad need suhted harmooniliseks, veelgi enam — parem osa aadlist hakkab aktiivselt abistama rahvast. Kõige kaugemale oma kavatsustes läheb Gösta oma krahvinnast abikaasaga. Selline laad lahendada sotsiaalseid suhteid on põhjustanud õigustatud etteheiteid kirjanikule, et ta on teadlikult jutlustanud alistumise ideid ning et ta asub klassivahede eitamisele. Ent sel puhul unustatakse, et romaan on kirjutatud üle kuuekümne aasta tagasi ja et noor naisõpetaja ei võinudki olla mingiks ühiskondlikuks teenäitajaks. Meenutagem võrdluseks tunnustatud tšehhi naiskirjaniku Božena Němcová külaainelisi jutustusi, mis samuti lõpevad enamasti küla ja mõisa suhete lepitava lahendusega. See on niisama vähe eluline kui Lagerlöfi poolt ennustatud sotsiaalne harmoonia. Kuid hinnates Němcovát ei tõsta progressiivne kriitika välja seda küündimatust, küll aga tunnistab, et sellele vaatamata on ta suutnud näha tolleaegseid sotsiaalseid ebakohti ja neid kirjanduses käsitlenud. Lagerlöf ei kirjutanud sotsiaalset romaani, kuid talupoegade viletsust ta nägi ja nägi nende olukorra parandamise vajadust. Ja lisaks nägi ta romaani sündmustiku seisukohalt teisejärgulise tähtsusega talupoegade kujudes isegi mõneti suuremat väärikust ja elumõistmist kui aadli hulgas. Säärane on näiteks endise sõduri Jan Hõki kuju.

Rootsi uurijad on osutanud kahele autorile, kes on mõjutanud algajat kirjanikku romaani kirjutamisel. Üks neist on inglane Thomas Carlyle, kelle «Prantsuse revolutsiooni ajaloo» stiil on saaga autorile eeskujuks olnud. Lisaks pärineb Carlyle'i teosest ka «jumala tormi- ja karistusaasta» motiiv ühes selle eetilise funktsiooniga muuta inimesed kannatuste läbi õilsamaks.

Hoopiski ulatuslikum on eeskuju, mis saaga autor on ammutanud taani muinasjuttude autorilt H. C. Andersenilt. Muidugi ei ole tegemist järeleaimamisega. Selma Lagerlöf õppis taani sõna-

meistrilt muinasjutuliste elementide rakendamist tõsielulise sündmustikuga teoses. Lugedes «Gösta Berlingit», kohtame sagedasti motiive, kus reaalne seguneb irreaalsega, muinasjutumaailma seadused põimuvad tõeluslike tingimustega. Seejuures ei tundu kahe erineva elemendi kooskasutamine häirivana. Üleminekud reaalsusest muinasjutule on kompositsiooniliselt harmoonilised. Lagerlöfi fantaasia on lähtunud samast muinasjutumaailmast kust Andersenilgi. On juhitud tähelepanu sellele, et vaevalt on keegi nii ulatuslikult personifitseerinud elutuid esemeid kui Andersen. Samuti on konstateeritud, et samalaadset isikustamist leidub ka Lagerlöfil, nagu vanade sõidukite keskustelu Ekeby tõllakuuris või mäe ja tasandiku omavaheline kõnelus. Sootuks muinasslooline on aga peatükk «Kevenhüller», mille puhul on taas sedastatud Lagerlöfi olevat Anderseni õpilase. Ent taani muinasjutumeistri eeskuju on Lagerlöf kasutanud loovalt, mitte kopeerides.

Eespool on mainitud, et rootsi uusromantiline kirjandus käsitleb sageli eetilisi probleeme, mis annab sellele kirjandusele sotsiaalse väärtuse. See seisukoht kehtib ka «Gösta Berlingi saaga» kohta, nagu Selma Lagerlöfi loomingu kohta üldse. Oleme sellele viidanud juba eespool. Teosest hoogub siirast altruismi, kaastunnet nõrgemate vastu, selles õigustatakse tööröömu ning tuuakse hoiatava eeskujuna tühiste või kurjade inimeste elu. Läbivaks mõtteks on, et väärtuslik on vaid see elu, mida ei elata mitte isiklike egoistlike huvide rahuldamiseks, vaid kaasinimeste teenimiseks. Kõnelemata Göstast või tema abikaasast, kes asuvad sellisele teele, leiame teoses ka teisi tegelasi, kelles sündmustiku arenedes ärkavad kunagi kustunud üllad inimtunded, tekivad huvi ja arusaamine ühiskondlikest oludest. Säärane on näiteks Broby pastor, kelle süda veel vanas eas avaneb armastusele ja kes seetõttu pääseb ligemale oma kogudusele, keda ta seni edutult on püüdnud mõjutada headusele. Kirjaniku vaadete järgi suudab paremusele jõuda ainult see, kes suhtub kaasinimestesse armastusega. Südamekõvadusega ei saavutata midagi. Seetõttu kordub teoses sageli südameheaduse ja armastuse motiiv.

Romaan, mis tõi Lagerlöfile hiljem rahvusvahelise kuulsuse, ei leidnud algul rootsi arvustuses sugugi sooja vastuvõttu. Tunnustus tuli välismaa kaudu. Esimese julge tunnustuse andis romaanile kogu Euroopas tuntud taani kirjandusteadlane Georg Brandes, kes kirjutas teose kohta: «Esimese tööga, «Gösta Berlingi saagaga», on preili Selma Lagerlöf juba võitnud oma koha rootsi kirjanduses, tabanud uue, iseseisva kõla. Tema raamatut iseloomustab kõige haruldasem ja otsustavam kirjanduslik omadus — stiili algupära.» Muidugi olid ka rootsi arvustajad märganud noore autori n.-ö. «oma käekirja», kuid neil ei jätkunud julgust tunnustada algaja kirjaniku omapära tavalist ületava saavutusena. Mööngem, et Brandese hinnang on mõnevõrra piiratud, ainult kunstilist teostust arvestav, kuid selles osas on see ühtlasi ka õiglane. Tänu Brandese autoriteedile hakkas Lagerlöfi kirjanikukuulsus levima, ta romaani honoreeriti kirjastuse poolt tunduvalt kõrgemalt ja seda hakati tõlkima teistesse keeltesse. Praegu on raske kujutleda kultuurkeelt, millesse ei oleks tõlgitud «Gösta Berlingi saagat». Rootsi

kirjanduses püsib teos endiselt populaarsena. Seda hinnatakse kui kirjanduslikku mälestusmärki tükile kodumaa minevikust, eriti seetõttu, et romaanis on jäädvustatud ühe looduslikult kaunima Rootsi maakonna, Värmlandi tol ajal veel kultuurist vähe puudutatud maastikulised kaunidused. Lisaks on teoses talletatud sama paikkonna folkloristlikke pärimusi.

Eesti keeles ilmus «Gösta Berlingi saaga» esmakordselt ajakirja «Linda» veergudel aastal 1904, teistkordselt ilmus romaan 1932. aastal. Käesolevas väljaandes, mis kujutab endast kordustrükki 1958. a. ilmunud põhjalikult ümbertöötatud tõlkest, ilmub teos eesti keeles neljandat korda.

Seoses kõnesoleva romaani uustrüki ilmumisega on küllaltki huvipakkuv peatuda Selma Lagerlöfi loomingu eestikeelsetel tõlgetel üldse. Bibliograafilistest andmetest selgub, et Lagerlöf on olnud meie enamtõlgitavaid välisautoreid, igatahes on ta minevikus olnud kõige populaarsemaks rootsi kirjanikuks. Mitmed tema teosed on ilmunud korduvalt, näit. jutustust *«Tösen från Stormyrtorpet»* (1908) on tõlgitud viiel korral: «Helga» (1910), «Neiu turbasoost» (1910 «Sakalas»), «Sootaguse tütar» (1913), «Soosauniku tütar» (1928) ja «Sootalu tütar» (1930 «Eesti Naises»). Varaseim Lagerlöfi tõlge on 1898. aastal «Linda» jõululehes ilmunud laast «Keisri nägemine» kogust «Vastkristuse imeteod». Sellele järgnes 1902. aastal paar legendi August Kitzbergi tõlkes «Lindas» ja «Postimehes». Kitzberg tõlkis ka esimesena Lagerlöfi ulatuslikuma teose, romaani «Jeruusalem», mille avaldas «Linda» aastail 1902—1903, s. o. vahetult pärast teose ilmumist algkeeles. Kitzberg tõlkis saksa keele vahendusel. Uuesti ilmus romaani tõlge 1936. aastal.

Enne Esimest maailmasõda leiame ajakirjanduses paarkümmend Lagerlöfi novelli ja legendi, nagu «Natsaretis», «Templis» jm. H. Prantsu tõlkes («Linda», 1905), «Üksik haud» V. Buki tõlkes («Hüüdja» lisa, 1905) jne. Suurematest teostest ilmus sel ajal peale eespool nimetatute veel «Nils Holgerssoni imelik teekond läbi Rootsi» (1911, kordustõlge «Kuldraamatu» sarjas 1932), «Legendad Kristusest» (*«Kristuslegender»*, 1904, e. k. 1905, kordustõlge «Vagajutud Kristusest», 1922) ja lasteraamat «Karri ja Hallkasuka elulugu» (1911). Kirjaniku populariseerimisele aitasid kaasa ajakirjanduses ilmunud arvustused tema teoste kohta ja muud artiklid, mida ilmus kokku kümmekond.

Kodanlikus Eestis hoogustus Lagerlöfi tõlkimine, ühtlasi ilmus ajakirjanduses arvukalt artikleid tema juubelite puhul, samuti ka kirjaniku surma puhul 1940. aastal. Mainimata ajakirjanduse veergudel ilmunud lühipalu ja katkendeid, loendagem alljärgnevalt eri raamatutena ilmunud Lagerlöfi tõlked, mida eespool veel pole mainitud: «Kivi Rottna järves» (1914, e. k. 1924), «Härra Arne varandus» (1904, e. k. A. H. Tammsaare tõlkes 1926), «Kindrali sõrmus» (1925, e. k. 1927, kordustõlkes 1940 pealkirja all «Löwensköldi sõrmus»), «Hüljatud» (1918, e. k. 1931 ja 1939), «Ühe mõisa lugu» (1899, e. k. 1936), «Charlotte Löwensköld» (1925, e. k. 1937) ja «Anna Svärd» (1928, e. k. 1940).

Esitatud ülevaatest nähtub, et Selma Lagerlöfi toodangu olulisem osa on nii- või teistsugusel kujul eesti keeles ilmunud.

Lagerlöfi teostes on eesti lugejad hinnanud samu väärtusi, mis on kirjaniku teinud populaarseks ka rootsi rahva hulgas. See on autori püüd juhtida lugejat kõlbelisele enesetäiustamisele, olla kirjanikuna oma rahva kasvataja. Tõsi küll, paljudes ühiskondlikes küsimustes ei suuda Lagerlöf anda rahuldavaid vastuseid ega sammu pidada sotsiaalse arenguga oma kodumaal. Kuid rangeimgi arvustaja ei saa alahinnata kirjaniku siirast püüdu kaasa aidata rahva moraalsele tõusule, agiteerida töö väärtuse tunnistamise kasuks, õhutada inimarmastust ja levitada rahuaateid.

V. ALTTOA

SELGITAVAID MÄRKUSI

Lk. 6. **«. . . kes oli kaasa teinud Leipzigi lahingu.»** — mõeldud on Rahvastelahingut Leipzigi all 16.—18. X 1813. a. koalitsioonivägede ja Napoleon I vägede vahel, kus viimased said lüüa ja pidid Reini taha tõmbuma.

Lk. 7. **Miil** — rootsi miil (penikoorem) võrdub 10 kilomeetriga.

Lk. 10. **Mäetroll** — mäehaldjas; trollid on üldiselt pahaloomulised haldjad.

Lk. 15. **Soome metsad** — Värmlandi maakonna põhjaosas asetsevad suured metsad, mida nimetatakse nõnda sellepärast, et nende esimesteks asukateks olid väljarändajad Soomest. Need tulid sinna (ja ka mitmele poole mujale) Rootsi valitsuse kutsel, peamiselt 17. sajandi esimesel poolel. 19. sajandi algul oli Värmlandis umbes 14 000 soomlast.

Lk. 31. **Bellman** — rootsi populaarseim ja armastatuim luuletaja Carl Michael Bellman (1740—1795), kelle lauludest paljud on saanud üldtuntud rahvalauludeks. Ta ise lõi või kohandas oma lauludele ka viisid, kandes neid ette kitarri saatel. Tema looming on koondatud luuletuskogudesse «Fredmani epistlid» (1790) ja «Fredmani laulud» (1791).

Lk. 33. **Blåkulla** (l.: *blooküllа*) — «sinimägi», kuradi asukoht rootsi rahvausundis, kuhu nõiamoorid lihavõtteöõl luuavartel ratsutades paharettidega pidutsema sõidavad. Ka meil (näit. Saaremaal) on tuntud nõidade loksperil (saksa *Blocksberg*) ehk maksamerel käimine.

Lk. 35. **Ygdrasil** — muinasskandinaavia mütoloogias esinev igihaljas puu, mille oksad ulatuvad üle kogu maailma ja mille varjus jumalad nõu peavad.

" **Kuningas Arturi ümmargune laud** — nõnda nimetati kahtteistkümmend rüütlit, kes olid koondunud keltide legendaarse kuninga Arturi (Artuse) ümber, kaitstes VI sajandil oma maad ja ristiusku paganlike anglosakside vastu.

" **Tor** (l.: *tuur*) — muinasskandinaavia äikesejumal.

" **Valhall** — võitluses langenud kangelaste ja jumalate asupaik skandinaavia muinasusundis.

Lk. 35. **Loke** (l.: *luuke*) e. **Loki** — õel ja reetlik jumalus skandinaavia mütoloogias, algselt tulejumal.

Lk. 54. **Madame Staëli «Corinne»** — «Corinne» (l.: *korinn*) on üks prantsuse naiskirjaniku Madame de Staëli (l.: *madaam dö staal*; 1766—1817) romaane.

Lk. 56. **Viira** — rootsi kaardimäng.

Lk. 63. **La cachucha** (hisp. k.; l.: *la katšuutša*) — hispaania tants.

Lk. 64. **Pas de deux** (prants. k.; l.: *paa dö döö*) — kahe samm, klassikalises balletis tarvitatav nimetus mees- ja naissolisti paarisesinemise kohta.

Lk. 65. **Hitaanad** (hisp. k. *gitanas*) — mustlannad.

Lk. 87. **Greif** — muinasjutuline kotka pea ja lõvikehaga loom, kes etendas tähtsat osa babüloonia-assüüria kunstis ja esines ka kreeka ornamentikas; tekstis mainitud laua jalad olid nikerdatud selliste greifidena.

Lk. 90. **Karriool** — kerge üheistmeline lahtine kaariktõld.

„ **Kohviprennerid, poolteisesed** — teatavate sõidukite naljatoonilised nimetused; «poolteisene» sai oma nimetuse sellest, et seal oli ruumi ühele täiskasvanule ja ühele lapsele.

Lk. 103. **«... Pommeri sõja ajal ...»** — siin on mõeldud koalitsioonisõda Prantsusmaa vastu a. 1813—1815, millest Rootsi liitlaste poolel osa võttis; Viini kongressi otsusega pidi ta loovutama Preisile 1648. a. saadik tema käes olnud Rügeni saare ja Ees-Pommeri.

„ **Mumma** — õllest, porterist ja suhkrust valmistatud jook.

Lk. 109. **Kaheksajalgsete hobuste kabjad** — skandinaavia muinasusundi peajumalusel Odinil (l.: *uudin*) oli kaheksajalgne hobune, kelle seljas ta kihutas. Tugevad tormid olid rahvausundi järgi «Odini metsikud kihutamised».

Lk. 165. **Dovre** — kõrgmäestik Lääne-Norras, lõuna pool Trondheimi linna.

Lk. 186. **«Reisitakse Gröönimaale» ja «peidetakse tingimisi sõrmust»** — teatud seltskondlikud mängud.

Lk. 189. **«Axel»** (l.: *aksel*) ja **«Fritjof»** (l.: *fritjov*) — rootsi kirjaniku Esaias Tegnéri (l.: *esáias tegneer*; 1782—1846) luuleteosed. Viimast, muinasskandinaavia ainetel kirjutatud romanssidetsüklit «Fritjofi saaga» (1825) peetakse rootsi kirjanduse klassikaliseks suurteoseks.

Lk. 191. **Ekartee** (prants. k. *écarté*) — teatav kaardimäng, mida mängitakse kahekesi.

Lk. 193. **«... revolutsiooni tuul oli ka temast üle kohisenud ...»** — mõeldud on Prantsuse kodanlikku revolutsiooni a. 1789.

Lk. 194. **Popurriikruus** — pott mitmesuguste lõhnavate lillede ja rohtudega.

Lk. 196. **«... kes kihutas suure keisri kaaskonnas läbi Euroopa.»** — mõeldud on Prantsuse keisrit Napoleon I-st.

„ **«... oli pidanud oma tänamatult isamaalt põgenema.»** — pärast Napoleoni kukutamist ja tema väljasaatmist Elba saarele põgenesid paljud tema kindralid ja lähemad kaasvõitlejad Prantsusmaalt. Üht sellist Napoleonile lähedal seisnud sõjameest kehastab nõbu Kristoffer.

Lk. 198. **Dolman** (türgi keelest) — nöörilustistega husaarikuub, mis võeti esmalt tarvitusele Ungaris ja levis sealt teistesse Euroopa sõjavägedesse.

Lk. 224. **Pärkapund** — vanaaegne kaaluühik (umb. 160 kg).

Lk. 241. **Hiidude tapja Tor** — pärimuste järgi elanud muiste Rootsi mägedes hiiud, kelle vastu äikesejumal Tor võidelnud.

Lk. 254. **«... ja kuiv süda puhkeb õitsele nagu pühamehe tugev kepp.»** — mõeldud on Moosese venda Aaronit, kelle kepp hakanud piibli legendi järgi vaarao ees selle märgiks, et Aaron on Jehoova poolt ülempreestriks määratud, õitsema.

Lk. 261. **«... suur ateenlane, kes tühjendas rahulikult mürgikarika oma nutvate õpilaste ringis.»** — mõeldud on kreeka filosoofi Sokratest (469—399 e. m. a.), kes, sattunud türannide viha alla, mõisteti surma uute jumalate sissetoomise ja noorsoo rikkumise pärast ning tühjendas rahulikult talle määratud mürgikarika.

„ **Vana kuningas Gösta** (l.: *jösta*) — s. o. Rootsi kuningas Gustav Vasa (l.: *güstav vaasa*; 1523—1560).

Lk. 267. **Allonžparukas** (prants. k. *allonge*) — pikkade kiharatega parukad, mida laialdaselt kanti 17. sajandil.

„ **Püha Olof** (l.: *uulov*) — Norra kuningas Olof Haraldsson (surn. 1030), kes vabastas Norra Taani ja Rootsi ülemvõimu alt ning tõi Norrasse ristiusu. Ta on maetud Trondheimi peakirikusse ning teda austatakse kui pühakut ja norra rahvuskangelast. Tema kultus on levinud kõigis Põhjamaades.

Lk. 268. **Juudit** — juudi naine, kes piibli legendi järgi vabastanud oma kodulinna kaldealaste piiramisest, raiudes viimaste kuningal Olovernesel pea otsast.

„ **Saaba kuninganna** — Lõuna-Araabias asunud saaba rahva (kes umbes a. 800 e. m. a. asutas riigi, mis kestis kuni I sajandini e. m. a.) kuninganna, kes piibli teatel külastanud kuningas Saalomoni.

„ **Sibülla-raamatud** — Sibylla oli muinaskreeka legendaarne ennustajanna, kes ekstaasis kuulutas tulevikku. Sibülla-

raamatud on ennustustekogud, mida hoiti alal Rooma Kapitooliumis ja mida eriti riigile rasketel aegadel küsitleti.

Lk. 268. **Püha Jüri** — legendi järgi kristlaste tagakiusamise ajal märtrisurma surnud rooma ohvitser, kes oli ristiusku läinud. Ristisõdade ajal tekkis legend, nagu oleks ta tapnud lohemao, kes ähvardanud süütut tütarlast.

" **Püha Kristoffer** (kreeka k. *Kristophoros*, s. o. «Kristuse kandja») — katoliku pühak, kes surnud 3. sajandil märtrisurma.

" **Püha Erik** — Rootsi kuningas Erik (surn. 1160), kes a. 1154 sooritas ristiretke Soome ja kuulutati pärast surma pühakuks.

Lk. 286. **Musta-valgeruuduline Kille ja kuljusega kübaras Blaren** — *kille* on teatav rootsi kaardimäng, *blar* (l.: *blaar*) on madalaim kaart selles mängus.

Lk. 324. **Amor vincit omnia** (ladina k.) — armastus võidab kõik.

" **Labor vincit omnia** (ladina k.) — töö võidab kõik.

" **Bel** — babüloonia jumalus.

" **Thot** — muinasegiptuse kuujumal; teda peeti hieroglüüfide leiutajaks, seepärast ka teadustejumalaks ning kirjutajate ja õpetlaste patrooniks.

Lk. 326. **«Sestsaadik kui Mooses ta Siinai äikesepilvest välja tõi ja seadusetelgi pühamasse paika armutoolile istuma pani...»** — vihje piiblile, mille järgi Mooses kõnelnud Siinai mäel äikesepilvel sinna ilmunud Jehoovaga, saades sellelt iisraeli rahva jaoks käske ja seadusi, mida säilitati templi kõige pühamas paigas, nn. seaduselaekas.

Lk. 336. **«...oli lasknud köögilae leivaga täita...»** — rootsi ümmargustel leibadel (*knäckebröd*, l.: *knekebrööd*) on keskel auk. Sellest torgatakse ritv läbi ja leivad pannakse köögi lae alla kuivama.

Lk. 342. **Linnusekrahv** — keskaegne linnuse komandant; hiljem jäi see lihtsalt tiitliks, kusjuures mõnikord kandis seda tiitlit krahvkonda omav krahv.

Lk. 389. **«Raskeid maailmalõpu võitlusi...»** — siin on mõeldud muinasskandinaavia usundi *Ragnarök'i* (l.: *raŋŋaröök*), s. o. jumalate ja maailma hukku. *Ragnarök* saabub siis, kui aasid (jumalad) Odini juhtimisel võitlevad Loke vastu ja süttib määratu suur tuli, milles hukkub vana ja tekib uus, endisest parem maailm.

H. SEPAMAA

NIMEDE LIGIKAUDNE HÄÄLDAMINE

Beerencreutz — *beerenkroits*
Bendix — *bendiks*
Berga — *bärja*
Bergh — *bärj*
Berger, Rosalie von — *bärjer, rosaali fon*
Björksjö — *björkšö*
Björnidet — *björniidet*
Borg — *borj*
Bro — *bruu*
Broby — *bruubü*

Carlyle, Thomas — *kaa(r)lail tomös*
Celsing — *selsing*

Dahlberg — *daalbärj*
Disa — *diisa*
Dohna — *doona*
Dunder — *dünder*

Ekeby — *eekebü*
Elof — *eelov*

Fors — *fošš*
Fröding, Gustaf — *fröödiŋŋ, güstav*
Fröjdenborg — *fröidenborj*
Fryken — *früüken*
Fuchs — *fuks*

Gustava — *güstaava*
Gösta — *jösta*
Göteborg — *jööteborj*

Hedeby — *heedebü*
Helgesäter — *helgeseeter*
Hån — *hoon*
Högberg — *höögbärj*
Högbergsby — *höögbärgsbüü*
Högfors — *höögfošš*

Ivarsnäs — *ivarsnees*

Kajsa — *kaissa*
Kerstin — *dšjerstin*
Klarälven — *klaarelven*
Kymsberg — *dšjümsbärj*

Lagerlöf — *laagerlöv*
Lagö — *laagöö*
Landskrona — *landskruuna*
Larsson — *laaššon*
Lilliecrona — *liljekruuna*
Lötafors — *löötafošš*
Lövdala — *löövdaald*
Löven — *lööven*
Lövenborg — *löövenborj*
Lövsjö — *löövšö*
Lövvik — *löövviik*
Lövstafors — *lövstafošš*
Löwensköld — *löövenšöld*

Marianne — *mariann*
Melchior — *melkior*
Moreus — *moreeüs*
Munkeby — *münkebüü*
Munkerud — *münkerüd*
Munkfors — *münkfošš*
Mårbacka — *moorbakka*

Nygård — *nüügoord*

Rissäter — *riisseeter*

Rottneros — *rottneruus*

Samzelius — *samseeliüs*
Scharling — *šaarling*
Sinclaire — *sinklär*
Sjö — *šöö*
Stjärnhök — *šärnhöök*
Strindberg — *strindbärj*
Sundsbron — *sündsbruun*
Svaneholm — *svaaneholm*
Svartsjö — *svartšö*

Thurn, von — *töörn, fon*
Trossnäs — *trossnees*

Uddeholm — *üddeholm*
Uggla — *ügla*
Upsala — *üpsala*

Valborg — *valborj*
Vänern — *veenern*
Västergötland — *vesterjötland*
Västratorp — *vestratorp*

Älvdal — *elvdaal*

Örneclou, von — *örnekluu, fon*

SISUKORD

	Lk.
Sissejuhatus	
I. **Pastor**	5
II. **Kerjus**	13
Esimene peatükk. **Maastik**	25
Teine peatükk. **Jõuluöö**	28
Kolmas peatükk. **Jõululõuna**	40
Neljas peatükk. **Gösta Berling, poeet**	50
Viies peatükk. **La cachucha**	62
Kuues peatükk. **Ball Ekebys**	66
Seitsmes peatükk. **Vanad sõidukid**	83
Kaheksas peatükk. **Gurlita mäe suur karu**	96
Üheksas peatükk. **Oksjon Björnes**	109
Kümnes peatükk. **Noor krahvinna**	134
Üheteistkümnes peatükk. **Tondilood**	157
Kaheteistkümnes peatükk. **Ebba Dohna lugu**	168
Kolmeteistkümnes peatükk. **Mamsel Marie**	186
Neljateistkümnes peatükk. **Nõbu Kristoffer**	195
Viieteistkümnes peatükk. **Eluteed**	200
Kuueteistkümnes peatükk. **Patukahetsus**	213
Seitsmeteistkümnes peatükk. **Ekeby raud**	223
Kaheksateistkümnes peatükk. **Lilliecrona kodu**	234
Üheksateistkümnes peatükk. **Dovre nõid**	239
Kahekümnes peatükk. **Jaanipäev**	244
Kahekümne esimene peatükk. **Proua Musica**	248
Kahekümne teine peatükk. **Broby pastor**	254
Kahekümne kolmas peatükk. **Patroon Julius**	259
Kahekümne neljas peatükk. **Savist pühakud**	266
Kahekümne viies peatükk. **Jumala rändur**	272
Kahekümne kuues peatükk. **Kalmistu**	284
Kahekümne seitsmes peatükk. **Vanad laulud**	287
Kahekümne kaheksas peatükk. **Vabastaja surm**	297
Kahekümne üheksas peatükk. **Põud**	305
Kolmekümnes peatükk. **Lapse ema**	316
Kolmekümne esimene peatükk. **Amor vincit omnia**	324
Kolmekümne teine peatükk. **Nygårdi tütarlaps**	329
Kolmekümne kolmas peatükk. **Kevenhüller**	342

Kolmekümne neljas peatükk. **Broby laat** 352
Kolmekümne viies peatükk. **Metsaonn** 360
Kolmekümne kuues peatükk. **Margareta Celsing** 375

Selma Lagerlöf ja tema romaan «Gösta Berlingi saaga» . . 393

Selgitavaid märkusi 407
Nimede ligikaudne hääldamine 411

IV TRÜKK

Лагерлёф Сельма. САГО О ГЁСТЕ БЕРЛИНГЕ. На эстонском языке. Оформление: К. Клар. Издательство «Ээсти Раамат». Таллин, Пярнуское шоссе, 10. Toimetaja A. Ravel. Kunstiline toimetaja P. Mudist. Tehniline toimetaja H. Tüksammel. Korrektorid A. Kiho ja E. Toots. Laduda antud 24. XI 1970. Trükkida antud 28. XII 1970. Trükipaber nr. 2, 54×84/16. Trükipoognaid 25,75. Tingtrükipoognaid 21,6. Arvestuspoognaid 22,28. Trükiarv 40 000. Tellimise nr. 7081. H. Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. III. Hind rbl. 1.25.

7—3—4
TL-70